

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ŞÜKRAN KURDAKUL

ÇAĞDAŞ TÜRK EDEBİYATI

2

MEŞRUTİYET DÖNEMİ / 2

BİLGİ YAYINLARI / ÖZEL DİZİ : 29 / 2

ISBN 975 – 494 – 283 - 8 (Tk. No.)
ISBN 975 – 494 – 294 –3 (2. Kitap)
92 06 Y 0105 . 0410

Birinci Basım 1976
İkinci Basım 1986

Genişletilmiş Üçüncü Basım
Şubat 1992

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46 / A
Telf 431 81 22 – 434 12 71
434 49 98 – 434 49 99
Faks 431 77 58
Yenişehir – Ankara

BİLGİ DAĞITIM
Babıâli Cad. 19 / 2
Telf 522 52 01 – 526 70 97
Faks 527 04 19
Cağaloğlu – İstanbul

ŞÜKRAN KURDAKUL

ÇAĞDAŞ TÜRK EDEBİYATI II

MEŞRUTİYET DÖNEMİ / 2. Kitap

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

ŞÜKRAN KURDAKUL

ÇAĞDAŞ TÜRK EDEBİYATI

1. Meşrutiyet Dönemi / 1. Kitap
2. Meşrutiyet Dönemi / 2. Kitap
3. Cumhuriyet Dönemi/ 1. Kitap
4. Cumhuriyet Dönemi/ 2. Kitap

dizgi faruk kaya
tel: 230 85 76

baskı : cantekin matbaacılık yayıncılık

Ücretsiz ticareti destekleyin - <https://rantey.org>

tel : 433 30 84 – 435 83 56

Çalışmamın görünmez emekçisi
Selma KURDAKUL'a

İÇİNDEKİLER

ÖYKÜ - ROMAN

Hüseyin Rahmi Gürpınar	15
Genel Özellikleriyle Yapıtları	16
Ortak Özellikleri Yönünden	18
Dil Anlayışı, Üslubu	21
Roman Anlayışı, Dünya Görüşü	24
Hüseyin Rahmi'den Örnekler	28
Metres'ten (28); Şıp Sevdî'den (30); Hakka Sığındık'tan (31); Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç'tan (33); Misafir (35).	
Ömer Seyfettin	39
Yaşamı ve Çevre Koşulları	39
II. Meşrutiyet'ten Sonra	41
I. Dünya Savaşı Günlerinde	44
Sanatı	46
Efruz Bey	49
Sanat ve Dünya Görüşü	50
Ömer Seyfettin'den Örnekler	53
Doğduğum Yer (53); Gurbet Elllerinde Yalnızlık (53); Nasıl Kurtarmış (53); Beynamaz (56).	
Refik Halit Karay	64
Romanları	66
Refik Halit Karay'dan Örnekler	69
Hakkı Sükût (69); Eskici (74).	
Halide Edib Adıvar	78
Sanatı	79
Sanat ve Dil Görüşleri	86
Halide Edib Adıvar'dan Örnekler	88
Harap Mabretler'den, Ana Duyguları (88); Handan'dan (91); Ateşten Gömlek'ten (92); Sinekli Bakkal'dan (94).	
Yakup Kadri Karaosmanoğlu	100
Öyküleri	101
Romanları	103
Sanat ve Dünya Görüşü	110
Dil Anlayışı	113
Karaosmanoğlu'dan Örnekler	115
Baskın'dan (115); Hükûm Gecesi'nden (118); Yaban'dan (120); Ankara'dan (122); Nur Baba'dan (124).	

Reşat Nuri Güntekin	126
Sanatı.....	126
Reşat Nuri Güntekin'den Örnekler	130
Bahçeli Lokanta (130); Çalılıküştü'nden (132); Yeşil Gece'den (134).	
Peyami Safa	137
Sanatı.....	137
Peyami Safa'dan Örnekler	141
Bir Tereddüdün Romanı'ndan (141); Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'ndan (143); Fatih Harbiye'den (143).	
Abdülhak Şinasi Hisar	146
Sanatı.....	146
Abdülhak Şinasi Hisar'dan Örnekler	153
Fehim Bey ve Biz'den (153); Esvaplar (155); Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği'nden (157); Çamlıca'daki Eniştemiz'den (158).	
Osman Cemal Kaygılı	163
Sanatı.....	163
Osman Cemal Kaygılı'dan Örnekler	166
Kırkıncıdan Sonra Saz Çalınır mı? (166); Çingeneler'den (168).	
F. Celâlettin	171
F. Celâlettin'den Örnek	173
Kına Gecesi'nden (173).	
Selâhattin Enis	175
Sanatı.....	175
Selâhattin Enis'ten Örnek	177
Teşrihhanede	177
Mahmut Yesari	179
Mahmut Yesari'den Örnek	181
Tipi Dindi'den	181
Dönemin Öteki Romancıları	183
Ebubekir Hazım Tepeyran	183
Ercüment Ekrem Ötügen	184
Sermet Muhtar Alus	184

TİYATRO

Ulusal Tiyatro Yolunda Adımlar	189
İbnürrefik Ahmet Nuri	192
Musahipzade Celâl	192
Tiyatro Sanatına İlişkin Görüşler	193
Musahipzade Celâl'den Örnek	196
İstanbul Efendisi'nden (196).	
İbnürrefik Ahmet Nuri'den Örnek	200
Hissei Şayia'dan (200).	
Yusuf Ziya Ortaç'tan Örnek	202
Binnaz'dan (202).	
Halit Fahri'den Örnek	204
Baykuş'tan (204).	
Reşat Nuri Güntekin'den Örnek	206
Hançer'den (206).	

DENEME, ELEŞTİRİ, EDEBİYAT TARİHİ

Yenileşme Aşamasında	211
Edebiyat Tarihi Alanında	213
Mehmet Fuat Köprülü	214
Deneme, Eleştiri, Edebiyat Tarihinden Örnekler	217
Mehmet Fuat Köprülü <i>Başka Milletler Ne Yapıyor</i> (217);	
İbrahim Necmi (Dilmen), <i>Edebiyat Tarihinin Mahiyeti</i> (219);	
Ziya Gökalp, <i>Tevfik Fikret ve Rönesans</i> (221);	
Ömer Seyfettin, <i>Yeni Lisan'dan</i> (224).	
Garp Edebiyatı ve Yunan Klasikleri'nden (229);	
Yahya Kemal, <i>Makber ve Ölü</i> (230); <i>Vezinler'den</i> (232);	
Mehmet Âkif Ersoy, <i>Edebiyat</i> (234);	
Ahmet Haşim, <i>Şiir Hakkında Bazı Mülahazalar'dan</i> (236);	
Dr. Şefik Hüsnü, <i>Halk ve Sanat'tan</i> (238).	

DÜŞÜN

Yeniçağ ve Yeni Düşün Adamları	243
Hüseyin Cahit Yalçın	243
Ahmet Şuayip	245
Mehmet Âkif	245
Sait Halim Paşa	250
Mehmet Necip (Türkçü)	250
Yusuf Akçura.....Ücretsiz-PDF-Kitap-Arsivi~ https://kntey.org	251
Ziya Gökalp	254

Yaşamı ve Çevresi.....	254
Edebiyatçı Kişiliği	258
Dil Sorunları Karşısında	260
Dünya Görüşü	262
Kültür (Hars) ve Uygarlık (Medeniyet) Anlayışı	264
Ekonomi Anlayışı	266
Ahmet Ağaoğlu	268
Prens Sabahattin	269
Baha Tevfik	270
Mustafa Şekip Tunç	272
İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu	274
Mehmet Emin Erişirgil	275
Mehmet İzzet	277
Mustafa Suphi	279
Dr. Şefik Hüsnü Deymer	281

VE ÖTEKİLER	283
Hüseyinzade Ali Turan	283
M. Şemsettin	284
İsmail Fenni	285
Nüzhet Sabit	285
Celal Nuri	285
Ahmet Rasim	286
Ali Kemal	286
Rıfat Bilge	286
Ali Reşat	286
Ahmet Refik	286
Ahmet Emin	286
Yunus Nadi	287
Ahmet Cevat	287
Hasan Tahsin Recep	287
Ref'i Cevat	287
Ruşen Eşref	288
Mehmet Zekeriya	288
Falih Rıfkı	288

Düşün Adamlarından Örnekler.....	289

- Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset'ten* (289);
 Sait Halim Paşa, *Meşrutiyet'ten* (292),
Fikir Buhranlarımız'dan (294);
 Mehmet Âkif, *Mektep Kitapları* (297);
 Necip Türkçü, *Bizde İdeal 4: İdealin Seciye ile Münasebeti* (299);
 Ziya Gökalp, *Millet ve Vatan* (302), *Türkçülük Nedir?* (304);
 Prens Sabahattin, *"Science Sociale"* (308);
 Dr. Şefik Hüsnü Deymer, *Türkiye'de Sosyal Sınıflar'dan* (310),
Türk Aydınları (314)

ÖYKÜ / ROMAN

HÜSEYİN RAHİMİ GÜRPINAR

•

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde, yıkılışın birey, aile ve toplum üzerindeki etkilerini yansıtan romanlarıyla, çağdaş edebiyatımızın büyük dönemeçlerinden biri sayılan Hüseyin Rahmi, İstanbul'da doğdu (17 Ağustos 1864). Dört yaşlarındayken annesinin ölmesi üzerine, anneannesi-nin Aksaray'daki konağına alındı. Düzgün bir eğitim yapamadı. Dönemin ortaokul düzeyindeki "rüştiye"lerinden birinde okurken "falakaya yatırıldı" için bir süre okula gitmedi. Özel ders alarak Fransızca'ya başladı. Daha sonra sınavla "Mahreci Ahkâm" adlı okulun ikinci sınıfına alındı. Oradan Mülkiye Mektebi'nin lise bölümüne geçti. İkinci yılında ciğerlerinden hastalanması nedeniyle bu okuldan da ayrılmak zorunda kaldı.

1943'te yaşamı, aile kökeni üzerine bilgi isteyen Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğrencilerine verdiği yanıtta, öteki insanlardan "müstesna" bir durumu olmadığını belirterek şöyle yazmıştı:

Şahsıma büyük önem vermediğim için hayat hâdiselerinin çoğu mazbutum değildir. Ne olacak? Doğuş, yaşayış, ölüş mukadderatında az çok farklarla esas bakımından insan insana benzer... Dinlerin teminine göre ilk cedlerimiz Cennetten kovulma Hazreti Âdem'dir. "Darwinisme" bakımından hep orangotanzadeleriz. Bu iki rivayetten asalet itibarıyla hoşumuza gideni değil, naturel "genealogie"ye uygun düşeni kabul etmeliyiz... Fransızca'dan başka dil bilmem. Onu da mekteplerde şöyle böyle ders gördükten ve bir ara Tahir efendi adında bir zattan hususi olarak okuduktan sonra kendi kendime ilerlemeye uğraştım. (*Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt: III, sayı 3, Mart-Nisan 1945).

İlk gençliğinde bir süre Ticaret Mahkemesinde mülazımlık, Nafia Nezareti Kalemî'nde çevirmenlik yapan Hüseyin Rahmi, ilk romanı *Şık* –yahut *Ayna*– Ahmet Mithat Efendinin “Tercüman-ı Hakikat” gazetesinde “tefrika” edilmeye başlandıktan sonra (23 Şubat 1888) yazarlık mesleğine geçti. “Tercüman-ı Hakikat” (1888-1894), “İkdam” (1894-1907) gazetelerinde çevirmen ve yazar olarak çalıştı. Ahmet Rasim’le birlikte çıkardıkları “Boşboğaz” (1908) adlı mizah gazetesinin mahkemece kapatılması üzerine kendisini roman yazmaya verdi. Cumhuriyet döneminde Kütahya’dan milletvekili seçilerek parlamento’ya girdi (1936-1943). İstanbul’da öldü (8 Mart 1944). Ölümünden yıllar sonra hayatının pek çok dönemini geçirdiği Heybeli Ada’daki evi “Hüseyin Rahmi Gürpınar Müzesi” olarak halka açıldı.

Genel Özellikleri ve Yapıtları

Hüseyin Rahmi’nin romanlarında en belirgin özellik, toplumsal hayatın değişme evrelerini genel çizgileriyle yansıtırma gücüdür. Abdülhamid döneminde beyi, hanımı, züppe genç çocuğu, uşaklarıyla konak: alafranga özlemleriyle batıya öykünen mutlu azınlık... Meşrutiyet döneminde hayata çıkmaya başlayan küçük burjuva aratabakanın, toplumsal ilişkilerdeki değişme karşısında geçirdiği sarsıntılar... I. Dünya Savaşı yıllarında açlıkla, sefaletle mücadele eden halk, mütareke yıllarında İstanbul’a “Frenkistan” görünümü veren işbirlikçi burjuvazinin çıkarıcı, düzenbaz, satılmış kişileri... Hüseyin Rahmi’nin romanlarında sergilenirler.

İlk yapıtı *Şık*’ta “hiçbir meziyet ve fazileti olmayan, her hareketi birer adi mukallitlikten ibaret” kendini beğenmiş bir züppeyi işlerken yer yer Ahmet Mithat Efendinin etkisinde görünmesine karşın, özellikle güldürü öğelerini kullanmadaki becerisiyle kendi kişiliğini ortaya koyar.

İlk dönemi olarak kabul edilen 1881-1901 yıllarının en başarılı romanı *Mürebbiye* (1899) ise, Hüseyin Rahmi’nin sanatında ilk önemli aşama sayılmıştır. Babasından kalan serveti değerlendirmesini bildiği için “vezir konağı debdebesinde” bir hayat sürebilen Dehri Efendi ailesinin sergilendiği bu romanda yine alafranga düşkünlüğü ve batıdan gelen her şeyin doğuda büyük önem verilerek karşılanması anlatılırken, Osmanlı erkeğinin cinsel bunalımları da ortaya konur.

İffet, *Mutallâka*, *Tesadüf*, *Nimetşinas*, *Sevda Peşinde*, *Son Arzu* romanlarındaysa, Osmanlı aile kuruluş ve gelenekleri içinde kadının sorunları işlenmiştir. *İffet*’te, yabancı öğrenim görmüş bir kızın olaylar karşısındaki bunalımları; *Mutallâka*’da kocasıyla mutlu bir yaşam kuran kadının kaynanası ile olan ilişkileri anlatılır. Boşanma usulünde kadını hiçe sayan hükümleri eleştirdiği *Mutallâka*’da yeni kadın, eski kadından daha gerçekçi olarak çizilmiş, olayları akıl yolu ile çözme yeteneği üzerinde durulmuştur.

Tesadüf ve *Nimetşinas*’ta erkeğe tanınan birden fazla kadınla evlenme

özgürlüğü yerilirken, *Sevda Peşinde* ve *Hazan Bülbülü*'nde öğrenim görmüş genç kızların ailelerinin zoruyla, çirkin, ya da yaşlı ama zengin kimseyle evlendirilmelerinin yarattığı sonuçlar işlenir. *Son Arzu* ise, okumuş genç kızın beğenmediği erkeklerle zorla evlendirilme tehlikesi karşısında direnişinin öyküsüdür.

Eski ile yeni arasındaki çatışmaların açık olarak verildiği bu romanlarda Hüseyin Rahmi, “eski”yi geride kalmışlığın gülünç inatçılığı içinde sergilerken, doğallık sınırlarını aşmaz. “Yeni”yi de, sahip olmadığı niteliklere sahipmiş gibi göstererek “idealize” etmez.

II. Abdülhamid'in zorbalık döneminde yazıldığı halde “İkdam” gazetesinde tefrika edilirken (18 Temmuz 1901) sansürce yayımı kesildiğinden Meşrutiyetten sonra basılan (1911) *Şırpsevdi*'nin kahramanını Hüseyin Rahmi, “Şövalyelikte Cervantes'in *Don Kişot*'u ne ise, şark alafrangalığı âleminde de Meftun Bey, işte odur..” biçiminde tanıtır. *Şırpsevdi*'nin “Hikâyemin Hikâyesi” (sadeleştirilmiş 2. baskı, 1946) adlı önyazısında batı uygarlığının ülkemiz için uyanma meselesi olduğunu, daha sonra da ilerleyişimizin önderi olacağına inandığını belirtir. Batı edebiyatının, bilim kaynaklarının genç kuşaklar üzerindeki olumlu etkilerini onayladığını ifade eder. Nedir ki, ailelerinin maddi olanaklarından yararlanarak çocukluğunda Fransızca öğrenen kimi yeteneksiz kişiler, batının bilim ve sanat değerlerine değil, giyimine kuşamına meraklıdırlar. Ata binmeyi, kumar oynamayı öğrenmişler, yalnızca “salon adamı” nitelikleri kazanmışlardır. “Bu zadeğân sınıfından alafrangalar”ın genellikle “anaları Frenkçe, babaları Türkçe, dadıları Rumca konuştuklarından dilleri de karışıktır.

Şırpsevdi, yeniliği züppelik, batı uygarlığını benimsemeyi kopyacılık, çağdaşlığı giyim kuşam olarak kabul eden Tanzimat sonrası mutlu azınlığının yergisidir. Romancı, imparatorlukla birlikte yıkılıp gidecek olan bu sınıfın insanlarını eleştirirken geleneksel ahlak kurallarına da ödün vermez. Ne safsatalardan yanadır, ne züppelerden...

Gulyabani ve *Cadı*, cin, peri, gulyabani söylentilerine inanan safdillerin aldatılmaları konusuna dayanır. Boş inançlara bağlı olan kimselerin açık-gözler tarafından aldatılmalarının sergilendiği bu iki romanda yazar, güldürü yeteneğinin en yukarı düzeylerine çıkar.

Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı büyük toplumsal sıkıntıları, asker ve sivil bürokratların, vurguncu tacirlerin, devletlilerin refahına karşılık halkın sefaletini, açlığı, servet ve ırz spekülasyonlarını işleyen *Hakka Sığındık*'ta Tevfik Fikret'in “Han-ı Yağma” şiirini çağrıştıran bölümler vardır. Halkla para babaları arasındaki çelişkiler duygusal bir dille belirtilirken, “İttihat ve Terakki” ağır bir dille suçlanır.

Hürriyet, müsavat, uhuvvet diye herkesin ağzına bir parmak bal çaldılar. Meşrutiyet lafziyle böyle eğlenmek için mi? Bizde taayyüşün

kaide-i esasiyesi (yaşamanın ana kuralı) evvelâ çatmak, sonra çalmaktır. Mutlakiyette budur, meşrutiyette bu. Çatılacak makama çatamayan, sıraya girip çalamayan aç kalır. Daima kanunun fevkinde ya bir hükümet, ya bir cemiyet پیدا olur. Su başlarını zorbalar alır.

Hüseyin Rahmi'nin toplumsal yergi yönünden en başarılı yapıtlarından biri sayılan *Ben Deli miyim?* romanı, Cumhuriyetin ilk yıllarında Son Telgraf gazetesinde tefrika edilirken (1924) mahkemeye verilmiştir. Yazar, bu romanında halkın büyük çoğunluğunun soyulduğu düşünüsünü savunur. Toplumun suçlu saydığı insanların ağızlarından toplumsal adalet yokluğundan yakınır. Hiçbir ülkede özgürlüğün var olmadığını söyler. "Gıdasızlıktan toprak rengi bağlamış aç halkın gözleri önünde" büyük ziyafetler, balolar düzenlenmesini kınar. "*Ben Deli miyim?*"de delinin psikolojisi ile birlikte yakın çevresindeki ahlak yoksunu kişiler ve her tabakadan değişik tipler sergilenir.

Gene Cumhuriyet döneminde yazdığı *Utanmaz Adam*'da, çocuk yaşlarından itibaren hile ve hırsızlık yollarıyla para kazanan bir dolandırıcı ile, Abdülhamid döneminde saraya hizmet ederek zengin olan, sonra Meşrutiyette "İttihat ve Terakki"ye yanaşarak, devletin sırtından kapitalistleşen bir kapkaççı tipi çizilir. Toplumsal yapının, yıkılış dönemlerinde görülen bütün değer çöküşlerine, kokuşmuşluklarına ayna tutan bu romanı da Hüseyin Rahmi'nin güçlü yapıtlarından biri sayılır.

Ortak Özellikleri Yönünden

Hüseyin Rahmi'nin romanlarında belirgin ortak özellik, İstanbul'da geçen olaylara bağlı konuların işlenmesi, değişik sınıf ve tabakalardan gelen İstanbullunun yaşadığı çevre, yaşayış biçimleri, gelenekleriyle yansıtılmasıdır. Toplumsal ilişkilerle birlikte, birçoğu ortadan kalkan eski gerçekler (atlı tramvaylar, Şehzadebaşı'nda ramazan geceleri, hıdrellez eğlenceleri) işçi sınıfının sayı yönünden varlığının ağır basmadığı yıllarda, kendine özgü yapısıyla eski İstanbul mahailesi; batının biçimsel değerlerine düşkün bir azınlığın konakları, yalılarıyla yaşadığı öteki İstanbul, Hüseyin Rahmi romanının başlıca öğeleri olarak görünür. Nedir ki, romancı, zamanla değişen, ortadan kalkan çevre koşulları içinden son 50-60 yılın insanına özgü tiplere yaşarlık kazandırmakla, döneminin öteki yazarlarından ayrılmıştır. Daha ilk romanlarında bile Gürpınar'ın tip çizimindeki başarısı açıktır:

Hu... Delikanlılar, baksanıza civanlarım, diye bir ses işittik. Sadanın geldiği tarafa baktık ki, şakağı üzerinde yüz karası gibi bakla kadar bir lâden, kaşlarında kazan kulpu rastıklar, çenesinin üst tarafında o lâdenden bir siyah leke sıçramış gibi bir hal-i müstehrek bulunan başörtülü, kirli yeldirmeli, müdevver çehreli, elli yaşlarında kadar tombalakça bir kadın, elindeki meydan süpürgesinin sapını kol-tuklarından biri altına dayamış, behimi bir tebessümle bize doğru gülüyor. (*Iffet*, 1897)

Kişilerini somutlarken hem görünen yüzleriyle, hem görünmeyen yönleriyle vermeye özellikle dikkat eder:

Hidayet efendi... Softa bozuntusu birşey. Yalnız sakalı değil, bıyıkların da onda sekizini kazıtmış. Kalın ensesinin katmerleri arasından loş medreselerin küf kokusunu alıyorum. Fesinin üzerinde bir sarık izi seçiliyor, kravatında daima çarpılmaya meyyal bir itaatsizlik var. Geniş mestlerin içinde yabani büyümüş ayaklarının iri kemikleri, potinlerinin şeklini çarığa çeviriyor. Vücudunun mebzul kıllarını ta burunun, kulaklarının deliklerinden harice fışkırtacak kadar beşeresinde bir kuvve-i nâmiye vardır. Medresenin kalın, mahrem duvarları arasında çektiği istimnanın süzgünlüklerini kâh-kâh, gözlerinden sezer gibi oluyorum. (*Ben Deli miyim?*, 1924)

Konuşmalar ise genellikle doğaldır; canlı ve gerçeğe uygun biçimdedir:

Kadınlar pencereden dışarı bakıp:

– A... şey... Bak... bak... şurada kanbur kahveci mangalı dükkânın önüne koymuş, isgarada cızbız köftesi pişiriyor.

Kadının biri birkaç defa yutkunduktan sonra:

– Hay yetişmesin pişirmeye... Sokak ortasında böyle şey mi olur? Koskoca cadde bu... fukarası var... gebesi var... aş ereni var... emziklisi var... kokuta kokuta âlemi böyle imrendireceğine dükkânın içinde pişirse de gizlice ziftlense olmaz mı?

Kadının biri emzikliye hitaben:

– İçin çekti mi kardeş?

Emzikli sıkılarak önüne bakar. Diğer bir kadın onun tarafından cevap verir:

– A, ne demek, hiç emzikli olur da imrenmez mi? Söyle kızım... söyle için çekti mi?

Emzikli biraz kızarak:

– Ne yalan söylüyeyim, çekti... Söylemesi kabalık, böyle göbeğime kadar bir ezinti duydum... (*Şırpseudi*, 1909)

Kimi romanlarında uzun süren bu konuşmalarında gene doğallık, canlılık niteliklerini yitirmemesine karşın, romanın akışını aksattığı görülür. Bu durum, onun meddah ve Karagöz oyununun olanaklarından yararlanarak, halkın alışık olduğu beğeni düzeyine aykırı düşmeme özeninden doğduğu söylenebilir. Kimilerindeyse doğrudan doğruya Karagöz oyunlarındaki tekerlemeleri andıran konuşmalara da rastlanır:

– Aman ne çocukluk hazret... yaraşır mı sana bu hiffet?

– Sözü'n ayni keramet...

– Kalb yerinden mi oynadı?

– Duydum. Hop hop hopladı.

– Acaba kardiyanostrafi, yani tebdil-i mekânı kalbi vuku buldu mu?

Hasta korkudan sarsılarak eliyle sadrına mütelsiyane mevki-i kalbisini aradıktan sonra:

– Eyvah...

– Ne var? Allah...

– Dediginiz olmuş. Kalbim yerinde değil. Evvelki solda çarpardı, şimdi sağ tarafıma geçmiş... Artık işim bitmiş. (*Cehennemlik*)

Nedir ki, konuşmalar hem kişilere hem kişilerin yaşadığı dönemlere uygunluk özelliğini hiç yitirmez.

İlk gelen: – Ne bileyim ben.

– A niye bilmeyeceksin? Bizden evvel gelmişsin.

– Evvel geldiğime kabahat mı ettim?

– A, ne nobran kadın. Senden adam gibi lâkırdı soruyorlar, neye ters cevap veriyorsun?

– Bunun tersi yüzü var mı hanım? Ben de sizin gibi buranın yabancıyım. Ne bileyim ben?

– O altındaki iskemleyi nereden buldun?

– Böyle bir suale ne senin hakkın vardır, cevap vermeye ne de benim bir mecbûriyetim.

– Haydi öyle olsun lânet karı...

– Kararsın ömrün, günün inşallah..

– Sen buraya Sulukuleden mi geldin?

– O sizin ailenizin memleketi.

– Bak, ben pamuklar gibi bembeyaz bir kadını. Senin çingene olduğunu herşeyden evvel rengin, cildin söylüyor. Biz buraya girdiğimiz vakit, elinde küçük ayna ile şebek gibi boyanıyordun. Patlıcanı ne kadar badana ersen esmerliği kapanmaz. (*Billûr Kalb*)

Doğa betimlerine fazla düşkün değildir. Olayın akışı gerektirdiği zaman kısa belirtmelerle yetinir:

Tren Göztepe'yi geçti, Feneryolu mevkiinde durdu. Girenler çıkanlar, inceli kalınlı borular, çanlar... tamamen feryadları, hep bu, gürül-rüler. (*Şıpsevdi*)

Çevreyi anlatma gereği duyduğu zaman, şairaneye kaçmadan üstün gözlem yeteneğini kullanarak en küçük ayrıntıyı bile göz önünde tutmaya özen gösterir. Başarı ile yansıtır:

Biraz ötede viraneye kurulmuş, içi al, üstü tirşe çifte direkli çadırın derunundan fışkıran zilli maşa, darbuka ve klârnet sedaları gecenin rutubetli havası içinde burgula burgula helezonlar yaparak yükseliyor, etrafa nağmelerini saçıyor. Çadırın tavanından sarkan elvan kâğıtlardan mamûl zincirin ortasında yanan, etrafında billur avize menşurlariyle süslenmiş iri lambanın altında omuzdan ilikli, yardan ayrıldım mintanlı, cainadanlı bir çift genç tulumbacı rakediyorlar. Klâmetenin kıvrak nağmeleriyle, zilli maşa, darbukanın seri usul-u darabatına ayak uydurarak karşı karşıya öyle sekiyorlar, öyle kıvırıyorlar ki, etraftan tahsin naraları yağıyor; herkesten fazla aşka gelen klâmetçi nefirini havaya kaldırarak kulakları yırtacak kadar keskin, acı, tek tiz perdeden feryatlar koparıyor. (*Son Arzu*)

Dil Anlayışı, Üslubu

“Her sınıf halkın”, “okuma ihtiyacını” karşılamak için yazmayı amaçlayan Hüseyin Rahmi, azınlığın değil, çoğunluğun dilini benimsemiştir. Onu çağdışı romancılardan ayıran en önemli özellik dil anlayışıdır. Tümceleri, kuruluşları yönünden Edebiyat-ı Cedide beğenisinin dışındadır. Düzyazıda kısa tümcelere dayanan bir yapının ilk örneklerini vermeyi başarmıştır.

Vapur Kadıköy iskelesine yanaştı. Kendimi bir arabaya attım, ezana yakın köşke vâsil oldum. Nöbetim arttı, beynime bir uğultu ârız oldu; odama çıktım. Pek fena hasta idim. Duracak, oturacak halim, kuvvetim kalmamıştı. Kanapenin üzerine uzanıverdim. (*Bir Muadele-i Sevdâ*, 1899)

Aynı yılların öteki romanlarında da betimleme ve öyküleme durumlarında bile, uzun tümcelerden çok, kısa ve yalın tümce örnekleri görünür:

Gülsüm, çarşafı üzerinden attı, oradan eline geçirdiği bir başörtüsüyle ortada hizmete girdi. Kahveleri pişirdi; bir fincan Hacı'ya, bir de Nefise'ye verdi, üçüncüsünü de kendisi aldı. Ufak minderlerin üzerinde, mangal kenarında bir sehpayı sohbet teşkil ettiler. (*Tesadüf*, 1900)

Iskeleyi almışlardı. Vapur başını açmak üzere manevra icra ederken Hesna hanım geldi, iskelenin kenarına oturdu. Ne mümkün içeriye atlamak... (*Nimetşinas*, 1900)

Kolay çoğaltabileceğimiz bu gibi kısa ve yalın tümce örneklerine “Edebiyat-ı Cedide”nin düzyazı anlayışında ender olarak rastlama olanağının bulunacağını düşünebiliriz. Hüseyin Rahmi'nin kişilerini konuşturmadan önceki bağlantı tümcelerinde daha belirgin olarak görünen bu yalınlık, konuşmalar da en üstün düzeye ulaşmıştır:

Meftun, kadınların oturmalarına kadar sabredemeyerek validesinden hemen sordu:

- Ne haber?
- Ne haber olacak... Sopa dayak yemediğimiz kaldı...
- Kovuldunuz mu?
- Onun gibi birşey...

Teyzesi Vesiye hanım kendini ilk tesadüf ettiği sandalyenin üzerine attı. Eleni'den iki yudum su istedikten sonra:

- Ne Şam'ın şekeri, ne arabin yüzü... ne o altınları isterim, ne de o kızı... A, Rabbim esirgesin... Öyle lira ile, malla yutulacak şeyler değil...
- Meftun, yeis ve hiddetinden rengi uçmuş bir sima ile:
- Ne oldu canım? Söyleyiniz de anlayayım. (*Şipsevdi*, 1909)

Hüseyin Rahmi'nin çağdaş edebiyatımıza en önemli katkısı, düzyazının yapı yönünden değişmesini doğallaştıran bu tür girişimlere genellik kazandırmasıdır. Romancı ayrıca, dönemin sözcük olanakları ölçüsünde, gereksiz süslerle en uzak, konuşma diline en yakın bir düzeyi tutturmaya özen göstermiştir. Bu özeni ilkeleştirmeye çalışırken inanılır gerekçeler ileri sürmüştür:

Bize *haut estétique*'ten, *symbolisme*'den evvel ekseriyetin anlayabileceği vazih, makul, ciddi bir lisanı ilmi edep lâzımdır. Lisan bu çoraklıktan, lûgatsizlikten, bu rekâketi cehaletten, bir sürü hoppaların bâzı-çei keyifleri olmak felâketinden kurtarılmalıdır. Millete talim ve tedris edilecek pek çok hakayıkı ilmiye, fenniye ve edebiye var. Bütün bu hakikatler bu kuş dili tarzı tebliğiyle anlatılamaz.¹

Dilin anlaşılır olmasına özen göstererek halkın beğenisinden uzaklaşmadığı gibi, halkın günlük yaşamda kullandığı deyimleri benimser. Bu deyimlere genellikle konuşmalar, ender olarak da kişilerin çiziminde rastlanır:

“Gözleri velfecri okuyor”, “Bir sıkımlık canı var”, “Silip süpürmüşler”, “Gözlerime uyku girmede”, “Kalıbının adamı değil”, “Senin kaytanın gevşemiş”, “Üstümüze iyilik sağlık”, “Utanmazların kiminin suratına, kiminin suyuna tükürmeli”, “Ben de durdum seninle çene yarıştırıyorum”, “Köklerine kibrit suyu”, “Beni bir ayak evvel kurtar burdan”, “Ortalık çalkanıyor”, “Anasının yüreğine iniyordu”, “Merdivenin alt başına kadar kendimizi dar atarız”, “Köpek yestehlemekle deniz mundar olmaz”...

Hüseyin Rahmi'ye göre, dili yalnız yazarların kendileri değil, okuyanların büyük çoğunluğunun da anlaması gerekir. Dilde sadeliğin önem ve gereği anlaşıldığı zaman, edebiyat başlamış olacaktır. Çünkü “dil, bir çeşit tarikat eseri değildir.” Çağdaşlarının dil anlayışını eleştirirken yabancı dillerin etkisinde kalmanın çıkar yol olmadığını belirterek ulusal hayatın dilin varlığı ile ikiz olduğunu söyler. Görüşlerinde “milli edebiyat akımının” getirdiği ilkelere yaklaşır.

Türkçemiz Avrupa lisanları derecesinde mütekâmil değilse de mahrumiyeti ilmiye, fenniye ve edebiyemizi izaleye hiç yaramayacak kadar kabiliyetsiz de değildir, terakkiye müsaittir; fakat bugün onu Çinceye çevirmeye uğraşanların suikastleri, cahilane tahripleriyle bitiyor; şivesini, letâfetini, kuvvetini, vuzuhunu; bütün milli hususiyetlerini kaybediyor. Biçareyi kimimiz Fransızcaya, kimimiz İngilizceye, kimimiz Acemceye benzetmeğe uğraşıyoruz. Halbuki o, Türk kalmak şartıyla bizim olabilir. Türklüğün en büyük mümessili odur. Çünkü herşey ondan doğacaktır. Bir milletin hayatı lisanının varlığı ile ikizdir. İkisi beraber yaşar, beraber ölür; lisanı ölmüş, milliyeti payidar olmuş bir millet gösterilemez.²

Yazar, 1913'lerde bir tartışma dolayısıyla ortaya koyduğu bu görüşleri, daha önce romanlarında uygulama başarısı göstermiştir.

Hüseyin Rahmi'nin *İffet* dışında hiçbir romanında eskilerin “üslubu müzeyyen dedikleri” yapay süslerle bezenmiş anlatım hevesine düştüğü söylenemez. Yalın anlatımı edebiyat anlayışının vazgeçilmez ögesi olarak görür.

1. *Şekaveti Edebiye*, sf. 117; anan: Hüsamettin Bozok, *Adımlar dergisi*, sayı 12 (Nisan 1944).

2. *Şekaveti Edebiye*, sf. 119; anan: Refik Ahmet Sevengil, *Hüseyin Rahmi Gürpınar* (1944).

İşlevini ancak biçimsel oyunlardan arınmış bir anlatımla başarabileceğine inanır. Bu nedenle dönemin tutucu edebiyat adamlarının sataşmalarını biraz da alayla karşılar:

Üslûp oyununa gelince... O nasıl şeydir? Sorarım. Bu üslûp oyunu yeni üdebamızın acemi ellerinde, edebi fakat pek gürültülü ve havai bir (futbol) şeklini aldı. Birbirine atan atana.. Bu lisanımızın hayatına taallûk eder bir meseledir ki, zavallı Türkçe, bundan dolayı hastadır. Adera tehlikededir. Selis, açık, sade yazmak ayıp sayılmaya başladı... İffet istisna edilirse, Mürebbiye'den Cadi'ya kadar diğer âsarım üslûben hemen birbirinin aynıdır. Ne eskilere, ne yenilere benzemeyen kendime has, açık, sâde bir üslûbüm vardı. Muvaffakiyetimi temin eden de işte bu süssüz, şaaşaasız ifademdir.³

İlk Türk romanları arasında sayılabilecek yapıtların 1870'lerde çıkabildiği düşünülürse, Hüseyin Rahmi'yi edebiyatımızın ikinci romancı kuşağı içinde kabul etmek zorunluğu doğmaktadır. Nedir ki, kendisinden önce roman türüne değişik deney olanakları kazandıran ancak tek bir isim söz konusu edilebilir. O da Ahmet Mithat Efendidir.

Hüseyin Rahmi, çoğu kez ifade edildiği gibi, Ahmet Mithat Efendinin roman anlayışına aykırı bir yol tutmamış, ama onun tekniğinin ve üslup anlayışının devamcısı da olmamıştır. Bu yargıyı doğrulayan belli başlı nedenler şöyle sıralanabilir:

1) Ahmet Mithat'ın romanlarında, yaşamda örneklerini görebileceğimiz kişiler pek az bulunmasına karşılık, Hüseyin Rahmi'nin tipleri varlıklarından, okuru kuşkulandırmayacak ölçüde gerçekte olduğu gibidirler.

2) Ahmet Mithat'ın yapıtlarında inandırıcı olmayan rastlantıların, olağanüstü olayların bolca bulunmasına karşılık, Hüseyin Rahmi, konularını gözlem ve saptamalar sonucu doğrudan doğruya yaşamdan aldığından olaylara ilginçlik kazandırmak için bu gibi gereksiz abartmalara başvurmaz.

3) Ahmet Mithat'ın romanın konusu ile ilgisi olmayan bilgiler vermesi, ya da kıssadan hisse çıkarmak için, "Vay habis vay. Ama artık bizim de kızacağımız geldi" biçiminde araya girmelerine karşılık, Hüseyin Rahmi, öğretmek istediği şeyleri kişilerin konuşmaları arasında verir.

4) Ahmet Mithat'ın üslup kaygısı duymadan meddah ağzıyla yazmasına ve "dialog"larında doğallık sınırına ulaşamamasına karşılık, Hüseyin Rahmi, orta oyunundan, tekerlemelerden yararlandığı birkaç romanı dışında "dialog" ustası olarak görünür. Kişilerin değişik ruh hallerini, kişiliklerini bile konuşmalarıyla verme başarısı gösterir.

Bu nedenlerle Hüseyin Rahmi'nin roman tekniğinin ancak pek genel özellikleriyle Ahmet Mithat Efendi geleneğine bağlanabileceğini söyleyebiliriz.

Gerçekte ikisi de –Edebiyat-ı Cedide romancıları da– doğal olarak, edebiyatımızda geleneği kurulmamış olan bu yeni türün tekniğini XIX. yüzyıl batı ustalarından öğrenmişlerdir. Aleksandre Dumas’ın, Jules Verne’in romanlarına öykünerek, Ahmet Mithat Efendinin *Hasan Mellah’ı*, *Ahmet Şirzat’ı* yazdığı; Halit Ziya’nın da Balzac, Stendhal, Flaubert, Zola, Daudet, Goncourt’lardan “neler topladığı, ne fikirler aldığı, nasıl intibalarla yoğrulduğu” bilinmektedir. Hüseyin Rahmi’nin de asıl ustaları batıdadır. O da çağdaşları gibi, batı romanını öğrenme aşamalarından geçerek, Emile Zola’nın “deneysel roman” anlayışını yöntem olarak seçmiştir.

Nedir ki, o da Zola gibi –natüralizmin ve realizmin gereklerini uygulayabilmenin baş koşulu olan– gözlem yeteneğine sahip bulunduğu için, bizim insanımızın bir bölümünü bizim hayatımızın bir kesimini çarpıtmadan yansıtabilmiştir. En önemlisi, gerçeği kendi yaşamının dar çerçevesinde arayan Halit Ziya gibi, zorlama tümce yapısı ve sözdizimiyle, çağdaşlaşan Türkçe’nin uzağında kalmamıştır.

R o m a n A n l a y ı ışı, D ü n y a G ö r ü ş ü

Hüseyin Rahmi’yi çağdaşlarından ayıran başlıca özellik “hayal” ve “icad” ürünü olan soyut bir “âlem” yaratmamasıdır. Sanatı toplum ve insan gerçeklerinden ayrı düşünmez. Doğayı ve hayatı inceler, dolaşır, görür. Önemli bulduğu olayları değiştirmeden yazar. Konusunu işleme aşamasına gelinceye kadar kişilerini gözlemeye çalışır.⁴

Bu nedenle gözlem ürünü sahneler romanlarına yaşamda olduğu gibi yansır. *Son Arzu*’nun önyazısında, “Bir sanatkâr tabiatı ne kadar vuzuh ve sıdkile istinsah edebilirse, o kadar ruh vermiş olur...” diyen yazar, anlayışı ve çalışma yöntemi ile “realisme” ve “naturalisme”nin ilkelerine bağlıdır. Bu ilkeleri “*Ben Deli miyim?*” romanının savunmasında şöyle anlatır:

Meşhur fizyolojist (Klod Berner) Eksprimantalizm, yani deneme usulünü tıpta uyguladıktan sonra, Emile Zola roman zeminine bir tetkik yöntemi olarak aldı. Deneme usulü nedir? Fizik, kimya gibi tabii ilimler bu usul ile tetkik ve tedris olunur. Meselâ tabiatte vuku bulan bazı olayların etken unsurlarını toplayarak bu ilimlerin keşif ve tetkik çerçevelerine girmiş olayları bir (laboratuvar) dahilinde biz de husule getirebiliriz. Bu usul sayesinde bugün bazı ilimler, eski nazariyatın hayalatı üzerine kurulmuş yanlışları şimdi kendi sahalarından sürüp çıkarıyorlar. Tabiatın bize gizli kalmış olaylarını aydınlatmak için doğacak güneşi ilimlerin semasından bekliyoruz.

Zamanımızın çocuk zihninde olanlarını eğlendirmek için her dilden kucak kucak tercüme edilen garibelerle dolu masallardan sarfınazar edersek, bugün (Natüralizm) ve (Realizmin) bilimsel sınırları

4. Refik Ahmet Sevengil, *Hüseyin Rahmi Gürpınar*, sf. 59 (1944).

içinde bir hikâye yazmak, büyük bir ihataya lüzum gösteren derin bir ilimdir. Evvelâ iklimile, güneşile, havasile, içtimaiyatı ve ahlâkiyatı ile iyi, kötü, mizaç ve adetlerle hasılı bütün etkiler ile bir çevre alacaksınız. Sonra her tabakadan seçeceğiniz kahramanlarınızın ruhlarına hulûl ile bu fazıl, müfsid, âlim, cahil, hayırsever, alık, akıllı, canî, masum, namuslu, namussuz, terbiyeli, terbiyesiz, mağdur, gaddar, zalim, mazlum şahsiyetleri bu olay içinde tabiatla gördüğünüz gibi yaşatacaksınız. İçtimâî türlü türlü müstekreh yaraları açacaksınız; fi-rengi, cinnet gibi... Tabiple beraber fahişelerin muayenesine gideceksiniz. Morga gireceksiniz. Teşrih masasının başında çürümüş etleri, sınırları karıştıracaksınız. İlim ve hakikat namına yürüyecek ve insanlardan hiçbir şey gizlemeyeceksiniz.⁵

Edebiyat ve sanattan toplumsal bir yarar beklenmesi görüşünde olan Hüseyin Rahmi, sanatçının dışla sürekli bir alışveriş içinde olduğuna inanır. Ona göre, “bir sanat fırçası, bir mezbeleyi, bir cifeyi” de yansıtsa gerçeğe uygun olduğu için “nezih” sayılmalıdır. Edebiyatın, sanatın amacı, toplumsal yarar ilkesine bağlı olduğuna göre, yazar yeteneğini kasabalara, köylere kadar yayma olanağı düşünen, ülkesinin gereksinmelerini bilen iyilik insanıdır.

Edebiyat seçkinler için değil halk içindir. Avrupa’da halk için çok sayıda gazete, kitap, dergi ve roman çıkmakta, oyunlar sahnelenmektedir. Kimi tiyatroların, pazar geceleri yalnız işçilerle dolup taşıdığı görülür. Demek ki, “her sınıf halkın ruhunu hoşlandıracak mahiyette sözler, eserler vardır. Herkes fikri kabiliyetine göre anlar ve anladığı şeyleri arar.” Ülkemizde de, “yükselme ya-karışlarıyla ellerini bize uzatmış milyonlarca halk var”ken görevimiz, yalnız sanat ve gerçek aşkıyla yürümektir.

Çağdaş edebiyatı değerlendirirken batıdan örnekler veren Hüseyin Rahmi –Meşrutiyet dönemi aydınlarının çoğunun aksine– gözü kapalı batı hayranlığının karşısındadır. *Şıpsevdi*’nin (1912) önyazısında “Toplumsal hayatımız ve alafranga” üzerinde görüşlerini belirtirken şöyle yazar:

Gözü doymazların hasisemellerine, hakaretlerine hedef oluyoruz; buna mahkûmuz. Çünkü kuvvete kuvvetle, ticarete ticaretle, iktisada iktisatla, maarife maarifle mukabele edilir. Bu hususta devletlerle aramızdaki nisbet o kadar açıktır ki, bu dengeyi husule getirmek için sarfı gereken zamanı, çalışmayı ve gayreti düşündükçe kederden baş dönmesine tutulmamak kabil olmuyor. Bu büyük milletler bizi birkaç suretle yutmak istidadındadır. Bu hakikatleri henüz çoğumuz anlamıyoruz.

Bu durumun nedeni batının kültür kaynaklarından gereği gibi yararlanamamamızdır. Ekonomide, maliyede, siyasal bilimlerde Avrupa’da bir yıl içinde yayımlanan yapıtların çokluğu bu kültür bereketi karşısında insanı hayrete düşürecek ölçüdeyken, “iş başında bulunan” yöneticiler bunların “fihrist”lerini olsun görseler de anlayacak yetenekte kişiler değildir. Zadeğân sınıfının alafrangaları, Avrupadan ülkemize

şıklık, kumar, dans gibi salon hünelerinden başka birşey getirmedikleri için “millî yeteneklerimizin şubeleri” tamtakır duruyor.

Bunun da nedeni, saltçı yönetimin aracı olan kafaların meşrutiye-tin koruyucusu kesilmesidir. “Bu iki zıt mahiyetin” birinden ötekine geçişte çabucak eskinin kötü alışkanlıklarından kurtulabilmek mümkün değildir.

Ülkenin yönetim sorunlarını ve yöneticileri eleştirirken ekonomik ve toplumsal yapı, iç ve dış sömürü nedenleri üzerinde durmayan Hüseyin Rahmi, toplumu doğa ile karşılaştırarak çözüm yolları arar. Doğanın, yaratıklarını öbür hayatların zararına yaşamaya zorlaması gibi, toplumda da güçlü güçsüzün efendisi olmak istemektedir. “İnsan, her zaman kendinden zayıfı çiğneyip, tepeleyip üst tabakaya tırmanmak hırs ve gayretindedir.” Ona göre, “hodbinlik tabiaten sınırsızdır”, her insan kendi başına “nefsani bir kainat ve hodbinlik merkezidir.” İnsan tabiatındaki bu gibi marazilikleri aşk ve açlık gereksinmelerine bağladığı için, bireylerle toplum arasındaki ilişkilere mekanik ve soyut tanımlama yolları arar. Toplumsal ilişkileri biçimlendiren etkenleri göremez. İnsanlığın yüzkarası saydığı açlık ve sefaletin ortadan kalkması için, gerçek özgürlük ve eşitlik için, işçi sınıfının verdiği 1848 devrimi, Komün hareketi gibi büyük mücadelelere, önünde yeni görüş ufukları açmaya yeterli olacak toplumsal evrim aşamalarına yaklaşamaması sonucu kötümserleşir. Soyut ilkelere bağlanan ahlakçıların kaçamadığı çıkmazlara düşerek, “bütün medeniyet kayıtlarından âzâdeser yaşayan vahşiler arasında” (*Kokotlar Mektebi* önyazısı, 1929) bile yaşamak istediği görülür.

50 yılı aşkın süre içinde inandığı doğrulardan ödün vermeyerek, halkın sanatçısı olmak isteyen Hüseyin Rahmi’nin *Ben Deli miyim?* savunmasındaki son sözlerini, kendisi hakkında verilmiş en nesnel yargılardan biri sayabiliriz:

... Memleketime göre bir hikâyeciyim. Hiç bir hasis menfaat önünde başegmeyerek yalnız sanat ve hakikat aşkile yürüdüm. Kalemim kırk yıllık emeğile ancak bir şerarecik parlatabildi. Gençler bu kıvılcımdan güneşler doğurtacaklardır. Mazi, şahsın ef’al ve ahlâk aynasıdır. Hal, bir imtihan sahası, istikbal cümlemizin en büyük hakimidir. Biz sustuktan sonra o söyleyecektir.

BAŞLICA YAPITLARI *Şık* (1889), *Iffet* (1896), *Mutallaka* (Evlat Hatırı, 1898), *Mürebbiye* (1899), *Bir Muadele-i Sevda* (1899), *Metres* (1899), *Tesadüf* (1900), *Nimetşinas* (1901), *Şıpsevdi* (1911), *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç* (1912), *Gulyabanî* (1912), *Cadı* (1912), *Sevda Peşinde* (1912), *Hazan Bülbulü* (oyun, 1916), *Hakka Sığındık* (1919), *Toraman* (1919), *Hayattan Sayfalar* (1919), *Kadınlar Vaizi* (1920), *Son Arzu* (1922), *Tebessüm-i Elem* (Acı Gülüş, 1923), *Cehennemlik* (1924), *Efsuncu Baba* (1924), *Meyhanede Hanımlar* (1924), *Ben Deli miyim?* (1925), *Tutuşmuş Gönüller* (1926), *Billur Kalb* (1926), *Evlere Şenlik Kaynanam Nasıl Kudurdu* (1927), *Muhabbet Tilsimi* (1928), *Mezarından Kalkan Şehit* (1928), *Kokotlar Mektebi* (1928), *Şeytan İş* (1933), *Kadın Erkekleşince* (oyun, 1933),

Utanmaz Adam (1934), *Eşkya İninde* (1935), *Kesik Baş* (1942), *Gönül Bir Yeldeğirmenidir Seveda Öğütür* (1943), *Ölüm Bir Kurtuluş mudur?* (1945), *Dirilen İskelet* (1946), *Dünyanın Mihveri Kadın mı, Para mı?* (1949), *Eti Senin Kemigi Benim* (1963), *Deli Filozof* (1964), *Can Pazarı* (1968).

ÖYKÜ KİTAPLARI *Namusla Açlık Meselesi* (1933), *Katil Puse* (1933), *İki Hödüğün Seyahati* (1933), *Tünelden İlk Çıkış* (1934), *GönülTicareti* (1939), *Melek Sanmıştım Şeytanı* (1943).

KAYNAKLAR Refik Ahmet Sevengil, *Hüseyin Rahmi Gürpınar* (1944); Niyazi Berkes, *Hüseyin Rahmi'nin Sosyal Görüşleri*, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi III. cilt, sayı 3 (1945); Pertev Boratav, *Hüseyin Rahmi'nin Romancılığı*, Dil ve Tarih Coğrafya F. Dergisi, cilt III, sayı 2 (Ocak-Şubat 1945); Agâh Sırrı Levend, *Hüseyin Rahmi Gürpınar* (1964); Muzaffer Gökmen, *Gürpınar Bibliyografyası* (1966); Rauf Mutluay, Papirüs, (Nisan-Mayıs 1969); *Günümüzde Kitaplar* (özel hölüm ve kaynakça, Mart 1984); Dç. Dr. Önder Göçgün, *Hüseyin Rahmi'nin Romanlarında Şahıslar Kadrosu* (1987); Efdal Sevinçli, *Hüseyin Rahmi Gürpınar* (1990).

HÜSEYİN RAHMİ'DEN ÖRNEKLER

METRES'ten

– *Dorgusu* çok güzel kalbin vardır hanımefendim. Kocam bana umacı diye idi ben kederimden tazı gibi zayıflanır idim.

– Ey kokona başa gelen çekiliyor. Ben “ümiye”sem ne kabahatim var? Allah öyle yaratmış. Anası beni gördü de aldı. Ben sahiden umacı imişim gibi çehresini asıyor, sedirin ta köşesine çekiliyor, eline çarşaf kadar bir frenk ceridesi alıyor.

– *Tan'dır? Figaro'dur / nedir?*

– Ben ne tandır bilirim ne mangalı..

– Bunları *örgenmeye* gayretlen yavrum... Şimdiki hayat moda hayatı, *enstriksiyon* hayatıdır. *Örgenen* ileri varıyor, *örgenmeyen* taklak kılıyor...

– İşte o elindeki cerideyi ha okuyor... ha okuyor.. O körolası kağıdın içinde böyle bitmez tükenmez ne vardır bilmem ki... Tatlı sözünü işitmekten geçtim, artık kocamın yüzünü de göremez oldum. Elindeki ceride aramızı yüksek bir duvar gibi kapıyor. Artık bundan anlamayacak ne var? Bey, benim yüzümü görmemek için onu öyle tutuyor... O okurken ben oda içinde gezinir, ufak tefek iş görürüm. Çocuk huysuzlanır, onu döşegine yatırır, uyuturum. Sonra bir teneke dolusu cigara yaparım. O iş te biter. Saatlerle tentene örerim. Gayri ondan da sıkılırım. Artık yapacak işim

kalmaz. Nöbet uyuklamaya gelir. Uyuklarım... Uyuklarım... Uyuklarım... Arada bir gözümü açar bakarım ki hâlâ okuyor, sıkıntıdan avaz avaz haykıracağım gelir. Ne vardır madama o ceridelerde?

– Tekmil bu yuvarlak dünyanın havadisini onlardadır.

– A... Yalan.. hiç dünya yuvarlak olur mu? İşte dümdüz gözümüzün önünde duruyor.

– Sahihini istersen ona benim de pek fikrim yatmaz. Beyoğlunda Pazar Almanın'da Bonmarşe'ye hiç gittin? Onda rafa koymuşlar, üç ayak üzerine oturmuş, karpuz gibi yuvarlak birşey vardır. İşte o dünyanın cümcümesi imiş. Ben de bilirim ki dünya düzdür ama *sa-van*'lar yuvarlaktır diye iddia ediyorlar. *Aksisini* ispata muktedirsin? Değil isen düz gördüğün şeye yuvarlaktır diyorlarsa “he” demiye mecbursun... Evet.. o gazetelerde *kronik* vardır, fediver vardır, politik vardır, ticaret vardır, roman vardır, hasılı vardır oğlu vardır.

– Bu yuvarlak dünyanın bütün havadisini bizim beyden mi soracaklar? Azıcık karısının yüzüne bakıp iki çift lâkır-dı etse olmaz mı?

– Görünüyor ki seni karşısında hitaba şayan bulmuyor. Öyle *Pariz* görmüş, *si-yans* okumuş, büyük *sosyete*'lerde nut-

ka oturmuş, hasılı dünyanın dibine parmak vurmuş bir *civilize* ile konuşmak senin harcıdır zannedersin? Paris'te oynanan bir *operetinan* türküsünü *kritike* ederse, lâfarına bahane bulursa sen o sözden ne anlarsın? Yoksa *Lonşan*'da baron De Vigny'nin attan düştüğünü hikâye ederse sen baronu tanıyabilirsin? *İllüstrelerde* resmine dikkat etmişsin?

– A tuhaf şey!.. Ben elin frenklerini nereden bileceğim?

– Öyle ise onun da *seniyle* edecek lâfı yoktur. Beyden şikâyetin bu türlü şeylerdir?

– Hele dur dinle. Ben uyuklarken bazan yüzüme bakarak: “Hanım böyle vakitsiz uyuklamak, bir düzeye esnemek, beyinsizlik, ahmaklık alâmetleridir” der. Ben de artık kızarım. “Acaba hangi beyinli adamı böyle saatlerde lâkırdı etmeksizin oturmaya icbar etseniz esnemedi, uyuklamadan durabilir. Sizin okumanız bitmiyor ki...” cevabını veririm. Yine kaşlarını çatır: “İşte bak lâkırdı etmesini biliyor musun? Ona okuma değil, mütalâa derler” takdirine kalkışır.

– He işte bu lâfında haklıdır, o işe *mütalâa* derler.

– “Okuma” demek “mütalâa” demek değil midir?

– Tut ki çoklarına göre öyledir. Lâkin *fines* meraklıları için hiç te öyle olamaz. Çocukların okumasına, hani şu karnından, yüreğinden okursa “okuma” derler; büyüklerinkine *mütalâa* tâbir eyerler.

– Ben o kadar incisini bilmiyorum. Kendisiyle aramızda böyle bir kaç söz geçince, “bu mütalâa fasılası bey için

elinden cerideyi bırakıp frenkçe koca bir kitap almasına vesile olur. Yine şehirler çatılır, sözlere nihayet verilir.. O kitabına dalar, ben de uykuya...

– Sana bir *bon nüi*, ona da zavallı diyeceğim geliyor. Ne güzel karılık kocalıktır bu?

– Güzel çirkin işte böyle oluyor. Konafta haftada ancak bir veya iki defa kalır. O geceleri de böyle geçiririz.

– Kusur geceler nerede kalır?

– Bilir miyim? Sorulur mu?

– Merak etmezsin? Kıskanmazsın? Şeytan aklına vesvese bırakmaz?

– Benim sana anlattığım çektiklerimin yarısının yarısı bile değil... Hani sen de bana metres ne olacağını anlatacaktın?

Modist – Bir erkek bir karıya alâkalanıp ta onunla hocanın veya papasın haberi olmadan yani nikâhsız karı koca şeklinde yaşar ise o herife *aman*, karıya *metres* derler.

Yarım saatlikten tut ta beş on seneliğine kadar metres vardır.

Saffet hanımın şehresi gelincik gibi kızarak:

– Ha anladım “kapatma”...

Modist – Yağı, tuzu, biberi kendinden iç yakar, öyle bir kapatma.

Saffet – (Helecanlı bir sada ile) Acaba bizim beyin de var mıdır dersin?

Modist – O pâk yüreğinize yara vurmak istemem, lâkin mutlak onun metresleri olmalıdır. Siz, tekine razı olunuz; ben bir kaçından korkarım.

Saffet Hanım çatır çatır arkasından korseyi çıkarıp atarak yarı çıplak bir vücutla sandalye üzerine yığılır, hüngür hüngür bir Bükâ-yı matem tutturur.

(*Metres*, 1899)

ŞİPSEVDİ'den

Meftun – Orasını size anlatmak uzun, şimdi yalnız söylediğimi dinleyiniz. Evet, sol eldeki çatalı rubu şeftaliye saplar, sağ eldeki bıçakla meyveyi libasından mahirane tecrid edersiniz. Ama siz diyeceksiniz ki, meyvanın libası olur mu? Burada mecaz istimal ettim. Daha vazih tabiri ile (senbolik) olmak istedim. Fransızcada şeftali, armut vesaire gibi meyvaların kabuklarına, yani derilerine (Pelure) derler. Avam lisanında bu kelime padesü, redingot gibi üst libasına da tabir olunur. Evet çatal bıçakla şeftali nevinden meyvaların derisini soyup çekirdeklerini çıkarmak hususi bir maharete tevakkuf eder; meşk ve talim etmeli, alışmalı; şimdi size anlatacağım bir de “turp” bahsi kaldı; bazı kimseler ufak kırmızı turpa çatalı batırıp dibindeki yeşil yaprakları bıçakla keserek yine çatal ile ağızlarına götürerek yerler, yani turpa nev’ima şeftali muamelesi ederler. Her hususta pek müşkülpesent görünen “Baron Staf” turp şeklinde biraz müsamahalı, biraz lâubali, biraz teklifsizce davranıyor. Yeşillikini bıçakla keserek çatal ile yemek zarafette pek ileri varmak, işi artık mübalağaya dökmektir diyor. Niçin? Çünkü turpun yapraklarına dokunmakla insanın eli ne yağlanır, ne ballanır.. Binaaleyh bunu yeşil çiminden tutarak bilavasita el ile ağıza götürmek “etiket”e mugayir değildir; hükmünü veriyor. Kuşkonmaz şeklindeki müşkülâtı anlatımdı ya... “Turp” işte hep o teklüffattan muaf addalonuyor. Evet sözlerime dikkat edin turpun alafranga ihtiram mevkii bundan böyle, ilelebet hatır nişanınız olsun. Rabia sofrada su nasıl içilir?

Rabia – (Gülerek) Ağabey artık onu da bilmeyecek değiliz ya?

Meftun – Orada konsolun üstünde sürahiyle su var; bardağı doldur da iç bakalım. Rabia bardağı beş parmağıyla yakalar; suyu doldurur. Lakır lakır içerken validesinin usulca yanındakine:

– İş su üzerine olunca hemen tecrübesi ediliyor; şeftalilerin, armutların yalnız sözleriyle vakit geçiriliyor.

Dediğini Rabia işitince gülmekten kendini menedemeyerek suyun bir kısmını genzine kaçırır, diğer kısmını da yanındakilerin yüzlerine püskürüverir...

Meftun – (Nefretle) Kız sana yazıklar olsun. Alafranga sofrada böyle mi su içeceksin? Yanına tesadüf eden bedbaht sofrada komşularının suratları, üstleri başları ne olur sonra?.. Evvelâ size şunu haber vereyim ki Frenkler sofrada su değil başka şeyler içerler. Mayilerin içiliş tarzları hep birbirinin aynı olacağından biz şimdi bu tecrübe esnasında suyu bira, likör, şampanya, bordo, borgony niyetine içebiliriz. Bakınız Baron Staf sofrada içmeği nasıl tarif ediyor:

“İçmek istenildiği vakit öyle beş parmağınızı açarak bardağı kavrayıvermeli. Parmaklar şöyle hafifçe nazikâne ayağından tutmalı bardağı sükûnetle ağır ağır kaldırmalı, Newyorktaki güzellik mektebinin tarifatına göre dudaklara –gûya leb-i şârib kenar-ı sağardan bûse çin oluyormuş gibi- temas ettirmeli” anlayabildiniz mi?

Vesile hanım – Hayır anlıyamadık. Böyle bir ziyafette sağır postacının sofrada ne işi var?

Meftun ye’sinden iki elini yüzüne kapıyarak:

– Ah. Vücutlariyle hakikaten arlanacak soyum sopum varmış..

Vesile hanım – (Ağlıyarak) A evlâdım seni arlandırarak ne yaptık? Hamam-

dan bohça kaldırmadık. Bedestenden takım çalarken tutulmadık.

Meftun – Sağır postacıyı şimdi söze katmada münasebet var mı?

– Sen kendin söyledin a yavrum...

– Ben öyle demedim. “Leb-i-şârib kenâr-ı-sağardan bûse çin oluyormuş gibi” yani içilecek şeyi sanki bardağın kenarını öpüyormuşsunuz gibi zarafetle içmeli demek istedim.

Vesile hanım – Ha bize bunu böyle anlat “bardağın içindeki suyu içmeyiniz, kenarını öpünüz, yine sofraya koyunuz” de. Büyük annen küçük annen, ben hiç öyle ince lakırdıları anlıyabilir miyiz? Karşındakilere bir kere bak ta ona göre lakırdı söyle; ona göre ağız kullan; postacıdan puse, sağırdan bardak çıkacağını biz ne bilelim oğlum?..

Meftun – Yine lâkırdıyı dalandırıp budaklandırmayınız; söz söylemekte bundan sonra bana meydan veriniz; inşallah öteki mübahasemizde size dinleme âdabını talim ederim.

Rabia anasının kulağına eğilerek:

– Ne talim ederim? dedi.

Vesile – (Yavaşça) Bilmem anlıyamadım ki, sorsam kızıyor.

– Ne talim ederse edecek işte... şimdi biz sade dinliyelim.

Meftun – Bardağın muhteviyatını bir hamlede sömürmek pek ayıptır; bir iki yudum içmeli; bardağı yine aynı zarıfa ne bir betaetle yerine koymalı, bardağın içindeki şey bitmemeli. Yalnız hafif hafif azalmalı...

Vesile hanım – Affedersin oğlum... insanın ne kadar harareti bulunsa yine sofrada kana kana su içmeyecek mi?

Meftun – Hayır içmeyecek. Sofrada “Savoir vivre” haricinde hiçbir şey olmyacak.

Vesile – Biz evimizde yemekte yanıbaşımıza su koruz. Çoluk çocuk maşrapayı doldurur doldurur kana kana içeriz; karnımız lingir lingir kırbaya dönmedikçe doyduğumuzu anlayamayız ki... (*Şıpsıvdi*, sadeleştirilmiş yeni basım, 1940)

HAKKA SİĞİNDİK'tan

Cumba cumbaya, yan yana komşu olan Nakiye hanımla Raife hanım, iki koca karı pencereden pencereye bazan şöyle halleşirlerdi. Nakiye hanım etrafı kedi gibi koklaya koklaya:

– Hu komşucuğum, orada mısın?

– Buradayım Nakiye kardeş, bizim ihtiyar kütük gibi yatıyor. Artık onu kaldırsa kaldırsa Allah kaldırır. Gelin hasta, oğlan hasta, iş başıma kaldı. Yorgunluktan belim kırıldı. Çamaşır yıkamaya uğraşıyorum. Kirlilerimiz dağ taş yığıldı. Su yok, odun yok, sabun yok. Bir eski fıçımız vardı. Yağmur borusunun altına koydum. Allah ne rahmet verirse hem içeceğiz, hem yemek pişireceğiz. Hem de onunla arınacağız... Pek zor oldu, kardeşçığım pek zor... Dün bir parça yağmur çiseledi. Küllü su yaptım... Kirlileri bastırdım. İşte artık ne kadar temizlenirse.. Uğraş uğraş, ne halim kaldı, ne canım... Şimdi mutfaktan şuraya cumbanın önüne çıktım. Belimi yastığa verdim. Biraz içim geçmiş.

– Hacı'nın (Hacı, komşuları ve zengin birinin adıdır) mutfağından gelen yemek kokusunu duyuyor musun?

Raife Hanım bir av köpeği ihtimamıyla gözlerini süze süze havayı koklamağa uğraşarak:

– Bir iki gündür nezleden burnum tı-

kanmış amma... (kokuyu içine çeke-
rek) ay duydum... duydum... A mis gi-
bi şey kokuyor... a dur bakayım... şey
revani... revani... Kaç sene oldu bil-
mem, mübareği tatmadım. Yalnız ağ-
zımda adı kaldı... Çok şükür işte şimdi
de kokusunu duydum.

– A, bilemedin kardeş... Sütü irmik
helvası yapıyorlar... miyanesi ha geli-
yorum... ha geldim diyor.

Bir ev aşırı komşudan bir ses daha
gelir... Raife hanım sorar:

– Kim o?..

– Tatarın Esmâ...

– Ne diyor?

– İkiniz de bilemediniz. Ne revani...
ne helva... bademli, fıstıklı Şam bakla-
vası... diyor...

Raife hanım bağırarak:

– Esmâ ilâhi karı yetişme... fıstıklı,
bademli diye bir de ballandırıyor ki
imrenmeden insana küçük dilini yuttu-
racak... gebe olsam çocuğum düşerdi,
emzikli bulunsam sütüm kesilirdi. O
kadar içim çekti... Acaba ölmeden ba-
na baklava yemek kısmet olacak mı?
Hiç ummuyordum... Muharebe bite-
cek te... şeker, yağ, un ucuzlayacak ta...
param olacak ta baklava yiyeceğim...
Ölme eşeğim ölme, yonca bitecek...
Vay kısmetsiz, talihsiz Raife...

– Bahçekapısında Şamlıda âlâsı var-
mış...

– Varmış amma okkası bin beş yüze
midir? Evimi satsam alamam... Tata-
rın Esmâ bağıra bağıra gene bir şeyler
söyler. Raife hanım sorar:

– Ne diyor, ne diyor?

Raife hanım oradan aldığını buraya
nakille:

– Ona bir incir tatlısı sağlık vereyim
de pişirsin, diyor.

– Ateş nerede? Inciri bulsam çiy çiy
yerim, şimdi erenlerden biri karşıma
çıkıp ta: “Dile benden ne dilersin?” de-
se... evvelâ baklava... sonra baklava...
gene baklava derdim. Esmâ’ya sorsana
o karının soyunda kurt mu var, köpek
mi? Baklavanın fıstığını, bademini ko-
kudan nasıl anlamış?

Nakiye hanım sorar ve cevabı nakle-
der:

– Esmâ’nın kardeşinin oğlu İsmail
bir kovacık su istemek için Hacı’nın
konağına gitmiş. Tulumba mutfağın
yanında... su çekerken görmüş. Ahçı
içerde baklavanın harcını döşüyor-
muş... göz hakkı kalmasın diye oğlana
akşamdan kalma iki tane yassıkadayıfı
vermişler. O da bir buçuğunu yemiş,
yarısını teyzesine getirmiş... Kadayıfla-
rın o kadar yumurtası, tatlısı bolmuş
ki ağzına lâîk, lezzeti damaklarında
kalmış...

– Bizim ihtiyar yassıkadayıfını hep
rüyalarında görüyor, kadayıfın üzerine
beyitler düzüyor... Ne para eder kar-
deş, kadayıf demekle insanın ağzı tat-
lanır mı? Ben de kovayı alayım da bir
gün oradan su istemeğe gideyim... Ba-
kalım kısmete ne tatlısı çıkar. İçime
dert olacak, herif ölmeden iki lokma-
cık tatlı yedirebilsem... Hanım, çeşme-
lerin suları kesildi. Kuyularınki çekil-
di. Allah onlara her şeyi bol vermiş...
Konağa su nereden geliyor?..

– A ilâhi kardeş... Kuyunun başına
bir makine kodular... Harıl harıl işli-
yor. Yedi kat yerin dibinden su çeki-
yormuş...

– Bu para insana neler yaptırmaz...

– Dün küçük hanımlar seyre gittiler,
gördün mü? Beyoğlunda tiyatro var-
mış...

– Gördüm, gördüm. Sokağa bir sürü köpek gelmiş gibi harhar harhar bir gürültü oldu. Cumbaya koştum... Bir de ne bakayım ki konağın kapısı önüne otolobil (otomobil) gelmiş. İçerden bakalım kim çıkacak diye bekledim. Beklerim beklerim, kimse çıkmaz, beklerim beklerim kimse çıkmaz. Kuruyan erik ağacının kökünü söktük te hastalara biraz bulgur çorbası pişiriyordum. Çorba lâpa olmasın diye bir ocağa koşarım, bir cumbaya koşarım. Bilmem Bulgurluya gelin mi gidiyorlar, bu ne bitmez tükenmez süs, nizam... Nihayet çıktılar. Hanım, ne kılık, ne kıyafet... Kokona desem bunların yanında kokona da bir şey mi acaba? Bunlar tiyatroya seyrine mi gidiyorlar? Yoksa orada oynamaya mı? Yüzlerine basmışlar düzgünü, vermişler allığı... çekmişler sürmeyi... Bu üç genç kadın bir sıraya otolobilin içine kuruldular. Arabacı yan tarafa el attı, bir şeyler yaptı. İki bacağının arasını karıştırdı. Birdenbire bir şey fart... fart.. etti. Otolobil, o koca mefret ayı gibi homur homur homurdadı. Sonra arkasından bir beyaz duman çıktı, haydi koydunsa bul... Kuş gibi uçup gittiler... seyri bitti. Ben hemen gene mutfığa ocağın başına koştum. Tencerenin kapağını açtım. Bir de ne göreyim, a dostlar, odunun alevi ziyade gelmiş, çorba lapa değil pilâv olmuş, simsiyah dibi tutmuş... Bu zahire yoksuzluğunda uğradığım bu felâketin acısıyla Nerminine de Narinine de, Sadiyesine de, otolobiline de lânetler ettim. Bak onları seyretmek bana kaçamalı oldu... Artık bin defa dövün, para eder mi? Böyle başıma neler gelir de gene bir türlü akıllanmam ki... ne kafa!.. (*Hakka Sığındık*, 1919)

KUYRUKLU YILDIZ

ALTINDA BİR İZDİVAÇ'tan

Bedriye hanım bahçe üzerindeki küçük odanın penceresinden bitişik komşunun tahta kaplamasına yumruğuyla helecanlı helecanlı vurarak haykırıyordu:

– Kardeşim Emine neredesin?.. Pencereye gel bak sana ne söyleyeceğim...

Bir cevap alamayınca kendi kendine:

– Aman bu karı da ne miskindir, kıyametler kopsa o kuytu odadan dışarı çıkmaz, içeride haşır neşir olur kalır...

Yumruklarının şiddetini tazifle:

– Emine hanım azıcık pencereye gel.. bak neler olacakmış neler.. Dünyaya yıldız çarpacakmış... Merakımdan bir yerde duramıyorum... A, bak karı ses bile vermiyor (Yumruğu daha şiddetle indirerek). Ölü müsün ayol? Azıcık kıpırda...

Emine hanım yavaşça penceresini açıp başını dışarı çıkararak:

– Oğlanı yeni uyuttum. Vurma öyle hızlı hızlı... ev temelinden sallanıyor...

– A daha neler?.. Benim yumruğumdan ev sallanır mı hiç?..

– A nasıl sallanmaz? Tavanın aralıklarından pıtır pıtır tozlar dökülüyor... Bir iki gündür çocuk rahatsız, ziyade huy-suzlanıyor, uyutuncaya kadar akla kararı seçtim.

– Haberin yok mu?

– Ne var? Yine Sıtkı karısını mı boşadı?..

– Ay yere batsın Sıtkı da, karısı da... Bu öyle karı boşama falan keyfiyeti değil... iş fena...

– Ne olmuş canım?

– Ortalık çalkalanıyor... (Bursa)da sağır sultan duydu. Senin hâlâ bir şeyden haberin yok... Ah ne felâket...

– Ay, yüreğimi oynatma öyle... Me-

raklanınca boğazıma bir şey tıkanıyor. Pena oluyorum. Evvelki kadar keder görüremiyorum... Pek acıklı bir şey ise söyleme rica ederim...

– Acıklının.. acıklısı... Evlere, barklara şenlik... Dostlar başından ırak.

– Etme... Bedriye etme.. İşte yüreğim gümbürdemiye başladı... Acaba hacı babama (Selmü nin kavlen) mi geldi?.. Söyle bayılacağım...

– Dünyaya kuyrukluyıldız çarpacakmış...

Emine Hanım “tü tü” diye birkaç defa yakasına tükürerek def-i helecana uğraştıktan sonra:

– Aman ben de korkacak bir şey zannettim. Ne kadar telaşçısın kardeş... Çarpacaksa çarpsın.. ne var? Kapımı kapar, evceğizimde otururum. Bir yere çıkmam. Şimdi karılar, “nasıl çarpacakmış, bakalım?” diye sürü sürü seyre giderler... A gitmem, gitmem. İt köpek arasında çiğnenmiye vaktim yok...

Bedriye hanım asabi bir kakhaha ile:

– Emine kardeş, sen ne kadar aptallaşmışsın?.. Hiç o koca (mefret) o saçaklı raziye bu dünyaya çarpar da senin evin kalır mı ki kapını kapayıp ta içinde oturacaksın?

– Hanım benim evime bir şeycik olmaz. O helâl para ile yapıldı. Kazasker efendinin Çarşambadaki konağı yıkıldı. İçine kullandıkları yağhane direklerini sen görseydin şaşardın?.. Bu dünya yıkılır da yine bizim evimiz yerinde durur. Büyük zelzelede ne kargir binalar göçtü de evimizin bir kıymığı bile yerinden oynamadı. Sen merak etme...

– Emine sen ne kayıtsız kadınsın! Vallah korkudan bu gece gözlerime uyku girmedi.

– Korkma... hepsi yalan. Münecim uydurması... Ne çarpacağı var ne bir şey... Küllümünecimün kezzap... Hacı baban daima öyle söylemez mi? Geçenlerde de öyle dediler... Yine bir kuyruklu görünmedi miydi? “Çarpacak” dediler, “Gökten ateş yağacak” dediler... bilmem daha ne haltlar ettiler. Hiç birinin aslı çıktı mı? Hay söyleyenlerin kemikleri çarpılsın inşallah... O geçenki kuyruklu için bir ucu yerde bir ucu gökte dediler. Atiye hanımın evinden gözüküyor imiş. Bir gece akşam yemeğinden sonra oraya gittik. Şöyle Cerrahpaşa camisinin yanına doğru havada iri sorguç gibi bir şey gördük... İşte o imiş. Bu kadar lâkırdı meğerse onun içinmiş...

Üst taraftaki komşu. Emeti hanım bahçe duvarının önünde dibi yukarı, yani tersine vazedilmiş, bir eski küfenin üstüne çıkarak kınalı saçlarını gösterip:

– A çocuklar nedir telaşınız?.. Vıcır vıcır orada ne ötüşüyorsunuz?

Bedriye hanım: – Kuyrukluyu söyleşiyoruz Emeti hanımcığım...

Emeti hanım: – Hangi kuyrukluyu?

Bedriye hanım: – A kaç tane var kadınınm?..

Emeti hanım: – Kaç tane istersin?.. Sokak dolusu var.

Bedriye hanım: – Biz o sokaktaki kuyrukluları söylemiyoruz canım... Gökteki kuyrukluyu konuşuyoruz. Bir kaç haftaya kadar dünyaya çarpacakmış, diyorlar.

Emeti hanım: – Siz gökteki kuyruklu-dan korkmayınız, yerdekilerden korkunuz, bu berikiler daha tehlikeli...

Bedriye hanım istigrakla: – Bu yerdekiler hangileri a kuzum?

Emeti hanım: – Hangileri olacak? Guguruklarının tepelerine yalancı pırlantadan birer iğne ilştirip çarşaflarının

eteklerini birer arşın yerlerde sürükleyerek sokaklarda gezen kuyruklular...

Bedriye hanım: – İlâhi Emeti hanımcıgım, kıyametler kopsa sen yine böyle gençlerle uğraşmaktan vazgeçmezsin... O zavallı hanımların kuyruklu olup da kime çarptıkları var?

Emeti hanım hiddetle: – Nasıl? nasıl?.. Onların sadmelerine uğrayıp ta az delikanlı mı hurdahaş olmadı?

Emine hanım hafif hafif gülererek: – Yıldız çarpıp ta kıyamet kopacak diyorlar da bak bu kadın hâlâ ne düşünüyor?

Emeti hanım infial ile başını duvarın üzerinden biraz daha uzatarak:

– Düşünürüm zâhir... yeğenimin oğlu Behçet'e geçenlerde böyle yapma pırlanta iğneli kuyruklunun biri çarpmış ta oğlan yesinden kendini az kaldı bahçedeki dut ağacına asıyordu. Yazık değil mi? Yirmi ikisinde tosun gibi delikanlı...

Bedriye hanım: – Şimdi öyle şeyler düşünülecek zaman değil... Bu yukarıdaki yıldız çarparsa hepimiz tuz ile buz olacaktık...

Emeti Hanım: – Sus kız... İçim fena oldu... Kim söylüyor onu?..

Bedriye hanım: – Ulemalar kitapta yerini görmüşler.

Emeti hanım: – Sen sakla Rabbim cümle ümmet-i Muhammedi, bu Emeti kulunu da... kıyamet alâmetleri... İşte ben yine söylerim, bu gökteki kuyruklu yerdekilerin şerlerinden zuhur etti... Geçen sene Dizdariye taraflarında bir paşanın katırı doğurdu dediler de inanmadıydık. İşte bakınız doğru imiş... demek ki vakitler yakın... yapı da pek çoğaldı... İşte bu bir kaç şey kıyamet alâmetidir. Biz büyük babalarımızdan, analarımızdan öyle işittik.

(*Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç*, 1912)

Öykülerinden

MİSAFİR

Onlar geleli, tam on dokuz gün ve o kadar gece olmuştu. Karı koca, iki de çocuk; dört can.. Şimdi hergün iki okka ekmek fazla alınıyor ve her masraf ona göre artıyordu. Zaten ev dardı. Bu karı kocaya ayrı bir oda verebilmek için, aile daha sıkışmaya mecbur oldu.

Ne anlayışı geniş, ne saygısız, ne vurdumduymaz misafirdi bunlar... Ne surattan anlıyorlardı, ne gizli ve dokunaklı sözlerden.. En açık yüz vermeyişlere karşı "sinik" bir tebessümle karşılık vermekten hiç sıkılmıyorlardı.

Misafir Halil Efendi akşamcıydı. Ev sahibi İzzet Efendi ise içkinin damlasından kaçan, kokusundan boğulan, sofuya, beş vakit namazında bir zat...

Halil Efendi, her akşam bir cebinde dolu küçük bir şişe, ötekinde kâğıda sarılı birkaç zeytin tanesi nevâlesi (yiyeceği) ile gelir, yatsılara kadar ağır ağır ziftlenir; İzzet Efendi'yi yemeğe bekletir, içtikçe zevklenir, dinletir dinletir, zavallı adamcağızı tahammülsüz bırakır sıkıntıdan öldürürdü.

Beş altı akşam bu işkenceye tahammülden sonra, nihayet ev sahibi bir gece dayanamadı, açık bir şekilde:

– Efendim, bu olur mu? Her akşam cebinizde rakı ile geliyorsunuz dedi. Yüzsüz misafir, bu haklı itirazı hemen diğer şekilde tefsire (yorumlamaya) kalakarak:

– Efendim, misafirperverliğinizin cidden mahcubuyum. Çoluk çocuk ailece efendimize kaç gündür yük olup duru-

yoruz. Rakımı beraber getirmeyeyim de onu da mı size aldirtayım efendim? Lû-tufkârlığınızın bu derecesiyle her türlü büyüklüğün ve cömertliğin üstüne çıkı-yorsunuz. Yok, artık bu kadarcığına müsaade buyurunuz. İçki masrafımı ol-sun kendim edeyim... Deyince misafirin bu pek iyimser anlayışına karşı hayret-lere düşen ev sahibi, maksadı böyle de-mek olmadığını izah için birkaç söz ke-kelemeye uğraşmış ise de, birbirine ta-ban tabana zır bu anlatışla anlayış ara-sında hakikat kaybolup gitmişti.

Birgün ev sahipleri bir odaya toplan-dılar. Kapıyı sıkıca örttükten sonra, bu biktırıcı misafirlerden kurtulmak çare-lerini aralarında müzakereye (görüşme-ye) giriştiler. Büyük Hanım diyordu ki:

– Kilere gidip zahireye bakmaya kor-kuyorum... Bin türlü sıkıntılar, fedakâr-lıklar, üzüntülerle kış için biriktirdiğim, sakladığım öte-beriden bir tek tane kal-mayacak... Böyle günde tencere dolula-rı yemek pişiyor yine doymuyorlar. “Yarabi şükür!” dediklerini işitmedim. Aman çocuklar, maşallah büyüklerden çok yiyorlar..

Zarafet:

– Nesine maşallah, hanımcığım? Bo-gazlarına kurt düşün... Sakın kilere bakma, yüreğine iner... Ne sadeyağı kaldı, ne zeytinyağı; ne pirinç, ne şeker, ne fasulye... Kiler tamtakır oldu... So-kağın köpekleri doyar, damların kedile-ri doyar, bu iki obur yumurcak doy-maz... Tencereler daha ateşte iken kar-şıma dizilip de: “Dadı, yemek pişti mi? Acıktık, içimiz bayılıyor. Körükle kö-rükle de, çabuk pişsin...” deyişlerini bir

işitseniz, kendinizi zabt edemezsiniz. Bazen öfke benim de tepeme çıkar, ba-ğırırım: “Haydi bakayım oradan! Şimdi sizi bir güzel körüklerim ha!..” Birgün arkalarından, ucu ateşli odunla koştum da, anaları bana surat etti. Aaa! Çekilir mi bu? Kaç defa daha soğumadan, imambayıldının içine kirli parmağını sokarken gördüm. Ağzına götürüyor, emiyor; tekrar yine sokuyor... Afacan-lar fıstık gibi tostombay oldular. Anala-rı karı semirdi, beti-benzi yerine geldi. Odalarına çekildikten sonra, sarhoş he-rif gecenin bir yarısında pencerenin önünde türkü söylüyor. Bitişikte ağır hasta var. Ne saygısız maymun!.. Bütün sahanlara, tabaklara rakı kokusu sini-yor. Ben içki sevmem. Övvv!.. Ya onlar, ya ben!.. Bunun bir çaresine bakınız...

Evin kızı Cezalet Hanım, dışarıya ku-lak kabartarak:

– Dadı, yavaş söyle... Merdiven ba-şında bir pıtırda var... Karı geldi, galiba bizi dinliyor...

Zarafet köpürerek:

– Umurumda değil, dinlesin... Kor-kum yok... Ben O’na taşlıkta kaç defa başa kaka söyledim de, anlamamazlık-tan geldi... Ben de olsam öyle yaparım. Hazır ev... Hazır yemek, hazır yatak... İçki, türkü... Kekâ!.. Her zevkleri yerin-de... Bu “rahatı bırakıp da giderler mi hiç?

Cezalet Hanım:

– Dadı, sus! Azıcık da ben anlata-yım...

– Anlat yavrum, anlat gülüm, anlat elmasçığım... Yedi mahalle bir araya toplanıp da kırk gün kırk gece anlatsak,

bu dert yine bitmez... Sen anlattığın kadar anlat, ben de yine anlatırım...

Cezalet Hanım:

– Misafir Hanım, geldiğinin ikinci günü, sokağa çıkacağını söyledi. Benden bir çarşafı ayakkabı istedi. Kendi portinleri ayaklarını sıkıyormuş. Fakat, kendi çarşafını niçin giymek istemiyor bilmem...

Zarafet:

– Aaa!.. Sebebini anlamadın mı? Alacaklılar sokakta O'nu çarşafından tanıyorlar da, onun için başka çarşafa giriyor, yüzünü sımsıkı örtüyor. Irz sahipliğinden değil, çok bilmişliğinden... Kalrak!..

– Dadıcığım, bir parçacık sust!..

– Sustum sustum... Ha sen söylemişsin yavrum, ha ben söylemişim... İkimiz canciğer.. Birbirimizden farkımız var mı?..

Cezalet Hanım:

– Artık her sokağa çıkışında âdet edildi: Çarşaf bizden, ayakkabı bizden... Ah, anneciğim, yeni iskarpinlerimin ne hâle geldiklerini görsen gözlerin dolar... İçti oyulmuş kavun dilimine döndüler...

Zarafet:

– Senden ayakkabı, çarşaf istemiş. Ya benden ne istedi bilsen.. İç donu... Söyletme beni! Kendininkini kirletmiş... Ta Kavaklar'dan buraya bir donla gelinir mi?.. benim de yok ayol... Küçük Bey'in yastık örtülerinin eski fistolarını söküm de iki tane yaptım. Birini aldı. Kullandı kullandı, getirdi kırıyla pasıyla başıma attı. Söylemesi ayıp, kirlerini çi-

tileddim çiiledim de bir türlü çıkartamadım... Kokmuş karı!..

Büyük Hanım, başı ağrıyormuş gibi şakaklarını avuçlarının arasında sıkarak:

– Bu belâdan ne vakit kurtulacağız? Başımızdan ne vakit defolup gidecekler?

Zarafet:

– Onlar buraya ödünç para bulmaya geldiler. Buluncaya kadar oturacaklar. Şimdi para nerede?..

Dışarıdan küt küt kapı vurulur. Oda dakiler şaşalayıp birbirlerine bakarlalr...

Büyük Hanım:

– Kim o?

Zarafet:

– Kim olacak? Misafir Hanım...

Dışarıdan:

– Lütfen kapıyı açınız efendim....

Zarafet kapıyı açar. Misafir Hanım çarşaflanmış, koltuğunda iki bohça, iki çocuğunun ortasında ağlamaktan gözleri kızarmış, mahzun bir çehreyle gözükerek:

– Allaha ismarladık hanımlar!.. Affedersiniz, böyle günde çok rahatsız ettik efendim. Haftalarca, sayenizde yedik içtik. Misafirperverliğinizin şükrünü edâdan (yerine getirmekten) âciziz hanımlarım. Helâl ediniz efendim!..

Misafirin ağlamış mahzun yüzü, af dileyici mahcubâne sözleri, ev sahipleri ne çok dokunur. Yufka yürekli Büyük Hanım:

– Aaa! Hanımcığım, neye rahatsız olalım? Başımızın üstünde yeriniz var. Böyle birkaç hafta değil, kırk yıl otursa-

nız vallahi yüksünmeyiz... Böyle birdenbire ne oldunuz efendim?..

Cezalet Hanım:

– Bir kusur mu ettik? Gücendirdik mi kardeş? Böyle birdenbire neye kalktınız?..

Vallahi salıvermeyiz! Haydi soyunuz. Bırakmayız, nâfile!..

Zarafet, büyük bir vâveylâ ile çırpınarak:

– Olur mu hiç? Bırakır mıyız, sizi biz? Yağma yok kuzum, yağma yok!.. Gelmesi sizden, gitmesi bizden... (Mendilini çıkarıp, ağlayarak) Aaa!.. Can-ciğer gibi alıştım. Evin içi tıss... Sessiz kalacak... Mümkün değil, salıvermeyiz... (Çocukların yanaklarını okşayarak) Aha benim tontonlarım!.. Haydi geliniz mutfağa... Bakınız, dadınız bugün size neler pişirecek...

ÖMER SEYFETTİN

Yaşamı ve Çevre Koşulları

Dil, kuruluş, anlatım ve getirdiği konular yönünden öykümüze çağdaş anlamda değerler kazandıran Ömer Seyfettin Gönen’de doğdu (28 Şubat 1884). Babası Binbaşı Ömer Beydir. Küçük yaşta, doğduğu kasabanın mahalle mekteplerinden birinde başladığı ilköğrenimini (1888-1891), İstanbul’da, Aksaray’da Fransızca dersine önem veren Mekteb-i Osmânî’de tamamladı (1893). Parasız yatılı olarak Eyüp Sultan Baytar Rüştîyesi’ne verildi.

Ömer Seyfettin çağdaş edebiyatçılar gibi, II. Abdülhamid’in baskı dönemine rastlayan öğrencilik yıllarında, siyasal eğilim ve amaçların biçimlendirdiği bir kişiliğe sahip olmadı. Sık hastalanıyor, yatılı okul koşullarının getirdiği yoksunluklara akranları gibi tam uygunluk gösteremiyordu. Baytar Okulu’nun son yıllarında tiyatroya karşı olağandan fazla ilgi duyan öğrenciler arasında belirdi. Bu okuldan arkadaşı olan Aka Gündüz, bu yaşlardaki Ömer Seyfettin’i şöyle anlatır:

“... O devrin edebi modası tiyatro idi. Öyle edebiyat dergileri filan takip edilmezdi. Manukyan’ın oyunlarına pek düşkündük. O nesil ahlâken ve ruhen Manukyan’dan pek istifade etmiştir. Sene nihayetine bir ay kala dersler kesilirdi. Herkes serbest çalışırdı. Eğlenceler, piyesler tertip ederdik. 1312-1313 Yunan Muharebesinin akabinde idi. (Ömer Seyfettin) kendisini gayet hırçın, afacan, çabuk konuşur, bir yerde duramaz sanırdı. Aklına geleni söylerdi, fakat sert çocuk değildi, herkese kendini sevdirdi. İçimizde en iyi yazarlardan biriydi, piyes yazardı, beni de bu yola teşvik ederdi. Manukyan’dan örnek alırdı. Fakat sahneye çıkmazdı.”¹

1. Tahir Alangu, *Ömer Seyfettin*, sf. 61 (1968).

Ortaöğrenimini tamamlamak için yine yatılı olarak Edire Askeri İdadisi'ne giren (1897) Ömer Seyfettin, bu okuldaki üç öğrenim yılında edebiyat ve matematik derslerine öteki derslerden daha fazla yakınlık duyan bir öğrenci olarak belirdi. Tanzimat dönemi edebiyatını, özellikle Namık Kemal'i, ders dışı genişlikleriyle okuyor, günün edebiyat hayatına egemen olan "Servet-i Fünun" hareketini de yakından izliyordu. Özellikle, bu yıllarda ilk basımı yapılan Fikret'in *Rübab-ı Şikeste*'si başucu kitapları arasında yer aldı. Ruşen Eşref'e *Di-yorlar ki* için verdiği yazıda, Edirne İdadisi'nde belirmeye başlayan edebiyatçı kişiliğin özelliklerini de yansıtan bölümler vardır:

Daha ben çocukken evimizde birçok divanlar vardı. Onları okuya okuya edebiyata heves ettim. Fakat eski edebiyatın çeşnisini, zevkini tattığımı iddia edemem. Çünkü bunun için başka bir ilim, başka bir tahsil ister. Pek gençken gazeller falan da yazdım; fakat tabii bunlar saçma şeylerdi. O vakitten bu yana aklımda sadece Leylâ-Mecnun'lar kaldı. Demek ki aslında yalnız onları anlıyabiliyordum. Bugün artık "Eski edebiyat"ımıza hiç taraftar kalmadığı için bu mevzu bahse bile değmez sanırım. Divan edebiyatı... İşte olsa olsa edebiyat tarihi için lüzumlu bir saha. Daha fazlasına aklım ermez.

Şinasi'den sonraki edebiyata gelince: Namık Kemal Bey'i çok sevdim. "Evrak-ı Perişan"dan sayfeler ezberledim. Bana "Canlılık" zevki veren; beni iyiye, doğruya, güzele samimiyetle alâkadar eden Namık Kemal'dir sanıyorum. Ne yalan söylüyeyim, Hâmid'i pek o kadar anlıyamıyorum. Ekrem Bey'e gelince, Nejat'ı için yazdığı şeylere hâlâ bayılırım. Bunlar ne kadar insana tesir eden şeylerdir. Edebiyat-ı Cedide: Fikret... İşte bana "mükemmellik" şevk ve isteğini veren kimse. Lise sınıflarındayken hep Rübab'ı okuyordum. Halit Ziya bizim ilk üstadımızdır. Ben, bir gece hiç uyumamış, sabaha kadar "Bir Ölünün Defteri"ni okumuştum. Yalnız onun dili iskolastiktir.²

Edirne Askeri İdadisi'nin son sınıfında öğrenciyken, ilköğrenim duyarlıklarını işleyen şiirler yazmaya ve bu ilk kalem deneylerini İstanbul'da çıkan dergilere göndermeye heveslenmiş, "Yâd" adlı parçası "Mecmua-i Edebiye"de (14 Şubat 1900) yayımlanmıştı. Aynı yıl Harbiye Mektebi'ne geçtikten sonra da dergiyle ilişkilerini sürdürerek (Aralık 1900-Eylül 1902 arasında) 13 şiirini okura ulaştırmayı başardı.

Dil, anlatım, kuruluş yönlerinden Edebiyat-ı Cedide'nin yarattığı şiir beğenisine tam bağlı görünen bu ilk deneyler –yaşına göre– kalemin kurmay-ları arasına girmesi mümkün bir kişilikten haber veren dizeler getirdiler. "Çizgili Kâğıt" adlı düzyazısı (Mecmua-i Edebiye), "İhtiyarın Tenezzühü" adlı öyküsü de (Sabah gazetesi) bu yıllarda yayımlandı.

Harp Okulu'nu bitirdikten sonra İzmir Redif Tümenine bağlı olarak Kuşadası'nda bulunan Redif Taburuna atanan (1903) Ömer Seyfettin, İz-

2. Ruşen Eşref, *Di-yorlar ki*, 1. bas. (1917); yeni harflerle 2. bas. (1971).

mir’de Baha Tevfik, Mehmet Necip (Türkçü), Yakup Kadri, Şehabettin Süleyman vb. yazarların bulunduğu edebiyat çevresine girdi; Sebat, Hizmet, Serbest İzmir gazetelerinde yazmaya başladı.

Sonradan günlüğünde, “Harbiye Mektebi’nden çıktıktan sonra büyük tarihçi olmak azmiyle Meşrutiyetin ilanına kadar beş yılını felsefe ile tarihe” verdiğini yazacağı İzmir evresinde (1903-1908) Fransız öykü ve romanını izlemeye başladı. Özellikle Guy de Maupassant (1850-1893) ve Emile Zola’yı (1840-1902) beğeni dünyasına yakın buluyor, bu yazarların “insanın gerçeği görmesine yardımcı olduğuna ve düşündürmeye alıştırdığına” inanıyordu. Edebiyat-ı Cedide’nin “üstat” saydığı Halit Ziya’nın başyapıtları *Mai ve Siyah* ile *Aşk-ı Memnû* onun gözünde “tereddüt içindeki bir kalemin taklitçiliğinden” ileri gidemeyen sıradan yapıtlar düzeyindeydi.

Jandarma Okulu din dersi öğretmenliğine atanarak İzmir’e yerleştikten (1906) sonra sözünü ettiğimiz düşün ve edebiyat adamlarının ikisinden, Baha Tevfik ve Mehmet Necip’ten çok yararlandı. Baha Tevfik (1882-1916) İzmir’de doğmuş, yükseköğrenimini Mülkiye Mektebi’nde tamamladıktan sonra kendisini çağdaş felsefe akımlarının öğrenimine vermişti. Kısa süren yaşamında, Felsefe dergisi (1911), Zekâ (1912), Eşek (1913, kapatılınca “El Malum”, “Yine O”) dergi ve gazetelerini, *Felsefe-i Edebiyat* (1914), *Tarih-i Felsefe* (çev. 1915), *Muhtasar Felsefe* (1915), *Felsefe-i Kant* (1916) kitaplarını yayımlamıştı.

Ömer Seyfettin, “ileri bir kafa, ileri bir dil ister” ilkesini düşün ve sanat için ön koşul olarak kabul eden Baha Tevfik’in, “*Edebiyata büyük istidadım var. Fakat olduğun noktada kalacaksın. Kat’iyyen ilerleyemeyeceksin. Bir yabancı dil bilmiyorsun. Mutlaka Fransızca öğrenmelisin...*” biçimindeki eleştirilerini yerinde görerek, bir Fransızın işlettiği “pansiyon” a geçti; bir öğrenci azmiyle üç yıl sürekli çalışarak –gereğinde Baha Tevfik’ten ders alarak– Paris’te çıkan *Mercur de Soleil* dergisinde şiir yayımlayacak ölçüde Fransızca öğrendi. Kendi dilinin gizilgücündeki güzellikleri duymaya başladı.

II. Meşrutiyet’ten Sonra

II. Meşrutiyet’in ilanından kısa süre sonra Selânik’teki III. Ordu merkezi zine atanan Ömer Seyfettin, oradan Serez’e bağlı Yakorit adlı köyün sınır karakoluna gönderildi. Askerlikten ayrılincaya kadar kaldığı bu bölgede çevresindeki asker, sivil kişileri yeteneğinin verdiği büyük yararlanma olanağı çerçevesinde gözlüyor, 25 yaşın kimliğinde yarattığı dalganışların etkisiyle kapıldığı sıkıntılardan ancak “yazma” eyleminin boşaltıcı ferahlığına sığınarak kurtulabiliyordu.

Tuhaf Bir Zulüm, Bomba, Hürriyet Bayraktarları, Beyaz Lâle öykülerine yansıyan bu evresinde Ömer Seyfettin de döneme damgasını basan iki toplumsal gerçeğin etki alanına girmişti: Özgürlük ve ulusçuluk.

Özgürlük, Meşrutiyet'in ilanından önce ve sonra eyleme katılan asker sivil okumuşların gözünde soyut bir kavram olmaktan çıkmış, sonuçlarını hayatın içinde görmek istediği, topluma yeni doğrultular, ekonomik ve siyasal dönüşümler kazandırmasını beklediği değiştirici bir ülkü haline gelmişti. Yusuf Akçura'nın yıllar sonra, *Siyaset ve İktisat* (1924) adlı kitabında yazdığı gibi:

“Abdülhamid'in son saltanat yıllarında memurlardan, asker ve sivillerden bir kısmı dünya nimetlerinden arslan payı alıyorlardı. Fakat bunların dışında kalanlar, meselâ aylıkları ile geçinen küçük taşra memurları, yine aylıkları ile geçinen küçük rütbedeki Makedonya'da eşkiya kovalamağa memur subaylar, hizmet ve emeklerinin tamamen ödenmediğini pekâlâ biliyorlardı. İttihat ve Terakki işte bu proleter asker ve sivil memurları örgütleme başarısı göstermişti.”

Ulusçuluk ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma döneminde, özellikle Balkanlarda görevli subaylar için her şeyden önce bir onur sorunu oluyordu. Birbiri arkasından ulusal kurtuluş savaşları veren Balkan uluslarının eylemleri önünde aynı coşkuyu duymamak, ulaşmamak olanaksız gibiydi.

Ömer Seyfettin de XIX. yüzyılın getirdiği ekonomik ve toplumsal dönüşümler sonucu Osmanlılık ülküsünün İmparatorlukla birlikte yıkılmakta, tarih sahnesinden çekilmekte olduğunun nedenlerini anlamakta gecikmeyecek kendisini yeni düşüncelerin, yeni kaygıların odak noktasında buldu.

Ne ki çağdaşı yazarlarda çoklukla rastlanan doğrudan politikaya karışmak, parti kadrolarında görev almak gibi tutkulara kapılmadı. Yazarlığı etkinlik kazanınca, daha çok yazarak görevini yerine getirmeye çalıştı. “Şöhreti hak etmek için artık hiç durmadan yazmalıyım” derken, topluma borcu olduğunu bilen bir yazarın yüklendiği sorumluluğu belirtiyordu.

Ömer Seyfettin, Yakorit köyünde bulunduğu yıllar (1909-1911), Bahçe, Kadın, Hüsn ve Şiir, Piyano, Düşünüyorum ve Genç Kalem (1910-1912) dergilerinde şiir ve çevirilerinin yanı sıra öykülerini de yayımlıyordu. Gerçi bu evresine kadar (*At*, *Tenkit* dergisi, Mart 1908; *İki Mebus*, *Âşîyan* dergisi, Ocak 1908) iki öykü yazmıştı; ama toplumsal olaylara ve insanlara öykücü gözüyle bakarak sonuçlarını verimli biçimde verme düzeyine gelmemişti.

Yakorit köyünde yaşadığı çevre onu, okulda ve İzmir'de karşılaşmadığı başka yaşam biçimleriyle yüz yüze getirmiş, sınır bucaklarında tanıdığı insanlardan başka gerçekleri öğrenme olanağı bulmuştu. Bunları öykülerine yansıttıkça “görme, konuşma, algılama” gibi etkilerden daha sarsıcı ve kişiyi artık içinde bulunduğu sorunlarından başka hiç sorun yokmuş inancına sürükleyici bağlarla sınırlayan bir düşün hayatını kafasında yaşamaya başladı.

Öykü yazarı olarak ilk verimli evreye, Yakorit yaşamında ulaşmış, 1909'da altı (*İrtica Haberi*, *Bomba*, *Pamuk İpliği*, *Elma*, *Bûsenin İptidai Şekli*, *İlk Namaz*); 1910'da yedi öykü (*Bahar ve Kelebekler*, *Beşeriyet ve Köpek*, *Kumrular*, *Apandisit*, *Tavuklar*, *Tuğra*, *Tarih Ezeli Bir Tekerrür*-

dür) yayımlayarak 26 yaşını bitirmeden yolunu arama kaygılarının doğurduğu sıkıntıları arkada bırakmıştı. Ne ki, öykülerinin değişik çevrelerde olumlu yankılar uyandırmasına, “Tarih Ezeli Bir Tekerrürdür” öyküsünün 12 bin basılmasına karşın, amacına ulaşmış bir sanatçı olarak görmüyordu kendini. Ona göre asıl sorun dildi. Temeli Osmanlıcaya bağlı bir edebiyattan nefret ediyordu. Konuşulan Türkçeyle yazma bilinci yerleşmedikçe de bu tiksintiden kurtulamayacaktı.

Dostu Ali Canip’e yazdığı mektupta dil ve edebiyatın ulusallaşması için öngördüğü koşulları ve kendi yapmak istediklerini bir yöneme bağlayarak, çağrıda bulundu:

Edebiyattan nefret ettiğimi ve bu nefretimin tiksindirici bir nefret olduğunu yazmıştım. Bu nefretim edebiyata olmaktan ziyade lisana-dır. Bizim lisanımız –her zaman düşündüğümüz gibi– herbad, peri-şan, fenne, mantığa muhalif bir lisandır. Garp edebiyatlarını biraz tanıyan mümkün değil, bu nefretten kurtulamaz.

Arapça ve Farsça terkiplerin hiç lüzumu yoktur. Bunlar ancak süs içindir. Kimin gösterecek teşhir edecek fikri yoksa, onları çok kullanır. Eğer terkipler terk olunursa, tasfiyede büyük bir adım atılmış olmaz mı?

Bunu yalnızca başaramam. Geliniz Canip hey, edebiyatta, lisanda bir ihtilâl vücade getirelim. Ah büyük fikir, sây, sebat ister.

Ali Canip (Yöntem /1887-26 Ekim 1967) ortaöğrenimini babasının sürgün edilmesi dolayısıyla yerleştikleri Selanik’te tamamlamış, Hukuk Mektebi’nin son sınıfından ayrılarak öğretmenliğe başlamıştı. Daha önce. “Fecri-Âti” Edebiyat Topluluğu’na katıldığı halde (1909), Hüsn ve Şiir, Genç Kalemler dergilerinde Ömer Seyfettin’in görüşleriyle çelişmeyen yazılar yayımlıyordu. Kısa süre içinde. İttihat ve Terakki’nin Genel Merkezinde görev ve yetkileri olan Ziya Gökalp’in aracılığı ile Genç Kalemler’e yardım sağladı. Derginin büyük boy düzeninde hazırlanacak olan yeni dizisinin ilk sayısı için başyazıyı Ömer Seyfettin’den istedi.

Ömer Seyfettin’in, “Milli Edebiyat” akımının düşünsel yönü açısından ilk önemli eylemi, Genç Kalemler’de (11 Nisan 1911) imzasız olarak yayımlanan –Ali Canip’in isteği üzerine hazırlayıp gönderdiği– “Yeni Lisan” adlı yazıdır. Bu yazıda, XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Türkçenin kendini ispat etme savaşının kazandırdığı olanakları bilen bir kafanın güvenci vardır. Gelenekçilerin korumaya çalıştığı Osmanlılık bilinci karşısında Türkçeyi, ulus olma aşamasının siyasal ve toplumsal olgusu sayar; ve başlattığı hareketi toplumun en yeni güçlerine, gençlere mal etmeye çalışır.

Ey gençler... Ey bugün eski devirden kalma mekteplerin dar ders-hanelerindeki kuru sıralar üzerinde müstakbeli kazanmak için çalışan gençler; sizi bekleyen vazifeler pek ağırdır. Siz, hütün dünyaca siyasi ve içtimai mevcudiyeti silinmek istenen bir milleti kurtaracaksınız...

... Uyanınız, galebe için düşmanlarımızı tanımak lazımdır ve biliniz ki, bu sırada muharebeyi ordular yaparsa da muzafferiyeti asla kazanamaz. Muzafferiyet intizam ve terakkindir... İşkodra'dan Bağdat'a kadar bu kıt'ayı, bu Osmanlı memleketini işgal eden turani ailesi, Türkler ancak kuvvetli ve ciddi bir terakki ile hakimiyetlerini, mevcudiyetlerini muhafaza edebilirler, terakki ise ilmin, fennin, edebiyatın hepinizin arasında intişarına vabestedir, ve bunları neşr için evvela lazım olan millî ve umumî bir lisandır. Millî ve tabii bir lisan olmazsa ilim, fen, edebiyat gene bugünkü gibi bir muamma halinde kalacaktır. Asrımız terakki asrı, mücadele ve rekabet asrıdır. Biz bir köşeye çekilip Nedim'in parlak fakat tabiata muhalif terkiplerini terennüm edersek mezarımızı kendi elimizle kazmış oluruz. Ancak zevk ve şehvet, riya ve temellük mevzularına lâayık olan o süslü lisanı, beş asırlık bir mantıksızlığın bir tuhaflığının doğurduğu dünkülerin lisanını terkedelim. Esaslarıyla, kaideleriyle yaşayacak olan türkçemizi yazalım. Eski ve dünkü edebiyatımızın mahiyetini işte deminden hülâsa ettik. İran'dan ve Fransa'dan çalınmış şeyler. Onlara kat'ıyyen ehemmiyet vermeyiniz ve biliniz ki, edebiyatımız, hakikatte bizim tarihimiz ve milliyetimiz için bir şân değil, bir şeydir.

Askerlikten ayrılarak Selanik'e yerleştiği bu evrede Ömer Seyfettin, Ali Canip ve Ziya Gökalp'le birlikte edebiyatı eski-yeni sorunlarının tartışıldığı eylem alanı olarak gördü. İstanbul'dan Edebiyat-ı Cedide çevrelerinden, gelen tepkilere karşı hem batı taklitçiliği, hem Osmanlıcılıkla mücadele etmeye çalıştı. "Primo-Türk Çocuğu" adlı öyküsünü yayımlayarak. Selanik'te yabancı ekonomik çıkarlarla işbirliği halinde bulunan burjuvaların "mason locaları"nda vatan, tarih, ulus kavramlarından uzaklaştıklarını ileri sürdü. Bir yandan da yaşamını sürdürmek için Rumeli gazetesine imzalı-imzasız yazılar yazıyordu. Ziya Gökalp ve Ali Canip'le birlikte hazırladığı "Vatan Yalnız Vatan", "Yeni Lisan ve Bir İstimzac" adlı kitapçıkları da bu evrenin ürünleridir.

Balkan Savaşının başlaması üzerine (8 Ekim 1912) yeniden orduya alınan Ömer Seyfettin. Sırp ve Yunanlılara karşı Kumanova ve Yanya cephelelerinde savaştı. Yanya kalesinin beş ay süren savunmasında, Kanlıtepe'de esir düşerek bir yıl kadar Yunanistan'ın Naflıyan kasabasında kaldı (20 Ocak 1913-28 Aralık 1913).

I. Dünya Savaşı Günlerinde

Ömer Seyfettin İstanbul'a dönüşünde yeniden askerlikten ayrılarak bir süre yazılarıyla geçinmek istedi. Ne ki haftada bir yayımlanan Türk Sözü dergisinin başyazarlığına getirilmesi de (25 Nisan 1914) isteğinin gerçekleşmesine fırsat vermeyince Kabataş Sultanisi'nde edebiyat öğretmenliğine başladı (Aralık 1914).

I. Dünya Savaşının yarattığı toplumsal ve siyasal bunalımlar, düşün ve sanat dünyasını da etkiliyor, edebiyat hareketleri eski ilgiyi bulamıyordu.

1913 ve 1914 yıllarında –bir bölüğünü esirken yazdığı– yedi öykü yayımlandıktan sonra iki yıl (1915-1916) tam bir suskunluğa girdi.

Gerçekten birçok sanatçıda görülmesi mümkün olan bu sıkıntı evresini aşmak için başvurduğu yolları *Günlük*’ünde şöyle anlatır:

... Bir romanın bütün eşhası hayalimde hazır.. Ama, yazmak için hani o içerden gelen şevk eksik. Yarım saat kadar boş sayfanın karşısında düşünüyorum.

... Onbeş senedir boş vakitlerimde ya oturdum, ya okudum. Okumanın şehvetini benim kadar duyan yoktur sanırım. Sıcak bir oda, koltuğa yaslanıp eğlenceli, meraklı bir romanı okumak, içinde en keskin heyecanları, en sıcak gözyaşlarını saklayan şiirleri sakın sakın gülümseyerek gözden geçirmek... Fakat yazmak? İşte bu güçtür. Ben yazarken çok ızdırıp çekerim. Sinirlerim bozulur. Sağ ayağım buz kesilir. Ağzım kurur. Okurken neşelenirim. Hafif bir hararet her tarafımı kaplar.

... “Hayır mutlaka yazacağım.” diye kalemi elime aldım. İşte beş dakikadır, roman için hazırladığım deftere şu satırları yazıyorum. Emile Zola’nın “Bazan canım sıkılır, yazı yazamam, yazsam, fena olacağımı bilirim. Lakin yazış itiyadımı kaybetmemek için saatim gelince, masamın başına otururum. Kâğıtların üzerine saçma sapan çizgiler yaparım.” dediğini hatırlıyorum. Ben de böyle yapmalıyım. Yazıya mahsus saatleri mutlaka masamın başında geçirmeliyim.

Suskunluğa düşmesinde sanatına tamamen kendini verme ortamını dağıtan yeni sevgi ve tutkuların da payı vardı belki. Bu yıllarda evlenmiş (1915) ve baba olmuştu (1916). Ne ki, yine *Günlük*’ünde yaşamındaki bu önemli değişikliğin üzerinde durmuyor, suskunluğuna neden olarak 1900 kuşağının yaşamını derinden etkileyen, “toplumsal buhranlar”ı gösteriyordu.

... Zabıtlıktan istifa ederek Selânik’e geldikten sonra tam yazı hayatına atılacağı zaman birbiri üstüne gelen buhranlar... Evet, İtalya muharebesi, Balkan muharebesi... Ben Yanya Kalesinde esir oldum. Yunanistan’da bir seneden sonra esirlik. İstanbul’a gelip kendimi toparlayacağım zaman, annemin ölümü, sonra cihan harbi. İşte dört senedir bu felâketli harbin müthiş buhranı içindeyiz. Yarım okka ekmek otuz kuruşa satılırken, kim edebiyatla uğraşabilir? Ama ben uğraştım. Eskiden:

– Şu buhran da geçsin de... derdim.

İçtimaiyatçı Ziya Gökalp, bir gün bana,

– Türkiye’de buhran bitmez. Biri biterken biri başlar... Eğer yazmak için hayali bir devir bekliyorsan, o başka, dedi...

Düşündüm. Bu hükmü doğru buldum. Faaliyetim o günden başladı. Bir sene içinde, onbeş sene içinde yazdığımдан daha çok eser vücuda getirdim.

Ömer Seyfettin, 1916-1920 yıllarında içten ve dıştan gelen bütün etkilere gerçekten karşı koyarak kendini sanatına verdi. Ve ölümüne kadar (6 Mart 1920) yitirmedığı bir hızla yüzü aşkın öykü ile, 1908-1916 dönemini yansıtan Efruz Bey romanını yazdı..

S a n a t ı

Ömer Seyfettin, olay öykücüsüdür. XIX. yüzyıl Fransız roman ve öyküsünün yapısal özelliklerini öğrenmiş, yetiştği yıllar çok okuduğu Maupassant'ın tekniğini benimseyerek, geleneksel öykü anlayışının ilkelerini başarıyla uygulamıştır.

Olaya bağlı öykünün temel öğeleri şöyle saptanabilir:

1) Çarpıcı bir olay,

2) Olayla ilgili kişilerin durum ve niteliklerinin belirtilmesi, tiplerin dış yüzlerinin de kısa ama kapsamlı tümcelerle verilmesi,

3) Olayın “giriş, sergileme, düğüm, sonuç” biçiminde belirlenecek bir düzen içinde sunulması,

4) Yalın bir anlatıma özen gösterilerek betimleme (tasvir), süs, kişilerin iç yapılarının çözülmesi gibi öğelerin belli bir ölçü içinde dengelenerek verilmesi,

5) Konuşmaların (dialog) doğallık sınırını aşmaması; kişilerin, durum ve davranışlarına göre belirlenecek ölçü ve çarpıcılık gözetilerek konuşturulması,

6) Sonuçta ortaya çıkacak olan beklenmedik durumun düğüm sürecinde okurun şöyle böyle ilgisini çekecek kimi ipuçlarıyla belirtildiği halde, yan olaylarla gözlenmeye çalışılması,

7) Olay sergilenirken, özellikle gerilim sağlayacak sözcüklerin seçimine özen gösterilmesi, sonuca kısa ama çarpıcı tümcelerle varılması.

Ömer Seyfettin'in öykücülüğünün ilk döneminde bile (1909-1913) ilkelini saptamaya çalıştığımız olay öyküsünün kuruluş gereklerine büyük ölçüde uyduğu söylenebilir. İlk döneminin ünlü örneklerinden biri olan *Bomba* öyküsünü bu açıdan çözümlemeye çalışalım:

Bomba, Makedonya köylerinden birinde yaşayan baba-evlat-gelinden kurulu bir ailenin öyküsüdür. 25 yaşlarındaki evlat (Boris), II. Meşrutiyet ilan olunca güvence altında yaşayacağı inancı ile dağdan inmiş, silahını teslim ederek, Sofya'da okurken tanıdığı bir kızla (Magda) evlenmiştir. İki genç birbirlerini hem duygu, hem düşünsel bağlarla severler. Boris de karısı da “hayal bile olsa” sosyalizmin toplumdaki savaşları, cinayetleri, eşitsizlikleri kaldıracağına, çalışanlara mutluluk getireceğine inanmaktadır.

Makedonya'nın uygarlık dışı yaşamında yasa tanımayan haydutlar vardır. Köy yoresine egemen olan bir haydut çetesi, Boris'i ölümlü tehdit edince, emeği ile kuracağı dingin bir hayat umudu ile Amerika'ya göç etmekten başka çare göremez. Babasını da (İstoyan) düşüncesinin doğruluğuna inanarak evini, toprağını satmaya razı eder.

Ne ki, hareket edecekleri günün gecesi haydutlar köyü basmışlar, Baba Istoyan'ı çağırtmışlardır. Bu çağrıya Boris uyar. Bir süre sonra üç haydut Boris'in üzüntü içindeki karısı ve babasının bulunduğu eve gelirler. Tüfeklerini sıraladıkları masanın üzerine “siyah beze sarılı yuvarlak bir şey” koymuşlar-

dır. Sakladığı parayı vermediği takdirde oğlunu öldüreceklerini söyleyerek Baba Istoyan'ın bütün varlığını alırlar. Yetinmemişlerdir. İçki isterler, Magda'yı da -Boris'i öldürecekleri tehdidiyle- eğlencelerine katarak, çaldıkları havalarla oynatıp, sarkıntılık ederler.

Günün ağarmak üzere olması nedeniyle giderlerken, çetenin başkanı durumunda olan Raçof, Magda'ya masanın üzerine koydukları "siyah beze sarılı şeyin" bir bomba olduğunu, saklamasını söyler. Az sonra Boris'i serbest bırakacaklarını vaad ederek giderler. Magda masanın üzerinde bezlere sarılı şeyin bomba olmadığını öğrenir; bu, kocasının kesilmiş başıdır.

Öykünün başlangıç satırlarında, "mandolinle heyecanlı sosyalist marşını çalan Boris"le "ezeli ve nihayet bulmaz milli çorabını ören" karısı Magda'nın nitelikleri belirtilmiştir. Kişiler sergilenme sürecinde çevre ve toplum ilişkileri içindeki yorumlarıyla çizilirler. Duygu ve anlayışları, dünya görüşleri, korku ve umutları, düşleri ve tasarıları tamamıyla ortaya konmuştur. Konuşmalar çok yerde doğallık sınırını aşmaz. Kişilerin durum ve davranışlarına uygun ölçülülük içinde verilir; gerektiği yerde çarpıcıdır.

Sonra alık alık etrafına bakındı:

- Ben birşey yapmıyacağım.
- Ee, öyleyse ne arıyorsun?
- Ben aramıyorum.
- Kim arıyor?
- Komitalar.

Magda birden sapsarı kesildi. Düşmemek için duvara dayandı. Eli ni kalbinin üstüne koydu.

- Komitalar mı?

Melina gitmek isteyerek:

- Bilmem işte, silahlı adamlar.. dedi.

Osmanlıcanın edebiyat ve resmi yazışmalara tam egemen olduğu dönemde dil sadedir; bütün öyküde bir tek tamlama görülmediği gibi, süsleme ve edebiyat yapma amacıyla kullanılan yabancı sözcüklere de rastlanmaz. "Müstehrek, buse, müstakbel, tahayyül, ziya, mahzuz, takallüs, istical.. vb." gibi sözcükler bile çok az kullanıldığından öykünün akışını aksatmaz. Tümceler kısadır.

Magda ayağa kalktı. Anbarın küçük kapısına koştu. Açtı ve içeri girdi, üç bardakla bir testi şarap getirdi. Haydutların önüne koydu. Sonra tekrar anbara girdi, mezelik biber ve turşu çıkardı.

Çevre betimlemeleri konunun gerektirdiği ölçü içinde verilmiş, dönemin beğenisine egemen olan süsleme sanatlarına başvurma gereği duyulmamıştır.

Duvarları, tavanı uzun bir kışın isleriyle kararmış bu yer odasında mahpus gibi duran bu çirkin ocak, içindeki odunları sanki hararetle yakıyor, bir an evvel yutmaya çalışıyordu..

Karanlık elle tutulacak ve hissolunacak kadar siyah ve kesifti. Kocası bu karanlıkta kaybolmuştu.

Dışarısı hafifçe ağarıyor, esmerleşiyordu. Köpekler havlamağa başladılar.

Kesif gölge halinde duran uzak binaların arasında gidiyorlar ve bir şarkı söylüyorlardı.

Uzakta samanlıkların üstünde yalancı bir fecir mor gözlerini açıyordu.

Olay serilirken gerilim sağlayacak sözcükler özenle seçilir, sonuca kısa, ama çarpıcı tümcelerle varılmak istenir.

Cansız bir yumak gibi Magda'yı onların kucağına attı.

İhtiyar sanki ölmüştü. Hiç cevap vermedi.

Yanağından akan kan, beyaz boynuna gidiyor. Ona, tekrar hayata gelmiş bir şehit manzarası veriyordu.

Tiplerin fiziksel çizimleri ihmal edilmez.

- İhtiyar bir hayal gibi kapıya yürüdü. Açtı. Uzun boylu, kahverengi esvaplı, omuzunda manliher, bir adam görüldü. Gözleri küçük ve kanlıydı. Zayıf ve gayet çirkin bir burnu vardı.

- İnce kaşları, muntazam bir burnu, penbe ve taze bir rengi vardı. Geniş omuzları, kabarık memeleri esvabının altından taşmak istiyor gibiydi.

Düğüm aşamasında yazar, haydutların tüfeklerini sıraladıkları masanın üzerine “siyah beze sarılı yuvarlak bir şey” koyduklarını belirterek çözümde meydana çıkacak olan “Boris’in başının kesilmesi” olayının ilk ipuçlarını fazla ilgi çekmeden verir.

Ömer Seyfettin'in *Bomba* öyküsünün yayımlandığı yıllarda (1909) –Refik Halit dışında– çağdaşlarının öyküleriyle karşılaştırılamayacak ölçüde başarı ile kullandığı teknik, ikinci dönemi sayılan 1917-1920 yıllarında dil ve anlatım yönünden daha da gelişmiş, kimi ürünlerinde kendisinden sonrakı kuşakların atılımlarına öncülük edecek yapısal düzeye ulaşmıştır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın, “... *İmlâda, ifadede, tasvirde, düşünüşte, eski tarzlarımızın paslanmış bağlarından hergün birini silerek kaleminden atan bu yenilikçi zekâ bazan 'a! a!' sayhalarına düşürecek kadar cür'etkârlıklar yapardı*” yargısı ile değerlendirdiği Ömer Seyfettin, çağdaş öykümüze yeni yollar gösteren olanakları bu “cüret” sonucu kazanmıştır. Kimi öykülerini Rusçaya çeviren V. Dubrovsky adlı yazarın belirttiği gibi “Batı öykü tekniğini benimsediği halde, Türkçesine asla yabancılık vermemiş, batıdan öğrendiği tekniği Türk dili ve ruhunun esaslarıyla birleştirmiştir.”

Ömer Seyfettin öyküsü, konuları yönünden çok değişiktir.

Balkanlardaki yaşamında çevre ilişkilerinin ağır bastığı öyküler: Tuhaf Bir Zulüm, Nakarat, Hürriyet Bayrakları, Beyaz Lâle, Bomba... Bu tür öyküleri 1909-1912 yıllarında yazılmıştır.

Peçevi, Naima, Hammer gibi tarihçilerin yapıtlarındaki olay ve kişilerden esinlenerek yazdığı tarihsel-epik öyküler: Ferman, Başını Vermeyen Şehit, Forsa, Pembe İncili Kaftan, Kızıl Elma Neresi, Diyet, Nâdan.

Dünya savaşının toplumda yarattığı olumsuz etkileri (haksız kazanç, açlık, ülkü bunalımları) işleyen öyküler: Havyar, Tos, Zeytin Ekmek, Niçin Zengin Olmasın, Memlekete Mektup.

Konularını çoğun köy ve kasaba gerçeklerinden alarak çıkarcılarla, din adamlarıyla, geleneksel din kurallarının koyduğu yasakları işleyen öyküler: Kurbağa Duası, Binecek Şey, Yemin, Perili Köşk, Beynamaz...

Çocukluk anılarına dayanarak yazıldığı izlenimi veren öyküler: Falaka, Ahd, Kaşığı, İlk Cinayet, İlk Namaz...

Ömer Seyfettin'in öyküsü için gereken malzemeyi, doğrudan doğruya kendi gözlemlerinden çıkardığı gibi, halk fıkralarından, folklordan, destanlardan da yararlandığı görülür. Prof. Pertev Naili Boratav, değişik kaynaklardan aldığı konulara aynı niteliği kazandırdığını belirterek şöyle yazar:

... Hepsinde kendi kafasında ve zamanın münevver muhitlerinde münakaşa edilen meseleler –fakat müşahhas vak'alar, hadiseler halinde, adeta dram tekniğiyle ifade olunarak– ortaya atılır. Cevabı, hikâyecinin üzerinde bunların yaptığı aksülameller doğrudan doğruya verirler. Ömer Seyfettin, büyük bir kalabalığın duyup ta ifade edemediği şeyleri, bu aksülamellerin neticesi olarak çıkarmasını bildiği için kalabalık tarafından çok tutulmuş bir muharrirdir. Onun eserlerinin birçoğunun şemasını, âlim ve nazariyenin karşısına hayat tecrübesiyle silâhlanmış arif adamı çıkarmak suretiyle elde edilen komik tesirin, okuyucuların önüne serilmesi verir.³

En belirgin ustalığı, yergi ve güldürü öğelerini kullanırken, gerçeğe aykırı düşmemesi, olumlu ve olumsuz tiplerin çiziminde büyük başarı göstermesidir.

“Birçok hikâyelerinde ve roman taslaklarında tıpkı Karagöz'le Hacıvat, Şanso ile Donkişot gibi realist, sâlim düşünüşlü, basit, fakat tabii adamlar, nazari ve topraktan ayağını kesmiş, mevhum bilgi sahibi sahate adamın karşılaşmasını görürüz. Hikâyeci, tam manasiyle demokratı, halkın hikâyecisidir; bütün sevimli tipler, halk adamlarıdır.”⁴

Prof. Boratav'ın bu konudaki görüşlerini doğrulayan öyküleri arasında örnekler bölümünde okuyacağımız, *Beynamaz*'ın özel bir yeri vardır. Bu öyküdeki Gâvur Ali ve Hacı İmam'ın canlandırılışındaki başarının yazıldığı yılların olanaklarını büyük ölçüde aştığı rahatlıkla söylenebilir.

E f r u z B e y

Efruz Bey, II. Meşrutiyet'ten mütareke yıllarına kadar uzanan dönemdeki toplumsal değişme içinde küçük burjuva ve bürokrat çevrelerin durumlarını yansıtarak, her kalıba girmeyi ustalıkla başaran, her günün adamı dediğimiz kişilerin amansız bir yergisidir.

Vakit gazetesinde yayımlanmadan önce, “fantezi roman” olarak ilan

3. Prof. Pertev Naili Boratav, Yurt ve Dünya dergisi, sayı 15-16 (Mart-Nisan 1942) sf. 70-71.

4. A.g.y.

edilirken⁵, “memleketimize ait tiplerin, bazı meyil ve istidatların sanatkâ-rane bir mübalâğa ile çizilmiş bir karikatürü” biçiminde tanıtılmıştır. “Her biri uzunca bir küçük öykü” sayılması mümkün olan bölümlerden oluşur: 1) Hürriyete Lâyık Bir Kahraman, 2) Asiller Kulübü, 3) Tam Bir Görüş, 4) Bilgi Bucağı’nda, 5) Açık Hava Mektebi, 6) İnat.

İlk bölümde, çevresindeki insanların zayıflığını görerek bundan yararlan-mak isteyen ün ve mevkii düşkünü birinin (Ahmet-Efruz Bey) kimliğinde Hürriyet ilanından sonra ortaya çıkan sahte kahraman tipi çizilmiştir. Biraz bönce görünüşüne karşın, kalabalığı coşturma yollarını bilerek, etkisinin gü-cünü algıladıkça coşan bu sahte kahraman için, yalan, kendisinin de kapıl-dığı en büyük silah olur.

Ömer Seyfettin’in başarı ile çizdiği Efruz Bey, bir bakıma hareketin baş döndürücü hızı içinde, boş bulunup, doğru sanılması mümkün yalanların ço-cuğudur. Ne ki “Ruhundaki oynak temayüllerden haberi olmadığı için” ken-disi de anlayamaz bunu. Hareketin yarattığı coşku içinde iyice sarhoşlanmış, kahramanlığına inanmıştır. İnancın bu türü karşısında şaşırmamak mümkün değildir, ama acımak mı, kızmak mı gerekmektedir. Yoksa acınacak ya da kı-zılacak olan yalanların çekiciliğine kapılıveren kalabalıklar mıdır?

Efruz Beyin sürdürdüğü olaylar geliştikçe, bu gibi soruların karşılığı da ortaya çıkar ve ilkin kuşkusuz gibi görünen toplum, coşkunun yarattığı ola-ğanüstü havadan sıyrılarak gerçeğe döner, Efruz Beyi de çıkardığı tahttan düşürür.

Efruz Bey, ikinci bölümde özgürlük kahramanı kimliğinden çıkarak soy-luluk peşinde görünür. Kendisi gibi, sahte soylularla bir araya gelip bir dernek kurar. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde, düşünsel bir kargaşa için-de birbirlerini yiyen okumuşlar arasındadır. Beşinci bölümde, aktarma eği-tim sistemlerini reddeden alaylı bir eğitimci kimliğindedir. Hayırsızada’da kurmayı tasarladığı okuldan başka bir şeyi düşünemez hale gelir. Ömer Seyfettin’in romanında gözettiği temel amacın; 1) Toplumsal değişmenin büyük hız kazandığı Meşrutiyet ve Mütareke yıllarının eleştirisi, 2) Bu de-ğişme içinde ortaya çıkarak doğal gelişme yasalarının asalakları durumun-da gözükken kişilerin sergilenmesi olduğu söylenebilir. Yazar, amacını ger-çekleştirirken güldürü öğelerinden de yararlanmış, kendisinin de yaşadığı bir dönemin otopsisini yapma gücünü göstermiştir.

S a n a t v e D ü n y a G ö r ü ş ü

Ömer Seyfettin, öyküsünün işlevine inanmış bir yazardır. Yapıtları top-lumu etkileyecek, böylece dünyanın değişmesine katkıda bulunacaktır. Ef-

5. Bu gazetede bir bölümü “tefrika” edilmiş, daha sonra aynı kurum tarafından kitap halin-de yayımlanmıştır: *Efruz Bey-Fantezi Roman* (1919).

ruz Bey'in kısa önyazısında, "Hakikatı görüldüğü gibi, edebiyat yapmadan yazmak istedim" derken ifade ettiği şey, öyküleri için de geçerlidir.

Kendisinden önceki edebiyat adamlarını yalnız dil anlayışları açısından eleştirmez; edebiyatın temel aracı olan dilin ulusal bilinç sorunu olduğuna inanarak, eleştirilerini tarih ve toplumbilimin verilerine dayanarak yapar. Bu nedenle Tanzimatçılar, Edebiyat-ı Cedideciler ve izleyicileriyle asıl anlaşmazlığı ulus, ulusal kavramlar üzerindedir:

... Şark medeniyeti içinde ümmet halinde yaşıyorduk. Devletimizde, idaremizde, ilmimizde, edebiyatımızda usul eski bir sistemin ilhamıydı. Bu sistem bir müstehasecen (fosilleşme) başka birşey değildi. Çünkü hayata uymuyordu, canı yoktu. Yaşamış, vaktini bitirmiş, ölmüştü. Tanzimatçılar etraflarını saran buhrandan şaşırılmışlardı. Bu buhranın mantığıyla düşünmeğe başladılar, kendi kendilerine sordular:

– Biz garbın silâhını, ilmini, medeniyetini almazsak yaşayabilir miyiz?

– Hayır...

– Öyleyse ne yapalım?

– Hiç durmayalım, acele edelim. Garp medeniyetini olduğu gibi kabul edelim.

– Haydi çabuk...

Acele işe koyuldular. Fakat hakiki vaziyetin kat'iyen farkında değildiler. Çünkü hepsi ümmet sisteminin terbiyesiyle yetişmişlerdi, 'Miller' mefhumuna akıl erdiremiyorlardı.

Ümmet terbiyesi aldıkları için yalnız medeniyetten anlıyorlar, 'hars'a, yani kültüre bir türlü akıl erdiremiyorlardı. Hatta 'hars' diye birşey olduğunu da bilmiyorlardı. Garp medeniyetini aynıyle almağa başladılar. Garp medeniyeti dairesine 'ümmet halinde' girmek istediler. Birçok cihetler pot geliyordu. Garp medeniyetinin en bariz seciyesi milliyetler, harsler idi.⁶

Ziya Gökalp'in görüşlerine aykırı düşmeyen bu düşünüş biçiminin ışığında inandığı doğruları sanatında uygulamaya çalıştığı görülür. Batı edebiyatının geliştirdiği öykü tekniğini öğrenerek Türk insanının "manevî kıymetleri"nin çizdiği dünyayı, kişiliğini koruma gereğine inanır. Çünkü "maneviyat" ulusal, "maddiyat" evrenseldir. Teknikte model batı olacak, konular ve duyarlık ulusallığını koruyacaktır.

Ömer Seyfettin de –insanlığın ortaya koyduğu en büyük yapının İlyada olduğunu söyleyen Ziya Gökalp gibi– Yunan-Latin klasiklerinin yeni Türk sanatına öncülük edeceği düşünüsündedir. Yaratması mümkün tepkilerden çekinmeden açıklar görüşünü:

Okunacak klasik muharrirlerin başına Homer'i koymalı. Homer, her devrin, her yerin en büyük muharriridir... Her edebî mektebin tohumu ondadır. Onda, heyecan, belâgat, insanîlik, müşahade, resim,

6. Ali Canip Yöntem, *Ömer Seyfettin*, sf. 141, İstanbul (1947).

renk, tasvir, hareket o kadar canlıdır ki, eseri hiç şüphesiz dünyada “yazmak sanatı”nın ezeli bir modeli halinde kalacaktır.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde İttihat ve Terakki Fırkası’nın “savaş politikası”na yandaş olan görüşlere Ömer Seyfettin’in *Yarınki Turan Devleti* (1914) kitapçığı ve *Kahramanlar Dizisi* öyküleriyle katıldığı söylenebilir. Ne ki, savaş içinde “Panislamist ve Panturanizm hayallerini” yadsıyan yazarında, bir çeşit özeleştirisini yaparak “ulusçu görüşlerini tam bir kültür ulusçuluğu” düşünüsüne dayar⁷. Memlekete Mektup (1919) adlı öyküsünde ise savaşın sorumlusu Enver ve Cemal Paşaları, “bu asrın milliyet hakikatini en anlamayan, en milliyet hissinden mahrum iki cahil şahsiyeti” olarak tanıtmaktan kendini alamaz.

“Günlük politika”ya karışmamaya özen gösterdiği gibi ulusçuluk ülküsünün ideoloğu olmayı da düşünmeyen Ömer Seyfettin, edebiyatın toplumla birlikte büyük bir hızla değiştiği bir geçiş döneminin yol gösterici sanatçılarından biridir. Bu aşamaya gelmek için, çok kısa süren yaşamında, zamanına egemen olan tutucu güçlerle savaşı kabul etmiş, tek başına da kal-sa inandığı dil ve öykü anlayışından ödün vermemiştir.

Daha 1918’lerde, “*Ben işte, Halit Ziya ile Cenab’ın terkipli, caşcaflı nesrinden, birdenbire bu âna kadar yazılmamış, tabii lisana döndüğüm için herkesi şaşırttım. Haklı mıyım, değil miyim, ilerde belli olacak...*” diye yazmıştı. Güvendiği gelecek, onu haklı çıkarmıştır.

YAPITLARI: 1938’den günümüze kadar hırkaç kez basılan kitapların ilkinin Şerif Hulûsi, sonra Tahir Alangu basıma hazırladı. Daha sonra sanatçının eserleri *Ömer Seyfettin/Bütün Eserleri* dizisinde toplandı: *Efruz Bey* (1970, 1973), *Kahramanlar* (1970, 1973, 1991), *Bomba* (1970), *Harem* (1970), *Yüksek Ökçeler* (1970), *Yüzakı* (1971), *Yalnız Efe* (1971), *Falaka* (1971, 1973), *Aşk Dalgası* (1976, 1988), *Beyaz Lale* (1976, 1978), *Gizli Mahet* (1980, 1987), *Doğduğum Yer* (Şiirler, Mensur Şiirler-Fıkraları, 1986, 1989), *Dil Konusunda Yazılar* (1989), *Sanat ve Edebiyat Yazıları* (1990).

KAYNAKLAR: Ali Canip Yöntem, *Ömer Seyfettin Hayatı ve Eserleri* (1935); Yaşar Nabi, *Ömer Seyfettin, Hayatı, Sanatı ve Eserleri* (1952, 5. bas. 1965); Hikmet Dizdaroğlu, *Ömer Seyfettin* (1964); Tahir Alangu, *Ömer Seyfettin* (roman-biyografi, 1968); Dil tartışmaları için, Hasan Âli Yücel, *Edebiyat Tarihimizden* (cilt 1, 1957); Muzaffer Uyguner, *Ömer Seyfettin* (1990); Yusuf Çotuksöken, Yüksel Pazarkaya, Feridun Andaç, Muzaffer Buyrukçu, Feyza Hepçilingirler, Necati Güngör, Buket Uzuner’in yazılarıyla, özel bölüm Yaşasın Edebiyat (1997).

7. Hasan Âli Yücel, Yeditepe dergisi, sayı 127 (15 Mart 1957).

ÖMER SEYFETTİN'DEN ÖRNEKLER

Şiirlerinden

DOĞDUĞUM YER

Buralardan çok uzakta bir köydü!
Beyaz, billûr bir derecik, içinden,
Hıçkırırdı, sevinerek geçerken.
Kenarında vardı bir çok söğüdü...

Ben işte bu söğütlerin susmayan
Gölgesinde büyümüşüm. Evimiz
Tenha idi; ne yabancı, ne bir iz...
Bahçemizdi yakındaki o orman.

Bir ses: "sevin" derdi gülen rüzgârda,
Sevinçlere yoktu orda nihayet.
Sanılırdı bu ses gümüş dallarda

Görünmeyen bülbüllerin öğüdü!
Doğduğum yer, doğduğum yer... O cennet
Buralardan çok uzakta bir köydü!

"GURBET ELLERİNDE" YALNIZLIK

Güneş batmakta... ovada gecenin
Gölgeleri büyür, büyür, sararır...
Ağaçlıklar, akar sular, bir serin
Rüzgâr ile dalgalanır, kararır.

Kuşlar ötmez, yuvalar boş... görünmez
Bir ışıltı uzaklarda, yazık ben
Öksüzüm, şimdi bu yolda giderken...
Gök bile yıldızlarına bürünmez.

Eski izler, çirkin, korkunç lekeler
Kılavuzluk eder. Zavallı atım
Şüphelenir bu gidişten ve kişner...

Gece gelir; ıssızlık sanki solur,
Ve ruhum uyur, uyanır, her adım,
Atımın nal sadası ninni olur...

Öykülerinden

NASIL KURTARMIŞ?

Kasaba içinde kadı İbrahim Efendi-den hazzeden kimse yoktu.

Dört parmak siyah çatık kaşlarıyla, küçük parlak gözleriyle sık siyah sakallarının, ürpermiş çalı bıyıklarının arasından görünen iri beyaz dişleriyle insana hemen saldıracak, ısıracaktı gibi gelirdi. Yüzü daima buruşuktu. Buz tutmuş sirke kadar ekşiydi, hiç gülmezdi; pek sertti. En sakın lâfı bile havlar gibi hamle hamle söyler, sonra birdenbire susuverirdi. Fakat, şöyle bakarken insana yüzüyle, hareketleriyle, sözleriyle pek fena tesir bırakan bu doğru kadı, kendi kalbinin çok iyi olduğuna kanidi. Herkesin iyiliğini isterim sanırdı. Herkesi acı sözleriyle haşlar, ama, elinden gelecek muaveneti de saklamamaya çalışırdı.

Sertliğine, birdenbire alevlenmesine, bazan ağzından çıkan sözü kulağı işitememesine itiraz edenlere:

– Siz ne anlarsınız, halk beni gözü gibi sever! derdi.

Bir cuma günü sabahleyin şadırvan meydanında avukat Hüsameddin Efendinin dükkânında oturuyordu. Hemen kasabanın bütün eşrafı oradaydı. Namaz vaktini beklemeye gelmişlerdi. “Tatlı dil, güler yüz”den bahsolunuyordu. Ömründe hiç gülmeyen Mustafa Efendi, işittiklerini hep kendine, kendi üzerine alındı. Müdafaa için ağzını açacak oldu. Düşündü, sustu. Fakat eşraf efendiler, münakaşalarında epey ileri gittiler.

Biri dedi ki:

– Yüzü gülmeyen insan cehennemliktir!

Bir diğeri daha beter saçmaladı:

– Abus şehrelî bir adamın ne namazı, ne niyazı, ne zekâtı, ne orucu makbuldür. Kalbte iman nuru sönünce yüz kararır mı!

... Hasılı hepsi ayrı ayrı birer pot kırdı. O kadar ki Mustafa Efendi dayanamadı. Tatlı dil, güler yüzün münafıklarına mahsus, doğru sözün acı, haklı adamın da sert olduğunu söyledi. Dükkân sahibi avukat Hüsameddin Efendi aynı zamanda kasabanın şairiydi de:

Âyinesi lâftır kişinin işe bakılmaz...

diye kadıya itiraz etti. İnsanın fikrindeki neyse zikrinde de o olduğunu tekrar ederek iddiasını ispata girişti. Hazır bulunanların hepsi “tatlı dil, güler yüz” taraftarlığında ittifak etmiş gibiydiler. Kalbe, fiile kimsenin ehemmiyet verdiği yoktu. Bu esnada dükkânın kapısında genç bir yörük peyda oldu. Elinde kocaman bir lenger tutuyordu:

– Ne var? diye önüne giden Hüsameddin Efendiye sordu:

– Kadı efendi burada mı?

– Burada.

Mustafa Efendi, oturduğu minderin köşesinde doğruldu. Acaba bir dâva, bir şikâyet miydi?

– Ne var, söyle bakayım! diye çağırırdı.

Sarışın yörük:

– Efendim, babam size şu yoğurdu gönderdi, dedi:

– Niçin?

– Şey...

– Ben yoğurt filân ısmarlamadım.

–

Dedikoducu eşraf birbirlerine baktı. Bu bir rüşvet miydi? Mustafa Efendi de sıkıldı, bozuldu. Koca bir lenger yoğurt.. Ne münasebet! Kan başına

sıçradı. Kaşlarını çattı.

Gözlerini zavallı şaşkın yörük delikanlının üstüne dikti:

- Baban kim be?
- Hatıl oğlu Ehmet Ağa...
- Tanımıyorum ben.
- O sizi tanıyor efendim. Bu yoğurdu hediye gönderdi. Ona büyük bir iyilik etmişsiniz.

Kadının dünyada kimseye iyilik edebileceğini ihtimal vermeyen eşraf, baştan aşağı kulak kesildiler.

Mustafa Efendi de tanımadığı bir adama nasıl iyilik ettiğini merak etti.

- Ne iyilik etmişim?
- Koyunları kurtarmışsınız efendim.
- Ne vakit?
- Dün gece.

Kadı, yörüğe "deli olmasın?" diye dikkatli dikkatli baktı. Dün gece evinden dışarı çıkmamıştı. Yalanını tutmak için sordu:

- Nerede?..
- Rüyasında efendim...
-

Eşraf, gülmekten katılıyordu. Kadı, haysiyetinin incindiğini duydu. Suratını daha beter astı. Fakat "iyilik etmek", reddolunacak bir şey değildi. Velew rüyada olsun!.. Açtı ağzını "âlem-i mâna"nın hakikat olduğunu, "zâhir"ın hayalden ibaret bulunduğunu, acı bir felsefe çeşnişiyle anlattı. Hakikat ancak rüyada tecelli edebilirdi, Kendi iyi idi. İyiliği işte rüyalara giriyordu. Sonra döndü, Yörük'e:

- Babana selâm söyle, oğlum, dedi; bırak oraya lengeri. Ben namazdan sonra aldırırım.

Delikanlı, yoğurt kabını kapının yanına bıraktı. Gidecekti. Fakat "âlem-i

mâna"nın ehemmiyetini ilim diliyle iyice anlattım sanan Kadı Efendi, rüyada yaptığı iyiliğe dair daha ziyade tafsilât almak istedi.

Sordu:

- Babanın koyunlarını nasıl kurtarmışım, biliyor musun?

Genç yörük, basacak bir yer arıyormuş gibi etrafına bakındı. Sonra arkasına baktı, ellerini önüne kavuşturdu. Mavi donunun üstündeki kocaman kuşağını kollarıyla sıktı. Yurtkundu. Gözlerini tavana dikti. Anlatmaya başladı:

- Babam dün gece rüyasında koyunları Alabayır'ın üstüne yaymış.

- Ey...

- Sonra kocaman bir kurt peyda olmuş. Koyunları parçalayacakmış, o vakit siz gelmişsiniz işte... Kocaman, azgın, dehşetli bir yaban domuzu olmuşsunuz. Bu kurda saldırmışsınız. Kurt kaçmış... Siz kovalamışsınız. Sonra... tutunca kurdun karnını azı dişle rinizle yarmışsınız. Koyunlar da... Şey...

-

Yörük, rastgele tavandan çektiği sakin gözleriyle Kadı Efendinin kararmış suratını görünce, birdenbire hikâyesini kesti. Yüreği hop etti. Hakikaten bir yaban domuzunun azı dişleri altında kalmış gibi korktu. Oradan kaçtı. Halbuki hikâyesini dinleyen eşraf efendiler, birbirlerine bakarak kahkahalarını elleriyle ağızlarında söndürmeye çalışıyorlardı.

Kadı Efendi ise...

(Zaman gazetesi, 14.5.1335-1919)

BEYNAMAZ

– Az tamah, çok ziyan getirir –
Atasözü

Kırmızı yapraklı kuru meşe dallarından yapılmış kocaman çardağı ovoidan kopan hırçın bir rüzgâr yıkacak gibi sarsıyordu. Penceresiz kahvenin loş karanlığından sıkılan köylüler, yine buraya toplanmışlar. Hacı İmamın tatlı tatlı söylediklerini dinliyorlardı. Yere yayılı yırtık, kaba hasırın kenarına hepsi boyunlarını büküp diz çökmüşlerdi. Sakin hallerinde âyinsiz, derin bir ibâdet sükunu vardı. Hacı İmam, namaz aralarındaki boş vakitlerini hep vaaz vermek, nasihat vermekle geçirirdi. Bu, biraz ihtiyarca, çok rahattan semirmiş, küçük, çakır gözlü mübarek bir adamdı. Camiin dışında oldu mu, yaz kış, daima kolları sıvalı, abdest almaya alesta bir vaziyette bulunurdu. Sarı abasının, şimdiye kadar kirli, temiz hiç bir tarafa dokunmamış eteklerini sımsıkı toplayıp belinin üstüne ağır bir kambur gibi yerleştirmek en birinci merakıydı. İşte on yedi senedir bu köyde yaşıyordu. Yedi yaşından yetmiş yaşına kadar herkesi cemaatle namaz kılmaya alıştırmıştı. Büyüklerin, küçüklerin, kadınların, kızların, hatta çoluk çocuğun arasında bile artık abdest, namaz, oruç, zekât, farz, vacip münakaşalarından başka laf olmazdı. Ezan vakitleri yaklaşırken bütün köylü, kış evlelerinde, yazsa çağlaya çağlaya gelen minimini derede abdestlerini alırlar, itiş kakış aceleyle camiye dolarlardı.

İmam Efendi, aynı zamanda hâfızdı da. Beş vakti gayet ağır kıldırır, dört rekâttan ibaret olan sabah namazcığı-

nı bile yarım satten ziyade sürdürürdü. Onun tatlı, tesirli nasihatlarıyla, ruhanî vaadleriyle köyün halkı, hayatı, manzarası, hâsılı herşeyi, hatta ismi bile değişmişti. Günün en aşağı yedi saatini abdest almakla, namaz kılmakla, camide aşır, kahvede hususî vaız dinlemekle geçiren köylüler, “ekim biçim” işlerini tamamen kadınlara bırakmışlardı. Bağlarda, bahçelerde, incirliklerde, zeytinliklerde hiç bir erkek görülmezdi. Ova komşuları artık buraya “Doğanlı” namını vermiyorlar, “Sofular Köyü” diyorlardı. Fakat işte içinde uyanıkken hiç abdestsiz insan bulunmayan bu sofı köyün tek bir beynamazı vardı. Gâvur Ali... Hacı İmam galeyana gelerek “yarın ahrette” köyce cennete nasıl gideceklerini, hurilerle gilmanları arasında nasıl pay edeceklerini ballandıra ballandıra anlatırken Gâvur Ali’yi hatırlayınca birdenbire susar, somurturdu. Bu kıpkızıl bir zındıktı. Daha ömründe bir defacık olsun abdest aldığını, camie girdiğini, sadaka, zekât verdiğini gören yoktu. Bekârdı. Anası, babası çoktan ölmüşlerdi. Hısım akrabasıyla de darıncıydı. Köyün poyraz tarafında, tepedeki küçük ağılında yalnız başına oturur, yanına çoban, uşak falan almazdı. Gayet hasisti. Vakıf, mera borçlarını batırır, pazar günleri çarşıdan öteberi alırken iki para için kavga çıkarır, deşirmende ununu “az bir şey...” diye bedava öğüttürmek isterdi. Askerlikte gittiği Arnavutluk’tan beş sene evvel tezkere alıp dönünce ilk işi evini, tarlalarını, bağlarını satmak oldu. Eline geçen para ile ağılını yapmıştı. Ucuz ucuz topladığı, yetiştirdiği koyunların sayısı beş yüzü bulunca, sürüyle bera-

ber İzmir'in yolunu tutuyor, tam altı ay görünmüyordu. Onun köyde bin türlü hasislik ettiği halde, İzmir'de bol bol harcettiğini duymuşlardı. Köyün dışında yedi kat bir elmiş gibi yaşıyor, herkese hakaretle bakıyor, pazara indigi zaman kendine verilen selâmı bile almıyordu. Rastgeldiğine dışlerini sıkar, Arnavutluk'ta öğrendiği kabada-yı şivesiyle:

"Ah bire, keratalar bire! Karılarınız olmasa açlıktan gebereceksiniz bire!.." diye küfürü basardı. Kimseden korkusu yoktu. Askerden getirdiği ağır Rumeli kebesini çıkardığı zaman, belindeki kocaman Karadağ tabancası göze çarpardı. Kulübesine uğrayan ahbap jandarmalara "kurt için" diye gösterdiği mükemmel bir de martini vardı. Kuraklık, çekirge, salgın filân gibi felâketler başgösterdi mi, köylü hemen Gâvur Ali'yi düşünür, "Kurunun yanında yaş da yanıyor!" derdi. Evet, Allah bazen onun dinsizliğine, küfürbazlığına kızıyor, sırf onu cezalandırmak için -sanki hainin bağı, bahçesi, çifti çubuğu olmadığını bilmiyormuş gibi- tarlalara yağmur vermiyor, bağlara filoksera gönderiyordu. İşte bu yıl da havalar kurak gidiyordu. Çakır İmamın etrafındaki hal-kadan bir ihtiyar:

- Hacı efendi, halimiz ne olacak? Biz bir gün yağmur duasına çıkarıversen... dedi.

İki saattir anlattığı "Kesik Baş" hikâyesini yeni bitiren imam, böyle ehemmiyetli bir teklifi işitince, üç aydır gökten bir damla rahmet düşmediğini hatırladı. Ağır kebesiyle, siyah kalın kaşlarıyla, beyaz keçe külâhiyle Gâvur Ali gözünün önüne geldi.

Sık ağaçların üstünden yalnız beyaz, ince minaresi gözüken camiye doğru baktı. Büyük çınarlar rüzgârla dalgalanarak fasılasız zikreder gibi fısıldıyorlar, ağustosböcekleri cır cır ötüyorlardı. Cami ile kahvenin arasında iri çakılları aşan dere çağlayarak köpürüyor, dar tahta köprüünün başında yatan bir sürü kaz, boyunlarını eğerek tek gözleriyle havaya bakıyorlar, sanki biraz rahmet bekliyorlardı.

- Köyümüzde bir zındık varken Hak teâlâ bakalım duamızı kabul eder mi ki... diye başını salladı. Sonra Gâvur Ali'yi hatırlayınca -yaralarına doku-nulmuş gibi- kaşları çatılan, suratları buruşan köylülere: "Ben onu imana getireceğim." dedi.

Mintanının cebinden temiz bir kap-lumbağa yavrusuna benzeyen Piryol saatini çıkardı. Yavaşça açtı, baktı:

- Ne duruyorsunuz! diye yerinden fırladı, ikindiye üç çeyrek kalmış. Haydin abdestlerimizi tazeleyelim ağalar!

Köpüklü dereceğin kenarına koşan-lardan ürken kazlar, tıslayarak, sallana sallana köprüünün başından uzak-laştılar.

Bir sabah Gâvur Ali ağılının dış kapısına serdiği kara kebeye yan gelmiş, kavalıyla askerde öğrendiği:

Drama köprüsünden

Gece mi geçtin,

Debreli Hasan...

türküsünü çalıyordu. Dik, yeşil tepeden akıp köye doğru sapan keçi yolundan bir adamın geldiğini gördü. "Acaba kim?" diye dikkatle baktı. Bu, Hacı İmamdı. Sarı aba çakşırı, sarı aba cübbesinin eteklerinden yapılmış kocaman kamburuyla tıpkı canlı canlı

şişirilerek tulum yapılmış yuvarlak bir deve yavrusuna benziyordu. Ağıla çıkacağı belliydi; çünkü bu yol başka yere gitmezdi. Burada ne işi vardı? Acaba zekât filan istemeğe mi geliyor-du? Ali kavalını yere koydu. Doğrudu. “Zok, Zok, Zok” diye seslendi. Hışım gibi kapıdan fırlayan, iri sarı köpeğe uzaktan geleni gösterdi.

– Haydi, tut bire... –dedi.

Köpek havlayarak Hacı İmam’a doğru koştu. Gâvur Ali gülümseyerek Zok’un gidişine baktı. Yeri yalayarak seken ağır bir ok gibi uçuyordu. Elindeki sopayla kendini korumaya çalışan İmama bir anda yetişti, saldırmaz, etrafında dönmeğe başladı. İmam bir sağa bir sola dönüyor, kalın sopasını Zok’un dişlerine savuruyordu. Can havliyle:

– Ali Ağa, hey Ali Ağa.. –diye haykırırdı. Arada iki yüz arşın kadar bir yer vardı. Nihayet ayağa kalktı, bağırarak sordu:

– Ne var bire?

– Şu köpeği çağır, oğul! Parçalayacak beni!

– Geri git, tepeyi dön; korkma, arkandan gelmez.

İki adam uzaktan birbirleriyle bağırırken, Zok, daha ziyade azıyor, yüzüne savrulan sopaya kudurmuş gibi atılıyor, avazı çıktığı kadar havlıyor, gazabından taşları, toprakları ısırıyor-du.

Hacı İmam: “Oraya geleceğim.” deyince, Gâvur Ali içinden sebepsiz bir sıkıntı duydu, kızdı.

– Burada ne yapacaksın ki?..

– Seni göreceğim.

– Beni ne göreceksin?

– Bir sözüm var.

– Söyle oradan.

– Uzaktan denmez oğul. Şu köpeği bir çağır sen hele!

Gâvur Ali tekrar düşündü. Köpeği çağırmadı. Kendi yavaş yavaş yoldan aşağı inmeye başladı. Zok, efendisinin geldiğini görünce, yabancının işini daha çabuk bitirmek için gayrete geliyor, deliriyordu. Gâvur Ali, kan ter içindeki İmama yaklaşıncaya Zok’a,

– Haydi defol, yukarı bre! diye bağırdı.

Birden susan köpek kuyruğunu bacaklarının arasına kıstı. Hakikaten insanî bir nazarla dargın dargın Gâvura baktı. Fakat hiç karşı gelmezdi. Son derece mûti idi. Acı acı ulumalarla inleyerek, dönüp dönüp yabancıyla konuşan efendisine bakarak ağıla çıktı. Kara kebenin yanına arka ayaklarının üstüne oturup düşmanına hiçbir vakit inanmayan âkil bir muhafız dikkatiyle gözlerini aşağıdaki efendisiyle yabancıya dikti. Muhakkak, bir felâketi sezmiş gibi, ince, keskin, uzun sesler çıkarıyor, iri pençeleriyle toprağı eşiyor, sabırsızlanıyordu.

Gâvur Ali, İmamın karşısında durdu.

– Ne söyleyeceksin? –dedi.

– Şey...

– Ne?

– Senin kaç koyunun var?

– Kaç koyunum varsa var, senin ne-ne gerek be herif...

Çakır İmam, aşağı perdeden davrandı, gülümsedi:

– Ne kızılıyorsun be Ali ağa –dedi- kaç koyunun olursa olsun, bana ne? Benim meramım sana yalnız birşey sormak.

– Sor bakalım.

– Ne kadar koyunun varsa az zamanda iki misli daha artmasını ister misin, istemez misin?

– İsterim.

– Öyleyse gel namaza başla. Koyunların iki misli daha artmazsa namazdan vazgeç, ama bir kere dene. Din kardeşiyiz, sen de bizim köyün evlâdısın. Senin zarar görmene razı değiliz.

Gâvur Ali, bir eliyle ensesini kaşıyor, öbür eliyle kırmızı kuşağını sıvazlıyor, başını sallayarak gülüyordu. İmamın çakır gözlerine dik dik baktı,

– Benim kârımdan sana ne? –diye sordu.

– Hiç!

– Öyleyse bana ne karışıyorsun?

Çakır İmam, Gâvur Ali'nin omuzundan tuttu,

– Çök şuraya! –dedi.

Çimenlerin üstüne oturdular.

– Sen namaza başlarsan benim bir faydam olur mu?

– Bilmem.

– Ne bilmeyeceksin? Sevabı da kârı da, faydası da sana.

Çakır İmam, keskin bir köylü mantığıyla namazın kârlarını anlatmaya başladı. Gâvur Ali'nin ne zındık olduğunu bildiği için hiç “yarın ahiret”ten bahsetmiyordu. Bir dula kocasından miras kalan bir atının nasıl bin olduğunu, bereketin sırlarını, bolluğun sebeplerini uzun uzadıya saydı, döktü. İsimsiz, zamansız, mekânsız olan hikâyelerinde öyle bir hakikat çeşnisi vardı ki, Gâvur Ali, yarım saat geçmeden yumuşadı, içinden, “Bir denerim, eğer dediği gibi koyunlar artarsa namazı bırakmam” dedi. Çakır İmam, ibadet mükâfatı olarak yalnız maddi

şeyleri gösteriyordu. Eğer Ali inat etmeyip namaza başlarsa sürüsü binleri bulacak, ağılı büyüyecek, hattâ bir gün bütün civar meraların sahibi bile olacaktı. Dünyayı bir yaratan vardı. Veren de oydu, alan da.. Onu memnun etmek en büyük akıllılıktı. Gâvur Ali'nin de buna aklı yattı. Ama ne abdest almasını, ne namaz kılmasını biliyordu. Küçükten öğrendiği sureleri Arnavutluk'ta bütün bütün unutmuştu. Çakır İmam:

– Zarar yok, zarar yok! –diyordu. Yat kalk! Cemaate uy. Çoban ibadeti bu! Allah yine kabul eder.

–

Gâvur Ali'nin, ne kadar maddileşse yine *mâfeukat-tabiaya* son derece müsait olan köylü muhayyilesi, ucu ufukta kaybolan sürülerle doluyor, karşısında altın dolu heybeler görüyor gibi oluyordu. Ayağa kalkacakları zaman, İmam'ın, ağzına uzattığı eli gayr-i ihtiyarî öptü:

– Yarın inşallah! –dedi.

– Ne yarını?

– Yarın camie gelirim.

– Niçin yarın gelesin be oğul! Bugün cuma! Gel, cuma namazından başla, haydi.

– Ağılı kapasam...

– Vazgeç. Kim girecek? Allaha tevekkül ol.

Gâvur Ali, manyatizma edilmiş gibi hiç mukavemet göstermiyordu. İmam'ın arkasından yürüdü.

Yukarıdan efendisinin yabancıyla beraber gittiğini gören Zok acı acı havlamaya başladı.

Gâvur Ali'nin ilk namazı köy için büyük bir hâdisе oldu. Çakır İmam'ın en dinsizleri imana getirmekte maha-

reti zaten malûmdu. Fakat Gâvur Ali gibi yılanmış bir zındığın doğru yola geleceğini kimse ümit etmiyordu. Köy halkı bu hârikadan âdeta şaşırıldı. Şaşkınlıkları sevinçle karıştı. O gece onu ağıla bırakmadılar. Şerefine bir ziyafet tertip ettiler. Camide ilâhiler okundu. Ertesi sabah, Gâvur Ali misafir kaldığı âyan Esen'in evindeki temiz odada uyanınca, kendini bütün bütün değişmiş buldu. Evet, kahvede toplanan halkın arasında lezzeti tarif olunmaz bir neşe vardı. Aptestini alan geliyor, hem kurulanıyor, hem kahvesini içiyordu. Ali de dereden aptestini aldı. Camiye girdi. Namazdan sonra cemaat dağılmıyor, doğru kahveye göç ediyordu. Ali de aralarından ayrılamadı. İçinden:

– Öğleyi de kılar, sonra ağıla çıkarım!

Diyordu. Fakat öğle namazından sonra köylü yine onu bırakmadı. “Mevlût” okunacaktı. Daha mevlût bitmeden dört aydır yağmıyan yağmur dışarısını sel içinde bıraktı. Gâvur Ali kahveden ağıla gitmeye kımıldadıkça:

– Dur, rahmet dinsicin de gidersin...

Diye tutuyorlardı. İkindiye, akşamı cemaatle kıldı, gök delinmiş gibi yağmur durmuyor, ha bire yağıyordu. Bu bereket müjdesinden sevinen minnettar köylüler, o gece de Ali'yi ağıla bırakmadılar. Ertesi sabah namazdan sonra kahvede Çakır İmam, sanki Gâvur Ali ile evvelden anlaşmış gibi:

– Hey ağalar! Bizim Ali ağaya küçük bir çoban lâzım ağılı beklemek için... Kendisi her vakit çıkıp inemiycek. Eğer ona doğru bir çoban bulamazsak, beş vakitte cemaate gelemez.

Buna razı mısınız? –dedi.

Köylülerin hepsi bir ağızdan cevap verdi:

– Razı değiliz, razı değiliz!

– Öyle ise, ufak bir oğlan bulun bakalım.

Gâvur Ali şimdiye kadar yanına kimseyi almamıştı. “Elden vefa, zehirden şifa” derdi. Başkasına teslim olunan mal kaybolmuş sayılırdı. Fakat kahvede cemaatin karşısında sesini çıkarmadı. Evet, hakikaten bir adam tutmazsa, beş vakitte cemaate nasıl yetiyecekti? Ağılla caminin arasında en aşağı iki kurşun atımı yer vardı. Hem iki günlük sofuluk onun ruhunu epeyce değiştirmişti. Kahve çok rahatı. İyi yârenlik oluyordu. O gün köylünün bulduğu çocuğu ağıla götürdü. Zok acıcık daha ikisini de parçalıyacaktı. Evvelâ bu terbiyesiz köpeği tuttu, bağladı, güzel bir dövdü. Sonra çocuğa işlerini öğretti. Her sabah koyunları nasıl, nereye çıkaracağını, köpeğin ekmeğini ne vakit vereceğini, akşam ne vakit döneceğini iyice anlattı. Kendisi namaza daradar yetiştirdi. Günler geçtikçe birçok meselelere merak sarıyor, farz, vacip münakaşalarına o da karışıyordu. İmamdanda namaz sûrelerinden başka, iki de aşır öğrendi. Yatsı namazlarından sonra kahvede pek güzel vakit geçiyordu. Kahveciyle anlaştı, artık geceleri de ağıla çıkmaz oldu. Orada peykenin üstünde yatıyordu. Fakat o ilk namaz kıldığı gün başlıyan yağmur bir türlü dinmiyordu. Köyün her tarafı göl oldu. Hattâ köylüler Çakır İmama:

– Kuraklık duası da olur mu?

Diye sormağa başladılar. Bir ay geçti, iki ay geçti. Bu esnada yağmur an-

cak bir, yahut iki gün fasıla vermişti. Durur durmaz yine aynı dehşetle başlıyordu. Ali bir gün kahvede vaaz dinlerken, çobanın geldiğini gördü:

– Ne var ülen?

Diye üzerine gitti. Çocuk bir şeyden korkmuş gibiydi.

– Koyunların burnundan sarı sarı bir şeyler akıyor, ölüyorlar, –dedi.

– Ölüyorlar mı?

– Ölüyorlar. Altı günden beri 50 tane ziyade öldü.

– Ne?

– Gel de bak.

Gâvur Ali, kahvedeki cemaate hiçbir şey söylemeden küçük çobanla uzaklaştı, bir nefeste ağıla yetişti. Koyunlar hepsi afsuna tutulmuş gibi yerde yatıyorlardı. Hemen ölüleri ayırdı, akşama kadar bunları yüzdü. Zok, bu derileri kokluyor, başını havaya kaldırarak acı uluyordu. Gavur Ali çocuğa:

– Sen bunları bataklığa sürmüşsün! Hepsi zehirli ot yemişler!

Diye çıkışmak istedi. Halbuki çoban, sürüyü kendi gösterdiği yerden başka yere götürmediğine yemin etti. Gâvur Ali yağmurun altında çobaniyle beraber mer'aya çıktı, birdenbire şaşırıldı. En tepelik yerlerde sarı bataklık çiçekleri bitmişti. Yağmur her tarafı bataklık içinde bırakmıştı. Rutubetten her taraf küf kokuyor, insan basarken ayakları baldırlarına kadar çimenlere batıyordu. Gâvur Ali, o gece köye dönmedi. Fakat ağılda fena halde canı sıkıldı. Hele yakın bir felâketin hayalini görür gibi durmadan uluyan Zok'a bütün bütün kızdı. Kalktı, iki defa daha dövdü. Daha güneş doğmadan, yağmur altında, sabah namazına yetişti,

camiden çıkarken Çakır İmamı tuttu:

– Hani bizim koyunlar çoğalacaktı? Elli tanesi öldü, dedi.

Çakır İmam, gayet ehemmiyetsiz bir şeyden bahsolunuyormuş gibi:

– Adam sen de, Ali Ağa! –diye başını salladı–, sen kalbini sağlam tut, Allah ellinin yerine yüz verir. Sonunda göreceksin.

–

Gâvur Ali, iki aylık sofuluğun tesiriyle sağlam bir iman sahibi olmuştu. Çakır İmam'ın teminatını büyük bir hakikat gibi kabul etti. Yine namaza, niyaza, ibadete daldı. Haftada bir gün ağıla uğruyor, yeni yeni ölen koyunların derilerini yüzüyordu. Bu derileri, köyden geçen bir bezirgâna beşer kuruşa sattı. Parasıyla bir mevlût okuttu, beş hatim indirtti. Fakat koyunlar habire ölüyorlardı.

Ne zaman iyice bunalıp yanına varsa bu meseleyi açar açmaz, Çakır İmam onun ağzını:

– Sabret! Kalbini sağlam tut! Allah seni imtihan ediyor! O birin yerine bin verir! –diye hemen kapatıyor, malını, mülkünü son puluna varıncaya kadar kaybettikten sonra ibadet kuvvetiyle padişah olan Hasan Efendi masalını anlatmaya başlıyordu. İki ay içinde ağılda kala kala yirmi beş koyun kaldı; fakat bir kere ok yayından çıkmıştı. Gâvur Ali namazı bırakmıyor, hiddetten, gazaptan, pişmanlıktan çatık kaşlı esmer yüzü morarıp kızardıkça, köylü onunla alay eder gibi:

– Suratına nur geldi, ülen, namaza başlayalı diyorlardı.

Koyunlar on tane kalınca, Ali, çobanı güzel bir dövdü. Tekmeleye tekmeleye kovdu. Kendi meraya gitmeye

başladı. On koyunla bir kösemen, bir sürü sayılmazdı. Bunları köyün etrafında otlatıyor, yine namazını cemaatle kılabiliyordu. Fakat bir gece dalgınlıkla ağılın kapısını açık bırakmıştı. Sabah uyanınca içeride kösemenden başka canlı bir hayvan bulamadı. Zok, dış avlunun kapısında şeytan çarpmış gibi kıvranıyordu. Bütün vücudunu sarsan korkunç teşennüçlerle hıçkırıyordu. Ağzı köpük içindeydi. Gâvur Ali, o günü boşu boşuna bütün meraları dolaştı, koyunlarını aradı. Acaba kurt mu kapmıştı. Akşam ağıla geldiği zaman hâlâ Zok hıçkırıyordu. Durmadı, köye indi. Artık bir kösemenle ağıl bekçiliği yapacak değildi ya. Çakır İmam'ı aradı. "Kasabaya gitti" dediler. O gece yatsı namazını kılmadı. Sabahleyin de kendini abdest almağa davet eden hemşerilerine:

– Hastayım, namaz kılamayacağım, –dedi.

Bunun üzerine kahvede bir münakaşadır çıktı. Köylü, namaz için mazeret tanı mıyordu. Kesik başın dipsiz kuyuya düştüğü zaman nasıl ibadet ettiğini anlatıyorlar. Mevlût ahengiyle:

– "Göz ucuyla namazını kılar idi."

Mısraını hep bir ağızdan tekrarlıyorlardı. Gâvur Ali birdenbire kızdı. Yine eski zındıklığına döndü.

– Ülen keratalar! Kılmıyacağım işte, siz ne karışırıyorsunuz bire?

Diye haykırdı. Kime olduğu belli olmayan pis küfürleri basarak dışarı çıktı. Köylüler zavallının felâketiyle hiç meşgul değildiler. Yalnız onun birdenbire yine döndüğüne şaşıyorlardı. Gâvur Ali bütün gün köyün etrafında dolaşıyor, derenin kenarında tütününü içerken derin derin düşünüyordu. Ni-

çin Çakır haininin sözüne uymuştu. İşte onun sebebine koyunlar bakımsız kalmışlar, altı ay içinde beş yüzden, hiçe inmişlerdi. Bir plân kurdu. Şimdi martininin, heybelerini omuzlayıp İzmir'in yolunu tutmalı, orada birkaç para kazanmalıydı. Başka yapacak bir şey yoktu. Köye girdi, ertesi gün için kendisine ekmek, azık filân tedarik etti. Rastgeldiği köylü, hastalığın geçip geçmediğini soruyor, insanın hasta iken yattığı yerde nasıl namaz kılabilceğini tarife girişiyorlardı.

Gâvur Ali cevap vermiyor, içinden: "Allah hepinizin belâsını versin!" diye homurdanıyordu. Güneş batmadan ağıla döndü. Zok ölmüştü. Kösemen kendini bekliyordu. Kulübesine girdi, ekmekleri, peynirleri, tıka-basa heybelerine yerleştirdi; köşeye koydu. Ocağı tutuşturdu. Martini sildi. Çarıklarını yağladı; fakat gece yarısı oldu. Yine uyuyamadı. Ocağın alevleri karşısında tekrar cahillikle uğradığı ziyanları düşünmiye başladı. Birbiri arkasına kalın kalın sigaralar yapıyor, birini söndürmeden ikincisini yakıyordu. Gözünün önüne İmamın iki cam zıp zıp gibi parlayan çakır gözleri geliyor:

– Nasıl şeytana uydum.. Diye başını sallıyor, çubuğu ağzına bıraktıkça boş kalan elini dizine vuruyordu. Ansızın arkasında bir tıkırtı duydu. Döndü, Aralık kapıdan kösemen girmiş, azık heybesini devirmişti. Ekmeği çıkarıp yemeğe çalışıyordu. Gâvur Ali acı acı gülümsedi. Ocağın kırmızı alevleri yüzünü sanki akmayan soluk kanlara buluyordu.

– Ülen kösemen! –diye dişlerini sıkı. Bu hitabı duyan ihtiyar keçi içerisine birdenbire alevlerin dolduğu zeki bir nazarla efendisine baktı:

– ?

– Defol oradan... Kalkıp şimdi iki rekât namaza durursam, sen de olduğun yerde geberirsin! –dedi.

Keçi bu korkunç tehdidin dehşetini hakikaten anlamış gibi alabildiğine şahlanarak dışarı kaçtı.

Ertesi sabah heybelerini, martinini, kebesini omuzuna vurduktan sonra, Gâvur Ali, ağılın her köşesini dikkatle aradı. İki ay evvelki şen sürüsünden yâdigar olarak gurbete götürmek istediği emektar kösemenini bir türlü bulamadı. Sonra durdu; Zok'un nâşına

uzun uzun baktı. Dış avluda ölüleri çalınmış, servileri kesilmiş bir mezarlık durgunluğu vardı. Fecir her tarafı pembe bir aydınlık içinde bırakmıştı. Kapıyı hiddetli bir beceriksizlikle kilitledi. “Ah bire boş kafa, ah bire boş kafa!” diye anahtarı başına vurdu. Batı tarafına yükselen yamacı tırmanmaya başladı. Arkasında kalan görünmez köyden tatlı, uzun, ulvi, berrak bir ezan sesi aksediyor, sanki onu son bir veda namazına çağırıyordu!

(*Büyük Mecmua*, 1919, sayı 4)

REFİK HALİT KARAY

İstanbul'da doğdu (15 Mart 1888). İlköğrenimini tamamladıktan sonra altı yıl Galatasaray Sultanisi'nde (1900-1906), bir yıl da Hukuk Fakültesi'nde okudu (1907). Kısa süre, Maliye Nezareti Devâiri Resmiyye Kalem-i'nde çalıştı. Tercüman-ı Hakikat gazetesinde yazarlık, çevirmenlik etti (1908-1913). Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine (12 Haziran 1913) "İttihat ve Terakki Fırkası"na karşı olarak tanınan kişilerle birlikte İstanbul dışına sürüldü. Sinop, Çorum, Ankara ve Bilecik'te yaşamak zorunda kaldı (1913-1918). Ziya Gökalp'in aracılığı ile affedilip İstanbul'a dönüşünde Robert Kolej'de Türkçe öğretmenliği (1918-1919) etti; genel merkezinde görevli olduğu "Hürriyet ve İtilaf Fırkası" iktidara gelince Posta Telgraf Genel Müdürlüğüne getirildi. Bu dönemde çıkardığı Aydede dergisinde, yayımladığı Kurtuluş Savaşı'na karşı yazılarından dolayı sınır dışı edildi (1922). Affedilinceye değin (1938) Beyrut ve Halep'te yaşadı. Halep'te çıkan Doğru Yol (1924) ve Vahdet (1928) gazetelerinde çalıştı. Ülkeye dönüşünden ölümüne (18 Temmuz 1965) değin yaşamını kitaplarının geliriyle sürdürdü.

Çok yönlü bir sanatçı olan Refik Halit ilk gençlik evresinde Kalem dergisinde "Kirpi" imzasıyla yayımladığı mizah yazılarıyla tanınmıştır. Edebiyat çevrelerinde ilgiyle karşılanan önemli yapıtı, ilk sürgün yaşadığı yıllarda yazdığı öykülerden oluşan *Memleket Hikâyeleri* (1919) ve *İstanbul'un Bir Yüzü* (1920) romanıdır¹. Bu iki yapıtıyla yurtdışına sürülmeden önce kendisini güç beğenir kişilere kabul ettirme başarısını göstermiş, Yahya Kemal'in deyişiyle, "*Meşrutiyetten sonra ortaya atılan edebi nesil içinde*", "*Türkçeye yeni bir çeşni vererek*" belli bir edebiyat anlayışının temsilcisi olmuştur.

1918'de Ruşen Eşref'in sorularına verdiği yanıtlarda, "... Bizim bir dili-

1. İlk basımı, *İstanbul'un İçyüzü* adını taşıyor.

miz var ki, bu yarının dili olacaktır” diyen Refik Halit, “Genç Kalemler” hareketine katılmamasına karşın Türkçenin sadeleşmesinden yanadır. Edebiyatın halka karşı yükümleri olduğu düşünüsündedir. “*Dili bulduk. Şimdi halkı öğreneceğiz ve âdileşmeden kendimizi halkla meşgul edeceğiz. Bize bir Rus edebiyatı lâzım. Yani halkın acılarına iştirak eden, ihtiyaçlarını duyan, emellerine şekil veren bir edebiyat...*” diye konuşur.²

Memleket Hikâyeleri, bu kaygıları duyan bir kafanın ürünleridir. Maupassant’da ve Rus öykücülüğünde geliştirilen, kent ve köy gerçeği içinde, halkı yansıtmaya geleneğine bağlıdır. “Anadolu’yu bir köylü olarak değil, varlıklı bir şehir delikanlısı olarak” görüp anlattığını belirtmesine³ karşın öykülerine yaşamla çelişmeyen gözlemleri kaynak yapabilmıştır.

1) *Memleket Hikâyeleri*’nde, özellikle çevre gerçekleri yansıtılırken dönemin öyküsünde ender olarak raslanabilecek düzeylere erişildiği görülür:

Yoluna rastlayan pencerelerden içeri göz gezdirerek yürüdü. Avluda çenberlerinden ayrılmış fıçılar, gaz tenekeleri üzerinde yeni kesilmiş karpuz kabukları, ısınan gübre yığınları vardı; köşedeki maden kömürlerine akseden güneş kaldırımlarda hareleniyor, sineklerin ince zar kanatlarını göstermeyen parlak bir ışıkla kayarak ta aşağıya, ovaya doluyordu. (*Hakkı Sükût*)

İki derenin birleştiği bu bataklık, çukur, sıtmalık araziye çeltiklerden kalkan kokulu, ağır bir duman yayılıyor, gövdeleri yarılmış, yanmış, beş on yaşlı, cansız söğüt arkasında güneş, bulanık bir ışık uzatarak arkların durgun sularını yer yer parlatıyordu. (*Boz Eşek*)

2) Toplumsal sorunların oldukça ayrıntılı işlendiği öyküler vardır. Örneğin “Hakkı Sükût”ta, Bursa’daki bir iplik fabrikasında acımasız koşullar altında çalıştırılan işçiler karşısında, küçük burjuva “işçi kâtibi”nin ben-benciliği işlenmiştir. “Şeftali Bahçeleri”nde bürokrasinin durumu sergilenirken, okumuş aratabaka, çok sonra Cumhuriyet dönemi öykücülerinde görülebilecek nesnellik ve ustalıkla ortaya konur. Her iki öyküde de kişilerin dış görünüşleri beceriyle çizilir. Sorunlar içinde biçimlenen ruhsal hallerinin yansıtılmasına çalışılır!

Bu, ihtiyar, uzun simalı, iri kemikli bir adamdı, gırtlığında oynayan sivri çıkıntısı ile, haddinden uzun, kirli, çürük dişleriyle konuşurken karşındakilerin gözlerini alır, ayrıldıktan sonra bile insanın havalinde bir zaman bunlar canlı kalırdı. (*Hakkı Sükût*)

İri karnı, yassı vücudu ile, sonra kavun kafası, mini mini kirpiksiz gözleri ile Hidayet Bey, kurşun kalemleri üzerindeki hayvan resmine, timsaha benziyordu. (*Hakkı Sükût*).

Abani sarıklı, mor cübbeli, fıkara kılıklı bir ihtiyardı. Sert, kır bir

2. *Diyorlar ki*, sf. 236-237, 11. baskı (1972).

3. *Varlık dergisi*, sayı 494 (15 Ocak 1959).

sakalın örttüğü çehreden meydanda duran kısmı, sıcak ovanın güneşiy-le kavrulmuş, buruşuklar, kıvrımlar içinde kalmıştı. Sarkık, şiş kapakla-rının altında beyaza yakın açık mavi, ufacık gözleri vardı. (*Boz Eşek*)

3) Gerekli gördüğü yerde öykünün akışını bozmayacak, kısa, ama etki-li tümceler kurmaya özen gösterir.

4) Çevrenin toplumsal özelliği belirtilirken gözlemler ustaca yansıtılmıştır:

Burada maneviyat itibarıyla de durgun, tahayyülsüz bir hava, kar-ları lapa lapa yağan, sakin bir dağ havası vardı. Köylerinde ahali apa-çık, kaç-göçsüz gezip yaşadıkları halde bu kasabada kadınların bir gözünü görmek muhaldti. Gelin, bir evde kayınbabasından kaçır, gü-vey baldızının yüzünü tanımazdı. Sazsız, sözsüz, düğünsüz, derneksiz bir felâket hayatı geçiriyorlardı. Bol bol evlenmekten ve sık sık do-gurmaktan başka ömürlerinin tadı, acısı yoktu. (*Yatık Emine*)

5) Toplumsal koşullara ya da kendilerine yenilen kişiler (*Sarı Bal* öykü-sünde kaymakam, Şeftali Bahçeleri'nde tahrirat kâtibi, *Hakkı Sükût*'ta işçi kâtibi) inandırıcıdır.

6) Yazar, kadın kişileri çizerken de gerçeğe bağlıdır.

Biri esmer, biri uzun boylu, endamlıydı; göğsü dar yeğinin altın-da genç, gülbüz duruyor, insana dalgın, tatlı gözlerle derin derin ba-kıyordu. Öbürü, sarışın büsbütün iri, gösterişliydi. Uzun saçlarını el-li altmış örgü yapıp sırtından aşağı, nadide bir atkı gibi koyvermişti. (*Şeftali Bahçeleri*)

7) Doğa betimlemeleri, “şairaneye” kaçmadan yerinde benzetilerle yapılır.

Bu ne uzun, ne can sıkıcı bir yoldu. Durgun sulardan fışkırmış piring başaklarıyla arklar boyunca giden kamışların yeşilliği yamaçlar ardın-da görünmez olunca, kurak, düz bir toprak, iki gün hiçbir köye, hiçbir değirmene, hatta iki cılız söğüdün gölgelediği bir su başına bile uğra-madan, ıssız, kavruk devam edip gidiyordu. Sonra dik kayalı bir yokuş, korkunç bir boğaz aşıyor, tepesine yaklaştıkça serin bir rüzgârla be-raber lâtif bir manzara başlıyordu. (*Boz Eşek*)

1909-1918 yıllarında yazılan öykülerden oluşan kitapta konuları İstan-bul'da geçen hikâyelerde de (Bir Taarruz, Kuvvete Karşı) gerçekçi yönleme bağlanan Refik Halit, *Gurbet Hikâyeleri*'nde (1940) biraz anı havasına gir-mesine karşın, gene başarılı ürünler (Eskici, Zincir) verebilmiştir.

R o m a n l a r ı

Refik Halit'in 1920-1965 yıllarında yazdığı 16 romanından ilki, *İstan-bul'un Bir Yüzü*, yazarlığının ilk evresi ürünüdür. II. Abdülhamid yönetimiyle Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarına değin süren dönemin sergilendiği bu yapıtında değişik bir teknik uygulamıştır. Romanın kahramanı İsmet'in anı defteri temel alınarak, “Bir Harp Zengini”, “Eski Devirdekiler”, “Yeni Dev-rin Simaları”, “Harb Devri'nin Hanımları”, “Eski ve Yeni İstanbul” adların-

da beş bölümden oluşur. V. Bölümde İsmet, tanıdığı kişileri ve yaşadığı, tanık olduğu serüvenleri yansıtırken gerçeğe bağlı kaldığını şöyle ifade eder:

Ben gördüğümü ve bildiğimi olduğu gibi, hiç değiştirmeden, süslemekten, hayalimden birşey ilâve etmeyerek yazdım. O kadar muhtelif simalar ve maceralar topladım ki, şimdi benim bu tasvirlerimi okuyanlar yolda rasgeldikleri bir çehre veya kulaktan işittikleri bir vak'a karşısında, zannederim ki, bir âşinalık duyacaklardır. (2. bas., sf. 163, 1939)

Gerçekten, *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde özellikle egemenlerin, devletlilerin yaşadığı çevreler sergilenirken, kişiler beceriyle çizilir:

... Küçük hanım helecânından sofrada ağzına bir lokma yemek koymadı, dişleri kilitlemiş gibiydi, hatta konuşamıyordu, "nen var?" diye herkes sorduğu, bermutad: "Birşeyim yok, âsabım bozuk..." diye cevap veriyor, çehre ediyordu. Hemen odasına kapandı; yüreği çatlayacak, yerinden fırlayacak kadar biteviye vuruyordu. Eter koklattım, elli altmış damla birden brom verdim, validol içirdim. Rengi kâğıt gibi beyazdı, dudaklarında bir damla kan kalmamıştı. (sf. 70)

"İttihat ve Terakki Fırkası"na yanaşarak yönetime katılan kişilerin de yer yer eleştirildiği romanda Refik Halit, öykülerindeki dil ve anlatım özelliğini korumuştur.

Sürgün: Alaylı bir yüzbaşının sürüldüğü Beyrut'taki yaşamını konu alan *Sürgün*'ün de (1941) hem tekniği, hem kişilerin canlılığı ve yan olayların inandırıcılığı yönlerinden, Refik Halit'in romanları arasında önemli bir yeri vardır.

1) Yazar, bu yapıtında yıkılma öncesindeki bir düzenin kokuşmuşluğunu, değer çöküşlerini yansıtırken değişik sınıf ve tabakaların yaşamlarını sergiler. Romanın kahramanı Hilmi Efendi, olayların gelişimi içinde –yalnızlığın, para sıkıntısının, memleket özleminin, geçici umarların, umutsuzluğun direncinde açtığı bütün yaralarla– ustalıkla yaşatılır. Öteki kişiler de, özellikle bekâr odalarında yaşayan sürgünler (Daim Bey, Harputlu Naim Hoca, Şair Deli Kenan) ve Osmanlı Şehzadesi Kemalettin Bey çevresi aynı canlılıkla verilirler.

2) Yazarın çevreyi kişilerin ruh hallerinden soyutlamadan yansıtmada üstün bir başarı düzeyine ulaştığı görülür.

Karanlık basmıştı. Memleketin gürültüsü bu sarnıç kadar çukur, kalın duvarlı, koca kubbeli binaya, uzaktan sesi duyulduğu halde, nedense bir türlü yaklaşamayan bir trenin sağır, boğuk gürültüsü gibi, alttan alta aksediyor, arasına, pek yakından yolcu vapurlarının düdüklere duyuluyor, bilhassa bu sesler gurbet ve hasret halini hatırlatarak bir hüznün, bir fazla hislilik veriyordu.

Dört numaralı petrol lambasını yaktılar. Şişesinin kırılıp düşmüş bir tarafına sigara kağıdı yapıştırmışlar, galiba büsbütün parçalanmaması için de günlerden beri de silmemişlerdi. Medrese bu cılız ışıkla aydınlanmamış, duvarlara vuran iri gölgelerle korkunçlaşmış, batan kopuk bir ay parçasının ışıldattığı bir orman izbeliği halini almıştı. (3. bas., sf. 23, 1963)

3) Dil yalın, anlatım canlı ve sürükleyicidir. Yer yer değişik benzetilere raslanır: “Başını yastığa koyar koymaz, dinmiş bir diş ağrısının başlaması gibi” (sf. 31), “... denizin üstünde biriken koyu bir bulut kurşun gibi ağır-laşarak...” (sf. 41), “elindeki bohçayı içinde uyuyan çocuğu uyandırmama-ğa çalıştığı bir kundakmış gibi sarsmadan.” (sf. 57).

4) Yer yerde “mensur şiir” düzeyinde parçalar, kişilerin duyarlıklarını yansıtır:

... Suzidil ondaki yurt muhabbetini fazlasıyla harekete getiriyor, kaybedilmiş eski, derin aşktan elde kalmış bir bergüzar, bir mektup, bir kurdela, bir halka gibi... Yüzüne baktıktan sonra gözünde Ana-dolu yeniden canlanıyor. Aşıp geçmekle bitmez akçıl ovalar... Ufuk-ta bir kaban, bir yayvanlaşan, yaklaşılmaz ve yaklaşıncı belli ol-maz kül renkli çıplak dağlar... Dere içlerinde loş değirmenler ve ke-narlarında leylekler dizili, insan yüzüne hasret, akıp hiçe giden çay-lar... Anadolu... Günlerce içinde dolaştığınız zaman meskûn oldu-ğu-nu sanmadığınız, fakat hudutlarda ordularının kaynaştığını görünce o kadar halkın nereden çıktığına şaşıtığınız sihirli ülke... Burası ger-çekten bir masal memleketidir; ahalisi, sanki efsunlu külahlar giydik-leri için göze görünmeden ekip biçen, koşup yetişen adamlardır. İçin-de iken sevmek için hiç bir sebep göremediğiniz halde uzak düşünce yemyeşil, sulak ve serin bulduğunuz kavruk, kuru, yakıcı ve dondu-rucu yer!.. Üstünden bakınca yavan ve yaban sanılan, fakat içyüzünü gösterdiği zaman bir mahşeri andıran kalabalık ve bereketli kır'a!.. Yok görünen bir varlık, boş sanılan bir çokluk!.. (sf. 63)

Refik Halit'in ülkeye dönüşünden sonra yazdığı *-Bu Bizim Hayatımız* (1950) dışındaki romanlarda, daha geniş okura ulaşma amacıyla eski sanat beğenisinden uzaklaşarak, edebiyatımıza bir katkısı olmayan yapıtlar ver-diği genellikle kabul edilmiştir.

YAPITLARI: Öykü kitapları: *Memleket Hikâyeleri* (1919, 3. bas. 1964), *Gur-bet Hikâyeleri* (1940, 1966). Romanları: *İstanbul'un İçyüzü* (1920, *İstan-bul'un Bir Yüzü* adıyla 1939), *Yezid'in Kızı* (Halep 1938, İstanbul 1939), *Çe-te* (1939), *Sürgün* (1941, 1944), *Anahtar* (1947), *Bu Bizim Hayatımız* (1950), *Nilgün* (3 cilt olarak 1950, tek cilt 1960), *Yer Altında Dünya Var* (1953), *Di-şi Örümcek* (1953), *Bugünün Saraylısı* (1954), *2000 Yılın Sevgilisi* (1954), *İki Cisimli Kadın* (1955), *Kadınlar Tekkesi* (1956), *Karlı Dağdaki Ateş* (1956), *Dört Yapraklı Yonca* (1957), *Sonuncu Kadeh* (1965).

KAYNAKLAR: Hikmet Münir Ebcî, *Kendi Yazılarıyla Refik Halid* (1943); Hasan Âli Yücel, *Edebiyat Tarihimizden I* (1957); Mustafa Baydar, *Edebiyat-çılarımız Ne Diyolarlar* (1960); Yahya Keinal, *Siyasi ve Edebi Portreler* (1968); Vedat Günyol, *Dile Gelseler* (1966); Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâ-ye ve Roman* cilt II, 2. bas. (1970); Asım Bezirci-Refika Taner, *Seçme Roman-lar* (1973).

REFİK HALİT KARAY'DAN ÖRNEKLER

HAKKI SÜKÛT

Saatçizadelerin ipek fabrikası, bu rüzgârsız öğle güneşi altında ağırlaşan havayı uzaklarda dönen bir uskur uğultusu ile sarsıyor, mini mini çocuklar, ateşler içinde yanan fakir mahallenin bu nöbetli nabzını dinleyerek tahta beşiklerinde uyukluyordu.

Aşağıda, Bursa'da, müezzinler ezanlarını okumuşlar; bu taraflarda fabrikalar kalın düdükleriyle öğle paydosunun bittiğini haber vermişlerdi. Artık tâ akşama kadar, işleyen çarklardan başka bir ses duyulmayacak, yalnız bacalar ateşli nefesleriyle sıcak sıcak solu-yacaktı.

Amele Kâtibi Hasip Efendi, her tarafı bir defa dolaşmış, kaynar su buharlarının, sıcak hava borularının ısıttığı kırk derecede bunalan genç kızlara bir iki haykırdıktan sonra, odasına gelmiş, köşe minderine uzanmıştı. Fakat muşamba perdeleri kızdırarak döşemeye akse-den gölgesiz, çıplak güneşten rahat edemiyor; yeğelinin düğmeleri çözülmüş, patiska mintanı pantolonundan taşmış, perişan bir halde dışarıya bakıyordu:

Dağın vakarlı şekli bir havagazı deposu gibi sanki geriliyor, şişiyor, patlayacak bir barut mahzeni, bir taş ocağı

gibi koparacağı gürültülerden evvelki o korkunç sükûtu ile tehditkâr bekliyordu. Aşağılarda fabrikaların ziftle boyanmış saç bacaları, ağızlarından hemen koparak aydınlığa karışan duman dilleriyle boşlukları yalıyor; koza saklamaya mahsus böcekhaneler geniş menfezlerinden içerilerinin gölge ve serinliğini göstererek bu sıcak muhit içinde sâkin, tatlı bir uyku ile dinleniyordu.

Hasip Efendi, böcekhanelerden birine çekilerek şu kızgın odadan, cehennem nefeslerini duyduğu mancınıklardan uzakta bir iki saat dinlenmeye karar verdi. Yoluna raslayan pencerelerden içeri göz gezdirerek yürüdü. Avluda çenberlerinden ayrılmış fıçılar, gaz tene-keleri, üzerinde yeni kesilmiş karpuz kabukları ısınan gübre yığınları vardı; köşedeki maden kömürlerine akseden güneş, kaldırımlarda hâreleniyor, sineklerin ince zar kanatlarını göstermeyen parlak bir ışıkla kayarak tâ aşağıya, ovaya doluyordu. Oraları daha sıcak, daha havasızdı; Yıldırım Beyazıd Camiinin geçen fırtınalardan kurşunu kalkan kubbesi, parça parça gaz dökülmüş bir havuz gibi parlıyor, gökte ışıktan mızraklar dolaştırıyordu.

Böcekthane serindi; üst katta kozaları

boşaltılmış henüz yıkanmış bir bölme vardı; Hasip Efendi, oraya upuzun yatı, serinliğe koşan sineklerden rahatsız olmamak için yüzüne mendilini örttü; uykuyu bekledi.

Hasip Efendi, kırk senedir böcekçiliğe hasrettiği hayatını, şimdi hasta yatan Fotika'sını, bu katil fabrikaların öldürdüğü öldüreceği kızları düşünüyordu.

Şüphesiz görüyordu, inanıyordu, artık inanıyordu her ay bir genç kız zayıflayarak, öksürerek, terlemiş şakaklarına saçları yapışarak, sabırlı, tahammüllü eriyor, bir gün artık evinden çıkamayarak köşesinde ölüyordu. Kırk senedir böyle kaç gencin acıklı ölümlerini seyretmiş, kaç genç tabutun arkasından yürümüştü. Üç dört kuruşa karşı on dört saat kaynak sular başında, pis kokular hasta nefesler emerek zehirlenen, taravetinden, kızgınlığından, gözlerinden, parıltısından hergün bir zerre kaybederek toprak olan vücutlara şüphesiz acıyor, bu dertlere alışamıyordu.

Hele sevgilisinin de hastalandığı bu korkunç haftalarda, fabrikanın cinayetlerine ne kadar lânet okuyor, biraz da kendisi vasıta olduğundan dolayı ne derece ıstırap çekiyordu. Artık iyice fark ediyordu: O geçerken, torunlarını gömmüş ihtiyar nineler başlarını çeviriyorlar, sonra intikamlı gözlerle kendisini uzun uzun tetkik ediyorlardı. Bu beyaz hâleler içinde fersiz, hasta gözler... Onların ne acıklı bir bakışı, ne sessiz bir feryadı vardı; bunları hissettiği, bakışlarından yeis içinde kaldığı halde, "Öldüren ben değilim.." diye haykıramamak ne kadar gücüne gidiyordu.

Hasip Efendi uyuyamıyordu; amelesini düşünüyordu. Ah zavallılar...

Bir gün kırmızı kordelasının süslediği

ipek saçlar a.tında sevine sevine neş'eli, kuvvetli gelen yeniler, bir iki sene sonra kuvvetsiz ayaklarını, nalçalı kunduralarını taş kaldırımlar üstünde zorla sürükleyerek kulübelerine çekilirlerdi. Ağrıyan başlarını, yanan göğüslerini dindirmek için yalnız altı saat vakitleri vardı; gülmek ve konuşmak için değil. Kimbilir ertesi sabah bu hasta yorgun gözler ne kadar güç açılır, her kemigi ayrı sızlayan bu zavallı vücutlar, fabrikanın düdüğüne ne zorlukla itaat ederdi. Kimbilir bu hastalıklı sabahlar ne kadar gözyaşları döktürürdü, bu halsiz vücutları sürüklemek gücü...

Birden, düşündüklerini bıraktı; Fotika'yı hatırladı. O da artık hastalanmıştı, o da artık yatağından pek nadir çıkıyordu. Bu kızcağızı çok severdi; Balikesir zelzelesinde ölen karısına benzeterek hatta bazı akşamlar, mancınıklar boşalınca ağlardı. Onun fabrikaya ilk girdiği gün narin endamına, biraz hafif, soluk simasına bakarak bir çok acımış, kızın nazik ve itaatli nazarları düşkün, biçare hareketleri karşısında bu yufka yürekliliği yavaş yavaş sevgi derecesini bulmuştu.

Bir buçuk senedir onunla meşgul oluyor, kalbi yalnız onun üzerine titriyor, onu yanında, yakınında buldukça, her iş kolay ve zahmetsiz geliyordu. Fotika, bazan evinden çıkmaz, şehre, yahut köydeki akrabasına inerdi. O günler, Hasip Efendiye karanlık, kederli gelir; çalışmaz, işsiz, dalgın gözleriyle pence-resinden uzaklara bakardı. Zaten bu mesele biraz da etraftan duyulmuş, koza ayıran mahalle ihtiyarları birbirlerine bunu fısıldamışlardı.

Amele katibi, başka kızlarda görmediği şeyleri Fotika'da buluyor, gözleri,

uzun müddet onun iki mavi boncukla süslenmiş ayakkaplarında, taşları düşmüş tarağında dinleniyordu. Bazı vesileler olurdu ki, amele hep birden güler, yahut bir yere bakardı; Hasip Efendi bu sırada yalnız sevgilisini, onun parlak dişlerini, koyu elâ gözlerini seyreder, o ne kadar lezzet alır veyahut şaşarsa, kendisi de o kadar memnun olur, onun kadar şaşardı.

Bu aşk, bazı geceler tatlı bir rüya gibi onun hasretle, iştiaqla yanan göz kapaklarını dinlendirir, bazı zamanlar ise bir sancı gibi uykularını kaçırdı. Nihayet bir buçuk senedir neden beklediğini halledemeyerek evlenmeye karar vermişti. Bir haftabaşı, amelenin ücretlerini dağıtırken usulca ona doğru eğilmiş, hazırladığı dört çil çeyreği Fotika'nın sıcak sular içinde hararetini kaybetmiş yumuk avucuna sıkıştırarak, "Bu da fazlası, benim bahşişim," demişti.

Kız, zaten bunu bekliyormuş gibi, almış, şüphesiz pek iyi duyduğunu, bu aşktan nefret etmediğini göstermek için, gözlerini kaldırarak ona bakmıştı. Hasip Efendi, bu teşekkür karşısında anlayamadığı bir sebeple kızarmış, utanmış; ertesi gün Fotika'nın yanından geçerken onun koluyla kendisine süründüğünü farkedince sevinçli bir gece geçirmişti.

O sırada aşağı fabrikada hastalanan bir genç kız, iki ayın içinde ölüvermişti. Hasip Efendi, bunun üzerine Fotika'yı hergün bin korku ile süzüyor, hergün biraz daha halsiz görüyordu. Sonra iyice fark etmişti; Fotika rahatsızdı, Fotika sararıyor, eriyordu; Fotika ölecekti...

O zaman uykularını harab eden dü-

şüncelerle karar vermiş, onu kozahane- den alarak daha kolay, daha temiz havalı bir işe, iplikhaneye koymuştu. Kız artık laubalileşmiş, hiçten bahanelerle işini bırakarak onunla konuşmaya, yüzüne gülmeye başlamıştı.

Hattâ, bir sabah pek erken, karanlık odada, âmirinin neş'esinden, şakalarından pek çok hoşlanarak, şımararak kendisini zorla öptürmüştü.

Halbuki Fotika birden hastalanmış; Hasip Efendi, onun gelmediğini görerek sorduğu vakit: "Çok başı ağrıyor" cevabını almıştı. "Eyvah," diyordu. Artık kız yatıyordu. Ninesi iyi olur ümidiyle fabrikaya gelerek kovmasınlar diye amele kâtibine yalvarıyordu. Hasip Efendi, teminat veriyor, para gönderiyor, fakat onun her hafta biraz daha fenalaştığını, biraz daha mezara yaklaştığını haber alarak fabrika sahibine küfürler ediyordu.

İşte bu sabah, yine ninesi gelmiş, onunla dertleşmişti. Hasip, doktor getirilmesini söylemiş, "Parasını ben veririm, ilaçlarını da yaptırırım." demişti. Bu akşam işi bittikten sonra Mecidiye caddesindeki Ermeni doktoru bulacak, korkularını halledecekti. Acaba kurtulabilir miydi? Yine pek yakından, narin endamıyla, elâ gözleriyle dolaşarak karanlıklarda ona ateş gibi yanan yanaklarını uzatacak mıydı?

Tahta sedirden yavaşça kalktı; geniş nefesliğin önüne geldi. Aşağıda, Mudanya'ya inen تنها ve güneşli yol üzerinde bir duman koşuyor, Fildar köyünün teneke dalları bıçak sırtı gibi keskin akislerle parlıyordu.

Şimdi ovanın hemen her yolu üzerinde çırpınan bir toz bulutu vardı, rüzgâr çıkacaktı. Birden yapraklar şiddetli bir

titreme içinde hışırdadı; bacanın altında biriken tozları daha henüz her yerde hiss olunmayan bir rüzgâr parçası savurdu, topladı, sonra mintanını kabartan, yüzünü sıcak bir nefesle yakan hava, her tarafa hücum etti. Saat dokuza yaklaşmış olmalıydı; meltem çıkmıştı.

Uzun karlı günleri takibeden yıldızlı bir gök altında, bu gece, yine fakir mahallede bir ölü vardı. Nihayet Potika aylarca öksürdükten, sızladıktan sonra artık susuyordu; ölmüştü.

İhtiyar ninesi, avucunda tuttuğu elin soğudüğünü hissedince, hastanın, suya gömülü yuvarlak, vapur camları gibi kirli bir şeffaflıkla dumanlanan gözlerinin dikilip kaldığını gördü. Usulcacık, incitmekten korkarak kapaklarını indirdi, sonra ağır ağır gitti, Meryem'in resmi önünde diz çöktü.

Evet, Potika ölmüştü. Yarın akşam bu saatte, onun yarım senedir köşeyi dolduran yatağı artık boştu. Ocakta yanan cıralar, şakakları terlemiş zayıf yüzüne artık renk veremez, Meryem Ana kandilinin inatçı gözü artık hastadan dua dilenemez. Çorbanın buğularıyla penbeleştirildiği beyaz gözkapakları artık daima kapalıdır; artık daima odanın esrarlı ağzı o zavallı öksürüklerden şikâyet etmeyecektir.

Hasip Efendi, ertesi sabah bu haberi alınca, o kadar müteessir oldu ki, yerinden kımıldanamadı; buğulu gözlerinden süratli, iri bir çok yaşlar döküldü.

İpekçi kızlar, birer ikişer, kömür tozlarıyla kirlenmiş kirlere basarak fabrikaya giriyorlar, kümeslerine dönen bir ördek sürüsü gibi kalçalarını sallayarak işlerine dağılıyorlardı. Kapıdan çıkarken papaza tesadüf etti. Bu, ihtiyar, uzun simalı, iri kemikli bir adamdı,

gırtlığında oynayan sivri çıkıntısı ile haddinden uzun, kirli, çürük dişleriyle konuşurken karşısındakilerin gözlerini alır, ayrıldıktan sonra bile insanın hayalinde bir zaman bunlar canlı kalırdı. Acele işler arkasında koşmakla geçen ömrü onu daima koştururdu. Yürürken, en sakın havalarda bile uzun, lekelik eteklerini havalandıran bir rüzgâr yapardı. Selâmlaştılar. Konuşmaları lâzım gelirmiş gibi durdular. Hasip Efendi dedi ki:

– Çok acıdım zavallı kıza...

Öbürü cevap verdi:

– Evet, ben de...

Yine durdular. Ayrılamıyorlardı. Her ikisi de sanki bu geçen vak'a üzerine birbirlerinden izahat isteyeceklerdi... Yine amele kâatibi Hasip Efendi söze başladı:

– Ben, elimden geleni yaptım, dedi. Doktor getirdim. İlaçlarını verdim. Nakakalarını yolladım...

Papaz, ihtilâçlı bir sesle söylendi:

– Doğru, fakat bunlar fayda vermedi; onu da, hepsi gibi sizin fabrikalarınız öldürdü; daha da çok öldürecek...

Hasip Efendi, hiddetle karşısındakine baktı; kendisinin de doğru bulduğu bu hakikati şu adamdan işitmek, suçlu bulunmak ona ağır geliyordu.

Papaz, şimdi Avrupa fabrikalarını anlatıyor; karşısındakinin cehaletine karşı hakimane bir tavır alarak, çalışma saatlerini, ücretleri, bütün bu yoldaki kâatunları, kavgaları, isyanları, hepsini birer birer mühim kelimelerin üzerinde dura dura izah ediyordu.

Sonra, hâlâ, devam eden kayıtsızlığa karşı duyduğu nefretlerini, şüphelerini söyledi; fabrika sahiplerinin bugünkü halde kalmak için müracaat ettikleri de-

siseleri, tarafgirlikleri anlattı; sonra ayrılırken:

– Daha çok öldüreceksiniz! diye söylendi.

Hasip Efendi bugüne kadar zannedirdi ki, hükümetin bu işe müdahaleye hakkı yoktur. Bunlar yalnız fabrika sahiplerinin takdirine, merhametine, halkın ricasına, niyazına bağlıdır; şimdi anlıyordu ki, milletin menfaatleri üzerine titreyen kuvvetli bir kalb lâzımdı, onu ikaz etmeli, icbar etmeliydi. Birden fabrika sahiplerini hatırlayarak: “Hainler,” dedi, “acaba siz ameleyi bu himayeden mahrum bırakmak için hangi tedbiri buldunuz?”

Ertesi gün Fotika gömüldü. Çan kulesinin sedasına her taraftan koşan amele, salipler, tasvirlerle dolu günnük kokularıyla mum dumanlarına boğulmuş boş kilisede birleşiyorlar, işlerine yetişmek için duanın bitmesini bekliyorlardı. Dışarıda nalçalı ayak izlerini örten halim bir kar dökülüyordu. Mahallenin, mezarlığını ilk fırtınalar harap etmiş, duvarların bazı yerlerini çatlatmış, haçları eğilmişti. Onun cesedini getirenler ziya-
retten istifade etmişler, aile mezarları üzerine eğilerek yerlerinden çıkan tahta işaretleri, kayıtsız düzeltmişlerdi.

Hasip Efendi, akşamı, fabrika sahibi Saatçizade Hidayet Beyin gelmesini bekledi. Saat on birdi. Bermutad zeytuni kupası kaldırımlar üzerinde, kara rağmen, gür bir ses çıkararak dairenin önünde durdu. Sahi o ne sevimsi bir adamdı, şimdiye kadar bunu niçin farketmemişti? İri karnı, yassı vücudu ile, sonra kavun kafası, mini mini kirpiksiz gözleriyle Hidayet Bey, kurşun kalemle-
rin üzerindeki hayvan resmine, timsaha benziyordu.

Hesaplara baktılar, iş üzerine birçok konuşular; gidiyordu. Hasip Efendi kayıtsız gibi pencereden bakarak garip bir sesle “Fotika öldü...”, dedi; sonra odada garip ahenkle inleyen kendi sesine de yabancı kaldı. Öbürü hatırlamı-
dı. “Fotika mı?” dedi, “kim o?” Hasip, ateş gibi kızardı, hiddetle cevap verdi:

– Burada çalışan bir güzel kız, güzel bir kız, altı aydır yatıyordu...

Hidayet Bey: “Ya... Öyle mi?” dedi, kapıya doğru yürüdü. Amele kâtibi yerinden kımıldamadı, fakat hâkim bir sesle söylendi:

– Onu burası, bu fabrika öldürdü; her sene bir iki kurban veriyoruz, günahını çekeceğiz. Fabrikacı döndü, hayretle, esefle memura baktı, sonra mırıldandı:

– Buna biz ne yapabiliriz, hastalık ecel.

– Yok, efendim, yok, ecel değil, hastalık değil...

Şimdi anlatıyordu! Dün öğrendiklerini, düşündüklerini, hiç saklamayarak, en şiddetli kelimeleri kullanmaktan çekinmeyerek söylüyordu, öteki, susuyor, dinliyordu.

Mangalı küllenmiş bu soğuk, karanlık odada Hasip daima camdan yağın kara, Fotika’nın mezarını örten iri kara bakıyordu: Saatçizade bir cevap bulmak, birşey söylemek arzusu ile hâlâ duruyor, arıyordu. Hasib’i kolundan tutarak bir işçi kızı gibi sokağa atmak kolay değildi; zira iş zamanı fabrika ustası kalacaktı, zira bu fikirlerle, bu isyan fikirleriyle kovulan adamlardan da-
ima çekinmek lâzımdı. Şimdi yapılacak muamele hilm, sükûn ve intizardı. İşte bu düşünce ile döndü, kapıyı açtı ve sükûnetle dedi ki:

– Çok hiddetlenmişsin Hasip Efendi,

yarın akşama konuşuruz; ben sana maaşına dair iyi bir haber getirecektim.

Amele kâtibi yerinden fırladı:

– Yok, dedi, benim hesabımı verin, çıkacağım.

Halbuki öbürü hiç dinlemedi, yürüdü, paltosunun yakasını kaldırarak avluyu geçti. Orada arabacı, kapıcı ve makinist duruyor, onun iltifatını bekliyordu. Hasip Efendi; artık cesaret edemedi, hattâ yaptıklarına biraz pişman, kordorda kaldı. Bütün bu gürültülerin üzerine tamir edilmez birşey vardı: Fotika'nın ölümü.

İki gün Saatçizade Hidayet Bey fabrikaya uğramadı; hattâ evinde de yoktu, çiftliğe gitmişti. Amele kâtibi, uykusuz bir geceden sonra âdeta sükûnet bulmuştu; öbürünün hilmi, kendisinin şiddeti arasında birçok mukayeseler yaptı, bazı vesileler buldu, kabahati her tarafa dağıttı, garip bir nedametle işine başladı. Dört gün sonra maaşı artmıştı; şimdi sekiz lira kazanıyordu; işçi kızlar, ölenin yerine geçmek için o dolaşırken hafif hafif sürtünüyorlar, gülüşüyorlar, kırmızı kordela, cam bilezik takıyorlardı. Hayat yine evvelki durgunluğuyla, yine evvelki lezzetsizliğiyle başlamıştı.

Bir yıldızlı gece sahrada kurbağa sesleri duyuluyordu, ılık bir bahar karanlığı altında, havada olgun bir meyva kokusu vardı; yaz geliyordu. Hasip Efendi kırlarda dolaşmaya çıktı; dağa tırmanan şosesede yükseldikçe, aşağıda, şehrin aydınlık kısmı toplanıyor, daraldıkça daha aydınlık, daha canlı görünüyordu. Saat dörde doğru fabrikaya dönerken, dar, ârızalı sokakta aceleci bir gölgeyle karşı karşıya geldi, bakıştılar. Papaz, galiba bir ölü evine yetişiyordu. Hasip Efendi birden Fotika'sını düşündü. Onu daima

sevdiğini tekrar anlayarak geçmiş günleri hatırladı; sonra kendisini bu aşka rağmen hâlâ fabrikaya bağlayan kuvveti, artan maaşının ağırlığını düşündü. Bu bir hakkı sükûttu. İşte susturuyordu; halbuki onun zalim ve kuvvetli tesiri altında, değil yalnız kendisi, asıl daha yükseklerde bile tesir gösteren bu tedbir, sermayedarlara altın mezarlara ölü yetiştiriyordu.

Hasip Efendi bu fikirlerle biraz teselli buldu, yine bunları düşünerek fabrikanın önüne geldi, ara kapıdan içeri girdi.

Çok lâtif bir geceydi; hattâ avlunun her zaman ham ipek ve çirkef kokan karanlığında bile yamaçtaki o olgun meyva rayihası dolaşıyordu. Şüphesiz, Bursa'nın bu yıldızlı bahar seması altında bir şeftali bahçesi gibi rayihalı uzanan sık dutluklarında sevdikleriyle buluşanlar aşktan radiyorlardı.

(*Memleket Hikâyeleri*, Erenköy, 1909)

ESKİCİ

Vapur rıhtımından kalkıp ta Marmara'ya doğru uzaklaşmaya başlayınca yolcuyu geçirmeye gelenler, üzerlerinden ağır bir yük kalkmış gibi ferahladılar:

– Çocukcağız Arabistan'da rahat eder...

dediler, hayırlı bir iş yaptıklarına herkesi inandırmış olanların uydurma şesiyle, fakat gönülleri isli, evlerine döndüler.

Zaten babadan yetim kalan küçük Hasan, anası da ölünce uzak akrabaları ve konu komşunun yardımıyla halasının yanına, Filistin'in ücra bir kasabasına gönderiliyordu.

Hasan vapurda eğlendi; gırl gırl işle-

yen vinçlere, üstleri yazılı cankurtaran simitlerine, kurutulacak çamaşırlar gibi iplere asılı sandallara, vardiya değiştirilirken çalınan kampanaya bakarak çok eğlendi. Beş yaşında idi; peltek, şirin konuşmalarıyla de güverte yolcularını epeyce eğlendirmişti.

Fakat vapur, şuraya buraya uğrayıp bir sürü yolcu bıraktıktan sonra sıcak memleketlere yaklaşınca kendisini bir durgunluk aldı: Kalanlar bilmediği bir dilden konuşuyorlardı ve ona İstanbul'daki gibi:

– Hasan gel!

– Hasan git!

demiyorlardı; ismi değişir gibi olmuştu. Hassen şekline girmişti:

– Taal hun yâ Hassen.

diyorlardı, yanlarına gidiyordu.

– Ruh yâ Hassen...

derlerse, uzaklaşıyordu.

Hayfa'ya çıktılar ve onu bir trene koydular.

Artık anadili büsbütün işitilmez olmuştu. Hasan, köşeye büzüldü; bir şeyler soran olsa da susuyordu, yanakları pençe pençe, al al olarak susuyordu. Portakal bahçelerine dalmış, göğsünde bir katılık, gırtlığında lokmasını yutamamış gibi bir sert düğüm, daima susuyordu.

Fakat hem pür nakıl çiçek açmış, hem yemişlerle donanmış güzel, ıslak bahçeler de tükendi; zeytinler de seyrekleşti.

Yamaçlarında keçiler otlayan kuru, yalçın, çatlak dağlar arasından geçiyorlardı. Bu keçiler kapkara, beneksiz kara idi; tüyleri yeni otomobil boyası gibi aynamsı bir cilâ ile, kızgın güneş altında, pırıl pırıl yanıyordu.

Bunlar da bitti; göz alabildiğine uzanan bir düzlüğe çıkmışlardı; ne ağaç

vardı, ne dere, ne ev! Yalnız ara sıra kocaman kocaman hayvanlara rast geliyorlardı; çok uzun bacaklı çok uzun boylu, sırtları kabarık, kambur hayvanlar trene bakmıyorlardı bile... Ağızlarında beyazımsı bir köpük çiğneyerek dalgın ve küskün arka arkaya, ağır ağır yumuşak yumuşak, iz bırakmadan ve toz çıkarmadan gidiyorlardı.

Çok sabretti, dayanamadı, yanındaki askere parmağıyla göstererek sordu; o güldü:

– Gemel! Gemel! dedi.

Hasan'ı bir istasyonda indirdiler. Gerdanından, alnından, kollarından ve kulaklarından biçim biçim, sürü sürü altınlar sallanan kara çarşafı, kara çatık kaşlı, kara iri benli bir kadın göğsüne bastırdı. Anasıninkine benzemeyen, tuhaf kokulu, fazla yumuşak, içine gömülürverilen cansız bir göğüs...

– Yâ habibi! Yâ aynî!

Halasının yanındaki kadınlar da sarıldılar, öptüler, söyleştiler, güleştiler. Birçok çocuk da gelmişti; entarilerinin üstüne hırka yerine elbise ceket giymiş; saçları perçemli, başları takkeli çocuklar...

Hasan durgun, tıkanıktı; susuyor, susuyordu.

Öyle, haftalarca sustu.

Anlamaya başladığı Arapçayı, küçücük kafasında beliren bir inatla konuşmayarak sustu. Daha büyük bir tehlikeye korkarak deniz altında nefes almaya çalışan bir adam gibi tıkanıldığını duyuyordu, yine susuyordu.

Hep sustu.

Şimdi onun da kuşaklı entarisi, ceket, takkesi, kırmızı merkurpları vardı. Saçlarının ortası, el ayası kadar sıfır makine ile kesilmiş, alnına perçemler

uzatılmıştı. Deri gibi sert, yayvan tandır ekmeğine alışmıştı; yer sofrasında bunu hem kaşık, hem çatal yerine dürümleyerek kullanmayı beceriyordu.

Bir gün halası sokaktan bağırarak geçen bir satıcıyı çağırdı.

Evin avlusuna sırtında çuval kaplı bir yayvan torba, elinde bir ufacak iskemle ve uzun bir demir parçası, dağınık kıyafetli bir adam girdi. Torbasında da mukavva gibi bükülmüş bir tomar duruyordu.

Konuştular, sonra önüne bir sürü patlak, sökük, parça parça ayakkabı dizdiler.

Satıcı iskemlesine oturdu. Hasan da merakla karşısına geçti. Bu dört yanı duvarlı, tek kat, basık ve toprak evde öyle canı sıkılıyordu ki... Şaşarak, eğlenerek seyrediyordu: Mukavvaya ben-zettiği kalın deriyi iki tarafı keskin ince-cik, sapsız bıçağıyla kesişine, ağzına bir avuç çivi dolduruşuna, sonra bunları birer birer, İstanbul'da gördüğü maymun gibi avurdundan çıkarıp ayakkabıların altına çabuk çabuk mıhlayışına, deri parçalarını, pis bir suya koyup ıslatışına, mundar çanaktaki macuna parmağını daldırıp tabanlara sürüşüne, hepsine bakıyordu. Susuyor ve bakıyordu.

Bir aralık nerede ve kimlerle olduğunu keyfinden unuttu, dalgınlığından anadiliyle sordu.

– Çiviler ağzına batmaz mı senin?

Eskici başını hayretle işinden kaldırdı. Uzun uzun Hasan'ın yüzüne baktı:

– Türk çocuğu musun be?

– İstanbul'dan geldim.

– Ben de o taraflardan.. İzmir'ten!

Eskicide saç sakal dağınık, göğüs bağı açık, pantolonu dizlerinden yamalı,

dişleri eksik ve suratı sarı, sapsarıydı; gözlerinin akına kadar sarıydı. Türkçe bildiği ve İstanbul taraflarından geldiği için Hasan, şimdi onun sade işine değil, yüzüne de dikkatle bakmıştı. Göğsünün ortasında, tıpkı çenesindeki sakalı andıran kırçıl, seyrek bir tutam kıl vardı.

Dişsizlikten peltek çıkan bir sesle tekrar sordu:

– Ne diye düştün bu cehennemin Bucağına sen?

Hasan anladığı kadar anlattı.

Sonra Kanlıca'daki evlerini tarif etti; komşunun oğlu Mahmut'la balık tuttuklarını, anası doktora giderken tünele bindiklerini, bir kere de kapıya beyaz boyalı hasta otomobili geldiğini, içinde yataklar serili olduğunu söyledi. Bir aralık da kendisi sordu:

– Sen niye buradasın?

Öteki başını ve elini şöyle salladı: Uzun iş manasına... ve mırıldandı:

– Bir kabahat işledik de kaçtık!

Asıl konuşan Hasan'dı, altı aydan beri susan Hasan... Durmadan, dinlenmeden, nefes almadan, yanakları sevincinden pembe pembe, dudakları taze, gevrek, billur sesiyle biteviye konuşuyordu. Aklına ne gelirse söylüyordu. Eskici hem çalışıyor, hem de, ara sıra “Ha! ya? Öyle mi?” gibi dinlediğini bildiren sözlerle onu söyletiyordu; artık erişmeyeceği yurdunun bir deresini, bir rüzgârını, bir türküsünü dinliyormuş gibi hem zevkli; hem yaşlı dinliyordu; geçmiş günleri, kaybettiği yerleri düşünerek benliği sarsıla sarsıla dinliyordu.

Daha çok dinlemek için de elini ağır tutuyordu...

Fakat, nihayet bütün ayakkabılar tamir edilmiş, iş bitmişti. Demirini topraktan çekti, köselelerini dürdü, çivi

kutusunu kapadı, çiriş çanağını sarmaladı. Bunları hep aheste aheste yaptı.

Hasan, yüreği burkularak sordu:

– Gidiyor musun?

– Gidiyorum ya, işimi tükettim.

O zaman gördü ki, küçük çocuk, memleketlisi minimini yavru ağlıyor... Sessizce, titreye titreye ağlıyor. Yanaklarından gözyaşları birbiri arkasına, temiz vagon pencerelerindeki yağmur damlaları dışarının rengini geçilen manzaraları içine alarak nasıl acele acele, sarsıla çarpışa dökülürse öyle, bağrının sarsıntılarıyla yerlerinden oynayarak, vuruşarak içlerinde güneşli mavi gök, pırıl pırıl akıyor.

– Ağlama be! Ağlama be!

Eskici başka söz bulamamıştı.

Bunu işiten çocuk hıçkıra hıçkıra katıla katıla ağlamaktadır; bir daha Türkçe konuşacak adam bulamayacağına ağlamaktadır.

– Ağlama diyorum sana! Ağlama.

Bunları derken onun da katı, nasırlanmış yüreği yumuşamış, şişmişti. Önüne geçmeye çalıştı amma yapamadı, kendisini tutamadı; gözlerinin dolduğunu ve sakallarından kayan yaşların, Arabistan sığağıyla yanan kızgın göğsüne bir pınar Sızıntısı kadar serin, ürpertici, döküldüğünü duydu.

Şişli 1938

(*Gurbet Hikâyeleri*,
İstanbul 1965, sf. 8-11)

HALİDE EDİB ADIVAR

İstanbul'da doğdu (1884). Öğrenimini Üsküdar Amerikan Koleji'nde tamamladı. Dönemin tanınmış kişilerinden toplumbilim, felsefe, matematik dersleri alarak yetişti. Matematikçi Salih Zeki ile evlendi (1901). Eşinden ayrılınca (1910), İstanbul Kız Lisesi'nde, Öğretmen Okulu'nda tarih, pedagoji öğretmenliği etti. Türk Ocağı'na girdi (1911). Dünya Savaşı yıllarında Suriye'ye giderek Lübnan ve Şam'da kız okulları genel müfettişliği yaptı (1916). Doktor Adnan (Adivar)la evlendi (1917). İstanbul'a dönüşünde Ziya Gökalp, Fuat Köprülü, Hamdullah Suphi, M. Emin Yurdakul'la birlikte "Türk Ocağı"nın "Hars ve İlim" kuruluna seçildi; Darülfünun Batı Edebiyatı hocalığına atandı (1918). Bir yandan da Robert Kolej'de eğitim işleriyle uğraşıyordu. Mütarekede Yahya Kemal'in de belirttiği gibi, "Wilson prensipleri ve Amerikan mandası" için toplantılar düzenlemeye, Amerikan Cumhurbaşkanı'nın barış önerilerine tek kurtuluş yolu gücü kazandırmaya çalıştı¹. Yıllar sonra *Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* (1956) adlı kitabında bu konuya değinecek ve şöyle yazacaktır:

Dünyanın bu kargaşalık günlerinde, bu mütareke esnasında Amerikan Cumhurreisi Wilson'un meşhur olan on dört maddesi bir ümit meş'alesi gibi göründü. 1918 çok garip bir yıldır. Avrupa'nın dolambaçlı ve Makyavelvari siyasetine karşı bütün dünyada âdeta bir tikslenme hâsıl olmuştu. Dünya efkârında gizli muahedeler, istilâ emellerine bağlı, bir gün yapıp ertesi gün bozulan anlaşmalar birer tehlike işareti manâsı almıştı. İşte, Wilson'un "milletler hakkı" mevzuuna dayanan maddeleri bu tehlike işaretlerine karşı birer

1. Yahya Kemal, *Siyasi ve Edebi Portreler*, sf. 38 (1968).

teminat gibi göründü. Wilson'un, Türkiye'de Türklerin ekseriyette olduğu yerlerde Türk hâkimiyetini sarahatle tanıyan ifadesi yepyeni bir dünya görüşü idi.²

Daha sonra, Birinci Dünya Savaşı'ndan yengin olarak çıkan devletlerin, "Wilson Prensipleri"ne uymamaları üzerine, bunların "hiç bir maddî kıymeti kalmadığı" görüşüne varan Halide Edib, İstanbul'da düzenlenen, İzmir'in işgalini protesto mitinglerine katıldı (Mayıs 1919). Eşiyle birlikte Anadolu'ya geçerek (Mayıs 1920) Kurtuluş Savaşı'nda çeşitli görevler aldı (Yaşamının bu evresi *Türkün Ateşle İmtihanı* kitabında anlatılır). Cumhuriyet ilanından sonra Dr. Adnan Adıvar'ın Rauf (Orbay), Kazım (Karabekir), Ali Fuad'la (Cebesoy) birlikte kurucuları arasında bulunduğu "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası"nın kapatılması üzerine yurtdışına çıktı (1925). Uzun süre Fransa ve İngiltere'de yaşadı. Amerika'da Colombia Üniversitesi'nde (1931-32), Hindistan'da Delhi İslam Üniversitesi'nde (1935) konuk profesör olarak çalıştı. Ülkeye dönüşünden kısa bir süre sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne profesör olarak atandı (1940). İzmir'den milletvekili seçildi (1950-54). Politikadan çekilerek üniversitedeki görevine döndü. İstanbul'da öldü (9 Ocak 1964).

Halide Edib, edebiyat dünyasına ilkin Tanin gazetesinde Halide Salih imzasıyla yayımladığı öykülerle girmişti. Sonra Şehbal, Büyük Mecmua, Musavver Muhit, Resimli Kitap dergilerinde yazdı. O da kimi çağdaşları gibi, "Edebiyat-ı Cedide" beğenisine uyarak "mensur şiir" türünde örnekler veriyor, öykülerinde genç kadın psikolojisine dayanan konuları işlemeye özen gösteriyordu. İlk öykülerini topladığı *Harap Mâbetler*'le (1911), ilk romanı *Seviye Talip* (1910) büyük ilgiyle karşılanmış, yazarın "*Türkçe edebiyat lisasında birçok keşifler icad ettiği*" (Yakup Kadri), "*Türkçenin en güzel üslûbuna ulaştığı*" (Yahya Kemal) ileri sürülmüştü.

Kurtuluş Savaşı yıllarına değin Türk Yurdu, Yeni Mecmua, Dergâh dergilerinde çıkan yazılarının yanı sıra, beş roman yayımlayarak dönemin verimli kalemleri arasına girdi. *Ateşten Gömlek* (1922), *Vurun Kahpeye* (1924) gibi savaşı işleyen romanlarıyla ünü ve etkisi daha da yaygınlaştı. Ülke dışında bulunduğu yılların ürünü olan ilkin İngilizce yazılarak "The Clown and His Doughter" (*Soytarının Kızı*) adıyla Londra'da yayımlanan *Sinekli Bakkal* ise CHP Roman Armağanı kazandı (1942).

S a n a t ı

Öyküleri: Halide Edib'in ilk kitabı *Harap Mâbetler*'de topladığı öyküler, kendini arama evresindeki bir yazarın ürünleridir. Bunların belli bir teknik erişkenliğe ulaştıkları söylenemez. Kocalarıyla ruhsal ve cinsel uyuş-

2. Halide Edib Adıvar, *Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri*, sf. 119 (1956).

mazlık içinde oldukları halde yaşamlarını sürdüren eşler (İsterik), üvey analar (Analık Duyguları), değişik yaş evrelerindeki aşkların etkisinde kalan huzursuz kadınlar öykülerin başlıca kişileri olarak görünür. Yazar, romanlarındaki gibi, genellikle kadın kişilerin çizimine, onların iç dünyalarını yansıtmaya özen gösterir. Erkek kişiler –çok genel çizgileriyle verildiğinden– cansızdırlar. Kimi öyküler birinci kişi ağzından kurulmuş, kimileri günlük biçiminde yazılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ürününü olan *Dağa Çıkan Kurt*'ta (1922) topladığı öykülerdeyse Halide Edib'in topluma açıldığı, dönemin sorunlarına bağlı konular içinde değişik kişileri işlediği görülür. Tekniği yetkinleşmiş, sözcük dünyası zenginleşmiştir. Öyküsüne getirdiği kişilerin ayrı ayrı belirmesine özen gösterdiği söylenebilir, çevre betimlemelerini, araç, toplum ve doğa ilişkilerini yansıtmada, yer ve doğa betimlemelerinde, dialoglarında beceriler kazanmıştır. Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin yansıtılmaya çalışıldığı bu öyküler, Ömer Seyfettin öyküsünün değişik yönlerde zenginleşmesi sayılabilir.

R o m a n l a r ı : Halide Edib'in romanlarının –değişik dönemlerinde kişiliğini etkileyen– bireysel ve toplumsal olaylara bağlı konular çevresinde geliştiğini söyleyebiliriz.

İlk eşinden ayrılarak meslek ve eylem kadını olduğu 1910-17 yıllarında yazar, II. Meşrutiyet düşün hayatına katıldığı halde, dünyaya kadınlık duygularını koşulladığı bir perspektiften bakar. Bu nedenle *Seviye Talip*, *Handan*, *Mev'ut Hüküm* romanlarında kişiliğini kabul ettirmek isteyen kadının sorunları işlenir. Hiç kuşkusuz burjuvalaşma düzeyindeki varlıklı ailenin, genç kızlığında müzik, yabancı dil dersleriyle yetiştirilen kadın tipidir bu. Genellikle, erkeklerin eski toplumun geleneklerini sürdürme eğilimleri karşısında kimliğinin bilincine varan kadını serbest bırakılmış duyguları, aşkları, tutkularıyla ön plana geçmiş görürüz. Bu romanların kadın kişileri geleneklerle birlikte yasalara da başkaldırarak yüzyılların biriktirdiği bir hıncı yaşar gibidirler.

Örneğin *Seviye Talip*'teki Macide, “Aşk en yüksek nikâhtır. İki kişiyi ondan başka bir şey bağlayamaz” (3. bas., sf. 46) diye konuşabilir. Handan, kendisini seven adamı, siyasal amaçlarıyla bile paylaşmak istemeyen bir kişilik olarak karşımıza çıkar. Bu romanlar, batı ülkelerine gidip gelebilen erkek ve kadınların yaşamları çevresinde kurulmuştur.

Halide Edib'in yaşamındaki ikinci dönem, eşi Dr. Adnan'la (Adıvar) birlikte Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na katıldığı 1920-23 yıllarıdır. Bu yıllarda yazarın, dünya görüşü değilse bile, yaşama bakışı değişmiş, çeşitli sınıf ve tabakalardan gelen kişilikleri tanımanın yarattığı somutluğa kavuşmuştur. Bu nedenle *Ateşten Gömlek*, *Vurun Kahpeye* romanlarında Kurtuluş Savaşı ve savaşı yaşayan insan ön plandadır.

“Terakkiperer Cumhuriyet Fırkası”nın İstiklâl Mahkemesi tarafından

kapatılması üzerine ülke dışına çıkan yazar, *Sinekli Bakkal*, *Tatarcık*, *Sonsuz Panayır* gibi romanlarında çocukluğu ve ilk gençliğinde yaşadığı dönemin özellikleri içindeki insanı yansıtmaya çalışır.

Handan: Kocasını evlilik dışı ilişkileri alışkanlık haline getiren okumuş bir kadının (Handan) duygularını bastırması sonucu sağlıklı durumunu yitirmesi, ölüme kadab sürüklenmesi olayını konu olarak işleyen bu roman mektup biçiminde yazılmıştır. Başlıca kişileri Handan, kocası (Hüsnü Paşa); genç kızlığındaki aşkı (Nâzım), yeğeni (Neriman) ve Refik Cemalet'tir. Kolej bitirdiği halde özel öğrenimle yetiştirilen Handan, Abdülhamid yönetimiyle mücadele ülküsüne bağlı, sosyalist eğilimli bir aydın olan Nâzım'ı sevdiği halde –başka hiçbir tutkuyla paylaşmak istemediğinden– evlenmeyi kabul etmemiştir. Yıllar sonra, yeğenin eşi Refik Cemalet'de –bir hapisanede intihar eden– Nâzım'ın kişiliğini görerek gizli bir sevgiyi yaşar. Ne ki bir süre sonra yakalandığı bir beyin hastalığı binliçaltında sakladığı şeylerin meydana çıkmasına yol açmış, erdemle tutku arasında uzun bocalamalar sonunda genç kadın ölüme kadar sürüklenmiştir.

Halide Edib'in kişiliğini arama döneminin en başarılı ürünü sayılan *Handan*'ın belirgin özellikleri şöyle saptanabilir...

1) Romanın yan olaylar örgüsü, kuşkuyla karşılanacak rastlantılara dayanarak kurulmuştur. Kişiler, inandırıcı olmayan bu olaylar içinde yapay niteliklerle ortaya çıkarlar. Ya müzik, felsefe, edebiyat, resim eğitiminden geçmiş çok yetkin insanlardır; ya da aynı çevrede yetiştikleri halde bu gibi yeteneklerden tamamen yoksundurlar.

Davranışlarında çelişkiler görülür. Örneğin sosyalist bir aydın, zorbalık yönetimine karşı bir mücadele adamı olarak tanıtılan Nâzım (II. bas., sf. 58) sık sık romantiklere özgü davranışlarda bulunur (sf. 65), "İngiliz at kostümü ve çizmeleriyle" gezilere çıkar (sf. 43). Bir yandan amaçları uğruna ölümü bile göze alan bir eylem adamı kimliğinde çizilirken, sevdiği kadını "kaybetmek boşluğunun yanında kutsal amacının da" yaşamadığını (sf. 67) söyleyecek kadar güçsüz görünür.

Handan, onuru ile kendisi arasında denge peşinde koşan bir burjuva kızı mıdır? Yoksa, kendisini sanat ve düşün dünyasına adamış yetkin bir kişilik midir? Belli olmaz.

Yaşamının en önemli olayı, evlenme konusundaki düşünceleri sıradan, kişiliksiz genç kızlarda görülebilecek türdendir. "Bu sefir eskisi zengin herifi hiç sevmem" diye yerleşmiş yargılarını ifade ettiği kişiye (Hüsnü Paşa) aynı mektupta, "önce soğuk görünüyor ama siyah gözlerinde o kadar hayat var ki..." (sf. 61) diye anlatabilir.

Yıllar sonra Halide Edib, Handan'ın kişiliğindeki bu tutarsızlığı, batı öykünmeciliğini *Sinekli Bakkal*'da, Rabia'nın ağzından şöyle vermiştir:

- Bunlar kim, Osman?
- Asım Bey'in kızı Handan. Hüsnü Paşa'nın karısı. Öteki yeğeni...
- Ne kadar da frenk karılarına benzemeğe yeltenmişler. Rakım maymun taklidi yapsa daha çok benzetir. (*Sinekli Bakkal*, 32. bas., sf. 226)

2) Handan'da yer ve zaman belirtmelerinin açıklık kazandığı söylene-
mez. Birçok yer sadece adı ile geçer; kimi mektuplarda dönemin koşulları-
na yüzeysel biçimde değinilse bile (sf. 24), Abdülhamid yönetiminin insanı-
nı bulma olanağı yoktur.

3) Romanda bölüm yerine geçen mektupların, Neriman'ınkiler dışında
kime ait olursa olsun, aynı tümce yapısını ve aynı üslup özelliklerini taşıdı-
ğı görülür. Yazarın 1918'de Ruşen Eşref'le konuşurken (*Diyorlar ki*, 2. bas.
1972, sf. 158) belirttiği gibi, çalakalem yazılmış, üzerinde gereği kadar du-
rulmamış izlenimi uyandıran bölümler çoktur.

Ateşten Gömlek: İstanbul'lu bir aydının (Peyami) anı defteri olarak sunu-
lan bu roman ayrı başlıklar taşıyan on üç bölümden oluşur. Romanın ilk bö-
lümünde İzmir'in işgalinin yarattığı duyarlık işlenir ve İstanbul'daki direnç
eylemleri sergilenir. Kocası ve çocuğu Yunanlılar tarafından öldürülen genç
bir kadın (Ayşe) İzmir'den gelmiş, akrabası Peyami'nin evine yerleşmiştir. Bir
süre sonra Peyami, arkadaşı Binbaşı İhsan ve Ayşe, Kurtuluş Savaşına katılma
amacıyla Anadolu'ya geçerler. Cephede hastabakıcı olarak görev alan Ayşe,
Binbaşı İhsan'ı sevmesine karşın zafere kadar evlenmeyi düşünmemektedir.
Sakarya savaşmalarında Binbaşı İhsan ile Ayşe şehit düşer; Peyami de başın-
dan ve bacaklarından yaralanır. Bir süre sonra Ankara'da hastanede ölür.

1) Halide Edib'in romancılığında bir aşama olarak kabul edilen **Ateşten
Gömlek**'in ilk bölümleri İstanbul'da geçer. Romanın ilk sayfalarında kişiler
tanıtılırken İngiliz uçaklarının saldırısı gibi olağanüstü olaylar başarıyla yan-
sıtılır. (sf. 20) Ayrıca İstanbul'un iki yakasında yaşayan insanların dünya gö-
rüşleri belirtilmek istenir.

İstanbul'un bir yanı kangren olmuş bir milletin kalbi gibi cerahat sa-
çarak akıyor, bir yanı genç, olmayacak hayallere iman etmiş, yepyeni
çocuklar gibi konuşuyor, hürün canıyla bu yeni ve gelecek dünya ve rü-
yasıyla yaşıyor. (II. bas., sf. 25)

Bütün Şişli, Salime Hanım başta olmak üzere İstanbul kadınlığının
yapacağı propagandaya darbe indirmek için sinirleri koparacak gibi,
gergin beklerlerdi. (sf. 26)

Köprünün öbür yakasında da bir hanım çalışması vardır, orada da-
ha genç, daha yeni bir kadın unsuru, darülfünunlular, genç öğret-
menler, genç şairler çalışır. (sf. 26)

İstanbullu yurtseverlerin düzenledikleri Sultanahmet mitingi gibi direnç
hareketlerinin verildiği bu bölümlerde (sf. 32) yazar, Ali Kemal, Mehmet
Emin (Yurdakul) gibi yaşamış kişileri de anar.

2) Peyami ile Ayşe'nin Anadolu'ya kaçmalarının öyküsü olan 6. bölüm-den sonra roman savaş ortamında gelişmeye başlar. Bu bölümlerde gözlemlerini etkili biçimde kullanan bir romancıyla karşılaşırız. Doğallığın sınırlarını aşmayan olaylar içinde kişiler en belirgin özellikleriyle somutlanmıştır.

Hepsinin boğazından beline kadar fişekleri var, kuşaklarında tabanca ve bıçak asılı. Hepsi ayaklarının altında zemberek varmış gibi yere dokunur dokunmaz ayakları sıcıyor, tüfeklerini bazan omuzlarında, bazan başlarında sallayarak gidiyorlar. Hepsinin gözleri ateşli, fakat geldikleri sınıflar ayrı idi. (sf. 59)

Yer yer konunun akışını bozmayan kısa çevre betimlemeleri, dialoglar Halide Edib romanının oluşma aşamasına ulaştığını gösterecek düzeydedir. (sf. 78, 81, 83-84)

3) Konya yöresinde bir bucak merkezinde ulusal kuvvetlere başkaldırma olayının sergilenişi (sf. 98-9), Sakarya savaşmaları (bölüm XII.) Binbaşı İhsan'la Ayşe'nin ölümleri aynı güçle yansıtılmıştır. Romanın başlıca kişileri Ayşe, Peyami, Binbaşı İhsan'ın içdünyaları gereken ölçüyü aşmayan çözümlemelerle verilirken bunların savaş içindeki inanmış insana özgü davranışları abartılarak gerçekten uzaklaşmamıştır.

Sinekli Bakkal: Aksaray'da Sinekli Bakkal mahallesinde yaşayan insanların sergilendiği bu roman, II. Abdülhamid'in son saltanat yıllarında geçer. Mahalle İmamının kızı (Emine) habasının istememesine karşın ortaoyuncu ve bakkal Tevfik'le evlenmiştir. Kısa bir süre sonra kocasıyla anlaşamayarak kızı (Rabia) ile birlikte babasının yanına döner. İmam, olağanüstü ses yeteneğinin olduğunu gördüğü Rabia'yı yetiştirir, hafız ve mevlithan yapar. Aynı semtte oturan Abdülhamid'in zaptiye nazırı Selim Paşanın karısı Rabia'yla ilgilenmektedir. Bu ilgi sonucu dostlarından mevlevi şeyhi Vehbi Efendiden musiki dersi almasını sağlamıştır. Bu arada bir oyunda eski karısını taklit ettiği için İstanbul dışına sürülen Tevfik, affedilerek dönmüştür. Rabia, dedesinden ayrılarak babasının yanına gelir. Bir süre sonra Selim Paşa'nın –Genç Türklerle birlikte çalışan– oğlu Hilmi ve Avrupa'dan gönderilen gazeteleri postaneden alırken yakalanan Tevfik, Şam'a sürülürler.

Rabia ünlü bir mevlithan olmuştur. Daha önce Selimpaşa konağından tanıdığı İtalyan müzisyen Peregrini ile Müslüman olması koşuluyla evlenir: ondan bir çocuğu olur. Oğlunun sürgüne gönderilişinden sonra paşa, zaptiye nazırlığından çekilmiş, konağının bir bölümünde sade bir hayat yaşamaya başlamıştır. Meşrutiyetin ilan edilmesi üzerine sürgünden dönen Tevfik, hürriyet kahramanı olarak karşılanır. Sinekli Bakkal'ın sürüp giden yaşamına karışır.

Eski düzenin, konak ve yalı çevresinde kümelenen soylular, sarayda görevli kişiler ve onların hizmetindekilerin yaşamları, davranışlarıyla sergilendiği romanın belirgin özelliği toplumsal olaylardan soyutlanmamasıdır. Halide Edib, Rabia'nın çocukluğu, ilk gençliği evresindeki gelişmelerle birlikte

hem İstanbul'un tabana yakın bir kesimini hem de Osmanlı egemen sınıfını yansıtabilmiştir.

1) Bu sınıfın önemli bireylerinden biri olan Selim Paşa padişahla devlet kavramını birleştiren “sadık bende” bir eski dönem adamıdır. Padişahın güvenliği söz konusu olunca elçileri bile falakaya yatırmaktan çekinmeyeceğini söyleyecek kadar devlet-padişah kavramına “adeta mistik” bir heyecanla bağlı görünür (32. bas., sf. 122). Ona göre “Fert bir buğday tanesi, hükümet ve devlet bir değirmen”dir. Devlet ve hükümet, “her taneyi ezer, istediği şekle sokar.” Ne var ki batıyı taklide başlayalı, “çürük düşüncelerini mal etmeye yelteneli bu hikmet” unutulmuştur. Oysa “Genç Türkler” bile iktidara gelse kendileri kadar, belki kendilerinden de fazla bireyi ezmek zorunda kalacaklardır (sf. 139).

Nedir ki, oğlunun “Genç Türkler”le birlikte çalıştığını öğrenmesi, hele Tevfik’in işkenceye karşı, direncini koruyarak, oğlunu ele vermemesi Selim Paşayı hem kendi görevi, hem bireysel bilinç konusunda düşünmeye zorlar. Sert olmasına gene serttir ama içinden, inancından çok şey yitirmiştir. Giderrek yönetimden çekilme aşamasına geldiği zaman eski Zaptiye Nazırı kimliğini “dar kafalı, aptal, yarı makine bir esir” biçiminde görmeye başlar. Devleti ve padişahı “kâinata hâkim kudretin ancak bir toplamı” olarak kabul eder. Oysa, artık o evrenin kendisine inanmakta özgürlüğüne ulaştığını sanmaktadır. Padişaha hizmet ettikçe elde edilebilecek olan dünya nimetlerinden uzaklaşarak selamlığı kapatır, cariyeleri, uşakları serbest bırakır. Konağın bir bölümünü kiraya vermeyi tasarlar. Çözülmeyen, sürekli olan gerçeğe, Sinekli Bakkal halkının arasına katılmaya çalışır.

2) Romanın eski düzenin dar kalıpları içine sığmayan kişileri arasında “Genç Türkler” vardır. Selim Paşanın oğlu Hilmi babasının yüzüne karşı, “Padişahın zulmüne isyan neden bir suç olsun?”, “Sizin suçlu saydığınız adamlar da sizi suçlu sayabilirler” (sf. 138) biçiminde konuşurken çevresi etkilerden sıyrılmış ussal bir inanma düzeyine varmıştır. Tevfik, “Gözpatlatan” namıyla ün salan polis Muzaffer’in işkencesine boyun eğmez. Vehbi Efendi, Peregrini’yi sorularıyla sıkıştırırken halk ve egemen sınıflar kavramlarının bilincinde olduğunu gösterir:

– Altı yıldır tanışıyoruz, –der Peregrini’ye–, kimsin nesin bilmiyorum. Bir anladığım şey, hayatını kazanmak için çalışmak zorundaki sınıftan olmadığın.

– Çok ferasetlisin, yani beni işsiz güçsüz, sımarik bir asılzade sınıfından sayıyorsun.

– Sınıfınızın belirtileri her memlekette bir. İstedığınız şeyi, pahasına bakmadan elde etmek isteyen bir sınıf... (sf. 156)

Rabia ile dinini değiştirdikten sonra evlendiği Peregrini-Osman arasında büyük tartışma, kocasının Selim Paşanın selamlığını kiralamak istemesi

üzerine patlar. Sinekli Bakkal'ın kızı kocasının cariye tutmak, yeni eşyalar almak biçimindeki isteklerini öğrenince öfkelenmiş, onu yabancı gibi görmeye başlamıştır. Tartışmanın en yüksek düzeyinde Rabia'nın eski alışkanlıklara, geleneklere bağlı bir tutucu olmadığı, dünyayı ve olayları kendi sınıfsal bilincinin ışığında değerlendirdiği belirir:

– Sen iki gözüm, konaklarda yaşamaya alışık bir kız almalıydın. Ben oturduğum yerden şuradan şuraya gitmem anlaşıldı mı?

– Anlaşıldı küçük hanım. Sen konak denilen şeyin benim gözümde yeri var sanıyorsun, yanıyorsun. Bu selamlık bizim uşak daire-si...

Sustu.. Nasıl oluyor da o da bir mahalle delikanlısı gibi adeta övünüyordu. Rabia bir kat daha kızdı. Sesi bir perde daha yükseldi:

– Daha âlâ ya... Olduğun yerden neye çıktın? Seni asılzade bey.. Mirasyedi bey. Bana şimdi de firengistandaki konaklarınla mı övüneceksin? Herşeyi alınlarının teriyle kazanan adamlar arasında senin için ne? Sen, sen, bizden olmak için kırk fırın ekmek yemen gerek... Seni Zıpçıktı, mirasyedi.

Rabia'nın son sözleri bir yılan zehiri gibi Osman'ın suratına fırlıyor. Rabia'ya göre kültür, medeniyet, memleket, ırk ayrımı, bir din-den olanlar için bir hiç. Fakat sınıf farkı... Buna kuduruyordu... (sf. 265-266).

Rabia doğal olarak çocukken gördüğü dinsel eğitimin etkisi altındadır, ama kişiliğinde yer eden asıl belirleyici güç yaşadığı çevreden, bu çevreyi yaratan iç ve dış koşullardan kaynaklanır. Bu nedenle dedesi imamın ölümü üzerine evin onarılması sözkonusu olduğu zaman, kocasından alafrangalıkta hiç değilse ölçülü olmasını ister. Bir taassup değil güzellik ölçüsü, beğeni sorunudur bu. Kocasını ile aralarında sürüp giden doğu ve batı ayrılığı davasıdır (sf. 277).

Nedir ki doğunun alışılmış düzeninden de nefret etmektedir Rabia. Konağı ve yalısı besleyen kaynaklarla kadının egemen çevrelere satılma geleceğinin temelinde yatan toplumsal nedenleri öğrendikçe “esaret”in bilinci-ne varır (sf. 291). Düzene değil, Sinekli Bakkal'a bağlıdır o. Sinekli Bakkal ona aşkından da, dininden de güçlü görünür. Kökleri oradadır. Oradan koparsa köksüz bir ot gibi kuruyacağını sanır (sf. 204).

3) Sinekli Bakkal'ın kişilerinin belli bir süreç içinde toplumla birlikte değişimleri romanın gelişmesi içinde olağan biçimde verilir. Yazar kişilerinin bilinmedik yönlerinin kalmamasına özen gösterir. Yan olaylarla kişiler arasında raslantıların bolca olmasına karşın olaylar gerçek dışı izlenimi bırakmazlar. Kimi vesilelerle töresel özelliklerin yansıtılmak istendiği kesimler-deyse (sf. 71, 182-184) aynı doğallıkla karşılaşma olanağı yoktur. Bu durum, Sinekli Bakkal üzerindeki eleştirilerde özellikle belirtilmiştir.

Sanat ve Dil Görüşleri

Halide Edib, kimi konuşmalarında, bir romancıda gerekli başlıca nitelikleri belirtirken deney-gözlem-duygu ve yetenek üzerinde önemle durur. Romancı, ancak bu yeteneklerle yaşamı kavrayabilecek, kavrayışını ölçülü bir sentez haline dönüştürmekle de başarıya ulaşacaktır. Kalıplaşmış düşüncelere ve yalnız bireysel duygulara kapılan sanatçı şair olur, ama romancı olmaz. Yaşamın çeşitli evrelerini anlatmak zorunda olan romancının en önemli sorunuysa olayları nesnel biçimde görebilmektir. Bunun için de hiçbir etkiyle sınırlanmaması gerekir. Yalnız kendi duygularını ele alarak yazmak, bir çeşit “maskeli biyografi” yazmak demektir.

Kurtuluş Savaşı yıllarına değin romanlarında kadın-erkek cinsiyet kavgalarına önem veren Halide Edib, savaş içinde kendisinden ve yetiştiği burjuva çevresinden uzaklaşarak yaşama açılmış, değişik sınıf ve tabakalardan gelen insanları görmesini, yansıtmasını öğrenmiştir. İstanbul’un bilmediği fukara semtlerini, kenar mahallelerini gezerek halkı tanımaya çalışması da aynı nedene bağlıdır.

1918’lerde Ruşen Eşret’in sorularına verdiği karşılıklarda çalışma yöntemlerini şöyle açıkladığı görülür:

Romancılıkta mutlaka zihnimde mevzuumun plânını yaparım. Bütün olaylar zihnimde karşılaştırılmış olur. Mesela hakim vasıflar nasıl olacak, ötekiler bunun etrafında nasıl yaşayacaklar?.. Bazan, ana bölümün, ikinci derecedeki bölümlerin tertiplerini bile zihnimde tasarlarım; ondan sonra kolayca yazarım. Yalnız kitabın ortasına gelince karakterler bana hakim olurlar, ben onlara değil. Meselâ ilk satırdan o sahifeye kadar benim hükmüm altında yürüttüğüm, idare ettiğim şahsın bana karşı isyan ettiği zamandan sonraki gidişini, yaşayışını bazan beğenmem, fakat o hareketler artık o kadar öyle olmuşlardır ki, o şahıslar da yapacaklarını yaparlar. (*Diyorlar ki*, sf. 158., 11. bas. 1972)

Halide Edib’in dilimizin sadeleşmesi konusundaki görüşlerinin kuşkuyla karşılanacak yönleri olduğunu söyleyebiliriz. *Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* (1956) adlı kitabının bir bölümünü bu konuya ayıran yazar, Latin harflerinin kabul edildiği geçiş yıllarına özgü kargaşalıklar sürüp giderken “dil inkılabının” ortaya çıkmasını zamansız olarak niteler. Çünkü bütün girişimler “Bir nevi resmi Pürist cereyan” görünüşündedir ve “hükümet veya maarifin ilk yapacağı iş bu sahada terimleri ele almak olacakken” topyekûn dilin kendisi ele alınmıştır (sf. 161).

“Latin harflerinin kabulünde olduğu gibi” dil alanındaki girişimlerimiz de batıyla birleşme eğilimlerimizin bir ifadesi olduğuna göre “ilk yapılacak şey, gündelik dile girmemiş, halk tarafından benimsenmemiş terimlerin hepsini, Latinceden yahut milletlerarası kabul edilmiş olanlardan almak icab ederdi. Bu yapılmadı” (sf. 162). Kökleri Türkçeden gelmeyen sözcük-

ler “adeta boykot edilerek” uydurma sözcük üretimine geçildi. Bunun da nedeni Cumhuriyet döneminde dil devriminin ani bir sıçrama ile, yani bir *Evolution Brusque* ile fevri bir harekete çevrilmesidir. “Nedir ki Demokrat Parti döneminde” eski anayasanın iadesi ile Türk dili “asıl serbest inkişaf edebilme imkanını” bulmuştur (sf. 167).

YAPITLARI: Öykü Kitapları: *Harap Mabetler* (1911, 1924, sadeleştirilmiş 3. bas. 1967), *Dağa Çıkan Kurt* (1922, 1945, 1963). Romanları: *Seviye Talip* (1910, 3. bas. 1967), *Raik'in Annesi* (1910, 3. bas. 1967), *Handıran* (1912, 9. bas. 1968), *Yeni Turan* (1912, 3. bas. 1967), *Son Eseri* (1912, 3. bas. 1944), *Mev'ut Hüküm* (1918, 1968), *Ateşten Gömlek* (1922, 8. bas. 1968; iki kez filme alındı: 1923-1949), *Kalb Ağrısı* (1924, 3. bas. 1962), *Vurun Kahpeye* (1926, 3. bas. 1962; iki kez filme alındı: 1949, 1955), *Zeyno'nun Oğlu* (1928, 1943), *Sinekli Bakkal* (1936, CHP Roman Armağanı kazandı, 30. bas. 1972), *Yolpals Cinayeti* (1937, 1957'de filme alındı), *Tatarcık* (1939, 6. bas. 1968), *Sonsuz Panayır* (1946, 4. bas. 1972), *Döner Ayna* (1954), *Akile Hanım Sokağı* (1958), *Hayat Parçaları* (1963). Öteki Kitapları: *Kenan Çobanları* (oyun 1918, 1968), *Maske ve Ruh* (1945, 1967), *Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* (inceleme, 1956), *Dr. Abdülhak Adnan Adıvar* (1956), *Türkün Ateşle İmtihanı* (Kurtuluş Savaşı anıları, 1962), *Mor Salkımlı Ev* (çocukluk anıları, 1963, 1967).

KAYNAKLAR: Baha Dürder, *Halide Edip* (1940); H. Uğuroğlu Barlas, *Halide Edip Adıvar, biyografya bibliyografya* (1963); Hilmi Yücebaş, *Bütün Cephe-leriyle Halide Edib Adıvar* (1964); Dr. Fethi Erden, *Türk Yurdu* (Kasım 1964); Vahit Turhan, Haldun Taner, Türker Acaroğlu, Yeditepe (Şubat 1964); Vedat Günyol, *Dile Gelseler* (1966); Muzaffer Uyguner, *Halide Edib Adıvar* (1968); Nazan Güntürk, *Halide Edib'le Adım Adım* (1974); İnci Engün, *Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi* (1978); Prof. İnci Engün, *Halide Edib Adıvar* (1986).

HALİDE EDİB ADIVAR'DAN ÖRNEKLER

HARAP MABETLER'den

ANA DUYGULARI

Büyük, kestane rengine, içinde üzüntü gölgeleri uçuşan gözleri vardı. Yuvarlak, solgun yüzünde dolgunlukları yumuşak çizgileriyle karşıt olan, üzerlerine öksüzlüğün ıssızlığı çökmüş bükük dudakları vardı. Davranışında düşük, bir kendini bırakmışlıkla o kadar sessizce derdini taşıyışı vardı ki, görüp de anasız olduğunu anlamamak elden gelmezdi. Bu çocuk benim üvey kızım Nesrin'di.

Bu, karışık duygulu, el ellerinde büyümüş yavruyu ilk görüşte küçük ruhunda ana eliyle düzelecek ne kadar potlar olduğunu, bütün varlığı kesik, kırık bir yalnızlıkla ezildiğini anladım. Hemen onu sevmeye karar verdim. Fakat bütün acıma ve yumuşaklığıma rağmen geçmiş bir vücuda o kadar inatçı, ağırbaşlı bir bağlılığı kalbini acısıyla kararttığı ananın yerine gelene karşı o kadar soğuk bir uzaklığı, ilgisizliği vardı ki, kabil değil onun benliğine yaklaşmıyordum. Bütün Beyoğlu'ndan gelen oyuncaklar, bütün onunla arkadaş ol-

maya çalışarak bulduğum oyunlar, onun yüreğinde ötekinin mevkiinden bana bir karış yer kazandırmıyordu. Evin içinde, sokulduğu biricik vücut anesinin zamanından kalma ihtiyar bir bacı idi. Bana soğuk gözlerle bakan bu sert, kaba davranışlı kadının yanından, hiç ayrılmazdı. Anlıyordum o, bizim kapatmaya çalıştığımız yaraları, eski anıları taptaze saklıyordu.

Onun benden en çok kaçtığı zamanlar babasının onu bana ısındırmaya çalıştığı günlerdi. O zaman babasının unutkanlığını ayıplayan anlamlı bir baş kaldırıyla gözleri açılır, hafifçe içini çekerek bir köşeye büzülür, hiç bir şey durgunluğunu, sessizliğini gideremezdi. Bu çocuk gözlerinin temiz, fakat hayatı anlamayan derin bakışları karşısında durumunu fena, hem pek fena bulmaya başlamıştım. Çoktan toprak olmuş bir kadının yerini tutmanın bir suç olmadığını ona nasıl anlatabilirdim? Bazen bu evden, bu büyük gözlü hüznü çocuktan kaçmak, onun anacığının kutsal hayatını kırmamak isterdim. Bazen de, benim yerime gelecek bir kadının onun ince acılarını, ana yoksulluğundan bütün

davranışlarını, yerleşen kederli, çekingen durgunluğunu anlamayarak, onu kırabileceğini düşünür, o vakit onu anlayışsız ellere ve insafsız rastlantıya bırakmaya kıyamazdım.

Çok zamanlar onu kendime ısındırmak isteğiyle uğraştıktan sonra, başarısızlığımdan kolum kanadım kırık, çekilir susardım. Beni düşünün gördüğü bu zamanlar yavaşça yanıma sokulur, duygulu gözlerinin, yalvaran bakışlarıyla beni sevediminden ötürü bağışlamamı dilerdi.

Bana öyle geliyordu ki eğer Necibe Bacı sert, bulanık gözleriyle durmaksızın onu hatırlatmasa geceleri, onun yanında geçmişin uzak, karanlık köşelerini önüne sermese bana daha çabuk alı-şacak ve beni sevecekti. Bunu bir gün babasına söyledim. Her sözümü bir yasa olarak kabullenen bu adamın yumuşak yüzünde uzun bir acı uçuştı. Öksüz yavrusunu hayali bir vuruştan koruyormuş gibi ellerini kaldırdı; “sakın,” dedi, “sakın onu bir tek avuncundan yoksun bırakma!” O zaman kocama karşı biraz kızgınlık, fakat babalığına karşı çok saygı duydum. Fena bir kadın olsam, bana hırpalatmayacaktı. Bununla beraber, onu bazen öyle bahanelerle hizmetçilerin yanına göndermesi, bana ısındırmak için Nesrin’in acı bir anlayışla duyduğu direnişleri vardı ki, çocuğunun kalbinde bıraktığı derin, yırtıcı izlerin çizildiğini görüyorum, sanırdım... Ah erkekler!

Artık ben de yavaş yavaş Nesrin’in hayatına fazla sevinç serpmenin yollarını öğreniyordum. Bana öyle geliyordu

ki, kendimin anne olmak umudu kesinleşeli onun bütün eksikliğini anlıyordum; onu ürkütmeksizin hayatındaki kaygıları ortadan kaldırabiliyordum. En çok onu babasıyla yalnız bıraktığım zamanlar ve evde varlığımı duyurmadığım günler bana daha çok yaklaşırdı.

Fakat şu davranışımın evin düzenini bozduğunu, hizmetçilerin beni dinlemezlik ettikleri meselesini doğurduğunu görüyordum. Bir gün odalarının önünden geçerken Necibe Bacı’nın sert sesi: “Artık Bey’in yanında düdüğü ötmüyor” diyordu. Bu onurumu çok sarstı, kulaklarımda dehşetli bir uğultu ile merdivenleri çıkmaya başladım. Acaba gerçekten kocamın yanında etkimi yitiriyor muydum? Çocuğuyla bulunduğu zamanlar nasıl manevi bir güler yüzlü- lükle gözleri parlıyordu? Acaba bunun ne kadarı kendini geçmişe bağlayan anıları sayılırdı? Kaygı beni tuhaf bir yalnızlıkla üzüyordu. Yoksa kıskanıyob muydum? Geçmiş beyaz, anısı başka yüzlerin, başka hayatların resimlerinden uzak erkek var mıdır?

Bu hırçın, sinirli düşünüş çok sürmüyor, zihnim henüz yüzünü görmediğim yavruma gidiyordu. Belki ben de onu yabancı ellere bırakarak anısını kıskandığım “benden önceki”nin serviler altında dinlendiği karanlık yere gidecektim. O zaman? O zaman acaba gelen kadın, çocuğuma nasıl davranacaktı? Geceleri soğuk bir terle, bu tedirgin eden düşünce zihnimi tırmalayarak, uyanıyordum. Hele Nesrin’e ve Nesrin’in en çocukça isteklerine karşı o kadar içten koşuyordum ki... Kimbilir, bu

çabam, bu ana hissim, belki çocuğumu hırpalanmaktan kurtarırdı! Hep yaşamak için, fakat yaşayamazsam benim başka bir kadının çocuğuna karşı beslediğim bağışlayan, geniş inceliği çocuğa gösterecek bir kadının evimize gelmesi için dua ediyordum.

Nesrin uzun sessizliğimden, üstünde kara düşünceler dolaşan buruşuk; acılı alnımdan ürküyordu. Hatta, bir defa mezarı karşısında gören bir ananın kaygılarını belki sezen büyük gözleri yaşarak, “Ninem de yüzü beni bırakmadan önce hep böyle idi,” dedi. İşte o zaman anlayamadığım bir tasa ile gözlerimden yaşlar boşanarak kaçtım.

Uzun, acı hastalığım artık iyileşmeye yüz tutuyordu. Fakat yarası kapanmayan, boşluğu dolmayan zavallı yetim kalbim... Küçük kadife elleriyle, pembe ipek yüzüyle onu kara topraklarda hatırlamanın acı hayali... Yağmurların, karların sızdığı, belki kurtların hücum ettiği küçük tabutun nemliliğini, soğukluğunu, kimsesizliğini duyan gönlüm hep büyük, kara kuru bir elin buz gibi dokunuşuyla titrer.

Duvarların en ufak özelliğini, tavanın en seçilmez çizgilerini biliyordum. Bütün gün arka üstü, gözlerim tavanda, ölümü bekliyordum. Fakat iyileşiyordum. Hattâ zorla iyi ediyorlardı. Kocamın beni yitirmek korkusuyla solan yumuşak, şefkatli yüzü, başucumda ölümle pençeleşiyordu. Birgün yanaklarımdan sessizce damlayan ruhumun yaşlarına bakarak: “Zavallı kadın,” diyordu, “Sen Nesrin’i çok severdin, niçin onunla avunmaya çalışmıyorsun?”

Bilmem, nasıl bir acıyla dikildim, “sus,” dedim, “kendi yavrumun yerine başkasını nasıl koyarım?” Fakat o anda zihnimden bir karşılaştırma geçti. Kendimi Nesrin’in bir yıl önceki halinde buldum. Babası beni annesinin yerine koydurmak için uğraştıkça nasıl onun gözlerinde acı bulutları uçardı. Şimdi anlıyorum ki kimse kimsenin yerine konmuyor. Özellikle ana ile çocuk.

Rüzgârlar pencerelere çarpıyor, servilerden uzak, korkuturcasına bir inilti geliyor... Karlar ayın donuk, bulanık ışığında uçuşuyorlar... Soğuk... Doğanın bu korkunç gürültüsü arasında yavrucağımın minimini ağlayışı var mı? Bu acı, bu korkunç güçsüzlük ile yataкта doğruldum. Kaç aydır, umutsuzluk ve çöküntüyle sarsılan zihnim altüst oluyor, benliğim zehirli küçük parçacıklara ayrılıyordu. Acı acı haykırdım. O korkunç, ıssız, soğuk servilikteki yavrumun vücudunu korumak için bu soğuk kıyametine, bu insafsız kar fırtınasına atılacaktım. Ben kapıya doğru ayaklarım çıplak, koşarken birdenbire kapı açıldı. Nesrin, üvey kızım, uzun beyaz geceliğiyle, acı çekmişlere özgü bir yumuşaklık, çöküntüye uğramışların anlayan bir üzüntü dolaşan yumuşak gözleriyle yanıma geldi. İlk defa isteyerek ve severek ahenkli sesiyle:

– Anne, anne! –dedi ve bir fısıltı derecesine indirdiği sesinde şefkatli bir içtenlikle ekledi:

– Kardeşim için korkuyorsun, değil mi? Fakat benim annem kaç yıldır orada, kardeşimi koynuna alır yatar, hem bilsen nasıl sarılır da insanı ısıtır?

Ben koltuğun üstünde hıçkırırken o, ufak kolları boynumda: “Ben de artık senin çocuğun olayım; olmaz mı?” dedi.

Şimdi benim küçük öksüzü önemse-meyişlerimin nafile olmadığına, yavru-mun yıkık mezarlıklarda bir kadın şef-katine, bir kadının boş kollarına sığın-dığına yanık ruhum inanmak istiyor; küçük Nesrin, annesine arkadaş yolla-dığım kardeşine karşılık kalbimi ısıtıyor ve hoş kollarımı dolduruyor...
(*Harap Mâbetler*, 1911; sadeleştiril-miş 4. bas. 1973)

HANDAN'dan

– *Handan'ın Duygulanmaları, I –*

Bütün duygularımda siyah perdeye benzer bir ağırlıkta uğraşıyorum. Asıl şaşıtığım şey, şimdiye kadar bu perdeyi, bu ağırlığı hissetmemiş olmamdır. Ya-vaş yavaş bir şeyler, birçok şeyler bir-den hatırlıyorum. Bunda ülkeler, deniz-ler, insanlar var. Fakat bir sinema sey-rediyorum gibi bunlar bomboş ve an-lamsız! Büyücek bir odada yatıp kalkı-yorum. Daha doğrusu yatırıp kaldırı-yorlar. Hemşire Canet, Refik Cemal! Yalnız bu iki kişi yaşıyor gibi. Hemşire Canet, pek bir şey söylemiyor. Fakat Refik Cemal! Refik Cemal!

Ben onu seviyorum, körlerin ışığı sev-diği gibi seviyorum. O yanımda olmasa hütün hayat görevlerim duracak sanı-yorum. Ne zamandan beri onu seviyo-rum? Nereden geliyorum? O nereden geliyor? Hayatımda ancak birbirini ko-valayan güneşli, mutlu günler var, bir

de bu günlerin mutluluğunu, güneşini veren Refik Cemal.

Yatağımın karşısında hemşire Canet kendi yatağına uzanıyor, masanın üs-tündeki kandil sabah ışığına sırtarıyor. Uyumuyorum. Hemşire Canet kalın, kıllı kaşları altında küçük gözleri kapa-lı; dalgın, şişman çenesi nefes almak için açılıp kapanan dudaklarıyla oynu-yor. Kır saçları üstünden başlığı bir ta-rafa sarkmış; yatağının önündeki küçük masanın örgü örtüsü üstünde işlediği dantel duruyor. Bu örgü örtüler ne tu-haf. Mutlak bunları Koralya yapıyor. Koralya güzel bir kız. Alberto da pek güzel. Dün sabah kestanelerin altında öpüşürlerken beni balkonda gördüler, Alberto şapkasını çıkardı. Koralya gü-lerek içeri kaçtı. Arkamda Refik Cemal duruyordu.

Saçlarımın hafifçe çekildiğini duy-dum; döndüm. Örgümin ucunu yanak-larına sürüyordu:

– Ben de senin Alberton değil miyim Handan? dedi.

Handan, Handan. İşte beni en çok bu isim sarsıyor. Bu Handan benmişim. Fakat ne tuhaf, Handan içimde kaldıra-madığım perdenin arkasında gizli gibi.

Uzaktan çingirak sesleri duyuyorum, karşısı, ne güzel. Bütün bu ismini bilme-diğim dünya ne güzel! İçimden karşıki dağlara, ağaçlara, kokulara sarılıp öp-mek, onlara karışıp gitmek istiyorum. Işık çoğaldı, renklendi; içeriyi dolduru-yor, ısıtıyor. Şimdi hemşire Canet kal-kacak, beni soğuk su ile yıkayacak, giy-direcek. Ondan sonra onun yatağının yanındaki kapı açılacak, Refik Cemal'i

göreceğim. Boncorno Handan diyecek. Ve o da gelip saçlarımı tarayacak. Ne yavaş, ne yumuşak, ne okşayıcı! Saçlarımın üstünde elleri dolaşıyor. Ben annesinin göğsünde yatan bir yavru kuş gibi memnun, ellerini başımın üstünde duyuyorum.

Bazen de eğilip sandallarımı giydiriyor. Giydirirken bir saniye ayaklarım ellerinde kalıyor. Bana öyle geliyor ki, ben her zaman böyle ayakkabı giymezdim. Dün Koralya büyük ninesine kapıdan geçen siyahlı bir genç kadın gösterdi. Etekleri altında bir çift rugan iskarpin giyiyordu. Bu iskarpınlerin biçimi içimdeki perdeyi titretti. Ben de böyle iskarpınler giyerdim. Fakat nerede? İki yanı ağaçlı büyük bir cadde, kalabalığıyla şimdi gözümün önünden geçiyor. Şimdi de yeşil büyük, pek büyük bir bahçe, bebeler! Askerler! Burası neresiydi? Bir bebe daha, Refik Cemal'e benzer bir bebe, bu nerede benim dizimde otururdu, acaba? Bu eski karışık hayaller nasıl kalbimi karıştırıyor.

Bir bebe, bir bebe daha var. Siyah bukleli. Onu dövüyorum, ben. Fakat ben de küçüğüm. Sonra mavi gözlü bir çocuk gelip onu kurtarıyor. O çocukla sabahleyin ders çalışma odasında da beraberdik, matematik dersini bilmiyordu, ben öğrettim. Nasıl öğretmenden korkup ağlıyordu. Onunla gece de aynı odada, hep beraber. Hep o sarı saçlı, mavi gözlü çocuğun eli elimde. Şimdi beraber gardenya koparıyoruz. O gardenyaları pek sever, saçlarına sokardı.

Bir tane daha şişman Çocuk, abla abla diye hep arkamdan koşuyor. Ne olu-

yorum? İçim tırmalanıyor.

Kapı açıldı, işte Refik Cemal; başını sokmuş, beni kalktı mı diye bakıyor. Bonjur, bonjur, gel.

(*Handan*, 1912; 9. bas. 1968)

ATEŞTEN GÖMLEK'ten

Yeşil meydana yaklaşırken büyük siyah bir kalabalık görüyoruz. Bizi karşılamaya bekliyorlar belki! Fakat ne kadar kalabalık; nasıl öyle toplu ve sessiz duruyorlar.

Yeşil meydanı geçmek için önündeki oldukça derin ve uzun hendekten İhsan'ın atı kanatlı gibi uçtu, geçti! Sonra ben ve süvariler... Yeşillikten on adım ilerlemedik, solda harap ve boş duran bir değirmen binasından bir küme insan fırlıyor ve arkamızdan koşuyor. İhsan, zemberekli gibi atını çeviriyor, fakat o kadar ani bir kâbus başlangıcı ki... İşte beş süvari, elli kişi arasında taşlar, küfürler, sopalar ve tırpanlar fırlıyor ve bu cehennem gibi gürültü arasında iki süvarinin hendeğe atıldığını görüyorum ve arkamızda korkunç ayak sesleri var; ne derin ve yer altından gelen bir gürültü, evet, köyün önündeki siyah küme, bir insan kasırgası gibi geliyor, süvarilerin işini bitirmişler, koşuyorlar ve biz kudurmuş iki insan kütlesi arasındayız. Evet! Korku nedir, korkunun rengi, ihtilalci gözleri; bütün bünyesi nedir bilmiyorum. Fakat o ince ve yavuz çocuk henüz dumanı çıkan, kurşunu bitmiş tabancası elinde, kırmızı kalpağı bir tarafa eğilmiş, ayakta duruyor, kafasını hiç kaybetmiyor. Kurşunları kimseye atmıyor, bilerek kimseyi belki öldürmüyor.

Fakat bütün bu halka, gittikçe daralarak daha sıkı bir halka, onu çeviren halkı birkaç dakika durdurdu. Hepsi o ayakta duran, gözleri soğuk, madeni bir parıltı ile onlara bakan güçlü yaratıkla meşguller; ben, ne garip, bu söven, bağırان, baltasını sallayan, ter kokan halktan imişim gibi kimse benimle uğraşmıyor.

- Bıyıklarını görüyon mu?
- Alın aşağı!
- Gebertin!
- Boğazlayın!

Bum bum, iki gümbürtü, sonra kudurmuş bir halk ve durmaksızın havada vızlayıp giden taşlar, insan dalgası ve bunun üstünde, ufukta kandan bir tepsi gibi kayıp ovanın altına giden güneş!

Artık İhsan'dan ayrırım. O müthiş ve kudurmuş kütle ne yapıyor, bilmiyorum; kollarını sallayanlar; birbirlerine bağırانlar, yine taş, koşuş ve durmayan çirkin bir tepinme!

Hep bu insan kasırgası kızıl karanlıkta köye doğru gidiyor. Önde ellerinde meşaleler, isli bir alevle bu korkunç yüzleri aydınlatıyor, ortada zincirlerini sallayarak iki erle beraber İhsan'ı sürükleyip götürüyorlar. Ölü değildir, diyorum. Ölselerdi onları da hendeğe atarlardı, benim yanımda iki köylü konuşuyor, yavaş yavaş:

- Aslan delikanlı be! Bizim Çanakka-le'de subayımızdı. Bir hücumla koşardı, hepimizin içi deprenirdi. Bu Hamza Bey keratası da kim oluyor?
- O Mehmet Çavuş yok mu, hep yaptırان o.
- Bizim köylü de eşek gibi be!

- Köye giriyoruz; yine duruyorum:
- Kumandanı nidecekler?
- Mahpusa götürcekler.

Ben de bu meşaleli, kanlı halkla sürüklenip gidiyorum. Köyün muhtelif köşelerinden kadın çığlıkları geliyor ve bir davul cehennem gibi gümbürtü ile durmadan çalıyor, kısık, vahşi naralar duyuyorum ve her yerde havaya silah sıkıyorlar.

Nihayet tozlu, yumru yumru bir köy sokağındayız; köşede hayvansız boş bir araba duruyor ve karşı köşede kapısı açık büyücek bir toprak eve küfür, gü-rültü arasında İhsan'ı ve erleri getiriyorlar. Ben arabanın yanına sıkıştım kaldım; yine yanımda konuşuyorlar:

- Herifi niçin öldürmüyorlar?
- Ne bileyim ben.

- Ankara'dan bir paşa geliyormuş diyorlar, acaba onun için bunları rehin mi tutuyorlar?

- Ne bileyim ben ulan!

Sokak yine karışıyor, kaçışanlar, meşale tutanlar, davul gümbürtüsü, sonra:

- Boğazlıyorlar, boğazlıyorlar!

Şakaklarımdaki soğuk ter, ellerimdeki titreme, boşta gibi sallanan yüreğimle kendimden geçmişim.

Yine ayak sesleri ve tanıdığım şive ile bir köylü nutku!.. Arabanın kenarına tutunarak ayağa kalkıyorum. Karşıda açık kapının içinden isler ve dumanlar arasında boyuna alevler ve hep söylenen, bağırان korkunç ağızlar görüyorum. Orada ne yapıyorlar? Yürüyorum. Sokaktan geçen beş on köylü ile beraber ben de kapıda durup içeriye bakıyorum.

Karşıda, açık iğrenç hela kapısı, ona

bitişik bir merdiven yukarı çıkıyor; top-
rak, pis, bir avlu, bir köşesinde zincir-
ler, laleler yığılmış, sağında demir par-
maklıklı bir kapı daha ve iki meşale bu
demir kafesin arkasını gösteriyor. Anlı-
yorum; burası nahiyenin hükümet ko-
nağı ve bu kapı hapishanedir. Demir
parmaklığın arkasında, başından sızan
kanlarla İhsan ayakta duruyor. İki elle-
rindeki uzun, kalın zincir, ayaklarına
kadar düşüyor ve boynunda kalın bir
lâle var. Parmağının bu tarafından tut-
kuyla, tiksintiyle, iğrenç bir gerilişle
Mehmet Çavuş, beş on kişiyi hapisha-
nenin kapısını kırıp İhsan'ın işini ta-
mamlamağa iteliyor. Nahiye müdürü-
nü, jandarmaları boğazlamışlarsa da bu
pis, bıyıklı oğlanı ne bırakıyorlar? Bu
da halife düşmanı, din düşmanı, hemen
gebertmeli.

(*Ateşten Gömlek*, 1922, sadeleş-
tirilmiş 11. bas. 1973)

SİNEKLİ BAKKAL'dan

– XXVII. Bölüm –

Karanlık dağıldı. Şehrin üstü inci be-
yazlığında bir dumana bürünmüş. Mi-
nareler, kuleler, uçlu uçsuz bütün şekil-
ler rüyada görülen bütün şekiller gibi
uzak, silik... Suların kurşuni yüzü uyku-
da. İstanbul gümüş bir sabah rüyası gö-
rüyor.

Galata rıhtımı... Üstünde siyah esvap-
lı adımlar.. Rıhtımın kenarında bir sürü
sandal ve salapurya. Kürekçiler kürek-
leriyle oynuyor, sabırsızlanıyor, siyah
esvaplı adamlar uzaktan gelen araba
seslerini dinliyorlar.

Birbiri ardınca bir sıra kapalı araba

geldi, durdu. Siyah esvaplı adamlar ara-
ba kapılarını açtılar, içlerinden kara
çarşafı, eli bohçalı, çocuklu çocuksuz
kadınlar, birkaç ihtiyar erkek ve bir
Mevlevi dedesi çıkardılar. Arabalardan
çıkanlar birbirlerine sokuldular, elleri
dolu olanlar omuz omuza, boş olanlar
el ele, birbirlerine yapışıp kuvvet almak
isteyen, canlı bir ıstırap kümesi gibi
sandallara, salapuryalara bindiler.

Rıhtımda ayak sesleri kesildi. Kayık-
lar kurşuni suların üstünde yayıldı, açıl-
dı... Selimiye önünde demirleyen “Şev-
ket-i Derya”ya doğru yol aldılar.

Sandal, salapurya filosunun ortasın-
da, en büyük salapuryada Rabia çocu-
ğuna meme veren bir genç kadınla yan-
yana oturuyordu. Ayaz vardı. Vehbi
Dede'nin harmanisi ikisini de birden
sarmıştı. Rabia çocuğun, harmanisi al-
tında, “gluk, gluk” diye sütü yutuşunu
duyuyordu. Karşısında sivri, beyaz sa-
kallı, tatar yüzlü zayıf bir ihtiyar, kor-
kulu bir rüyadan uyanmış gibi gözlerini
açtı:

– Torunum, torunumu sürüyorlar,
kâfirler, ocaklarına incir dikilesiler, di-
ye bağırmaya başladı.

Harmaninin altında meme emen ço-
cuk memeyi bıraktı. “Viyak... Viyak...
Viyak...” Aradaki sandalda bir erkek
çocuk bir kurt yavrusu gibi uluyordu...

– Baba... Baba... Babamı isterim!..

Gene herkes sustu. Beyaz sakallı ihti-
yarın çenesi oynuyor, içine çöken du-
dakları kımıldıyor, kürekçiler kürek çe-
kiyor. Sonu gelmeyen bir gidiş...

Nihayet Şevket-i Derya'ya sandallar
ve salapuryalar birer birer yanaştı. Si-

yah esvaplılar, siyah çarşafılları dingil-deyen iskeleden vapura ite ite çıkardılar. Erkek çocuklar, birer maymun gibi tırmandı, kız çocuklar sümüklerini ve içlerini çeke çeke, ağlaya ağlaya tırmandılar.

Merdivenin başında yırtık paçalı, püskülsüz fesli, yalınayak, bir tayfa duruyordu. On yıldır “Şevket-i Derya”da Yemen’e, Trablus’a sürgün, asker götüren bir tayfa...

Ağzını açtı ve sövdü. Uzun kafiye, düzenli bir küfür silsilesi: Çoluk çocuk, kadın, ihtiyar, sürü sürü çaresizleri, kimsesizleri seher vakti “Şevket-i Derya”ya sürükleyenlere, kara çarşafli matrem kümesinin evlâdını, ayalini, babasını, kardeşini dünyanın dört bucağına saman çöpü gibi dağıtanlara; ev, bark yıkmayı, ocak söndürmeyi iş edinip onunla para kazananlara!

Küfür sağanağı geçmiş yıllara döndü, zulüm bezirgânlarının atalarına; atalarının atalarına, ta Adem Baba’ya ulaştı. Küfür sağanağı gelecek yıllara doğru esti. Ölüm bezirgânlarının sülâlesine, insanlara eziyet edecek olan ta en son zalime dayandı.

Şüphesiz ki bu küfür en çok padişaha ve onun çevresindeki büyüklere idi. Fakat siyah esvaplılar, “bir mesele çıkartmamak” için emir almışlardı. İhtimazlı-ge geldiler.

Güvertede kargaşalık ve gürültü göklere çıkıyordu. Rabia, biraz şaşkın, salapuryada arkadaş olduğu çocuklu tazenin kocasıyla buluşmasını seyrediyordu. Fakir bir genç memurdu galiba... Üstü başı düşük, zayıf bir adam... Ka-

yıkta çocuğu uyandıran Tatar yüzlü, beyaz sakallı adamın sakalı havada sayıklıyor gibi gene bağıyor:

– Ocaklarına incir dikilesiler...

Genç bir Tıbbiye öğrencisi, ihtiyarın ellerini aşağıya çekiyor, sağır kulağına:

– Efendi baba, bayrama bizi affederler, bayrama olmazsa... cülûsa.. diye bağılıyordu.

Meşhur küfrün sahibi tayfa, şimdi elinde kırık bir toprak testi, halka su dağıtıyor, çocukların çenesini okşuyor, ihtiyar kadınlarla şakalaşıyor. Fakat bu kıyametin ortasında Tefvik neredeydi?

Sonunda, Rabia’nın gözleri onu da buldu. Kocasına güvertede yer yapmaya uğraşan şişman bir kadın çocuğunu kucagında oyalamaya çalışıyordu. Rabia’yı görünce çocukla koştu. Baba kız aralarında çocuğu ezerek, çığırarak birbirlerini kucakladılar. Kadın koştu, çocuğunu kaptı.

Tefvik’in sakalı çıkmış yanakları çökmüş, gözlerinin çevresi mosmor olmuş. Baba kız konuşmaya vakit bulamadan kaptan köprüsünden kaptanın sesi bozazan gibi öttü:

– Çabuk olun... On dakika sonra kayıklara!

Rabia, Tefvik’in göğsüne mendilden toparlak bir çıkın yerleştirdi. Bu, dükkânın son bir aylık kazancıydı. Sonra o da babasına şişman kadının kocasının yanında güvertenin ortasında bir yer kapmaya başladı. Rakım’ın terleyerek sürüklediği sepetleri yerleştirdi.

– Dolma var, zeytin, peynir, söğüş var... Şam’a gelince bize yaz.

– Vay ben Şam’a mı gidiyorum?

Kimse henüz nereye sürüldüğünü bilmiyordu. Herkesin zihninde klasik menfa yerleri, Yemen ve Fizan korkunçluğu dolaşıyordu.

O gece Vehbi Dede, Rabia'ya gelmiş, babasının Şam'a gideceğini haber vermiş; kızın zihnini de, elini de Tefvik'in çamaşırı ve yemeği ile bütün gece meşgul etmişti. Ve tanyeri ağarır ağarmaz onu Rakım'la arabaya sokmuş, rıhtıma getirmişti.

Vapura bir çatana yanaştı. Kaptanın sesi bir daha hücum borusu gibi öttü:

– Haydi kayıklara...

Siyah esvaplılar güverteye geldiler. Siyah çarşaf kümesini bir daha ittiler, kaktılar.

Memedeki çocuk gene viyakladı. Küçük oğlan, kurt yavrusu gibi uludu, ihtiyar bedduasını sayıkladı, kız çocukları sümüklerini çeke çeke ağlaştılar. Güvertedeki insan dalgası kabardı, çalkandı. Gene o ıstırap kümesi el ele, omuz omuza, sırt sırta salapuryalara, sandallara indiler.

Güvertede erkekler canlı bir ehlam gibi birbirinin üstüne yığıldı, açılan salapuryalara renkli renkli mendil salladılar.

Sular uyanmıştı. Küreklerin altında, sandalların böğründe çırpıntılar, şıpırtılar vardı. Denizle güneş oynuyor, bir yanda açık kırmızı ışıklı mor adalar öbür yanda yarım ay biçiminde İstanbul limanı...

Kayıklar İstanbul'a yollandı. Ses seda kesilmişti. Siyah çarşaflılar, gözleri yarım kapalı, elleri gökte uzun uzun bir şeyler okudular, sonra başlarını çevirip “Şevket-i Derya”nın olduğu yere doğru üflədiler.

Rakım, Dede'ye sordu:

– Son gelen çatanadan Hilmi Bey çıktı. Vapura niçin geldi?

– O da Şam'a sürülüyor. Tefvik'e arkaşa.

Rabia:

– Ben de Dürnev hanıma hizmetçi olurum, dedi.

Vehbi Dede, gözlerini denize çevirdi. Beyaz köpüklü, atlas ışıklı, mavi sular da birbirinin sırtından atlayarak, yuvarlanarak, oynayarak bir alay yunus-balığı geçti.

Rakım:

– Tefvik benden Karagöz takımlarını istedi. Vaporda sanki “hayal” mi oynayacaktı? dedi...

Vehbi Dede dalgın dalgın cevap verdi:

– Hayal de insan gibi diyar diyar gezerek hey oğul!

(*Sinekli Bakkal*, 1936; sadeleştirilmiş 32. bas. 1974)

SİNEKLİ BAKKAL'dan

– XXIII. Bölüm –

Temmuz ayında 1908 ihtilâli oldu. Kör bir öfke borası gibi esti. Yüzyılların kurduğu kuralların köklerini söktü. Ağaç devirir gibi zalim devirdi. Sosyal ve siyasal düzen ve intizamı alt üst etti. Öyle bir kargaşalık oldu ki kim kimdir, ne nedir ayırt edilmez oldu.

Ve eski rejim sürgünleri vapur vapur gelmeye başladılar.

Bu vapurlardan birinde Tefvik de vardı. Sırtını güneşe vermiş, ayaklarını uzatmış, güvertede keyifleniyordu. Bir

saat sonra limana gireceklerdi.

O vapuru dolduran sürgünler arasındayalnız ve yalnız ailesiyle zihni meşgul olan Tevfik'ti. Ötekiler birdenbire başarılarında esen şöhret rüzgârlarıyla sarhoştular. İstanbul'dan padişah haini diye tekme tokat fırlatılmış atılmışlardı. Şimdi hepsi birer kahramandı. Hatta siyasi sebeplerden değil, adi cürümlerden, sırf dolandırıcılık, şantaj yapıp da İstanbul'dan atılanlar bile bugünün şeref ve şan güneşinde ısınıyorlardı.

İçlerinde bir açıkgöz, Çanakkale Boğazı'nı geçerken parlak bir fikir buldu. Para edecek bir fikir. Öteki sürgünlerle konuştu. "Siyaset Mağdurları" Cemiyetini kurdu. Böyle bir cemiyet için platform, siyasi esaslar falan gerekmiyordu. Seçimde halk onları, ne düşündüklerini, neye inandıklarını sormadan seçecekti. Yalnız yapacakları şey, sokakta bir gaz sandığının üstüne çıkıp sürgünde çektiklerini azıcık mübalâğa ile süsleyerek anlatmak... Ondan sonra mebusluk.. Ondan sonra bol maaş ve imtiyazlar!

Tevfik'in sırtı güneşte onları dinledi. O vapurda "Siyaset Mağdurları" Cemiyetine yazılması teklif edilmeyen bir Tevfik vardı. Herif bir soytarı! Artık ondan da mebus olamaz ya...

Sonunda limana girdiler.

İstanbul şehri kollarını açtı, zevk içinde kahramanlarını sardı. Ve Tevfik, İstanbul'u görür görmez bir çocuk gibi ağlamaya başladı.

Rıhtıma nasıl çıktı? Bunu kendi de ayırt edemedi. Bir insan denizinde yüzyüyor gibiydi.

Kalabalığın arasında gözüne Sabit

Beyazabeyin yüzü ilişti. Arkasına Sinekli Bakkal'ın bütün bildik yüzleri toplanmıştı. Bütün Sinekli Bakkal sokaklarının hürriyet kahramanını karşılamaya gelmişti. Tevfik sağa sola omuz vurarak onlara yanaştı.

Ağabey onu görür görmez emir verdi. Sinekli Bakkal boğazını yırtarak bağır-maya, alkışlamaya başladı: "Yaşa şaşa..." nara, nara üstüne.

Tevfik bu gösteriden o kadar ürkmüştü ki saklanacak yer arıyordu. Şimdi Sinekli Bakkal delikanlıları şişman bir adamı tuttular, omuzlarına kaldırdılar. Bir ayağı bir omuzda, öteki ayağı başka bir omuzda, elinde bayrak bir adam... İhtilâl günlerinin düzine düzine ortaya çıkardığı sokak hatiplerinden biri. Sabit Beyazabey onu Beyazıt'ta dinlemiş, yeni rejimi en çok hararetle, taşkın ve coşkun şakşakladığı için çok beğenmişti. Bugün de tutmuş, Tevfik'in şerefine nutuk çeksin diye getirmişti. Mahalleli hatibe on sarı altın vadetmişti. Hatip:

– Ben, hürriyet âşığı Sinekli Bakkal'ın yetiştirdiği bir halk kahramanını alkışlamaya geldim, diye başladı. Sesi gürdü, kuvvetliydi.

Sinekli Bakkal grubunun dışındaki kalabalık bile yanaştı, durdu, dinledi.

– Geçen istibdat ve zulüm devrinin mazlumu olan bu kahraman bizleri kurtaran şanlı hürriyet kahramanlarından biri (eliyle Tevfik'i gösteriyordu) sen ey hürriyet ve adalet âşığı! Senin huzurunda yemin ediyorum ki, hürriyetimizin senedi olan meşrutiyete kim el uzatırsa, ben onun bu ellerle gırtlığını

sıkar, anasını ağlatır, iki gözünü birden patlatırım!

Hatip, ellerini, hürriyetin gönüllü muhafızı, pençelerini halka uzattı. Kısa parmaklı, geniş kıllı ve korkunç iki el. Tevfik “Göz Patlatan Muzaffer”in ellerini tanıdı.

Sendeledi. Hapishanede gözlerinin önünde bin bir yıldız uçuran bu eller hâlâ kulak tozunda şaklıyor, tepesini yumrukluyormuş gibi geldi.

Sinekli Bakkal kafilesinden iki kişi arkasından geldiler, koluna girdiler. Biri Vehbi Dede, öteki Osman’dı.

– Bu herif burada ne arıyor?

– Meşrutiyet hatibi... Yeni idareyi alkışlıyor.

– Ne, ne?

Osman kolundan çekti:

– Kalabalıktan çıkalım.

– Rabia nerede?

– Torununu süslüyor... Ana oğul Sinekli Bakkal kahramanını bekliyor.

– Torun... Torun...

Tevfik’in gözlerinden iki yaş yanaklarına damladı. Vehbi Dede dedi ki:

– Hayal takımına bir çocuk eklersin, Tevfik!

Osman haksız yere anasından dayak yemiş bir çocuk gibi kırılmıştı. Halbuki selâmlığa girerken, bu parlak planını Rabia ile konuşmayı düşünürken ne kadar içi sevinçle dolu idi. Rabia’nın gözleri parlayacak, onunla bu planı konuşacak sanmıştı.

Halbuki kız onu âdeta horlamıştı. Osman’ın teklifine bu kadar kızacak ne vardı? Bu Rabia ne zaman Osman’ı anlayacak? Ne kadar bir sürü eski şeylere

bağlı bir yaratık! Kendi kendini ebediyen tekrar eden, fakat durmaksızın uzaklaşan bir doğu melodisi! Bir tek ses, bir tek istek... Halbuki Osman batinın en karışık bir senfonisi... Bin bir istek, bin bir emel.

Rabia burnunu cama yapıştırdı. Osman’ın teklifini düşündü: Onu, tanıdı tanıyalı bu kadar yabancı hissetmemişti. Selim Paşa’nın hakkı vardı. Avrupalı demek, maddi şeylere bağlı olmak demektir. O zamanda Paşa’nın selâmlığını kiralamanın nasıl saygısızlık olacağını düşünemiyor muydu? Güya bir de memleketinde soylu bir ailenin çocuğu imiş.

Bir defa, Paşa onlardan belki kira almayacak, bedava vermeye kalkacak. Sonra onlar Paşa’nın eski debdebesine göz dikmiş, yeniden gören insanlar durumuna düşecekler. Rabia âdeta Sinekli Bakkal kadınlarının dedikodularını işitiyor gibi: “Rabia’ya ne oldu? Paralı kocaya varır varmaz konak, halayık sevdasına düştü. Bari bir de haremağası tutsa! Halayık onun nesine? Eli ayağı tutmuyor mu?”

Hem demek Osman dükkânın üstündeki evi beğenmiyor. Bunu düşününce üzüntüden çok, kızgınlık duydu. Ve hostandaki baş dönmesini, bulantısını tekrar duydu. Tavan, yer, kızıl, yeşil ışıklı camlar, dışarıdaki akasyalar hep birbirine karışmış, dönüyor.

– Söylediğimde bu kadar kızacak ne var, Rabia Hanım?

Osman’ın sesinde zorla tutulan kızgınlık ve başkaldırma yanında bir de küçümseme vardı. Bu kız onun için şim-

di, pis bir arka sokakta doğmuş, büyümüş bir imam torunu, bir bakkal kızı. Ne demiş de bu kadar fedakârlık ederek hayatını, şımarık bir mahalle kızına bağlamıştı? Ömürlerinin sonuna kadar birbirlerinin tepesine çıkacak kadar dar bir evde oturmağa mahkûmdular.

Rabia, gözlerinde âdeta vahşî bir ışıltı ile döndü. Dudakları Emine'nin dudakları gibi bir tek sıkı çizgi:

Sen, iki gözüm, konaklarda yaşamağa alışık bir kız almalıydın. Ben oturduğum yerden şuradan şuraya gitmem. Anlaşıldı mı?

– Anlaşıldı, küçük hanım. Sen konak denilen şeyin benim gözümde yeri var sanıyorsun, yanılıyorsun: Bu selâmlık bizim uşak dairesi...

Sustu. Nasıl oluyor da o da bir mahalle delikanlısı gibi âdeta övünüyor-du?

Rabia bir kat daha kızdı. Sesi bir perde daha yükseldi:

– Daha âlâ ya! Olduğun yerden neye

çıktın? Seni asılzade bey... mirasyedi bey... Bana şimdi de Frengistan'daki konaklarınla mı övüneceksin? Her şeyi alınlarının teriyle kazanan adamlar arasında senin işin ne? Sen, sen, bizden olmak için kırk fırın ekmek yemen gerek.. Seni zıpçıktı, mirasyedi...

Rabia'nın son sözleri bir yılan zehiri gibi Osman'ın suratına fırlıyor. Rabia'ya göre kültür, medeniyet, memleket ve ırk ayrımı, bir dinden olanlar için bir hiç. Fakat sınıf farkı... Buna o, ku-duruyordu.

“Rabbim, beni fukara sınıfından ayırma” diye söylenirken Osman ilk defa Rabia'ya karşı şiddetli bir düşmanlık duydu. Rabia ve Sinekli Bakkal, bunlardan birdenbire tiksinivermişti. Rabia, onun yüzüne, “asılzade, mirasyedi” diye haykırırken, öyle burnu havada ve gururlu görünüyordu ki... Güya Sinekli Bakkal'da bakkal olmak soylu sınıflara mensup olanları küçük görmeğe, alay etmeye layık görmeğe kafiydi!

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU

Kahire’de doğdu (27 Mart 1889). Altı yaşlarındayken ailesiyle birlikte Manisa’ya geldi. İlköğrenimini bu kentteki Feyziye Mektebi’nde tamamladı. Rüştîyenin (ortaokul) ikinci yılında İzmir İdadisi’ne geçti (1903). Çocukluğunda, eğitim görmüş bir kişi olan annesinin kitap sevgisinden yararlanarak Ekmekçi Kadın, Monte Kristo gibi romanları okuma olanağı bulmuştu. Yıllar sonra özellikle Monte Kristo’nun kişiliği üzerinde yarattığı etkiyi anlatacak, “*Belki bugünkü mevcudiyetimde M. Kristo kahramanlarının bazıları hâlâ yaşamaktadır. İhtimal on bir, on iki yaşında iken bu kitap elime geçmemiş olsaydı, ben şimdi büsbütün başka bir adam olacaktım*” diye yazacaktır.

İzmir’de “İdadi” yıllarında (1903-1905) “Edebiyat-ı Cedide” şair ve romancılarını okuyarak, gençliğinin ilk evresinde edebiyatçı kimliği duymaya başlayan Yakup Kadri, Ömer Seyfettin, Baha Tevfik, Şehabettin Süleyman gibi genç yazarlarla tanıştı; onların küçük edebiyat çevrelerine katılma fırsatı buldu. 1905 sonlarında annesiyle birlikte Mısır’a gittiler. Üç yıl kadar, İskenderiye’de bir Frerler Okulu’nda Fransızca öğrenim gördü. Meşrutîyetin ilanından birkaç ay önce İstanbul’a yerleşti. Hukuk Fakültesi’nin son sınıfına kadar okudu (1908-1910).

Bu yıllarda “Fecr-i Âti” topluluğuna katılarak Muhit (1909), Şiir ve Tefekkür (1909) dergilerinde görünmeye başladı. Servet-i Fünun (1910-1911), Rübap (1912), İkdâm (1913) dergi ve gazetelerinde, *Bir Serencam* (1914) adlı kitabında topladığı öykülerle, düz yazı şiirlerini (1910’da Servet-i Fünun’da dört şiir) yayımladı. Kısa süre Üsküdar İdadisi’nde edebiyat ve felsefe öğretmenliği etti (1916-1917). Türk Yurdu, Yeni Mecmua, İkdâm, Dergâh, Akşam dergi ve gazetelerinde çıkan öykü, yazı ve romanla-

rıyla dönemin ünlü yazarları arasına katıldı. Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'ya geçti (1921). Mardin (1923-1931) ve Manisa'dan (1931-1934) milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. Tiran, Prag, Lahey, Tahran, Bern'de elçilik, Kurucu Meclis'te üyelik yaptı (1961). Manisa'dan milletvekili seçildi (1961-1965). Cumhuriyet döneminde Kadro, Varlık, Hayat, Meydan dergileriyle, Cumhuriyet, Hâkimiyet-i Milliyet, Ulus, Milliyet, Yeni İstanbul, Tercüman gazetelerinde roman, makale ve anıları yayımlandı (Ölümü, 13 Aralık 1974).

Öyküleri

Yakup Kadri'nin öykü anlayışının iki dönemde geliştiği söylenebilir. Gençlik yılları sayılabilecek olan 1909-1916 yıllarında dili ve konularını işleyiş yönünden "Edebiyat-ı Cedide" beğenisi; yaşama bakışı, seçtiği olaylar ve kişiler yönünden Mauppassant etkisinde görünür.

1) İlk dönemin ürünlerini topladığı *Bir Serencam*'daki (1914) gerçekçi gözlemlere dayanan öykülerde bile yazar, öykünün akışını bozan belirtmelere düşkündür:

Fazıl'ın kül renkli şekli yanında beyaz kostümü büyük, tüylü beyaz şapkasıyla, denizin arkadaki müzehhep yolları üzerinde dolaşıp ta uzaklardan bu sahile dinlenmeğe gelmiş mağrur sorguçu bir kuş gibi sâkin, müsterih dururken; ötekinin müphem râşelerle titreyen eli mutassıl -şimdi siyah görünen- nefsi şapkasının üstünde dolaşıyordu.

2) Betimlemeleri, "beyaz bir sis gibi", "derin bir mezar sükûneti", "misikin, dumanlı, muhtazar, ziyalar" (Baskın) biçiminde, "Edebiyat-ı Cedide" şiirinde bol rastlanan benzetilerle süsler. "Pürhayat ahengi", "altın pırlanmaları", "melûl güzellik", "nâgihan güneş", "mağrur yara", "billûr kapı" (*Bir Serencam*) gibi tamlamalarla etki sağlamaya çalışır.

3) Kişilerin ruhsal durumlarını yansıtırma çabasıyla şairaneliğe kapılır.

Ah! Onun ne kadar maceraperest bir ruhu vardı. Ve bu ruh, bu ölü memlekette bu buzlu dağların kenarında, bu uyuklayan evler arasında, daima küf kokan ihtiyar kalem odalarında ne kabir azabına benzer dakikalar yaşamağa mahkûmdu...

Kâğıtlarım yorgun, kanatları kırık kelebekler gibi arabanızın içine, hummalarla dolu düştükçe, artık onları eğilip elinize almıyorsunuz. Artık kâğıtlarım parmaklarınızın ucunu öpemiyor ve avucunuzun içi onlara lâzım gelen harareti vermiyor. Kâğıtlarım, üşüyor, titriyor hanımefendi; ben de titriyorum. (*Bir Ölünün Mektubu*)

4) "Ah! Oh!" gibi ünlemlerle (..), (...) noktayla biten kısa tümceler kullanır.

Oh! İyi yaptın. (*Baskın*)

Akşama kadar dolaştık, ta geceye kadar, ta semâ kararınca kadar... (*Yalnız Kalmak Korkusu*)

Oh! Yalvarırım size, sana yalvarırım ey kadın. (*Bir Ölünün Mektupları*)

5) Konuları küçük kent ve ilçelerde geçen öykülerde çevre –Ömer Seyfettin ve Refik Halit'te gördüğümüzün aksine– çok genel özellikleriyle yansıtılır.

Tâ karşıda, ova tarafından, Menemen boğazının üstünden şehrin semasına doğru uzanıp yayılan mehip ve kesif bir sürü bulut kitleleri, onun bu hissini teyid ediyordu. Zaten bütün gece, sabaha kadar, dağların tepelerine bir hayli kar yağmıştı. (*Baskın*)

6) Ya birdenbire coşkularına kapılan (*Şapka*'daki Fazıl), ya çevresinden öğrenen (*Baskın*'daki Hilmi Efendi), ya da zayıf, ruhsal dengeleri bozuk kişilere (*Yalnız Kalmak Korkusu*) rastlanır. Kişilerin ruhsal durumlarını yansıtırken yazar, inandırıcı olma çabasıyla idealizme de sapar:

“Ben kimdim? Burası neresiydi?”, “Varlığımdan, mevcudiyetimin sıhhatinden emin olabilmek için başımı tutuyor, göğsüme dokunuyor, kalbimi dinliyordum.” “Bu eller benim değildi.” (*Yalnız Kalmak Korkusu*).

7) Dili eskidir. Yazarın 1943'teki yeni basımında yaptığı kimi değişimleri, M. Nihat Özön, aşağıdaki biçimde saptamıştır:

Müsmir - semereli, püresar - esrarlı, müsrren - ısrarlı, hadden efzun - çok fazla, şedit - şiddetli, müvellidi - anası, iktida - uymak, masaip - zorluklar, isticar - kiralama, tevlit ettiği - yarattığı, murakkas - oynak, mestur - örtülü, sabahın vürudunu - sabahın olmasını, bütün kabiliyet-i rüyetimi - gözlerimi, vüsat - genişlik, endişeva - endişe verici, bir esmer hâleyle muhat - bir esmer hâleyle çenberlenmiş, mütefekkir - düşünceli, feyyaz saçlarını - gür saçlarını, ferdası gün - ertesi gün, kemâl-i sükün-ı demle - bütün soğukkanlılığımla... (*Ülkü* dergisi, sayı 46, 16 Ağustos 1943).

Ancak 1916'lardan sonra “Milli Edebiyat” akımının ilkelerini benimseyerek dilini ikili üçlü tamlamalardan ayıklayan Yakup Kadri'nin, “isterik kadın hikâyeleri ve zendostluk maceraları”ndan meydana geldiğini söylediği “Edebiyat-ı Cedide” anlayışını yerdiği görülür. Artık, “birtakım ferdi elemeleri, üzüntüleri veya ailevî sıkıntıları değil, insanî ve millî ihtiyaçları” yansıtacak bir gerçekçilik anlayışına inandığını yazar¹. Osmanlılıktan kurtularak, “eski Osmanlıcanın Yeni Türkiye'nin dili” olamayacağı görüşlerini paylaşmaya başlar.

Bu anlayışın ilk ürünleri, 1916-22 yıllarında dergi ve gazetelerde (özellikle *İkdam* ve *Dergâh*) yayımlanan *Millî Savaş Hikâyeleri*'ndeki (1947) öykülerdir. İmparatorluğu, eski toplum koşullarını çökerten savaşın yarattığı, yangından, kıymıdan, yitiklerden, yenilginin acılarından kurtulamayan savaş sonrası insanının, kısa bir süre sonra bu kez yeni bir kavganın içinde istenç gücünü ortaya koymasına tanık oluruz bu öykülerde. İnsanlar, arayışları, dirençleri, inançları, zayıf ve güçlü yanlarıyla (kadın, erkek, genç, yaş-

1. İkdam, 7 Haziran 1922; anan: Dr. N. Akı, Y. Kadri Karaosmanoğlu, sf. 91 (1960).

lı, çocuk) kişiliklerine önem verme aşamasında görünürler. Yaşam değişme zorunluğunu, doğum sancılarını çeken yeni bir toplumun insanı olmayı öğretmiş gibidir onlara. Babaları, askerdir; öyleyse ölüm olasıdır. Öyleyse çocuklar babayla değil, baba kavramına tutunarak büyüyecekler, kendilerine inanmayı öğreneceklerdir. Her şeyin çatırdadığı bir ortamda aile yitmiş, ev ocak yitmiş, köy bucak yitmiş bireyler kalmıştır. Kadınları bile başkaldırır, duruma getirmiştir bu gerçek. Örneğin Köyünü Kaybeden Kadın'daki (ilkın *İkdam* gazetesi, 5 Ocak 1922) yaşlı kadının yakınması başkaldırma düzeyindedir.

O yanık köyün içinde, o küller ortasında, o viranelerde ben yalnız başıma ne yaparım? Yaşım yetmiş buldu, elim ayağım tutmaz oldu. Ne işe, ne aşı bakabiliyorum. Akşam olunca gözlerim görmüyor, hanı düşmanı koğup geleceğiz demiştin?

Güçsüzler ise, yitiklerinin arkasında ayakta kalma direncini gösterememişlerse çevre, *Ses Duyan Kız*'da (ilkın *İkdam* gazetesi, 26 Haziran 1916) olduğu gibi başka nitelikler, simge değerleri yükler onlara.

Yakup Kadri'nin bu dönem öykülerinin genel özelliklerini şöyle saptayabiliriz:

- 1) Yazarın değişen dil anlayışına bağlı olarak, üslubu da değişmiş, anlatım yalınlaşmıştır.
- 2) Kurtuluş Savaşı günlerinde geçen konularını karşılaştığı olaylardan çıkarır; daha değişik kişiler sergiler.
- 3) Çevre betimlemeleri kısa, ama belirgin ve etkilidir.
- 4) Öykülere "dialog" daha geniş ölçüde girmesine karşın, "şive taklidi" görünmez.
- 5) Kişilerin ruhsal durumları çözümlemelerden çok, davranışları ve konuşmaları ile verilmeye çalışılır.

R o m a n l a r ı

Yakup Kadri, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına değin, düzyazı şiir, makale ve öykü türlerinde çalışırken, "yaşam deneylerinin çoğalması nedeniyle" öykü sınırlarına sığmadığı düşüncesine vararak romana geçmiştir. İlk romanı *Kıralık Konak*'tan (*İkdam*'da tefrika edilişi 1920, bas. 1922) itibaren bütün yapıtlarında bir dönemin özelliklerini, kendi tarih anlayışı içinde değerlendirerek yansıtmayı amaçladığı görülür. Tarihleri yönünden bir sıra gözetilerek yayımlanmalarına karşın, romanları Abdülaziz dönemini (1861-1876) anlatan *Hep O Şarkı*'dan itibaren Abdülhamid dönemi (*Kıralık Konak*, *Bir Sürgün*), II. Meşrutiyet (*Nur Baba*, *Hüküm Gecesi*), Mütareke yılları (*Sodom ve Gomore*), Kurtuluş Savaşı (*Yaban*), Cumhuriyetin ilk yılları (*Ankara*) sergilenir. Yazarın, "roman sanatı" üzerindeki görüşlerine ayrı bir bölümde değineceğimizden, burada *Kıralık Konak*, *Hüküm Gecesi*, *Sodom ve Gomore*, *Yaban*'ın genel özelliklerini saptamaya çalışacağız.

Kiralık Konak: Yakup Kadri'nin ilk romanında Osmanlı İmparatorluğu'nun yarı sömürge olma döneminde, eski bir aile ve çevresi sergilenmektedir. Ailenin yaşlı bireyi Naim Efendi, Tanzimattan sonra değişen yaşama biçimleri karşısında çevresine ve yakınlarına yabancılaşırken, ailenin genç bireyleri bu değişmelerin etkisinde kalırlar. Böylece eski kuşakla XX. yüzyılın ilk evresindeki çocuklar arasında çelişkiler ortaya çıkar. Eski ailenin –aslında egemen kesimin– simgesi olan konak da yeni ailenin (aslında oluşmaya başlayan burjuvazinin) simgesi olan apartmanla çelişki halindedir. Sonunda konak da, konağa bağlı eski aile de tarih sahnesinden silinirler.

Romanın girişinde kişilerin iç ve dış yapıları çizildikten sonra, ailenin bozulmaya başlayan ekonomik durumu belirtilmiş, duygusal ilişkiler içinde kadın ve erkek kişilerin tavırları gösterilerek, eski kuşakla yeni kuşak arasındaki görüş ayrımları ortaya konmuştur.

1) Gelişen olaylar içinde romancı, başlıca kişilerinin bu yönlerini özellikle somutlamaya çalışır. Yaşamının son evresinde artık yazılan ve konuşulan Türkçeyi bile anlamaz duruma gelen Naim Efendi şöyle çizilir:

Naim Efendi ise ne çok zengin, ne de çok hesapsızdır. Pederinden kalmış bir serveti gençliğinden beri oldukça büyük bir ihtimamla idare ve muhafaza ediyor. Kendisi Abdülhamid-i sani devri ricalinden olmakla beraber bu servete hiç bir şey ilave etmedi...

... Bununla beraber, Naim Efendinin iki esaslı fazileti daha var idi; bir valide kadar müşfik ve bir dul kadın kadar titizdi:

Damadı ise, biraz da Hüseyin Rahmi'nin *Şıpsıvdi*'sinde karşılaştığımız Meftun'u anımsatan çizimlerle görürüz:

Nasılca küçükten beri Fransızca bilmek, bir müddet Galatasaray mektebinde bulunmak gibi, bir müddet Beyoğlu muhitinde tatlısu Frenkleriyle düşüp kalkmış olmak ona bir softa evinde, çıplak kadın resimlerinden, dizi dizi Fransızca kitaplardan, vazolardan, biblolardan müteşekkil bir halvet yapmak ve bu halvette yaylı bir şezlonga uzanıp gözleri tavanda, ayakları havada bir taraftan Hollanda sigarını emerek, diğer taraftan yabani ve perişan bir sesle birtakım opera parçası terennüm ederek saatlerce vakit geçirmek hakkını vermiştir.

Kız çocuk (Seniha) okuduğu kitaplar sonucu çağdaş kadını tanımanın yarattığı sınır tanımazlıkla, eski ahlak değerlerinin dışına çıkmış, dönemin değer saydığı (Avrupa gezisi, kumar, içki) yeniliklere öykünme çıkmazına düşmüştür.

Seniha, şimdi böyle başıboş şahlanmış bir hayvan üstünde gibiydi. Fakat kendini daracak bir saha içinde mahsur ve mahpus hissediyordu. Ruhunda çılgın cevelanların, bitmez tükenmez mesafelerin hasreti vardı. En küçük teferruatına kadar herşeyini ve her tarafını bildiği ve ezberlediği bu evden, doğduğu gündenberi daima aynı havayı yuta yuta âdetâ bunaldığını hissettiği bu memleketten kaçmak, uzakla-

ra nâ-meri ve nâgeh-zûhur şeylere doğru gitmek istiyordu. Avru-pa'nın şenlik ve aydınlık şehirleri onu esrâr-engin bir surette kendine doğru çekiyordu.

2) Romanın çözümünde oldukça inandırıcı rastlantılar ve gerekçelerle bireylerin kendi başlarına hareket ettikleri görülür. Naim Efendi, geleneğe bağlı kalarak konağı korumaya çalışırken, genç kuşaklar birer birer kendi tutkularını yaşarlar. Konak, yerini apartmana bırakmıştır.

3) Romanın temel amaçlarından biri olan eski kuşakla yeni kuşakların dünya görüşleri belirtilirken yardımcı öğeler iyi kullanılmıştır:

... Bir gün eline damadının okuduğu kitaplardan biri geçti... Naim Efendi adetâ yeni kıraat dersine başlamış bir çocuk gibi, kelimeleri heceliyor, bir cümleyi bin zahmetle sonuna kadar ya tamamlıyor, ya tamamlayamıyor veya tamamladıktan sonra da okuduğu şeyin ma-nâsını iyice kavrayamıyordu. Vakıa bu, Edebiyat-ı Cedide külliyyatın-dan bir romandı.

4) Tarih gerçekleri sergilenirken bunların nedenleri üzerinde durulmaz. Yazar, kişilerin dış yönleri gibi, iç dünyalarını yansıtmaya ölen gösterir. Uzun çözümlemelere gitmeden yapmaya çalışır bunu. İnsanı çevresinden soyutlamadan verme olanaklarını arar.

5) Kimi araştırmacılar, *Kiralık Konak*'ın, Flaubert'in *Madam Bovary*, Goncourt Kardeşler'in *Geerminie Lacerteux* ve Mehmet Rauf'un *Eylül* romanlarından etkilendiği savındadırlar. (Bu etkilere gerekçe olarak Dr. Ni-yazi Aki'nın *Yakup Kadri Karaosmanoğlu -1960-* adlı kitabında kanıtlar gösterilmiştir.)

Hüküm Gecesi: Yazarının "siyasal roman" olarak nitelediği *Hüküm Gecesi*'nde Meşrutiyet döneminin iktidardaki "İttihat Terakki" ile muhale-fetteki "Hürriyet ve İtilaf" partileri arasındaki çekişmeler yansıtılırken, Babı-âli baskını, gazeteci Ahmet'in, Samim'in, Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi gibi olaylar anlatılır. İktidara yandaş olmamasına karşın etkin bir kişilik sahibi izlenimini uyandırmayan romanın kahramanı (gazeteci Ah-met Kerim) olayların akışı içinde yuvarlanıyor gibidir. Roman, Mahmud Şev-ket Paşa'nın öldürülmesi nedeniyle başlatılan tutuklamalardan sonra Ahmet Kerim'in sürgüne gönderilenler arasına katılmasıyla sonuçlanır.

1) *Hüküm Gecesi*, ayrı ayrı başlıklarla sunulan XIV. bölümle (sayı kon-mamış) son bir bölümden oluşur. Roman, serim-düğüm-çözüm gibi bilinen aşamalara dayanılarak kurulmamıştır. Her bölümün, Ahmet Kerim'in ara-cılığı ile birbirine bağlanması gözetilerek, tarih sırası içinde yazarın önemli gördüğü olaylar yansıtılır. Özellikle IV. bölüm (gazeteci Ahmet Samim'in öldürülüşü), IX. bölüm (Halâskâr Zabitan Grubunun ortaya çıkış nedeni-le muhalefetin güçlenmesi), XII. bölüm (İttihatçıların Babıâli baskınıni dü-zenleyerek iktidara el koymaları), X. bölüm (İtilafçıların anlatılması), XIV.

bölüm (Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi) gibi olaylarla örülmüştür.

2) *Hüküm Gecesi*'nin önemli kişileri Meşrutiyet döneminde yaşamış, düşün, eylem ve politika adamlarıdır. Ali Kemal, Mahmud Şevket Paşa, Şehabettin Süleyman, Talat Bey (Paşa), Enver Paşa, Ziya Gökalp, Cemal Bey (Paşa) gibi olayların akış zinciri içinde sahneye çıkarlar. Bu durum roman-cıyı iki zorunluk karşısında bırakmaktadır. Ya, kendi adları ile verilen bu kişileri, gerçekte bilinen kişilikleriyle yansıtacaktır; ya da –yaşamdaki adları ile geçirse bile– romanın konu ve gelişimi içinde kendi amacına yönelik özelliklerle anlatmak istiyorsa, bunları başka roman kişilerini oluştururken başvurduğu yöntemlerle çizmesi gibi yeniden yaratacaktır. Nedir ki, Yakup Kadri, bu kişilerden kimilerini gerçeğe bağlı olarak bilinen özellikleriyle yansıtırken, kimilerini ne yaşamdaki gibi, ne de bir roman kahramanının inandırıcılığı içinde verebilmiştir.

Ziya Gökalp, Cemal Bey, Talat Bey'in kişilikleri, romana başarı ile yansıtılırken, Mahmud Şevket Paşa'nın, Ali Kemal'in kişilikleri aynı düzeyde görünmemektedir. Ahmet Kerim ise, arkasından izlediği olaylar içinde tepkileri, davranışları, duyarlıkları ile canlı ve etkilidir.

Kimi kişilerin de yazarın edebiyat anılarında anlattığı biçim ve üslupta ortaya konduğu görülür:

Şehabettin Süleyman, o esnalarda hergün veya her hafta, biri batıp biri çıkan gazetelerde ser-muharrirlik etmekte idi. Bazan günde üç dört makale yazdığı oluyor, bittabi bu müthiş ve hesapsız mesaisini bitirebilmesi için gece geç vakitlere kadar çalışması lâzım geliyordu. Şehabettin Süleyman, bu bitmez rükenmez mesaiye rağmen, daimî bir para ihtiyacı içindeydi.

(*Hüküm Gecesi*)

Şehabettin Süleyman herşeyi inkârda o kadar ileri gider ki, aslında iyi kalpli bir insan ve vefalı bir dost olmasına rağmen, kendini bütün ahlâk kaidelerinin dışında yaşayan bir kimse gibi göstermeye kadar varırdı. “Ben, paradan başka mabut tanımam, yalnız ona taparım ve onun yolunda, onu elde etmek için her hareketi mübah telakki ederim” derdi...

(*Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, sf. 29, 1969)

3) *Hüküm Gecesi*'nde, II. Meşrutiyet döneminin kimi önemli olaylarının röportaj düzeyinde verildiği yolundaki kanılara katılma olanağı yoktur. Ahmet Samim'in öldürülmesinden sonra gazetesinin yönetim yerine gelen yazar arkadaşlarının düştüğü durum –şaşkınlık, üzüntü, korku– başarı ile yansıtılmıştır. Babiâli baskını da aynı canlılıkla verilmiştir. Hele Ahmet Kerim'in tutuklandıktan sonra Cemal Bey'in karşısındaki durumunun anlatıldığı (XIV. bölüm) kesimde başarının daha ileri düzeylere çıktığı görülür:

Bize şu suikastla alâkalı bütün bildiklerinizi tam bir samimiyetle anlatır mısınız?

Ahmet Kerim, bir an gövdesinin altında dizlerinin büküldüğünü duydu. Merkez Kumandanının bu sözlerinde bir mahkûmun idam hükmü bildirildikten sonra, “Bir söyleyeceğin var mı?” diye sormak gibi birşey gizliydi ve Cemal Bey’in sesinde gerçekten de öyle bir dehşet seziliyordu.

Genç adam, güç halle:

– Bütün bildiklerimi söyledim efendim, dedi.

Bunun üzerine Cemal Bey zile bastı, içeriye giren çavuşa yazdığı kâğıdı uzattı:

– Alınız, bu efendiyi götürünüz, dedi.

Ahmet Kerim, cansız birşey haline girmişti. Bir hokkanın, bir masanın, bir iskemlenin belki, şu dakikada, ondan daha belirli bir şahsiyeti olabiliirdi, “Götürünüz,” “Getiriniz,” ... Evet, Ahmet Kerim, artık giden, gelen bir adam değil, götürülen ve getirilen bir “şey”di.

4) *Kiralık Konak*’ta olduğu gibi *Hüküm Gecesi*’nde de yazar, tarihsel olayları sergilerken bunların nedenleri üzerinde durmaz. Bu olaylara da hep bir açıdan “İttihat ve Terakki”, “Hürriyet ve İtilaf” çekişmesi açısından bakar. Denilebilir ki, yorumcu tarih anlayışına ulaşamadığından, daha çok olayların bilinen yüzleriyle ilgilidir. Bu ilgi de, 1909-1914 yıllarının başka gerçeklerine (işçi sınıfının anayasal haklarını kullanarak örgütlenmesi, üst üste yürüttüğü grevler ve bunların sonuçları vb.) yönelmediği için geniş kapsamlı değildir.

Sodom ve Gomore: Mütareke yıllarında işgal altındaki İstanbul’un daha çok işbirlikçi kesimini yansıtan bu romanda, cömertçe açılan “salon”lardaki içki âlemleri, gönül ilişkileri ve hovardalıklar sergilenir. Tanzimattan sonra gelişen “işbirlikçi burjuvazi”nin kimi bireyleriyle (Leylâ) karşılaşırız. Bu gibiler işgalci subaylarla içli dışlı olmuşlar, bireysel ahlak ilkelerinin bile dışına çıkmışlardır. Yazar, düşün yönünden ulusal değerlere bağlı olduğu halde, düşüncelerinin eylem adamı olamayan bir kişilikle (Necdet) bu dönemin acılı yaşamına ışık tutar. Romanın son bölümlerinde (2. bas., sf. 326) Ankara’dan İstanbul’a gelen bir savaşçı (Dr. Cemal Kâmi) ise direncin simgesi durumundadır. Roman, 30 Ağustos 1922’den sonraki atılımların İstanbul’da yarattığı coşku ve değişme havasını yansıtarak sona erer.

1) *Sodom ve Gomore*’de işbirlikçi burjuva çevreleri iyi anlatılmıştır. Yazar, bu çevre insanların çoğunu genel özellikleriyle çizerken, romanın gelişimi içinde ağırlık yüklediği kahramanlarının (Leylâ, Necdet) fiziksel ve ruhsal yapıları üzerinde gereği kadar durur. Bir yerde, sınıfsal durumunu tam belirleyecek ölçüde olmasa bile, Leylâ’ya kendi ağzından kimliğini açıklama zorunluluğunu bile duyar:

Neci’ciğim, elimde değil; eğlenmek istiyorum. Bu benim yaşımın hakkıdır. Sonra... Sonra, biliyorsun, babamın her işi yabancılardır. Bu muhitteki bağlarını devam ettirmek onun için bir parça da geçim meselesidir. (sf. 84)

Kendini aşma istemini gösteremeyen Necdet'in kişiliğini ortaya koyuşta da Meşrutiyet dönemi kurumlarından yaşama biçiminden yakasını kurtaramayan bireyci aydına özgü özelliklerle karşılaştığımızı söyleyebiliriz. Yazar, değişik durumlarda, değişik davranış ve tepkileriyle Necdet kişiliğini başarı ile çizmiştir.

Ankara'dan İstanbul'a geldiğini öğrendiğimiz (sf. 326) Kurtuluş Savaşı Dr. Cemal Kâmi ise, hem fiziksel yönü, hem ruhsal yapısı ile gerektiği ölçüde canlı değildir. Kendini zayıf, korkak, iradesiz bulan arkadaşının (Necdet) konuşmaları karşısında gerçekçi olsa bile, gerçekliğe kavuştuğu söylenemez.

2) *Sodom ve Gomore*'de aşağıda kimi örneklerini okuyacağımız bağlamalara bolca rastlanması romanın tekniğini bozucu düzeydedir:

“Nihayet günün birinde...” (sf. 62), “Önceki bölümde geçen konuşmanın üzerinden on gün ya geçmiş, ya geçmemişti ki” (sf. 178), “Lâkin biraz önce söyledığımız gibi...” (sf. 219).

3) Yer yer de yazarın Balzac romanına özgü özdeyişlere başvurarak bilgelik merakına kapıldığı görülür:

Şuh bir kadın için başarılarını âleme göstermek ayrı bir sevinç, ayrı bir zevk değil midir? (sf. 220)

Zira ruhlarımız çok kere bize haber vermeksizin kendi kendiliğinden olgunlaşmasını bilir. (sf. 234)

Gerçekten, gerçekten bütün insanların her biri bir kelime, her biri bir harf gibidir ve hepsi bir araya gelip ya bir sahifeyi, ya bir kitabı meydana getiriyorlar. (sf. 235)

4) Bu gibi kusurlarına karşın, *Sodom ve Gomore*'nin tümcenin yapısı, kurgusu ve yan olayların düzenlenişi yönlerinden Yakup Kadri'nin önceki romanlarını aştığı söylenebilir.

Yaban: Yedek subay olarak katıldığı I. Dünya Savaşı'nda kolunu yitiren bir paşaoğlunun (Ahmet Celâl) anı defteri olarak sunulan bu roman bir Orta Anadolu köyünde geçer. Ahmet Celâl, İstanbul'un işgali üzerine, emirlerinin Porsuk Çayı dolaylarındaki köyüne yerleşmiştir. Çok geçmeden köy halkının kendisine uzak durduğunu, “Yaban” gözüyle baktığını anlar. Yalnız bırakılmışlığın getirdiği bunalımlara düşer. Tek başına dolaştığı günlerden birinde gördüğü bir kıza (Emine) tutulur. Evlenme olanağı bulamaz. Yunanlıların köyü işgal ettiği günlerde, yaralı olarak unutmadığı Emine ile birlikte kaçmaya çalışır. Emine'nin yarası ağır olduğu için kaçacak durumda değildir. Ahmet Celâl, tek başına bilmediği yollara, bilmediği bir geleceğe doğru köyden uzaklaşır.

1) Yazar, romanda köy insanının kendi ilişkilerini ve toplumsal olaylar karşısındaki tavrını işlerken, genellikle inandırıcı olabilmektedir. Bunda ortaya koyduğu günlük olayların sunuluşu kadar olayla ilgili kişilerin çizimindeki

başarının da payı vardır. Ahmet Celâl'in, Şeyh Yusuf'la karşılaşması (sf. 31), Cennet'in yabancı bir adamla yakalanmasına kocasının sessiz kalışı (sf. 35), Mehmet Ali'nin yeniden askere alınışı (sf. 39), cephedeki çözülüş nedeniyle, yöre halkının göçüşü (sf. 111) gibi sahneler gerçek izlenimi uyandırır. Köylünün Yunan uçaklarından atılan propaganda bildirgelerinde yazılanları öğrendiği zaman sevinmesi (sf. 109) gibi yalnız olayın anlatılmasıyla yetinildiği kesimlerde ise, aynı inandırıcılığa ulaşıldığını söyleme olanağı yoktur.

2) Köylünün Ahmet Celâl karşısındaki tavrı işlenirken de yazarın başvurduğu yan olaylar aynı inandıcılık düzeyinde görünebilir. Ne ki Ahmet Celâl'in uyuşma yolları ararkenki umarsızlığı, acıları, yılgınlığı, isyanları yer yer bu niteliği yitirir; Yakup Kadri'nin tarihin o dönemindeki köylüyü ve aydını yargılaması biçimine dönüşür. Bu da genellikle romanın birçok bölümlerine makale havası veren parçaların girmesine yol açar.

3) Yaban'da "şive taklidi" yapılmadığı zaman daha doğal görünen "dialog"lar kullanılır; bunlarda kişilerin iç dünyalarının belirtilme amacından çok, durum ve günlük olayların yansıtılması gözetilir.

4) Ahmet Celâl'in katılmadığı Kurtuluş Savaşı karşısındaki duyarlılığı, anılarına, dünya görüşüne bağlı olarak verilirken, bireysel durumları, yalnızlığı, içine kapanışı dengeli ruhsal çözümlerle yansıtılır.

5) Yer yer somut sözcüklere dayanan betimlemeler etkilidir. Yazar, bunlarda dilini bulmuş, alaturka şiir öğelerine pek başvurmamıştır.

Ankara: Yakup Kadri, tek parti döneminin özeleştirisi sayabileceğimiz bu romanında Cumhuriyetin ilk on yılını sergilerken, "resmi ideoloji"nin kendi ilkeleriyle çelişkiye düştüğünü vurgulamak ister gibidir.

Çünkü Kurtuluş Savaşımızın "antiemperyalist ve antikapitalist, halkçı" felsefesi daha ilk on yılda rafa kaldırılmış, asker ve sivil seçkinler, Ceyhun Atuf Kansu'nun "devrim burjuvazisi" olarak nitelediği yeni bir toplumsal katman oluşturmaya başlamışlardır. Yakup Kadri, anılarında, bu katmanın oluşumuna yol açan iki temel nedeni şöyle belirtir:

"Dünkü milli mücadeleçiler ve o günkü devrimciler kadrosunun bir kazanç ve menfaat şirketi karakterini taşımaya başlaması, kimilerinin arsa spekülasyonları, idare meclisi azalıkları, kimilerinin taahhüt işleri, kimilerinin –türlü şekillerde– komisyonculuklarının peşine düşmeleri."

Ankara, bu toplumsal/siyasal değişimden rahatsız olan bir yazarın kendi ideolojisiyle hesaplaşması ürünüdür.

Bu hesaplaşmayı, savaştan sonra sınıfsal konumları değişen milletvekilleri ve yüksek rütbeden emekli olmuş subaylarla yapar Yakup Kadri. Onların kişiliğinde onlara –toplumun çıkarlarına aykırı– kazanç sahibi olma yollarını açan "sistem"i eleştirir. Romanın akışı içinde "İnkılap Türkiye'si", "İnkılap Meclisi", "İnkılap Ekonomisi", "İnkılap Edebiyatı" gibi sloganların yaşamdaki yerini yapay öğeler olarak gördüğünü sezinleriz.

Bir yerde, romanın başkışilerinden Neşet Sabit “inkılabı hayatın dış şekillerini değiştirmek manasına almadığını” belirtirken gözünü budaktan sakınmaz.

“Bu gördüğünüz şeyler bu balo, bu otel, sizin Yenişehir evleriniz, bunlar birer hayat kalıbıdır ama bizim kendi inkılabımızın ateşinde dökülmüş kalıplar değil. Bizim ruhumuzdaki yeni hayat prensibinin, yeni hayat özünün tomurcuğu da çatlamadı. Çatlamış olsaydı, memleketteki hayat şartlarının yalnız küçük bir ekalliyet lehine değil, bütün millet için değişmiş olması lazım gelirdi.” (sf. 118).

Savaş yıllarında, “Viran bir bağın ortasında, bir beктаşı tekkesi, metruk bir ayazmayı andıran acayip” evinde tanıdığımız milletvekili (Murat Bey), 30’lu yıllarda bu “inkılabın” nimetlerinden yararlanan çıkarıcı azınlığın simgesi durumuna gelmiştir.

Romancı, Kurtuluş Savaşı dönemi milletvekilinin, zaferden sonraki kişisel sıçramalarını şöyle öyküler:

“Büyük çapta arsa spekülasyonlarından ve onu takip eden birkaç taahhüt işinden sonra devrin en zengin adamlarından biri arasına giren ve mebusluktan çekilmiş olduğu için kâh Avrupa’da, kâh İstanbul’da dolaşan Murat Bey şimdi Kavaklıdere’de kuleli, verandalı ve konfor modernli bir büyük köşk içinde asri hayatın bütün zevkini sürmeye başlamıştı.

Çocuklar İsviçreli bir mürebbiyenin eline bırakılmıştı. Bu İsviçreli mürebbiye aynı zamanda Murat Bey’in karısıyla kız kardeşine Fransızca, dans, adabı muaşeret dersi verirdi.” (sf. 103)

Dönemin başka bir simgesi de “Miralay rütbesi ve göğsünde kızıl kurdalalı İstiklal madalyasıyla” savaştan dönen Hakkı Beydir. Alınan sermayedarlarının yüzde 10’ları ile ‘köşeyi dönuveren’ eski Kurtuluş Savaşı komutanı, roman boyunca siyasal iktidarı ayakta tutan elleri kirlenmişlerle birlikte çıkar karşımıza.

Yakup Kadri’nin romanında sınıf değiştiren insanlar dışavuran özellikleriyle sergilenmiş, değişme, yaşam biçimine yansıyan yenilikler ölçüsünde verilmiştir. Bu nedenle milletvekili Murat ve eski tümen komutanı Hakkı Beylerin işadamı kimliklerini belirleyen ruhsal öğeleri anlama koşullarından uzak kalırız. Romancı birincil olayları bile sonuçları ile vermekle yetindiklerinden olay-kışı ilişkileri beklenen bütünlükle gelişmez. Bu yetersizlik onların roman kişileri olarak varoluşlarını da olumsuz etkiler.

S a n a t v e D ü n y a G ö r ü ş ü

Yakup Kadri, yazarlığının başlangıç evresinde dünyadan ve insanlardan umudu kesmiş bir kişiliğin kendini fazla kurcalama eğilimleri içinde görünür. Kötümserlik onu yaşam ve ölüm temalarını işlerken sürekli bir boşluk-

ta kalmanın sarsıntısı içine yuvarlamıştır. XIX. yüzyıl batı romanını okuduğu halde, düşün hareketlerinin uzağında kaldığı anlaşılan yazar, çağının toplumsal dönüşümlerini de değerlendiremez. Bu nedenle yaşanan gerçekten kaçarak, kurtuluşu geçmişte arama eğilimleri belirir. Giderek Yunan-Latin uygarlığının dışında her şeyi yadsıma havasına girerek ilerleme bilincini bile yok sayar. Aslında imparatorluğun yıkılışına tanık olan bir Osmanlının kaçıdır bu, “Fecr-i Âti” topluluğundan tanıdığı Ahmet Haşim’le birlikte, kocaman bahçelerin yüzyıllık ağaçları arasına gizlenmiş, hizmetçili uşaklı, masal evleri kurma hayallerine düşmesi bundandır.²

Meşrutiyet döneminin tarihsel aşamadaki yerini belirleyemediği için, uzun süre gelişmekte olan “Milli Edebiyat” akımının dışında kalmış, belli ilkelerine karşı bile çıkmıştır.

1916’lardan sonra, önce dil beğenisindeki değişme, sonra ergin yaşlarında batı ülkelerinden birine yaptığı uzun bir gezi, Fransız ulusçularını okuması Ziya Gökalp, özellikle Yunus Emre etkileri insan ve toplum sorunlarına değişik açılardan bakma yeteneği kazandırır. Bir anlamda yaşayabilmek için, çağı ile uzlaşma yollarını aramak zorunluluğunu duyar. Kimi yazılarında belirttiği “nihilist” eğilimlerden de, geçmiş özleminden de kurtularak yaşanan gerçeğin adamı olmayı kabul etmektir bu.

Romancı Yakup Kadri, bu evrelerden geçmiş bir kişiliğin son aşaması değil, belki ilk aşamasıdır. Yıllar sonra Vedat Nedim Tör’le yaptığı bir konuşmada belirteceği gibi, roman yazmak için ister istemez batıdan öğrendiği yöntemler vardır önünde. “*Hayat, toplum ve insanlar üzerinde uzun gözlemlere gereksinme duyacak*”, “*Romanı bir insan ve hayat görüşünün felsefesi*”³ kabul ettiği için de tarih ve toplumbilim öğrenecektir.

Bu evre Yakup Kadri’nin kendisini kurcalamayı bir yana bırakıp toplumsal sorunlara açılma, onlara çözüm yolları arama adına eylem adamı olma evresidir. Ulus ve vatan kavramları ile birlikte insana da inandığı bu yıllarda sanatını da toplumdan uzaklaştıran ilk gençlik engellerini kendi içinde “tasfiye”ye uğratma başarısı gösterir.

Artık yıkılmakta olan imparatorluğun son enkazı üzerinde bireysel hüznülere yenilmiş bir geçmişsever, bir kaçak değil, yaşadığı toplumun yerini belirlemeye çalışan bir kişiliktir o. Çağrılı olarak gittiği Moskova Edebiyat Kongresi’nde ülkesini tanıtırken, “*Avrupa kapitalistlerinin en az bir asırdan beri bir açık pazar olarak kanını emdiği, Avrupa emperyalizminin bir asırdan beri istilâ ve taksim cidalleriyle parçalayıp hırpaladığı Türk milleti*”nin bir üyesi olduğunu bilir. Bu bilince Kurtuluş Savaşı yıllarında varmıştır. (Varlık, sayı 31, 15 Ekim 1934).

2. Yakup Kadri, *Ahmet Haşim*, (1934).

3. Yücel, sayı 77, (1935).

Bu nedenle çağının sanatını, toplumsal gelişmelerden, sınıf mücadelelerinden ayırmadan değerlendirmeyi de öğrenmiştir. I. Dünya Savaşı ve onu izleyen ihtilaller içinde duyarlık sınırlarının çok genişlediği görüşünden hareket ederek eski “epopé”lerin, eski “tragédie”lerin, eski sanatın çağdaş insanın gereksinmelerini karşılamaya yetmediğini savunur. Ona göre XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonraki eserlere artık siyasal, toplumsal, düşünsel yönden çeşitli buhranlara düşmüş toplumların çöküşüne birer belge gözüyle bakılmaktadır.

Artık hangi ülke ve hangi toplumsal sınıftan olursa olsun yeni çağın insanı bir Werther’in, bir Adolphe’un, Madam Bovary’nin, Anna Karenin’in acılarını paylaşacak durumda değildir. Romanda “Bourget” ve sahnede “Dumas Fils”le başlayan orta burjuva edebiyatının “zina temrinleri”nin XX. yüzyıl insanı önünde güldürmekten başka işlevi kalmamıştır. Demek ki herkesin ruhunda bir devrim olmuş ve sanatçıdan yeni şeyler beklenmeye başlanmıştır. Oysaki, savaş sonrasının devrim yapmış ülkelerinde (Rusya’da ve Türkiye’de) devrim emrine alınan sanatçıdan yeni birşey çıktığına tanık olunmamaktadır. Sanatçılar, yeni toplumu, yeni hayatı görüp ve anlayış biçimini eski sanatın yöntemleriyle yapmaktadırlar. “Kuru bir realizm veya dar ve individuel bir psikolojik tahlil bütün romanlara hâkim olmakta” devam etmektedir. Kimi romanlarda ise, “yeni insan tipleri eski örnekler üzerine biçilmiş gibidir.”

Bu durum toplumca bir değişim evresi geçirilmesinden doğmaktadır. Her büyük kültür döneminde “bir beşeri inşa hamlesi” gelmiş, bu atılımları da bir ihtilal dönemi izlemiştir. Sanatın verimli olabilmesi için önce başarıyla sonuçlanmış bir devrimin eski çözülmüş değerlerin işini bitirerek, kendi değerlerine “maddi hayatın” bütün alanlarında geçerlilik kazandırması gerekir. Ancak bundan sonra temellerine sağlam oturan yeni toplum üzerinde yeni bir kültürün verimleri cömertçe açabilecektir.

“Sosyalist ihtilal ve sosyalist inşa bakımından Sovyet Rusya ile milli kurtuluş inşası bakımından Kemalist Türkiye’de” toplumsal sorunların henüz tamamlanmadığını belirten Yakup Kadri, yeni değer ölçüleri günlük yaşamdan kültüre “intikal etmediği” için büyük sanat döneminin başlama olanağı olmadığını yazar. Bu nedenle, büyük sanatı ancak, –Sovyetler’de ve Türkiye’de görünen– yeni Epique dönemin hazırlayacağı kanısındadır. Er ya da geç sanatçı “Homeros’un yüksek ve geniş lirizmiyle” yaşadığı toplumun destansı yaşamından kendi destanını yaratma coşkusunu duyacağını umar. Dört bin yıldır insanlığın gözlemlerini kamaştıran ve sırayla çeşitli kültürlerin oluşumuna olanak kazandıran Greko-Latin kültürün temeli bir büyük klasik döneme, bir halk edebiyatı folklor dönemine dayandığına göre bu yeni aşamanın da kaynağını halktan alması doğaldır. Bu inançla, sosyalist gerçekçilerin görüşlerini onaylamaktan kendini alamaz:

Maxim Gorki'nin bir yerde söylediği gibi, yarınki kültürün de bugünkü işçi rençber sınıfının şimdilik bize çok iptidai ve kaba saba gelen yazılarından, nutuklarından, şarkılarından husule gelebileceğine neden inanmayalım. Bunlar henüz bizim dilimizden anlamadıkları gibi, biz de onların dilinden anlamıyoruz. Fakat birgün birleşme ve anlaşma olacaktır. Ve her iki taraf geniş adımlarla bu mülâkata doğru ilerliyor. (*Varlık*, 15 Ekim 1934)

Dil Anlayışı

Uzun yazarlık yaşamında Türkçe'nin gelişme evrimini bir adım arkadan izlediği için, Yakup Kadri'yi dil yönünden, çağdaşı romancılardan daha ileri sayma olanağı yoktur. O da, kimi çağdaşları gibi dil değişmesini zorunlu olarak kabul etmiş, çeşitli evrelerde kitaplarının yeni basımlarında dilini sadeleştirme gereğini duyduğu halde, yabancı sözcüklerden arınmış bir Türkçe'ye ulaşamamıştır. Bu nedenle her dönem yazılarında, romanlarında yabancı sözcük kullanma merakının sonucu Türkçe, Osmanlıca ve Fransızca sözcüklerden oluşan paçal bir dil görünür. Aşağıdaki örnekler 1969'da yayımlanan *Gençlik ve Edebiyat Hâtıraları* adlı kitabından derlenmiştir.

Türlü engeller ve kaderin türlü teşvikleriyle bir labirent halini almış olan yolumu kendi kendime sökmüştüm. (sf. 9)

... Onun adını kutsal bir sır tevdi eder gibi kulaklarımıza fısıldayarak söylüyordu. (sf. 41)

Bu polemikler esnasında benim en çok hücum ettiğim yeni lisan tabiri idi. (sf. 49)

... O zamana kadar Türk edebiyatında ne böyle karışık ruh krizine değinildiği görülmüş, ne de Nirvana diye bir laf işitilmişti. (sf. 63)

... Şiirde yalnız talent'in yani kabiliyet ve istidadın kafi gelmeyeceğini bilmek gerekirdi. (sf. 150)

Romanlarında da bu gibi yabancı sözcükler kullanmasını eleştirenlere karşı ileri sürdüğü gerekçeler ise şöyledir:

Karşılıklarını bulamadığım için.. Kendiliğimden kelime uydurmayı dil meselesi kanaatlerime aykırı bulduğumdan.. Esasen Fransızca olarak kullandığım kelimeleri ayrı ayrı hatırlamıyorum. Türkçesini bulsaydım da aslını bilmeyenler anlamazdı. Sonra, doğrusunu isterseniz ben Harf inkilâbiyle ortaya çıkan dil meselesini bir kültürden öbür kültüre geçişimiz hadisesi olarak kabul ediyorum. Yazı yazarken benim aradığım iç armoni –belki de bu desarmonidir– güzel yazmak ve doğru yazmak kadar mühimdir. Yapamıyorum. Bu akışta kalemimin ucuna “hadise” gelmişse yazıyorum, “olay” diyemiyorum. Belki olay demek daha güzel, daha doğrudur. (Hasan Âli Yücel, *Edebiyat Tarihimizden*, sf. 224, 1957)

Bu satırlar, aynı konuşmada “Edebiyat-ı Cedide”nin dilimizi Divan Edebiyatından daha çok bozduğunu ifade eden yazarın, Fransızca düşü-

nüp, Fransızca duyarak Türkçe yazma alışkanlığından kurtularak, Türkçe düşünüp Türkçe hissedip Türkçe yazma amacına tam ulaşmadığını gösterir kanısındayız.

YAPITLARI: Öykü: *Bir Serencam* (1914, sade dille 1943), *Rahmet* (1928, *Bir Serencam*'la birlikte 1943), *Milli Savaş Hikâyeleri* (1947, 1963). Roman: *Kiralık Konak* (1922, 4. bas. 1966), *Nur Baba* (1922, 3. bas. 1948), *Hüküm Gecesi* (1928, sade dille 1968), *Sodom ve Gomore* (1928, sade dille 1966), *Yaban* (1932, 9. bas. 1970), *Ankara* (1934, 1964), *Bir Sürgün* (1937, 1945), *Panorama* (2 cilt, 1953-1954), *Hej O Şarkı* (1956, 1965). Öteki Yapıtları: *Ergenekon* (anılar, 1929), *Ahmet Haşim* (monografi, 1934), *Okun Ucundan* (düzyazı şiirler, 1940, 1946), *Atatürk* (monografi, 1946, 1955), *Atatürk'ün Gerçek Siması* (1955), *Zoraki Diplomat* (anılar, 1955, 1967), *Vatan Yolunda* (anılar, 1958), *Politikada 45 Yıl* (anılar, 1968), *Gençlik ve Edebiyat Hâtıraları* (1969).

KAYNAKLAR: Necdet Bingöl, *Yakup Kadri'nin Beş Romanında Fransız Realist ve Natüralistlerinin Tesirleri* (1944); Hasan Âli Yücel, *Edebiyat Tarihimizden* (1957); Dr. Niyazi Akı, *Y. Kadri Karaosmanoğlu* (1960); Vedat Günyol, *Dile Gelseler* (1966); Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman* (cilt 2, 1967, 9970); Asım Bezirci-Refika Taner, *Seçme Romanlar* (1973). Yazılar ve Konuşmalar: Vedat Nedim, *Kadro*, sayı 16 (1933); Şevket Süreyya, *Kadro*, sayı 18 (1933); Nasuhi Baydar, *Yücel* (1 Mart 1942); Suat Derviş, *Yeni Edebiyat* (5 Ekim 1940); Ömer Faruk Toprak, *Yürüyüş* (5 Kasım 1942); Rauf Mutluay, *Dost* (1 Ekim 1961); Mustafa Baydar, *Varlık* (Mart 1971); Adnan Binyazar, *Varlık* (Nisan 1972); Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü* (2. bas. 1979); Berna Moran, *Çağdaş Eleştiri* (Nisan 1982); Önay Sözer, *Çağdaş Eleştiri* (Haziran 1982); Demirtaş Ceyhun, *Varlık* (Ağustos-Eylül 1992).

KARAOŞMANOĞLU'DAN ÖRNEKLER

BASKIN'dan

Odanın köşesindeki dolaptan lazım gelen şeyleri çıkardı. Rafın üstünde duran sürahidен cezveye biraz su koydu ve onu getirdi, ateşin kenarına sürdü. Genç adam bütün bu müddet zarfında, haris ve ateşli gözlerle önünde mevcele-nen bu zarif ve tarâvetnak vücudu ısı- rıyordu. Onu hiç bu kadar lâtif ve müs- tesnâ tasavvur etmemişti. Şimdi, bu ka- dın için şedit bir temellük arzusu ile çar- pan kalbinde, insanı ölüme kadar götü- ren derin ve humımaalûr bir helecan vardı. Bu, iki seneden heri onun için böyle sıcak ve samimi odası, temiz ve davetkâr yatağıyla, böyle mafevkalâni- er bir kadının kolları arasında bayılacağı ilk aşk gecesi olacaktı. Esmâ Hanım mangalın kenarında, elinde maşa ile mütereddit, ateşi karıştırarak, ona bil- lûr bir sesle, manâsız, itratsız, fakat tat- lı birtakım şeyler söylüyordu.

Hilmi Efendi, dudaklarında nüvaziş- kâr bir tebessümle kadını dinler görü- nüyor ve gittikçe alevlenen bir nazarla, onun dantelli yenlerinden çıkan beyaz kollarını ve yarı açık bırakılmış yaka- sından gözükен nermin gerdanını seyre- diyordu. Orada, konsolun üzerindeki lâmbanın sarı ziyası bir altın tozu halin- de onun kumral saçlarının üstünde titri- yor, mangalın gölgelenen ateşi yanakla-

rına bir tatlı kırmızılık veriyordu.

Genç adam, titreyen kollarını, birden ona doğru uzattı ve boğazını gıcıklayan bir sesle:

– Gel artık, yanıma, güzelim.. dedi.

Esmâ Hanım ayağa kalktı. Evvelâ mütereddit, sonra şuh ve istiğnakâr ve sonra birden, mütevekkil ve sıcak ken- dini genç adamın kolları arasına bırak- tı...

Odayı derin bir sükûn istilâ etti... Lâmbanın ziyası bir billûr içine düşmüş fosfor kanatlı bir kelebek gibi pürhele- can titriyordu. Mangaldaki cezve kü- şük bir çocuk horultusuna benzer, kısa müselsel sadalarla, emziğinden incc, ha- fif bir duman üfürüyordu. Pencerenin beyaz perdeleri üstünde yekdiğerine sa- rılmış iki vücudun mehip şekiller alan gölgeleri kımıldıyordu. Birden, gecenin ve sükûnun içinde nereden geldiğı bilin- meyen bir ses, uzak, tiz ve giryeli bir feryat çınladı:

– Anne!..

Esmâ Hanım, Hilmi Efendinin kolla- rı arasından, derin bir uykudan uyanır gibi silkindi:

– A, çocuk, dedi, çocuk uyandı...

Ve pürtelâş dışarıya koştu... Genç adam, onun bir çocuğı olduğunu kâmi- len unutmuştu ve bu ses evin bu günah- kâr sükûnunu garip bir itapla yırtan bu

ses, ona birden müphem bir korku rasesi verdi. Ayağa kalktı ve bir müddet dışarıyı dinledi. Yandaki odadan, çocuğunu tekrar uyutmaya çalışan Esma Hanımın teranedar sesi duyuluyordu. Hilmi Efendi orada daha ziyade durmadı. Sofadan soğuk bir rüzgâr geliyor ve onun terlemiş vücudünü buzlu bir derağuşla titretiyordu... Kapıyı kapadı ve asabi, odada dolaşmaya başladı. Beş dakika sonra Esma Hanım elinde beyaz bir bohça ile avdet etti:

– Oh, ne soğuk! Dışarısı ne soğuk!

Diye, titreyerek koştu ve büyük bir kedi gibi mangalın kenarına büzüldü. Sonra içinde, hâlâ bir şehvet bakiyesi yanan gözlerini genç adama çevirdi ve geniş sıcak bir tebessümle:

– Çocuğu uyuttum, dedi; şimdi de sıra bizim, öyle mi?

Ve elindeki bohçayı uzatarak ilâve etti:

– Soyununuz, size entari getirdim...

Tahrirat Başkâtibi inkiyat etti. Evvelâ paltosunu çıkardı, kapının arkasındaki çiviye astı, sonra ceketiyile yelegini bir iskemlenin sırtına vazetti ve pantolonunun düğmelerini çözmeye başladı.

Esma Hanım, bu müddet zarfında ona bakmıyor gibi davranıyor ve önündeki su ile, ateşle, çayla meşgul görünüyordu.

Fakat birden, genç adamın tannan bir kakhahası, onu, başını kaldırmaya mecbur etti. Hilmi Efendi, omuzları kabarık, yakaları dantelli, kolları bol ve kısa bir kadın entarisi içinde uzun boyu, siyah yukarıya doğru burulmuş bıyıklarıyla gülünç bir hal alarak aynaya tevecüh etmiş, kendi kedine gülüyor ve:

– Ne tuhaf, ne tuhaf! Bu bir hanım entarisi, bu şüphesiz sizin entariniz!.. diye söyleniyordu.

Genç kadın, uzun bir kakhaha ile kıvrılarak kendi elbisesi içinde garip bir kuklaya dönen âşıkını seyretti... Sonra birden kesbi ciddiyet ederek:

– Affedersiniz, dedi, size bir erkek entarisi bulamadım, çünkü...

Hilmi Efendi onun sözünü kesti:

– Ne zararı var, ne zararı var... Bu da ha iyi. Sizin elbisenizi giymekle size da ha ziyade yaklaşmış oldum.

O zaman tekrar gözler bir sürü gizli manâlarla mündemiç, birbirlerine bakarak uzun uzadıya güleştüler.

Fakat bu çok devam etmedi. Nâgehân dışarıdan büyük fırtına şiddetiyle akseden meçhul, mahuf bir gürültü onların ağzını buzlu bir sükûtle kilitledi. Sokak kapısı şedid, müteselsil ve seri darbelerle vurulmaya başladı. Orada birçok hadid erkek sesleri: “Açınız! Kapıyı açınız!” diye bağıryorlardı.

Esma Hanım müşmahil ve perişan bir nazarla genç adama baktı ve büyük bir heyecanla çarpan kalbini iki elleriyle bastırarak:

– Eyvah, baskın... diye söylendi.

Hilmi Efendi, şaşkın, sersem, bulunduğu yerden bir hatve kımıldamaya muktedir olamayarak lüzumundan fazla açılıp müdevverleşen gözleriyle bir korku heykeli gibi dimdik, hareketsiz, odanın ortasında duruyordu.

Şimdi kapı gittikçe artan bir tehevürle çatırıyor, çatırđıyordu.

Esma Hanım, büyük bir azimle ayağa kalktı. Konsolun üzerindeki lâmbayı söndürdü ve dışarıya çıktı. Hilmi Efendi ne yaptığını bilmeyerek, karanlığın içinde kayan bu beyaz kadın hayalini takip etti.

Esma Hanım, yandaki odanın sokağa nazır penceresine koşmuş, soruyordu:

– Ne istiyorsunuz, ne var kuzum?

– Açınız, sade açınız, bir kere girip evi arayacağız işte bu...

– Lâkin niçin? neden? ne var?.

– Ne mi var? Onu biz biliriz... Sanki sizin mahallede bir aydan beri oynadığınız oyundan bizim haberimiz yok mu sanıyorsunuz? O çapkın bu akşam burada... Açınız!

Ve birden bütün bu seslerin fevkinda gürleyen mehi bir ses:

– Yüklelin kapıya be!.. diye bağırdı.

O zaman kapının eski tahta kanatları mandallarından kilâplarından sökülerek dehhaş bir tarraka ile yere düştü. Tahriyat Başkâtibi, yaklaşan müthiş bir yangın alevinden kaçan bir adam haşyetiyle odaya koştu ve orada karanlığın içinde, garip bir sevki tabii ile, duvarda, iskemlenin üzerinde asılı duran elbiselerini toplamağa başladı. Ta yanında Esmâ Hanım onu titrek elleriyle iterek, boğuk bir sesle:

– Saklan bir yere... Aman yarabbi, bir yere saklan! Namusum herhat olacak... diyordu. Dışarıda, döşeme tahtalarını yerinden oynatan ve bütün evi bir zelzele gibi sarsan vahşi ayak sadaları takarrüp ediyordu.

Hilmi Efendi sadece: “Geliyorlar!” dedi ve elbiseleri koltuğunun altında, pencereye koştu, sür’atle camı açtı, ta orada, pencerenin dış pervazı hizasında gerilmiş beyaz bir çarşafa benzeyen bir şey vardı. Hemen kendini onun üzerine attı. Bu, üstü serapa karla örtülü bir asma idi, altında bir sürü kuru dallar kalçalarına batıyor ve kar onu keskin soğuk dişleriyle ısıırıyordu.

Ötekiler, şimdi odaya girmişlerdi... Şişman, başı sargılı, kürklü bir adam, ta önde büyük bir fener tutuyordu. Esmâ Hanım, kapının arkasına saklanmış:

– Bakınız, arayınız, kimse yok! diye bağıırıyordu.

Dört kişiydiler, hepsi birden:

– Sen sus! Sen sus! Biz işimizi biliriz.

Dediler ve rüzgârdan şişerek açılan perdeleriyle nazarı dikkati celbeden açık pencereye takarrüp ettiler. Şişman adam fenerini dışarıya doğru uzattı. Orada kimseler yoktu. Orada kar yağıyor ye rüzgâr esiyordu.

Hilmi Efendi onların yaklaştığını hissedemeyen, aşağıya, bahçeye atlamıştı. Şişman adam arkadaşlarına döndü:

– Burada yok. Fakat mutlaka buradan kaçmış olmalı. Bahçeye koşun bakalım, dedi. Bu söz üzerine hepsi birden koşarak, merdivenleri dörder beşer atlayarak bahçeye indiler. Evvelâ, orada, karın beyaz cibnliği içinde pürsükün uyuyan geceden başka birşey bulamadılar; fakat fenerli adam asmanın altına takallüt edip elindeki ziyayı öne doğru uzattığı zaman, hepsi birden fevkalade birşeyin karşısında bulundular... Önce bu gördükleri şey onlara müphem ve manasız geldi. Yere eğildiler: Orada, taş yığınlarının üzerinde, heyaz karın içinde, yakaları dantelalı beyaz bir kadın entarisiyle başından siyah bir mal dökülen ve sol kolunun muannit takallüsâtı altında bir sürü siyah kumaş kümesi sıkın, camit, uzun bir vücut yatıyordu...

Dört kişiden biri ayağının ucuyla, yerdeki cesedi dürttü, bir diğeri onu sırt üstü çevirerek kalbini yokladı. Cesed kırmıdamıyor ve kalp çarpmıyordu. O zaman, yere çömelen adam, başını kaldırdı ve gayet yavaş bir sesle:

– İlerif ölmüş be... diye mırıldandı.

(*Bir Serencam*, 1914, sadeleştirilmiş 2. bas. 1943).

HÜKÜM GECEST'nden

Ahmet Kerim'deki bu müthiş yalnızlık duygusu, Merkez Kumandanı Cemal Bey'in yanına girip çıktıktan sonra büsbütün arttı. Cemal Bey'in yanına mı? Ever, tevkifinin üçüncü günü bir za-bitle iki süngülünün yanında Ahmet Kerim, o korkunç terör Tanrısının karşısına çıktı; Bu heyecanlı karşılaşma yüksek tavanlı geniş bir odanın içinde oldu. Cemal Bey, ayakta, elini masanın kenarına dayamış ve iki kollarını göğsünün üstünde kavuşturmuş duruyordu. Kızıl sakalına, yağız benzine ve yüzünü bir palanın ucu gibi ikiye ayıran kalın ve geniş burnuna rağmen Ahmet Kerim, bu adamı ilk bakışta oldukça cana yakın bulmuştu. Zira, tevkif olduğu saatten beri bu ilk insandı ki, ona bir şey sormak veya onu dinlemek lütfunu gösteriyordu. Cemal Bey, sert mi, yumuşak mı, hakaretli mi, nazikçe mi olduğu pek anlaşılamayan bir sesle:

"Ahmet Kerim sizsiniz öyle mi?" dedi ve genç adamı iyice süzdükten sonra ilâve etti:

"Siz bir fikir adamı, bir kalem adamı; siz vatanın münevver genci... Bu pespayeler, bu kanlı katiller arasında işiniz ne?"

Ahmet Kerim, birşey söylemek istedi. Merkez Kumandanı onu elinin acayip bir işaretiyle susmaya davet etti:

"Bu memleketin hali ne olacak böyle? Herkes politika yapar, herkes bir kargaşalık ve ihtilal unsurudur. Bu şartlar içinde bizim yerimizde olsanız ne yaparsınız? Söyleyin."

Ahmet Kerim, ikinci defa ağzını açmak teşebbüsünde bulundu. Fakat Miralay Cemal Bey deminki jestiyle onu

yeniden susturdu:

"Bütün dünyaya karşı rezil olduk. Avrupa, hürriyet ve meşrutiye ne kadar az layık olduğumuzu hergün bir parça daha ziyade anlıyor. Ve bize hakaretle bakıyor. Bu bir yana... öte yandan [vatan duygularından ne kadar yoksun olduğumuzu görüyor... Beyefendi, dört düşmanla savaş halinde olduğumuzu unuttunuz mu?"

Ahmet Kerim üçüncü defa cevap vermek istedi. Bu sefer Cemal Bey genç adamın yüzüne öyle bir bakışla baktı ki herhangi bir işkence aleti bunun yanında okşayan bir el gibidir. Bu bakışta Ahmet Kerim'in hiç bilmediği, görmediği esrarlı bir "şey"nin parıltısı vardı. Öyle bir şey ki, ne insanda, ne tabiatla bulunur. Ancak henüz keşfedilmemiş bir unsurun ani parıltılarına benzetilebilir. Ahmet Kerim, bu bakışın farkına varduktan sonra Cemal Bey'le aralarında derin bir uçurumun açıldığını hissetti ve artık ağzını açıp bir tek kelime söylemekten vazgeçti. Sanıyordu ki, bu adama sesini işittirebilmek için avazının yettiği kadar bağırarak, bağırarak, bağırarak lazımdır. Çünkü, bu adam ona, insanı, kâinatı terkip eden unsurların öbür yakasında, büsbütün başka bir dünyada yaşayan mahlûklardan biri gibi görünmüştü. Buna sesini işittirebilse bile meramını anlatmaya gücü yetemeyecekti. Bununla beraber konuşmak için Ahmet Kerim'in hiç bilmediği bir takım kelimeler bulması, yeryüzünde konuşulan dillerden büsbütün başka bir dil kullanması lazım geliyordu.

Genç adam böyle düşünürken Cemal Bey acı ve keskin sözlerine devam ediyordu:

“Sizin aleyhinizde reddedilmesi imkânsız birtakım vesikalar var elimizde. Bu vesikalara pek o kadar ehemmiyet vermiyoruz. Yalnız bir hafta önce, bir akşam üstü Salih Paşa’nın evine neden gittiniz? Ondan sonra Beyoğlu’nda Ziba sokağında (8) numaralı evde işiniz ne idi? Bize anlatınız.”

Ahmet Kerim, bir çırpıda herşeyi olduğu gibi anlattı ve hikâyesine yalnız şu sözleri ilâve etti:

“Görünüşe bakılacak olursa herşey aleyhimdedir. Fakat, işin içyüzü büsbütün başkadır beyefendi. Sizi temin ederim ki, bu adamların ne yapmak istediklerinden hiç haberim yoktu. Hattâ bunu anlamak için son derece emek harcayan arkadaşım Sırrı Bey’in de, bu konuda benden çok bilgi sahibi olduğuna ihtimal vermiyorum.”

Cemal Bey şeytanca bir tebessümle güldü:

“Sırrı Bey; Sırrı Bey’i işe neden karıştırıyorsunuz? Onun bize çok hizmeti olmuştur.” dedi.

Ahmet Kerim, içinde bulunduğu şartların bütün ağırlığını unutup:

“Nasıl, Sırrı Bey mi? Nasıl? Nasıl?” diye haykırmaktan kendini alamadı.

Cemal Bey öfkeli bir tavırla odanın içinde gezinmeye başladı. Sonra yine eski yerine geldi durdu. Parmaklarıyla sakalını taradı, taradı. Her haliyle “mürhiş ve kat’i bir karar almak üzereyim” demek istiyor gibiydi. İâkin, Sırrı Bey hakkındaki bu iğrenç gerçeğe erdiği saniyeden beri sanki dona kalan Ahmet Kerim üzerinde bütün bu dramatik pandomimonun hiçbir tesiri olmamıştı.

Cemal Bey, masanın başına oturdu, birşeyler yazdı. Sonra ağır, vakarlı ve

hemen hemen koruyucu bir sesle Ahmet Kerim’e şunları söyledi:

“Ahmet Kerim Bey vaziyetiniz çok vahimdir ve cezanız bu ölçüde ağır olacaktır. Bu cezanın hafifletilmesi ancak bir suretle kabil olabilir. Bize şu suikastla alâkalı bütün bildiklerinizi tamamiyetle anlatır mısınız?”

Ahmet Kerim, bir an gövdesinin altında dizlerinin büküldüğünü duydu. Merkez Kumandanının bu sözlerinden bir mahkûma idam hükmü bildirildikten sonra “Bir söyleyeceğin var mı?” diye sormak gibi bir şey gizliydi. Ve Cemal Bey’in sesinde gerçekten öyle bir dehşet seziliyordu. Genç adam güç halle:

“Bütün bildiklerimi söyledim efendim,” dedi.

Bunun üzerine Cemal Bey zile bastı, içeriye giren çavuşa yazdığı kâğıdı uzattı: “Alınız, bu efendiyi götürünüz,” dedi.

Ahmet Kerim, cansız bir şey haline girmişti. Bir hokkanın, bir masanın, bir iskemlenin belki şu dakikada ondan daha belirli bir şahsiyeti olabilirdi. “Götürünüz.”, “Getiriniz”... Evet Ahmet Kerim artık giden gelen bir adam değil, götürülen ve getirilen bir “şey”di. Hiç böyle bir “şey”e düşünmek, duymak yakışır mıydı? Onun içindir ki, Ahmet Kerim, Bekiraga Bölüğündeki hüccesine geri getirildiği vakit bütün manasıyla ruhsuz bir cesetten farksızdı. Artık geçmişle ilgili hiçbir hatırası kalmamıştı. Artık gelecekle ilgili hiçbir tasarısı yoktu ve bugünü bir rüya gibi yaşıyordu.

(*Hüküm Gecesi*, XIV. bölüm; 1966)

YABAN'dan

Buraya geldiğim günden beri beni işgal eden en mühim, en büyük şey, Mehmet Ali'nin evdekilerden başlayarak, köylüleri kendime alıştırmak, ısındırmak cihetidir. Lâkin şimdiye kadar işte buradaki ikametimin bu sekizinci ayıdır— hâlâ küçük İsmail'le Mehmet Ali'nin anası Zeynep kadından başka birisinde muvaffak olduğumu zannetmiyorum.

Gerçi köylülerden çoğuyla ahabpça konuşuyoruz. Ağaç altı, çeşme başı, dere boyu ve kahve arkadaşlığı ediyoruz. Lâkin öyle sathi, derinliği olmayan, o kadar gevşek bir ahabpık ki, görüyorum, ne onları, ne beni tatmin ediyor. Hepsı benim yanıma, yüreklerini, kafaları gibi kalın sargılarla bağlamış olarak geliyorlar. Ve bahislerimiz hep topraktan, havadan, zamandan şikâyetir.

Esasen, Mehmet Ali'nin anasıyla da, bundan başka bir şey konuşmayız. On iki yıldır, dul olan ve bütün ailenin yeğâne reisi, bu, katı, sert ve mütevekkil mahlûkta, tabii kudretlerden bir şey gizlenmiş gibi durur. Kırk yaşında mıdır? Ellisinde midir? Bilinmez. Eli ayağı, bir ağacın henüz topraktan sökülmüş kökleri gibidir ve bilirim ki, vücudu bir meşe kürüğü kadar sağlamdır.

Onu, çok kere, küçük boz eşeğin taşıyamadığı, en ağır yükleri alnından bir damla ter akmadan dimdik taşıdığını gördüm. Ve tarlada saatlerce, belini doğrultmaksızın çalıştığına da şahit olmuşumdur. Bir gün, bir komşu kavgasında, paylaşılmayan bir kocaman dibek taşı, huşunetle teperek bir hamlede yere devirmişti.

Zaten, bu sakın ve mütevekkil kadının, öfke başına vurduğu zaman ne ya-

pacağı kestirilemez. Bir defa, kasabadan geç gelen İsmail'i, altına alıp öyle bir dövdü ki, Mehmet Ali de dahil olmak üzere bütün ev halkı çocuğu elinden alamadık.

İşte bu vak'a esnasındadır ki, hem Mehmet Ali'nin karısı ve hem de kızkardeşleri ile (sf 103) karşılaştım. Beni sofada görür görmez, her üçü de, bir kümeste ürkmüş tavuk gibi kaçıştılar.

İsmail ağlamıyordu. Bağırıyordu. Sanki bir ağır ve zahmetli vazife esnasında gibi ciddi idi. Yalnız, kendisini anasının elinden çekip odama sürüklediğim vakit, cılız ve çökük göğsünün altında, kalbinin bir demir tokmak kuvvetile şiddetli şiddetli çarpıştığını duydum.

İçerisinden tok tok vuran bu ses, onun incecik göğüs tahtasını hurdahaş etmeğe kafidir. Nasıl oldu da, deminki badireden, sağ ve salim kurtulabildi?

Her vakit, her vakit, bu cılız, soluk ve raşitik insanlar için kendi kendime sorduğum budur. Zeynep kadından yüz kat daha haşin ve merhametsiz olan bu tabiatın daimi dayakları altında didik didik olmuş bütün bu insanları, koruyan ve hayatlarını devam ettiren gizli kuvvet nedir?

Hey, onu sana sormalı, Zeynep kadının karnı.

O müthiş dayak faslından sonra, İsmail, bir müddet benim odamda, büzülmüş kaldı.

Sonra uykuya daldı.

Odanın bir köşesinde, zavallı küçük ve müstarip vücudunu seyrediyordum. Bu vücut, bütün azâsı kırılmış, biribiri üstüne yığılmış bir külçe halinde. Kafa, iki kollarla dizlerin arasında kaybolmuş. Odanın sessizliği içinde solumala-

rını duymasam onu ufak bir paçavra yığını sanacağım.

Bu mahluk, çocukluk nedir bilmedi. Başka diyarlardaki çocukların gülüp oynamaktan başka bir şey yapmadıkları mes'ut çağda, bu, yirmi yaşında bir delikanlının güç dayanacağı bütün ağır işleri görüyordu. Yük taşıyordu. Çapa çalışıyordu. Öbür taraftan sıtma, küçücük böğrünü zehirli tırnaklarıyla oyuyordu. Acaba, doğduğu günden beri, bir defa olsun, hiçbir şeye güldü mü?

Zannetmem. Üç yaşında, dört yaşında yavrular görüyorum. Hepsi, yüzlerine kırk yaşında bir adam maskesi takmış gibi. Yürüyüşlerinde bile olgun bir adam ağırlığı var. Arkalarından bakarken, onlara, birtakım kederli cüceler denilebilir.

Geldiğim gece, İsmail de, benim üzerimde bir cüce tesiri bırakmadı mı? Onun çocuk olduğuna, sonradan yavaş yavaş alıştım ve onu sevmeye başladım. Ona bakarken bir derin merhamet duygusu, benliğimin ta derinliklerinden birer gözyaşı halinde sızdı. Kalbime toplandı. Ona doğru gittim. Sırtını okşadım.

Zavallı köylü çocuğu. Sen, iki üvey ananın yavrususun. Biri, demin seni döven anadır; öbürü de seni her gün döven, doğduğun günden beri, her gün döven vatanındır. İkisinin cevri arasında, böyle kavrulup gitmişsin.

Bu kış, muhtarın kötürüm karısı ölecek diye çok beklenildi. Fakat, kadın ölmedi. Bir akşam, yatsı ezanından evvel, muhtar benim kapımı vurdu:

- Efendi, efendi, sana kasabadan bir (acanis) getirdim. Al oku, dedi.
- Nasıl iyi bir haber mi?
- Al oku, çok eyi deyeler. Muharebe-

yi kazanmışız.

Ellerim titreyerek, kirli, buruşuk kağıt parçasını lâmbaya doğru uzatıyorum. İkinci İnönü zaferi... Yüreğim ağzıma geldi. Bir şiir parçası okuyormuşum gibi Ajansın satırlarını içimden terennüm ediyorum. Döndüm:

- Gördün mü? diyecek oldum, lâkin, muhtar kağıdı bırakıp namaza koşmuştu. Sevincim içimde tıkanı, kaldı. Büyük felâket anlarında olduğu gibi büyükle meserret günlerinde de duygularımızı başkaları ile paylaşmak bizim için bir derin ihtiyacıdır. Ümitsizlikle, ne yapacağımı bilemiyerek Süleyman'a dönüyorum:

- Gördün mü? Bizimkiler düşmana iyi bir dayak atmışlar.

Süleyman, bu sözden bir şey anlamaksızın sırtarak yüzüme baktı.

İşte, bir kış, koca bir kış böyle geçti. Ben bütün mevcudiyetimle hep cephede yaşadığım için bu mevsimin ağır yeknesaklığı omuzlarım üstüne pek çökmedi.

Ordunun, Anadolu ordusunun umumi bir taarruza geçeceği şayiaları günden güne kuvvet buluyor. Memleketin hemen bütün gazetelerinde bu bekleniyor, bunun sözü oluyor. İstanbul hükûmeti erkânının bir murahhas heyet halinde Ankara'ya gelişleri, millî teşkilâtın kudretini bir kat daha ispat etti. Bu adamlar, buraya ne söylemeye, ne istemeye geldiler? Mutlaka, bize temenni ve inkiyat tavsiye etmeye geldiler. Bunlar, bir ölüm mahkûmuna, son saatinde teselliye giden papazları andırırlar.

"Cesaret evlâdım, cesaret. Bunun ötesinde bir başka hayata, ebedi bir hayata ereceksin. Şimdi, söyle, söyle bakalım, son emelin nedir?"

"Ölmemek."

Papazlar irkiliyorlar. İçlerinden: "Amma da aksi bir idam mahkûmuna çattık" diyorlar.

İşte, Anadolu'nun dediği, işte İstanbul hükûmetinin vaziyeti.. Memleketin havası bu kadar haile ile yüklü olmasa, insan bu hale gülebilir. Lâkin, çıplak ayaklı, çıplak göğüslü köylüler, gülle ve kurşun taşıyan kağnıları önlerine katmış gidiyorlar.

Bu, kirli, pırtıl yorgana sarılı şey ne? Bir top arabası... Tâ, orada, o hendeğin içinde birikmiş insanlar ne yapıyor? Bunlar, bir manda leşini yüzmekle meşguldür. Ne için? Derisinden askere, çarık olur.

Öbürleri, üzerimize, sağlam İngiliz kunduralarıyla yürüyorlar. Top arabalarını, etrafı keten bezli perdelerle örtülü Berliez otomobilleri içinde bir ülûhiyet gibi taşıyorlar.

Gene içime, o kurt düşüyor. Zafere nasıl inanmalı?

Lâkin, işte, asıl bu gördüğüm şeyler için zafere inanmalıdır. Türk askeri manda leşlerinin derisinden çarık yapıp giyiyor. Türk köylüsü, top arabalarını kendi yorganına sarıp taşıyor, işte, bunun için inanmalıdır. İşittim, Eskişehir'de, demiryolu raylarını söküp eriterek top kaması yapanlar varmış. Geçen gün, yakın istasyonların birinde bir trenin kömürsüz nasıl yürütüldüğünü gördüm: Tren durur durmaz, hemen bütün yolcular inip etrafa dağılıyorlar, rastgeldikleri ağaç dallarını kesiyorlar ve getirip lokomotifin platformuna yığıyorlardı.

Lokomotif, ray, istasyon.. Sahi, yazmayı unuttum. Halbuki, benim için mevsimin en büyük hâdiselerinden biri de bu olmuştu. Eğer ıssız, ücra Anado-

lu yaylâlarının ortasında, uzun müddet kalmışsanız sizi medenî merkezlerden birine ulaştırmak kudretini haiz olan şeylerden birini görmenin, bir telgraf direğiyle, bir demir yolu ile, bir istasyon binasıyla karşı karşıya gelmenin ne olduğunu mutlaka bileceksiniz. Bilmeye- ne ise bunu anlatmak çok güçtür.

Lâkin, ben bütün bu yazıları bir kimseye bir şey anlatmak için yazmıyorum. Hayır, hayır, bu, hiç aklımdan geçmedi. Ben bu yazıları, kendi kendimle konuşmak için, yalnız bunun için yazıyorum. Eğer, günün birinde memleket kurtulur da, tekrar kendi muhitime dönersem ilk yapacağım iş bunları yakmak olacaktır. Yakmazsam, bu defter başkalarının eline geçebilir.

O vakit, benim bu köydeki uzun gurbetimin hiçbir kıymeti kalmayacaktır. Bu uzun gurbet, alelâde bir edebiyat mevzuu olacaktır.

Edebiyatı, sanatı başkaları yaparken hoş bulurum. Fakat, kendim bundan nefret ederim. Edebiyat ve sanat dünyasında yalnız dâhiler vardır. Ondan öresi, bir alay zavallı taklitçi, bir alay zavallı maskaradır.

(*Yaban*, 1932)

ANKARA'dan

Akşamüstü, ancak davetli oldukları çayda biraz kendine gelebildi. Bu danslı, briçli bir çaydı. Hakkı Bey evvelâ ev sahibi hanımla, sonra (....) Müsteşarının haremiyle bir tango yaptıktan sonra, evin sâkin bir köşesinde hazırlanmış olan briç masalarından birine oturdu. Tam bu sırada Selma Hanım da dans salonundan içeriye giriyordu.

O zamanın modasına göre etekleri diz kapaklarını ancak örten yarı açık kollu

bir sten çay elbisesi içinde, Selma Hanım, bir genç kız gibi körpe ve sade görünüyordu. Fakat, yakınına gidilince kendisinde, bir Meclisi İdare Reisinin hanımı olmanın bazı alâmetlerini görmek güç değildi. Selma Hanım, boynunda oldukça büyük bir *renard argenté** taşıyordu. Parmaklarının birçoğunda yüzükler vardı. Ağzında bir iri yakut taşıyan bir yılan bilezik kolunun yarısına doğru uzanıyordu. Dudakları tıpkı bu yılanın ağzındaki yakut renginde bir rujla boyanmıştı ve onu dansa kaldıran her erkek başdöndürücü bir lavanta kokusuyla sarhoş oluyordu.

Selma Hanımın bu monden toplantılardaki muvaffakiyeti büyüktü ve Hakkı Bey kendi monden muvaffakiyetleri kadar karısınınkiyle de iftihar etmektedir. Onu, her kadından daha güzel, daha süslü ve daha itibarda görmek yegâne emelidir. Eski Milli Mücadelecilerden bazıları gibi Hakkı Bey için de kıyafet değişiminden sonra milli dâva âdeti böyle bir mondenlik** iddiası şekline girmişti. Bir Avrupalı gibi giyinip süslenmek, bir Avrupalı gibi dans etmek, bir Avrupalı gibi yaşayıp eğlenmek ve hele bu iddiada Avrupalılar nezdinde, Avrupalılar arasında muvaffak olmak bunlara büyük bir zafer kazanmak kadar ehemmiyetli görünüyordu.

Bu yeni Türk muhitine yeni girmiş bazı ecnebler, Hakkı Beye “Bu Almanca’yı Berlin’de mi öğrendiniz?” veya Selma Hanıma “Hiç şüphesiz Paris’te giyiniyorsunuz? Değil mi?” diye sordukları vakit, Türklerce, sanki, medeniyet yolunda bir geniş adım atılmış gibi oluyor; eşte dostta bir düğün dernektir gidiyor-

du. Lâkin, bazen, bu muvaffakiyetlerin gene Türkler arasında bir nevi rekabet, bir nevi kıskançlık hisleri de uyandırdığı oluyordu. O vakit, bütün aileler arasında bir giyim kuşam yarışdır başlıyordu.

Düşününüz ki, bu yarışa Murat Beyin ailesi bile karıştı. Büyük çapta arsa spekülâsyonlarından ve onu takip eden birkaç taahhüt işinden sonra devrin en zengin adamlarından biri sırasına giren ve mebusluktan çekilmiş olduğu için kâh İstanbul’da, kâh Avrupa’da dolaşmakta bulunan Murat Bey, şimdi Kavaklıdere’de, kuleli, verandalı ve konfor modernli bir büyük köşk içinde asrî hayatın bütün zevkini sürmeğe başlamıştı. Kapısında bir Stude Baeker otombili her dakika emrine amade duruyor, içerde elektrikle işler en iyi cinsten bir mobilya gramfon en son dans havalarını durmaksızın çalıyordu. Çocuklar İsviçreli bir mürebbiyenin eline bırakılmıştı. Bu İsviçreli mürebbiye, aynı zamanda Murat Beyin karısıyla kızkardeşine Fransızca, dans, adabımuaşeret dersleri verirdi. Cemile, bunlardan vakit buldukça zayıflamak için yürümeğe çıkardı. Hem yürür, hem de kendi kendine “Fransızca öğrenmişim, dans öğrenmişim, asrice oturup kalkmayı öğrenmişim, bu vücut böyle kaldıkça bütün bunlar neye yarar?” derdi. Fakat, yürüdükçe iştahı açılır, iştahı açıldıkça yemek yer ve yedikçe şişmanlardı. Buna mukabil yengesi, gün geçtikçe incelip zayıflıyordu. Zaten mız mız ve çıtkırıldım edası şimdi büsbütün mübalâğalaşmış, acayipleşmiş bir Amerikalı ihtiyar kızın snobisması şeklini almıştı.

* *Tilki kürkü.*

** *Şıklık.*

NUR BABA'dan

Nigâr Hanım, hâlâ irtibarda olduğuna, hâlâ sevilip arandığına kaildir. Hakikat böyle olmasa bile Safa Efendi'nin torunu ömrünün sonuna kadar bu tekkeyi kendi evi gibi benimseyebilir. Zira, kendi buraya gedikli mihman olarak geldiği zaman, yıkılmağa yüz tutmuş bir viraneden ibaret olan Nur Baba dergâhının bu şimdiki muazzam konak haline girişi onun sayesinde, onun serveti sayesinde. Bütün tekke, meydan yerindeki halılarına kadar tekkenin bütün eşyası onundur. Gerçi gurur ile beraber, bütün görgüsünü ve kibarlığını muhafaza eden Nigâr Hanım, bunları asla hatırına getirmez ve Baba'nın muhabbetinden başka hiç bir şeye güvenmezdi. Onu altı yıldır bu dergâhta tutan şey kendi malı olduğunu bildiği bu çatı ile bu eşyalar değildir. Ancak mürşidin bir nigâhı, bir tebesümü, bir sözüdür.

Her şeyi bunun için terketmedi mi? Hani kocası? Hani çocukları? Hani annesi nerede? Bunlardan sonuncusu kendi yüzünden öldüğü vakit kaç gün yas tuttu? Çocukları kendini bir daha görmek üzere babalarının yanına gittiği zaman kaç saat göz yaş döktü? Nur Baba, gözlerinin içine bakar bakmaz sanki birdenbire bütün varlığı kamaşmış gibi, bir saniyede kendi hayatına ait her şeyi unutmuyor muydu?

Evet, Safa Efendi'nin torunu her şeyi unuttu. Mazisine ait hiç bir vakayı hatırlamıyor. Sanki hep burada yaşamış, burada doğup büyüştür. Biçare kadının âkıbetini uzaktan tetkik edenler onun alkole düşkünlük neticesi olarak bir nevi hastalıklı hale düşer olduğunu söylüyorlar.

Alkol mü? Halbuki Nigâr Hanım,

şimdi o kadar çok içiyor da asabında zerre kadar uyuşukluk, başında zerre kadar sarhoşluk hissetmiyor, keşke sarhoş olabilse, keşke eskisi gibi beş on kadeh rakı ile asabında, hiç durmayan bu ihtilaçı biraz dindirebilse.

Nigâr Hanım, bir zamanlar aynı derde tutulmuş olduğunu söyleyen Derviş Çinari'le bunun içindir ki sıkı fıkı dost olmuştur. Çocukluğunda omuzundan hiç inmediği lalası ne idiye Derviş Çinari de onun için şimdi odur. Vakıa öteden beri bu yarı deli adamla arasına konuşmaktan zevk alırdı. Lâkin son günlerde tekke halkı içinde hemen yalnız onunla konuşur oldu. Zira, Çinari onun birkaç derdine birden deva bulmakta ve ona hem başa tatlı bir hülya veren, hem de boğazındaki mütemadi gıcığı teskin eyliyen birtakım haplar getirmekte idi. Derviş Çinari, yerden toplanmış bir nehat tohumuna benzeyen bu hapları Nigar Hanım'a her verişte "Sakin kimse görmesin ha! Çok güçlüklerle buluyorum" demeyi de unutmazdı. Nigar Hanım, Derviş Çinari'nin tavsiyesi üzerine bunları kâh bütün arasında sigara ile, kâh kahve içinde eriterek hiç kimseye göstermeden içerdi. Deminden beri Çinari'yi o kadar ısrar ile çağırışının sebebi de bu haplardı. İki günden beri onlardan şiddetle mahrum bulunuyor ve tiryakiliğini bir türlü yenemiyordu. İştihası kesilmişti, asabı altüst olmuştu, sıkıntıdan çatlıyordu ve öksürüğü o kadar artmıştı ki geceleri uyuyamıyordu. Geceler ise... Nur Baba'nın uzak bulunduğu geceler ise kara, korkunç ve nihayetsiz birer uçurumdur.

Nigar Hanım, nafile yere pencereden bağırmaktan vazgeçerek kalktı. Çinari'nin yanına gitmek istedi. O, lahanala-

rın ortasında, aynı noktada meşguldü. Safa Efendi'nin torunu sırtına Nur Ba-ha'nın kürklerinden birini aldı ve bah-çeye çıktı. Hava soğuktu. Kadıncağz titreyerek ince kürke sarındı ve ayakla-rındaki yünlü ve ökçesiz terliklerle ru-tubetli ve yarı çamurlu toprak üzerin-den yürüdü. Çinari'nin yanına yaklaştı:

– Hey, erenler yine dalmışsın, bu ne hâl! diye seslendi.

İhtiyar derviş oturduğu yerden başını kaldırdı ve başı ucunda ayakta duran kadını, ilk defa görüyormuş gibi; hüyük bir dikkatle gözden geçirdi; sonra yine biraz evvelki işine daldı.

– Mübarek lâhana bitmiş... Şu ufak-ların öyle bir turşusu oluyor ki... Pirim hakkı için... diye mırıldanmaya başladı. Nigar Hanım:

– Ayol, deminden beri bağıra bağıra sesim tıkandı. Seni burada uyumuş kal-mış sandım...

– Uyumadım desem yalan söylemiş olurum; çömeldiğim yerde biraz ken-dimden geçmiştim.

– Bu soğukta! Bu rutubette!..

– Soğukla, sıcakla benim derdim ara-sındaki münasebet nedir? Bhusus bir-kaç tane yuttuktan sonra..

– Ayol, hen işte seni onun için çağır-dım. Hani bugün getirecektin?

– Getirdim ama, kalmadı, kalmadı, hepsini yuttum.

– E, şimdi ben ilâçsız mı kalacağım!

Derviş Çinari omuzlarını silktri; hiç cevap vermedi ve Nigâr Hanım, ümitsiz gözlerle etrafına bakındı. Bu gözler faz-la sürmeli idi, o kadar ki hiç bir hare-ketlerinde akları görünmüyordu; sanki için için tüten ve etrafına is saçan birer kor parçası gibiydiler.

Nigâr Hanım, Nigâr Hanım, ey bun-dan altı yıl evvelki beyaz güvercin! Ey genç Macid'in yüzüne bakmağa kıya-madığı nermin ve taravetli kadın, sana ne oldu? Sana ne oldu? Gözlerinin etra-fındaki bu kırışıklar, alnındaki bu buru-şuklar, ağzının uçlarını aşağıya doğru çeken bu hatlar nedir? Saçların ne kadar bakımsız, ne kadar karmakarışık! Onla-rı artık hiç taramıyor musun? Eyvah, saçlarının rengine de bir hal olmuş, güzel Nigâr! Onları ne fena bir boyaya ile boyamışsın! Dalga dalga bir şeyler yapmışsın! Ne yumuşak ipek gibi saçların vardı! Şimdi bu saçların tımarsız bir yeleden farkı yok. Nedir o? Dudaklarına da bir acayip büzülme ârız olmuş. Hani, bir za-manlar bu dudakların bir ucunu yukarı-ya doğru çeken o can alıcı gülüşün şimdi eski bir yaranın izi gibi ağzını yana doğ-ru çarpıtıyor. Bir tarafın mı acıyor? Ni-çin dudaklarını böyle kısıyorsun? Niçin ağzını böyle çarpıttırıyorsun? Ah, zavallı kadın, bu çıplak bu ıslak kış manzarası-nın ortasında ne kadar hazinsin!

REŞAT NURİ GÜNTEKİN

İstanbul'da doğdu (25 Kasım 1889). Çanakkale İdadisi'nde, İzmir Fré-re'ler Okulu'nda okudu: sınavla Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ne girdi. Yükseköğrenimini tamamladıktan sonra (1912) Bursa ve İstanbul liselerinde müdürlük, edebiyat, felsefe, pedagoji öğretmenliği etti (1913-1931). Milli Eğitim müfettişliği yaptı (1931-39). Çanakkale'den milletvekili seçilerek parlamentoya girdi (1939-43). Milli Eğitim Bakanlığı başmüfettişiyken Paris'te kültür ataşesi olarak da çalıştı. Emekliye ayrıldıktan sonra (1954) İstanbul Şehir Tiyatrolarında Edebi Kurul üyeliği yapıyordu. Akciğer kanserinden Londra'da öldü (7 Aralık 1956).

Edebiyat dünyasına Zaman (1918) gazetesinde tiyatro eleştirmeleriyle giren Reşat Nuri, İnci, Şair, Nedim, Büyük Mecmua'da (1918-19) yayımladığı küçük öykülerle tanınmaya başlamıştı. Bu evrede ilk romanı *Harabelerin Çiçeği* (Cemil Nimet takma adıyla) Zaman gazetesinde (1918), *Gizli El Dersaadet* gazetesinde (1920) tefrika edildi. *Hançer* (1920), *Eski Rüya* (1921) gibi ilk oyunları Darülbeydi'de (İstanbul Şehir Tiyatrosu) sahneye kondu. Dönemin edebiyat hareketi sayılan Dergâh (1921-22) dergisinde de yazdı. Asıl ününü ilkin Vakıf gazetesinde (1922) tefrika edilen *Çalılıkusu* romanı ile sağlayan yazar, Mahmut Yesari ile birlikte Kelebek (1923-24) adlı mizah dergisini yayımlamıştı.

S a n a t ı

Reşat Nuri'nin romanları, XX. yüzyılın ilk yarısında değişen toplum koşullarının ortaya çıkardığı yeni insanı getirmiştir. İlk döneminde *Çalılıkusu*, *Dudaktan Kalbe*, *Akşam Güneşi* gibi serüven yönü ağır basan romanlarında bile kişilerin duygusal yaşamları ülke gerçeklerinden soyutlanmadan verilir. Halka ulaşan ilk önemli yapıtı *Çalılıkusu*'nda, kişiliğinin bilincine varma aşamasındaki kadını köy, kasaba, küçük kent yaşamı içinde görürüz. Romanın başkişisi Feride'nin yaşam serüveniyle birlikte geri bıraktırmış Anadolu'nun gerçekleri yansıtılmıştır. Bugünün beğeni düzeyinden bakınca

kurgusu, yan olayların hazırlanışı, hele ilkelik sınırlarına varan duygusallığı ile hiç kuşkusuz eleştiriye çok açık olan *Çalikuşu*, romanın konusunu genişleterek değişik sınıf ve tabakalara ulaşma başarısıyla önemlidir. Bir önemi de dialoglarındaki doğallıktır. Reşat Nuri, Mustafa Baydar'la yaptığı konuşmada bu yöndeki becerisine ışık tutacak bilgiler vermiştir:

... İstanbul Kızı diye dört perdelik bir piyes yazmıştım. Onu bozarak büyücek bir roman yaptım. İlk romanım denilmek lazım gelen bir roman: *Çalikuşu*. Piyelerde herkes kendi adına konuşur. Romana çevrilince sözün romancıya geçmesi ve şahıslar hesabına onun konuşması lazım geldi. (*Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, 1960)

Yazarın öteki romanlarının da dialogları yönünden çağdaş romancıların yapıtlarından üstün oluşu oyun yazarlığından kazandığı deneylere bağlanabilir.

Reşat Nuri'nin 1927'lerden sonraki ürünlerinde toplumsal özün amaç durumuna geldiğini söyleyebiliriz. Bu döneminin örnek yapıtları arasında sayılan *Yeşil Gece*, *Miskinler Tekkesi*, *Yaprak Dökümü*, *Kan Dâvası*'nda yazar anlatımına egemen olan gereksiz duygululuklardan kurtulmuştur.

Nâzım Hikmet'in "*Türkiye'deki yeni insanın, olumlu cumhuriyet kahramanının üzerinde ilk defa*" durulduğunu belirttiği *Yeşil Gece*, köylü kökenli bir öğretmenin 1908-1923 döneminin büyük toplumsal sarsıntılara sahne olan ülke koşulları içinde tutucu güçlerle savaşımını yansıtır.

Sonradan yazarı tarafından oyunlaştırılan *Yaprak Dökümü*'nde eski görenek ve ahlak anlayışına bağlı kalan küçük bürokratin değişen sosyoekonomik koşulların belirlediği yeni hayat biçimindeki durumu sergilenir. Devlet hizmetinde "mutasarrıflığa" kadar yükselen emekli memur Ali Rıza Bey'in kimliğinde, burjuva ahlakının etkisine kapılan çocuklarını düşüşten kurtarmayı başaramayan yıkılmış "aile reisi" tipini görürüz. *Miskinler Tekkesi*'nde dilencilik, *Kan Dâvası*'nda Anadolu halkının yüzyıllar boyunca sürüp giden kan davası sorunları işlenir.

Reşat Nuri'nin yirmiye yakın romanında öğretmen, memur, subay, işçi, köylü, kentli, asker, esnaf, yaşlı genç, kadın erkek ülkemizin insanları bulundukları çevre ve tarih koşulları içinde yaşarlar. *Çalikuşu*'nda Feride ile birlikte sınıf bilinci aşamasındaki küçük burjuvalarla karşılaşırız. Bir yanı soylu bir Osmanlı ailesine dayanan Feride'nin emeğiyle yaşamayı kutsal sayması toplumun değişen koşullarına uymak isteyen yeni insan tipini gösterir. İlköğrenimini medresede yaptığı halde, öğretmen okulunda çağdaş eğitim olanaklarından yararlanarak İslamcı ideolojinin amaçlarından kopan Şahin Öğretmeni (*Yeşil Gece*) egemen sınıflara yandaş olan tutucular karşısında öğretim sisteminde yapılacak "köklü reformlarla" toplumun değişeceğine inanan bir Meşrutiyet aydını kimliği ile tanırız. Reşat Nuri'nin kişileri değiştirmekte olan toplumu varlıklarında simgeleyen insanlardır. Yazarın, çıkarıcılar, sömürücüler düzeninin gerçeklerini ancak puslu camlar arkasından görebilen bu kişilerden sevgisini esirgemediği çok bellidir.

Bütün romanlarının tiyatro halinde senaryoları olduğunu söyleyen Reşat Nuri, Hikmet Feridun'la yaptığı bir konuşmada çalışma yöntemlerini şöyle açıklar:

Roman ve hikâye yazarken mevzuun evvelâ asıl canlı noktası, amudi fıkârîsi (belkemiği) gelir. Bu amudi fıkâridir ki bana yazmak arzusunı verir. Bu bazan bir vak'a olur, beni alâkadar eden bir vak'a.. Fakat çok kere pek alâkadar olduğum insan tipi. (Şu vak'ayı veya şu insanı, şu tipi yazayım) derim. Bu suretle eserin iki adımı atılmış olur. Mevzuu pek iptidai bir şekilde fikrime gelir. Hiçbir zaman hemen derhal bu mevzuun plânını yapıp da yazmağa başladığım vâki değildir. Bulduğum mevzuu zihnimde bir köşeye atarım. Onun francala hamuru gibi kendi kendine kabarması için uzun müddet bırakırım. Çok defa aradan birçok senelerin geçtiği de vâkidir. Bu müddet zarfında mevzuu bazı ilâveler yaparım. Bazı kısımlarını tayyederim, atarım, çıkarırım. Vak'aları retuş ederim. Tipleri develope ederim (geliştiririm).. Yazma işine başladığım zaman da çok muntazam çalışırım. Romanın sonunu nasıl bitireceğimi rayin etmeden yazıya başlamam. Evvelâ umumi bir şema yaparım. Fakat eser henüz definitif (kesin, belirli) olmamıştır. Ortada şahıslar vardır, vak'alar vardır, eserin ana hatları vardır. Fakat yazmaya başladıktan sonra şahıslar ekseriyetle hüviyetlerini değiştirirler, evvelce hiç düşünmediğim vak'alar, yeni şahıslar gelir. (*Muhit* dergisi, 1933; anan: Muzaffer Uyguner, *Reşat Nuri Güntekin*, Ağustos 1967)

Kişilerine sevgiyle sokulan bir romancıdır Reşat Nuri. Genellikle onların gerçek yaşamlarındaki en belirgin özelliklerini yitirmeden yansıtmaya çalışır. Gözlem yeteneği yaşama çok geniş bir perspektiften bakma olanağını sağladığı için romanları geçiş dönemi yaşayan ülkemizden "insan manzaraları" çizme başarısına ulaşmıştır.

Reşat Nuri daha ilk yapıtlarında öykü ve romanda temel aracın dil olduğunun bilincine varmış yazarlardandı. Düzyazıda kendisinden önce Ömer Seyfettin ve Refik Halit gibi yazarların girişimlerini değerlendirmiş, konuşma dilinin olanaklarından yararlanmıştır. Nedir ki, Yahya Kemal'in "... *halis Türkçeden öyle sahifeler görmüş ki hayıldım*" (*Edebiyata Dâir*, 1971, sf. 99) diye övgüyle karşıladığı *Çalıkuşu*, kuşkusuz yeni bir anlatım dilinin gelişmesine yol açıcı özellikleri taşımasına karşın yer yer Saffet Nezihi'nin (1871-1939) *Zavallı Necdet* (bas. 1900, 5. bas. 1942) romanında karşılaşılabileceğiniz türden tümcelerden arınmamıştır.

Kâmran'la adeta kucak kucağa gibiydik. Nefeslerimiz birbirine karışıyordu. (*Çalıkuşu*, 6. bas., sf. 47)

Feride yüzünü kapamak istiyor, fakat bileklerini Kâmran'dan kurtaramıyor, başını saklamak için kıvranıyor, onun göğsünden, omuzundan başka bir yer bulamıyordu. (sf. 359)

Kâmran kolunu Feride'nin belinden geçirmiş, genç kızı nefes aldırma-yacak gibi sıkıyor, avuçlarının içinde parmaklarını incitiyordu. (sf. 360)

Dudaklarında kesik, tutuk nefesler, vücudünde derin ürpermelerle çırpınan Feride'yi zorla, küçük bir çocuk gibi, kucağına aldı. (sf. 360)

Genç kız artık uğraşmaya takati kalmamış gibi başını Kâmran'ın göğsüne koydu. (sf. 360)

Çalıkuşu'nda gördüğümüz bu nitelikteki tümceler sonraki yapıtlarda önemli ölçüde azalmıştır. Bu evresinde değişik sınıf ve tabakalardan gelen kişileri onların kendi dil özellikleriyle yansıtan romancının, konuşma dilinde kullanılan deyimlerden de geniş ölçüde yararlandığı görülür. *Kızılıcak Dalları*'ndan aldığımız aşağıdaki parçada saptadığımız türden deyimlere 1929'lardan sonraki yapıtlarında bolca rastlama olanağı vardır.

Kız baktı ki iş fena. Eli boş geldiği geceler kalfanın yüzünden düşen bin parça oluyor; o gün konakta onun aleyhinde bir söz sarfeden olmamışsa bunun için kendisine kızıp surat ediyor. Gülsüm, kalfayı memnun etmek için bir çare keşfetti. Konuşulan sözlere kulak vermek, kapılardan dinlemek, bu da olmazsa, kalfanın lakırdısını açarak ötekinin berikinin ağzından söz almak, nihayet pek darda kaldığı zaman kendinden bir dedikodu uydurmak. Çocuk bu madeni keşfettikten sonra kalfayı avucunun içine almakta gecikmedi. (5. bas., sf. 79)

ÖYKÜ: Reşat Nuri, *Recm* (1919), *Rocild Bey* (1919), *Eski Ahbap* (1919) adlarını taşıyan birkaç uzun öyküden sonra, dört kitapta topladığı, 101 küçük öykü yazmıştır. Bunların bir bölümü mizah, bir bölümü aşk konularını işleyen duygusal öykülerdir.

Kimilerini yazarın "tekellüm hikâye" olarak sunduğu parçaların oyun kuruluşlarına özgü özellikler taşıdığı görülür. (*Tanrı Misafiri*'nde Hâtıra Defteri, Yanakların Taksimi, Gece Ziyaretçileri, Şapka Duası...) Gerçekçi konuların işlendiği öykülerde köyden kentten değişik kişilerin sergilendiği söylenebilir.

YAPITLARI: Roman: *Harabelerin Çiçeği* (tef. 1913, kitap olarak bas. 1953, Eski Ahbap ve Boyunduruk öyküleriyle bir arada, 1968), *Gizli El* (tef. 1920, kitap olarak bas. 1924), *Çalıkuşu* (1922, 15. bas. 1969), *Damga* (1924, 8. bas. 1962), *Dudaktan Kalbe* (1923, 9. bas. 1959), *Akşam Güneşi* (1926, 7. bas. 1967), *Bir Kadın Düşmanı* (1927, 7. bas. 1968), *Yeşil Gece* (1928, 5. bas. 1968), *Acı-mak* (1928, 7. bas. 1968), *Yaprak Dökümü* (1930, 11. bas. 1969), *Kızılıcak Dalları* (1932, 6 bas. 1968), *Gökyüzü* (1935, 3. bas. 1964), *Eski Hastalık* (1938, 3. bas. 1964), *Ateş Gecesi* (1942, 3. bas. 1963), *Değirmen* (1944, 3. bas. 1962), *Miskinler Tekkesi* (1946, 4. bas. 1969), *Kan Dâvası* (1960), *Kavak Yelleri* (1961), *Son Sığınak* (1961). Öykü: *Sönmüş Yıldızlar* (1923, 4 bas. 1967), *Tanrı Misafiri* (1927, 3. bas. 1966), *Leyla ile Mecnun* (1928, bas. 1969), *Olağan İşler* (1930, 3. bas. 1967)

KAYNAKLAR: Murat Uraz, *Reşat Nuri, Hayatı, Eserleri* (1937); Hilmi Yücebaşı, *Bütün Cepheleriyle Reşat Nuri* (1957); Türkân Poyraz, Muazzez Albpek, *Reşat Nuri Güntekin* (1957); Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman* (cilt 2, 2. bas. 1970); İbrahim Tatarlı-Rıza Molof, *Marksist Açısından Türk Romanı* (1969); Asım Bezirci-Refika Taner, *Seçme Romanlar* (1973); Zahir Güvemli, *Büyük Romanlar* (1961); Orhan Hançerlioğlu, *Türk Dili* (Şubat 1957); Mehmet Kaplan, İstanbul (Şubat 1957); Fethi Naci, *Yeni Dergi* (Kasım 1971); Selim İleri, *Yeni Ufuklar* (Kasım 1974); Asım Bezirci-Refika Taner, *Seçme Romanlar* (3. bas. 1983), *Türk Dili* (özel bölüm, Aralık 1981); Fatih Özgüven, *Çağdaş Eleştirisi* (Temmuz 1982); Fethi Naci, *Reşat Nuri'nin Romancılığı* (1995); Doç. Dr. E. Lâle Demirtürk, *Adam Sanat* (Ağustos 1998).

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'DEN ÖRNEKLER

Ö y k ü

BAHÇELİ LOKANTA

Haydar Efendi eski evkaf kâtibi idi. Fakat o kendisini bir iş adamı zanneder:

– Ben ne dedim de memur oldum. Yirmi beş sene evvel bir bakkal yanına çırak gireydim, bugün dükkân, tezgâh sahibi bir adam olurdum! diye hayıflanırdı.

Ağzından hiç düşmeyen bir sözü de şuydu:

– Elime, fazla değil, iki üç bin liracık bir para geçse, ben yapacağımı bilirim.

Arkadaşları gibi, Kudret Fatıra da, bu teraneden usanmış olmalı ki:

– Al bakalım sana istediğinin iki mislini.. Ne yapacaksan yap da görelim!

Dedi ve ona tayyare piyangosu delâletile beş bin lira gönderdi. Parayı alır almaz, Haydar Efendi'nin ilk işi istifasını vermek, ikincisi dört bin liraya üç odalı evle, bahçesi ve bütün mutfak takımıyla kelepİR bir kır lokantası satın almak oldu.

Civarda bir tütün, bir boya fabrikası, iki daire ve birçok ev vardı.

Haydar Efendi küçük bir hesap yaptı. Hem ucuz ve temiz yemek yedirmek

suretiyle halka ve vatana hizmet edecek, hem de memuriyetten aldığının on misli para kazanacaktı. Fakat ne çare ki halk kendi menfaatini idrakten âcizdi.

Zavallı Haydar Efendi malın en temizini, aşçının en ustasını kullandığı halde umduğunun onda biri kadar iş yapamadı. Gün oldu ki, ailesinden ve günden güne artan misafir akrabalarından başka yemeğini yiyen, vergi memurlarından başka kapısını çalan olmadı.

Bütün boya ameleleri, memurlar ve hattâ bütün şehir onu batırmak için sözbirliği etmiş gibi idi.

Haydar Efendi kapısının önünde duruyor, konuşa konuşa yoldan geçenlere malını çalmış, hakkını yemiş düşmanlar gibi kinli ve siyah bir bakışla bakıyordu. Hele sokakta yüksek sesle gülenler olursa kendisile eğleniyorlar sanarak hiddetten kuduruyordu.

Bir sene kadar uğraştıktan, geri kalan parayı yedikten fazla olarak da bin lira borca girdikten sonra gidilecek en doğru yolu keşfetti: Lokantayı satmak!..

Fakat bu defa da müşteri bulamıyor, gazete ilânlarına, tellâllara verilen pa-

ra havaya gidiyordu.

Adamcağız bazan ellerini açarak:

– Yarabbi, bir yangın gönder de bashedimden bu belâyı al.. Bundan sonra senden bir ihsan ve inayet istersem anam avradım olsun!..

Diye bağıra bağıra dua ediyordu.

Bir akşam üstü, tütün amelesinden Haralambo isminde bir rum onu görmeye geldi:

– Haydar Efendi, sana yağlı bir müşteri buldum. Bana yüzde beş komisyon verirsen lokantayı çok iyi bir paraya satacağız.

Haralambo'nun bulduğu müşteri Manastır'dan yeni gelmiş bir arnavuttur. Çok parası vardı. Bir kır lokantası açmak istiyordu.

Adamcağız en yeni elbiselerini giydi ve zengin Manastırlı ile görüşmek için Sirkeci otellerinden birine gitti. Uzun uzun konuştular. Arnavudun saf bir adam olduğu görülüyordu. Yalnız lokantanın ne kadar iş yaptığını sorunca Haydar Efendinin boğazına bir şey tıkanı. Fakat Haralambo pişkin bir adamdı.

– Gece gündüz her zaman iş yapar, dedi.

Arnavut sadece:

– Yarın perşembe, dedi, cuma günü gelir görürüm. Beğenirsem pazarlığı keser, işi bitiririz.

Otelden çıktıkları zaman Haydar Efendi:

– Ne yaptın Haralambo? dedi. Lokantanın dehşetli iş yaptığını söyledin. Herif cuma günü gelince rezil olacağız!

Haralambo da evvelâ ümitsizliğe düştü. Fakat, birkaç dakika sonra ona bir fikir geldi:

Haralambo, tütün amelesinden elli altmış kişiyi bahçeli lokantada içki içmeğe, yemek yemeğe davet edecekti. İş o suretle idare edilecekti ki, saf arnavut bu kalabalığı lokantanın her günkü müşterisi sanacak ve ümitlerinden pek çok para verecekti.

O cuma, bahçeli lokantada emsalsiz bir gün geçti. Kadınlı erkekli yetmiş seksen kişi geç vakte kadar, çalgı, içki, yemek ve oyun ile eğlendi. Haralambo ve nişanlısı olan genç bir rum kızı vaziyeti öyle idare ettiler ki, saf arnavut öğleden akşama kadar lokanta müşterilerinin aynı insanlar olduğunu bile fark edemedi.

Haydar Efendi, bu lokanta için beş bin lira istedi. Arnavut dört binden yuvarı çıkmaya rıza göstermedi.

Ertesi sabah buluşmak kararıyla ayrıldılar.

O günden sonra Haydar Efendi'ye Manastırlı Arnavutla görüşmek kısmet olmadı. İki ay sonra, evkaftaki eski memuriyetini istemeye gittiği gün bir arkadaşı ona şunları söyledi:

– Başına gelene hem üzuldüm, hem güldüm, Haralambo isminde bir kühanebeyi, bildiklerinden bir arnavut yakalamış, senin lokantanı alacak zengin bir müşteri diye getirmiş.. Sana bedavadan yetmiş seksen kişilik bir nişan ziyafeti verdirmiş.

(*Olağan İşler*, 1914, 3. has. 1967)

Romanlar

ÇALIKUŞU'ndan

– Zeyniler, 15 Kânunuevvel –

Bu sabah uyandığım vakit etrafımda bir eksiklik var gibi geldi. Dikkat edin-
ce buldum. Geceleri bahçede, mahzun
bir ninni sesile akan çeşme durmuştu.

Pencereyi açmak için yatağımdan
kalktım. Tahta kepenkler fazla muka-
vemet etti ve ben kuvvetle sarsarken
aralarından karlar dökülmeğe başladı.

Meğer, bu gece kar başlamış. Zeyniler
âdeta tanınmıyacak bir hale gelmişti.

Hatice Hanım'dan işitmiştim. Burada
kar, bir kere yağmaya başladı mı, Ni-
san'a kadar bir daha kalkmazmış. Ne
iyi şey, demek yaprakları bile siyah gö-
rünen bu karanlık ve can sıkıntısı mem-
leketin asıl baharı kış aylarında başlı-
yor.

Öredenberi kar, benim için, yeni açıl-
mış badem çiçeklerinden daha güzel bir
şeydir.

Bahçede bu beyaz, temiz, yumuşak
şeylerin içinde yuvarlanmakta bulduğum
neş'e ve zevki başka hiçbir bayramda bu-
lamam. Sonra insan, için için nefret etti-
ği insanlara karşı ne tatlı intikam vesile-
leri bulur. Benim vaktile bir düşmanım
vardı ki, kardan çok korkardı. Kalın fa-
nilâ yakalar içinde sakladığı nazik boy-
nuna haberi olmadan kar doldurur, o
soğuktan kızarmış dudaklarıyla titrer ve
renkten renge girerken neş'eden çıldırır-
dım.

(Zeyniler, 17 Kânunuevvel)

Kar gittikçe artıyor, yollar kapandı.
O kadar ki, çocuklardan birçoğu mek-
tebe gelemiyor.

Bugün hayatımın en acı, en dertli gü-

nü oldu. Sabahleyin talebelerim bana
fena bir havadis getirdiler. Dün gece,
Munise bir kabahat yapmış. Ablası
odunla dövmek için üstüne yürümüş,
çocuk odanın penceresinden kendini
bahçeye atmış, karlar ve karanlıklar
içinde uzun müddet kalamıyacağını, bi-
raz sonra kapıya gelip yalvaracağını
zannetmişler, fakat saatler geçtiği hal-
de, çocuk görünmemiş. O vakit komşu-
lara haber vermişler. Köy delikanlıları
ellerinde yanar çırılarla sokaklara dö-
külmüşler, zavallının nereye gittiğini
anlamak bir türlü kabil olamamış.

Munise'yi en sevmeyen arkadaşları
bile ona acıyorlardı. Akşama kadar her
yeri aradılar. Küçük kıza ne kadar
ehemmiyet verdiğimi bildiği için, Muh-
tar Efendi, Vehbi ile sık sık bana hava-
dis gönderiyordu.

Vehbi, bugün büyük bir erkek kadar
ciddi ve telaşlıydı. Munise'nin hâlâ bu-
lunamadığını anlatmak için soğuktan
morarmış avuçlarının içini gösteriyor,
kaşlarını çatarak: "Ciddi fakir kızcağız,
kurtlar yemiş olmalı" diyordu.

Akşama doğru, Vehbi'nin bu şüphesi
büyüklere sirayete başladı: "Çocuk bu
fırtınada başka köye gitmiş olamaz. Ya
bir yerde soğuktan donup öldü, ya ca-
navar paralandı" diyenler oluyordu.

Bu, göz gözü görmeyen tipi gününün
siyah bir duman gibi inen akşamıyla be-
raber içime vahşi bir ümitsizlik çöktü.
Hayata zalim ve haksız bir şey diyenle-
re ilk defa inanıyor, ona isyan ediyor-
dum.

Sesim soluğum kesilmiş, başım ateşler
içinde, erkenden yatağıma girdim. Ay-
dınlık bu gece gözlerimi incittiği için
lâmbamı söndürdüm.

Dışarda fırtına gittikçe artıyor, pen-

cere kepenklerini zorlu hücumlarla sarıyordu.

Zavallı küçük kız, kimbilir, nerelerde gömüldü, açık sarı saçlar kimbilir karanlığın hangi bucağında, eski mehtaplardan kalma bir ışık liyemesi gibi titriyor?

Kaç saat geçtiğini bilmiyorum. İnsan böyle hallerde zaman hissini kaybediyor. Mezarlık tarafındaki kapıya vuruyorlar gibi bir ses işitmeye başladım. Rüzgârdan başka ne olabilirdi. Fakat hayır, bu rüzgâr sarsıntısından başka bir şeydi. Yatağında doğrularak kulak verdim ve gecenin içinde boğuk bir insan iniltisi işitir gibi oldum. Hemen yatağımdan fırladım, omuzlarıma bir örtü alıp aşağı koşmaya başladım.

Niyetim, Hatice Hanım'ın odasına uğrayarak onu uyandırmaktı. Fakat o da bu sesi işitmiş, elinde bir mum parçası ile taşlığa çıkmıştı.

Kapıyı birdenbire açmaya cesaret edemedik. Zaten gürültü de kesilmişti. Hatice Hanım erkek gibi kalın sesle: "Kimdir o?" diye bağırdı. Cevap yok. İhtiyar kadın bir kere daha seslendi. O vakit rüzgârın gürültüsü içinde ince bir sesin inlediğini işittik. Hatice Hanım: "Sen kimsin?" diye bağırdı. Fakat ben sesi tanımış: "Munise" diye haykırarak koldemirine sarılmıştım.

Kapı açılır açılmaz içeriye karlı bir rüzgâr doldu, ihtiyar kadının elindeki mum birdenbire söndü.

Karanlıkta kollarımın içine buz gibi donmuş, küçük bir vücut düştü.

Hatice Hanım tekrar mumunu yakmağa uğraşırken, ben onu göğsümde sıkıyor, hıçkırı hıçkırı ağlıyordum.

Son kuvvetini tükettiği anlaşılan Mu-

nise, kollarımda baygın gibiydi. Yüzü mosmor, saçları dağılmış, elbisenin içine kadar dolmuştu.

Çocuğu soyduktan sonra kendi yatağıma yatırdım. Hatice Hanım'ın manga-lında ısıttığım fanilâ parçalarile vücudunu ovuşturmaya başladım. Munise kendine gelir gelmez ilk sözü: "Bir parça ekmek" diye yalvarmak oldu. Bereket versin biraz sütümüz vardı. Hatice Hanım'la onu ısıttık ve kaşık kaşık çocuğa vermeye başladık.

Dakikalar geçtikçe Munise'nin yüzü kızarmaya, gözlerine fer gelmeye başlıyordu. Kollarımda arasına içini çekiyor, kimbilir hangi acı ile için için ağlıyordu.

Ah, şu çocuk gözlerindeki minnet! Dünyada, bir parça iyilik edebilmekten daha güzel bir şey olmuyor. Fırtına içinde viran bir gemi teknesi gibi sallanan bu sefil ve karanlık oda, ocağın kızıl akisleri içinde birdenbire öyle munis ve mes'ur bir yuva olmuştu ki; biraz evvel hayata gösterdiğim emniyetsizlik için kendi kendimden utanıyordum.

Çocuk artık konuşmaya başlamıştı. Kolları boynumda, sarı saçları bileklerimizden dökülerek gözlerime bakıyor, sorduğum suallere ağır ağır cevaplar veriyordu: Dün akşam, üvey annesinden çok korkmuş, köyün öte ucundaki bir ambara kaçarak samanların arasına girmiş. Samanlar insanı yatak gibi sıcak tutuyormuş. Fakat bugün çok acıkmış. Dışarı çıkarsa tutup yine eve götüreceklerini biliyormuş. Onun için, çaresiz geceyi beklemiş.

Zavallı çocuğun en büyük ümit yeri benmişim. Bütün gün "hocanım mutla-ka bana ekmek verir" diye kendini avutmuş.

Biraz sonra çocuğun parlak gözlerine

bir gölge düştüğünü, parlak neş'esinin sönmeye başladığını farkettim. Sormaya lüzum yoktu. Çünkü aynı korku bende de uyanmıştı. Yarın sabah Munise'yi yine eve göndermek lâzım gelecekti.

İçimde sönük bir ümit yok değildi. Çok güzel bulduğumuz için, hiçbir zaman elimize geçemeyecek sandığımız şeylere karşı duyulan o ümitsiz ümit.

Munise'de neticesiz bir rüya uyandır-maktan korkar gibi yavaş bir sesle Hatice Hanım'a dedim ki:

– Madem ki bu kızı evlerinde istemiyorlar; acaba ben onu kendime evlât etmek istesem razı olurlar mı? Benim de kimsem yok. Vallahi bu çocuğa kendi evlâdım gibi bakarım. Acaba vermezler mi?

Bu çılgın arzum, Hatice Hanım'ın dudaklarından çıkacak kelimeye bağlanmış gibi titreye titreye ellerimi uzatıyor, boynumu büküyordum.

İhtiyar kadın, gözlerini ocağa dikmiş, düşünüyordu. Ağır ağır başını salladı:

– Fena olmaz. Yarın muhtarla konuşalım. O “peki” derse babasını da razı ederiz. İyi olur, dedi.

Ben, ömrümde bu kadar güzel bir ümit sözü işittiğimi bilmiyorum. Cevap vermeden Munise'yi göğsüme çektim. Çocuk ellerimi öperek; “Anacığım, anacığım!” diye ağlamaya başladı.

Ben bu satırları yazarken, Munise ya-
tağında, sarı saçlarında ocağın mes'ut kızılıtları titreyerek uyuyor. Arasına derin derin içini çekiyor ve dolu dolu öksürüyor.

Bu çocuğu bana bırakırlarsa ne kadar mes'ut olacağım yarabbi! O vakit ne ge-

ceden, ne fırından, ne sefaletten, hiç bir korkum kalmayacak. Onu kendi elimle büyüteceğim, mes'ut edeceğim. Ben bunu bir zaman başka küçükler için ümit etmek çılgınlığına kapılmıştım, fakat onlar, bir akşam üstü, kalbimde kukak kucaga öldüler.

Artık hayatla barıştım. Herşeyi tek-rar seviyorum. Kâmran, bir akşam üstü, kalbime gömdüğüm, o zavallı mini minileri öldüren sen olduğun halde bu gece senden bile eskisi kadar nefret etmiyorum.

(*Çalılıkusu*, 1922, yeni biçiminde 6. bas. 1939'dan)

YEŞİL GECE'den

Nihayet, sorgu hâkimi belki diş dokunur bir delil elde ettiği, belki de yapılan ısrarlardan yorulduğu için geceye doğru Nihat Efendi'nin tevkifini emretti.

O akşam, evinde yemeğini yiyen, kendini sokağa dar atıyordu.

Hükümet caddesinde Ramazan, Kandil, Donanma gecelerine mahsus bir aydınlık ve kalabalık vardı. Kahveler adam almıyordu. Karanlık sokak ağzlarında kadın yığınları görölüyordu. Bütün Sarıova, Kelâmi Baba Türbesi'ni yakan kâfirin hapse girdiğini gözüyle görmek istiyordu. Maamafih, yatsı ezanı olduğu halde görünürlerde bir şey yoktu.

Nihat Efendi'yi tevkife memur olan polisler onu evinde bulamamışlardı.

Ahali arasında onun kaçtığına dair bir rivayet dolaşıyordu. Bazı coşkunklar:

– Kundakçıyı kaçırdılar. Müstantikin tevkif emrini akşam ezanına kadar savsaklamasındaki hikmet anlaşıldı. Hü-

kümetin bu işte eli var. Biz boşuna bekliyoruz. Kundağcı kimbilir şimdi nerelelere vardı. Hükümet bizimle eğleniyor, diyorlardı.

Bazıları aksi fikirde idi:

– Onu mutlaka kasabadaki dinsizler sakladı. Bütün şüphelilerin evlerini basmalı, diye ahaliyi körüklüyorlardı.

Nihat Efendi ne Sarıova'dan kaçmaya teşebbüs etmişti, ne de kasabadaki dinsizlerden birinin evinde gizliydi. O, sadece rakı şişesiyle mezesini ceplerine koymuş, Sarıova dışındaki kırlarda her geceki gibi kendi kendine içmeye gitmişti. Biraz sonra muallimin yine her zamanki yollardan evine dönerken polisler tarafından yakalandığı haberi bir zafer müjdesi gibi ahaliyi coşturdu. Nihat Efendi'yi merasim-i mahsusa ile hapishaneye getirmek için bir alay tertip edilmişti.

Bu olay, kimler tarafından, ne vakit hazırlanmıştı? Bu belli değildi. Sade, onun getirildiği tarafa doğru giden bir sürü insan, birdenbire düğün, yahut cenaze cemâatı heyetine girivermişti. En önde birkaç fenerli külhanbeyi yürüyordu. Onların arkasında iki polis memuru arasında Nihat Efendi görünüyordu. Cemâatin etrafında ve arkasında bir sürü çıplak ayaklı, sefil kıyafetli mahalle çocuğu ellerindeki gaz tenekelerine sopalarla vurarak cehennemî bir gürültü yapıyorlardı.

Meydanlıktaki kahvelerden birinde alayı görmek için bir sandalye üstüne çıkan Şahin Efendi, sırtına tutmuş gibi zangır zangır titriyor, dişleri birbirine çarpıyordu.

İşin asıl feci tarafı, muallim Nihat Efendi'nin başına kırmızı kesekâğıdından bir külâh giydirmişler, külâhın ucu-

na iki boynuz takmışlardı.

Tenekelerin dayanılmaz gürültüsü arasında ahali, bir ağızdan:

– Türbe yakanın hâli budur, he he hey! diye bağırıyor, etraftan muallime yumurtalar, domatesler atılıyordu.

Sokaklarda, kahvelerde bekleyen ahali de vahşi seslerle ulumaya başladı.

Şahin Efendi'ye hayalinin ezeli kâbusu olan “Yeşil Gece”si hiçbir zaman bu kadar karanlık ve feci; insanlar bu kadar korkunç ve zalim görünmemişti.

Görünmez bir el, göğsüne basmasa, solugunu tıkamasa bu zalim kalabalığa karşı tek başına isyan ederek haykıracağını, kendini kuduz bir köpek gibi sopayla, taşla parçalaracağını hissediyordu.

Şahin Efendi, yine ömrünün hiçbir dakikasında bu kadar bedbinlik ve ümitsizlik duymamıştı. Kendini dünyanın bütün zevklerinden mahrum etmiş, hayatını bu ahaliyi uyandırmak, mes'ut etmek emeline vakfermişti. Zulüm ve haksızlıktan bu kadar zevk duyan insanları ıslaha uğraşmak çocukça bir hayal değil miydi?

Şahin Efendi, bu vahşet sahnesi karşısında yeni itikadının da sarsılmaya başladığını, tükenmez bir karanlık içinde son dayanağını anlıyor, çıldırıyordu.

Sokaktaki kalabalık, alayı durduracak hâle gelmişti. Hiç durmadan teneke patırtıları, “–Türbe yakanın hali budur he hey!” sesleri arasında, “–Kelâni Babamız, bizi affet!” diye yükselen bir fer-yat, halkı büsbütün kudurttu. Şimdi, yumurtalar, domatesler kâfi gelmiyor, ahali ona tükürmek ve tokat atmak için birbirini eziyor, birbirinin üstünden atılıyordu.

Muallim Nihat Efendi, kollarıyla yü-

zünü kapamıştı. İki tarafındaki polisler bütün gayretlerini etraftan gelen tokat ve yumrukların yanlışlıkla kendilerine isabet etmemesine sarfediyorlardı.

Dakikadan dakikaya artan heyecan Nihat Efendi'nin belki orada, meydanlıktaki çeşmenin önünde parçalanıp öldürülmesine sebep olacaktı.

Fakat, o esnada hiç beklenilmeyen bir vak'a oldu:

Komiser Kâzım Efendi, arkasında iki üç genç polis ile kalabalığı yararak, ahali ile boğuşarak sür'atle Nihat Efendi'ye yaklaşıyordu. Dik bir sesle:

– Efendiler, hemşeriler, dağılın. Kanun namına ihtar ediyorum! diye bağırдыğı işitildi.

Müthiş bir kargaşalık oldu; ahali evvelâ daha ziyade coştı, etraftan:

– Komiser, halkın gazabı önüne çıkılmaz! diye haykırıştılar.

Kazım Efendi'nin arkasından gelen polisler kalabalığı yaramamışlar, halkın arasında kaybolmuşlardı; fakat o, tek başına, kollarını açarak ahaliyi göğüs-lüyor, uzanan yumruklara karşı duruyor, Nihat Efendi'yi muhafazaya çalışı-yordu.

Birdenbire komiserin kafasına kuv-verli bir sopa indi. Bunu birincisinden daha şiddetli bir ikinci darbe takip etti. Kâzım Efendi kılıcını çekmek ister gibi bir hareket yaptı; fakat muvaffak ola-madı, kollarını Nihat Efendi'nin omuz-larına attı ve yaralı hâlinde hâlâ mualli-

mi muhafaza etmek istiyormuş gibi, o altta, kendisi üstte yere yuvarlandı.

Bu esnada arkadaki polisler de kalabalığı yararak vak'a yerine gelmişlerdi. Komiserin yaralanması biraz evvelki pervasız gazabı şiddetli bir korku ve telâşa tebdil etti. Vak'a, hükümete karşı bir hareket şeklini almıştı. Bu dakikada kim ele geçerse kalabalığın hesabını vermeye mecbur tutulurdu. Ahali, bir-birini ezerek kaçırmaya başladı.

Şahin Efendi, hâlâ sandalyenin üstünde kendini tutamıyor, hıçkırığa hıçkırığa ağlı-yordu. Kâzım Efendi, ona bir anda ümidi-ni ve nikbinliğini iade etmişti.

Bu cesareti ve bir hak meselesi için dökmekten çekinmediği beş on damla kanıyla bütün bir halka karşı duran, telâfisi imkânsız bir felâketin önünü alan adam, kendi mütteliklerinden, kendi emel arkadaşlarındandı. Bu cahil, fakat zeki halk adamını kendi yetiştirmişti.

Demek ki ne istediğini bilen açık fikirli bir tek adamın bazan karışık dü-şünceli bütün bir kitleye karşı durabile-ceğine inanmakta haklı idi.

Şahin Efendi, biraz evvel kızdığı ve nefret ettiği halkı şimdi acıyarak sevi-yor, “Onlar bir nevi büyük çocuklar... bütün kabahat onları bu hale getiren-lerde” diye mâzur görüyordu.

Memleketi yalnız, “Yeni Mektep”in kurtaracağına olan emniyeti on kat da-ha kuvvetlenmişti.

(Yeşil Gece, 1928, 5. bas. 1968)

PEYAM İ SAFA

•

İstanbul'da doğdu (1899). İki yaşındayken babası şair İsmail Safa'nın ölümü üzerine annesi tarafından yetiştirildi. İlkokuldan sonra öğrenimini sürdürme olanağı bulamadı. Bir süre öğretmenlik (1914-1918) ve memurluk yaptı. Yetiştigi yıllar kendi kendine Fransızca öğrenmiş, küçük yaşlarında *Karanlıklar Kralı* (1913) adlı tek öykülük bir kitapçık çıkarmıştı. I. Dünya Savaşı'nın bitiminde ağabeyi ile birlikte kurduğu "Yirminci Asır" gazetesinde yayımladığı öykülerle edebiyat çevrelerinin dikkatini çekti. Gazetesini kapatmak zorunda kalınca Vakıf'te çalışmaya başladı. Ölümüne değin Akşam, Cumhuriyet, Tan, Tasvir, Ulus, Milliyet, Tercüman, Son Havadis gazetelerinde fıkra yazarlığı, başyazarlık yaptı. Kültür Haftası (1936, 21 sayı), Türk Düşüncesi, (1953-1960, 63 sayı) dergilerini çıkardı. Her Ay, Ayda Bir, Hafta, Yedigün, Çınaraltı dergilerinde yazdı. Nâzım Hikmet'le birlikte Resimli Ay dergisinin sürekli yazar kalemleri arasında sosyalizme yandaş olarak tanınmışken, İkinci Dünya Savaşı yıllarında faşizmin savunuculuğunu yapan başlıca yazarlardan biri kimliğinde görüldü (Ölümü, 15 Haziran 1961).

S a n a t ı

40 yılı aşkın bir süre içinde fıkra, makale, araştırma, öykü ve roman türlerindeki verimli çalışmalarıyla, düşün ve sanat dünyamızın etkili kişiliklerinden biri olarak görünen Peyami Safa –Server Bedii takma adını kullanmadığı– 11 roman, 7 öykü kitabı yayımlamıştır. Romanları arasında, *Sözde Kızlar*, 9. *Hariciye Koğuşu*, *Fatih-Harbiye* sosyalizme eğilim duyduğu yılların: *Bir Tereddüdün Romanı*, *Matmazel Noralya'nın Koltuğu*, *Yalnızız*'ı idealist felsefeyi benimsediği yılların ürünleri arasında sayabiliriz. Genellikle üzerinde durulan yapıtları da bunlardır.

Mütareke yılları İstanbul'unun işbirlikçi burjuva çevrelerinin kokuşmuş

yaşamını yansıtan ilk romanı *Sözde Kızlar*'da yazarın kurgu, anlatım ve üslup yönlerinden belli bir başarı düzeyine ulaştığı görülür. Kimi bölümlerinde "serüven romanı" özellikleri taşımasına karşın savaşın yarattığı toplumsal bunalımların yansıtılması, kişilerin sergilenişi, yan olayların doğallığı, beceriyle kurulmuş diyaloglarıyla bu dönemin başarılı yapıtlarından sayılır.

9. *Hariciye Koğuşu* ise –ilk basımını adadığı– Nâzım Hikmet'in deyişiyle "bütün bir fakir çocuklar hasfahanesinin romanı" olmak niteliği taşımaktadır. "Ruh tahlilleri bile dehşetli ve derin hakikat vesikalarının senfonisidir." Peyami Safa bu romanında eski anlamda fotoğraf gerçekçiliği yapmamış, tahlil ve terkiplerden mürekkep bir kompozisyon vücuda getiren diyalektik bir "realizm"e ulaşarak hastane ortamının 15 yaşında bir çocuk üzerinde yarattığı etkileri yansıtmıştır.

Fatih-Harbiye'de doğu-batı, alafrangalık özlemi, sınıf değiştirme sorunları işlenir. Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul'un iki yakasının yaşama biçimindeki farklılığın yarattığı etkilere kapılan eski ailenin yeni bireylerinin serüvenlerini Neriman'ın yaşamında buluruz. Fatih-Harbiye üstyapı değişmelerini devrim, batı kopyacılığını uygarlaşma olarak kabul etme yanılığının romanıdır.

"Otobiyografik bir nitelik gösterdiği" kabul edilen *Bir Tereddüdün Romanı*, Peyami Şafa'nın idealist felsefeye eğilim duyduğu dönemin ilk yapıtıdır. İstanbul'un sanat çevrelerinde yaşayan her türlü amaçtan ve inançtan koparak içkide, kumarda, kokainde çıkar yol arayan bunalım içindeki "bohem"ler sergilenir. *Matmazel Noralya'nın Koltuğu* ise yazarın idealizme aşırı bağlanması sonucu ispiritizmaya düştüğü yılların ürünüdür. Romanın kişilerinden Ferid'in felsefe öğrenimi yaparken kaldığı "pansiyon"da yalnız adam kimliği içindeki dengesizliğe varan ruhsal sarsıntıları ve bunun sonuçları işlenir.

Birinci döneminde insanı toplumsal koşullar içinde yansıtmaya çalıştığı, bunu yaparken kendi kişiliğinin zayıf yönlerine genellik ve insansallık kazandırmak istediği söylenebilir. Bir konuşmasında şöyle ifade eder bunu: "Romancı eserlerinde ne kadar objektif olursa olsun, bütün kahramanları gene kendisidir."

1937'lerden sonraki romanlarında olağandışı bir dünyanın çeşitli "kompleks"ler içinde bocalayan hastalıklı kişilerin çokluğuna gerekçe olarak da aşağıdaki düşünceleri ileri sürer:

Romanın konusu insandır. Ben onun ruhunu olduğu kadar vücudunu da tanımak zorundayım. İnsan ruhu, buhran anlarında kendisini bize daha çok verdiği gibi insan vücudu da, hastalıklarında sırlarını bize sezdirir. Belki böyle düşündüğüm için romanlarımda ruh ve beden hastalarına sık sık rastlanır.

Bir Tereddüdün Romanı'nda Mualla kendisini tanıtırken, "Çocukluğumdan beri her an bir felâkete uğrayacak gibi, sebepsiz korkarım, hattâ

altı yaşlarımdayken yatakta uyanık olduğum halde yorganın içinde büyük bir kudurmuş köpek var sanırdım ve hırıltılarını duyarak, titremeler içinde anneme sarılırdım” biçiminde konuşur (1. bas. sf. 50). Kendisini “Bir Adamın Hayatı” muharriri olarak tanıtan romanın erkek kahramanı ise sağlık durumunu şöyle açıklar.

– Bak daima bu ilacı yanımda taşıyorum. Son aylarda en küçük şeylerin manası içimde o kadar büyümeye başladı ki sık sık çarpıntıları tutuyor, bazan yerimde duramayarak, kendimi bir yerlere atacak kadar fena haller geçiriyorum. Bir defa kendimi Yeşilköy’den gelen bir trenden aşağı atacaktım. En yakın istasyona kadar zor sabrettim. Kaç defa, kaç defa yollarda, bilhassa tranvaylarda, vapurlarda, meclislerde, iş başında, evde, yatakta hiçbir sinir hastalığı ağrazına benzemeyen garip haller içinde kaldım. (sf. 153)

Matmazel Noralya’nın Koltuğu’nun kişilerinden Fikret, iradesi hiçe inmiş, yalnız kaldığı zaman gözlerine hayaletler görünen bir hastadır. Bunlar genellikle amaçsız, inançsız, dengesiz kişiler olmalarına karşın, ruhun “resmi ilim vetirelerini altüst eden hakikatler”le bezendiğine inanacak kadar da iddialı görünürler.

Peyami Safa’nın romanlarında doğa, kent, sokak gibi geniş çevre betimlemeleri yok denecek kadar azdır. Kişileri genellikle yakın çevre sınırları içine kapandıklarından daha çok eşya ile ilgilenirler. Bu ilgi de öznel-dir. Yazar bunun nedenini idealizmin başlıca ilkelerinden olan kuşkuculuk ve agnostisizme dayanarak tanımlamaya çalışır. Dış dünyanın kişilere göre değiştiğini savunmaya kalkışır.

Yazarlığının ilk evrelerinde konuşma dilinden ayrı bir üslup kurma özentisi içinde görünen Peyami Safa’nın değişik tümce yapıları kurmadaki becerisi kabul edilmiştir. 9. *Hariciye Koğuşu* üzerine yazan Cahit Sıtkı bu özelliğini, “*Bu kitap bugünkü Türkçenin sanatkar elinde ne harikalar verebileceğini ispata kâfidir. Bir hastalığın destanı olan bu kitapta bir mısra kadar güzel cümleler var..*” diye belirtir. Hüseyin Cahit Yalçın, “*Üslûpta ufacak bir laühalilik ve iptidailik yok. Sade, fakat yüksek..*” diye yazar. Nedir ki ilk başarı yıllarında bu düşünceleri doğrulayan bir üslup ustası olarak kabul edilen Peyami Safa’nın –belki de her konuda çalışan bir yazı makinesi durumuna geldiği için– bu özelliğini de koruyamadığını söyleyebiliriz.¹

1. Peyami Safa gibi, anayapıtlarını 1923’ten sonra veren romancıların da Çağdaş Edebiyat Tarihi Meşrutiyet Dönemi içinde yer almaları, edebiyata Birinci Dünya Savaşı yıllarında başlamalarından ötürüdür. Cevdet Kudret de *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman* (1859-1959) adlı yapıtında geçiş dönemi yazarlarını “Milli Edebiyat” “Hikâye ve Roman”cılar olarak kabul ederken şu gerçekleri ileri sürer: “*Bunlar, kendi çağlarında edebiyatın eleştirme, fıkra, makyale, oyun, şiir vb. gibi başka dallarında yazı hayatına atılmış, hikâye ve roman türündeki eserlerini Cumhuriyet devrinde vermişlerse de, üslup, dil ve sanat anlayışı bakımından, Cumhuriyetten önceki devire bağlı kaldıklarından, o devrin sanat akımı içinde ele alınmışlardır.*”

YAPITLARI: Roman: *Sözde Kızlar* (1925, 5. bas. 1971), *Mahşer* (1924), *Canan* (1925, 1947), *Şimşek* (1928), 9. *Hariciye Koğuşu* (1931, 10. bas. 1971), *Attila* (1931), *Fatih-Harbiye* (1931, 1968), *Bir Tereddüdün Romanı* (1933, 1968), *Biz İnsanlar* (1947, 1959), *Matmazel Noralya'nın Koltuğu* (1949, 1964), *Yalnızız* (1951, 1964, 1971). Öykü: *Siyah Beyaz Hikâyeler* (1923), *İstanbul Hikâyeleri* (1923), *Ateşböcekleri* (1925), *Gençliğimiz* (uzun öykü, 1922, 1938), *Aşk Oyunları* (uzun öykü, 1924), *Süngülerin Gölgesinde* (uzun öykü, 1924).

KAYNAKLAR: Cahit Sıtkı, *Peyami Safa* (1940); Yücel Hacıoğlu, *Sevenlerin Kalemile Peyami Safa* (1962); Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Yurdu* dergisi (cilt III, 3-7 sayılar); Kemâl Sülker, *Nâzım Hikmet'in Polemikleri* (1968); Ergun Göze, *Peyami Safa-Nâzım Hikmet Kavgası* (1969); Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman* (cilt II, 2. bas. 1970); Asım Bezirci-Refika Taner, *Seçme Romanlar* (1973); Tahir Alangu (100 Ünlü Türk Eseri II., 1974), *Türk Edebiyatı* (özel bölüm Prof. Dr. Ayhan Songar, İlhan Ülkü v.b. 1981); Dr. Çetin Yetkin, *Varlık* (Şubat 1982); Erdinç Kaplan, *Türk Dili* (1998).

PEYAMÎ SAFA'DAN ÖRNEKLER

BİR TEREDDÜDÜN ROMANI'ndan

“Yıkılıyor, her şey yıkılıyor...” cümlesi kafamda epey zamandır teşekkül etmeye başlayan bir fikir manzumesini hülâsa ettiği için doğruldum ve ona baktım. Ayakra, elinde kadeh, gözleri yanıp sönerik ve bütün vücudu, üstüne düşen yıldırımları hazmetmeye çalışır gibi ihtilaçlar içinde, boş kalan elinin yumruğu sıkılmış, devam ediyordu:

– Bu dünyada herkes alçaktır, fakat alçak olduklarını bilenler daha az, daha az alçak. Sükûnetle ayağa kalktım ve elini tutarak onun kadehini ağzıma götürdüm. Bu hareketim sinirlerini gevşetmek için kâfi geldi. Hasta beyaz renkli şakağının üstüne dudakımı kondurup çektikten sonra dedim ki:

– Dinle beni. Demin bir cümle hoşuma gitti. Belki farkında olmadan bütün bir devri o cümle ile izah etmiş oluyorsun: “Yıkılıyor, her şey yıkılıyor!” Dinle! Hayatımda ben bunu çok hissettim. Hemen bütün kitaplarım yalnız bu cümleyi izah etmek içindir. “Tereddüt” diye bağıırıyorsun. Dinle ve sükûnetle düşün. Kim tereddüt ediyor? Şüphe yok ki içinde en kuvvetli unsur olarak tered-

düt bulunan bir hikâyeye var. Büyük bir epope. Fakat tereddüt eden kim? Mualâ Hanım mı? Bu, hâdiseyi basite irca etmek olur. Hakikatte sen de tereddüt ediyorsun: Roma ile İstanbul arasında, hile ile samimiyet arasında, ölümle hayat arasında tereddüt ediyorsun. Sonra ben ve benim olduğum zümre de tereddüt içindeyiz. Elimizdeki bu kadehler ve gecelerimizi dolduran bu çılgınlıklar nedir? Bütün san'atkâr dediğimiz sınıf ve münevver dediklerimiz hep tereddüt geçiriyorlar: İnanmakla inkâr arasında tereddüt; ferdi ve içtimai temayüller arasında tereddüt; “moi”nin kendi üstüne doğru saldırışından başka bir şey olmayan kendi kendini tahrip aşkile yaratıcı hırslar ve sevdalar arasında tereddüt. Bütün Avrupa aynı tereddüt içinde: Almanya, Fransa ve İngiltere sağla sol arasında gidip geliyorlar. Milli ve beynelmilel cereyanlar, dini ve lâzuhdî cereyanlar, katolik izdivaç ve serbest aşk cereyanları, ahlâkî ve gayri ahlâkî cereyanlar bütün beşerî iradeyi ikiye bölüyor ve tereddüde düşürüyor. Onun için izdivaçlar azalıyor ve gençler tereddüde düşüyorlar. İzdivaç, en azından bir tek şeye inanmaktır. Bu çılgın, bu kudur-

muş tereddüt ve şüphe devrinde sarsıntıyı en çok hisseden müessese izdivaçtır. Fakat şüpheye ve tereddüde lânet savurmadan evvel hakkını verelim. Zekânın en sivri noktası şüphe ve tereddüttür. Bütün Rönesans bir şüpheden doğdu. Bütün yeni felsefe zaferini Descartes'in şüphesine borçludur. Fakat, mücerret sahada zekânın evcini işaret eden bu şüphe ve tereddüt, amelî sahada ölümünden başka bir şey değildir. O noktaya kadar çıktıktan sonra, insanın hayat ve müşahhas dünya içindeki azami kıymetine varabilmek için, tereddütten karara geçmesini bilmek lâzımdır. Çünkü bu, ölümle hayat arasındaki huduttur. İşte ben dünyada ve kendimde bu dönümü hissediyorum. Yeni bir devir doğuyor, şüphesiz. Fakat bu siyasi ihtilâl nazariyelerinin bekledikleri devirlerden pek farklı olacaktır. Sol cereyanların tahmin etmedikleri bir devir, "Harp sonu" devresi kapandı. Anarşiye, "vice"lere, şüpheye ve tereddüte paydos. Ölmeyeceğiz. Kendini tahrip modası kalmayacak. Harp sonu kızı ihtiyarladı ve şakaklarında mısır püskülü gibi ak saçlar kabarıyor. Ne o saçaklı, viran kâşanelere sinen karanlık ve ahmak burjuvazi, ne de 1918, 1932 modernizmi, ne mehtaplı gecelerde, şatosunun parkındaki ihlamurlar altında izini belli etmeden "vice" yapan monden kız, ne de kabarelerin arka odalarına gizlice girerek kokainçeken münevver hanım: Ne o, ne sen! Hatta ne de ben diyeceğim, fakat ben kalmak istiyorum, yeni bir klasisizm istiyorum, bundan anladığım mana büsbütün başkadır, şimdilik do-

ğan dünyanın işaretlerine sükûnetle bakıyorum, marksistler gibi ayak patırdısı ve kuru gürültü yapmak, yahut ta gider ayak hemen bir iktisadi siyaset nazariyesi, genç nesilleri avlıyan şöyle bir sistem kurmak niyetinde değilim. Ona, sana ve kendime ve dünyaya bakıyorum. "Yeni" tahminimizin fevkinde olacaktır, bununla beraber gayet sade, beşeri ve klasik. Herhalde çok samimi. Yıkılıyor, her şey yıkılıyor, diyorum. Yıkılmıyor, sallanıyor. Her şey, başkalaşmak üzere, her şey.. Giden nedir, biliyor musun? Kökleri yurdunun toprağından kopmuş, sadece milli duygularını kaybetmiş "deraciné"ler, Pierre Loti'nin "désenchante"leri, Andre Gide'in veya Oscar Wilde'in ahlaksızlıkları, bütün o harpten evvelki ve sonraki züppe dünya edebiyatının kahramanları, bütün o hiçbir şeye inanmamayı bir ibadet ve bir süs yapan, spontane bir değişmeden başka bir şeyi hakikat olarak kabul etmeyen ve ruh azabını "vice" olarak taşıyan münevver cici beyler ve hanımlar, onların Bodleryen edebiyatı ve Niçcen felsefesi gidiyor ve yerine Karl Marks'tan büsbütün başka bir insan tipi gelecektir. Kimsin sen? Ben senin ve sizlerin birer casus olmanızdan bile şüphe ediyorum. Çünkü birer "déraciné"siniz, "désenchante"siniz, itiraf ediyorsunuz. Bütün içtimai ve beşeri bağların bir anda kopması için bir şüphemiz kafidir. Bir insanın her fenalığa muktedir olabileceği yerde cemiyet iflas etmiştir. Böyle bir sarsıntı devri geçiriyoruz.

(*Bir Tereddüdün Romanı*, 1933)

DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU'ndan

ÜÇÜNCÜ HALET

*Ümitten, aşktan ve tembellikten
mürekkep bir hararet.*

İçinde hafif bir kemik ağrısının duman gibi gezindiği yarım karanlık, yarım şurlu, birbirlerini gayet ehemmiyetsiz bir münasebetle rakip eden, hepsi gerçek ve hepsi abes birtakım hayaller; uyku ile uyanıklık arasındaki ayırıcı perdeyi fasilasız dalgalandıran ve ruhun bir yarımını rüyada eriterek öteki yarımını hakikatle temas ettiren üçüncü bir halet.

Mehtaplı bir denize dalan adamın suyun içinde göz kapaklarını yalayan garip ışıklar, kulağını dolduran garip uğultular... Bunların arasında Nüzhet'in bin şekilde görünüşleri.

Bazı gayet açık hatırlanacak ve kâğıda yazılacak kadar berrak muntazam, fakat söyleyeni de, dinleyeni de meçhul cümleler, bazı da rüzgârda savruluyormuş gibi bu kelimelerin birbirinin altından, üstünden sıçrayarak, uçuşarak, boşlukta hızla dönmeleri.

Sonra Nüzhet'in vücudu meydanda olmadığı halde, yalnız kokusunun ve sesinin beşeri bir şekil alması, meçhul unsurlarla mücadeleler, şekilsiz uçurumlar içinde yükselip düşüşler. Bazı bir isteğin gerçekleşmesi. Yaprakları servi kadar yüksek bir dağda, siyah-yeşil bir gölge-likte Nüzhet'le kucaklaşarak yerde uzanmak ve Nüzhet'in kulağının dışından değil, içinden gelen sesi ve aydınlık bir konuşma:

– Berlin'e ne vakit gideceksin, Nüzhet?
Bu gece sabaha karşı. Çünkü bu gece

gitmezsem, altı sene tren yok.

Sonra bütün bir hayatın dağınık unsurları, birbiriyle alâkasız hastahane âletleri, sedyeler, bahçıvanın kazması, bir borazan, arkadaşımın hayretle açılan gözleri; ve bir gözünün büyüyerek bir bardak suya istihalesi... bir kemik üstünde testere, bir haykırış, cam sesleri, alelâde bir cümlenin bir tabur insan tarafından söylenişi gibi bir harıltı.

Ve bütün bunların arasında, bazı bir duman gibi hafif, bazı da yuvarlak bir cisim gibi sert, gezinen, arada bir şiddetlenen kemik ağrısı. Dudaklarımda Nüzhet'in dudaklarının tadı.

Ve en garibi, gözlerimi açıp uyandığıma emin olduğum halde, kendimi Erenköyündeki odada yatıyorum zannetmem. İşte başımın ucunda dolap, şamdan. İşte oda kapısını görüyorum, gayet sarih.

Hattâ rüyada olup olmadığımın şüphedecek kadar da zekâm var, hattâ bu şüphe ile beş hassamı tecrübe ediyorum: Gözlerimi açıp kapıyorum (hep aynı oda). Kulak veriyorum (Erenköy mırıldanıyor). Yorganımı tutuyorum, yutkunuyorum, kokluyorum.

Ancak bu türlü mantık oyunlarıyla teselli bulmayacak kadar, hastalığın bana verdiği acı derslerle gözüm açılmıştı.

Günlerim endişe içinde geçiyordu ve ameliyata hazırlanmak için bünyemi kuvvetlendirmeye çalışıyordum.

FATİH-HARBİYE'den

Karanlık bu mahallelere erken hasar.

Neriman, akşamın bu saatlerinde, evde bulunmağa artık tahammül etmez olmuştu.

Evvelce dikkat bile etmediği küçük

şeylere bugün ehemmiyet veriyordu.

Mindere uzandı. Odaya geceyi erken getiren bu kafeslerin deliklerinde, karanlıkların gitgide lâpalaşmasına bakıyordu: Dört köşe delikler çizgilerinin sertliklerini kaybettiler ve deyirmileştirdiler. Beyaz tül perdeler karardı.

Helvacıların geçtiği saat. Her şey susar ve yalnız onların sesleri duyulur. Sakız gibi incele incele uzanan ve ta uzaklara, sokak diplerine bulaşan ezik, yaşıkan sesler. Günün ışığıyla beraber çekilirler, giderler.

O vakit herşey kararır, söner, her canlı şey siner.

Ellerinde çıkıntılarıyla, geç kalmış bir iki mahallelinin sıklaşan adımları. Bitişik evin kapısı, geceyi bir felâket sananların elleriyle hızlı hızlı vurulur, şiddetle açılıp kapanır. Mutfaklardan gelen ince bir dumanın bütün sokağa dağıttığı hafif bir marsık ve yağ kokusu. Fatih minarelerinde ezan.

Neriman gözlerini kapadı. Başını koyduğu yastıkta hafif bir lâvanta çiçeği kokusu. Çocukken o bu kokuyu severdi: Annesi bohçaları açtığı vakit, temiz çamaşırlardan yükselen bu kokuyu her yerde, entarisinde ve yastıklarda arardı, bulamadığı vakit rahatsız olurdu. Şimdi bundan da hoşlanmıyor.

Arka sokaklarda helvacıların sesleri hâlâ uzanıp gidiyordu, menhus, meş'um sesler. Hastalığa, ölüme ve bunlardan daha korkunç, yüzleri karanlıkta kalan ve hüviyetleri meçhul birtakım felâketlere ait kokular uyandırıyorlardı. Neriman bu seslerde annesinin ölümünü, babasının ihtiyarlığını, muhitinin sefaletini hatırlatan, bütün hayatında gördüğü ve duyduğu matemlerin hepsini, istikbalin sakladığı elem-

lerin hepsini sezdiren derin, gayet derin ve ruhun en muhkem, en mücehhez taraflarına bile bir anda giren keskin, bayıltıcı bir keder duyuyordu ve bu sesler bitip tükenmiyordu, biri uzaklaşıp kayboldukça, köşe başında yükselen bir yenisi, ötekini takip ediyordu ve ağır, hazine bir ses kervanı halinde, arkası kesilmeden, sıra sıra geçiyorlardı.

Galatasaray'dan Tünel'e doğru yürüdüler. Neriman Beyoğlu'na çıktığı vakit, halis Türk mahallelerinde oturanların çoğu gibi, kendini büyük bir seyahat yapmış sanırdı. Gene Fatih uzakta, çok uzakta kaldı. Tramvayla bir saat bile sürmeyen bu mesafe, Neriman'a Efgar yolu kadar uzun görünürdü ve Kâbil'le New York arasındaki farkların çoğuna İstanbul'un iki semti arasında kolayca tesadüf edilir.

Bir İstanbul kızı olduğu için Neriman'ın bu farklar karşısındaki hayreti azalmıştı; fakat bir zamandan beri kendisinde yeni bir hayatın iştiağı ve yeni bir medeniyetin şuuru uyanmağa başladığı için bu farkların her birine ayrı ayrı dikkat etmekten hoşlanıyordu.

Bir itriyat mağazasının camekânı önünde durdular. Burada herşey, tek başına konmuş zârif bir küçük şişenin tatlı mavisi, kırmızı ipek bir püskül, siyah kadifelerin arasında gizlenmiş ve ampulün yumuşak ziyası, bir gümüşün parıltısı... gözleri ayrı ayrı çekiyor ve zapt ediyordu; burada herşey, rahat ve mes'ut insanların kullanmayı âdet ettikleri eşyaydı; burası, aynı zamanda, bir insanın ne kadar mes'ut olabileceğini hissettiren imkânlarla doğru açılmış pencereydi. Neriman burada her duruşunda, bu pencereden onların saadetini im-

renerek seyrediyordu.

Bir gün Şinasi'yle bu itriyat mağazalarından birinin camekânı önünde durmuşlardı. Neriman'daki arzuları sezen Şinasi demişti ki:

– Bu camekânlar kimbilir kaç Türk kızını baştan çıkardı ve çıkaracak!

Neriman buradan hemen her geçişinde bu sözü hatırlıyor ve gülümsüyordu.

Çantasındaki esans şişesini doldurmak vesilesiyle mağazaya girdiler. Bütün eşyanın iliklerine işlemiş hafif bir güzel koku. Neriman bu mağazaların sessizliğine de şaşıyordu. İçeride kalabalık olduğu halde müşteriler pek az konuşarak, âdeta bir dilsiz gibi işaretlerle meram anlatarak istediklerini alıyorlardı. Yalnız, cam tezgâhların üstüne konup kaldırılan şişelerin ince çıtırtısı.

Satış memuru kız, esans şişesini doldururken Neriman bir şey hatırladı: Küçükken babası onu Ramazanda Beyazıt sergisine götürürdü. Orada, çadır gibi bir şeyin altında, Arap kılıklı bir adam, irili ufaklı bir çok yağlı, kirli şişeler arasında, ayakta durur, kokular satardı. Bu çadıra uzaktan yaklaşırken bile sert bir nane, bahar, hacıyağı koku-

su Neriman'ın midesini bulandıracak derecede burnuna dolardı ve oradan çabuk geçmek isterdi...

Son günlerde sık sık yaptığı mukayeseyi tekrarlardı ve bu iki koku arasındaki farkı düşündü.

Yolda yürürlerken, herkes, Fahriye'den ziyade Neriman'a dikkat ediyordu, fakat bu, Neriman'ın herkese ayrı ayrı dikkatinin karşılığından başka bir şey değildi. Kıyafetlere, yürüyüşlere, yüzlerdeki manalara büyük bir tecesüsle bakan gözleri, herkesin alâkasını çelerek büyüyor, parlıyor ve daima canlı bakıyordu.

Löbonun önünden geçtiler. Neriman içeriye doğru bir göz attı ve Macit'i görmedi.

Fakat onun ikinci kat salonunda olması ihtimali de vardı.

Yukarıya kadar beraber çıkmayı evvelâ Fahriye'ye teklif edemedi. Müsait bir kıyafette olmadığını da düşünüyordu. Fakat Macit'i görmeden İstanbul'a dönmek o kadar güç geldi ki bir kaç adım sonra Fahriye'yi geri çevirdi, beraber pastacının yukarı kat salonuna çıktılar.

ABDÜLHAK ŞİNASI HİSAR

İstanbul'da doğdu (1883). Ortaöğrenimini Galatasaray Lisesi'nde tamamladı (1905). Paris'te Ecole Libre des Sciences Politique - Siyasal Bilgiler Okulu'nda okudu. Ülkeye dönüşünde (1908) bir Fransız şirketinde memurluk etti. Kozlu, Kilimli madenlerini işleten Stines Şirketi'nde hükümet adına genel sekreterlik yaptı (1913-1920). Bir süre Reji İdaresi'nde çalıştı (1924-1925). Balkan Birliği Cemiyeti Umumî Kâtipliği (1928-1931) ve Dış İşleri Bakanlığı Danışmanlığı görevlerinde bulundu (1931-1945). Hastalığı nedeniyle İstanbul'a yerleşti. Ölümünden (3 Mayıs 1963) önce kimi banka ve şirketlerde yönetim kurulu üyeliği yapıyordu.

Mütareke döneminin İleri, Yarın, Medeniyet, Dergâh (1921-1922) gibi önemli dergi ve gazetelerinde yayımladığı şiir ve eleştirileriyle tanınan Abdülhak Şinasi, Cumhuriyet döneminde Türk Yurdu, Ağaç, Ülkü, özellikle Varlık (I. ciltte 22 yazı) dergilerinde yazdı. Çocukluk ve ilkgençlik yıllarına değin anılarıyla, tanıdığı edebiyat adamlarının kişiliklerini, yaşam özelliklerini yansıtan yazılardı bunlar. İlk romanı *Fahim Bey ve Biz*'in (1941) büyük ilgiyle karşılanmasından sonra da bu tür yazılarını "İstanbul" (1953-1957) ve Varlık (1962) dergilerinde sürdürdü.

S a n a t ı

Abdülhak Şinasi'nin sanatının belirleyici gücü; ilkeleri kendi bireysellik sınırları içinde oluşan geniş bir öznelliğe dayanır. Görgüsü, izlenimleri, sıyrıklı ilişkileri içinde yaşadığı zamanların en etkili kesitleri öznelliğinin başlıca kaynakları olarak görünür. Toplum yok, tek tek insanlar vardır onun için. Tek insanın durumundan çoğula ulaşmak da ne amacı, ne sorunudur. Bu nedenle *Fahim Bey ve Biz*'in daha ilk satırlarında, kendi kişisel özelliklerini insanlara özgü özellikler sanmanın güveni içinde genellemeler yapar.

İnsanlar, birbirlerinden uzak mesafelerle ayrılmış yıldızlar gibi, kendi hususi boşlukları içinde dönen, hepsi yalnız, hepsi mahrem ve başkalarına kapalı birer dünyadır. Bir yıldız sönünce ondan uzaktakiler birşey duymaz. (3. bas., sf. 7-8)

Bu yalnız ve uzak dünyaya egemen olan da geçmiş zamandır. Çocukluk-tur, gençliktir; anneannelere, büyükbabalara kadar uzandıkça genişleyen, gerçek zaman nitelikleri kazanmış gibi, yaşamın o andaki sorunlarıyla özdeşleştirilmek istenen bireysel bir kavramdır.

Geçmiş zamanı çoğu bir masal dünyası havasında vermeye çalışır Abdülhak Şinasi. Kimi de yaşarlık kazandığına inanmak ya da inandırabilmek için bu soyut dünyayı zenginleştirecek yollara başvurur. Çünkü “mazi”, onun için anımsayabildiği oranda tekrar tekrar yaşayabildiği hayat biçimidir. İçine kapandıkça anılara gömülmenin, anıları yaşadıkça gününden kopmanın ustası, daha doğru deyimle “profesyoneli” olmuştur. Bu nedenle kapalı bir dünya ve nihayet anne, baba, hala, teyze, enişte gibi yakın çevre insanlarından oluşan romanları çökme halindeki Osmanlı aristokrasisinin kümelendiği Boğaziçi, Çamlıca, Büyükkada çevrelerinde geçer.

Yıllar sonra da kendi soyut evreninde yaşarlığını sürdüren öğelerdir onlar. Köşk, yalı, eşya ile koşullanmış olan çocukluğundan kurtulamaz, kurtulmayı istemez gibidir. “Boğaziçinde doğarak ve büyüyerek onun hususî şivesini ruhuyla duymuş olmayı hayat için bir talih biliyorum” (*Boğaziçi Yalıları*, sf. 24) diye yazarken, ayrıcalık gibi öne sürdüğü, doğaya bağlı güzelliklerin bilincine varma alışkanlığını belirtmek olmalıdır.

Geçmiş zaman alışkanlıklarına bağlı beğenilerin yazarı olan Abdülhak Şinasi, teknik yönden de kendisini klasik roman kurallarıyla bağımlı görmemiştir.

Roman şudur, halbuki bu değildir, yollu izahların hiç biri onu anlatmaya yetmez, zira daima böyle tayin edilen hudutların dışında kalan birçok kıymetli eserler bu sözlerin kâfi bir ihâtası olmadığını gösterecektir. (*Ulus*, 5 Eylül 1943)

Bu sözleri, biraz da yapıtlarının tanımlaması olarak kabul edebiliriz. Kendisinin “hikâye” olarak sunduğu üç yapıtı da gerçekten klasik roman anlayışının gerekleri dışındadır. *Fahim Bey ve Biz*’in de, *Çamlıca’daki Eniştemiz* ve *Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği*’nin de tek kişilerin tipleştirilmesi amacına bağlı olarak yazıldığı söylenebilir. Ne var ki bu üç yapıtın kişileri (hangi sınıfsal kökenden gelmiş olurlarsa olsunlar) yereldirler. Birinci özellikleri, ancak İstanbullu ve çökme evresindeki aristokrasinin bireyleri oluşlarıdır. Değişme halindeki toplumda uygun bir yer bulamamış gibidirler. Hep bir şeyler yapmak, hep bir şeyler olmak isterler.

Fahim Bey ve Biz: Ender rastlanan bir hayal adamı olan Fahim Bey, sürekli bir tasarı dünyası içindedir. Bunları gerçekleştirmek için olma-

dık girişimlerde bulunur. Toplumdaki değişimin farkındadır ve değişen koşullar içinde kendine bir yer edinmek ister. İngiliz, Fransız kapitalistlerine yatırım alanları bile göstermeye kalkışır (sf. 71-75). Ama hep soyut, hep eksik, hep gerçeğe varacak bütünlükten yoksun durumdadır. Yeni çağa özgü gelişmeler, onun soyut plandaki tasarılarını çoktan uygulama alanlarına geçirmiştir. Hareketlerinde acılı bir gülme duygusu uyandırması, tarih sahnesinden silinmekte olan aristokrasinin bireylerinden biri olduğu için değildir elbet. Kendine özgü kimliği, tutarsız eylemleriyle sınıfı, dünya görüşü bakımından bile (büyük şirketler kurma tutkusu delilik çizgisine yükselen bir adamdır çünkü) gözümüze batacak bir kişiliğe sahip olamayışındandır (sf. 138-141). Tanıdıkça onu yalnız kendini yaşayan bir insan halinde düşündürmesi, Abdülhak Şinasi'nin, Fahim Bey'i tiplendirmedeki başarısından ileri gelir.

Romanın her biri ayrı başlıklar taşıyan 22 bölümünde, yaşamının değişik evrelerinde ilişkileri, tutkuları, olağan ve olağanüstü yanlarıyla beliren Fahim Bey'in kişiliği, daha önce tanıdığımız kimi roman kahramanlarını düşündürür. Ama o, ne girişimleriyle Don Kişot'u anımsatan Ömer Seytetin'in *Efruz Bey*'i gibi tasarılarını hayata geçirmek adına, her tehlikeyi göze alan kapkaççı bir eylem adamıdır, ne Ivan Gonçarov'un (1812-1891) *Oblomov*'u gibi düşüncelerini kendi dünyasında yaşayan, ruh güçleri az gelişmiş bir yarım adam, ne de Duhamel'in (1884-1966) *Salavin*'i gibi kişiliğinin tuhaf yanları dış etkilerle ortaya çıkan mutlak bir hasta. Fahim Bey, yer yer onlarla yakın akraba olabileceği sanısını uyandırmasına karşın, kendine özgülüğü yaşadığı çevrenin koşulları içinde belirir; bu çevrenin kişilerinden de soyutlanmaz. Onu yabancılaştırmayan, yerlileştiren de budur. Bu özelliği kimi bölümlerde kolayca saptayabiliriz:

Saffet Hanım, ufak tefek yapılı, küçük ve yumuk gözlü bir kadınımış. Daima üşüyen ayaklarını kısa boyuna rağmen giydiği ökçesiz aba terlikler içinde ısıtarak, bütün İstanbul evlerine benzeyen hasırlı, keçeli, halılı, mangallı, sobalı evinde biteviye ellerini uğuşturur uğuşturur, sessiz sessiz bir odadan bir diğerine dolaşmış. En büyük zevki avuçlarını mangalın üstüne uzatarak ısıtma ve mangal kenarında birbiri üstüne sigara ve kahve içmekmiş. (*Fahim Bey ve Biz*, 3. bas., sf. 39-40)

Küçük bir kesimini okuduğumuz IV. bölümde Saffet Hanım çizilirken Fahim Beyi yerlileştiren öğeleri de kendiliğinden ortaya çıkmış buluyoruz:

Saffet Hanım'la bir müddet mangal başında tatlı tatlı görüşürler ve bu suretle üst üste birkaç kahve içmiş olan ve uykusunu da pek seven Saffet Hanım'ın beklediği an nihayet gelmiş olur, uyuşmuş, gözleri süzölmüş bu karı koca kalkarlar ve memnun, sakin, yatmaya hazırlanırlarmış. Fahim Bey, günün zahmetlerinin üniforması olan esvaplarını çıkararak rahat, beyaz gecelik entarisini giyer ve başına da küçük beyaz gecelik takkesini geçirirmiş (sf. 43).

Fahim Bey'in yerlilik özelliğini yitirmeden tipleştirilmesindeki önemli bir etken de Abdülhak Şinasi'nin belli bir zaman (Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları) ve çevre (İstanbul) özelliklerini yansıtmaya özen göstermesidir.

Çamlıca'daki Eniştemiz: Abdülhak Şinasi'nin bu yapıtı da ayrı başlıklar taşıyan 27 bölümden oluşur. "Kadrini Bilmediğimiz Deliler", "Deli Eniştemizin Resmi", "Eski Çamlıca", "Çamlıca'daki Eniştemizin Kökü" vb.. Her bölümde çağımızın başında yaşadığını düşünebileceğimiz, kendi düşkünlüğü çıkarıcılık düzeyine ulaşmış bir bürokrat olan romanın kahramanı Vamık Bey'le karşılaşırız. Tiryakilikleri, huysuzlukları evinin içindeki ve dışındaki tutarsızlıklarıyla deli olarak kabul edilen Vamık Bey, daha önce *Fahim Bey ve Biz*'in IV. bölümünden tanıdığımız bir kişidir. Yazar ilk romanında Fahim Bey'le birlikte onu da anlatarak kişiliğinin genel bir çizimini yapmıştır.

... Fahim Bey'e hiç tahammül edemeyen Çamlıca'daki eniştem, bu ailenin hususiyetleri hakkında en ağır ithamlarda bulunmaktan çekinmezdi. Eniştem Fahim Bey'in adet ve tabiatlerini tezyif ediyordu. Kendisi etrafına hep bir allame tesiri yapmak isterken, onun için "Malûmat paralamadan konuşamaz. El-fünûnu cünûn," diyordu. Kendisi Arabistan'dan getirdiği janjan renkli birtakım ipekler, canfösler ve kumaşlarla giyinirken onun esvaplarını fazla alafranga bularak "Züppeliği kıyafetinden belli" diyordu. Kendisi türlü türlü birçok yemeklere düşkünken onun sadece kokulu birtakım peynirleri sevmesini gizli ve günah bazı temayüllere, maksatlara atfediyordu. Kendisinin en hatır ve hayale gelmez hizmetçilerle birçok münasebet-siz münasebetleri duyulduğu ve hunlar ikide bir zavallı halamı çileden çıkardığı halde, onun her akşam Fransızca gazeteleri okumak bahanesiyle Beyoğlu'ndaki Gambrinüs birahanesine gitmekteki maksadının oradaki hizmet eden bir kıza "kur yapmak" olduğunu söylüyordu. (*Fahim Bey ve Biz*, sf. 59-60)

Çamlıca'daki Eniştemiz'i okudukça her iki tipin de olağandışı adam niteliklerine bağlı olarak kimi benzer yönlerinin bulunduğu ortaya çıkar. Vamık Bey ev adamıdır. Yemek pişirmekten, bahçe işleriyle uğraşmaya kadar değişik işler yapmaktan hoşlanır. Kadınperesttir. Yazar, köşkün dar çevresi içindeki yaşamının özelliklerini sergilediği için onu anlatırken ailenin öteki bireylerini ve çevresini de yansıtır. Burada çevre Çamlıca ve Osmanlı soylularının oturduğu köşklendir. Fahim Bey'de dar ölçülerde verilen dış-dünya, bu romanda genişlemiş, kimi eleştirmenlerde "Vamık Bey bahane edilerek İstanbul'dan birçok nefis tablolar çizildiği..." yolunda izlenimler bile uyandırmıştır. (Reşat Nuri Darago, *İstanbul dergisi*, sayı 26, 1944.)

Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği: Fahim Bey'i batının, Vamık Bey'i doğunun beğeni dünyasından kalmış kişiler olarak sunan yazar, Ali Nizami Beyin yaşamını kalın çizgilerle ayırmıştır. 3. romanının kahramanı zenginlik dönemlerinde giyime kuşama, eğlence

âlemlerine düşkünlüğü, çapkınlıkları ve hevesleriyle alafrangadır. “Cercle d’orient”da sabahlara kadar poker oynar; çeşitli kurumların tahvillerine, hisse senetlerine sahiptir. Büyük Ada’daki köşkünün misafir salonunda batılı ressamların yapıtları sergilenmiştir. Çiçeğe, kuşlara, balık avına, alafranga musikiye düşkün, kullanma değerini düşünmeden “müzelik bir baston koleksiyonu” ve kırk çiftten fazla ayakkabısı olan (sf. 57) bu aristokrat kalıntısı yaşamayı seven, ölüm düşüncesini çağrıştıran her şeyin uzağında kalmaya çalışır. Gösterişçiliği, hoppalığı, har vurup harman savurmayı ikinci bir kişilik haline getiren Ali Nizami Bey, parasız kalınca, Çamlıca’da bir “hamkâh” açarak şeyhliğe özenir. “Mülkiyet hakkındaki fikirlere adamakıllı karışarak” (sf. 82) “zenginliğinde aradığı, fakat bir türlü elde edemediği sükûna, rahata ve saadete” (sf. 94) kavuşur.

Nedir ki tek müridi olan tekkesinde dört yıl kadar yaşadktan sonra dengesi büsbütün bozulmaya başlamış, giderek de çılgınlık belirtileri göstererek ölmüştür.

Abdülhak Şinasi’nin üç romanında karşılaştığımız tipleri birleştiren en belirgin özellik, kişiliklerindeki olağandışılıktır. Yazar, çökmeye başlayan imparatorluğun son bireylerinden olduğu anlaşılan Fahim Bey, Vamık Bey ve Ali Nizami Beylerin kimliklerinde hep bir eksikliği, yanlış yaşamayı, tutarsızlığı göstermek istemiş, az çok ayrımlarla üç kahramanını da birbirlerine benzer yanlarıyla vermekte sakınca görmemiştir.

Romanlarının Öteki Özellikleri: Abdülhak Şinasi’nin romanları, belli bir olaya dayanmadığı için, konunun gelişme süreci içinde bir gerilim ya da merak uyandırma durumları yoktur. Yapıtlara adlarını veren kişilerin çevresinde dönen ufak tefek olaylara dayanır. Yazar, kişilerini bu olayların geçişi sırasında göstermez; çoğu kez geçmiş bir durumu beirtmek için anlatır. Anlattığı şeyin acısına, sevincine, ya da mizahına kapılmaz pek. Olsa olsa yer yer kendisi ortaya çıkarak felsefe yapmayı sever.

Aynı gün içinde saatten saate değişiriz. Kaygısız bir çocuk, hırslı bir genç, uslanmış bir yaşlı aklam ve hiçare hunayan bir ihtiyar olabiliriz. Aynı yirmi dört saat içinde yalnız kalmaya susar, başkalarıyla görüşmeye acırız. Mevsimlere göre değişen tabiat kadar hislerimize göre de yüzümüz değişir, biz değişiriz. (*Fahim Bey ve Biz*, sf. 130)

Kitapların iyileri ve ruhumuzda takdis ettiğimiz faziletler, insanları da zor beğenmeye bizi mecbur ediyor. (sf. 131)

Hepimiz gözlerimizle ancak etrafımızı, başkalarını görmeyi umarız. Nadiren hatırlarız ki, gözlerimizle, asıl kendimizi göstermiş oluruz. Gözlerimiz bizim görmemize yaradığı kadar başkalarına da kendimizi göstermeye yeter. (*Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği*, sf. 78)

Zaten dikkat edilse, hayat, nâdir olarak basit bir mantığın icap edeceği yollarda geçer. (sf. 105)

Kimi yerde de kahramanının tutumu üzerine açıkça yorum yaptığı bile görülür.

Binaenaleyh düşünün. Onun şimdi, tabii bir surette kibirlenmesi ik-tiza etmez miydi? (*Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği*, sf. 101)

Romanlarında kimi ayrı bölümler, kimi ayrı kesimler halinde İstanbul hay-ranlığı, sevgisi genellikle şairce betimlemeler düzeyine ulaşmış olarak karşımı-za çıkar. (*Fahim Bey ve Biz*, sf. 135; *Çamlıca'daki Eniştemiz*, sf. 72- 73 vb.)

Toplumsal sorunlara uzaktan olsun değinilmediği halde Çamlıca'daki Eniştemiz'de ve Ali Nizami Bey'de II. Abdülhamid yönetiminin belirgin özelliği olarak bilinen baskı ve korkudan söz edildiği görülür:

Zavallı Ali Nizami Bey'de, şuur altına işlemiş Sultan Hamid korku-su bozulan zihninin emniyet kapağı kalkınca, artık heyecanını ifadeye ve şiddetli itirazlarını serdetmeye koyulmuş. Öyle ki, o devirde Sultan Hamid idaresine yapılabilecek tenkitlerin bir kısmı, bu delilik sayesin-de, umumî yerlerde yüksek sesle, bir deli ağzından söylenmiş olur, fa-kat bu bile, okuyup yazma bilenleri, doktorları, belediye memurlarını, hastabakıcıları fena halde korkutmaya kâfi gelirmiş. O, "Ben, size de-medim miydi?" diye haykırınca, biçarelerin akılları başlarından gider, "Felâket, eğer hafiyeler bizim vaktiyle onunla görüşmüş olduğumuzu sanırlarsa, kime dert anlatırız?" diye ödleri koparmış. (sf. 115-116)

Bütün yapıtlarında, aldığımız parçalarda da görüldüğü gibi, dili eskidir Abdülhak Şinasi'nin. Uzun tümceler kullanmayı sever. Vedat Günyol'a göre, Barres'ten esinlenerek "Fransızca düşünülüp Türkçe yazılmış hissini veren tümcelerdir." Betimlemelerinde Yahya Kemal şiirinde bolca rastlanan "rüya, hülya, zaman, âşina, nice" gibi sözcükler sık geçer. Çağdaşlarının düzyazı di-linde gördüğümüz Türkçe karşılıkları kolay bulunabilecek "alâkalı, lâkayt, mütesanit, yekpare, vasıf" gibi sözcüklerden kopmamıştır. Yer yer Fransızca sözcükleri Türkçenin yazımına uydurarak yazmakta sakınca görmez. Ender olarak da kendi dil beğenisine uymaması gereken sözcüklere rastlanır.

Herkes memnun, gülümseyerek, birtakım belirtilerden yaklaştığı duyulan sevinçli bir OLAYI tasvibe hazırlanmış bir hal alır, hizmet-çilerin hepsi de birer pencere ile çerçevelenerek bu hâdiseyi seyre ko-yuluyorlardı. (*Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeyhli-gi*, sf. 39)

Bu örneklerle de bakarak Abdülhak Şinasi'nin kendi deyişiyle "fikirlerin şiirle ifadesi" görüşüne bağlı olan üslup anlayışının da dili gibi eskidiğini söyleyebiliriz.

YAPITLARI: *Fahim Bey ve Biz* (roman, CHP Roman ve Hikâye Armağā-nı'nda üçüncülük kazandı, 1941, 1942, 3. bas. 1955), *Boğaziçi Mehtapları* (1943, 1956), *Çamlıca'daki Eniştemiz* (roman, 1944, 1956), *Ali Nizami Beyin*

Alafrangalığı ve Şeyhliği (roman, 1952), *Boğaziçi Yalıları* (hâtıralar, 1954), *Aşk İmiş Her Ne Var Âlemde* (seçilmiş mısra ve beyitler, 1955), *Geçmiş Zaman Köşkleri* (hâtıralar, 1956), *Geçmiş Zaman Fıkraları* (1958), *İstanbul ve Pierre Loti* (hâtıralar, 1958), *Yahya Kemal'e Veda* (hâtıralar, 1959), *Ahmet Haşim, Şiiri ve Hayatı* (1963). Yazarın bütün yapıtları, ilk ciltte Yaşar Nabi'nin önsözüyle, yeniden yayınlandı: 1- *Fahim Bey ve Biz* (1966), 2- *Çamlıca'daki Eniştemiz* (1967), 3- *Boğaziçi Mehtapları* (1967), 4- *Boğaziçi Yalıları-Eski Zaman Köşkleri* (1968).

KAYNAKLAR: *Edebiyatçılar Geçiyor* (1953); Sermet Sami Uysal, *Abdülhak Şinasi Hisar* (1961); Vedat Günyol, *Dile Gelseler* (1966); Ahmet Oktay, *Papirüs* (Aralık 1966); *Murat Belge*, *Yeni Dergi* (Nisan 1968); Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hâtıraları* (1969); Asım Bezirci-Refika Taner, *Seçme Romanlar* (3. bas. 1983).

ABDÜLHAK ŞINASI HİSAR'DAN ÖRNEKLER

FAHİM BEY VE BİZ'den "Teşebbüsi Şahsî" Âleminde

Bu, Meşrutiyetin ikinci ilânıyla başlamış bir "teşebbüsi şahsî" modasının devam ettiği, o vakte kadar devlet kapısına bağlanıp bir maaşla geçinmeyi isteyen birçoklarının bu, havaya uydıkları ve artık refahlarını devlet kapılarının dışında aramaya heves ettikleri zamanlardı.

Halbuki Fahim Bey, daha ne kadar önce, râ Meşrutiyetin ikinci ilânından evvel, bir nevi kahraman gibi meydana çıkarak, bu "teşebbüsi şahsî" âlemine ilk girmek isteyenlerden biri olmuştu. Onun, hayatının ehemmiyetli bir hâdisesini teşkil eden, bu ikinci defa Londra'ya gidişinin hâtırası babamda canlı olarak kalmıştı. Fahim Bey, Londra'da Sefaret Kâtibi bulunduğu zamanlarda tanıştığı maliye muhirinde nüfuz sahibi bir zatın kıymetli tavsiyesini teminle bir İngiliz mali müessesesine mühim bir iş teklifinde bulunmuş. Günün birinde de, gclip projesini anlatmak üzere davet edilmiş. Bu daveti alınca Fahim Bey talihinin değiştiğine kanaat getirerek gayet heyecanlı günler geçirmeye başlamış. Programı şu olmuş: Bütün dostlarının himayeleriyle Londra'ya gidiş iznini koparmak, seyahat masraflarını tedarik etmek, İstanbul'dan Orient Express'le Paris'e, tekrar şimendiferle ve sonra va-

purla nihayet Londra'ya randevusundan bir gün evvel varmak. Bu yolda her şeyi düşünmüş her şeyi hesap etmiş. Ancak, işte aksi gibi, hep hatır ve hayale gelmeyen birer kaçır saatlik tehhürlere tam bir gün kaybolunmuş. Manş Denizinin meşhur fırtınalarından birine de tutulduktan sonra nihayet Londra'ya varınca, randevusuna, bir gün yerine ancak bir saat evvel muvasalat edebildiğini görmüş. Ve Fahim Bey yine de: "Oh, kurtuldum!" demek üzereyken, her işi bir aksi tesadüf olan bu günde hiç akla gelmeyen bir vaziyet hâsıl olmuş. Her zaman hazır odası bulunan Hyde Park Otelinde o sabah tek bir boş oda verilemeyeceğini bildirmişler. Fahim Bey aklını kaçırarak gibi olmuş. Bir başka otel arasın ama ya derhal bulunmazsa? Ve hele, kaybedilecek zaman yüzünden ya traş olmaya ve temizlenmeye vakit kalmazsa? İnsan, traş olmadan, İngilizlerin karşısına çıkamaz. Bu İngilizler traş olmamış bir adamla görüşmektense onunla yapacakları işten vazgeçmeyi tercih ederler. Randevularına geç kalınmasını ise hiç affetmezler. Bu işlerin ehemmiyetini düşünerek Fahim Bey o kadar rica ve ısrar etmiş ki, bu bildik otelde kendisine bir banyo odası vermişler. O da, çabuk çabuk traş olmaya, çabucak gömleğini ve yakalığını değiştirmeye muvaffak olmuş.

Fahim Bey telâşla giyinirken aklına

birtakım düşünceler gelirmiş: Kendisi için hayatı olan bu işini, randevusunu kaçırmak ihtimali yüzünden tehlikeye koyduğu bu sırada bir nezafet ve medeniyet vazifesini yapmakta olduğunu bilmekle eğer randevusuna yetişememesi yüzünden işi reddolunursa kendisi yine bir medeniyet vazifesini kahramancasına yapmış olacağından, takdir edilmelidir. İnsan, hayatta, bazen medeni bir vazifeyi vakti olmadığı halde dahi yapmak zorunda kalabilir. O zaman, görülecek iş değil de, feda edilmeyecek medeniyet icabı yerine getirilmelidir. Ne olsa, insan hayatında yine başka bir fırsat bulabilir. İşte Fahim Bey böyle düşünür ve işini tehlikeye düşürmek bahasına da olsa vazifesini yapmakla memnun olurmuş.

Nihayet Fahim Bey o gün randevusuna tam vaktinde yetişmiş. Onun çektiği müşkülâtan hiçbir haberi olmayan müessese kâtibi, vaktinde gelmesini pek tabii bulmuş. Kendisini büyük bir nezaketle kabul ederek, müessese erkânının toplantı halinde bulunduklarını, projesinin ise, daha evvelden görüşülmemesine karar verilmiş olduğundan, kendisinin izah vermesine lüzum kalmadığını söylemiş. Öyle ki, bütün bu hikâyenin zaten lüzumsuz ve manasız gözüken, bir randevuya vaktinde yetişebilme helecânı içinde İstanbul'dan Londra'ya nihayet vaktinde varılıp gelir gelmez de bütün seyahatin nafile yapılmış olduğunun aynı zamanda anlaşılmasına ve hep aksi tesadüflerle başlayarak bu en mühimi olan sonucu aksi tesadüfle bitmesine rağmen, asıl şaşılacak ciheti şu oluyordu ki, Fahim Bey böyle birçok heyecanlar geçirdiği halde işinin reddolunmasından büyük bir sükutu hayale uğrayarak ümi-

dini kaybetmiyor ve hep aynı yerde, hep vazifesini yapmış, tecrübesini çoğaltmış, hep aynı vaziyette kendini takdir etmiş kalıyordu.

Babamın Fahim Bey'den bahsettiği bu senelerden nice sonra ben de, altın madenleri keşfetmek ister gibi, temsil ettiği sermayeye yüksek kârlı işler arıyan, bir Fransız işadaminin yanında çalışıyordum. Ve şimdi, kimbilir, kaç sene geçtikten sonra Fahim Bey'in de takibettiği—o zaman herkesin dilinde dolaşmaya başlayan— mühim bir iş varmış: Bursa ovasında pamuk zeri yatı işi.

Babam bana bir akşam, itina ettiği şeyleri söylemek için kullandığı üslûbuyla, gözlerini aç aça, herhangi bir teşebbüsün sağlamlığının iki şarta bağlı olduğunu söylemişti: "Evvela iş sahibinin ciddiyetine, sonra da işin ciddiyetine!" ve işte bu itibarla bana başka tekliflere ehemmiyet vermemek lâzım geldiğini, fakat münasebette bulunduğum sermayedara dünyanın en ciddi adamı olan Fahim Bey'in bu mühim işini tavsiye etmeyi tenbih etti. Zira bu yalnız kâr bakımından kıymetli değil, fakat memleketin hayrı namına da en evvel ileri sürülecek bir işti.

Fahim Bey'i, sermayedar Baron Lormais ile görüşmek üzere davet ettik. O, sarı renkte kalın İngiliz kumaşı bir esvap giymiş, berberden henüz çıkmış, memnun Perapalas'ın gıcırdayan parkeleri üstünde seke seke yürüten ümitli bir kuş haliyle geldi. Kırk yıllık bir dost, hele bu işte yılanmış bir şerik gibi konuşuyordu. Tasavvur ettiği, yalnız müteşebbislerine büyük bir servet kazandıracak bir iş değil; aynı zamanda oranın fakir halkını ihya edecek içtimaî faydası mühim olan bir iyilikti.

Bu müzahabemizden birkaç gün evvel

ben garip bir yat gezintisine davet edilmiştim. Birçok hevesli davetlilerin dolurduğu bu motörlü ve gösterişli yat Tarabya'dan büyük bir neş'yle açılmış ve doğruca karşı sahile geçerek, hürün maksadı bundan ibaretmiş gibi, büyük bir gürültüyle karaya oturmuştu. Ben, ister istemez, ruhaflığı daha üzerimden geçmemiş olan bu hâdiseyi hazırlıyordum. Zira bu defa da aynen böyle sanki pupa yelken açılan müsahabemiz de çok geçmeden sanki bir kumluga saplandı. Fahim Bey'in elinde bir imtiyazı yoktu. Toprakların sahipleri ayrı ayrı kimseler ve çok yerde köylülerdi. Pamuk ekmek serbest bir teşebbüstü. Bütün bu adamlar toplanmış, kendisini vekil tayin etmiş değillerdi. Onlara bu fikir nasıl kabul ettirilecek, hangi teminata mukabil sermaye dağılacak ve müşterek pamuk zeriyaı nasıl tanzim ve idare edilebilecekti? Kendisinin bu işte sermayedara ne getirdiği anlaşılamıyordu. Hülâsa bir fikir vermiş oluyordu. Fakat daha kolay ve sağlam görünen işler pek çok değil miydi? O, bu tereddütler, bu sualler karşısında derdini anlatamayan bir insan gibi, ilk önce hayli üzüldü, çırpındı. Esmer yüzüne kan sıçradı. Fakat nazik bir adam olan bu Baron, mahza tatlı bir tarzda ayrılmak için, ona yeni bir randevu tayin edeceğini söyleyince, tasavvurunu o zaman anlatabileceği kanaati ycrinegelkti. Ümidinden hiç bir şey zail olmamışa clöndü ve ayrılırken, halinde muvaffakiyetsizlikten eser kalmadığı gibi, gariptir, onu belki de bizim teselli etmemiz lazım gelirken sanki kendisi bize, "Gönül isterdi ki, daha işgüzar ve mâlûmatlı olasınız da işimi derhal kabul edesiniz! Fakat zarar yok, hiç üzülmeyin, işimi gelecek defa anlar ve kabul edersiniz," diye ümit vermek is-

teyen bir tavır almıştı. Sanki o bize teselli veriyor gibiydi. Bu mağlûp bir muzafere benziyordu.

Halbuki o gider gitmez Baron bana: "Bu kadar methettriginiz bu Beyle yapılabilecek hiç birşey yok. Kendisi nazik bir aklam ama, bir iş adamı değil ki, hayalperestin biri!" dedi.
(*Fahim Bey ve Biz*, 3. bas. 1955)

FAHİM BEY VE BİZ'den

ESVAPLAR

Sonraları da kaç kere görmüş olduğum gibi, Fahim Bey'den bahsederken babam hep bir haz ve huzur duyardı. Onu hem metheder, hem için için güler ve böylece, onu methettiği sıralarda bile, görünüşte biraz eğlenir gibi olurdu. Fakat hakikatte bu bir istihza değildi. Gençliğinde bu arkadaşıyla pek çok gülmeye alışmış olduğu için onun hatırası kendisinde rebessümlerin ve kahkahaların hemen hemen şuursuzca nüsetmesine sebep oluyordu. Onunla eğlenmek şöyle dursun bilâkis gülünç bulduğu hikâyelerini anlatırken bile hep kibar ve yüksek taraflarını duyuramamak, yahut, yanlış duyurmak endişesiyle üzüldüğü anlaşılıyordu.

Yine Fahim Bey'e ait, babamın böyle anlatırken çok güldüğü, fakat neticede onun ahlâkının üstünlüğüne bağladığı garip bir terzi ve esvap hikâyesi vardı.

Fahim Bey, daha sonraları, sefarethanenin üçüncü kâribi olarak gittiği Londra'da yeni girdiği hayat için hangi esvapları yaptırmak lâzım geleceğini tahkike başlamış. Kendisine: "Üzülme, iyi bir terziye gidersin, (*Habillez-moi*) dersin. Sana lâzım gelecek hürün esvap-

ları yaparlar,” demişler. O da sefirin tavsiyesiyle Londra’nın en büyük terzi-
lerinden olan Pool’e gitmiş kendisine
bir sefaret kâtibine iyi giyimli olmak
için ne lâzımsa yapmasını söylemiş. Fa-
him Bey mahcubiyetle devam ettiği
uzun süren çok provalardan sonra, ni-
hayet bir gün sefarethaneye kapılardan
içeri sığmayan bir ambar gelmiş. İşte bu
ambarın Fahim Bey’in hayatında sene-
lerce süren bir tesiri olacaktı. İçinden
kocaman bir dolaba sığmayacak bir sü-
rû esvaplar çıkmış:

İnce ve kalın, açık ve koyu her türlü
ve her renk kumaştan ayrı ayrı her mev-
sime göre mevsimlik ve her mevsim ara-
sı yarı mevsimlik çeşit çeşit kompleler,
düz siyah ve tüylü şöviyottan ve gümü-
şî jaketler ve redingotlar, fraklar, smo-
kinler; esvapların her nevi: beyaz kere-
den olanlar, krem sadakurdan olanlar,
pantolonu beyaz, vestonu lâcivert olan-
lar, sıra düşmeli vestonlar, tek sıra düğ-
meli yuvarlak vestonlar, seyahat esvap-
ları, koşu esvapları, golf esvapları, tenis
esvapları, av esvapları, şehir esvapları,
ev esvapları, nerede ve ne zaman giyile-
cekleri pek kestirilmeyen esvaplar, bir-
takım fantezi kumaşlı, süslü düğmeli,
beyaz pike yelekler, çizgili kumaşlı mü-
teaddit pantolonlar, siyah ve beyaz kü-
çük kareli pantolonlar, yakaları kadife
veya kumaştan pelerinler, kaputlar,
pardösüler, makferlanlar, redingot gibi
cepleri arkada emperyal paltolar, kloş
paltolar, kadife yakalı koyu resmi pal-
tolar, kadifesiz yakalı açık paltolar, si-
yah kadife yakalı gece paltoları, kuku-
letalı seyahat paltoları!

Fahim Bey bütün bu esvapların oda-
daki tek mil iskemle, koltuk ve kanape-
leri kapladığını seyredip bunların tuta-

rını da faturada görünce yeisle karışık
bir hayret içinde kalmış; “Aman Yarab-
bi! Bu ne çok esvap! Aman Yarabbi! Bu
ne müthiş borç!” diyormuş. Sonra:
“Ben bu borcumu ömrümce ödeye-
mem!” diye ümitsizliğe kapılmış. Bu
hâdiseye kahkahalarla gülen arkadaşla-
rı ona:

– İlâhi Fahim Bey! demişler, ödeyeme-
yecek olduktan sonra neye kahrılanıyor-
sun a birader? Verebileceğin borçları
düşün, yoksa, veremeyeceklerini ne me-
rak ediyorsun?

Fahim Bey bütün bu elbiseleri revak-
külle kabul etmiş ve böylece, bir taraf-
tan, aylık taksiti bütçesinde büyük bir
rahne açan bu borcu senelerce ödeye
ödeye bitirememiş, diğer taraftan da
bunları senelerce giye giye eskitememiş.
Öyle ki hep bir sandıktan çıkan bu es-
vaplar onu yıllarca yeni bir esvap yaptı-
rıp giymek zevkinden mahrum ettiği gi-
bi nihayet modası çoktan geçmiş şeyler
giymeye de mahkûm etmiş. Zira Fahim
Bey’in bütçesinde terzinin borcunu öde-
mekten yeni yapılacak esvap için para
bulmak imkânı kalmamış!

Babamı her nedense her zaman kaha-
halarla güldüren bu maceraya ben o ka-
dar gülemiyordum. Zaten, sonraları, ben
Fahim Bey’le biraz daha tanışarak, yavaş
yavaş bu hadiseyi başka türlü tefsire ko-
yulmuştum. Fahim Bey’in arkadaşları
gülmekten katırlırlarken dikkat edememiş
olacaklardı. Ciddi bir terzi bu kadar bü-
yük mikyasta bir yanlışlık yapamazdı, Fa-
him Bey bütün bunları ısmarlamayı ken-
dine bir vazife saymış olmalıydı. Terziha-
ne belki biraz mubalâga ederek bu ısmar-
lama emrini üç beş takım ilâvesiyle tefsir
etmiş olabilir ve onun da sesini çıkarma-
yarak kabul ettiği ancak bunlar olacaktı.

Fakat bütün bu esvaplar yapıp kocaman bir sandık içinde hep beraber gelince o kadar yer tutmuş ve başkaları bu hale o kadar gülmüş olacaktı ki, Fahim Bey de, fazla gösteriş meraklısı görünmemek lüzumunu kabul ile, içinden tabii ve haklı bulduğu bu israfı onlarla birlikte tenkid etmeye koyularak, terzinin kendi sözünü yanlış anlamış olduğu hikâyesini uydurmuş ve bu hâlin bir kurbanı diye gözükmeyi tercih etmiş olmalıydı. Yoksa Londra Sefaret Kâtibi tayin olunmasının hayalinde açtığı ufuk o kadar geniş ve ruhunda hasıl ettiği tesir de o kadar şiddetli olacaktı ki talihin bu cilvesine karşı o elbette böyle kocaman bir esvap sandığını doldurmakla mukabele edebilirdi. Rûhu hulyalarla şişkin olan Fahim Bey vücudu üstünde böyle büyük bir terzinin esvaplarını duymaya muhtaç olmalıydı. Bundan sonra mesleğinde muvaffak olacağını daha ziyade ummuştur.

(*Fahim Bey ve Biz*, 3. bas. 1955)

ALİ NİZAMİ BEYİN ALAFRANGALIĞI VE ŞEYHLİĞİ'nden

... Ali Nizami Bey giyim kuşam meraklısıydı. Bütün esvaplarını Mir'den ısmarlar, bütün boyunbağlarını da Mir'den almıştı.

Hele bastonlarının bazıları sokakta kullanılmayacak kadar kıymetli maddelerden yapılmış olur, yahut, böyle sapları bulunurmuş. Bazı yekpare fildişinden yontulmuş olduğundan daha kıymetli sayılmış. Bazısının topuzları çeşm-i bülbülden, bazısının bir elma büyüklüğüne yakın altındanmış. Bazılarının kıymeti tarihte meşhur bazı şahsiyetlere ait olmalarından gelirmiş. Yine bunların bazıları çoc-

cuk yahut cüce bastonlarına benzer, o kadar ince ve kısa olur, bazıları baston gibi başlamışken bir kırbaç gibi biter, bazıların uçlarında ele veya kola takılmak için renk renk kordonlar bulunur, bazısının saplarından fiyongalı kordelalar sarkarmış. Bunlar da "travesti" ve maskeli balo bastonlarıymış. Böyle onun sokakta kullanılmaktan ziyade evde teşhir edilecek, müzelik bir baston koleksiyonu varmış. Ancak, bu merakına rağmen, bazan, hiddetini yenemiyerek, bu tarihi bastonlardan birini kendisini öfkeliendiren adamın sırtında kırdığı da olurmuş.

Fakat Ali Nizami Bey'i bütün bu muhtelif merakları içinde galiba en çok saran ve bütün ötekilerini bastıran merakı, her nedense, ayakkabı, yani her türlü kundura, potin, iskarpin, çizme ve terlik merakıydı. Hep Beyoğlu'nun meşhur kunduracı Herald'e yaptırdığı, şıklığı dillerde dolaşan bu ayakkabılarından, hanımlar, âdeta, hususî serinde yetiştirdiği orkidelerinden bahseder gibi söyledikleri.

Hiç unutmam, onun büyük yatak odası da bir duvarı yarı yarıya kaplayan kocaman bir esvap dolabının kapağı önünde ilk açıldığı gün, alt rafında, iki sıra olarak, yan yana belki kırk çift, belki kırk çiftten de fazla ayakkabının sıralanmış olduğunu hayretle görmüştüm.

Bunlar çeşit çeşitti. Bazısı büsbütün yeni, bazıları biraz eskimişti. Kimisi küçük, kimisi büyük gözükyorlardı. Bazısı yandan sıra düğmeli ve yarım çizme gibi yüksek potinler, bazıları ayak hizasına varacak kordelalı, kordonlu açık iskarpinler, bazıları hemen dizkapaklarına yaklaşacak, ötekilerin yanında dev gibi görünen çizmeler, bazıları topuksuz ve arkaları basık ev terlikleriydi.

Bunların hepsi de başka başka derilerden, meşinlerden yapılmıştı. Kimi ruganî, kimi lustrin. Hepsi de ayrı ayrı kumaşlarla kaplıydı. Kimi podüsüet, kimi kadife. Bazısının üstleri kadınların giydikleri canfes gibi ince bir kumaştandı. Bazısının üstünde fantezi yeleklerde görülen sedef ve renkli düğmeler, bazısında fiyong olmaya hazır kordelalar, bazısında ince kordonlar, bazısında kemerlerdekilere hatırlatan tokalar vardı.

Bunların bazısı simsiyah, bazısı hem-beyazdı. Ve açık sarımtırak renklerle koyu kırmızımtrak renkler arasında her çeşitten olanları vardı. Bir tanesi şamfısıtığının içi gibi açık fıstıkiydi. Bir tanesi de yemyeşilmiş ama bunu Ali Nizami Bey, bir kere giydikten sonra annesinin hatırı için bir daha giymeyetövhede ederek kaldırmış. Bazısı da yanındakilerin hepsinden ayrı kalan menevişli renklerdeydi, şanjandı.

Belliydi ki, hütün bu ayakkabılar her an değişen isteklerimize, niyetlerimize, hesaplarımıza, hüviyetlerimize hizmet edebilmek üzere hütün mevsimlerin günleri ve geceleri için ve bu günlerin, gecelerin de ayrı ayrı zamanları ve saatleri için hazırlanmıştı. Hepsi de kendi vakitlerinin sırasını bekliyor gibiydi. Bu, üstleri açık, sağlam yapılı iskarpinler uzun yollarda yürümek için, bu yandan düğmeli potinler, yol halıları üstünden resmi ziyaretlere gitmek için, bu ruganî iskarpinler danslı suarelere iştirak için, bu çizmeler ata binerek ava gitmek için ve bu ökçesiz terlikler de hütün bu şeylerden vazgeçerek hepsini terk edince akrabalarımızın müsamahalarına benzeyen evlerimizde, talihimizin yuvalarına benzeyen bizimle yüzgöz olmuş odalarımızın rahatına kavuşmak içindi..

Bunlara uzaktan bakılınca çokları bir şahsiyet ve hüviyet sahibi görünüyordu. Bazısı, vücutları ince, kıvrak gençlere, bazısı artık yaşlanmış, yıpranmış, burkulmuş ihtiyarlara benziyor, bazısının okumuş, hatta çok bilmiş, bazısının beceriksiz, pısrık bir halleri oluyor; bazısı zarif ve gösterişli insanlar gibi hazır ve yerliyerinde duruyor, bazısı hödük insanlar gibi küt bir eda ile kalıyordu. Bazısı hamarat, yürümek, koşmak arzusuy-le neşeli, bazısı tembel, yorgun ve dinlenmek ihtiyacıyla mıhlanmış görünüyor; bazısı resmi, kibar, sadakatli, vefalı yüzler taşıyor ve bazısı ise mutavassıt ve âdi insanlar gibi, birbirinden farksız ve şahsiyetsiz gözüküyorlardı.

(Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Seyhliği, 1952)

ÇAMLICA'DAKİ ENİŞTEMİZ'den

DELİ ENİŞTEMİZ VE YEMEKLER

Yemeğe o kadar aşık olan eniştemizin içkiye karşı hiç düşkünlüğü yoktu. Bir kere rakı içtiğini görmedim. Yalnız, bazen sofrasında bir şişe kırmızı şarap bulunur ve o zamanlarda, hele bir sofu evinde, içki ve hele şarap o kadar aykırı bir şey sayılırdı ki herkes buna: "Beyefendinin ilâcı" der, kendisi de biraz şarap içecek olsa "İlâcımı getirin!" derdi. Sözde şaraba katılan kınakına onu ispirotolu bir içki olmaktan tasfiye ederek ve günahını gidererek içilmesi mübah bir içki haline getirdiğinden eniştemiz de bu şaraba biraz kınakına atarmış. İçerken bu hilesini bir ikincisiyle tamamlardı. Şarabını ağzına götüreceği

sırada, biz, dudakları arasından, yavaşça: “ilaç niyetine!” diye söylendiğini duyardık.

Yemeğe her zaman bu kadar ehemmiyet veren bu adam için yenilen ve içilen şeyler böylece bazen haram, bazen mübah, bazen da sevap olurdu. Muayyen günlerde kurban eti ve aşure dağıtmak sevap olduğu gibi belki bunları bizzat pişirmenin de bu sevabı artıracığını düşünürdü.

Zavallı halamsa asıl onun ortalığı kirleten, evin alt katını mutfak kokusuna bulaştıran, tatsız bir üzüntü ve dedikodu mevzuuyla komşuların diline düşen bu yemek pişirmek âdetinden ıstırap duyardı. Bu yaşlı karı kocanın aralarını açan ve birçok kavgalarına sebep olan hep bu meseleydi. Kendi merakının, geçen zamanlara rağmen, halamın kayıtsızlığını hâlâ yenemediğine, aksine olarak, onun bikkınlığının arttığına şaşan ve bunu bir türlü hazmedemeyen eniştemiz halama en evvel serzeniş eder: “Hanım, zaten ben her ne yapsam sen beğenmezsin!” derdi. “Benim pişirdiğim yemekleri âlem beğeniyor, söylemekle bitiremiyor!” Halam da: “Yemek pişirmek sanki iş mi?” derdi, “Beğenilecek bir iş yap da beğenelim! Alemin ne düşündüğünü ben bilirim! Sen nafile yere, istediğini söyle!..” O zaman eniştemiz sarıh bir haksızlık saydığı bu sözlere öfkelenir: “Hanım, demek sen artık ağzının tadını bilmiyorsun! Demek senin hiç bir zevkin kalmamış! Demek sana yemek olsun da ne olursan olsun!.. Tuh, yazıklar olsun!..” diye köpürürdü. Halam, scsini, kanaatinin kuvvetiyle yükselterek: “Yemek pişirmek sana düşmez, adamakıllı erkeğe, senin gibi bey olacıklara yakışmaz!” diye cevap

verirdi. “Ahçının işi o, sen kendi işine bak, ahçıyı da kendi işine bırak! Sana ne oluyor? Sanki ömrümüzde bir gün yemek mi bulmadık, aç mı kaldık?.. Sen ahçı çırağı mısın, yoksa ahçı başı mısın? Mutfığa girmek senin ne üstüne lâzım?..”

Bu sözleri duyunca beşer aklının kifayetsizliği ve bazı ehemmiyetli hakikatleri kavramaktaki aczi eniştemizi merhametle karışık bir isyana sevkeder: “Lâhavlâ velâ kuvvete illâ billah!.. Hay, şimdi üstüne fenalık gelecek, hanım!” diye bağırırdı, “Aman Yarabbi! Senin hiç aklın, izanın kalmadı mı? Hiç yemek pişirmek kabahat olur mu? Sevaptır, berekettir, Allah eksik etmesin, fazla gelirse fakir fukaraya dağıtırsın, hayır işlemiş olursun!..”

Halam ona duyurmaya bile lüzum görmüyormuş gibi: “Pişir, pişir de yine ekşisin, yine dökülsün!..” diye söylenirdi. Eniştemiz de onu duymamış gibi devam ederdi: “Hiç insan yiyeceği yemeklerin lezzetli olması için elinden geleni esirger mi? Elbette ben de marifetimi göstereceğim!..” Ve o zaman halam her zamanki saffetine bürünerek: “Ahçı pişirsin de ne olursa olsun!” derdi, “Herkes gibi biz de Allah ne verdiyse, ahçı ne pişirdiyse onu yer de şükrederiz!” Senelerden beri başlamış olan bu çatışma böylece hiç bitmeden devam ederdi.

Bu kadar itina ile pişirilmiş bu yemekler aynı zamanda o kadar bollukla yapılmış olurdu ki güya korkulan bir kıtlığa karşı gelmek ve lüzumunda bir kalabalığı doyurmak için hazırlanmışa benzerdi. Bunlar mutfığa ve hariçteki tel kafesli dolaplara sığmadığından hizmetçiler ellerini sürmesinler ve sinekler üstlerine üşüşmesinler diye, camları, perdeleri da-

ima inik, kapısı da çok kere kilitli duran- ve bir nevi açık kiler haline girmiş olan bir misafir odasına yerleştirilmeye başlanırdı. Tepsilere, tencerelere, sahanlara ve o zamanlar daha çok kullanılan büyük orta ve küçük boyda kayık tabaklara konmuş bütün bu yemekler: Börekler, dolmalar, zeytinyağlılar, tatlılar, helvalar, sütlüler ve kompostolar evvelâ bir masa hizmetini gören açılır kapanır bir sehpa üstündeki kocaman bakır siniyi kaplar, sonra, mutfaktan, teldolaplarından, kilerlerden taşmakta devam ederek, yavaş yavaş yerlerden yukarılara doğru yükselir, odada, hatıra gelmez eşyalar üstünde yer alır, önce kapıya en yakın noktaları, sonra orta masanın üstünü donatır, sonra daha yükseklerle çıkarak, yavaş yavaş kanapelerin, koltukların hizalarına yaklaşır ve odanın içinde bizim bulunmadığımız sıralarda ilerleyen garip mahluklar gibi, esrarlı bir seyahate koyularak, yer değiştire değiştire köşedeki ayaklı ve abajurlu lambanın yuvarlak mermer pervazına tırmanırlardı. Bütün bu tabaklar böylece kendi istekleriyle öteye beriye konmuş ve odaya girdiğimiz bir anda duraklamış da bulundukları yerlerde demirlemiş gibi, güya biz karşılarında bulunduğumuz için kıpırdamayan ve sanki orali görülmek istemeyen bir hal takınırlardı. Meselâ kayık bir tabakta, üstü beyaz kaymaklı bir güvez ayva kompostosu yahut menekşe gibi mor bir vişne ekmeği tabağı yalnızca başını almış da en önde, buraya, aynalı konsolun mermerine çıkmış ve ancak bizi görünce seyahatinde muvakkat olarak durmuş bir kayığı, bir yelkenliyi andırırdı. Öyle ki bunları gördükçe yemek değil, belki gülmek hatıra gelirdi.

Yine, bunu da kaç defa sezer gibi ol-

muştum ki böyle her tarafa serilen yemekler, güya deli eniştemizin ikide bir bahsettiği birtakım cinler, periler, Yecüc Mecücler yahut bizce meçhul birtakım insanlar için hazırlanmış gibi, hepsi de, için için sanki daha saati çalmamış bir ziyafet zamanını bekleyerek, esrarlı bir hal alırlardı. Öyle ki bütün bu yemek tabakları şimdi hâlâ hafızamda bilmem hangi büyük ziyafetlerin daha gelmemiş davetlilerini, kırk yıldır, bekliyor gibi görünüyorlar!

Fakat, yazık değil mi ki, her şey gibi, yemekler de fanidir. Yenilmezse benizleri solar, tatları kaçar, tabii kokularıyla değil, ekşi ekşi, fena fena kokarlar. İşte bu lüzumsuz yemekler de böyle solar, güzel renkleri uçar, bazen üstleri paslanır, âdetâ küf tutardı. Böyle bozuldukları görülenler derhal dökülürdü. Odanın bu hali halamın asabına dokunuyordu. Kocasının yemek pişirmek merakı kendisinde hazmedilememiş yemeklerle bütün bu sahanların, tabakların doldurduğu ve kokuttuğu, camları açılmayan misafir odasının nahoş hatıralarını uyandırırdu. Eniştemiz ısrar ettikçe halam tecrübeli bir itimatsızlıkla bunları hatırlamaya bile tahammül edemez ve hayalinde canlanan bu manzarayı görmemek için, onu eliyle iter gibi, kolunu uzatarak gözlerini yumardı. Artık sabrı tükenmiş ve tahammül kabiliyeti kalmamıştı.

Ancak, garip değil mi ki, eniştemizin yemek pişirmek merakını senenin üç yüz altmış gününde bu kadar acı acı çektiiren halam, beş altı gününde de, bütün bu sözleriyle tezata düşerek, onu taklide, ona nazire yapmaya kalkışmışa benzerdi. Bugünler, köşk içinde büyük birer ehemmiyeti olan meşhur reçel kaynatma

günleriydi. Her sene yazın, meyveler bollandıktan sonra, hiç olmazsa vişne, çilek, ayva, kayısı, frenk üzümü ve bir de gül reçeli olsun, mutlaka kaynatılırdı. Bunlar okkalarla alınır, temizlenir, ayıklanır, hazırlanır; büyük tencerelerde şeker eritilir; meyveler bu şuruba atılır ve tekrar uzun uzun kaynatılır; üstleri köpürdükçe, yassı bir kepçeyle, bu köpükler alınıp çıkarılır; reçelin kaynaya kaynaya kıvamına geldiği anlaşılmak için güvez pembe, kırmızı veya sarı sathına hafif hafif üflenerek renkli bir billur gibi mücellâ bu sathın üstünde hâsıl olan buruşukluklara, kabarcıklara, habbeciklere bakılır; kaynayan bu şuruba, bizim hayretli bakışlarımız karşısında limon sıkılarak kestirilir; tekrar bir iki taşım kaynatılır ve nihayet, reçel kıvamına gelince, tencereler indirilir, soğuyunca da büyük cam kavanozlara ve daha ufarak billur kâselerle aktarılırdı. Halam, hiç bir şeye elini sürmeden, bürün bunlara o kadar itina ile nezaret ve kumanda ederdi ki, zihni karışmasın diye, bu sıralarda bizim bile yanında bulunmamızı, dolaşmamızı ve bu işle meşgul ettiklerinden başka kimse-nin kendisine bir söz bile söylemesini istemezdi. Eniştemiz de, reçel kaynadığı müddetçe, onun bu ciddiyetini takdir ve bu ritizliğine riayet ederdi.

Eniştemizin, beğendiği için tekrar etmesini pek sevdiği bir fikri daha vardı: İnsan eğer hiç bir iş göremez de çaresiz kalırsa, başka bir şey aramaya hacet yoktu, her teşebbüse tercihan bir lokanta açmalıydı. Zira bunun faydası şuydu ki işlerde ticaretiniz yolunda gitmezse aç kalırdınız. Halbuki bu işte, ticaret olmasa bile, hiç olmazsa bu arada İnsanın karnı doyardı. Yemekleri, eğer müşteriler yerlerse ne âlâ, para kazanırdınız..

Fakat, onlar yemezlerse, oturur, kemali afiyetle siz kendiniz yeriniz! Bu da mühim bir kârdı. Eniştemiz bu fikrini pek beğenir; “Ahçı dükkânının-malını, eğer satılmazsa, kendim çimlenirim ama, diğer dükkânların atılmayan mallarını ben sanki ne yapayım?” diye gevrek gevrek gülerek kendi kendine hak verirdi. Fakat garip değil mi ki boğazına bu kadar düşkün olan bu adam, tam şarklı olduğu ve bizim göreneklerimizde lokantalara gitmek pek âdet olmadığı için, evinde yemek zamanlarında o kadar keyifli iken, zaten nadir olarak gittiği; lokantaları hep yadırgar ve buralarda çok kere yüzünü ekşitirdi. Zira daima evinde yalnız kendi sofrasıyla meşgul olanlar tarafından hizmet görmeye alışmış olduğundan bir lokantanın umuma bakan yavaş ve sıra bekleten usullerine ve birkaç masaya birden bakan garsonların hesaplı hizmetlerine bir türlü alışamıyordu.

Böyle yerlerde şaşırır, biraz bekler beklemez acıkmış ve aç kalmış bir hal alır, keyfi kaçır ve yanındakilerin, yani bizim de zevkimizi kaçırdı. Öyle yersiz bir telâşa düşerdi ki yüzüne kendisine bakılmak istenilmeyen bir zavallı düşkünün hüznü çöker, gözleri onun perişan bakışlarına dönerdi. Yapılacak tek şey kendi masasına bakan garsonu bilerek hep ona hitap etmek ve getireceklerini biraz sabırla beklemekten ibaretken o kendi masasına bakanı diğerlerine hizmet edenlerden ayırt etmek lüzumunu kabul etmeyerek, etrafından geçtiğini gördüğü herhangisini kendisine hizmetle mükellef ve ne beklediğinden de haberdar sayar ve garsonlar başkalarına bakmak için yanından geçtikçe, kendisinin ihmal olduğuna kanaat getirirdi. İtikadınca onların hepsi kendi sofrasıyla meş-

gul olmalıydılar. Bu inancının neticesi olarak, onlarla arasında sinirlere doku-
nan tatsız tuzsuz bir konuşma başlardı.

Eniştemiz o anda geçen ve bizim ma-
samıza bakmadığı için bir faydası do-
kunmayacak olan bir garsona hitapla,
mesela: “Oğlum! Hani bana su getire-
cektin, hâlâ gelmedi!” derdi. O da bir
cevap olsun diye: “Şimdi!” diyerek ge-
çer ve kendi işine giderdi. O zaman
eniştemiz, önümüzden geçen bir başka-
sına hitapla: “Oğlum! Bir kadeh su ge-
tirsenize, ne olur? Sevaptır!..” diye yal-
varan bir eda alırdı. Yemek böyle müş-
külâatla başlar, ötekilerini masamıza ba-
kan garsondan ayırt etmek lüzumunu
bir türlü duymayan eniştemiz, bunlar
kendi işleri için geçerlerken kendilerine
hitap etmekte devamla meselâ: “Oğlum!
Hani bana salata getirecektin, hâlâ gel-
medi!” derdi. Fakat yemeğin sonuna ka-
dar sabrı tükenir, bu “Oğlum!” hitapla-
rı kesilir, yemek müşkülât ile yenir ve bu
defa öfkesi son haddine gelmiş olan
eniştemiz o aralık oradan geçen ve bü-
tün bu sabırsızlıklardan haberi olmayan
bir başkasına: “Garson! Haniya kahve
nerede? Bir saattir bekliyorum, hâlâ gel-
medi!.. Yoo!.. Siz artık işi azıttınız gay-
ri. Şimdi kafanı patlatırım, ha! Bak, sa-
na haber vereyim!” diye bağırırdı.

Eniştemizin neslinden olanlar Fransız-
cayı Farisî gibi birtakım imalelerle çeke-
rek telaffuz ederlerdi. Kendisi Fransızcayı
bilmez denecek kadar az bilirdi. Marsilya
kelimesi yerine dört elif miktarı imaleler-
le: “Mâr-i silyâ” dediğini bir duysaydınız
muhtakkak bu şehir ismini değil, fakat bu
terkiple, “silyanın yılanı” demek istediği-
ni sanırdınız. Öyleyken bir gün bana,
vaktiyle, o Fransızca metinden Don Ki-

şot’u tercüme etmiş olduğunu söyleyince
buna şaşmıştım. Bilmediği bir lisandan
nasıl tercüme etmişti? Yoksa başkasına
mı ettirmişti? Bunları bilemiyorum. Deli
eniştemiz kendini normal bularak ve Don
Kişot’la arasında bir akrabalık sezileceği-
ni hiç düşünmeyerek, çocuk gibi, onun
pek hoşuna gittiğini söylerdi. Ancak eniş-
temiz, olanca ehemmiyetine rağmen, bu
kitabı seçmekle asıl tercüme veya adapte
edeceği kitabı bulmuş değildi. Eger izan
ve irfanı müsaade etseydi de Brillat-Sava-
rin’in meşhur *Physiologie du goût*’unu
tercüme etmiş ve daha iyisi, bize göre bir
naziresini yazmış olsaydı elimize ne kıy-
metli bir kitap bırakmış olacaktı! Yazık
ki bizde ilim ve anane hiç “kitabî” değil-
dir. Diğer milletler, bildiklerini birer
mahfazada saklar gibi, kitaplarına kor-
lar. Bizdeyse millî ananelerimiz hayattan
kitaba sirayet etmeden ve hemen hiç bir
kitabımızda muhafaza edilmeden hava-
lanıp uçuyor. Eger Türk sofrasının ana-
nelerini ve millî ahçılık usullerimizi ko-
ruyan Türk yemekleri kitabını deli eniş-
temiz yazabilmiş olsaydı, tabiatı ve huy-
ları ne olursa olsun, sırf bu iptilasının ve
zevkinin kıymetli mahsulünü yetiştirip
verebilmiş olmak sayesinde, millî kültü-
rümüze mühim bir hizmette bulunmuş
ve böylelikle belki bazı günahlarının bir
nevi kefareti ödemiş, bazı kusurlarını
telafi veya affettirmiş olacaktı. Zaten bi-
zim bütün yapmak istediklerimiz de ken-
dimizi ve ismimizi böyle boyumuzdan
uzun ömürlü şeylere bağlamak ve onla-
rın nisbi sağlamlığına dayanmaktan iba-
ret değil midir?

(Çamlıca’daki Eniştemiz, İstan-
bul 1967, sf. 144-152)

OSMAN CEMAL KAYGILI

İstanbul'da doğdu (1890). İlköğrenimini Cezri Kasım Paşa İlkokulu'nda, ortaöğrenimini Eğrikapı Merkez Rüştiyesi ve "Menşe-i Kütrâbı Askeriye"de tamamladı. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye (Genelkurmay) Dairesinde (1906-1909), Kıtâat-i Fenniye Müfettişliği Kalemî'nde kâtiplik etti (1909-1913). Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra (12.6.1913) "İttihat ve Terakki Fırkası"na muhalif yazarlar, politika adamlarıyla birlikte Sinop'a sürgün edildi. Seferberlikte affedilerek, gezici tümenlere kâtip olarak gönderildi. Hastalık nedeniyle emekliye ayrıldı (1918). Emekli aylığı ile geçinme olanağı bulamadığı için, yıllarca sütçülük, manifaturacılık, Şirketi Hayriye vapurlarında biletçilik gibi işlerle yaşamını sürdürdükten sonra İmam Hatip Okulu'nda (1925-1931), Çemberlitaş Erkek Ortaokulu'nda (1931-1932), Fener Rum Kız Lisesi'nde (1932-1945) Türkçe öğretmenliği yaptı. 9 Ocak 1945'te kanserden öldü.

Osman Cemal'in ilk yazısı Baha Tevfik'in güldürü dergisi Eşek'te (1913) yayımlanmıştı. Uzun süre ara verdikten sonra Şeba (1920), Alay (1920), kendi yayını Âyine (1921), Güteryüz (1921-23), Aydede (1922) dergilerinde yazdı. 1920-1945 yıllarında çalıştığı Sabah, Alemdar, İkdâm, Cumhuriyet, Yeni Gün, Vakıf, Son Posta, Son Saat, Son Telgraf gazetelerinde, yayımladığı öykü, mizah yazıları ve tefrika romanlarıyla İstanbul'un kenar köşe semtlerinde yaşayan insanların yazarı kimliğini kazandı.

S a n a t ı

Bürokrasinin asker kanadından geldiği halde, çağdaşı yazarların çoğunun aksine, "İttihat ve Terakki Fırkası"nın denetimi altına aldığı düşün ve sanat çevrelerine girmeyen Osman Cemal, öykülerinde Hüseyin Rahmi ve Refik Halit'in (özellikle Memleket Hikâyeleri, 1919) uygulamaya çalıştık-

ları gerçekçi anlayıştan etkilenmiş görünür. Okuma yazma bilen herkesin anlayacağı yalın bir dil örgüsü içinde, halktan kişilerin kendi yaşamlarında izler bulabileceği konuları işler.

“Tası tarağı topladı”, “apışıp kaldı”, “yardakçılığa başladı”, “para etmedi”, “çene çalmak” gibi İstanbul halkının kullandığı deyimlerin bolca rastlandığı bu öyküler –kuruluş yönlerinden zayıf olmalarına karşın– tiplerin çizimi yönünden belli bir başarı düzeyine ulaşmışlardır. Gerçeği kendi sanatçı dünyasının verileriyle zenginleştirme gereğini duymayan Osman Cemal ele aldığı olayı bir röportajcının gözlem anlayışı içinde öyküleştirmeye çalışırken “ertesi akşam”, “iki üç gün içinde” gibi ifadelerle zaman belirtmelerine özen gösterir. Çevreyi kısa çizimlerle vermekle yetinir, uzun betimlemeler yapmaz. Tanzimat ve Servet-i Fünun yazarlarında görüldüğü gibi kişilerin adlarını Çok sık kullanır. “Bâhusus”, “Zaten”, “Mamafi” gibi sözcüklerle inandırıcı öğeleri pekiştirmeye çalışır. Kimi öykülerinde, Yahudi, Laz gibi kişilerin “şi-ve”lerine çok uygun konuşmalar bulunmasına özen gösterir. Yazarın sahne deneyi olduğundan, konuşmalar genellikle başarılıdır.

En önemli yapıtı sayılan *Çingeneler* romanında ise Osman Cemal, daha değişik bir kişilik göstermiştir. Yine çok güçlü gözlem yeteneğine bağlı olarak ele aldığı kişilerle birlikte İstanbul çevresinin tüm canlılığı ile sergilendiği *Çingeneler*’de, geleneksel roman kurallarına uygunluk söz konusu değildir. Kişilerle ana olay arasında bağlantılar yakıştırma izleniminden kurtulamazlar. Yan olaylar belli bir plan doğrultusunda geliştirilmediği için roman dağınıktır. Gerçekçilerde görmeye alıştığımız ölçülülük yerine, özellikle romanın başkışısı olan İrfan’ın anı defterine dayanan ikinci bölümde büsbütün kuraldışına çıkılır.

Ne ki, Osman Cemal, yaşamlarını yansıttığı insanlar gibi, kendini özgürce bıraktığı sayfalarda duyarlığına kapılıp giderken –özene bezene bu kurallara uyma çabası gösterilen birçok romanda rastlamadığımız– bir anlatım zenginliğiyle olağanüstünün kapılarına ulaşmıştır.

Bu aralık az esmer, uzunca boylu, ince yapılı, tırşe gözlü, sarı zemin üzerine siyah çiçeklenmiş cepkenli, morla karışık turuncu beneklerle dolu şalvarlı, belinde lâhuraki taklidi şal sarılı, haşı alaca yemenili, ayakları püsküllü iskarpinli, her iki bileği ve parmakları gümüş ve altın yaldızlı bilezik ve yüzüklerle süslü yirmi, yirmi iki yaşlarında bir kız yanımıza sokuldu. Sırnaşan arsız çocukları yarı gerçekten, yarı şakadan azarladıktan sonra kendisi yıldı:

- Ha tutun birer niyet de açayım size bir maydanozlu fal.
- Biz maydanozlu istemeyiz.
- Ebegömeçli açayım.
- Ebegömeçli de istemeyiz.
- Neli istersiniz ya civan beylerim?
- Biz karanfilli isteriz.

– Hay kokasınız karanfil gibi. Anlaşılan sizin karanfil gibi birer esmer sevgiliniz var. Allah arttırsın muhabbetinizi; ille velakin açayım size birer fal da okuyayım kalbciklerinizi...

(*Çingeneler*, 3. bas., sf. 13, 1972)

Okuduğumuz bu kısa parçada bile *Çingeneler* de –özgünlüğü bir yana– Türk romanının gelişme evrimi içinde, yol açıcı nitelikleri kazandıran öğeleri görmek mümkündür. Osman Cemal’in öyküleme geleneğine bağlı kuruluştan uzaklaşarak konuşmalarla insanı kendi özellikleri içinde yansıtmaya gücü açıktır. Sait Faik, onun bu gücünü, şöyle ifade etmiştir:

“Osman Cemal’in *Çingeneleri* muhakkak bir şaheserdir.. Osman Cemal’in bu kitabı için röportaj kokuyor demişlerdi. Kokladım, mis gibi şaheser, bir hakiki roman, davantür, avantür romanı kokuyor. Fazla olarak bir de örf ve adet romanı.”

YAPITLARI: *Eşkiya Güzeli* (öyküler, 1925), *Sandalım Geliyor Varda* (öyküler, 1938), *Çingeneler* (roman, 1939, 1943, 1972), *Bekri Mustafa* (roman, 1944), *Aygır Fatma* (roman, 1944), *Üfürükçü* (oyun, 1940).

KAYNAKLAR: Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman-I* (1959), *100 Ünlü Türk Eseri* cilt II (1974); Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman* (2. bas. 1971); Halit Fahri Ozansoy, *Edebiyatçılar Çevremde* (1970); Refika Taner–Asım Bezirci, *Seçme Romanlar* (5. bas. 1997).

OSMAN CEMAL KAYGILI'DAN ÖRNEKLER

KIRKINDAN SONRA SAZ ÇALINIR MI?

Kırkbeş yaşına geldiği halde Köse İsmail, kendine hâlâ adamakıllı bir iş bulamamıştı. Mamafih İsmail, isterse ekmeğini taştan çıkarmasını bilir, cebbar bir adamdı. Bundan iki ay evvel bir akşam üstü, Balat'tan geçerken baktı ki, iki yahudi köşeye balık tablalarını koymuşlar, hem ellerini şıkırdatıyorlar, hem kıvrak bir makamdan “al, yarım okka, ver bir çeyrek!..” diye âdeta türkü söylüyorlardı. Yahudilerin bu hali Köse'nin hoşuna gitti ve güldü, geçti. Oradan biraz daha ileride, ona benzer diğer bir sahneye rastgeldi. Yine iki yahudi çocuğu, yolun ortasında çikolata ve bisküvi kutularını koymuşlar, hem oynuyorlar, hem de: “çikolata nestele, canını da besle!” diye balıkçıların makamını daha tiz perdeden terennüm ediyorlar ve cayır, cayır satıyorlardı... Eve gidince Köse, karısına “yahu” dedi, “sabahleyin şu bizim çamaşırsepetleri ile iki tane peştemal hazırla!”

– Ne yapacaksın?

– Balıkçılığa başlayacağım...

Ertesi günü, mahalle kahvesine uğradı, işsiz gürûhundan Fasafiso Remzi'ye:

– Kalk ulan, dedi, burada miskin, miskin oturma; gel benimle beraber,

balıkçılık yapacağız, sana günde yarım papel var.

Beraber kalktılar, balıkhaneye gidip yirmi okka balık aldılar, ikindiye doğru Balat'a geldiler, yahudilerin karşısındaki köşeye sepetleri yerleştirip, ayını makamla, el çırparak başladılar:

– Al yarım okka bir çeyrek!..

Yahudiler, bu rakipleri görünce fena halde kızdılar, lâkin ne yapabilirlerdi? Ticaret serbest değil mi? Köse'yi oradan kovamazlardı ya... Şimdi işin kurnazlığına davranmak ve bu suretle rakipleri oradan kaçırmak lâzımdı. Müşteri daha o akşamdan ikiye ayrıldı. Yahudiler her akşam otuz okka balık harcarlarken bu akşam on okkayı güç satabildiler.

Ertesi akşam Köse hiç ummadığı bir hâl karşısında kaldı. Yahudiler yanlarına bir arkadaş daha almışlardı. Bu, yüzü gözü boyalı, başında uzun külâh, elinde zilli maşa, onsekiz yaşlarında bir soytarı idi. Ötekiler bağırırken, o, iki tarafa sallanıyor ve elindeki maşa ile tempo tutuyordu. Bittabi Köse'nin de buna canı sıkıldı. Evvelâ hiddetle atılıp soytarının başındaki külâhı yırtmak, elindeki maşayı alıp, kafasını, gözünü yarmak istedi. Sonra bundan caydı. Fasafiso'nun kulağına eğilip:

– Sana bu akşam yirmibeş kuruş faz-

la vereceğim, nasıl, yapabilir misin? Nalburdan biraz hoya alalım, sen de yüzünü hoya, şu kese kâğıtlarının birini de kafana geçir. İstersen bir de darbuka bulalım!..

– Deli misin sen, İsmail Ağa, kim demiş beni sana apukurya maskarası diye?.. Öyle yapacağımıza, yarım lirayı gözden çıkar, Lonca'dan kıtıpiyoz bir zurna ile çifte nara turalım, yanımıza oturtalım, o vakit yahudiler tası tarağı toplayınca kaçarlar.

Fasafiso'nun bu teklifini İsmail Ağa, çok beğendi:

– Aklınla bin yaşa ulan, haydi fırla, çahuk nârayı al, gel!

Bir çeyrek sonra, yahudiler, galibiyetlerinden emin ve memnun bir tarzda ahenklerine devam ederlerken, hirdenbire zurna sesini duyunca apıştılar, kaldılar. Şimdi işin garibi, yahudilerin soytarısı da şaşırarak elindeki zilli masayı zurnaya uydurdu, o da bilmeyerek Köse'nin tarafına yardıkcılığa başladı. Bunun için kır bıyıklı, şişman yahudi, birkaç defa soytarının kulağından tutarak ikaz mecburiyetinde bile kaldı. Fakat para etmedi. Köse'nin uzaktan gösterdiği ufak bir işaret üzerine soytarı, ustarlarına müstehcen bir küfür savurarak geldi, o da heriki tarafa iltihak etti. Köse sordu:

– Sen ne millettensin?

– Baham rum, annem ermeni!..

– Öyle ise beynelmilel sayılırsın..

Otur bizimle çalış! Ben daha fazla para vereceğim..

İki, üç gün içinde bu zurnalı dümbellekli, palyaçolu balıkçılar bütün civarda duyuldu; her akşam yüzlerce kadın, erkek, çoluk, çocuk bunları seyire gelmeye başladı. Ve artık Köse'nin satışı

günde iki, üçyüz okkaya kadar yükseldi, yahudilerinki ise beş okkaya düştü. Bir gün balıkçı yahudiler toplandılar, bu hususta aralarında uzun müzakere-lerden sonra Köse'nin karşısına dört kişilik bir ince saz getirip oturtular. Lakin o da fos çıktı, çünkü Köse derhal takıma bir de davul ilave edince, yahudilerin sazı sivrisinek vazıltısı gibi kaldı. Artık bu sonuncu muvafakkiyet üzerine Köse'nin koltukları hüşbürün kabardı.

Şimdi bu iş yalnız yahudilerin değil, orada Nevşehirli bakkal Sava'nın da canını sıkıyordu. Zira gürültü ikindide başlıyor, yatsıya kadar sürüyordu. Evvelâ Sava'nın dükkânının önü kapanıyor, sâniyen bu gürültü patırtı ile kafası şişiyor, beş yazacak yerde onbeş yazıyor, elli vereceği yerde yüz veriyordu. Sâlisen kendi tezgahını süsleyen lakerdâ, turşu balığı gibi bazı çeşitler üç beş gündür hiç satılmıyor, herkes bunları Köse'den alıyordu. Sava yahudilerle ittifak edip Köse'nin aleyhine bir tuzak kurmak istiyor. Lâkin netice çılk çıkarsa yahudilerin kendini yalnız bırakacağından korkuyordu. Nihayet bir akşam, Sava için iyi bir fırsat zuhur etti. Köse'nin mahallesinde oturan yaşlıca ve boşboğaz bir kadın mum almak için dükkânına girdi ve sordu:

– Bu ne kepezelik ayol, ne var, düğün mü var burada?

Sava, derhal işin kurnazlığına kaçtı:

– Düğün var, hanımı düğün.. Köse İsmail evleniyor.

– Deme ayol. Kimi alıyor?

– Kart bir yahudi karısını sevmiş alıyor.

– Evdeki karısının haberi var mı?

– Kimbilir, belkim de yok.

Kadıncağız Sava'nın bu sözlerini ciddi sanarak söylene söylene çıktı gitti. Sava şimdi sevinçle:

– “Körün taşı rastgele” diye buna derler işte, dedi.

Şüphesiz şimdi o kadın gidip meseleyi mahallede yayacak ve bunu Köse'nin karısı duyacak, neticede bir kepezelik olacaktı.

Sular henüz kararmıştı. Köse'nin orkestrası şatafatlı bir hava çalıyor, kendisi de neş'eli ve coşkun bulunuyordu. Sava, çırağına:

– Bodos, dedi, şuradan bir yirmibeşlik doldur, biraz da sucuklan bastırma doğra! Sonra kalktı, câli bir neş'yle Köse'nin yanına gitti:

– Yaşa Köse yaşa! Çalgu ile her akşam çarşuyu şenlendiriyon.. Kaç vahittir, irakıyı terk etmişim, bu ahşam zurna beni coşturdu, dayanamadım iki tene yuvarladım.. Bahiyom, sen heç oralı olmıyon....

– Ben de çoktandır içmiyorum..

– Bu çalgu ile doğrusu içilir.. Gel tük kana da saha bir cibre vereyim bah.

– Şerefine Köse!

– Afiyet şeker olsun usta Sava!

Beşinci kadehler tokuşturuluyor, çalgı bir kanto çalıyor; soytarı oğlan da ortada göbek atıyordu. Birdenbire dışarıdan bir kadın feryadıdır koptu:

– İlahi, iki gözün kör olsun herif! Ni hayet bana yapacağın bu muydu? Çocuklarına da mı acımadın? Şimdi düşüp bayılacağım! A dostlar nerde kocam olacak utanmaz herif?

Köse içerden karısının sesini duyunca süratle dışarı fırladı. Ne oldu, ne var? demeye kalmadan karısı ile büyük kızı üzerine atıldılar, karı çarşafının altından çıkardığı ocak maşası, kızı da aya-

ğından çıkardığı takunyalarla zavallının kafasına, gözüne indirmeye başladılar. Ahali birbirine girdi, çalgıcılar savuştu, Remzi kaçtı, yalnız soytarı oğlan hiç istifini bozmadan elindeki zilleri çalarak:

– Al yarım okka bir çeyrek..

diye hâlâ bağırıyor, Sava ise tezgâh başında kıs kıs gülüyordu.

(*Eşkiya Güzeli*, 1925)

ÇİNGENELER'den

Kalın ve kalantor herif, arabacı Akman ağa ile beni görünce hemen işi çaktı ve daha on beş, yirmi adım uzaktan elini uzatarak:

–Hoş gelmişsiniz beyim'i bastırdı! Sonra eliyle kendi çadırını gösterdi: – Buyurun da içeri, malum a, dışarısı çamur, buyurun içeri!..

Çadırın kapı tarafındaki büyücek bir yeşil sandığın üstüne ben; kilimlerin, keçelerin, yatakların üzerine onlar yerleştiler.

Etem, Çeribaşı ile çingenece bir şeyler konuştu ve bana döndü:

– Bizim kâhya baba der ki, beyağa arzular mı getirelim Vidos arkasından bir takım çalgı?

– Ne çalgısı?..

– Ne çalgısı olacak bizde? Bizdekiler ufak tefek şeylerdir... –Başı ile Vidos köyünün arkalarını göstererek–, te var o yanda, Çıfırtıburgaz önlerinde birtakım ayıcılar, şebekçiler, kuklacılar... Vardır onların elinde de iyi kötü bir klarnet ile çiftenağra çalan... Çağırtalım isterseniz onları!..

– Vallahi Etem ağa, İstanbul'da bunların daniskasını çalanlar varken şimdi bu zahmetlere hiç hacet yok!..

– E... siz bilirsiniz... Nasıl arzularsanız öyle olsun!..

Çeribaşı tekrar Etem'e kendi dilleri ile bir şeyler söyledikten sonra Akman ağaya takıldı:

– Abe Akman baba, tuttur sen şinci Bulgariya işi bir türkü de dinleyelim!..

Akman ağa, bir hayli nazlandı, binbir dereden bir hayli su getirdi. Sonra Çeribaşının ısrarına dayanamayıp Rumeli'nin o çok meşhur, o çok güzel, o çok yanık:

“Ol civan Alişimi Tuna boyunda...”

türküsünü tutturdu. Baktım, Akman baba, türküyü başlar başlamaz, öteki çadırların önünde küçük kızlar da hep bir ağızdan buna karıştılar.

Etem, şimdi ikide bir zır zır çadırdan dışarıya fırlayıp yine geliyor ve her geldikçe Çeribaşının kulağına bir şeyler fısıldıyordu.

Akman babanın türküsü biter bitmez az çiçek bozuğu bir kız, çadıra geldi, yatak takımının arkasında dayalı olan yuvarlak bakır siniyi alıp alçak bir mum iskemlesinin üzerine yerleştirdi. Onun arkasından orta yaşlı, uzun boylu, kalın gövdeli, devanası gibi bir kadın bakır bir tas içinde, üzeri kırmızı biberli, yağlı, sulu bir şey getirip bir kenara koydu. Daha arkadan al zemin üzerine turuncu bircepken ve sarılı, karalı bir şalvar giymiş olan buğday renkli, badem gözlü bir kız, bir tepsi içinde dilim dilim ekmeklerle üstü kapalı bir sahan getirdi.

Çeribaşı sofrayı gösterdi:

– De buyurun!..

Yerdeki kilimlerin üzerine kurulup sofranın etrafına çevrelendik, Etem, oturduğu yerden elini yana uzatıp oradaki su küpünün ardından koskoca bir binlik çıkardı.

Sordum:

– O ne Etem ağa?

– O şerbet!..

– Ne şerbeti?

– Böğürtlen şerbeti!..

– Ay siz böğürtlen şerbeti yapar mısınız?..

– Niçin yapmayalım ya? Biz değil miyiz Allahın kulu? Siz İstanbullular bu böğürtleni alırsınız bizim çingenelerden para ile, yaparsınız şerbetini, şurubunu da biz Allahın kırlarından bedava topladığımız bu mübarek meyvanın ne için yapmayalım şerbetini?

Sofraya ilk önce, üzeri kırmızı biberli yağlı çorba konuldu. Bu, harman yerinde yeni ayrılmış, o yılın taze buğdayı ile yoğurt ve sarmısaktan yapıp üzerine kırmızı biberli tereyağı gezdirilmiş, fakat buz gibi soğuk ve enfes bir çorba idi.

Arkasından gelen, Haznedar çiftliğinden henüz alınmış, taptaze, peynirli, domatesli yumurta, yani, bir çeşit enfes çingene omleti idi. Yumurta ortaya konduğu vakit Çeribaşı itiraz etti:

– Bakmayın kusura... Bu misafir yemeği değil, ille velâkin ne yalım, bilmezdik ki bize bu avşamlan misafir olacaksınız. Bizimkiler çabucak bunu hazır edebilmişler.

Bu omletle birlikte sininin üzerine koskoca bir toprak çanakla, hemen tartılsa bir okka gelir bir domates, soğan, zeytin salatası yerleştirildi.

O dehşetli yağmurlardan, sellerden, şimşeklerden, gök gürültülerinden ve o pek korkunç araba macerasından sonra şimdi akşamın bu canlara can katan serinliğinde Akman babanın öyle de iştahası açılmıştı ki, elindeki Çeribaşının sandığından çıkarılan içi çiçekli şimşir

kaşıkla salatayı adeta pilav yer gibi tıkı-
nıyordu. Böğürtlen şerbeti de pek güzel
yapılmıştı.

Yemekten sonra bu küçük obanın ha-
tırı sayılır erkek ve kadınları bizim çadı-
rın çevresini kuşattılar, üstüste birer sa-
de, birer şekerli kahve içildi. Şuradan
buradan tekrar biraz hoşbeş daha yapıldı.
Çeribaşı, bu çingene kelimesinin vak-
tiyle nasılsa kendilerine takılmış olduğu-
nu ve çingenenin mânası, arsız, yüzsüz
demek olduğunu, o ise ki kendini bilen
insanın hiç bir zaman arsızlık, yüzsüz-
lük yapmayacağını uzun uzun anlattı.
Biraz eski, geçirdiği hoş âlemlerden,
gençlik maceralarından açtı; biraz orada
bizi dinleyen karısını çekiştirdi.

– Bu cenabet –dedi–, her gün münase-
betsiz birtakım vırvırlarla beni büle ko-
calttı, yoğise (yoksa) ben kolay kolay
–pos ve kırçıl bıyıklarını göstererek–
büyle çabucanak çomarlar mı idim...

Tabii başta kendisi ve karısı olmak
üzere hep birden kahkahaları saliver-
dik. Tam kalkma zamanımız gelmişti
ki az çiçek bozuğu kız, elinde yepyeni,
tertemiz, sakız gibi bembeyaz, hiç kul-
lanılmamış ince, uzun bir çilek sepeti
ile çadıra girdi. Sepetin üstü koca koca
incir yaprakları ile tepeleme, sipsivri
sarılmış ve sonra yaprakların üstü de
sazlarla bağlanmıştı. Onu bir kenara
bıraktıktan sonra kızcağız, bana yer-
den bir temenna edip çadırın kapısına
dikildi.

Derhal kavramıştım. Bunlar bana bir
sepette bir şey ikram ediyorlar ve buna
karşılık benden bir bahşış bekliyorlardı.

Kalkarken Etem, sepeti Akman ağa-
ya tutuşturdu:

– Bunu –dedi–, arabaya yerleştir, be-
yağamıza çingene hediyesidir bunca-
ğız... Çeribaşı ile el ele verip sıkı sıkıya
tokalaştık.

F. CELÂLETTİN

Istanbul'da doğdu (20 Mayıs 1895). Ortaöğrenimini Mercan İdadisi'nde (1912), yükseköğrenimini İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'nde (1918) tamamladı. Üsküdar Toptaşı Akıl Hastanesi'nde uzmanlık eğitimi bitirdikten sonra sinir hekimi oldu. Manisa ve İstanbul-Bakırköy Akıl Hastanelerinde başhekimlik etti. 1960'ta emekliye ayrıldı (ölümü, 3 Haziran 1975).

İlk deneyleri Servet-i Fünun (1917), Şair (1919), IV. Kitap (1920) dergilerinde yayımlanan Fahri Celâl'in (Göktulga) teknik yönden Ömer Seyfettin öyküsünün getirdiği olanakları benimserken, konuları yönünden Hüseyin Rahmi gerçekçiliğine öykündüğü söylenebilir. Daha sonraki öykülerinde de genellikle bu özellikler çerçevesinde kalmıştır.

O da değişik toplum katlarından gelen insanları —daha çok küçük burjuvaları— İstanbul ortamı içinde işlerken, “gözümüz yolda kaldı”, “hukukumuz pek eskiydi”, “kadehler beyazlandıkça”, “surat etmek”, “yalvarmaz, sallamazdım” biçiminde İstanbullunun konuşma dilindeki deyimleri kullanmayı sever. Anlatımı yalın, ama canlıdır. Tiplerin çiziminde görünen nitelikleri yansıtmaya özen gösterir.

Şahin gagası gibi kıvrık burnunun yanında yuvarlak gözlerine doğru yastıklı yeniçeri bıyığı, kalkık durmağa alışıktı. Karşı karşıya gelenler, ilk önce karnıyla kucaklaşırlar, toka için el uzatanlar, avucunda parmaklarını ögütürlerdi.

(Yok Yere)

Çevre betimlemelerinde başarılı olmasına karşın “dialog”larında, genellikle başarılı değildir. Konuşmalar uzamışsa doğallığı daha da yitirdiği görünür. Bu nedenle öykü örgüsünde anlatma egemendir. Dili yalın, tümceleleri kısadır. İstanbul şivesinin özelliklerinden yararlanmaya çalışır:

O gece çektik kafayı, çektik kafayı. Edayı balığa limon sıkarken

şöyle bir tetkik ettim. O ne ellerdi efendim, o sıkışta ne ince cilveler vardı. Sen sebepsiz afet kesilip, can yakıp, ciğer kebab etmemişsin, dedim. Eda hanımefendi, meclis kızıysınca, o hâlâ güzel ellerine udu da aldı. Ud söyledi, mızrab söyledi, o söyledi, kızı söyledi, biz söyledik. (Yok Yere)

Gerçekçilik anlayışı “saptama” düzeyinde görünen F. Celâlettin, yaşama dıştan bakıyor izlenimi verir. Bu nedenle kişileri “ne Hüseyin Rahmi ve Ömer Seyfettin kişileri gibi canlı; ne de Memduh Şevket ve Sabahattin Ali’ninkiler gibi toplumsal olayların içindedir. Dönemlerinin sorunlarını yaşamış insanlara özgü duyarlılıkları bulamayız onlarda. Ölgün anıların soluk resimleri gibi zamanın arkasında kalmışlardır.

Öykülerinin belirgin özelliği; dili, alaturka benzeti ve süslerden arındırmayı başardığı yalın anlatımıdır. Çağdaş edebiyatımızın gelişme aşamalarında ona belli bir önem kazandıran bu özellik olmalıdır.

YAPITLARI: *Talâk-ı Selâse* (1923), *Kına Gecesi* (1927), *Eldebir Mustafendi* (1943), *Avurzavur Kahvesi* (1948), *Salgın* (1953), *Rüzgâr* (fıkra ve öyküler, 1955), *Çanakkale’de Keloğlan* (uzun öykü, 1960), Fahri Celâl adıyla *Bütün Hikâyeler* (1973).

KAYNAKLAR: Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman* (cilt I, 1959, 1969); Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman* (1967, 1970).

F. CELÂLETTİN'DEN ÖRNEK

KINA GECESTEN

Bütün odalarında lâmbalar parlayan evin tokmağı bu gece pek çok takırdadı. Davetlileri bazan ev sahibi, bazan bacanağı karşılıyor:

– Buyurun efendim...

– Yahu geç mi kaldım? Mustafa Bey geldi mi?

– Birader, biz iyi haber alamadık, or-tancanın mı, küçük kerimenin mi? Hangisinin şerefine?

– Hemşire cariyeniz de gelecekti, ille ağabey beni de götür dedi, amma, eğ-lenti sade erkeklere imiş dedim de vaz-geçirdim.

Diyenleri, karanlık bir sofadan geçir-dikten sonra cigara dumanlarıyla sislen-miş bir odaya götürüyorlardı.

Ortada büyük bir masanın üzerinde rakı kadehleri, şişeler, doğranmış ekmek yığınları, sarı havyar, balık tavası, kari-des tabakları, cacık kâseleri, yeşillik, hı-yar, soğan salataları karşısında iskemle-lerine edibâne oturmuş şam hırkalı, re-dingotlu, bonjurlu, cimdallı, baş açık, külâhlı, takkeli davetlilerin arasında, Manol'un mamulâtından olduğu belli bir ut duvara dayanmış duruyordu. Kılı-fından çıkmamış bir kemeçe, kanape-nin üzerine yerleştirilmiş bir kanun, üs-ründe bir def, kırmızı kabının içinde yal-nız mandalları gözüken tanbur susuyor

duvarlarda talik ile yazılmış;

Bu da geçer yahu

levhasının yanında çocuğunu kucağı-na oturtmuş, bir elini dizine koymuş sa-kallı bir efendinin fotoğrafı parlıyordu. Karşıda sülüs ile yazılı başka bir levha-da:

Hamdü minnet ol Hudaya bize ver-di devleti

Hazret-i Selman-ı pâktir pirimizin şöhreti

Hem Resulün berberidir ol kemal-i zat pâk

Gafil olma gel traş ol eyle icrâ sün-neti

beyitleri okunuyordu.

Birbirlerini tanımayanlar tanıyanların delâletiyle takdim ediliyordu:

– Efendim takdim ederim, Muammer Bey... Şerafettin Bey, Maliye tetkik ka-lemi ser halifesi...

– Müşerref olduk efendim...

Kandilli remennaların arasında:

– Efendim, zatı âlinizle eskiden teşer-rüf etmiştik galiba beyim, Osman Bey'in Çamlıca'daki köşkünde...

– Vay efendim!.. Hele bendeniz tanı-yacağım diyorum. Allah Allah... Ne günlerdi, efendim, o ne âlemlerdi!.. Eh birader Bey neredeler?

– Sizlere ömür efendim...

Şiddetle:

– Ne buyurdunuz? Allah gani gani rahmet eylesin.. Vah.. Vah.. Sebebi ve-fatı efendim?

– Kendilerinde illeti safra vardı, eh... Arkasında dört tane nur topu gibi yetim bıraktı, göçtü, gitti...

– Fesubhanallah, ne ise efendim, kade-re rızadan başka çare?

Yanındaki sakallı Efendi ile bir şeyler konuşup gülen kıranta birisi:

– Ahmetçiğim, haniya kemanîmiz gelmedi?

Ev sahibi Ahmet bey:

– Vallahi söz verdi, malûm ya, İhsan epeyce nazlılardır.

Beyaz entarisinin üzerine altın kordonunu takmış şişman bir zat:

– Ne?.. Vallah çapkını ininden çıkarır, kaspanek getiririm, öyle kepazelik olmaz.

Köşeden birisi: “Ahmet Beyim atalım değil mi?” dedi.

Herkes birbirine:

– Buyrun efendim, diyordu.

Ev sahibinin bacanağı:

– Efendim, kadehler yetişir, Mustafa Bey, Zekai Bey, Nuriciğim, Zeki, Behzat Beyefendi canım hele...

Kenarda mahcubâne susan bir Beye:

– Eh birader, damatsın diye süt dökmüş kedi gibi susacak değisin ya.. Haydi doldur dinini seversen.

Avukat olduğu tavrından belli olan, gözlüklü bir Bey:

– Efendim yeni ailenin sıhhat ve saadetine, diyerek kadehini boşalttı.

Duaya herkes iştirak etti. Çatallar tabaklarda çingırdadı; sonra onbir ağzın bir anda başlayan şapırtısı işitildi.

Redingotlu zat:

– Ey, kemeñceci hey, kuzum şöyle ufaktan bir taksim.. Ne olursa olsun, hicaz, uşşak...

Öteki nazlandı:

– Efendim, kemanî beyefendi gelmeden pek muvafık olmasa gerek... Mafâih zâtı âliniz emrederse...

– Kuzum, Tevfikçiğim üzme.

Yay kirişlerde evvelâ cızırdadı, seri bir rast taksiminin ilk hanesi baygın, vakur bir nağme ile biterken, Şam hırkalı kıranta efendi:

– Ooh! Elin dert görmesin.. Nur ol evlâdım, diyordu.

Başka birisi:

– Rast perdesinden hicaz, doğrusu Allah için güzel oldu... diye, takdir etti.

Kadehler yeniden doldu, tabaklar tekrar boşaldı, ev sahibi aceleyle dışarı çıkıyor, şangırdayan tepsileriyle dönüyor, bacanağı masaya yerleştirirken udunu akorda çalışan İhsan Bey:

– Asımcığım, sende de miçoluk eskiden varmış a ikigözüm, diye takılıyor du.

– İltifat buyurdunuz beyim, canım haydi sen udunu çal.. şöyle yürekten bir taksim.. Kanununu kucağına alan Ziya Bey, lâmbada defini ısıtan arkadaşına:

– Ne yapacağız, ben hicazdan başlayalım diyorum.

(Kına Gecesi, 1927)

SELÂHATTİN ENİS

Antalya’da doğdu (1892). Hukuk öğrenimi yaparken, I. Dünya Savaşı’nın çıkması üzerine askere alındığından, öğrenimi yarıda kaldı. Savaşın son-
ra, Âyan Meclisi’nde kâtiplik, Deniz Yolları’nda müfettişlik yaptı. Ölümün-
den (11 Haziran 1942) önce Deniz Yolları’nda “Neşriyat Şefi” olarak çalış-
lıyordu. “İttihat ve Terakki”ye yakın edebiyat çevrelerinden uzak duran Se-
lâhattin Enis, bir ara Kaplan (1919) adlı bir edebiyat dergisi de çıkarmış,
uzun süre, resmi görevleri dışında İkdâm, Vakit, İleri, Cumhuriyet gibi ga-
zetelerde düzelticilik, yazarlık, yazışmaları müdürlüğü görevlerinde bulunmuş-
tu. Mütareke döneminde, Fağfur (1919), Şair (1918-19), Nedim (1919), Şe-
bap (1920), Düşünce (1922) dergilerinde yayımladığı öykülerde naturalizm
akımına bağlı görünüyor; kimi yazılarında toplumsal yaraların bütün çıp-
laklığı ile ortaya konması gerektiğine inandığını belirtiyordu. Sanatçı, Emi-
ne Zola gibi, “realizm ve natüralizm mesleği”nin çizdiği yolda yürümekle
çağının insanı olabilecek, toplumun pisliklerini ancak “sert, cesur, pervasız”
biçimde ortaya koymakla görevini yapacaktı. Görüşlerini içeren “Çingene-
ler” (Fağfur dergisi, 1918) adlı öyküsünden yargılanmış, beraat etmişti.

S a n a t ı

Selâhattin Enis’in çoğunluğu dergi ve gazetelerde kalan öykülerindeki
belirgin özellikler şöyle saptanabilir:

1) Konular, genellikle İstanbul’un kenar mahallelerinde yaşayan kişile-
rin etrafında kurulur.

2) Özellikle çevre anlatımında yazarın gözlem yeteneğini gösteren par-
çalar bulunmasına karşılık, kişilerin çiziminde başarılı olduğu söylenemez.
“Kendisi Karamanlı idi”. “O mahallenin yegâne bakkalıydı”, “Kendisine
İmamın Fatma Hanım diyorlardı” biçiminde tanıtımlarla yetinir.

3) Zaman belirtmelerine özen gösterir ama bunu, “Bir gün bir hadise vuku bulmuştu”, “Akşam yemeğinden sonra idi”, “Aradan yirmi günden fazla bir zaman geçmişti” gibi sunuşta özelliği olmayan tümcelerle yapar.

4) Öykülerinin akışını sağlamak için başvurduğu “doldurma” sözcük ve deyimler çok fazladır: “Esasen Lambo usta kısa bir zaman içinde mahallenin taşıdığı zihniyeti pek kolaylıkla öğrenip anlamıştı”, “Bundan maada Lambo usta..”, “Münhasıran cinsi innastan zevk duyan..”, “Hem bundan başka Lambo usta..”, “Her ne kadar Anika’da..”

5) Öykülerde “dialog”a yok denecek kadar az rastlanır.

6) İşleklik, etkin anlatım, yaşamın değişik kesimlerini yansıtmadaki ustalık ve tipleri yaşarlı kılan öğeler yönünden ortamın üstüne çıkamazlar.

R o m a n l a r ı : Selâhattin Enis, kimileri “tefrika edildikleri” gazete-lerin sütunlarında kalan 8 roman yazmıştır. Kitap olarak çıkanlar arasında en ünlüsü Zaniyeler’dir (1923). Günlük biçiminde yazılan bu romanında Enis, Birinci Dünya Savaşı İstanbulunu yansıtmayı amaçlar. Daha çok, burjuvalar, savaş zenginleri, yöneticiler, dönemin iktidarına yakın sanatçılar sergilenir. İlk “İleri” gazetesinde “Fitnat’ın Sergüzeşti” adıyla “tefrika” edilen Zaniyeler’de romancı çevre anlatımında öykülerinde görülen beceriyi sürdürmektedir. Kişilerin çiziminde de başarılıdır. Kısa tümceler kullanmaya özen gösterdiği için, üslubu etkinlik kazanmıştır: yergi yönü ağır basar. Ayrıca yer yer, doğal sayılabilecek, “dialog”larla kişilerin iç yüzlerini yansıtmaya çalışır.

Tekniği yönünden “tam bir olgunluğa erişmediği” (Cevdet Kudret) kabul edilen Zaniyeler, Mütareke dönemini yansıtmadaki başarısı yönünden, çağdaş edebiyatımız içinde ayrı yeri olan romanlar arasında sayılıyor.

YAPITLAR1: *Bataklık Çiçeği* (öyküler, 1924), *Zaniyeler* (roman, 1924-1943), *Sara* (roman, 1926), *Cehennem Yolcuları* (roman, 1926).

KAYNAKLAR: Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman* (cilt 1, 2. bas. 1968); Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman* (cilt 2, 2. bas. 1970); Halit Fahri Ozansoy, *Edebiyatçılar Çevremde* (1970).

SELÂHATTİN ENİS'TEN ÖRNEK

TEŞRİHHANEDE

Kimse tarafından dokunulmamış taze bir cesed üzerinde teşrih dersini takip etmek kadar, mesleğine âşık bir doktora yahut etüd yapmak üzere birkaç zamanını tıbbiyenin ölüleri arasında geçiren bir hikâyeciye zevk veren hemen hiçbir şey yoktur.

Birçok kimseler, ölüm için feci ve ölü için korkunç diyorlar. Eğer etrafınızı ölülerle muhat ve naaşı ecsadın kokuyla meşbu görürseniz, o vakit emin olursunuz ki, ne ölüm zannedildiği kadar feci, ne de ölümler tasavvur olunduğu kadar korkunçturlar.

Ben hiçbir naaş önünde titredigimi bilmiyorum, yalnız mahzende ağız burnu fareler tarafından ekl ve bel edilerek dişleri, yanaklarının kırmızı etleri arasında feci bir meracete sırtan taze cesetlerin karşısında ruhumda daima bir ısırap ve elem duyduğumu da itiraf etmek isterim.

Ölümlere musallat olan bunlar, nasıl farelerdir onlar, evlerimizde tavanlarımızı kemiren ve kilerlerde çuvallarımızın diplerini delen farelerin cinsinden midir, yoksa bizim hiç bilmediğimiz bütün bütün başka bir nesle mi mensup-turlar?

Bir akşam, bu garip korkunç mah-lûkları görmek için kendimde çok kuvvetli bir arzu duydum. Ve herkesin teşrihhaneyi terkederek ölüleri kendi âlemine bıraktıkları şu akşam saatinde teşrihhaneye inerek mahzene geçtim.

Ölümler mahzeni, asla teşrihhanenin büyük ve umumî salonuna benzemez, etrafı kalın taş duvarlarla mahdud olan burası, daha ufak ve dar, loş ve sessizdir. Ortada mermer masa üzerinde derse ih-

zar edilmiş bir ölü, yan taraftaki banyolarda vahşi bir et yığını şeklinde yekdiğeline girift olmuş birkaç cesed vardır. İlerideki küçük bölmede yeni ve taze cenazeler durur, bunlar, mektebin hastahanesinde yeni ölmüş veyahut hariçten yeni getirilmiş sahipsiz cenazelerdir ki, henüz ne formalin banyosuna girmiş, ne de boynundaki şahdamarları açılarak ensaç ve adalelerine muzad-ı taaffün mahlûl şırına edilmiştir. Bunlar her manasıyla, hattâ şekil ve rengi bile tahavvül etmemiş taze cesedlerdir ki fareler asıl bunlara musallattır.

Onların bu taze cesetleri nasıl yediklerini görmek merakıyla mahzene yürüdüğüm vakit, ilk işim bu ufak bölmeye girmek oldu: yerde, mermer döşeme üstünde siyah sakallı; gözleri garip bir şekilde açık ve nazarları dimdik tavana merkûz, çıplak bir ceset duruyordu. Adaleleri pörsük, derisi, kaburgaları üzerine yapışmış ve karnı yemyeşildi. Yanakları içeriye batmış, buna rağmen elmacık kemikleri korkunç bir şekilde fırlayarak, bütün vüsatıyla açılmış büyük gözlerine vahşi bir ifadesizlik vermişti. Çenesi düşüp kaymıyarak çehreye bir ölü ifadesi vermeseydi, ancak bu serin mahzene boyly boyuna uzanmış uyuyan bir insan denilebilirdi; köşeye atılmış bir tabelâ üstünde ismi yazılı idi: "Eğimli Hacı Mehmet!"

Formalin mahlûliyle et kokularının imtizacı, mahzenin bu dar ve mahsur havasına keskin ve ağır bir taaffün vermekte idi. Etrafında mevtrai denilebilir bir sessizlik vardı. Arkamdaki mermer masaya yatırılarak zerk edilen mahlûl ile etleri bakır rengi almış ve vücudu gayri tabii bir vüsatle şişmiş olan iki ölü-

nün vahşi sükûtu ise bu dar mahzene ağır bir ölüm havası vermekte idi. Denilebilirdi ki bu ölü mahzeninde burnumdan başka teneffüs eden bir uzuv ve kalbimden başka çarpan hiçbir şey yoktu. Muhitim haşyetengizdi.

Fareleri daha fazla izaç etmemek için bölmeyi terkettim ve gömleğimi kapıya gererek arkasında siper aldım. Onlar, sağ tarafta kirli suların aktığı delikten çıkacaklardı.

Yarım saat inat ve ısrarla bekledim, durdum, bir müddet sonra deliğin altında ince bir ses duyuldu... Kalbim, birden hafifçe çarptı ve gözlerim dikkat ve heyecanla açıldı. Sonra delik şişer ve kabarıp gibi oldu. Müteakiben sivri burunlu bir baş yavaşça uzandı, uzun burnunun etrafındaki adelâtını sık sık oynatarak şamesi ile etrafı tecessüs etti. Daha sonra emin ve müsterih, delikten çıktı.

Bu, hemen küçük bir kedi cesametinde, hatveleri batî, boz renkli garip bir mahlûktu. Gözleri keskin ziyalı, siyah, yuvarlak bir boncuğa benziyordu. Hızlı adımlarla yerdeki cesede doğru yürüdü. Evvelâ etrafında döndü. Cenazenin bacıklarını, karnını kokladı. İlk fareyi ikincisi takip etti. Yan yana geldiler; sanki baş başa bir şey müşavere ediyormuş gibi burnun buruna sokuldular. Hareketleri gösteriyordu ki cesaret edemiyordular; ölmüş müydü şüphesi içinde idiler. Beraberce deliğe kadar avdet ettiler; fakat sonra nâdim ve her şeye azmetmiş bir hareket-i kat'îye ile tekrar cesede yaklaştılar. Bir sıçrayışta boynuna çıktılar. Cenazenin açık ağzını tekrar uzun uzun tecessüs ettiler, uzun uzun kokladılar. Tamamıyla emin olduktan sonra birisi ölünün dudaklarını, diğeri burnunu kemirmeye başladı. Hareketlerinden anlaşılyordu ki çok acıkmışlardı. Sivri çene kemiklerinde şiddetli bir hareket ve faaliyet vardı. Bir müddet sonra durdular, sık sık sivri burunlarını buruşturdular.

Ölünün burnu, kemiğe kadar kemirilmiş ve altında etin kırmızı rengi iri bir yara gibi çıkmıştı. İkinci fare tarafından kemirilen dudakların arasından ise cenazenin bir sıra muntazam dişleri, yenen dudakların kırmızı rengi içinde feci bir meraretle sırtmakta idi.

Daha iri üçüncü bir fare, delikten çıkıp iki evvelki farenin yanına geldiği zaman cenazenin çehresi üzerinde şedit bir musaraa başladı; üç fare, ölünün açılan çene kemikleri arasından diline hücum etmek için pek çok müşkülât çekiyorlardı.

Fakat üçüncü fare, şiddetle hareket etti. Ve bir kolayını bularak birden, cenazenin açık ağzı içine daldı ve sivri kuyruğunun keskin darbeleriyle kendisini iz'âç eden iki evvelki fareyi kamçılایarak lokmasını yemeye çalıştı. Bir dakika kadar iki evvelki fare, lokmalarını kaçırmış olmanın verdiği şaşkınlıkla burunlarını havaya kaldırdılar ve bir şey düşündüler. Sonra şiddetle üçüncü farenin arka ayaklarına dişlerini geçirdiler.

Bu hareketi keskin ve muharriş bir ses takip etti, büyük fare, seri ve şedit bir hareketle gerisin geriye ölünün ağzından çıktı ve kıcı üstü ölünün dişlerine oturarak sar'alı ve vahşi dik dik rakiplerine baktı, öyle ki bu bakışıyla her ikisine de meydan okuyordu. Suratı kanla kızarmıştı. Burnunun üstünde talaş zerrelere kadar küçücük et parçaları duruyordu. Gözlerinde parlak siyah bir kömür parıltısı vardı.

Bu vahşi levhayı daha fazla görmek istemedim; gömleğimi iterek içeriye girdim, o vakit cesedin etrafında bir herc-ü merç oldu. Evvelâ üç çift simsiyah göz, dik, mağrur, küstah yüzüme dikildiler ve sonra muğber ve münfail çıktıkları deliğe atıldılar.

(Şebâp, 5 Şubat 1337; Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, 1968)

MAHMUT YESARİ

İstanbul'da doğdu (5 Mayıs 1895). Öğrenimini İstanbul Lisesi ve Güzel Sanatlar Akademisi'nde yaptı. Birinci Dünya Savaşı'nda askere alınarak Anafartalar cephesinde dövüştü. Savaştan sonra Diken ve Gıdık dergilerinde "karikatürcü" olarak gazeteciliğe başladı. Reşat Nuri ile birlikte Kelebek (1923-1924) adlı gülmece dergisini çıkardı. Yedigün, Resimli Herşey, Yarımay dergilerinde ve yaşadığı yılların hemen bütün gazetelerinde çeşitli konularda yazıları çıktı: romanları "tefrika" edildi. Çoğu İstanbul Şehir Tiyatroları'nda sahnelenen oyunlar yazdı. Yaşamı boyunca geçimini kalemiyle kazandı. İstanbul'da Yakacık Sanatoryumu'nda veremden öldü (18 Ağustos 1945).

Mütareke yıllarında Suphi Nuri'nin (İleri) çıkardığı Yarı (1921-22) dergisinde tiyatro eleştirmeni olarak görünen Mahmut Yesari daha sonra romana yönelerek (1925-1944 arasında 20 roman) döneminin çok yazan kalemlerinden biri olarak tanınmıştır. Aralarında *Çulluk*, *Su Sinekleri*, *Tipi Dindi* gibi başarılı yapıtların bulunduğu romanlarında, Cumhuriyetle gün yüzüne çıkan değişik toplum katlarından insanları yansıtmak başlıca amacıdır. Bu nedenle yaşama inceleyici gözlerle bakmayı ön planda tutan romancı, gerektiğinde işleyeceği konunun geçtiği çevreleri, yaşatacağı insanları yakından tanıyabilmek için, o çevrelere girerek, o insanlarla birlikte çalışır. Kişilerin mutlaka yaşamdaki gerçeklikleri içinde verilmesinden yanadır.

Az yazdığı dönemin ürünü olan *Çulluk*'ta (1927), büyük kentin romana yansıtılan işyerleri (tütün fabrikası, basımevleri) başarıyla çizilmiştir. Dil yalın, "dialog"lar doğal, anlatım akıcı ve canlıdır. Yer yer küçük rastlantılarla toplumun önemli gerçekleri yansıtılmaya çalışılır.

Ishak Efendi, yarı hayret, yarı hiddetle elindeki cilâlı tahtayı kâğıtların üzerine attı:

– Ne gündeliği? Hak ersin de sonra...

– Bu çocuk hiç çalışmadı mı?

– Bir iki saat çalıştı, çalışmadı...

Murat omuzlarını silkti:

– Aşkolsun be insafına arkadaş... Sabahleyin evden almışsın, geceler oldu. Nenin iki saati bu?

Uzun çözümlemelere gitmeden kişilerin iç dünyalarını konunun gereği ölçüsünde vermeye özen gösterir Mahmut Yesari. İnsanı, çevre koşulları içinde yansıtırken yukarda okuduğumuz parçada geçen “cilâlı tahta” gibi eşya ilişkilerini göz önünde tutar, insanı eşyadan soyutlamaz. Uzunca betimlemelerden korkmadan başarılı çevre çizimleri yapar:

Lokantaya girdiler. Burası kirli çıplak duvarlı, büyük bir oda idi. Döşeme tahtaları yağ lekeleriyle yer yer parlıyordu. İki yanlara, üzerleri çinko kaplı uzun müstakil masalar, bu masaların kenarlarına da alçak, tahta sıralar konmuştu. Pencere tarafındaki köşede, üstünde yuvarlak bir yoğurt tenekesi, içlerinde fasulye piyazı, ciğer tavası konulmuş büyük kayık tabaklar, hazırlop yumurta, ekmek, peynir, limon, sıra şişesi duran, çaprazlama yüksek bir rezgâh vardı.

Geçimini sağlama zorunluğu ile çok yazan Mahmut Yesari, “Yazı maki-nesi” durumuna getirildiği evrelerde ilk çıkışındaki başarıyı sürdürememiştir.

BAŞLICA ROMANLARI: *Çoban Yıldızı* (1925, 1968), *Çıldık* (1927), *Pervin Ablâ* (1927, 1967), *Su Sinekleri* (1932), *Tipi Dindi* (1933, 1945), *Yakut Yüzük* (1937, 1941), *Gece Yürüyüşü* (1944).

KAYNAKLAR: Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman* (cilt 2, 2. bas. 1970); Asım Bezirci–Refika Taner, *Seçme Romanlar* (5. bas. 1997).

MAHMUT YESARİ'DEN ÖRNEK

TİPİ DİNDİ'den

Cerrahpaşa hastanesinin karantina koğuşundaki hastabakıcı hemşire, sertabiple konuşan nöbetçi doktoruna koştu:

– Evvelki gece yarı donmuş getirilen hasta fenalaştı doktor bey.

– Macit Bey mi?

– Ever beyefendi.

Rüştü Bey bana dönmüştü:

– Yesari bey, siz de görmek ister misiniz?

Bir hasta arkadaşı ziyarete gittiğim gün. Bu ne garip ve ne hazin tesadüftü. Dakikalardan beri gözüm pencerede idi. Bir sis, bir bulut, bir duman gibi yağan savrulan kar tipisi içimi burmuştu. Rüştü Bey'in teklifini minnetle kabul ettim:

– Elbette doktor bey, gidip görelim.

Macit birgün matbaaya gelmiş, “Ali Fasih” dediği bizim rahmetli “M Agâh”ı aramıştı. O gün Macid’e karşı çok haşın davranmış, kalbini kırmıştım. Niçin?.. Sinirli bir günümdü. Fakat şimdi Macid’in o günkü hali, ıslak ceketinin yakasını kaldırarak çenesi ata ata titreyişi gözümün önünden gitmiyordu.

Nöbetçi doktoru odadan çıktıktan biraz sonra sertabip bey de ayağa kalktı:

– Gidelim Yesari Bey.

Koridorda sordum:

– Çok mu ağır hasta?

Rüştü Bey dudaklarını büküyordu:

– Dimağın felcinden korkuyoruz.

Karantina koğuşundan içeri girerken kısa bir tereddüt geçirir gibi oldum. Bu çocuğa karşı çok derin bir vicdan azabı duymakta idim. Hasta döşeginin başucuna gidip gönlünü almaya bile cesaretim yoktu.

Sertabip bey kolumdan tuttu:

– Giriniz!..

İçeri girdiğim oda, hastanenin karantina koğuşu idi. Hastaneye getirilen hastalar evvelâ bu koğuşta yatırılıyor, hastalıkları teşhis edildikten sonra başka koğuşlara götürülüyorlardı. Orada her cins hasta vardı. Yaralı, sar’alı, frengili, hummalı binbir ıstırapla kıvranan çeşit çeşit hastalıklı zavallılar, asıl yatacakları koğuşlara götürülecekleri günü, saati, dakikayı bekliyorlardı. Karantina koğuşu hastanenin göze ve kulağa dehşet veren en muhterip koğuşu idi. Çünkü orada yatan hastalar arasında dert ortaklığı, dert aşinalığı yoktu.

Macit işte bu koğuşta yatıyordu.

Sertabip, kapının sağındaki ikinci koridora doğru yürüdü. Nöbetçi doktor orada idi. Koğuşa sertabibin girdiğini gören hastalar susmuşlar, koğuşa bir durgunluk gelmişti. İdare ve inzibat kuvvetinin ıstıraba bile hakimiyetine hayret ve hürmet ettim.

Pencereye yakın yatakta yatan bir hasta, gözlerini dışardan ayırmıyordu.

Sıcak bir odada, temiz çarşafın içinde yatarken dışarda yağın karın, yağmurun, savrulan tipinin ezâsını çekmek, acaba mazideki hangi unutulmaz yaraların dikenli zehirli acılarının yadigârı idi?..

Pencereden bakan hastanın gözbebeklerinde korku ürpermeleri, dudaklarında korku uçuklamaları vardı. Ben, o dakikada, Macid'i unutmuş gibi idim.. Hastanın birden gözleri parladı; dudakları bir tebessümle ışıqlanır gibi oldu.

Sertabip bey Macid'in yatağına yaklaşmıştı. Nöbetçi doktorun verdiği izahatı dinledikten sonra Macid'in bileğini tuttu; fakat nabzını uzun uzun dinleme-

ye lüzum görmedi. Elini geri çekti; Macid'in kolu yatağına düşüverdi..

Pencereden kar tipisine korka korka bakarken birdenbire gözleri parlayan, dudakları bir tebessümle ışıqlanan hasta, yanındaki karyolada yatan koğuş arkadaşına fısıldadı:

– Tipi dindi!

Sertabip Rüştü bey, dudaklarında mütevekkil bir gülüşle bana bakıyordu.

Macid'in karyolasına yaklaştım; eğildim baktım. Asil çizgili zayıf yüzü yorgun, fakat rahattı. Yüzünde; uzun, sürekli fırtınalardan kayalara çarpmış, parçalanmış bir tekne haraplığı vardı. Bitâp; yorgun, fakat rahattı.

Evet, artık tipi dinmişti...

❧ DÖNEMİN ÖTEKİ , ❧ ROMANCILARI

Roman türüne katkılarını değerlendirmeye çalıştığımız kişiliklerin yanı sıra, romanları yaşadıkları yılların ilgi çerçevesi içinde kalan başka yazarlar da var. Enis Avni adıyla Genç Kalemler hareketine katılan Aka Gündüz, gazeteci olarak da tanınan Ercüment Ekrem Talû, Sermet Muhtar Alus, şair Mithat Cemal Kuntay... Çok okunan “aşk romanları”nın yazarları Safet Nezih, Güzide Sabri bu dönemde yetiştiler.

EBUBEKİR HAZIM TEPEYRAN (1864-1947): Niğde’de doğdu. Rüştîye Mektebi’ni bitirdikten sonra, özel öğrenim gördü. Arapça, Farsça, Fransızca öğrendi. Valilik ve Dahiliye Nazırlığı yaptı. Mütarekede Kuvayi Milliye’ye yardım ettiği için dönemin işbirlikçi Sadrazamı Damat Ferit tarafından tutuklanarak “Kürt Mustafa Divan-ı Harbi”ne verildi. Önce idam, sonra kürek cezasına çarptırıldı (1920). Askeri Temyiz Mahkemesi’nin kararı bozması üzerine hapisten çıktı. Anadolu’ya geçti. TBMM Hükümeti emrinde Sivas ve Trabzon Valiliklerinde bulundu. Cumhuriyetten sonra üç dönem Niğde’den milletvekili seçildi. Tepeyran’ın gerçekçiliğe yönelmiş ilk yapıtlardan sayılan *Küçük Paşa* adlı romanında, köyün yaşamı, bir ana oğulun içinde bulundukları olaylar çerçevesinde işlenmiştir. Yazarın deyişiyle “Köylü sözleri mümkün mertebe kendi lisanları ile” yansıtılır. Romanın “Âdet ve duygularını yakından bildiği köylülerin dar ve neşesiz hayatlarının —o zamana kadar edebiyatımızda görülmedik— müşahade ve tahlil” gücüyle işlendiği kabul edilmektedir (M. Nihat Özön).

YAPITLARI: *Eski Şeyler* (öykü, 1910), *Küçük Paşa* (roman, 1910, sadeleştirilmiş 2. bas. 1946). *Zâlimane Bir Idam Hükümü* (otobiyografi, 1946), *Canlı Tarihler* (anılar, 1957).

KAYNAKLAR: M. Nihat Özön, *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (1941); Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman* (cilt I, 1971).

ERCÜMENT EKREM TALÛ (1888-1956) İstanbul'da doğdu, öğrenimini Galatasaray Lisesi'nde tamamladı (1905). Bir süre Fransa'da da okudu. Ülkeye dönüşünde Düyun-u Umumiye'ye çevirmen olarak girdi (1908). Cumhuriyetten sonra Matbuat Müdürlüğü, Elçilik Müsteşarlığı görevlerinde bulundu. Lise ve yüksekokullarda öğretmenlik yaptı. Çeşitli gülmece dergileri ve gazetelerdeki yazılarının yanı sıra güldürü yönleri ağır basan öykü ve romanlar yayımladı. Bunlarda, İstanbul'un Cumhuriyetten önceki yıllardaki yaşamını yansıtmaya çalışıyor, özellikle "Meşhedi" adlı kahramanının çevresinde değişik konular işliyordu. Halktan kişileri sergilemeye özen gösterdiği romanlarında Arnavut, Yahudi, Acem, Arap gibi azınlıkları kendi "şive" özellikleriyle konuşturarak güldürü ögesi sağlamaya çalıştığı için düzyazıya ve roman tekniğine yeni olanaklar kazandıramadı. Salt güncelliğin sınırlarında kalarak gününün sınırlarını aşamadığı görüldü. *Asriler* (1922), *Sâbir Efendinin Gelini* (1922, 3. bas. 1939), *Meşhedi ile Devriâlem* (1927, 1943), *Meşhedi Arslan Peşinde* (1934, 1944) ünlü romanları arasında sayılabilir.

KAYNAKLAR: Hilmi S. Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Ercüment Ekrem Talû* (1957).

SERMET MUHTAR ALUS (1887-1952): İstanbul'da doğdu. Öğrenimini Galatasaray Lisesi'nde tamamladı (1906). Hukuk Mektebi'nde okurken El-üfürük (1908) adlı mizah dergisini çıkardı. Davul (1908-1909), Temâşa (1918), Şair (1919) dergilerinde yazdı. Cumhuriyetten sonra Akşam, Son Posta, Cumhuriyet, Vakıf, 7 Gün, Yeni Mecmua, Hafta gazete ve dergilerinde romanları "tefrika" edildi. Eski İstanbul yaşamına salt bir gözlemci kimliğiyle eğilen Alus, çevre özellikleri içinde değişik sınıf ve tabakalardan kişileri sergilerken Ahmet Mithat Efendi anlatımını geliştirmeye çalışıyor, güldürüyü, küçük, yalın yan olaylarda arıyordu. Bir özelliği de kişilerini konuştururken eski İstanbul "mahalle ağzı"nı yansıtmaya özen göstermesiydi.

Kitap olarak yayımlanan romanları: *Kıvırcık Paşa* (1933), *Penbe Maşlahlı Kadın* (1933), *Harp Zengininin Gelini* (1934), *Eski Çapkın Anlatıyor* (1944).

KAYNAKLAR: Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi* (C. II, 1959).

Edebiyat dünyasına şiirle giren AKA GÜNDÜZ (1886-1958), Selânik'te doğdu, ortaöğrenimini Ömer Seyfettin'le birlikte askeri okulda yaptı. Geçirdiği rahatsızlık nedeniyle Harp Okulu'ndan ayrılarak bir süre ülke dışına çıktı. Paris'te Hukuk ve Güzel Sanatlar öğrenimi yaptı. Asıl adı Enis Avni imzası ile Çocuk Bahçesi (1905), Genç Kalemler (1911) dergilerinde yazdı. Daha sonra, çeşitli gazetelerde uzun yıllar yazarlık etti. Yayımlandıkla-

rı yıllar ilgi gören romanları arasında en ünlüleri *Dikmen Yıldızı* (1928, 3. bas. 1953), *Tango Tango* (1928), *Bir Şoförün Gizli Defteri'dir* (1928).

Teëhhül Âleminde (1903), *Kadın Kalbi* (1903), *Müsebbib* (1911) adlı romanlarının yaşadığı dönemde de hiçbir iz bırakmamasına karşılık *Zavallı Necdet'i* (1902, 6. bas. 1961) ile az gelişmiş okurun ilgisini kazanan SAF-FET NEZİHİ (1871-1939): *Ölmüş Bir Kadının Evrakı Metrûkesi* (1905, 4. bas. 1942); *Nedret* (1922, 4. bas. 1943) romanlarının yazarı GÜZİDE SAB-RI (1886-1946) bu dönemin ünlü "aşk romanı" yazarlarındandır.

Edebiyatçı kimliğine "Şiir Bölümü"nde değindiğimiz MİTHAT CEMAL KUNTAY'ın, II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerini yansıttığı *Üç İstanbul* (1938) romanı, şiirlerinden daha geniş ilgiyle karşılanmıştır. Kırkı aşkın kişinin sergilendiği romanda, olaylar, Adnan, Süleyman, Belkıs çevresinde oluşur. Albayken şehit düşen bir askerin oğlu olan Adnan'ın yetiştiği yıllar, erişkin yaşları, "İttihat ve Terakki"ye girişiyle başlayan siyasal yaşamı çerçevesi içinde imparatorluğun yıkılış dönemi belli çevre ve kurumlarda kümelenen insanlarla verilmek istenir. "Romanda olaylar, genellikle konaklarda ve yalılarda geçer. 'Sokak' yoktur. Sokağın bulunmadığı yerde, elbette halk da yoktur. Bu nedenle de çürüyen toplum içinde serpilip gelişmekte olanı göremez." (Fethi Naci, *On Türk Romanı*, 1971). Günün adamı olmak isteyen Adnan, aşklarında bile çıkarlarına bağlı bir kararsızdır. Ama her döneme uygun adam olmanın ustası olarak görünür. *Üç İstanbul*'un en önemli yanının, yazarın, roman kişilerini yaratmadaki başarısı olduğu genellikle kabul edilmiştir.

KAYNAKLAR: Hüseyin Cahit Yalçın, *Fikir Hareketleri* (15 Mayıs 1938, 21 Mayıs 1936); Vecdi Bürün, Çınaraltı (19 Ocak 1942); Ömer Faruk Toprak, Yürüyüş (Kasım 1942); Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, cilt II (1967, 1970).

TİYATRO

ULUSAL TİYATRO YOLUNDA ADIMLAR

II. Meşrutiyet daha ilk yıllarında, halkta özgürlüğü hayata geçirme bilinci yaratmıştı. Her kesim kendi alanında birleşerek sendika, ocak, kulüp, siyasal parti gibi düşün birliği ile sağlanabilecek kuruluşlar meydana getiriyor, bir arada yaşamının olanaklarından yararlanmaya çalışıyordu. Varlığının ortaya çıkması bir araya gelen insanların toplu çalışma bilincine bağlı olan tiyatro, yapıt, oyuncu, sahne gibi gerekleri kazandıktan sonraki aşamada da kalabalığa muhtaç bir sanattı. Bu nedenle II. Abdülhamid'in tahttan uzaklaştırılması ile İttihat ve Terakki'nin sıkıyönetime başvurması arasındaki evrede saltçı dönemle kıyaslanamayacak ölçüde hızlı gelişme gösterdi. Tiyatro da, küçük burjuvazinin, tarihin o aşamasındaki ileri tavrına uygun bir düzeye kaymak zorunluğunu duyuyordu. Bu bölümü hazırlarken yapıtlarından yararlandığımız Metin And'ın belirttiği gibi, bu da öteki sanat kollarıyla işbirliğine götürdü tiyatroyu. Sahnelerde Mithat Paşa'nın savunması, III. Selim'in konuşmalarının yanı sıra, Tevfik Fikret'in şiirlerinin okunması, dönemin siyasal sorunları üzerine konferanslar verilmesi gibi yenilikler görüldü.

Dönemin şiir, öykü, roman türlerinde ün yapmış sanatçıları tiyatronun yapısına özgü iç ve dış sorunların önemini pek de göz önüne almadan büyük bir coşkuyla oyun yazmaya yöneldiler.

"Edebiyat-ı Cedide"ciler (Hüseyin Suat Yalçın, Mehmet Rauf, Halit Ziya, Cenab Şehabettin, Faik Ali); "Fecr-i Atı Topluluğu"nda meydana çıkan II. Meşrutiyet'in ilk edebiyatçı kuşağı (Yakup Kadri, Şehabettin Süleyman, Tahsin Nahit, Müfit Ratip, Refik Halit); "Milli Edebiyat" akımına bağlı olan sanatçılar (Ömer Seyfettin, Aka Gündüz, Reşat Nuri, Halit Fahri, Yusuf Ziya); Mithat Cemal (Kuntay), Hüseyin Rahmi (Gürpınar) gibi akımların dışında kalanlar yapıtlarını seyirci karşısına çıkarma olanağı buldu.

1909'da ulusal bir tiyatro kurulması amaçlandığı zaman, Recaizade Ekrem, Hüseyin Cahit, Hüseyin Rahmi, Mehmet Rauf, Cenab Şehabettin, Ahmet Hikmet (Müftüoğlu) gibi yazarlar kuruluşun "edebî heyet"ini oluşturdular. Rıza Tevfik, Halit Fahri gibi şairler, "Darülbeydi-i Osmanî"nin öğretim kadrosunda görev aldı.

Kişiliğine "Edebiyat-ı Cedide" bölümünde değindiğimiz Hüseyin Suat (Yalçın, 1867-1942) kimi basılan (*Kirli Çamaşırlar*, 1911) oyunları ile dönemin verimli kalemlerinden biri olarak görüldü. Darülbeydi'nin sahneye koyduğu ilk yapıt (20 Ocak 1916) şiirin dilimize uyarladığı *Çürük Temel*'dir. *Şehbal Yahud İstibdadın Son Perdesi*, *Yamalar*, *Hülle*, *Devay-ı Aşk*, *Çantada Keklik*, *Ballı Baba* vb. oyunları vardır. (Bkz. Metin And, *Varlık* dergisi, sayı 677-678, 1966).

Öteki "Edebiyat-ı Cedide" yazarlarından Mehmet Rauf (1875-1931) da bu dönemde Halit Ziya'nın *Ferdi ve Şürekâsı* (1894) romanını oyunlaştırmış, çeviri ve uyarlamalar yapmıştı. Kitap olarak basılan *Pençe ve Cidal* oyunları sahneye konulmadı. Saffeti Ziya'nın (1875-1979) *Haralombos Cankiyadis* (1912) adlı üç perdeden oluşan oyununda, romanlarının aksine, yalın bir dil kullandı. Tiyatro tekniğine uygun dialogları, iyi gözlenmiş olaylar ve canlı tipleriyle dönemin başarılı yapıtlarından sayıldı. (Tahir Alangu, *Servet-i Fünun Edebiyatı Antolojisi*, sf. 74, 1958). Halit Ziya (Uşaklıgil, 1866-1945) Dumas Fils'den *Fürûzan* (1918), Eduard Pailleuron'dan *Fare* (1919) adlı uyarlamalarından başka, Munis Faik Ozansoy'ca günümüz Türkçesine çevrilerek 1959'da Devlet Tiyatroları'nda sahnelenen *Kâbus* (1918) adlı oyununu yazdı. Cenab Şehabettin, Ali Ekrem (Bolayır), Celâl Sahir (Erozan) da önemleri dönemlerini aşamayan oyunlar yazdılar.

"Fecr-i Ati" sanatçılarından bu türe fazla eğilim gösteren Şehabettin Süleyman (1885-1921) ile şair Tahsin Nahit'tir (1887-1919). Önceki bölümlerde kişiliğini tanıdığımız eleştirmen ve tarihçi Şehabettin Süleyman, dönemin dergilerindeki (özellikle Şehbal) tiyatro eleştirilerinin yanı sıra oyunlar yazdı: *Kırık Mahfaza*, *Fırtına* (1911), *Çıkma Sokak* (1912). İşlediği konular yönünden –örneğin *Çıkma Sokak*'ta sevicilik konusu– sahneye konulamayan yapıtlarını kitap olarak bastırdı. Tahsin Nahit'le birlikte yazdıkları Kösem Sultan'ın (1911) temsili büyük ilgiyle karşılandı¹. Şiirden çok tiyatro edebiyatına katkısı olduğu kabul edilen Tahsin Nahit'in ilk yapıtı *Jön Türk*, Şehzadebaşı'nda Ferah Tiyatrosu'nda sahneye konmuş (1908), büyük coşku yaratmıştı. Özellikle yalın Türkçeyle yazılması, II. Abdülhamid'in zorbalık rejiminde ülkeden kaçmak zorunda kalan Mahmud Celâlettin Pa-

1. Yahya Kemal, bu oyunu "Türkçede yazılan mensur dramların temâşâ itibariyle en mükemmeli olarak" anar ve Topkapı Sarayı'nda oynanmasını önerir. (*Peyam-ı Edebî*, 17 Nisan 1914; *Edebiyata Dâir*, sf. 223, 1971).

şanın (Prens Sabahattin'in babası) Brüksel'de ölümünü yansıtan sahnenin etkinliği oyunun başarı öğeleri arasındadır. (Halit Fahri Ozansoy, *Edebiyatçılar Geçiyor*, sf. 248, 1967). Bir süre tiyatrodan uzak kalan Tahsin Nahit iki oyun daha yazdı: *Bir Çiçek, İki Böcek* (1916) uyarlaması ile *Rakibe* (1919).

Müfit Ratip, Refik Halit, İzzet Melih (Devrim), *Veda* ve *Nirvana* adlı küçük oyunları ile Yakup Kadri, "Fecr-i Atı" ile ortaya çıkanlar arasında kısa süre tiyatroya eğilim duyan sanatçılar arasında göründüler.

Ömer Seyfettin'in *Şaka, Nasrettin Hoca, Canlar ve Patlıcanlar* adlı oyunları yazdığı yakın arkadaşları tarafından belirtilmekteyse de bu türde bilinen yapıtı, 1920'lerde "İhtiyar Olsam da..." adıyla İstanbul Şehir Tiyatrosu'na verdiği halde, ancak 1928-29 tiyatro mevsiminde sahneye konulan *Mahçupluk İmtihanı*'dır. Dönemin Tiyatro dergilerinden "Temâşâ"da (20 Mart 1920) bu komedinin başarısından söz edilmektedir:

"Mevzuu bufonöri vadisinde tertib edilmiş olup, Hayranzade isimli bir yeni zengini maskara ediyor. Hayranzade talih sevgiyle, harpte ser-vet yapan yeni zenginlerden aptal bir tip. Harpten evvel memur olduğu dairedeki amiri, hâlihazırda yazıhanesinin uşağı... Bir de Masume isimli fettan ve şüh bir müdiresi var. Bu üç şahsiyet, vak'anın esas amileridir. Üslûp ve tertip tarzı pek güzel."

Kişilikleri hececi şairler arasında anılan Halit Fahri (Ozansoy) ile Yusuf Ziya (Ortaç) da bu dönemde iki "manzum oyun" yazdılar. Halit Fahri'nin aruz ölçüsüyle yazdığı *Baykuş*'un konusu (oyun. ve bas. 1917) Anadolu'da adı bilinmeyen bir köyde geçer. Oğlu (Mehmet) hastalanan baba (ihtiyar), hekim getirmesi amacıyla köpeği ile birlikte küçük oğlunu (Nail) kasabaya göndermiştir. Uzun bir bekleyişten sonra köpeğin yalnız dönmesi ihtiyarı kuşkulandırır. Köylülerle birlikte aramaya çıkarlar. Nail'in soğuktan donduğu anlaşılır. Mehmet de köyde nişanlısının yanında ölür. Dili ve tekniği yönünden başarı düzeyine erişmiş kabul edilmeyen *Baykuş* ile Maeterlick'in *Interieur* adlı yapıtı arasında yakın benzerlik olduğu ileri sürülmüş-tür (Dr. Niyazi Akı, Y. Kadri Karaosmanoğlu, 1960, sf. 71).

Hece ölçüsüyle yazılan *Binnaz* (oyun. Nisan 1919, bas. 1919) konusunu Lale Devri'nde yaşayan hafif bir kadınla ilgili iki erkeğin (Hamza ile Efe Ahmet) serüvenlerinden alır. Yusuf Ziya'nın oyununun da, sahneye konduğu dönemde başarı düzeyine ulaşmadığı kabul edilmiş, konu yönünden Victor Hugo'nun *Marion Delorme* adlı yapıtına benzediği ileri sürülmüştür.

Oyun yazarı olarak asıl yönünü Cumhuriyetten sonraki yapıtlarıyla kazanan Reşat Nuri (Güntekin) bu dönemde yazdığı *Hançer, Eski Dünya* (1920-22) oyunlarında da romanlarında olduğu gibi toplumsal konulara yönelmiştir. Bir oyun yarışmasında birincilik kazanan *Bir Macera* ve *Taş Parçası* adlı oyunları da bu dönemin ürünleri arasındadır.

Asıl uğraşları öykü, şiir, roman türleri olmasına karşın, tiyatro edebiyatı-

na da eğilim duyan sanatçıların yanı sıra oyun yazan kişilikler arasında Celâl Esat (Arseven), Salah Cimcoz, İbnürrefik Ahmet Nuri, Musahipzade Celâl'in önemli yerleri vardır. Celâl Esat ile Salah Cimcoz'un birlikte yazdıkları III. Selim'in yaşamını konu alan oyun "Osmanlı Dram Kumpanyası" tarafından sahnelenmiştir (1910).

Dönemin başarılı oyun yazarlarından biri de İbnürrefik Ahmet Nuri (Sekizinci)'dir.

İBNÜRREFİK AHMET NURİ İstanbul'da doğan (1874-6 Mart 1935) Ahmet Nuri, ortaöğrenimini Galatasaray Lisesi'nde tamamlamış, Hariciye Nezareti Mektubî Kalemî'nde memurluğa başlamıştı. Daha sonra Karantina İdaresi Muhasebe Kalemî'nde çalıştı. Bu görevinden emekli oldu (1924). Kuruluşunda yönetim kurulu üyeliği yaptığı Darülbedayî'de (İstanbul Şehir Tiyatrosu) sahneye konulan (1919-1922) uyarlamaları ile *Yegâne*, *Odalık*, *Hisse-i Şayia*, *Ceza Kanunu*, *Dört Cihar*, *Lokmanzade-Sekizinci* adlı oyunları, dönemin sevilen yapıtları arasında sayıldı.

BASILAN OYUNLARI: *Ceza Kanunu* (1924), *Dört Cihar* (1924), *Nur Baba* (1924), *Hisse-i Şayia* (1930), *Şeriyet Mahkemesinde* (1934), *Himmetin Oğlu* (1934), *Son Altes* (1934).

KAYNAKLAR: Baha Dürder, Varlık dergisi, sayı 690 (1969).

MUSAHİPZADE CELÂL Meşrutiyet döneminde verdiği ilk yapıtlarıyla Türk Tiyatrosunun klasikleri arasında sayılan Musahipzade, İstanbul'da doğdu (19 Ağustos 1868-20 Temmuz 1959). Ortaöğrenimini Tophane Feyziye Rüştîyesi ile Nümûne-i Terakki İdadisi'nde tamamladı. Babîâli Tercüme Odası'nda çalışırken Hukuk Mektebi'ne devam etti. Çocukluğunda Karagöz ve ortaoyununa eğilim duymuş, arkadaş grupları arasında verilen temsillerde tiyatro sanatının hareket yönünü yakından izleme olanağı bulmuştu. Daha sonra Ahmet Vefik Paşa'nın Molière çevirilerini inceleyerek tiyatro edebiyatını öğrenmeye çalıştı. İlk oyunu *Köprülüler*, Manukyan Tiyatrosu'nda sahneye konuldu (1912).

Amacının, "Tarih gölgesi altında şöyle hayal meyal seçilen halk hayatını piyese sokmak" olduğunu belirten Musahipzade, işlediği konuları genellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminin başladığı XVII. ve XVI-II. yüzyıllardan alır. Güldürme işlevinden uzaklaşmadan kişilerini cahil-aydın, erdemli-erdemsiz, çıkarıcı-fedakâr, ileri-geri çelişkileri içinde vermeye özen göstererek kurumların, dolayısıyla toplumun hicvine yöneldiğini görürüz.

Hüseyin Rahmi'nin romanlarında karşılaştığımız toplumsal gözlem,

Musahipzade'de belli tarih zamanlarının özellikleri saptanarak sergilenişi biçimindedir. Bilmediği yüzyılların hayatına ilişkin konuları işlerken yaşadıkları dönemleri simgelemeye elverişli özellikler taşıyan (kadı, hoca, yönetmen) kişileri ele alması, belgelere dayanarak yazmak zorunluğunu doğurur. Nedir ki geçmişi, belli bir tarih aşamasının yarattığı gelişmelerden bakarak değerlendiren yazar, Özdemir Nutku'nun deyişiyle toplumsal değişkenliğin bir diyalektiğini yapmaz ama, bu diyalektiği hazırlayan temel taşları koyar.

III. Ahmet döneminde geçen *Balaban Ağa*'da okumuş cahil çelişkisiyle birlikte yozlaşmaya başlayan medresenin sergilenişi: *Mum Söndü, Bir Kavuk Devrildi, Aynaroz Kadısı*'nda rüşvet, kayırma ve hırsızlık işlenirken devletin en yüksek kurumlarına çıkmış (*Aynaroz Kadısı*'nda Şeyhülislam) kişilerin yergisi halk-soylu ayrımını sahneye getirmesi, oyunlarının belirgin özellikleri olarak görünür.

Kimi tiyatro eleştirmenlerinin "teknik için özel bir çaba göstermediğini" belirttikleri Musahipzade, hareketten çok, eski hayatı yansıtan folklor öğelerinden yararlanmış, kahvehaneler, saz, çengi, konak, ev gibi çevresel özellikleri sergilemeye özen göstermiştir. Birçoğunun ayrı basımları yapılan, *Fermanlı Deli Hazretleri, Kafes Arkasında, Bir Kavuk Devrildi, Pazartesi Perşembe, Gül ve Gönül, İstanbul Efendisi, Atlı Ases, Demirbaş Şarl, Kaşıkçılar, Gülsüm, Lâle Devri, Macun Hokkası, Selma, Yedekçi* adlı oyunları var.

KAYNAKLAR: Musahipzade Celâl, *Bütün Oyunları* (1970); Sevda Şener, *Musahipzade ve Tiyatrosu* (1963); Özdemir Nutku, *Musahipzade Celâl'e Yeniden Bakmalıyız*, Türk Dili (Ocak 1969); *Musahipzade ve Kaşıkçılar*!, Türk Dili, sayı, 236 (1971); Enver Naci Gökşen, Türk Dili (Ekim 1971).

TİYATRO SANATINA İLİŞKİN GÖRÜŞLER

Meşrutiyet Tiyatrosunu oluşturan oyunlar dönemin düşün akımlarına koşut olarak gelişti. II. Abdülhamid'in saltçı yönetimini yerenlerin yanı sıra, özgürlük mücadelesinin kahramanlarını değişik evrelerinde konu alan oyunlar yazıldı². Tiyatro sanatı şiire, öyküye, romana yetişmek ister gibi bir hızlilik içindeydi. Daha 1909'larda Şehabettin Süleyman'ın "sevicilik" konusunu işleyen *Çıkmaz Sokak* adlı oyunu üzerine Mehmet Rauf, Yakup Kadri, Müfit Ratip gibi geleneksel kuralların saygınlığı ile yazarın özgürlü-

2. Sosyalizm bile, bu dönemde yanlış anlaşılmasına rağmen, *Sosyalist Yahut Hak Çalışanıdır; Biçare Amele* gibi oyunlarda ele alındı; temsiller, işçi ailelerinin yararına verildiği gibi, temsilin başında sosyalizm üzerine konuşmalar yapıldı. (Metin And, *100 Soruda Türk Tiyatrosu Tarihi*, sf. 243, 1970)

ğü konusunu tartıştılar. Yakup Kadri, sanatçının yaratma özgürlüğüne engel olunamayacağını ileri sürerken, Mehmet Rauf “müstehcen”in sanatla ilgisi olmadığı görüşünü savundu.

Halide Edib ise, “Tiyatro Edebiyatı”³ adlı yazısında, henüz canlanan Türk Tiyatrosu’nun hiçbir dış etkiye kapılmaksızın Türk hayatından, “Türklüğün tefekkür tarzı ve tahassüsünden” doğması gerektiğini, bu yolda fakirleşmesinin bile bir başarı olacağını yazdı.

Gerçekten de Trablus ve Balkan savaşları evresinde (1911-1912) oyun yazarları savaş, kahramanlık konularını işleyerek güncel sorunları sahneye getirdiler. I. Dünya Savaşı öncesinde ünlü Fransız tiyatro adamı Antoine ülkeye çağırılınca, bir “konservatuvar” açılması için çalışmalarla başlandı; gazetelerde tiyatro sanatına ilişkin yazılar hareketlendi, “Temâşâ” adlı bir tiyatro dergisi bile yayımlandı.

Kuramsal sorunların tartışıldığı bu hareketli ortamda, görüşlerini belirten Yahya Kemal, konuya ulusal-insansal kavramlarını tartışarak girmiş, Türk Tiyatrosu’nun uyanması için öngördüğü gerekleri açıklamıştı. Şairin “Peyam-ı Edebî”de Süleyman Sadi takma adıyla yayımladığı beş yazıdaki temel düşünceler şöyle saptanabilir:

1) Fransızlar Fransız, İngilizler İngiliz, Almanlar Alman, Türkler de Türk olmazdan önce insandırlar. İnsan olduktan sonra Türküz.

2) Bu nedenle eski Karagöz ve orta oyunları geleneğinden yararlanmanın yanı sıra, ta Aeschylus’tan, Sophocles’ten, Euripides’ten başlayarak bütün Fransız, İtalyan, İngiliz, Alman, İspanyol tiyatrosunun tragedia, komedyâ, fars, vodvil türlerinin bilinip gösterilmesi Kral Oedipus gibi başyapıtların Türkçeye kazandırılması gerekir.

3) Ulusal dilin bozulmasına yol açan Gedikpaşa Tiyatrosu alışkanlıklarından kurtularak “Türkçenin kendi tiyatrosu”nun canlandırılması, oyununun özelliğini koruması, bu alandaki öğrenimin ön amacı olmalıdır. Öğrenim geliştikçe, genç sanatçılar, ulusun içten seslerini sokakta, mahallede, düğünlerde, kahvelerde, panayırlarda bulacak; giderek, on yıl içinde ulusal tiyatro dili oluşabilecektir.

Reşat Nuri (Güntekin) de “Büyük Mecmua”, “Nedim”, “Temâşâ”, “Dersâadet”, “Zaman” (1919-1922) dergi ve gazetelerinde yayımladığı inceleme yazıları, eleştirilerle tiyatro sanatının önemli sorunlarına değinen yazarların başında görüldü. 1918 yılında 20’yi aşkın yazıyla, Yunan tiyatrosu, tiyatrodâ gerçekçilik sorunu, oyuncunun ruhsal durumu, sahne dili, tiyatro-ahlak-hareket bilim ilişkileri, çeviri, uyarılma, dekor gibi konularda ışık tutmaya çalıştı. Batı tiyatrosunun gelişme aşamalarından örnekler

3. Halide Salih (Halide Edib-Adıvar) *Resimli Kitap*, 7 (1909). Anan: Dr. Niyazi Akı; *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, sf. 74 (1960).

vererek “yeni tiyatro”nun kurulma koşulları üzerine öneriler getirdi. Özellikle oyun yazarı ile oyuncunun bilmek zorunda oldukları teknik öğeleri düşündürmeyi amaçlıyor, sahne, dekor, ışık gibi gerekler üzerinde önemle durarak tiyatro sanatının birbirine bağımlı işlevinin altını çiziyordu.

II. Meşrutiyet’in ilk yıllarında sahnelenen yapıtlarda güncel konuların ağır basmasından tiyatro sanatının büyük kazançla çıkmadığı düşünülürde görünüyordu Reşat Nuri. Belki bu nedenle tiyatrodaki “hakikat ve hayal”in “muayyen bir nisbet dahilinde” verilmesi gerektiğini ileri sürerek şöyle yazdı:

“Esasen temâşâda hakikat meselesi bilumum bedii sanatlardaki tabiat meselesinin bir fer’inden başka birşey değildir. Sanayi-i nefîse ile tabiat arasında ne münasebet varsa, temâşâ ile hayal ve hakikat arasında o münasebet vardır. Sanat nasıl sadece tabiattan ibaret değilse, temâşâ da yalnız hakikat ve hayalden ibaret değildir. Bazan hakikat ile hayal arasındaki nisbet bozuluyor, biri diğerinin zararına olarak pek fazla inkişaf ediyor.”⁴

“Tiyatro ve Ahlak” yazısındaysa, önce tiyatronun ahlak ve toplumsal sorunları çözümleme yolunda önemli bir işlevi olmayacağını savunuyor, bir yandan tiyatronun kalabalık üzerindeki etkisinin “nasihatler gibi” yüzeyde kalacağını belirtirken bir yandan da “hayatı mahsus ve maddi şekilleriyle gösteren” bu sanatın “kitap ve nazariyeden daha ziyade telkin” gücü bulunduğunu ifade ediyordu.

Dönemin ünlü oyunları üzerinde eleştiri yazılarıyla dikkati çeken öteki kalemler arasında Cenab Şehabettin, Yakup Kadri, Halit Fahri, Nurullah Ata (Ataç) anılabilir.

4. Zaman gazetesi, sayı 112 (27 Temmuz 1918); R. Nuri Güntekin’in *Tiyatro ile İlgili Makaleleri*, haz: Kemal Yavuz (1976).

MUSAHİPZADE CELÂL'DEN ÖRNEK

İSTANBUL EFENDİSİ'nden

Meclis X.

ÂFET-FERÂSET

FERÂSET- (*Gelir*) O... kadınıym ne gülüyorsun?

ÂFET - İstanbul Efendisi niyet tutmuş, kızını Ferhat Ağaya verecekmiş de (*Kahkaha*).

FERÂSET - A... a... o inci tanesi gibi kızı dağ yarması Ferhat Ağaya mı veriyor? Ee, Menteş Ağaya ne oluyor?

ÂFET - Ne olacak... Eski bezirgan... Topladığı altınları Patrona vak'asında kaptırdıktan sonra müslüman oldu. Başını güç kurtardı. Onları unutmuş da şimdi İstanbul Efendisinin malına göz dikmiş... Kızını ele geçirmek istiyor.

FERÂSET - (*Kahkaha*) Aman kadınıym, olacak şey değil.

ÂFET - Hazırlan, cinleri, perileri, Rüküş Hanımı, Yaver beyi topla (*kahkaha*), yakında sana iş çıkacak sanırım.

FERÂSET - O... ne iş öyle kadınıym?

ÂFET - Nene lâzım senin... (*Kapı çalınır*) geldiler galiba, haydi git, kapıyı aç.

FERÂSET - (*Güler*).

Meclis XI.

ÂFET-Sâfi.

SÂFI - (*Sağdan gelir*) Ah Âfet kadıncığım, hepsini işittim...

ÂFET - Hiç üzülme iki gözüm (*okşar*), yüreciğin rahat olsun, haydi seni görmesinler... çabuk şuradan git.

SÂFI - (*Âfet'in iki elini öper*) Âfet kadıncığım, her ümidim sende... hayır haber beklerim.

ÂFET-(*Okşayarak*) Üzülme civanım, üzülme... haydi yavrum.. haydi savuş... (*Sâfi'yi kapıdan çıkarır, döner. Iskemle üzerindeki para torbasını alarak kendisi de sağdan çıkar.*)

Meclis XII.

MENTEŞ - FERHAT

MENTEŞ - Ferhat (*soldan gelirler*).

FERHAT - İmanım ne tuhaf adam-sın, evlenmek aklımdan geçmiyordu... Zihnime girdin... Kandırdın yahu...

MENTEŞ - İnsan kırk yıl bekâr durmaz ya...

FERHAT - E... kuzum, ben senin bunca zamandır yoldaşınıym. Benim bekârlığım bugüne kadar senin aklına gelmedi de, bugün mü geldi?

MENTEŞ - Senin şimdi göreceğin kızlar her zaman ele geçer şeyler değil de... onun için.

FERHAT - Madem ki öyle imiş... sen de bekârsın, bir tane de sen al.

MENTEŞ - Sen bana bakma camının, bu kızlardan birini al, sonra bana dua edersin.

FERHAT - Acaba şehir kızı alaydım

daha mı iyi olurdu?

MENTEŞ – Yok canım, şehir kızının naz ve edası çekilmez, lâkin parasını saydığın halayık senin malındır, canın istediği gibi kullanırsın. Emrinde oturur, kalkar, daha olmazsa satarsın. *(Kendi kendine)* ah iş bugün bitse..

FERHAT – İmanım, senin dediğin gibi her cefaya katlanacak, emrimle oturup kalkacak böyle bir kızı burada bulabilecek miyiz?

MENTEŞ – Adam sen de, esirci mi yok, sana beğendirinceye kadar ararız. *(Kendi kendine)* senin başını bir bağla-sam.

Meclis XIII.

MENTEŞ-FERHAT-ÂFET

ÂFET – *(Bir şala bürünmüş, sağdan gelir)* Safa geldiniz ağalar, *(sedire oturur)*.

MENTEŞ – Safa bulduk Âfet kadın. Bizim yoldaş bir cariyeye istiyor.

ÂFET – Başüstüne efendim.. hizmet için mi... yoksa?

MENTEŞ – Eli ayağı düzgünce olsun. Bizim yoldaş bu ana kadar dünya evine girmemiş, evlenmek istiyor, münasip bir şey arıyor.

ÂFET – Pek güzel, efendim, elimde her türlü cariyeye bulunur. İsteddiğiniz gibisini çıkarayım.

Meclis XIV.

EVVELKİLER-FERÂSET-FİDAN

FİDAN – *(Ağalara çubuk verir)*.

FERÂSET – *(Başörtüsile, elinde kahve tepsisile gelir)*.

FİDAN – *(Kahveleri dağıtır. Fera-set'in elinden tepsiyi alır, kapı önünde durur, kırtırır)*.

FERÂSET – *(Tekrar soldan gider)*.

MENTEŞ – Ne dersin yoldaş, ne biçim istiyorsan söyle. *(Fidan'ı göstere-rek)* bak böylesi de var *(kahkaha)*.

FERHAT – Rabbim korusun... yoldaş... bir kere kızları görseydik...

ÂFET – Acemi mi istiyorsunuz... Yoksa biraz terbiye görmüş, usta mı olsun?

FERHAT – Acemiye öğretmesi güç olur.

ÂFET – Anladım... pişirsin, kotarsın, silsin, süpürsün değil mi efendim...

FERHAT – Hah.. aferin kadın sana... lep demeden leblebiyi anladın. Bir evi çekip çevirmeli, bana rahat ettirmeli.. emrimle oturup kalkmalı... gözüm arkamda kalmamalı, ben ne dersem o olmalı.

ÂFET – Başüstüne aslanım, sana istediğinden âlâsını çıkarayım.

MENTEŞ – Bu kadında bulunan cariyelerin dünyada emsali yoktur.

FİDAN – *(Fincanları alır, gider)*.

ÂFET – *(El vurur)*.

FERÂSET – *(Başörtüsile soldan gelir)*.

ÂFET – *(Ferâset'e)* Kızlara söyle gel-sinler.

FERÂSET – *(Çıkar)*.

ÂFET – *(Ağalara)* Elimde bulunan halayıkların hepsi emsalsizdir; kısmet hangisi ise o olur.

Meclis XV.

EVVELKİLER ŞADAN HAN-DAN - RAKSAN (Üç etek entari giymişlerdir) - FİDAN - CARIYELER

KIZLAR – *(Girerler, ağaların etekle-rini öperler)*.

ÂFET – İşte bunlar ağalar.

MENTEŞ – Hangisini gözün kesti, çabuk söyle.

FİDAN – (*Cariyelerin önüne geçer, durur, kırtır*).

FERHAT – (*Kavuşunu biraz geriye iterek bryıklarını büker*) Hepsi de âlâ.

MENTEŞ – (*Kahkaha*) Çok açgözlü imişsin yoldaş.

ÂFET – Canınız hangisini sevdiyse söyleyiniz, efendim, hani malımdır diye methetmiyorum, hiç birinin zerre kadar kusuru yoktur.. Vücutları özürsüzdür, uykuları kuş gibi hafiftir. Tecrübe edersiniz.

FERHAT – O tecrübe sonraya kalsın.

ÂFET – Ağızları kokmaz, düztaban değildirler, isterseniz suya bastırayım da bakınız.

FERHAT – Pekâlâ, istemez.

ÂFET – (*Kızların saçlarını dağıtarak*) Bakın, saçlara bir omuzdan bir omuza. (*Şadan'ın alt dudağını parmağı ile açarak*) Bakın şu dişlere inci gibi.. (*Handan'ın ellerini tutup göstererek*) Bakın, şu ellere bakın, parmaklarının çukuru-na fındık oturur...

FİDAN – (*Cariyelerin önünde durur, kırtır*).

MENTEŞ – (*Kahkaha*) Ferhat Ağa yoldaş.. Kavuşun düşecek yahu, kendine gel, hâlâ karar veremedin mi? Yok eğer kesene güveniyorsan hepsini birden pazarlık edeyim.

ÂFET – Allah için ağalara lâîk cariyelerdir. Eee... ağa hangisini canın sevdi?

FERHAT – (*Handan'ı göstererek*) Şuna... Şuna... ne vereyim?

MENTEŞ – (*Kahkaha ile güler, kendi kendine*) Yakalandı... (*Âfet'e sokularak*) Ne istiyorsun söyle.

ÂFET – (*Yavaş sesle*) Bin rubiye altını.

MENTEŞ – (*Âfet'e yavaş sesle*) Aman etme, aşağı olmaz mı?

ÂFET – Bir para aşağı veremem.

MENTEŞ – (*Ferhat'a*) Sen ne diyorsun?

FERHAT – (*Düşünerek*) Ne vereyim... Haydi haydi... gayret edeyim de dört yüz elli, haydi beş yüz rubiye vereyim.

MENTEŞ – (*Ferhat'a*) Biraz daha gayret et canım.

FERHAT – Fazla veremem, beş yüz.

MENTEŞ – (*Kendi kendine*) Bizim beş yüz rubiye gidiyor... Gidiyor ama, iş de yoluna giriyor (*Âfet'e işaret eder*).

ÂFET – Peki, öyle olsun.

MENTEŞ – Bundan âlâsı sağlık, doğrusu talihim varmış.

FERHAT – (*Dalgın dalgın Handan'a*) Şöyle yanıma gel bakayım, senin adın ne?

HANDAN – Handan efendim.

FERHAT – Ne güzel adın var...

HANDAN – (*Önüne bakar*).

FERHAT – Benden hoşlandın mı, hoşlanmadın mı yavrum?

HANDAN – (*Sükût eder*).

FERHAT – Seni alayım mı söyle bakayım?

ÂFET – Söyle kız, ağayı üzme.

HANDAN – Utanıyorum efendim.

MENTEŞ – Kızım, bu ağanın kimse-si yok, seni bir ev hanımı yapacak..

FERHAT – Evet, benim kimsem yok, beni istersen seni alayım.

HANDAN – Alınız efendim...

FERHAT – Hah şöyle... nasıl bana yemek pişirebilir misin?

HANDAN – Sizi memnun etmeğe çalışırım efendim.

FERHAT – Aferin yavrum, ben sana arap halayık da alırım. Beni hoşnut

edersen azat eder, kendime nikahlarım.

HANDAN – (Ferhat'ın eteğini öper).

ÂFET – (Ferâset'e) Peştahtayı ağaya götür. (Handan'a) Haydi git, yaşmaklan.

(Handan soldan gider).

FERÂSET – (Iskemlenin altındaki peştahtayı Ferhat Ağa'nın önüne getirir).

FERHAT – (Kesesini çıkarır, tahtaya döker, rubiyeleri sayar).

FERÂSET – (Parayı sayar).

MENTEŞ – (Kendi kendine) Atlattım. (Âşikâre) Uğurlu kademli olsun, hayırını gör.

FERHAT – Eyvallah (rubiyeleri sayar).

HANDAN – (Yaşmaklı, feraceli soldan gelir, divan durur).

ÂFET – (El vurur) Haydi kızlar, çalın oynayın. (Müzik başlar. Handan'dan başka cariyeler oynarlar. Fidan da oynama iştirak eder).

Müzik:

Seyredin ey ağalar,
Çal çal Raksan kemani,
Bülbül sesi Şadan'ın,
Çal çal Raksan kemani,
Çalıyor çalparalar.
Şimdi raksın zamanı.
Emsali yok Handan'ın,
Şimdi raksın zamanı.

(Kahkahalarla müzik devam ederken, Ferhat, Menteş, Handan giderler).

Perde iner.

(İstanbul Efendisi, 1936)

İBNÜRREFİK
AHMET
NURİ'DEN
ÖRNEK

HİSSEİ ŞAYİA'dan

– *Evkaf ketebesinden Bican Efendi, emlâk sahibi Talât Bey ile ayrıldığı kârısı Faika Hanımı yeniden birleştirmek istemektedir. Bu amaçla değişik nedenler ileri sürerek onları bir araya getirir. Eski eşler, birbirlerini görünce şaşırılmışlar ve durumu pek kavrayamamışlardır.*–

XI. Meclis.

TAHIR - FAIKA - BICAN

(Biraz müddet sahne boş kaldıktan sonra soldan Tahir, sağdan Faika gelirler. Aynı zamanda birbirlerini görünce irkilirler).

TAHIR – A!..

FAIKA – Aa!.

TAHIR – Necmi, Bican Efendinin burada beni bekleyeceğini söylemiş idi de.

FAIKA – Bana da Mahmure söyledi. Bican Efendi beni bekliyor imiş. Nerede?

TAHIR – Bilmem.

(Bu aralık Bican kapının arkasından kolunu sokup sandalye üzerindeki şemsiyesini almaya çalışır).

TAHIR – *(Seslenerek)* -Bican Efendi.. Bican Efendi.. *(Bican Efendinin kolu, bilâ hareket durur, Tahir, Faika kapıya yaklaşıp Bican'ın kolundan tutarlar ve içeri çekerler).*

BICAN – *(İçeri çekilerek)* – Şemsiyemi unuttuğum idim de...

TAHIR – Necmi, sizin benimle konuşmak arzu ettiğinizi söyledi.

FAIKA – Bana da kızım söyledi.

BICAN – Evet hanımefendi hazretleri.

TAHIR – *(Sol tarafa giderek)* – Öyleyse ben mani olmayayım, görüşünüz.

FAIKA – *(Sağ tarafa giderek)* – Ben mani olmayayım. Siz görüşünüz.

BICAN – Hayır!.. Hayır!.. Üçümüz birlikte görüşeceğiz. Rica ederim oturunuz. *(Faika, Tahir sessiz nazarla birbirlerine baktıktan sonra tereddütle dururlar.)*

TAHIR – Mühim bir mesele mi var?

BICAN – Evet.

FAIKA – Kızım için mi?

BICAN – Evet.

FAIKA – Öyleyse otururum *(Sağ tarafa oturur).*

TAHIR – *(Sol tarafa oturarak)* – Ben de otururum.

BICAN – Tamamen müttetikiz.. Aileniz içinde hükümferma olan igtışa teskin etmeği kerimeniz hanıma ve damadınız beye vâdettim. *(Faika'ya bakarak)* Kulunuz bir şey vadederse vadimi tutarım. Evveleminde çocuğunuzun refah ve saadeti eshabının istikmalî zımnında her ne konuşulmak icab ederse rica ederim bendenize karşı ağır sözler istimal buyurmayınız.

TAHIR – Bican Efendinin hakkı var. Biraz evvel hiddetle ağızımdan kaçırdığım sözlerden dolayı affınızı temenni ederim.

FAIKA – Esasen kin tutmak âdetim

değildir. İkincisi nezaketim kavga etmeye manidir.

BİCAN – Demek barış görüş oluyorsunuz... Oh! İş yolunda.

FAİKA – Ben kızımın rahatı, saadeti için herşeye hazırım.

BİCAN – Gayet makul bir söz.

TAHİR – Benim de bundan başka bir düşündüğüm yok.

BİCAN – Gayet makul bir cevap. İşte mukaddime yapmak için vaktim müsait değil, çünkü istasyonda bekliyorlar... Efendim! Zevânî âlilerinin kerime muhteremenize gayet şedid bir muhabbetle merbut bulunmanız başka bir meşgaleyi muhabetten vâreste bulunmanızdan neş'et ediyor. Bu böyle devam ederse damad beyin yanında kerime muhteremenizin rahatı bozulacaktır.

FAİKA – Kızımın rahatını bozanı damadım hânesine kabul etmeyeceğini vâdetmiş idi.

TAHİR – Bana da hâkeza.

BİCAN – Geçmişe mâzi derler, hal-den bahsedelim. Beyefendi hazretleri, hanımefendi hazretleri.. Kulunuz madem ki kerime muhteremenizin canını kurtaran addolunuyorum. Bu halde cümlelizin canını kurtarmak vazifemdir. Katiyyen biliniz ki, cümlelizin istirahati kâmilelerinin husuli sizlerin tekrar evlenmenize vâbestedir.

TAHİR – Bunu bana çok kimseler teklif ettiler amma

FAİKA – Bana da teklif ettiler. Dul kalacak yaşta olmadığımı herkes söylüyor.

BİCAN – Oh! Oh! Oh! İş yolunda, iş yolunda. Yazık ki bu evvelden düşünülmemiş.

FAİKA – (*Bican'a*) – Bu işi beyefendinin yanında konuşmak münasebet almaz. Yarın bize geliniz, enine boyuna görüşürüz.

BİCAN – Hayır, bendeniz istasyona

avdet etmezden önce bu iş bitmeli.

TAHİR – Evlenmek boyacı küpüne girmek gibi çabuk olur mu? Evvelâ insan kendine münasip bir çift bulmalı.

BİCAN – İyi ya işte, siz de burada bir çiftsiniz.

TAHİR, FAİKA (*Şiddetle ayağa kalkarak*) – Ne!!!

TAHİR – Ne, bizim tecdidi nikâh etmemizi mi teklif ediyorsun?

FAİKA – Allah yazdıysa bozsun.

BİCAN – Evlenmenizin en çabuğu budur.

TAHİR – Hezeyan...

FAİKA – Maskaralık.

BİCAN – Fakat düşününüz bir kere...

FAİKA – (*Bican'ın üzerine yürüyerek*) – Bu münasebetsizlik nereden aklınıza geldi?

TAHİR – (*Bican'ın üzerine yürüyerek*) – Siz ne sıfatla bu işe karışılıyorsunuz?

BİCAN – (*Geri çekilerek*) – Hepiniz bana can kurtaran demiyor musunuz?

TAHİR – Sen münasebetsizin birisin... Of. Midem bulandı. Başım dönüyor.

(*Bir sandelyenin üzerine düşer*).

FAİKA – Bu ahmakça sözlerle efendiyi bayılıp beni güldürmek mi istediniz?

BİCAN – Ben cümlelizin menfaatine çalışmak istedim.

TAHİR – (*Hiddetle*) – Haydi, şuradan defol!

FAİKA – Evet, defol! Sen adetâ benim başıma belâ kesildin.

BİCAN – (*Telaşla ve hiddetle*) – Benim de istediğim bu. Bir an evvel buradan gitmek. Bir daha da evinize ayağımı basmamak. (Giderken etrafa) Yüzlemini şeytan görsün. Tavsiyesi de yere batsın, kendisi de.

(*Şemsiyesini yine unutup nihayetden sür'atle çıkar.*)

YUSUF
ZİYA
ORTAÇ'TAN
ÖRNEK

BİNNAZ'dan

Üçüncü Meclis

KAHVEDE YENİÇERİLER, HAMZA, EFE AHMET

AHMET – Nihayet âşıkın sazını aldım.

BİRİNCİ YENİÇERİ – Sahi mi?

AHMET (*Sazı göstererek*) – Bak, işte.

İKİNCİ YENİÇERİ – Aman biraz çal.

AHMET – Öyle yaman saz ki, bulur-sa Deccal

Bununla dolaşır kıyamet günü.

ÜÇÜNCÜ YENİÇERİ – Haydi, din-leyelim o son türkünü.

AHMET – Bu akşam içimde bir sıkın-tı var.

BİRİNCİ YENİÇERİ – Artık işin yoksa Efeme yalvar.

İKİNCİ YENİÇERİ – Yapma yavrum Ahmet... Bize de mi naz?

ÜÇÜNCÜ YENİÇERİ – Onun başı için... Haydi..

AHMET – Ah kurnaz... “Bozulmuş bağı” mı?

İKİNCİ YENİÇERİ – İhtiyar gönlü-mü bir daha coştur.

AHMET – Havuz kenarına şöyle di-zilin.

İKİNCİ YENİÇERİ – Ağalar. Efenin kadrini bilin.

(*Yeniçeriler havuzun etrafına toplar-*

nırlar. Efe Ahmet ortalarına kurulur. Hamza heyecan içinde, gazabla titreye-rek uzaktan seyrederek).

AHMET – (*Parmaklarını tellerin üs-tünde bir üstat tavrıyla dolaştırır. Hem çalar, hem söyler*).

Sazımda gizlidir bir dertli bülbül.

Seni yâdettikçe hıçkırır ey gül,

Bu çıkmaz yollara düştüm aşkımdan

Bozulmuş bağlara benzedi gönül!..

BİRİNCİ YENİÇERİ – Varol!..

İKİNCİ YENİÇERİ – İstanbul'da nam verdi sazın...

ÜÇÜNCÜ YENİÇERİ – Duysun da iftihar etsin Binnaz'ın...

AHMET – (*Memnun bir tebessümle devam eder*).

Efe, gece gündüz ismini anar,

İsmi ni andıkça yüreği yanar...

(*Hamza, birdenbire yerinden kalkar, iri bir maden parayı Ahmet'e fırlatır*).

HAMZA – Çal... Bir de Binnazım için Efe çal...

BİRİNCİ YENİÇERİ – Galiba sazını işitti Deccal! Kıyamet kopuyor...

(*Efe Ahmet şaşkın, mütereddit, yerin-den kalkar. Kahve halkı birbirine girer*).

HAMZA (*Çılgın gibi haykırır*) – Gel.. Haydi, durma!

AHMET (*Boğuk bir sesle*) – Ecele su-samış gibi kudurma.

HAMZA – Aşkına mezarım olamaz
hail!.

Çekinmem yardımcın olsa azrail!
(Ahmet, Hamza'nın evvelce kendisine
vermiş olduğu hançeri çeker. Arkadaş-
ları tutmak isterler).

AHMET – Bırak beni...

İKİNCİ YENİÇERİ – Sok şu hançeri
kına!

HAMZA – (Kendi hançerini Efenin
elinde görünce tanır. Nadim bir sesle
haykırır) – Nasıl, o sen misin Allah aş-
kına?

BİRİNCİ YENİÇERİ – Yapma Efe...

HAMZA – İşte... Şüphe yok sensin,
Gene tıpkı öyle gürlüyor sesin!

(Artık Efe Ahmet zaptolunmaz bir
hale gelmiştir. Birden, yeniçerilerin
elinden kurtulur ve hançeri Hamza'nın
koluna saplar).

AHMET – Kanını bir tas su gibi içe-
rim.

(Hamza sendeleyerek peykeye oturur.
Yeniçeriler etrafına üşüşürler). HAM-
ZA – Bana düşman olmuş benim hançe-
rim.

(Ahmet, birdenbire titrer. Yaptığı fe-
na hatayı anlar gibi olur).

HALİT FAHRİ'DEN ÖRNEK

BAYKUŞ'tan

Üçüncü Meclisin Devamı

(Uzakta baykuş öter ve türbenin içinde yanmakta olan kandil bağlı olduğu telden kurtularak bir anda yere düşer, sandukanın üstünde parçalanır. İhtiyar hayretle geri çekilir.)

YOLCU

Ne o?

İHTİYAR

Kandil kırıldı, bak, yâhû!
Düşecek belki hasta bir âhû
Gibi evlâtlarım da kış gecesi.
Baykuşun çınlıyor uzakta sesi.
Bir boğuk sayha, bir kırık kandil:
Bunu sen çifte bir şeâmet bil!..

YOLCU

Bir tesâdüf...

İHTİYAR

Hayır; ölüm, toprak,
Dilerim âsümâna haykırmak,
Ben de bir baykuşum...

YOLCU

O halde bağır!
Şu derin, hıçkırıklı kubbe sağır:
İnletirken ufuklarında kışı,
Yer yüzünden çıkan bu haykırışı,

Bu zaifîşrikâyı dinler de
Bir teselli verir mi?..

İHTİYAR

İnlerde

Canavarlar susar da ben ulurum,
Kudurursam sonunda kurtulurum.
(Ufukta başlayan tulûu göstererek)
Bak, bulutlar tutuştu her yanda!
Bir semavî, kızıl buhurdanda
Kanlı bir gün parılıyor... Heyhât!
Ölümün şu'lesiyle soldu hayât...
Yere batsın bu âteşinülke!..
(Birdenbire durur, ormana bakarak)
O ne? .. Birkaç beyaz, sönük gölge...
Yürüyor... Titriyor... Gelenler kim?..
(Yüzü güler)
Belki oğlum, yanında bir de hekim...
(Daha dikkatli bakar; derhal bütün vücudü ürperir)
İki üç köylü geçtiler dereyi.
Taşıyorlar bir eski teskereyi.
(Birkaç köylü üzeri çulla örtülü bir teskere taşıyarak sahneye dahil olur. Güneş artık ufukta yükselmiştir.)

Dördüncü Meclis

Evvelkiler, köylüler

KÖYLÜLERDEN BİRİ

Merhaba, köy yakın mıdır?
(İhtiyar olanlara doğru atılmak ister;
YOLCU bir eliyle buna mani olur ve di-

geriyle sahnenin yolunu göstererek)

Orada...

GENE AYNI KÖYLÜ

Yürüyorken sabahleyin burada,

Yolda gördük bir insan iskeleti;

O kadar parça parça olmuş eti:

Onu kurtlar bu hâle koymuştur...

(İhtiyar çılgın bir halde atılır. Köylüler

bu anda şaşırarak teskereyi yere bırak-

mışlardır. İhtiyar teskerenin üstündeki

çulu atar, elleriyle araştırır, et ve kemik

yığınları arasında oğlunun kırmızı kuşa-

ğının bir parçasını ve mintanının lime li-

me olmuş yakasını bulur. O zaman san-

ki mezardan gelen iniltili bir sesle)

İHTİYAR

Nâilim, Nâilim, o baykuştur

En felâketli düşmanın bence

Seni baykuştur öldüren bu gece.

(Çulu uzaklara fırlatarak)

Böyle bir eski çul mudur kefenin?

Kar boyandıkça al kanınla senin,

Ölüyorken baharı andın mı?

Parçalandın mı, parçalandın mı?..

(Feryat ederek oğlunun cenazesini

göğsünde sıkarken gene baykuş, hain ve

lâkayt öter, öter. Yolcu ve köylüler,

mahzun, diz çöküp cenazenin baş ucun-

da duaya başlarlar ve perde kapanır.)

(Baykuş 2, mec. II, III, 1916)

REŞAT NURİ (GÜNTEKİN)'DEN ÖRNEK

HANÇER'den

Perde: 3

Sahne: 8

EVVELKILER – SALÂHATTİN

(Salâhattin elinde bir alay kağıtla içeri girer, Necmi'nin çocuğunun göğsünde hıçkırarak söylediği son sözleri işitir, bir ona, bir de onun arkasında bir eli onun omzunda, öteki elindeki mendille gözlerini silen karısına bakar.. şaşırır.. kalır).

SALÂHATTİN: (Bu şaşkınlık dakikasından sonra) Bu ne? Bu hal ne? Ne oluyor? Çocuğum.. (elini başına götürür, zihninde bu "çocuğum.. çocuğum" sözlerinin manasını arar gibi durur.. Sonra birdenbire üstlerine saldırarak) Ah köpekler.. Köpekler... Anladım.. (Hikmet bir sevgi tabii ile çocuğuna sarılır).

SALÂHATTİN (Bir hamlede Necmi'yi boğazından kavrayıp kanepeye yıkarak) Sen katil karıma.. yengene.. mümkün değil seni geberteceğim. (Bir elile onun boğazını sıkarken öbür elile masadan bir tunç şamdan yakalar, şiddetle başına indireceği zaman durur).

HIKMET (Bir kolile çocuğunu tutar öbür elile şamdana sarılarak) Salahattin, Salahattin, Salahattin.

SALÂHATTİN – Bırak beni iğrenç mahlûk. Ben muhakkak ikinizi de geberteceğim. İkinizi de (çocuğa yumruğunu uzatarak) üçünüzü de... (Necmi'yi bırakarak kapılara koşar.. Anahtarları çevirir.. sonra tekrar hiç kımıldamamış olan Necmi'nin boğazına sarılır. Ayaklarına sarılan Hikmet'i sert bir hareketle iter) Söyle köpek (delirme halini alan bir tehevvürle) delirmiş, kudurmuş köpek (kudurmuş gibi) ne istedin benim saadetimden.. geberteceğim.. Mutlaka geberteceğim (Yüzü fena halde bozulmuş, bembeyaz olmuş.. arka cebinden rövelverini çıkarır).

HIKMET (Ayaklarına sarılarak) Salahattin. Salahattin katil olma. (Necmi silah karşısında yalnız hafif bir ürpeme ile gözlerini kapamıştır.)

SALÂHATTİN: (Yerinden fırlar.. artık o an geçmiştir. Rövelverini pencereden fırlatır... Kravatını parçalar.) Bu nankörlük.. bu şenaet.. evimin içinde (Necmi'yi şiddetle tartaklaya-

rak) neydi bana kasdin? Söyle bana kasdin neydi?

NECMI (*Nihayet söz söyliyerek*) Onun kabahati yok Salahattin.. Onun kabahati yok.. Cezayı bana yap, sade bana...

SALÂHATTİN – Yüzüme karşı söylüyor. İnkâra bile kalkışmıyor.. Vicdansız.. Namus hırsızı.

NECMI (*Kendini toplamağa çalışarak*) Neye yarar.. Bir şeydir oldu. Onun hiç kabahati yok.. Bana istediğini yap...

SALÂHATTİN – Bu evden diri çıkarmayacağım seni. (*Saçlarından kavrayarak*) Bu müfsid mel'un deli kafayı yılan ezer gibi ezeceğim. (*Onu sağdaki birinci odaya tıkarak üstünden kapıyı kilitler... Sonra karısına dönerek*) Evvelâ seninle hesabımı görmeliyim. Neye yaptın bunu bana? Neye beni böyle yere vurdun?

HIKMET – Salâhattin kendine gel. Sükûn bul.. Hepsini anlatırım.. Ben gördüğün kadar kabahatli değilim..

SALÂHATTİN – Sen tasavvur ettiğimden çok daha iğrenç bir kadınmışsın. Boşadım seni. Bu dakikadan itibaren seni alıp almamacasına boşadım.. İştiriyor musun, boşadım.

HIKMET – Buna ben müstehakım Salâhattin.. Evinden giderim... Zaten gönlümde bu günahın yükile yaşamak mümkün değildi.

SALÂHATTİN – (*Hiddetten artık yeis devresine geçerek*) Hikmet bana bu oyunu oynasın.. Ben onun için bir fedakârlıktan çekinmezken...

HIKMET – (*Ağlayarak*) Bak artık boşanmış bir kadınımlı.. Evsiz, kimse-siz.. cezama lâyıkim... Fakat beni dinle. Belki artık dünyada, hiç yüz yüze

gelmeyeceğiz. Büsbürün ayrılmazdan evvel her şeyi sana söyleyeceğim... Selâhattin, o birbirimizi o kadar çok sevdiğimiz günleri arasına aklına getirmekten utanma.. Beş senelik arkadaşlığımıza pişman olma.. Ben seni sevdiğim için sana hıyanet ettim..

SALÂHATTİN – (*Acı bir kahkaha ile*) Yaman aşk... Yaman sevgi.. Sen meğer tasavvur edilmeyecek kadar adi, yüz­süz bir kadın imişsin. Beni sevdiği için bana hıyanet etmiş.. Bak şu söylediğine.

HIKMET (*İsrar ile*) Ever seni sevdiğim için bunu yaptım. Seni elimden kaçırmamak için bunu yaptım... Elimde başka bir vasıta kalmamıştı. Mademki ayrılıyor. Hiç olmazsa niçin ayrıldığımızı bilelim.

SALÂHATTİN – Nankör, neyin eksikti? Neden mahrum ettim seni?

HIKMET – Her şey vardı. Evim saray gibiydi. Fakat benim istediğim ziyaret değildi, servet değildi. Bir parça şefkat, bir parça emniyet, bir parça hürmetti. İşte bu evde bunu hiçbir zaman bulamadım. Giyinmeme, kuşanmama, okumama, her şeyime karıştırlar. En meşru sevgilerime kadar tahakküm etmek istediler; Görgülerine uymayan her halim af edilmez bir suç oldu.. Hiç olmazsa seni muhafaza edebilseydim.. Fakat yavaş yavaş sen de elden çıkıyordun. Az mı ettiniz bana? Çocuğu olmuyor diye... Kabahat ben de olmadığını sen de biliyordun. Böyle olduğu halde onlarla birlik göründün. Bir gün beni müdafaa etmedin. (*Gittikçe coşarak*) Bile bile pis şeyleri ilaç diye içmek, adi sokak karılarının önüne diz çökerek dualarını, tedavilerini kabul etmek, türbelerde yalın

ayak, gözlerin bağlı değirmen çevirmek.. Sade bunlar ben ruhta bir kadını öldürmeğe yeterdi. Halbuki siz daha ileriye gittiniz. Çocuğum olmazsa beni sokağa atmakla yahut üstüme ortak getirmekle itham ettiniz. Son bir ümit ile ayaklarına kapandım. Bana elini uzatmadın. Salâhattin, ben senden ümit beklerken sen başka maceralara hazırlanıyordun.. O vakit işte kendimi kaybettim. Yuvası yıkılmış

bir hayvanın sevkî tabiisiyle kendimi müdafaa ettim (*Düşünceli, gözleri dalgın*) Artık hepsini biliyorsun.

SALÂHATTİN – (*Şakaklarını parmaklarının arasında sıkarak*) Lakırdı.. Lakırdı... Lakırdı.. Ben zavallı sersem.. Zavallı budala...

(*Reşat Nuri Güntekin, 83-85, Bas. Haz. Muzaffer Uyguner, 1967*)

**DENEME, ELEŖTİRİ,
EDEBİYAT TARİHİ**

YENİLEŞME AŞAMASINDA

“Edebiyat-ı Cedide”ciler batı edebiyatını tanıdıkça, kendilerinden önce, “resmi yazışma” dilinden bağımsız bir düzyazının varlığını, ortaya koymaya çalışan Şinasi-Namık Kemal kuşağının çabalarını doğrulama olanağı bularak, “gazete makalesi”nden ayrı bir yazı dilini yaratma aşamasına gelmişlerdi. Şiirle, öykü ve roman türlerinde çalışan kalemler edebiyatın iç sorunlarını işleyen batılı yazarların, düşün adamlarının yazılarını çevirme gereksinmesini duyuyorlardı. Halit Ziya, romancı olarak ün kazanmadan önce bir Fransız edebiyatı tarihi (*Garpten Şarka Seyyale-i Edebiye*, 1885) yazmış, Hüseyin Cahit “Servet-i Fünun”da Taine’in sanat ve estetik görüşleri doğrultusunda makale dizileri yayımlamıştı. Ahmet Şuayip’in aynı dergide “Hayat ve Kitaplar” genel başlığı ile çıkan makaleleri, Cenab Şehabettin’in “Fransız Edebiyat-ı Cedidesine Dair”, “Sembolizm Nedir”, “Biraz Psikoloji” gibi yazıları (1895-96) resmi yazışma ve gazete makalesi dilinden ayrı bir beğeni çizgisinde görünüyordu.

II. Meşrutiyet döneminin edebiyat dergilerinde ortaya çıkan yeni kuşağın öncüleri bu gelişmelerden yararlanarak üslup sorunlarını tartışma gereği duydular. “Fikret’in şiiri”, “Halit Ziya’nın romanı”, “Cenab’ın nesri” gibi sorunlar ortaya atıldı. Batının dil mantığı, XX. yüzyıl kuşağını, Namık Kemal’in ilk girişimlerinden daha yüksek bir düzeye getirmiş, öykü ve roman dili, mensur şiir dili, oyun dili, felsefe dili gibi ayrımlara gereksindirmişti.

“Rebap” (1912) dergisinde kümelenerek “Genç Kalemler” hareketine karşı çıkan yazarlar bile eleştirilerini bir beğeni düzeyinin yitirilmesinden kaygılanma temeline indirgiyorlardı. Ne ki toplumun ortak malı dil, hangi anlayışa bağlı çabalardan kaynaklanmış olursa olsun, kendisine yaraşan

olanaklara kavuşmuşsa: etkisini genişletme gücüne ulaşıyordu.

Bu nedenle XX. yüzyılın ilk çeyreği bir yandan edebiyat kuramlarını öğrenme, bir yandan da deneme eleştirme dilinin oluşum evresi olma özelliği kazandı. Bu evrenin en verimli kalemlerinden biri *Hac Yolunda* (1909), *Ev-rak-ı Eyyam* (1914), *Nesr-i Harp*, *Nesr-i Sulh* ve *Tiriyaki Sözleri* (1918), *Avrupa Mektupları* (1919) yapıtları ile Cenab Şehabettin'di. Nedir ki, kendi çağdaşlarının bile bir külfet, bir lüks veya süs hissini verdiğini söyledikleri (Hüseyin Cahit Yalçın, *Diyorlar ki*, sf. 93, 1918) bir düzyazı anlayışı vardı Cenab'ın. Yazmaktan çok yazdığını göstermek istiyor gibiydi. Yahya Kemal'in deyişiyle, düşünceleri gibi üslubunun da Osmanlılıktan kurtulamayışı "Türk Yurdu", "Yeni Mecmua" gibi dergilerde çağdaşlaşan dil anlayışının örneklerini veren yeni kalemlerin beğenisine ters düşmesinin başlıca nedeni oldu.

Mehmet Akif de, 1910-1911 yıllarında "Sebilürreşad"ta "Edebiyat Bahisleri" başlığı altında, "irşad", "tasvir", "teşbih", "plan", "icad", "mevzu" gibi edebiyatın iç sorunlarına ilişkin yazılar yayımladı. "İstedğimiz Edebiyat" yazısında dilimizin "taklit zincirlerinden" bağımsız bir varlık gösteremediğinden yakınlıkla eski çağlarda doğuya, XX. yüzyılda batıya öykünmenin yanlışlığını vurguladı.

Öykü ve romanlarının yanı sıra "İkdam", "Dergâh" gazete ve dergilerinde çıkan eleştirilerinde dil ve üslubunu giderek arındırmayı başaran Yakup Kadri, "Peyam-ı Edebiye"de başladığı yazılarını "Dergah"ta sürdüren Yahya Kemal, Ziya Gökalp edebiyat kuramlarına açılma evresinin başlıca kişileriydiler. Özellikle dilin yeni olanaklarını güç beğenir bir seçmeyle benimseyen Yahya Kemal eleştirmelerinde, şiir ve roman üzerindeki genel kuramlara dayanan yazılarında, edebiyat söyleşilerinde hem yeni sorunlar getirdi: hem yenilenme aşamasındaki düzyazı dilinin yapısal anlamda yenilenmesine yardımcı oldu. Özellikle "Dergâh"taki yazıları, bu dergi çevresinde toplanan Ahmet Hamdi, Nurullah Ataç, Hasan Âli gibi genç yazarlara yeni bir düzyazıyı oluşturma olanağını yaratacak yolları gösterdi.

"... Vezinler ister aruz olsun ister hece cansız birer âlettirler; tıpkı mûsiki âletleri gibi. Vezinler madem ki vardırılar, ahenge muhakkak el-verişlidirler; çünkü vücutları başka türlü tefsir edilemez. Medeniyette her âleti ihtiyaç yarattığı gibi vezinleri de hissiyatı teganni etmek ihtiyacı yaratır. Bizde havassın kullandığı aruzu Arap, halkın kullandığı heceli vezinleri Türk, hisleri teganni etmek ihtiyacıyla, kimbilir kaç asır sinelerinde yoğura yoğura yarattılar? Bu iki veznin ahenge kaabiliyeti birbirlerinden ne fazla ne eksik; son şekillerinin asırlardan beri bir türlü değişmediğini de gösteriyor ki, ahenge kaabiliyetleri tamdır."

(*Dergâh*, 5 Şubat 1922, *Edebiyata Dair*, sf. 116)

Bu bulunduğu yerde rahat ediyor izlenimini veren tümce düzenini Yahya Kemal'le birlikte dönemin az sayıda yazarında görebilme olanağı vardır.

Edebiyat Tarihi Alanında

Eski edebiyatımızda tezkirecilik olarak adlandırılan kişilerin yaşam öykülerini yazma geleneği XIX. yüzyılın sonlarına doğru yeterli görünmemeye başlamıştı. İlk kez Şinasi, "Tasvir-i Etkâr" gazetesinde yayımladığı bir makalede tezkireciliğin eksik yanlarını belirtirken, özellikle şairlerin yapıtları üzerinde gereken ölçüde değerlendirme yapılmamasını eleştiriyor, edebiyat tarihinin nasıl olması gerektiği konusunda da görüşler getiriyordu (1863). Tanzimat döneminin öteki edebiyatçıları bu görüşleri benimseyerek tezkirecilik geleneğini sürdürmediler. Ziya Paşa, Acemce, Arapça, Çağatayca şiirlerden derlediği 3 ciltlik antolojisini (*Harabat*, 1874) yayımladı. Sonra Ebüzziya Tevfik, *Nümune-i Edebiyyat-ı Osmaniye* (1876, 6. bas. 1913) adlı düzyazı antolojisini düzenledi. Daha önceki yüzyılların yazarları ile birlikte Akif Paşa, Şinasi, Ziya Paşa, Sadullah Paşa, Namık Kemal gibi XIX. yüzyıl yazarlarının düzyazılarından oluşan bu antolojide kişilerin yaşam öyküleriyle birlikte sanatları üzerinde değerlendirmeler yapılıyordu.

Edebiyat tarihine geçiş dönemi sayabileceğimiz bu yıllarda Recaizade Ekrem'in "batı sanat ve estetik telakkilerine yaklaşılarak" yapıtları anlam ve üslup açılarından değerlendirdiği (Prof. N. Halil Onan) *Tâlim-i Edebiyat* (1879'da taşbasmalı, 1881), Süleyman Paşa'nın *Mebani-ül-inşa* (Edebiyat Bilgileri, 1874), Muallim Naci'nin *İstilat-ı Edebiye* (Edebiyat Terimleri, 1889), *Osmanlı Şairleri*; Beşir Fuad'ın *Victor Hugo* (2 cilt 1886), *Voltaire* (1886); Abdülhalim Memduh'un *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* (1888) yapıtları çıktı.

1900-1915 yılları arasında edebiyat tarihi anlayış, yöntem ve verimlilik yönlerinden XIX. yüzyılın son çeyreğindeki çalışmalardan büyük bir ayrım göstermedi. Mithat Cemal'in *Nefais-i Edebiye* (1911), Abdülhalim Memduh'un *Anthologie de l'Amour* adıyla Fransa'da basılan (1905) *Türk Aşk Şiirleri* antolojilerinin yanı sıra Faik Reşat'ın *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* (1910), Reşit Süreyya'nın *Edebiyat-ı Cedide* (1910), İbrahim Necmi'nin (Dilmen, 1889-1945) *Edebiyat Tarihi Dersleri* (2 cilt, 1912), İsmail Safa'nın *Muhakemat-ı Edebiye* (1913) kitapları edebiyat tarihine yönelik başlıca yapıtlar arasında görüldü.

Adı "Fecr-i Âti Topluluğu"na katılan sanatçılar arasında duyulan Şehabettin Süleyman (1885-1921) yazarlığının ilk evresinde öykü ve oyun yazarı olarak biliniyordu. Sonra "Rebap" (1912) dergisinde "Genç Kalemler" hareketine karşı ortak bir eleştiri cephesi kurmaya çalıştı. Hüseyin Rahmi'nin *Cadı* romanının çıkışında, dergisinde gerçekçi roman ve halk için edebiyat anlayışını alaya alan yazılar yayımladı. Yakın arkadaşı Yakup Kadri'nin deyişiyle "her şeyi inkârda çok ileri giden bir mizaç adamı" olan Şehabettin Süleyman, ilkin *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* (1910) kitabıyla

edebiyat tarihine yöneldi. Namık Kemal ve Abdülhak Hamit'in yaşamları ve sanatçı kişilikleri üzerine kitaplar çıkardı (1913). Mehmet Fuat (Köprülü) ile birlikte dönemin liselerinde okutulan *Mâlûmat-ı Edebiye*'yi (2 cilt, 1914-15) hazırladı.

Divan şairleri üzerinde yoğunlaştırdığı ilk çalışmalarıyla tanınan İbn-ül Emin Mahmut Kemal (İnal, 1870-24 Mayıs 1957) İstanbul'da doğmuş, özel öğrenim görerek yetişmişti. "Tercüman-ı Hakikat", "Asır", yönetimi-ne katıldığı "Resimli Gazete", "Mütalea" dergi ve gazetelerinde yazdı. Divan-ı Hümayun Büyükelçiliği, Türk-Islam Eserleri Müzesi Müdürlüğü görevlerinde bulundu. Bu dönemde basıma hazırladığı Şeyhülislâm Yahya, Leskofçalı Galib, Hersekli Arif Hikmet (1918) divanlarındaki uzun inceleme yazılarıyla şairlerin kişilikleri ve sanatları üzerinde geniş bilgi verdi. Cumhuriyet döneminde çıkan *Son Asır Türk Şairleri* (12 fasikül, 1931-1942) adlı yapıtı bu türdeki kaynak kitaplardan biri olarak kabul edildi.

MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ

Cumhuriyet'ten önce kişiliğini kabul ettiren edebiyat tarihçilerinden biri de Mehmet Fuat'tır (Köprülü). İstanbul'da doğan (4 Aralık 1890) Köprülü, ortaöğrenimini Ayasofya Merkez Rüştiyesi ile Mercan İdadisi'nde tamamlamış, bir süre de Hukuk Mektebi'nde okumuştur. Edebiyata lise öğrencisiyken şiir deneyleriyle başladı (Musavver Terakki dergisi, 1905). Mercan, Kabataş, Galatasaray liselerinde edebiyat öğretmenliği yaptı (1910-13). Darülfünûn'da Türk edebiyatı, Güzel Sanatlar Mektebi'nde, İlahiyat Fakültesi'nde tarih okuttu. Kars'tan milletvekili seçilerek parlamentoya girdi (1935). Milletvekilliği görevinin yanı sıra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde ve Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki profesörlük görevine devam etti. Siyasal Bilgiler Okulu'nda Türk Müesseseler Tarihi dersi verdi. Bu görevlerinden emekli olduktan sonra Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer aldı (1945). İstanbul'dan milletvekili seçildi (1946). Partisi iktidara geçince Dışişleri Bakanlığı yaptı. 1957 seçimlerinden sonra DP'den ayrıldı. 27 Mayıs 1960'da Yassıada'da yargılandı, beraat etti. Yeni Demokrat Parti'yi kurdu. İstanbul'da öldü (28 Haziran 1966).

1908'den sonra sürekli olarak Mehâsin ve Servet-i Fünun dergilerinde yazan Köprülü, ilkin "Fecr-i Âti Topluluğu"na katılmış (1909), bu yıllarda dil ve edebiyat anlayışı yönünden "Edebiyat-ı Cedide" beğenisine bağlı görünmüştür. Özellikle 1911'lerde Servet-i Fünun dergisinde yayımladığı makaleler "Genç Kalemler" hareketine karşı olanlardan ayrılmadığı evrenin ürünleridir. Bu yazılarında Cenab Şehabettin ve Halit Ziya'nın bol terkipli düzyazı anlayışına hayranlığını belirtir (16 Şubat 1911, sayı 1082) ve "Milli Edebiyat" düşüncesini, "şüphesiz izalesini elzem addettiği" "mahdud telâkkilerden biri" olarak tanımlar (5 Mayıs 1911, sayı 1094). Bir süre hece

ölçüsüne karşı aruz ölçüsünü savunarak hecenin “basit ve ahenkten mahrum” olduğunu yazar. Yazdığı şiirler de bu beğeniler doğrultusundadır.¹

Nedir ki, çağdaşlaşma aşamasındaki bir toplumun geçirmek zorunda olduğu dönüşümleri yerine oturtamadığına tanıklık eden bu soy düşüncelerinin, özellikle Darülfünûn’a atandıktan sonra, değiştiği, dil ve tarih kavramlarını, Türk Yurdu’nda yazan ulusçular gibi anlamaya başladığı görülür. “Hece Veznine Dair” adlı yazısına (Turan, 1 Ekim 1915, *Köprülü’den Seçmeler*, sf. 12-15, 1972) dayanarak bu evrede sahip çıktığı görüşler şöyle özetlenebilir:

1) Milli vezin, aruz vezni önünde yerini daha çok sağlamlaştırmıştır. Türkçenin en eski ve tabii vezni hece veznidir. İslamiyetin etkisiyle aruz yüksek sınıfların edebiyatına girdikten sonraki dönemde de yine halkın malı olmakta devam etmiştir. İlkel bir durumda kalmış olsa bile, “ruhumuzdan kopmuş, samimi, milli bir mahsuldür.”

2) Dili sadeleştiren, Türkçeyi yabancı kuralların egemenliğinden kurtararak bağımsız bir dil durumuna getiren “milli cereyan” yeni değerler yaratmakta, her gün daha güçle yabancı etkilerden kurtulmaktadır. Artık Fikret-Halit Ziya kuşağının süslü ve yapmacıklı dili bırakılmış, Fransız edebiyatından alınan örnekler de değerini yitirmiştir. Yeni gereksinmelerin doğuş nedenlerini kavrayamayanlar, bu gereksinmelerden hangi sonuçlar çıkacağını anlayamamaktadırlar. Bunlar, gözleri ölmüş yüzyıllarda kalan, çağdışı kişilerdir.

Fransız toplumbilimcisi Gustave Le Bon’un (1842-1932) tarih görüşlerinden yararlanan Köprülü, Şehabettin Süleyman’la birlikte hazırladığı-*Yeni Osmanlı Türk Edebiyatı* (1912) adlı kitabında, edebiyat tarihinin çevre araştırması, yazarın kişiliği ve yapıtlarının çözümlenmesi, edebiyat dönemlerinin özelliklerinin belirtilmesi gibi koşullara uyularak hazırlanması gerektiğini öne sürer. Kitapta bu savlara uyulmuş, Türk edebiyatının Anadolu’daki oluşma evresi öncesinden XVIII. yüzyıla kadarki dönemler “tasavvuf devri, saray devri, kemal devri, fikri devir” biçiminde ayırmalar yapılarak incelenmiştir. Ayrıca her dönemin sonunda siyasal ve toplumsal yaklaşımlara özen gösterilerek, dilin evrimi üzerinde bilgiler verilmiştir (Agâh Sırrı Levend).

“Türk Edebiyat Tarihinde Usul” (*Bilgi Mecmuası* I, sf. 3-52, 1913), “Türk Edebiyatının Menşei ve Türk Edebiyatında şık Tarzının Menşei ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe” (*Millî Tettebbular Mecmuası*, sayı 5, 1915) gibi yazılarında ise tarih görüşlerine yön vererek yöntem uygulamasına geçmeye çalışmış, “Yeni Mecmua”da yayımladığı makale (*Millî Edebiyat*, sayı I) ve araştırma yazılarında divan ve halk şairlerinin kişi-

1. Halil Vedat Fıratlı, *İlim Zihniyeti ve Meslek Ahlakı*, Oluş dergisi, (sayı 10, 5 Mart 1939).

likleri ve sanatlarını incelemiştir. Alman, Fransız ve Macar “şarkiyatçı”ları tarafından övgüyle karşılanan *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (1918, 1966) adlı kitabı bu dönemin en başarılı çalışması olarak kabul edilir.

Cumhuriyet döneminde Türkiyat Enstitüsü’nü (1924) ve Türkiyat Mecmuası’nı (1942) kuran Köprülü, *İslâm Ansiklopedisi*’ne geniş ölçüde (71 makale) katkıda bulunmuştur.

YAPITLARI: *Hayat-ı Fikriye* (Makaleler, 1909), *Mektep Şiirleri* (Antoloji, 1918), *Tevfik Fikret ve Ahlâkı* (İnceleme, 1918), *Nasreddin Hoca* (Manzum öyküler, 1919), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (1919, 1966), *Türk Edebiyat Tarihi* (1920-21, 2. bas. 1926-28), *Milli Tarih* (1921), *Türkiye Tarihi I*, (1923), *Bugünkü Edebiyat* (1926), *Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divan-ı Türki-i Basit* (1928), *Erzurumlu Emrah* (1929), *Onyedinci Asır Saz Şairlerinden Gevheri* (1929), *Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi* (1930), *Türk Saz Şairleri Antolojisi* (1930, 1939, 1940), *Eski Şairlerimiz, Divan Edebiyatı Antolojisi* (1931), *Saman Oğulları* (1933), *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar* (1934), *Eski Şairlerimiz* (1934), *Fuzuli* (1934), *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi 1* (1935), *Yıldırım Beyazıd’ın Esareti ve İntiharı Hakkında* (1937), *Orta zaman Türk Hukuki Müesseseleri* (1937-1938), *Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti* (1938), *Gevheri* (1939), *Türk Şairleri, İndeksler ve Sözlükler* (1939), *Âşık Dertli* (1940), *Âşık Ömer* (1940), *Karacaoğlu* (1940), *Türk Saz Şairleri I-IV, İslam Medeniyeti Tarihi* (Çeviri, 1940), *Altın Ordu’ya Ait Yeni Araştırmalar* (1941), *Orta zaman Türk-İslam Feodalizmi* (1941), *Ali Şir Nevai* (1941), *Yeni Fariside Türk Unsurları* (1942), *XIII. Asırda Maraga Rasathane Hakkında Bazı Notlar* (1942), *Uran Kabilesi* (1943), *Osmanlı İmparatorluğu Etnik Menşei Meseleleri* (1943), *Kayı Kabilesi Hakkında Yeni Notlar* (1944), *Demokrasi Yolunda* (1964), *Edebiyat Araştırmaları* (1966).

KAYNAKLAR: *Fuat Köprülü Armağanı* (1950’ye kadarki yayımlarının tam listesiyle kişiliği üzerine yazılar, 1953); Hasan Âli Yücel, *Edebiyat Tarihimizden* (cilt 3, 1957); Prof. Dr. Fuat Köprülü’nün yazıları için basılmış bibliyografyalar, *Türk Yurdu* (Haziran 1968), *Orhan Köprülü, Köprülü’den Seçmeler* (1972).

DENEME, ELEŞTİRİ, EDEBİYAT TARİHİNDEN ÖRNEKLER

MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ

BAŞKA MİLLETLER NE YAPIYOR?

Memleketimizde ilmin lüzum ve faydaları, şimdiye kadar, yalnız şekli bir surette anlaşılmış ve hiçbir zaman o ihtiyaç hakikî bir surette hissedilmemiştir. Halbuki bugün milliyetin feyiz veren ve hayatla dolu olan cereyanı bizde de bir ilim ihtiyacı doğurdu ki yarın bundan fikrî bir hayat uyanması ümit olunur ve muhakkaktır. Bugün mefkûreci Türk genci görüyor ve duyuyor ki, asrımız milliyet asrıdır; fakat aynı zamanda şuna kanidir ki, milliyetperverlik telâkkisi menfi bir histen ibaret kalmaz. İnsan milliyetperver olabilmek için evvelâ kendi milliyetinin neden ibaret olduğunu, yani tarihini, coğrafyasını, içtimaiyatını, lisan ve edebiyatını bilmelidir. Başka misale ihtiyaç yok: Balkan milletleri büyük Rumeli'yi kendi aralarında taksim için münakaşa ederlerken yalnız silahla değil, birtakım tarihî, lisanî ve içtimâî delillerle, istatistiklerle de mücehhez idiler. İlmî tetkikler onlara her hususta rehber oluyordu. Bugün, muhtelif milliyetler aynı suretle çalışıyorlar: Tarihî ve lisanî tetkikler için teşekkül etmiş mühim cemiyetler halkın şarkılarını, masallarını, meselelerini, âdetleri-

ni, itikatlarını, hukukunu zapt ve kaydederek kendi milletlerine ait her lisan-daki vesikaları toplayarak o milliyetin ruhiyatını, tarihini, dinini, ahlâk ve hukukunu, lisanını meydana çıkarıyorlar. Bu suretle lisan ve milliyet dinç kalıyor, yâni o milletin varlığı bütün beşeriyete karşı ispat ediliyor.

Muhtelif milliyetlerin lisan ve mazisi hakkında XIX. asır esnasında çok mühim tetkikler yapıldı. Bilhassa Şark tetkikleri çok mühim bir mevki kazandı: İngiltere hükûmeti, Hindistan ve Tibet hakkında, Rusya, Moğolistan ve Türkistan hakkında, Fransa hükûmeti, Çin Hindi ve Şimâli Afrika hakkında, Alman âlimleri de, Arabistan ve bütün İslâm âlemi hakkında birçok tetkikler yaptırdılar. Akademiler, keşif ve seyahat heyetleri, hususî komisyonlar, Şark lisanları mektepleri, ilmî mecmualar tertip ve tesis edilerek maddî büyük fedakârlıklar yapıldı. Folklor mütehassıslarından "Van Gennep" bu gibi tetkiklerin son zamanlarda kespettiği genişlik ve ehemmiyete iki sebep gösteriyor; evvelâ milliyetperverliğin terâkkisi ve milî âlimlerin bu tarz çalışmaya hayatlarını hasretmeleri, sâniyen sömürgecilik siyasetinin büyük bir ehemmiyet kazan-

ması ve her hükümetin ele geçirdiği müstemlekeyi lâyıkiyla öğrenmek ve ona göre bir idare şekli tatbik etmek için birçok âlimleri bu kabil tetkiklere memur eylemesi. Biz bu iki sebebe üçüncü bir sebep daha ilâve edebiliriz: iktisâdî faaliyetin akıllara hayret verici bir surette artması ve mahsullere bir mahreç bulmak ihtiyacı. Filhakika sömürge siyasetinin ruhu da bundan başka bir şey değilse de, ondaki iktisâdî hulûl, siyâsî hulûl ile beraber olur. Halbuki maddeten ve siyâseten hiç bir hulûl eseri mevcut olmadığı halde, sırf iktisâdî hululler kabildir. Şarkiyat tetkiklerinin iktisâdî meseleler ile ne kadar alâ-kadar olduğunu anlatmak için, Avrupa'da intişar eden en mühim İslâm mecmuasının "Hamburg" Ticaret Oda-sı'nın yardımı ile çıktığını söylemek kâ-fidir.

İşte bütün bu tafsilâttan anlaşılabilir ki milliyetlerin teşekkül ve yükselmesi hususunda en büyük vazifeyi ifa eden millî ilimlerden yabancılar, ecnebiler de tamamen mâ'kûs bir surette istifade edebilirler. Az çok medenî, kuvvetli bir hükümet yeni bir müstemleke elde etti mi, orada nasıl bir idare tarzı tesisi icap ettiğini kararlaştırmak için derhal âlimlerin, araştırmacıların yardımına mürâca-at ediyor. Onlar bir taraftan yazılı vesikaları zapt ve kayd ile beraber diğer taraftan da o memleketin her tarafını yorulmaz bir metanetle geziyorlar, halk arasında uzun müddet yaşıyorlar ve nihayet onların tarihini, âdetlerini, ahlâkını, hukukunu, dinini, lisanını, şarkıla-

rını, masallarını toplayıp birleştiriyorlar. Rus hükümetinin muhtelif yerlerde "Türkiyât" müesseseleri vücuda getire-rek Türk milliyetini, Türk tarihini, Türk lisan ve edebiyatını tetkike çalışması ve bunun için her sene binlerce lira fedakârlık etmesi acaba ne içindir? Çar hükümetinin Türk milliyetini canlandırmak maksadıyla çalışmadığı çok açıktır. Onun maksadı Türklüğü tamamiyle ve iyice anlayarak, muhtelif vasıtalarla onu parçalamak, Türklüğün ilerlemesini meneden âmilleri anlayarak onları her suretle devam ettirmek, hulâsa vereceği zehri hastanın bünyesine göre en müessir olabilecek neviden seçmek içindir. Bir memleketi, bir milleti bilmeden orada hükümet sürmek, orası için kanunlar yapmak, idarî ve içtimâî müesseseler vücuda getirmek kabil değildir. Çarın cidden büyük bir maharetle idare edilen karanlık niyetli hükümeti bile ilmin bu husustaki ehemmiyetini lâyıkiyla anlamıştır.

Herhangi bir millet için, kendi millî ilimlerinin yabancılar tarafından ve pek tabii hiç de iyilik düşünmeyecek bir tarzda tetkik edilmesi, itiraf etmeli ki, millî bir felâkettir. Bugün Türklük hakkında tetkiklerde bulunan Garp âlimleri hakkımızda ne kadar iyi düşünür, tarafsız, ciddi davranırlarsa davransınlar bizim o çalışmaya iştirak şöyle dursun, hatta o mesaiden bile gâfil kalmamız kadar büyük bir cürüm, bu kadar tabii olmayan bir hal tasavvur edilemez. (Turan gazetesi, 1914-18 arası; *Köprülü'den Seçmeler*, 1972)

İBRAHİM NECMÎ (DİLMEN)

EDEBİYAT TARİHİNİN
MÂHIYETİ

Tarih, bir milletin muayyen bir saha-ya âit olan geçmiş hâdiselerini sâbit bir usûle tehan tetkik eder. Siyasî ve askerî vak'aların sebepleri ve sûret-i cereyan-ları vesikaların tenkit ve mukayesesıyla tetkik edilerek "tarih-i siyâsî" vücude getirildiği gibi, içtimâî hâdiselerin sûret-i tahaddüsleriyle sebepleri de aynı su-retle tahlil olunarak "tarih-i ictimâî" sahasına girilmiş olur. Bir milletin ictimâî tezâhürleri arasında en mühim tecellilerden biri de "edebiyat"tır. Umûmî bir telâkki ile "edebiyat" kelimesinden, söz vasıtasıyla tezâhür eden her nevi hâ-disât-i fikriyye ve rûhiyye mâhâsı an-laşılır. Husûsiyle edebiyat tarihi tetkik olunurken her devrin edebiyatına ve o edebiyatın avâmil ve evsâfına bi-hakkın intikal edebilmek lüzumu, onları vücu-de getiren ictimâî sebepleri araştırmak mecburiyetini tevliid eder. Bu nokta-i nazardan edebiyat tarihi bir milletin ha-yat-ı fikriyyesinin tarihi demektir.

Tarih-i edebiyat da, diğer tarih kısım-ları gibi, vesikalara istinad olunur. Ay-nı hâdisе hakkında elde mevcut muhte-lif vesikaların takrib ve mukayesesı ve o devre âit malumât-ı umûmiyyeye istinâ-den bu vesikaların intikadı, bize tedkik ettiğimiz hâdisе hakkında hakikate mümkün mertebe en karib bir fikir ve-rebilir. Tarih-i edebiyat tedkikatında bize rehber olacak vesikalar, doğrudan doğruya tarihî menbalardan alınacak malûmât ile edebî metinlerden ibarettir. Şu vesikaların tenkidinde esas ittihaz

edeceğimiz düstûrlar da, içtimâî ve umûmî hayatın edebiyat üzerindeki te-sirleri ile edebî hadiselerin sebepleri hakkında icrâ edilecek tetkiklerin neti-celeridir.

Tarihî menbalardan alınacak malû-mât, bize meselâ tetkik edeceğimiz şâir veya muharririn hayatı, içinde yaşadığı muhit, zamanının icâbatı, hüviyet-i zâ-tiyyesi; yahut tetkik edeceğimiz meslek-i edebînin sûret-i zuhur ve tekâmülü, vücuda getirdiği başlıca âsâr, icra ettiği tesirât; veyahut tetkik edeceğimiz dev-rin muhtelif edebî hâdiseleri, bunların nasıl tahaddüs ve ne suretle tekâmül ey-ledikleri, eserleri ve tesirleri hakkında muayyen fikirler bahş eder. Edebî me-tinlerin, yani o zamandan kalma eserle-rin tetkiki, tarihten alınan bu malûmatı tenkit ve tashihe, hattâ tadîle hâdim olur. Tarih-i edebiyatta husûsiyle bu metin tedkikâtının pek büyük bir ehem-miyeti vardır. Diğer tarih kısımlarında mâziye âit vak'alar, müverrihin gözü önünde değildir; o vukuâtı ancak hatı-raları, emmareleri, yâdigârları vasıta-sıyla tetkik edebilir. Fakat edebiyat mü-verrihi, asıl edebî vak'ayı metin şeklin-de eli altında bulundurur. Muayyen de-virlere âit tetkiki, o devir edebiyatı ve üdebâsı hakkında tarihlerin veremediği bir çok malûmâtı tesbite hâdim olur.

Tarihî ve edebî vesikalardan alınacak malumât, muayyen bir devir edebiyatı-nın tahlili demektir. Bu vesikaların tet-kikiyle taayyün edilen edebî unsurlar, tenkit vasıtasıyla tekrar terkib edilerek ilmi bir mahiyet alır. Bu yoldaki tenkit

ise, her edebi hâdiseyi sebepleri ve diğer hadiselerle olan münasebâtı itibarıyla tasnif ederek edebi ceryanları bir kül ve bir silsile hâlinde terebbu etmek demektir. Bir devirdeki umûmî hayat, irikâdât, kabul edilmiş telâkki tarzları, âdât ve ahlâk, o devir edebiyatı üzerinde icrayı tesir eden birer âmildir. Bunun için edebiyat tarihini tetkik ederken yalnız üdebanın hayat ve şahsiyetini ve eserlerinin mahiyetini tayîn ile iktifa edilmez; belki bunlarla mensub oldukları muhit ve zaman arasındaki münasebetler de tahlil olunur.

Edebiyat, efkâr ve hissiyatı lisan vasıtasıyla ifâde eder; lisan ise milliyetin hemen en mühim bir alameridir. Binaenaleyh edebiyat, her şeyden evvel tamamiyle milli bir hadisedir ve bütûn milli rezâhürlerle muvâzî ve mütevâzin olarak tekâmül eder. Bu cihetle edebiyat tarihi, devlet fikri etrafında değil, millet fikri etrafında temerküz ettirilmek lâzım gelir. Öreden beri müverrihlerimizin müstakil bir Osmanlı edebiyatı tasavvur etmeleri, üç lisandan mürekkep bir Osmanlı lisanı tevehhümü gibi, yanlış bir düşüncedir. “Osmanlı” kelimesine iki türlü mânâ vermek mümkündür: Eğer bu kelime, devletimizin ilk teessüs devirlerinde olduğu gibi, Türk milletinin muayyen bir kısmına alem olarak ismal olunursa, umûmî Türk edebiyatı dahilinde bir cüz olmak üzere bir “Osmanlı edebiyatı” mevcuttur. Fakat “Os-

manlı” kelimesiyle muhtelif milletleri derâguş eden imparatorluk fikri kasdedilirse, o halde bu imparatorluk dâhilindeki her milletin kendi lisanıyla kendi hissiyat-ı milliyesini ifade eden ayrı ve müstakil birer edebiyatı vardır; yoksa umûmî bir “Osmanlı edebiyatı” yoktur. Bizim derslerimizde tetkikiyle meşgul olacağımız edebiyat tarihi de birinci mânâ ile Osmanlı Türklerinin tarih-i edebiyatıdır.

Bu tarihi edebiyat, umûmî Türk tarih-i edebiyatının bir kısmı olmak itibarıyla evveleminde Türk edebiyatının tarz-ı tekâmülüne kısa ve ictimâî bir nazar atf etmek, sonra da Osmanlı Türklerinde bu edebiyatın cereyanlarını, tahavvüllerini tekkik eylemek lâzım gelir.

Maateessüf edebiyat tarihimiz, şimdiye kadar bi-hakkın tetkik ve tedvîn edilmiş değildir. Hele mâziye doğru uzaldıkça vesikalar ve eserler de gittikçe zulmetlere karışarak ciddi terebbuları pek müşkil bir hâle getirmektedir. Şimdiye kadar tarih-i edebiyata müteallik olarak kaleme alınan eserlerimiz, eski üdebamızdan bazılarının bir devirde yetişmiş üdebâ ve şuârânın elifba tertibiyle tercüme-i hallerine dair verdikleri şüpheli ve gayr-ı muayyen malûmâtı hâvi “tezkire-i şuârâ”larla son asır esnasında telif ve neşr edilmiş birkaç parça kitaptan ibarettir.

(*İbrahim Necmi Dilmen*, sf. 29-31. Haz. Doç. Dr. Kâzım Yetiş, 1989)

ZİYA GÖKALP

TEVFIK FİKRET
VE RÖNESANS

Toplamlar arasında ciddi karşılaştırmalar yapılnca, bütün toplumların aynı dönemlerden geçtiği görülür. Kimileri, toplumlar arasında bu gibi karşılaştırmaların yapılmasını yerinde bulmuyorlar. Oysa her bilim, bir tür olayların arasındaki karşılaştırmalardan doğduğu gibi, toplumbilim de ancak toplumlar ve toplumsal olaylar arasındaki karşılaştırmalardan doğabilir. Toplumsal karşılaştırmaları kabul etmemek, toplumbilimi kökünden yadsımak demektir. Bununla birlikte, her bilimin başlangıcında olduğu gibi toplumbilimin de başlangıcında yapılan karşılaştırmalar da eksiklikten kurtulamaz. Olgunlaşmış sınıflamalar ve tanımlar ancak bilimin son döneminde yapılabilir, böyle bir olgunluğu, ilk döneminde bulunan bir bilimden istemek yerinde değildir.

Toplamlar arasında, ümmet dinine ve ümmet uygarlığına girebilmiş olanlar üç takımdır: Hıristiyan budunlar, İslam budunlar, Budist budunlar.

Hıristiyan budunların tarihsel gelişimi daha iyi incelendiği için, geçirmiş oldukları toplumsal aşamalar, öteki iki takıma da örnek olabilir. Germen budununu ele alalım. Germenlerin önce “oymak” döneminden, ikinci olarak “budun” döneminden geçtikten sonra, üçüncü bir dönem olmak üzere, Hıristiyan ümmetinin dinine ve uygarlığına girdiğini görüyoruz. Bu döneme aynı zamanda “ortaçağ” adı veriliyor. Germenlerin İtalya’yı, izleyerek dördüncü

bir dönem olmak üzere “Rönesans” a geçtiklerini de görüyoruz. “Rönesans” ümmet döneminin dinsel ahlâkı ile, dinsel uygarlığı ile artık bağdaşmama ya başlayan toplumların “layık” bir sanata, layık bir ahlâka, layık bir uygarlığa özlem duyup buna göre davranmasından başka bir şey değildir. Bu layık uygarlık eski Yunan ve Lâtin yaşamında görülmüştü. İtalyanlar, her ulustan önce bu gereksinmeyi duyarak yaşam için yeni bir anlayış, sanat, ahlâk, hukuk ve siyaset alanlarında yeni görüşler edindiler. Bu yeni yaşam için örnek olarak Hıristiyanlıktan önce Yunan ve Lâtin uygarlıklarını almışlardı.

Bütün Avrupa toplumları da yavaş yavaş İtalya’nın arkasından giderek bu dördüncü döneme girdiler. Bu dönemde egemen olan anlayış “İnsancılık” ve “İnsaniyet, les humanites” deyimleriyle klasik eğitimin temelini meydana getiren insancı düşüncelerden ibarettir.

Toplumsal yaşamın bu dönemi ümmet ruhunun ortadan silinmesiyle ulus ruhunun oluşması arasında geçmesi gerekli olan bir kozmpolitik, bir uluslararasılık, kısacası bir insancılık dönemi dir.

Avrupa toplumlarında ulusçuluk akımı ancak, “Reform” ve “Romantizm” akımlarıyla doğmaya başladı. Rönesans ümmet edebiyatını ve ümmet sanatlarını yıktıktan sonra, onun yerine, örneğini Yunan ve Lâtin anıtlarında bulan klasik edebiyatı; klasik sanatı geçirmişti. Canlılığını yitirmiş olan din bağlılığına karşı beliren tepki dinin canlı olan kısımlarına haksız olarak et-

ki ettiği için, önce canlı olan dinsel duygular, gerek Rönesansa, gerek eski dinsel uygarlığa karşı iki katlı bir tepki oluşturdu. İşte bu tepkiden “Reform” denilen hareket doğdu.

Reform, gerçekte ulusal vicdanın din ve ahlâk alanlarındaki ilk belirtisiydi. Reformu yapan toplumlar ilk kez ulusal kişiliğe doğru adım atıyorlardı: Bundan sonra, toplumun budun döneminden kalıp, halkın sözlü gelenekleri biçiminde süregelen eski efsaneleri, eski masalları ve destanları klasik edebiyatına karşı ikinci bir tepki yarattı. Bundan da “Romantizm” adı verilen akım ortaya çıktı. Romantizm, ulusal vicdanın edebiyat ve sanat alanındaki belirtisiydi. İktisadi ve siyasal birleşmeler ise son belirtilerini meydana getirdi. Dikkat edersek, Türklerin de aynı dönemlerden geçtiğini görürüz. Türklerde de İslâm-ıktan önce bir oymak dönemiyle bir budun dönemi vardır. Bu dönemlere ait yaşantının tanımlanmasını Dede Korkut Kitabı’nda görüyoruz. Türkler İslâmlığı benimseyince bir ümmet dinine, bir ümmet uygarlığına girmiş oldular. Böylece eski budun edebiyatı yerine şimdi bir ümmet edebiyatı oluştu. Bizim Nevai’lerden, Âşık Paşa’lardan başlayıp da Tanzimat’a değin gelen edebiyatımız ümmet edebiyatından ibarettir. Avrupa budunlarının Rönesanstan önceki edebiyatları nasıl dinsel bir nitelik taşıyorsa bizim de bu dönemdeki edebiyatımız dayanaklarını ya mevlid gibi doğrudan doğruya dinden, yahut din bağlılığına karşı tepkiden alır. Bizim Rönesans dönemimiz Tanzimat’la başlar. Tanzimat’tan amacımız, Lâle devriyle başlayarak birkaç kez sönüp yeniden ışıldayan Avrupalılaşılmak akımıdır. Biz din-

sel bir uygarlığa karşı benimseyeceğimiz din-dışı bir uygarlığı ölü bir geçmişte değil, canlı bir şimdide yani Avrupa’da bulduk. Edebiyatta özellikle Şinasi’yle başlayan bu dönem bize dinsel anlayışların artık yaşamayan riyalı biçimlerinden büsbütün ayrı yeni bir yaşam anlayışı veriyor, yeni bir uygarlık ufku gösteriyordu. Oysa, Namık Kemal ve Abdülhak Hâmit’le devam eden bu akım eski ümmet anlayışının etkilerinden bütünüyle kurtulamadı. Edebiyatımızda yine ümmet özelliği Arap ve özellikle Acem etkileri yaşıyordu.

Bu özelliği, bu etkileri kökünden söküp çıkaran inançlı yenilikçi yalnız Tevfik Fikret oldu. Tevfik Fikret, Rönesansımızı tamamlayan, bize Avrupa uygarlığının vereceği yaşam anlayışını pürüzsüz, arı, temiz bir biçimde gösteren bir yenilikçimizdir. Şinasi’yle başlayan klâsik edebiyatımız, en olgun biçimini bu yenilikçide buldu. Fuzulî’leri Bâkî’leri, Nedim’leri bizim klâsik şairlerimiz saymak doğru değildir. Bunlar, Türklerin ümmet dönemine ait şairleridir. Ayrıca bir Batı klâsiği, bir Doğu klâsiği yoktur. Klâsik edebiyat ve sanat birdir ve yalnız Batı’da oluşmuştur. Avrupalılar eski Yunan ve Lâtin edebiyatlarını taklit ederek klâsik Avrupa edebiyatını meydana getirmişler, Şinasi’den başlayarak Fikret’e kadar gelen bizim edebiyatçılarımız da Avrupa klâsiklerini taklit ederek bizim klâsik edebiyatımızı kurmuşlardır. Kemal’i, Hamit’i, Türklerin romantiklerini saymak da doğru değildir. Yalnız bunlar, ümmet döneminin etkisinden kurtulamayan klâsiklerimizdir.

Görülüyor ki, Fikret’in gerçek görevi Rönesans hareketini gerek dilde, gerek sanatta ve ahlâkta olgunluğun son dere-

çesine getirmek olmuştur. Fikret bu rolü gereğince yerine getirdi. Fikret'in bizdeki öteki Rönesansçılardan daha çok insancı (ve insaniyetçi) olması da bu harekette çok içten bir inana sahip olduğunu gösterir. Fikret, ümmet ruhuna, ümmet uygarlığına son ve kesin vuruşu indiren büyük bir yenilikçidir. Fakat Avrupa'daki Rönesans gibi Fikret de ancak ümmet dönemine son vermek için bir görev yüklenmişti. Ulus dönemini onlar açamadığı gibi Fikret de açamazdı. Fakat Avrupa'da olduğu gibi bizde de Rönesans kesin vuruşu indirerek, ümmet uygarlığını yıkmasaydı ne Reform ne Romantizm gereksinmeleri,

ne de ulusçuluk duygusu gerçek biçimde doğmayacaktı.

Fikret, edebiyatımızı çağdaşlaştırarak, insancılaştırarak gerçek rolünü hakkıyla yerine getirmiş bir dâhimizdir. Avrupa'da klâsik öğretimin dayanağı nasıl klâsik edebiyatsa, bizde de bir öğretime temel olacak eserler Şinasi'den Fikret'e değin gelen klâsiklerimizdir. Türk Romantizmine gelince; bu ancak gelecekte Türkçülükten doğacaktır. Çünkü Romantizm edebiyatın ulusallaşması demektir.

(*Muallim* dergisi, Tevfik Fikret özel sayısı 1917. *Militan* dergisi, Ağustos-Eylül 1975 sayısından alındı).

ÖMER SEYFETTİN

YENİ LİSAN'dan

Eski Lisan

Nedir? Asla konuşulmıyan, lâtinçe, ibranice gibi yalnız kendisiyle meşgul olanların zevkine, idrakine taallûk eden bir şey.. Size bunun tarihini çabucak çizelim. Biz Asyadan Garbe, Anadolu'ya hicret etmişiz. Din ve edebiyat bize arabî, farisî öğretmiş. Hatta bir zamanlar resmi lisanımız farisî olduğu gibi, bir padişah da arapçayı bize umumî, millî bir lisan olmak üzere kabul ettirmeğe kalkışmış. Hicretimizin ilk asırlarında arabîyle farisîden bir çok kelimeler lisanımıza girmiş. Edebiyat, san'at ve dolayısıyla tezeyyün fikri arabî ve farisî kaideler de getirmiş. Türkçe müvazenesini kaybetmiş. Tabiata muhalif, son derece sun'î bir hal kesbetmiş. Fakat, nasılsa, yine aslını, esası olan fiiller ve sigaların istiklâlini muhafaza etmiştir. İşte bu istiklâldir ki, bugün bize türkçeyi tekrar eski safiyet ve tabiliğine irca etmek ümitleri veriyor.

Edebiyatımız

Bunu da kısaca söyleyelim: Tabiata muhalif edebiyatımızın birbirinden farklı muhtelif devreler geçirdiğini iddia etmek mânâsızdır. Edebiyatımızın tarihini yazanlar, tabii olmaktan ziyade sun'î veyahut taklit şaikasına mağlûp olarak bir tasnif yapmışlardır. Mutlaka devreler istiyorsanız, söyleyelim –öyle muhtelif ve müteaddit değil– ancak iki devre vardır:

1- Şarka doğru: İrana.

2- Garbe doğru: Fransaya.

Vaktiyle şarka doğru, İrana gidenleri bugün, Garbe gidenlere benzetebiliriz. Onlar sözde türkçe yazdıkları divanla-

rın yanına şöhret ve iktidarlarını teyit ve takviye etmek için bir de farisi divan yapmasını ihmal etmezlermiş. Şimdiki gençlerin fransaya manzumeler ve piyesler tertip edip iftihar etmeleri gibi... Evet birtakım Türk şairleri, hakimleri hep arapça yahut farisî lisanı üzere yazmışlar. Padişahların, hükûmet adamlarının farisî bilmeleri lâzım gibiymiş. Padişahlardan farisî divan yapanlar gelmiş. Vehbi bu lisanın kolaylıkla temsili için "Tuhfe"sini yazmış ve büyük bir hizmet ediyorum, zannetmiş.

Milli edebiyatımız

Yokmuş. Hâlâ da yok. Olanlar da muharebe ve tasavvuf tasvirlerinden, iptidâî şarkılardan ibarettir. Bu niçin? Neye bizim millî edebiyatımız yok? Sebep pek basit... İzah edelim: Edebiyat nedir? Eski nazariyeye göre "şiiir ve hayal san'atı" değil mi? Şiirler, hemen umumiyetle denenecek derecede "aşk ve muaşaka" hikâyeleridir. Aşk, sevişmek ise dolayısıyla bizde memnudur. Kim sevilir?.. On dört, on beş yaşında balığ ve güzel bir kızcağız!.. Değil mi? On beş yaşına giren bir kızı muhitimizde babasından, amca ve dayılarından, kardeşlerinden başka kimse göremez. "Tesettür" keyfiyeti buna mânidir. Bir kocalı kadın, bir dul kadın, gene bu sebeple sevilmeğe değil, hatta görülemez bile...

Şarka doğru

Araplar bedeviyet sayesinde kadınlarla muaşaka edebilmişler, hakikaten müessir ve muhrık şiirler vücuda getirmişlerdir. Bizim medenî islâmiyetimiz kadınlarla erkekleri şiddetle birbirinden

ayırdığından hakikî aşklara meydan kalmamış. Hakikî aşklar olmayınca şairler hayalleriyle muaşakaya başlamışlar. Şiirlerinde –hakikaten o basit sadeliğine mukabil– hayalin mutantan, alacalı, boş sun’iliği husule gelmiştir. Samimî hareket edenler, hakikati yazmak isteyenler de ahlaksızlıkları Bizans hislerinden mamul heykeller dikmişlerdir. Nedimin “Hamamname”si, Fazılın “Hubanname”si, Vehbinin “Şevken-giz”i, Rahminin “Name-i Dil”i gibi... Yüzlerini şarka doğru çevirerek yazan şairlerin hitaplarını, ahlalarını, ohlarını, gazellerini, gözyaşlarını umumiyetle kadınlar için zannedenler bir sünnet çocuğu kadar masumdurlar. O neslin son şairi olan Muallim Naci’nin, son neşrolunan “Hede”sini okuyunuz. Bugünkü-lerin ihtimal manasını bile bilmedikleri “Hataver, Çarebrû” gibi tabirler görece, bazı soğuk telmihlerini pek iğrenç ve ahlaksızca bulacaksınız.

Garbe doğru

Muallim Naci öldükten sonra şark devresini hakkiyle muhafaza edecek adam kalmamış. Akif Paşadan beri binasına, teşkiline başlanılan Avrupa mektebi meydan alınış. Abdülhamidin sayesinde siyaset ve ciddiyetle iştigal, külliye lağvolunduğundan bugün kendilerine “dünküler” denilen eski edebî “Servet-i Fünun” heyeti ortaya çıkmıştır. Fikretle Cenab cidden güzel, fakat son derecede milliyetimize, hissimize, zevkimize muhalif fransızca şiirler vücude getirmişler. Faik Âli, ikinci bir Abdülhak Hâmid olmağa başlamış. Halid Ziya Fransız romanlarını, hassaten René Maizeroy’ı okuyarak sayfa sayfa nakle başlamış, hasılı hiçbirisi esaslı ve mühim bir teceddüt gösterememişler,

yalnız çalmışlar, çalmışlar, çalmışlar, eserlerinin isimlerini bile fransızcadan aynen aşırımlardır. Amoure defendues, Perles noires’ları bilmiyorsanız işte bu fenadır. Zira bir gün elinize “Emil Bergerat” imzalı bir kitap geçer ve isminin “Lyre Brisée” olduğunu hayretle görürseniz o vakte kadar zihninizde büyüttüğünüz Fikret’in meşhur hitabına kendiliğinden bir isim bulamıyarak şu ufacak terkibi bile fransızcadan aşırmağa mecbur kaldığına müteessir ve mütesşif olursunuz. 35 sene evvel başlayan sadeliği öldüren onlardır. Tekellüm lisaniyle yazı lisanını yani tabii lisan ile sun’î lisanı birleştirmek değil, kilometrelerle birbirlerinden ayırmışlardır. Onların öyle mısralarına, öyle cümlelerine tesadüf olunur ki, içinde hiç türkçe yoktur. Eski lisanın fenalıklarından hiçbirini değiştirmemişler, yalnız natları, kasideleri, terkip ve terciibentleri, muhammesleri, murabbaları, gazelleri, kıt’aları bırakıp yerine sahte sonelerden müteşekkil tatsız ve eskilerden daha mânasız, mesruk bir “salon edebiyatı” vücuda getirmişler..

Bugünküler

Yani Fecriâtî... Bunların yegâne meziyeti “dünküler” namını verdikleri eski “Servet-i Fünun” kümesinin mahiyetini, tamaniyle değilse bile, nisbeten anlamış olmalarıdır. Fakat henüz kendileri de yeni bir şey yapmamışlar, ancak beğenmedikleri dünkülerin sun’î eserlerini sayfa sayfa tekrar etmişlerdir. Dünküler en kullanılmıyan kelimeleri eski kamus sayfaları arasında bularak bir muvaffakiyetmiş gibi lisana katmağa çalışırlardı ki, bugünküler yalnız bu münasebetsizliği taklit etmediler. Merhum Ahmet Şuayb Gaston Desc-

hamps'in kitabını ismiyle beraber –kendisi tetkik etmiş, kendisi terebbü etmiş gibi– türkçeye geçirip âlim şöhretini kazanmasına imrendiler, onlar da rekabete kalktılar. Acele ettiler, hiçbirisi Ahmet Şuayb kadar fransızca bilmiyordu. Anlamadan tercümeye başladılar. Bugün ilmî olarak yazdıkları, yani tercüme ettikleri sayfaları karıştırırsanız cümle değil, hatta bir çok sıyga hataları bile görürsünüz. Fakat vatanın bütün ümidi gene onlardadır. Onlar zekidirler. Çok gençtirler. Tabii okuyacaklar, çalışacaklar, tekamül edecekler, hele hiç şüphesiz asırlardan beri bizi millî bir edebiyattan mahrum bırakan eski ve sun'î lisanı terkedeceklerdir. Evet, ümidimiz onlardadır. Eskilerin hepsi öldü. Dünküler felce uğradılar. Artık yegâne nasipleri ölümdür. Eski lisanı yaşatan bugün “bugünküler”dir. Onların dünkülerini taklit etmekten vazgeçtikleri dakika hakikî bir fecir olacak, onların sayesinde yeni bir lisanla terennüm olunan “millî bir edebiyat” doğacaktır.

Hastalıklar

Edebiyatımızın mazisi, hali hakkında muhtasar fakat oldukça vâzıh bir kroki yaptık zannederiz. Görülüyor ki, şimdiye kadar millî bir edebiyat vücudunda getirmemişiz. Eskiler İrana teveccüh etmiş, yeniler, yani dünküler, kendileri için yeni bir lisan ibda etmeğe lüzum görmiyerek ve mümkün olduğu kadar da bozarak hep eskilerin lisanını kullanmışlardır. Şimdi yeni bir hayata, bir intibah devresine giren Türklere yeni, tabii bir lisan, kendi lisanları lâzımdır. Millî bir edebiyat vücudunda getirmek için evvelâ millî bir lisan ister. Eski lisan hastadır. Hastalıkları, içindeki lüzumsuz ve ecnebî kaidelerdir. Evet şimdiki lisanımızda arabî ve farisî ka-

ideleriyle yapılan cemler, terkibiizafî, terkitavşifî, vasfî terkebîler yaşadıkça saf ve millî addolunamaz. Bu lisanı kimse anlamaz. Ekseriyet bigâne kalır. Kitaplar satılmaz. Varanda mütalâa ve terebbü merakı husule getirilemez. Otuz milyonluk bir memlekette en büyük ve en meşhur bir gazeteden otuz bin nüsha satılamaz, en mükemmel ve müfit kitabın satışı nadiren bini tecaüz eder.

Milliyete doğru

Hareket zamanı artık gelmiş ve hattâ geçmiştir. Maziye, düne, zevke, itiyada aldanarak maddî düşünmekten vazgeçmeliyiz. Düşünmeli, gene düşünmeli, tekrar düşünmeli ve kat'î kararımızı vermeliyiz. Lisanımızı böyle dağınık, meçhul, istidsatsız bırakan nedir? Bize vâsi bir lisan lâzım, lâkin muntazam ve mazbut olmak şartıyla! Dünyanın en mükemmel, en basit, en sade ve tabii bir sarfı olduğu bütün lisan âlimlerince iddia ve beyan olunan türkçe sarfımızı tanıtmalı, onun üzerine ifsat edici bir leke gibi düşen ecnebî kaideleri atmaliyiz. Arabî ve farisî edatları asla kullanmamalıyız. Hele terkipleri mutlaka, mutlaka türkçe kaidesiyle yapmalıyız. O vakit lüzumsuz olan bazı arabî ve farisî kelimelerin kendi kendilerine savuştuklarını göreceksiniz.

Tasfiye sarfı

Bu pek küçük olacak, fakat maddele-ri az kanunlar nasıl kuvvetli ve mukemmel riayete elverişli ise bu da öyle sade ve kat'î... Arabî ve farisî terkipler atılacak. Hangileri müstesna olacak? Evvelâ şunu söyleyeyim ki, evvelâ ilmî ve fennî ıstıhlara şimdilik dokunamayız. “Muhirülmaarif” heyeti teşekkül etti. Bütün ıstıhlara kat'î bir şekil verecek.

Biz onları bir kelime gibi kabul edeceğiz. Terkip nazariyle bakmıyacağız. Bakınız, sonra nasıl:

1- Arabî ve farisî kaideleriyle yapılan bütün terkipler terkölunacak. Tekrar edelim Fevkalâde, hıfzıssıhha, darbı-mesel, sevkıtabî gibi kilişe olmuş şeyler müstesna...

2- Türkçe cem edatından başka kariyen ecnebi cem edatları kullanılmıyacak: İhtimalât, mekâtıp, memurin, has-regân yazacak yerde ihtimaller, mekrepler, memurlar, hastalar yazacaksınız. Tabîî kâinat, inşaat, ahlâk, müslüman gibi klişe haline gelmişler müstesna...

3- Diğer arabî ve farisî edatları da atacaksınız! Eya, ecil, ez, men, an, ender, ba, beray, bi, na, ter, çi, çent, zi, âlâ, fi, gâh, gin, âsa, veş, ver, nâk... gibi edatlar terkölunacak; ancak tekellümce girmiş, tamamiyle türkçeleşmiş olan amma, şayet, şey, keşki, lâkin, nâşi, hemmen, hem, henüz, yani... gibileri kullanılacak. Unutmıyalım ki, terkölunmasını arzuettiğimiz bu edatlar kullanılsa bile terkip kaideleri gibi lisanın tekellümüne giren “san’atkâr” gibi kelimeleri serbestçe söyley ve yazabiliriz.

İsimler ve sıfatlar

Farisî kelimeleri, arapça masdarları, türkçemizdeki mânalarına göre isim ve yahut Sıfat telâkki edeceğiz. Farisî ve arabî nisbet mânasını ve edatını haiz olan kelimelere umumiyetle sıfat diyeceğiz. Lisanımızda yalnız Türkçe kaideleri hükmedecek, yalnız türkçe, yalnız türkçe kaideleri türkçenin mekanizmasını bozan arabî ve farisî kaideleri bilmiyeceğiz. Anlamıyacağız. Bu adım kat’i olacak, yeni lisanla ilmî, fennî, edebî yazılar yazacağız, hikâyeler telif, şüirler tanzim edeceğiz ve eskilerden

kimse, hattâ Edebiyatı Cedidenin, şimdi, susan, o meyus ve müteheyyiç münekkidi bile artık mütehakkimane: “bizim lisanımızı, dünkülerin lisanını telâftuz ediyorsunuz” demeğe cesaret edemeyecek. Görecekler ki, bu lisan başka bir şeydir. Saftır, tabîîdir. Fuzulî ve Nef’î lisanının bir karikatürü, bir taklidi, bir harabesi, bir piçi yani dünkülerin, kendilerinin lisanı değildir. Şüphesiz ihtiyarlar mevcudiyetlerini muhafaza etmek hissine mağlûp olacaklar, ölümlerini tahakkuk ettirecek, henüz altında kımıldadıkları taze kabirlerinin üzerine bir nisyan âbidesi dikecek olan bu teşebbüse tenezzül etmiyorlarmış gibi –hücum etmezlerse bile– düşman kalacaklardır.

Gaye

Her şeyi hükûmetten beklemiyelim. Bu ırsî hastalığı tedavi edelim. Artık lisanımızın ıslah ve tasfiyesini de, Maarif Nezaretine bırakır ve beklersek vay halimize!.. Maarif Nazırı Efendi Hazretleri (Emrullah Efendi) şüphesiz dünyanın en namuslu, en âli, en kalbi temiz bir adamıdır. Kendini bütün hürmetlerimizle selâmlar ve isimlerini iştince kırk beş derecelik bir zaviye hâsıl ederek eğiliriz. Bu, bizim vicdanî, içtimaî, siyasî ve mukaddes bir vazifemizdir. Bununla beraber bu muhterem, bu büyük, bu mütebahhir zatın cümlelerin tarzları ve teşekkülleriyle muzaf ve muzafunileyhlerin, sıfat ve mevsufların evvel ve âhır gelmelerinden dimağında hâsıl olan intibanın, fen nazarındaki mahiyetini tanımadığını itiraf etmeğe mecburuz. Yaşının ve itminanın tesiriyle yeni felsefeye, fennin her hakikati çırpıplak ortaya çıkaran yeni nazariyelerine, yeni hareketlerine yabancıdır ve kendilerine benziyen zatlar Fransa En-

cümen-i Dânişinde de az değildir. Çünkü bu yabancılık bir iktidarsızlık sayılmaz. Kimbilir ne güzel belâgat, meani, mantık, fıkıh ve saire bilirler. Fakat psikoloji, fizyoloji gibi yeni ilimleri?.. Hiç! Yahut pek az... Bunları bilen, bunlarla muhakeme eden gençler, gençler, gençlerdir. Ömürlerini maziye hasretmeyip daima müstakbele, fenne, ziya ve hakikate koşan yeni gençlerdir. İhtiyarlarla, ihtiyar gençler artık hiçbir vakit ekseriyeti teşkil edemeyecekler ve bu sebeple muhterem Maarif Nazırı Efendi Hazretlerinin riyasetinde toplananların ilmi ve edebî fikirleri yalnız kendilerine, yani maziye münhasır kalacaktır. Biz, bütün karanlıklardan uzak, hür ve müstakil, ilim ve edebiyat için çalışacağız. Gayemiz millî bir lisan, millî bir edebiyat vücuduna getirmek olacaktır.

Netice

Uyanınız, galebe için düşmanlarımızı tanımak lâzımdır ve biliniz ki, bu sırada muharebeyi ordular yaparsa da muzafferiyeti asla kazanamaz. Muzafferiyet intizam ve terakkinindir... İşkodradan Bağdada kadar bu kıt'ayı, bu Osmanlı memleketini işgal eden turanî ailesi, Türkler ancak kuvvetli ve ciddî bir terakki ile hâkimiyetlerini, mevcudiyetlerini muhafaza edebilirler, terakki ise ilmin, fennin, edebiyatın hepinizin arasında intişarına vâbestedir ve bunları neşr için evvelâ lâzım olan millî ve umumî bir lisandır. Millî ve tabîî bir lisan olmazsa ilim, fen, edebiyat gene bugünkü gibi bir muamma halinde kalacaktır. Asrımız terakki asrı, mücadele ve rekabet asrıdır. Biz bir köşeye çekilip Neddîm'in parlak fakat tabiata muhalif terkiplerini terennüm edersek mezarımızı kendi elimizle kazmış oluruz. Ancak

zevk ve şehvet, riya ve temellük mevzularına lâıyk olan o süslü lisanı, eski lisanı, beş asırlık bir mantıksızlığın, bir tuhaflığın doğurduğu dünkülerin lisanını terkedelim. Esaslarıyla, kaideleriyle yazıyacak olan türkçemizi yazalım. Eski ve dünkü edebiyatımızın mahiyetini işte deminden hülâsa ettik. İrandan ve Fransadan çalınmış şeyler... Onlara katıyen ehemmiyet vermeyiniz ve biliniz ki, edebiyatımız, hakikatte bizim tarihîmiz ve milliyetimiz için bir şân değil, bir şeyndir.

Evet ey gençler! Hepiniz yeni lisanı ihya ve icada çalışınız, zekânızı, meharretinizi, dünküleri körükörüne taklide değil, yeni lisanı vaz ve tesise sarfediniz. Yazdığınızı herkes anlarsa, severse kitaplarınız çok satılacak, zengin olacak, sâiyinizin mükâfatını göreceksiniz, dünküleri taklit etmekte devam ederseniz, bir gün nihayet onlar gibi meysus olarak yazı yazmağa tövbe edecek, "otuz milyonun lisanı" diye telif ettiğiniz kitabın beş yüz tane satılmadığını, kâğıt parasını çıkaramadığını görerek müteessir olacaksınız. Siz muhafazakârlık ettikçe yeni maziye muhib ve sadık kaldıkça kaybolacak olan şahsî menfaatleriniz yanında âlî, muhterem, büyük bir menfaat, millî menfaat da kaybolacaktır. Bunun için mesulsünüz. Eskiler ve dünküler idraklerinde mahdud ve masumdular. Sathî ve behimî düşünürlerdi, onların gayesi "hâl ve mazî" idi, sizin gayeniz istikbal, istikbâl, istikbaldir. Sizden sonra gelecek olan nesil, idrakinize rağmen muhafazakâr ve maziye muhib kaldığınızı görürse size ebîdî lânetler edecektir.

(Ömer Seyfettin, sf. 125-133; Ali Canip Yöntem, 1947)

GARP EDEBİYATI VE YUNAN KLASİKLERİ'nden

... Mai ve Siyah, Eylül, Hayal İçinde, Bir Ölü'nün Defteri, Aşk-ı Memnu, ilh... teknik itibariyle tam, kusursuz romanlardır. Tertip, hareket, terkip, gayet mâhiredir. Muharrirlerinin asrı bir kavmi tamamıyla anladıkları, asrı sanatın gavâmızına (gizli inceliklerine) vâkıf oldukları her sahifede göze çarpar. Fakat, Fikret'le arkadaşları en mühim, en esaslı bir şart olan "tabiî lisan"ı ihmal etmişlerdir. Hepsinde tek rûk, oldukça Türkçeye yaklaşmış sade sahifeler görebiliriz. Fakat, esas itibariyle iskolaistik lisanı "Türkçe" zannetmeleri onları ebedî bir ömürden mahrum bırakmıştır.

Eğer "Edebiyat-ı Cedide"çiler tabiî lisanı yazabilselerdi, bugün klâsiklerimiz olurlardı. Çünkü, içtimaî edebî inkılabımızda bize model onların noktası noktasına tarzietini kabul ettikleri "Garp"tır. Biz yazıda "teknik"i, medeniyeti içine girmek mecburiyetinde bulunduğumuz Garptan alacağız. Kim ne derse desin, artık teknikte model bize yalnız Garptır. Maneviyatımız millî, maddiyatımız beynelmileldir. Mevzularımız hislerimiz milli olabilir. Fakat edebiyat nev'ileri milli olamaz. İçinde yaşadığımız medeniyetin edebiyatlarındaki nev'iler hep birdir. Hikâye, roman, tiyatro, şiir, ilh.. kaideleri Garp edebiyatının kaideleridir. Lisan, halkın, manasını hadsile bildiği konuşulan lisandır. Garp-taki sanatın disiplinine biz de tâbiyiz.

... Halk edebiyatından, edebiyat-ı atikadan, edebiyat-ı cedededen okuyacağımız bu eserler yine size tabiî yazmasını öğretemez. Biz artık mutlaka Garp medeniyetinin içine gireceğiz. Onun için şimdilik mutlaka Garp lisanlarından birini öğrenmek lâzımdır. Ya Fransızca, ya

Almanca, ya İngilizce... Yazı yazmasını isteyen behemehal bu üç lisandan birini bilecektir. Nesir, nazım tekniği Garp'tadır. Bu üç lisandan birisine vâkıf değilsek, cihanın ölmez eserlerini okumak sadetinden mahrum kalacağız. Avrupa lisanlarından birini öğrenince ilk evvel mutlaka o lisana tercüme olunmuş bulunan şaheserleri okumalıyız. Sanatın sırrı Yunan-Lâtin klâsiklerindedir. Sadelik, sağlık, samimilik, vuzuh, bu büyük eserlerin esasıdır.

Okuyacak klâsik muharrirlerin en başına "Homer"i koymalı. Homer her devrin, her yerin en büyük muharriridir. Edebiyat muallimlerinden Albala "Tasvir içinde hayatın ilk modeli, ancak Homer'de bulunur. Eğer Homer'i okumamışsanız hakikî realizmin, yazmak sanatının ne olduğunu asla anlayamayacaksınız," der. Homer, Türkçeden başka hemen her lisana tercüme olunmuştur. Hatta Arapçaya bile. Ermeniler bu şaheseri yarım asır evvel manzum olarak lisanlarına geçirmişlerdir. Ben üstatlarımızın gayretsizliklerinden müteessir olarak "İliada"yı geçen sene tercüme ettim. Yarısından ziyadesini Yeni Mecmua'da bastırdım. Müsait bir zamanımda "Odise"yi de tercüme ederek kitap halinde çıkaracağım. Çünkü Homer, en faydalı bir "edebî kıraat"tır. Her edebî mektebin tohumu ondadır. Onda heyecan, belâgat, insanilik, müşahade, resim, renk, tasvir, hareket o kadar canlıdır ki.. Eseri hiç şüphesiz dünyada "Yazmak sanatı"nın ezeli bir modeli halinde kalacaktır. Homer'den bir sahife okuduktan sonra, en beğendiğiniz muharriri alın, hemen onun zaafalarını, acemiliklerini, beceriksizliğini, madunluğunu göreceksiniz.

(*Türk Kadını Mecmuası*, sayı 15, 9 Ocak 1919; Hasan Âli Yücel, *Edebiyat Tarihimizden*, cilt I, 1957)

YAHYA KEMAL

MAKBER VE ÖLÜ

“Her ferd-i zîrûh bir gün benim gibi musâb ve mecrûh olacak, benim gibi hissedecek, benim gibi ağlayacak. Ve hiç görmemiş, ziyâret etmemiş olduğu *Makber’le Ölü’yü* kendi kendine ve mintarafillâh okumuş, ezberlemiş bulunacaktır..” *Abdülhak Hamid Bey’in* son tab’a Mukaddime’de yazdığı bu satırları feylesofâne bir görüşle değil, şiirin ve nesrin her türlü mânîdârlığından ârî, en sarîh bir fikri ifâde eden en açık bir yazıyı okur gibi okuyan her kaari *Makber’le Ölü’nün* asıl kühüne vâsil olur, Bu iki eser hadd-i azamî derecede insanî iki eserdirler: Yâni bu iki eserin mevzûlarını, mağara devrinden bugüne kadar, her ferd mutlaka hissetmiştir; annesini teneşir üstünde gören çocuk, tabutta yatırılmış nişanlısına bakan genç, karısını mezara indirilirken seyreden köylü, hâsılı ya aşk, yâhud da kan, herhangi bir bağla bağlı bulunduğu bir vücûdu kaybeden en basit insanlar bile bu şiire âşinâdırlar. En yüksek sanat eserlerinden nicesinin zevkine her sınıftan insanlar varamazlar. Çünkü ifâde ettikleri şiir herkesin tadabileceği gibi değildir. *Makber ve Ölü* bil’akis hadd-i, âzamî bir derecede alemşumul bir nissi ifâde ediyorlar. *Abdülhak Hâmid Bey’in* “Herkes benim gibi hissedecek” demesini bir tevazû addetmemeli, hattâ bu deyiş belki bir tefâhurdür. Çünkü şair en umumî bir histen iki mersiye yarattığını söylüyor. Şehîd-i Kerbalâ hakkında yazılmış olan muhalled mersiye-leri ancak din, mezheb, tarikât irşadla-riyle anlıyoruz. Fakat bu iki mersiye-yi anlamak için sâdece insan olmak kafi-dir. *Makber’i* okuduktan sonra bir da-ha yukarıdan aşağıya gözden geçiriniz.

Görürsünüz ki ölümün elemi, ilk darbe-den son hıçkırığa kadar, insicamlı bir mantıkla imtidâd eder. Sevdiğimiz, ha-yatta iken karşımızda gülüyor, konuşu-yor, hareket ediyor ve bize bir bekaa vehmi veriyor. Fakat öldüğü zaman bu bekaa hissi kalbimizden kopmuyor. *Makber’in* başlangıcından hâtimesine kadar bu bekaa hissini ıztıraplı telâtu-mu hissedilir. Her kalpde bu telâtum böyle başlar, böyle dalgalanır ve böyle uzar; demek ki bu mersiye-nin insicâmı ve teselsülü tabîatın mücerreb bir kaai-desindendir. Onu şiir olarak okuyanlar bir akarsu gibi tabii görürler, felsefe gi-bi okuyanlar perişan, şikeste-beste, mü-tenakız bir eser telâkki ederler. Eserin asıl mâhiyetine dâir bu düşüncelerden sonra sâhib-i eserin şiirine, fikrine, sa-natına dâir bahisler geliyor. *Abdülhak Hâmid Bey* kâh eski şiirin gurûbu, kâh yeni şiirin tulûu gibi birbirini mütena-kız iki vehim veriyor. *Makber ve Ölü*, otuz yedi sene evvel, ilk çıktıkları vakit büyük ekseriyetin kayıtsızlığına uğradı-lar, niçin? Bu iki eserin felsefesi mi cür’etkârane idi? Şiiri mi bu iklim-göre aykırı idi? Lisânı, şekli, vezni, kafiyesi mi an’aneye uygun değildi? Bunların hiçbirisi değil. O zaman edebiyat, içi mazmûn, dışı selâset bir fesâhet hüne-rinden ibâretti. Mazmûn fikrin, selâset de üslûbun mustehâsesidir. İşte bu iki müstehâse, bir milletin edebiyatı tama-miyle çürüdüğü zamanlarda meydana çıkarlar. *Makber’le Ölü’yü* yeni çıktık-ları için beğenmeyenler Mesnevî’yi de hakikatte beğenmezlerdi. Çünkü Mes-nevî de Fârisî selâset itibariyle böyledir, mazmûndan âri, baştan hikâyeye kadar bir cezbe, fikir felsefe telâtumudur. O hünerverler Mesnevî’yi niçin tenkid

edemiyorlardı. Şüphesiz ki mukaddes olduğu için. Fakat Şeyh Galip ber-hayat olsaydı, *Makber ve Ölü*'yü derhal anlardı; çünkü mazmûn ve selâset-müsteahâselerinin tesirinden kurtulmuş bir müceddid idi. Kendinin renk âleminde açtığı ufuklardan sonra bir halefin fikir âleminde yeni ufuklar açtığını hissedirdi.

Abdülhak Hâmid Bey'in bu milletin edebiyatında îkaa ettiği en büyük teceddüd işte bu idi: Münkabız olan mazmûn'un yerine, cevval, canlı, nâmütenahi olan fikri-i ikaame etmek, Makber ve Ölü bu teceddüdün iki nümunesidir. Bu eserlerin mübdi'nde nâkisa aransa ancak bu meziyetten sonra aranabilir.

Abdülhak Hâmid Bey'in asıl hüviyeti *fikir*'de olduğu için şiiri her zaman birdenbire dudaktan kanatlanmıyor. Denilebilir ki bu mübdi şâir çok yüksek, çok geniş, çok derin ve dâimâ yeni olan fikirlerini bir defâ söylediği kalıptan çıkıp başka bir kalıpta da dökebilirdi. *Makber*'i okurken bazı mısraların altına çekilmiş hâşiyelere dikkat ettim. Şâir diyor ki: "Bu mısra böyle de söylenebilir." Ve başka bir mısra'n nümunesini gösteriyor, kendi kendime dedim ki, acaba bu mısra..

Derd oldu mukîm çâre gitti

Başka türlü söylenemez mi? Ve bu fikrin en iyi şekli bu mudur?

Eğer *Makber* yalnız bu mısralar gibi, hissin, fikrin doğrudan doğruya lisan halinde müebbeden tasallûb ettiği mısralardan ibâret olsaydı, engüşt-i hatâ'nın en küçük bir işâretine bile bigâne olurdu. Evet hep böyle mısralardan ibâret olsaydı:

Bir gün dedi ızdırâp içinde,

– "Ben ölmeye gelmişim bu Hind'e.

Ölmek dedi kahkahayla güldüm

Duydum ki fakat içimden öldüm,

Ertik biz o anda nîm-zinde,
Nefretle vedâ Hind ü Sind'e,
"Kaldım mı, demişti, yolda bir gün,
Hindistân'ın denizlerinde?"

Makber'den böyle daha çok misaller gösterilebilir. Fakat şâyân-ı dikkattir ki Makber'in sekiz mısralık çerçevesinin son beyti ekseriyâ böyle nefis mısralarla bitiyor.

Bir tatlı bakışla, bir gülüşle
Eyyâm-ı hayâtımı temâm et.

Yâhud,

Ben âlemi neyleyim çemenzâr,
Ben âlemi neyleyim çemensiz?

Yâhud,

Yıldızlar onû siz ettiniz defn
Durmuş ne bakarsınız uzakta?

Yâhud,

Her şeb ben o yâri secdelerle
Ermez mi idim sana imâlet.

Yâhud,

Lâkin ona pek şehabetin var
Bir kerre daha bu gün güzâr et.

Misaller daha çoktur.

Ölü, aynı mevzuu aynı ilham, aynı şiirde fakat hep bildiğimiz terkiib-i bend şeklindedir. Belki terci-i bend demek bir itibarla daha doğru olurdu. Çünkü hendler Beyrut'da ölen sevgilinin ismini lâfzen değil fakat mânen aynı ahenkle tekrar eden birer beyitle bağlanıyor. *Ölü*'nün şimdiye kadar ayrı bir cild oluşu doğru değildi. Bu defa *Makber*'le yanyana basılması çok doğru ve güzel bir fikrin tecellisi olmuş.

Abdülhak Hâmid Bey'in şiirinin güzelliğini bu tabî hâdisesi bir daha ispat etti. İşte bir şiir ki eskimiyor, altın gibi değerini de parlaklığını da muhafaza ediyor. Feylesof Chanber-lain'in hakkı var:

San'at daimi bir hâldir.

(Tevhid-i Efkâr, 28 Ağustos 1922; *Edebiyata Dair*, 1971)

VEZİNLER'den

- 1 -

Hâlid Ziya Bey, Rûşen Eşref'e, kitap hâlinde de çıkan meşhur mülâkatlarında, aruz yâhut hece, iki vezinden birini henüz tercih edemediğini kendine hâs zarâfetle söylerken bana dikenli bir gonca atıyor, diyor ki:

"Artık aruzdan mutmain olmayan ve henüz hece veznini mücib-i memnuniyet bir tekamüle mazhar olmamış bulan bir şairdir ki her ikisinde de hâlâ iltizam-ı sükut ediyor." İtirâf ederim ki bu nükte benim iki vezinden birini tercih ettikten sonra söyleyebileceğim mısralardan bin kat güzeldir!

Maamâfih ben de ihtiyâr ve genç, boy boy, yüzlerce şâir, binlerce kaarı'den sonra hangi vezni tercih ettiğimi söylüyeyim.

Öyle sanırım ki bu aralık eskimo kabileleri bile şiirle çok fazla meşgulseler bu bahisle mutlaka vezinlerden başka farklarla iki fırkaya ayrılmış bir haldedirler. Bizde ise bugün şiir zevki yalnız vezinlerle ayrılıyor. Eğer on onbeş sene sonra yeni Türk edebiyâtı tamâmiyle belirirse münekkidler bu ihtilâfımızı bizim şiire bigâneliğimizin bir fârikası gibi zikredecek. Şiirin ekseri âşinâları hemen soruyorlar: *Heceden mi?* Eğer hecedense: Nafile okumayınız! diyorlar, kulaklarını tıkıyorlar. Bir zümre gençler de bilâkis, yakası açılmamış bir tahassüsle söylenmiş, yeni manzûmeleri eğer aruzdansalar, köhne telâkki edecek kadar taassub gösteriyorlar.

On sene evvele kadar Türk zevkinde böyle bir ihtilâf yoktu; aruz ve hece, iki kardeş nehir, Fırat ve Dicle gibi yan yana akıyorlar, sonra birbirine kavuşu-

yorlar, milletin hâfızası olan ummâna karışıyorlardı. Türkçe'de Fârisî edâyı terennüm eden *Nevai*'den tâ *Tevfik Fikret*'e kadar her aruz şâiri heceden de şiirler söylüyordu. Nedim'in divânında bile münderic olan *koşma*'sım mı? Akif Paşa'nın mersiyesini mi? *Ziya Paşa*'nın o meşhur köy türküsünü mü? *Namık Kemal*'in felsefi bir manzûmesini mi? *Hamid*'in dramlarını mı? *Recaizade*'nin oğlu için söylediği şiirlerini mi? *Hayret Efendi*'nin destanlarını mı? *Fikret*'in *Şermin*'ini mi zikretmeli? Binlerce misâl var. Evet havâs şâirleri öteden beri dâima halk vezniyle şiirler söyledi, müskînde bile bu farkı gözetmedi, halk vezninde şarkılar yüzlerce sayılır. Yunan muharebesi sıralarında *Mehmet Emin Bey, Türkçe Şiirler*'ini çıkardı, *Recaizade, Hâmid, Sezai* bu mecmûaya alkışlı takrizler yazdılar. *Fikret*, Servet-i Fünûn'a *Mehmed Emin Bey*'in Abdülhalim Memdûh'un heceli manzûmelerini kabûl etti. Kırk sene evvel çıkmış edebî bir mecmûada Recaizade Ekrem'in La Fontaine'e dair bir tenkîdini okudum, bu tenkidde La Fontaine'in kıssalarını önce hece vezniyle tercümeyle nasıl başladığını, sonra Farisi izafetlerin bu vezne elverişsizliği yüzünden aruzla tercümeyle mecbur kaldığını, misâllerle anlatıyor. Hâsılı havâs şâirleri o zamanlar bu ihtilâfı hissedemiyorlardı. Ya halk şâirleri, onlar hissediyorlar mıydı? *Yûnus Emre*'den, *Eşrefoğlu*'na, *Aşık Ömer*'e, *Derdli*'ye kadar bütün halk şâirlerinin aruzdan manzûmeleri var. Halk seviyeli bir *Harputlu*'dan memleketinin türkülerini istinsah ediyordum, birçok türküler arasında *Serseri* adlı bir saz şâirinin aruzdan bir gazelin söyledi ki bu matla'la başlıyordu:

Serserî sen çikalı gurbete Harput güzel Şiveyi, nazı, edâyı ne kadar üstelemiş

Evet eskiler bu vezin kaygılarından bu kadar âzâdeydiler. Bu ihtilaf yeni çıktı. Vezin fırkacılığı ile malûl olanları dinlersek bunalırız. Onlar hecenin zuhûrundaki iyiliği ve kötülüğü şahıslara atfederler. Bir şahıs ne kadar kuvvetli olursa olsun Türk Edebiyatı'nda, zamanı gelmeyince, bu ihtilafı çıkaramazdı. *Abdülhak Hâmid* daha kırk sene evvel hece veznini tavsiye ediyordu, bu vezinle dramlar yazıyordu, bu ihtilafı o zaman çıkarabildi mi? Türk zevkinde bu vezin ihtilafı bir yâhut birkaç mütefekkirin sun'u olmaktan uzak, çok uzaktır. Bu ihtilafın zuhûru şiirimize mukadderdi.

Zekâsını tesirlerden âzâde bulunduranlar bir noktaya dikkat ederlerse muammanın bir düğümünü çözerler: Hece vezninden nefret edenler yalnız bir istisna gözetirler: *Feylesof Rıza'nın koşma'ları!* Acaba neden? Bu *koşma'*ların şiiri bu zamanın yegâne halis şiiridir de ondan mı? Hayır, *Rıza Tevfik*'in desanları, koşmaları, nefesleri ve türkûleriyle eski, pek eski bir âşinalığımız vardır, onların ilhamını, edasını, şivesini, mazmunlarını, rediflerini, kafiyelerini asırlardan beri zaikamızla hatırlarız, yeni değildirler; yeni olsalardı, otuz sene evvel *Tevfik Fikret*'in şiirinden nasıl birden bire lezzet almadıksa onlardan da lezzet almazdık. Hece vezninde sırf yeni zevk ve yeni tahassüsle ne kadar

güzel şiirler gördüm ki feylesofun koşmaları gibi sevilmediler: *Faruk Nafiz*'in bir *Kır Türküsü* bütün bir hıçkırıktı, *Ali Mümtaz*'ın *Pınar*'ı adeta bir akar su mûsikîsiydi, *Hâlid Fabri*'nin *Bursa'da Akşam*'ı kadar nefis bir melâl şiiri Edebiyat-ı Cedide mecmûalarında güç bulunur, *Orhan Seyfi*'nin *Bir Çiftlik Manzarası*'ndaki kıt'alar yeni sanatın fevkalâde güzel numûneleriydi. *Vâlâ Nuredin*'in *Tarlalar*'ı safvetin bir timsâliydi, *İdris Sabih*'in çiçekler için, *Emin Recceb*'in kırlar için, *Necmeddin Halil*'in harb hatıraları için, *Ahmed Hamdi*'nin İsfahan için birer manzûmesini hatırlıyorum ki nadir söylenebilir şiirlerdendiler, *Halide Nusret*'in *Git Bahar*'ını senelerden beri yeni bir lezzetle tekrar okurum, bütün bu manzûmeler alkışsız geçtiler; hece vezninden oldukları için mi? *Rıza Tevfik*'in koşmaları da aynı vezindedirler. Hayır ondan değil, çünkü bu saydığım manzûmeler yeni tahassüsde ve yeni zevkteydiler, ihtilaf bu noktadadır. Hece veznini reddeden zaika esasen onu değil, onda yeni şiiri reddediyor!

Eğer bu eski zâika gençlere: *Hece vezni âhenksizdir, onunçün şiirlerinizden zevk almıyoruz!* diyeceğine: *Tevfik Fikret aruzda yeni şiiri bize nasıl kabûl ettirdiyse, içinizden, onun gibi, biri zuhûr edip hece vezninde de kabûl ettirirse şiirlerinizi beğeniriz!* dese doğru bir söz söylemiş olur.

MEHMET ÂKİF ERSOY

EDEBİYAT

Edebiyatı nasıl telâkkî ettiğimizi, nasıl bir meslek tutmak istediğimizi şimdiye kadar çıkan yazılarımız elbette göstermiştir. Şiir için, edebiyat için “süs”, “çerez” diyenler var. Karnı tok, sırtı pek milletlere göre bu söz belki doğrudur. Lakin bizim gibi aç, çıplak milletlere süsten, çerezden evvel giyecek, yiyecek lâzım. Onun için ne kadar süslü, ne kadar tatlı olursa olsun, libas hizmetini, gıda vazifesini görmeyen edebiyat bize hiç bir şey söylemez.

Hele “San’at san’at içindir. San’atta gaye yine san’attır. Edebiyatta edebiyattan başka bir gaye aramak san’atı takyid etmektir,” gibi yüksek nazariyeler bizim idrakimizin pek fevkindedir. Zaten bu türlü nazariyeler ahlâksızlığa felsefe şekli veren; edebiyat namına milletin namusuna, hayatına, mevcûdiyetine yürüyen birtakım hazelenin eser diye ortaya koydukları bâhnâmelere revac verilmek için ileri sürülüyor.

Bir de biz edebiyatın vatani olduğuna iman edenlerdeniz. O sebepten hiçbir milletin edebiyatını memleketimize mal etmek istemeyiz.

Şarklılar herşeyde olduğu gibi edebiyatta pek geri; garplılar herşeyde olduğu gibi edebiyatta pek ileri. Biz onların edebiyatından yalnız san’at cihetiyle istifade etmek isteyeceğiz. Yoksa ecnebi emtiasını yerli metal yerine satmayacağız. Simsarlığın bu türüsü dolandırıcılık olduktan başka kendi hissiyatımızın, kendi efkârımızın velhasıl kendi hayatımızın kıyamete kadar işlenmeyerek

ham eşya sırasında kalmasına sebep olur ki hem ayıp hem günahtır. Petrolün nasıl çıkarıldığını, nasıl tasfiye edildiğini öğrenen Osmanlı, Erzurum’daki, Irak’taki madenlerimizi işletmeye çalışmalıdır. Yoksa Amerika’dan, Rusya’dan, Romanya’dan teneke teneke gaz taşıyacak sonra da yerli mahsûlü diye bizi kandıracak olursa biz onun maddenciliğinden bir şey anlamayız!

Darılmasınlar, gücenmesinler ama san’atkârız diye meydana atılan bir çokları biz âdî birer simsar bulduk: Âdî kaydını da ilâve ediyoruz; çünkü enlerin belli etmeyecek kadar maharet gösteremiyorlar.

Sebilü’rreşad’da görülecek eserler kaba olacak, saba olacak lâkin yerli malı olacak, hiçbir tarafında başka memleket mahsûlü olduğunu gösterir damgası bulunmayacak. Bir de az çok bir ifade te’min edecek. Şayed ahlâki, ictimai hiçbir faide te’min etmezse zararı bari olmayacaktır ki bir nazara göre bu da faide demektir.

Yazılarımız en namuslu aileler arasında okunabilmek üzere yazılıyor. Zaten bizim içtihadımıza göre edepsizlik başladığı noktada edebiyat biter.

Elverişli bulduğumuz her mevzûu yazacağız. Hele içtimâî dertlerimizi dökmekten, yaralarımızı açıp göstermekten hiç çekinmeyeceğiz. Bundan maksadımız bir takım zavallıların zannettiği gibi milleti ele, düşmana maskara etmek değildir. Meramımız kendimizi değil maskaralıklarımızı maskara etmektir. Ta ki ülfet neticesi olarak, her gün yap-

maktan hiç sıkılmadığımız hiç azap duymadığımız bir sürü fenalıkları yavaş yavaş bırakalım da elbirliği ile insanlığa doğru bir adım atalım.

Görülüyor ki biz edebiyattan pek çok şeyler bekliyoruz. Evet, memleketin aklı başında olan evlâdı bize yan bakmaz da yardım edecek olursa neden Osmanlıların milli, hakki, insani bir edebiyatı vücuda gelmesin?

Yazılarımızın gerek mevzûunda, gerek üslûbunda herşeyden evvel бүrүн Osmanlıları düşünceğiz; yani mülkün olduğu kadar halka söyleyecek eserler meydana getireceğiz. Yoksa havas için yazı yazmaya yeltenecek derecede sersem değiliz! Zaten altıyüz bu kadar seneden beri yalnız havassı düşünce düşünce avam olmuş gitmişiz!

Sade yazmak bizim için asıldır. Ne zaman bu asıldan ayrı düşmüşsek, mutlaka muztar kalmışızdır. Yalnız sadelikte “cennet”i beğenmeyip “uçmak”, “cehennem”i bırakıp “ramu” diyecek ka-

dar ileri gidecek değiliz.

Hele dilimizin şivesini –ister Napolyon çizmesi çekmiş, ister İngiliz çorabı giymiş olsun– hiçbir ecnebî ayağına çiğnetmeyeceğiz. Bu hususta ne kadar taassub, ne kadar muhafazakârlık kabilse göreceğiz. Evet, eskiler gibi Arapça, Acemce düşünölüp yahut yeniler gibi Fransızca, Almanca tertip eyleyip Türkçeye ondan sonra naklolan yazılara karşı gücümüz yettiği kadar hücum edeceğiz. Zira şu hakikate iyice inanmışız ki: dilsiz millet gibi şivesiz dil de yaşamaz; her memleket nasıl kendi tabîî hudûdu, dahilinde ilerlerse, her dil de kendi fıtrî şivesi dâiresinde terakki eder.

Lisanın şivesine uymayan eserler mahdûd bir kısım halk arasında bir müddet yaşar, lâkin sonra da ölür gider.

(*Sebilürreşad*, cilt 8-1, sf. 183'den Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri. Haz: A. Abdülkadiroğlu, 1987)

AHMET HAŞİM

ŞİİR HAKKINDA

BAZI MÜLAHAZALAR'dan

Herşeyden evvel şunu itiraf edelim ki, şiirde mânadan ne kastedildiğini bilmiyoruz. “Fikir” dedikleri bayağı mü-talealar yığını mı, hikâye mi, mazmun mu ve “vuzuh” bunların âdi idrâke göre anlaşılması mı demektir? Şiir için bunları elzem addedenler şiiri, tarih, felsefe, nutuk ve belâgat gibi bir sürü “söz” sanatları ile karıştıranlar ve onu asıl çehre ve alâiminde seçip tanımayanlardır. Şiirin bu mahiyette telâkki olunuşu, resim, mûsikî ve heykeltraşî gibi sanatların, kendilerine has ve münhasır fırça, boya, nota ve kalem gibi istimali güç bir hünere mütevakkıf vâsıtalara mâlik bulunmalarına mukabil, şiirin bu gibi hususî vesaitten mahrum ve ifadesini konuşulan lisandan istiareye mecbur olmasındandır. Bundan dolayıdır ki, parmaklarının tutmasını bilmediği fırçaya ve gözlerinin okumasını bilmediği notaya karşı mütehaşî ve hürmetkâr olan naehiller, kendi kullandıkları kelimelerden vücade gelmiş gibi gördükleri şiiri alelâde “lisan” mahiyetinde telâkki ile, sırf bu zaviyei rüyetten bakarak, başkaca hazırlıklı olmaya hiç lüzum görmeksizin, onu küstahane bir lâubalilikle muhakeme etmek hakkını kendilerinde bulurlar.

Halbuki şair, ne bir hakikat habercisi, ne bir belâgatli insan, ne de bir vazı kanundur. Şairin lisanı “neşir” gibi anlaşılma için değil, fakat duyulmak üzere vücut bulmuş, mûsikî ile söz arasında sözden-ziyade mûsikîye yakın, mütevassıt bir lisandır. “Nesir”de üslûbun teşekkülü için zarurî olan anasırın hiç-

biri şiir için mevzuubahs olamaz. Şiir ile nesir, bu itibarla, yekdiğerile nisbet ve alakası olmayan, ayrı mevzulara tabi, ayrı sahalarda eb'at ve eşkâl üzere yükselen ayrı iki mimaridir. “Nesir”in müvellidi akıl ve mantık, “Şiir”in ise idrak mıntakaları haricinde, esrar ve meçhulatin geceleri içine gömülmüş, yalnız münevver suların ışıkları, kâh bigâh ufku mahsusata akseden kutsî ve isimsiz membadır.

Şiirin evza ve harekâtını taklide özenen bir nesrin sahteliğine, ancak nesrin sarahat ve insicamını istiare eden gölgesiz bir şiirin hazin çıplaklığı erişebilir.

Denebilir ki, şiir nesre kabili tahvil olmayan nazımdır.

Birkaç ay evvel “halis şiir” hakkında, meşhur bir münekkitle münakaşası, bütün medeni fikir dünyasını alâkadar eden Rahip Bremond'un dediği gibi, muhakeme, mantık, belâgat, insicam, tahlil, teşbih, istiare ve bütün bunlara müşabih evsaf, şafak aydınlığı gibi her dokunduğuna gül pembeliği veren şiirin sihirkâr tesirle, tebdili mahiyet edip istihale etmedikçe anasırı meyanına dahil oldukları cümle alelâde “nesir”den başka bir şey değildir. (sf 205) Hattâ manzumedeki elektrik cırcıyanı nev'inden olan şiir seyyalesi bir an inkıtaa uğradı mı, bütün bu anasır, derhal fitrî çirkinliklerine sukut ederler. Şiir hikâye değil, sessiz bir şarkıdır.

Sırrı men ez nalei men dur nist

Lîk çeşmû gûşra an nur nist

“Mana” araştırmak için şiir deşmek, terennümü yaz gecelerinin yıldızlarını râşe içinde bırakan hakir kuşu eti için öldürmekten farklı olmasa gerek. Et

zerresi, susturulan o sihrengiz sesi telâfiye kafi midir?

Şiirde her şeyden evvel ehemmiyeti haiz olan kelimenin manası değil, cümledeki telaftuz kıymetidir. Şairin hedefi, her kelimenin cümledeki mevkiini, diğer kelimelerle olacak temas ve tesadümden ve esrareniz izdivaçlardan mütehasıl tatlı, mahrem, havaî ve haşin sese göre tayin ve müteferrik kelime ahenklerini, mısraın umumî revişine tabi kılarak, mütemevviç ve seyyal, muzlim veya muzi, ağır veya seri hislere, kelimelerin manası fevkinde mısraın mûsukî temevvücatından nâmahdud ve müessir ifade bulmaktır. Kelime tahavvülatı ve ahenk endişeleri arasında “mana” kusufla uğrarsa, “ruh” onu ahengin lezzetile telâfi eder. Esasen “mana” ahengin telkinâtından başka nedir? Şiirde mevzu, şair için ancak terennüm ve tahayyüle bir vesiledir.

Şiirde “vuzuh”un lüzumu kabul edilse bile, evvela “vuzuh”un ne demek olduğunu anlamak lâzım gelir. Hangi türlü zekânın anlayışı vuzuha mikyas addedilmeli? Birine göre açık olan bir şiirin diğer birisine de öyle görünmesi hiç lâzım gelmez. Zekâlar vardır ki, kâinatın ortasına atılmış sönük aynalardır. Bunların anlamadığı yalnız şu veya bu şiir değildir; sıkı meçhulat ormanları bunların zekâlarını ve ruhlarını her taraftan çevirir. Geceler içinde

bir ateş gibi tepede durana belli olan mananın, uçurumdakine namer’î olması kadar zarurî ne olabilir? Şair, umumî lisandan müfrez kelimeleri yeni manalarla zenginleşmiş, her harfi yeni ahenklerle tannan, reviş ve edası başka bir mikyasa göre tanzim edilmiş, hüsun, renk ve hayal ile meşbu şahsî bir lehçe vücutta getirdiği andan itibaren eserinin vuzuha karie göre tahavvül etmeğe başlar. Zira vuzuh esere olduğu kadar kariin zekâ ve ruhuna taallük eden bir meseledir. Her yerde olduğu gibi bizde de yevmî gazetesinin tembel alıştırdığı kari, şiirde kolay bir zevk bulamaz. Halbuki, şiir anlaşılmak için, ruh ve zekâ istidadından başka çetin bir hazırlanma ve hatta ziyâ, hava ve zaman şartları gibi müşkül birtakım haricî avâmilin de yardımını ister. Şiirler var ki, sular gibi akşamla renklenir ve ağaçlar gibi mehtapla gölgelenir, güneşin ziyâsından ise bu aynı şiirler, teneffüs edilmez bir buhar olur. Uzak-tan gelen bir çoban kavalını veya bir bahçıvan şarkısını dinleyerek ağlamak istediğimiz yaz gecelerindeki ruhumuz, öğlelerin hararefinde taşıdığımız o ağır ve baygın ruhun eşi midir? En güzel şiirler mânalarını kariin ruhundan alan şiirlerdir.

(*Dergâh*, cilt 1, sf. 113, 1921; *Piyale* ön yazısı, 1926)

HALK VE SANAT'tan

Halk dedğimiz zaman kimleri kastediyoruz? Ve sanat nedir? çoğu kez yalnızca sözlüklere verdiğimiz anlamları gereği gibi tanımlayamadığımızdan, anlatmak istediğimiz düşünce, çeşitli okurlarca değişik biçimlerde anlaşılıyor ve kimi zaman hiç düşünmediği, hiç tasarlamaadığı yorumlara yol açıyor.

Biz bu sakıncayı ortadan kaldırmak için geniş halk kitlelerinin sınıfsal yerlerini saptadıktan sonra, onların sanatla olan ilişkileri hakkında düşündüklerimizi saptayacağız.

Fakat önce sanatın anlamının ne olduğunu, ne gibi eserlerin sanat eseri sayılmaya değer olduklarını açıklayalım.

Her yüzyıl bütünüyle kendisini büyüleyip çeken bir amaca doğru yürür. Kendine özgü eğilimleri, toplumsal arzularının önüne durulmaz bir akışı ve bunlara uygun düşünsel coşkunluk ve heyecanları vardır. Yüzyılın özünü bu etkenler ortaya koyar. Sanat, yüzyıla egemen olan düşünceleri ve insan duygularını, estetik duygularımızı okşayarak sevimli ve çekici biçimlerde sözcüklerle, çizgilerle veya renklerle ölçülü ve uyumlu olarak anlatmaktır... Ve yüzyılın özüne uygun düşen sanat ancak kalıcı olabilir.

Sanat eseri, geçmiş yılların gölgeleri içinde, düşüncelerimizin, geleneklerimizin ve ümitlerimizin gerçeğini keşfetmek olanağını geleceğin tarihçilerine bahşeden, ilerisi için dikilmiş, bir anılar uyandırıcı anıttır. Bunun için bizden sonraya kalması gereken bütün anıları kapsamalıdır. Sanatçılar bu düşüncelerle bilgi ve insan alışkanlıklarının evri-

minden doğan çevrenin etkileriyle dolu oldukları ölçüde, insanların davasına bağlı kalmış olurlar.

Böyle yüksek bir sanat eseri karşısında, bir iddiaya göre, insanlardan yalnız, seçkin bir zümre heyecana gelmek, ince bir zevk duymak yeteneğine sahiptir. Bu iddiada bulunanlar, bu zümreyi toplumun soylular (havas) sınıfından ibaret sanıyorlar. Görüşlerine göre aşağı tabaka (avam) adı altında topladıkları geniş halk kitleleri sanattan bir şey anlamazlar. Bu suretle geçim şartlarındaki açık değişikliklere dayanan ve ekonomik bakımdan çok doğru olan toplumsal sınıflamayı, bu estetik sorunun incelenmesinde de çok ters bir görüşle kabul etmiş oluyolar.

Genellikle halk denildiği zaman akla gelen, toplum yaşayışının doğurduğu ilişkilere ancak seçim derdinin anlatılması için zorunlu olan ölçüde katılan ve büyük bir çoğunluğu cehalet karanlığında yüzen tekmiil yoksul sınıfıdır. Burada türdeşlik aramak yanlış olur. Bugünkü toplumun kuruluşu gereği türlü türlü insan tipleri aynı yaşam koşulları altında bir araya toplanmıştır. Maddi nedenlerin doğurduğu fakru zaruret ve sefalet içinde geçinmekten başka aralarında benzerlik olmayan bu biçareler, yakından incelenecek olursa, duyarlılık ve zekâ itibariyle aralarında pek önemli ayrılıklar görülür.

Aynı hal, soylular sınıfı için de geçerlidir. Burada da türlü türlü insanlara rastgelinir. Dolanlarla ve özel bir hünerle hükümet örgütünde kendilerine yüksek bir yer sağlayanlara; sanayi, ticaret ve tarım alanlarında yine özel bir

hüner ve açıkgözlülükle büyük bir servet biriktirmeyi başaranlara hoşgörünmek ve yordakçılık etmek sayesinde zengin müşteriye ve koruyucuya sahip olan serbest meslek sahipleri ve sanatçılar, bu saydığımız zümrelerin topladıkları hazırdan yiyecek mirasyedilerdir.

Bireysel ve ruhsal değerleri yüzünden bu sınıflamaya ruhsal bir önem vermek nasıl olur. Çünkü ekonomik koşullar bir yana bırakılacak olursa, bu, aslında bir sınıflama bile değildir. Servetiyle seçkinler sınıfından olanlar da istisnasız halk içinden çıkmıştır. Servet biriktirebilmeleri, yalnızca bir şans ve açıkgözlülük işidir. Bolluk ve yararsız bir ömür geçirmekten doğan bazı iğrenç günahlardan başka, kibar ve zengin sınıfın tekmi iliyilik ve kötülükleri halkınkilerdir.

Bunlara daha yüksek yetenekler var saymak için sanat heyecan ve aşkının baklava ve börekle beslendiğini, sanat eserinin lezzetli yemekler yemek suretiyle vücuda getirildiğini kabul etmek zorundayız. Gerçi bir de öğrenim ve eğitim meselesi var. Fakat, sanat konusunda, gerek yaratış ve gerek anlayış yönünden bunun ne denli küçük bir etkisi olduğunu hepimiz biliriz ve talih bize büyük sanatçıların aynı zamanda büyük bilginler olduğunu göstermiyor. Tersine, ünlü sanatçıların yaşam öyküleri karıştırılırsa, meselâ Beethoven gibi, en büyüklerinden çoğunun en aşağı halk tabakalarından yükseldiği görülür. Çoğu kez, kent okullarına bir rastlantı olarak gelen fakir köylü çocuğunun veya herhangi bir himaye sayesinde giren işçi yavrusunun, kuşaklardan

beri öğrenim ve eğitime sahip olan aile çocukları arasında en yüksek mevkileri tutmayı başardığına şahit oluruz.

Bu gözlemler gösteriyor ki, zekâ ve duyarlılığın derecesi sorunu, eğitim ve öğrenimin soyaçekim yoluyla basit bir tarzda çocuğa geçmesi konusuna indirgenemez. Bundan daha karmaşık bir konu karşındayız. Evlenmelerin tesadüfüne, atacılık (atavizm) olaylarına bağlı ve henüz araştırılması mümkün olmamış birçok etkenlerin tesiri altında olan bir insan (birey) söz konusudur.¹

Egemen sınıfa mensup bir anaya, babaya ve ataya muhtaç olmayan sanatçı, en azından bir bilime sahip olmak zorundadır. Oysa sanat eserinin anlamına inmek ve seyrinden estetik bir zevk duymak için —eğer bu yazıldığı gün yalnız birkaç meslekdaş tarafından yazılıp okunan bazı şiirler gibi, bir sanat oyunundan ibaret değilse— soyun sopun bir hükmü olmadığı gibi, bizce bilim ve tekniğin de gereği hemen yoktur. Bu öyle kişiye özel bir meslektir ki, gelişmesi az çok bir kültürü gerektirse de bilgi edinmeye gerek yoktur. Pek büyük bir saygıyla anılan bilginler tanıyoruz, sanatın en ince bir çiçeği, bir şaheseri yanında, ilgisiz ve taş gibi geçip giderler ve şu aşağılayıcı bir anlatımla halk dediğimiz kitle içinde nice kişiler var ki, nefis bir eserle karşılaşınca bütün varlıklarının sarsıldığını duyarlar. Söz gelimi bir akşam iş dönüşü Yeni Cami veya Süleymaniye gibi mimarlık anıtları önünde beş on dakika hayranlıktan dili tutulmuş, evlerine

1. Evlenmelerin diye başlayan cümlemin aslı şöyledir: "İzdivaçların tesadüfüne atavizm hâdisatına bağlı ve henüz tetkiki mümkün olmamış birçok avam ilin tabt-i tesirinde hulunan bir beşeriye mevzu habistir." A. Ç.

dönerken duraklamadan geçmeye razı olmayan sayısız işçiler biliriz.

Öğrenimden yoksun kalmış olanlar, doğuştan getirdikleri sezilen yetenekleriyle, şekillerin duyguyla kaynaşmasını gözleriyle ve okuyamadıkları eserlerdeki ölçü ve kulak ahengiyle beğenmeye yeteneklidirler. Teknik yönleri ve ayrıntılara gereksiz yere önem vermek alışkanlığında olan yüksek tabakaya göre, çıplak ruhuyla bir temsile katılan halk, asıl eserin özünü ve canlı noktalarını daha şiddetli bir biçimde duymak üstünlüğüne sahiptir.

Rusya'da son yıllar içinde yapılan deneyler; bu görüşü kuvvetlendirecek ilgi çekici sonuçlar vermiştir. Halk, müzeleri, özel güzel sanatlar koleksiyonlarını gezmek ve tiyatroları izlemek konusunda büyük bir istek ve heves göstermiş; ünü dünyayı tutan büyük klasik eserler her zamandan daha çok okunmuş ve halk kitlelerinin derinliklerinden, büyük eserler yaratan sanatçılar çıkmıştır. İyice anlaşılmıştır ki, gerçek sanat dı-

şında halka özel, kaba ve ilkel bir sanat yaratmak hülyasını izleyenler, ya zevkten yoksun kimselerdir, ya da halkın ruh yapısından tamamıyla habersizdirler. Bu düşünüş yalnızca ütopyadır. Güzel yaratılıştaki herkesin beğendiği yalnız bir sanat vardır. Halkın sevebileceği, gerçek bir değeri olan ancak bu sanattır.

Eserlerini aşırı derecede inceltmek ve belirsizleştirmek suretiyle, sanatı kendi gölgesi haline getirenlere gelince, bunlar sonunda, susamış halka, içinde bir damla su bile bulunmayan boş bir billur bardak sunmuş olurlar; Bir zamanın büyüleyici ve dinsel edebiyatı mahiyetinde olan bu gibi eserler, gelecekteki kuşakların sanat meraklılarını bile ilgilendirmez. Okurları ve inceleyicileri yalnız sanat ve edebiyat tarihçilerinden ibaret kalır. Gerçek sanat, er veya geç halkın anladığı ya da benimsediğidir. Bu hükmün dışında kalanlar, ya yetersiz, ya da gereksiz olanlardır.

(*Aydınlık*, sayı 7, 10 Temmuz 1922; *Türkiye'de Sınıflar*, 1971)

DÜŞÜN

YENİÇAĞ, YENİ DÜŞÜN ADAMLARI

“Yeniçağ, yeni düşün akımları” bölümünde, İslamcılık, ulusçuluk, sosyalizm gibi akımları incelerken, bu akımlara bağlı dergi, gazete ve örgütler çevresindeki birikimleri görmüş, öncü durumunda olan kimi aydınların düşün ve öğretilerine değinmiştik. Genellikle XIX. yüzyılın son yıllarıyla XX. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan bu gibi aydınların düşün adamı kimliklerini, savundukları görüşleri, uğraştıkları alanlara katkılarını bu bölümde değerlendirmeye çalışacağız.

HÜSEYİN CAHİT YALÇIN

“Servet-i Fünun” dergisindeki yazılarıyla (1895-1901) düşün ve edebiyatta pozitivist hareketin doğuşuna yol açan yazarlardan biri olarak kabul edilen Hüseyin Cahit, Balıkesir’de doğdu (1874). Ortaöğrenimini İstanbul Lisesi’nde, yükseköğrenimini Mülkiye Mektebi’nde tamamladı (1896). Vefa ve Mercan İdadilerinde Türkçe ve Fransızca öğretmenliği etti. Meşrutiyetten sonra Tevfik Fikret ve Hüseyin Kâzım’la birlikte “Tanin” gazetesini çıkardı. Üç dönem milletvekili seçildi. Osmanlı Mebusan Meclisi’nde başkanvekilliği görevinde bulundu. Mütarekede Malta Adasına sürgün edildi. Dönüşünde yeniden “Tanin” gazetesini çıkardı. Cumhuriyetin ilk yıllarında Rauf Orbay ve arkadaşlarının düşüncelerine yandaş olarak “Meşrutî” bir yönetim istediği için, İstiklal Mahkemesinde yargılandı. İki yıl Çorum’da sürgün kaldı (1925-27). Serbest bırakıldıktan sonra Sanayi ve Maden Bankası İdare Meclisi Başkanlığına atandı. “Fikir Hareketleri” dergisini çıkardı (1933-40). İstanbul’dan milletvekili seçildi (1939-54). “Tanin” gazetesini yeniden çıkardı (1943-47). Ulus, Yeni Ulus, Halkçı gazetelerinde başyazarlık etti (Ölümü, 18 Ekim 1957).

Yazarlığının ilk yıllarında öykü ve roman türlerinde örnekler veren Yalçın'ın düşün adamı kimliği Servet-i Fünun dergisinin Meşrutiyetten önceki evresindeki yazılarıyla kabul edilmişti. Gazetecilik ve "İttihat ve Terakki Fırkası"ndaki politika yaşamı, milletvekilliği bu yönünün uzun süre arka planda kalmasına neden oldu. Yıllar sonra, tek başına hazırladığı Fikir Hareketleri dergisinde yeniden gün yüzüne çıktı.

II. Abdülhamid yönetimindeki evrede. Fransız yazarı P. Locombe'dan çevirdiği "Edebiyat ve Hukuk" adlı yazıda, 1789 devriminden söz edildiği için kapatılan (sayı 553, Ekim 1901) Servet-i Fünun'da sanat, estetik, toplumbilim konularındaki makaleleriyle "Edebiyat-ı Cedide"yi pozitivist akıma bağlamaya çalışıyor, özellikle Taine'in kuramlarına dayandığı görülüyordu.

Taine (Hippolyt-Adolphe, 1828-1898), XIX. yüzyıl sonlarında felsefe Auguste Comte (1789-1857) ve John Stuart Mill'in (1806-1876) düşüncelerini benimseyerek *De L'Intelligence* (*Zekâ konusunda*, 1870) adlı yapıtında deneysel bir psikoloji kurmayı amaçlamıştı. Son çözümlemede, olayların "niçin"ini bilme olanağı olmadığını savunduğu için, idealist bir akım sayılan pozitivizmi geliştirerek, edebiyatta doğalcı (natüralist) kuramın ilkelerinin belirlenmesine yol açtı. *Philosophie de L'Art* (*Sanat Felsefesi*, 1885) adlı yapıtında ise Yunan, Flaman ve İtalyan sanatlarının gelişimini inceliyor, sanat ve edebiyat verimlerini ırk, çevre ve zaman öğelerinin sonucu olarak değerlendiriyordu.

Hüseyin Cahit, özellikle estetik üzerindeki yazı dizisinde Taine'in *Philosophie de L'Art*'daki sanat kuramlarını benimseyerek edebiyattaki gelişmeleri saptarken Fransız düşünürün öngördüğü ırk, çevre ve zaman öğelerini tanımlamaya çalıştı. Bu üç öğenin, "insan ruhlarını şu, ya da bu biçimde oluşmaya zorlayan nedenlerden ayrı düşünülemeyeceğini" ileri sürdü. Yalçın'a göre, ırk, kişilerin aracılığı ile süreklilik kazanmış, çevre, iklim ya da toplumsal yapı olarak kişisel duygulanışları etkilemiştir; zamanın ise kuşaklar arasındaki ilişkilerden doğduğu açıktır. Bu nedenle bir ulusun edebiyatından söz edilirken görünürdeki olayların altında yatan öteki etmenleri, "karakteristik tabiatını, o zamanki siyasal durumunu, bilimsel düzeyini, geleneklerini" değerlendirmek gerekmektedir.

Bir tarih dönemindeki olayların her yönde etkileri olduğu düşünüsünden hareket ederek Tanzimat dönemindeki toplumsal ve siyasal gelişmeleri değerlendiren Yalçın, XIX. yüzyıl başına kadar Asyalı olma niteliğini korumaya çalışan bir uygarlığın, zamanın gereklerini kavrayan kimi devlet adamlarının girişimleriyle III. Selim döneminden sonra kendini değiştirme çabalarının üzerinde durdu. "İlim ve hikmeti Avrupa'dan alarak milletin bitmez cevherine" aşılamanın kutsal bir amaç sayıldığını

yazdı. “Fikir Hareketleri” dergisindeki yayımında ise klasik demokrasi ilkelerini yaymaya çalıştığını söyleyebiliriz.

BAŞLICA YAPITLARI: *Hayat-ı Muhayyel* (öyküler, 1899), *Hayal İçinde* (roman, 1910), *Kavgalarım* (eleştiriler, 1910), *Edebi Hâtıralar* (1935, 1975).

AHMET ŞUAYİP

Ahmet Şuayip, İstanbul’da doğdu (1876). Ortaöğrenimini Vefa İdadisi’nde, yükseköğrenimini Hukuk Mektebi’nde tamamladı. Bitirdiği okulda İdare Hukuku okuttu. II. Meşrutiyetten sonra “İttihat ve Terakki”nin yönetimine katılan yakın arkadaşlarının çağrılarına karşın politikaya girmede. Maarif Meclisi Üyeliği, İlk Tedrisat ve İstanbul Maarif Müdürlüğü, görevleri arasındadır (Ölümü 1910).

Servet-i Fünun dergisinin hareketli döneminde “Hayat ve Kitaplar”, “Ulum-u Siyasiye ve İctimaiye” genel başlıkları ile yayımladığı makaleleri ilgiyle karşılanan Ahmet Şuayip, kimi XIX. yüzyıl tarihçilerinin kişiliklerini anlatan inceleme yazıları da yazdı. Bunlarda Albert Sorel’in yöntemini benimsiyor, Alman tarihçilerinden Niebühr, Ranke; Fransız tarihçilerinden Paul Heriot vb.’leri tanıtmaya çalışıyordu. Gene bu yıllarda Servet-i Fünun’da çıkan yazılarında H. Taine’in toplumbilimci, tarihçi, felsefeci ve eleştirmeci yönleri üzerinde durdu; kuramlarını XVIII. ve XIX. yüzyıl düşünürlerinin kuramlarıyla tartışarak, özellikle sanat ve edebiyat görüşlerini yansıttı. II. Meşrutiyetten hemen sonra arkadaşı Mehmet Cavit (İttihat ve Terakki Hükümetlerinin Maliye Nazırı) ve Rıza Tevfik’le birlikte pozitivist hareketin öncü organı sayılan “Ulûm-u İktisadiye ve İctimâiye” (1908-1909) dergisinde toplumbilimin işlevini tanıtmaya çalışırken Rousseau, Comte, Hegel, Taine, Renan vb. düşünürlerin öğretileri üzerinde durarak karşılaştırmalar yaptı. Servet-i Fünun’da çıkan yazılarını topladığı tek kitabı *Hayat ve Kitaplar* (1901, 1909) adını taşıyor.

MEHMET ÂKİF

II. Meşrutiyet döneminde, İslamcılığa –toplumsal ve siyasal hayata uygulanma amacı ile– inanç, düşün ve davranış kurallarını kapsayan ideolojik bir bütünlük kazandırılmak istendi. Osmanlı İslamcıları, Kuran, sünnet gibi İslam esaslarına dayanmakla birlikte, bunların yorumlanmasında, bireyin ve toplumun yaşayışlarını düzenleyecek kuralların İslam kaynaklarından çıkarılıp uygulanmasında bilimsel olmaya çalıştılar. Amaç, İslamın ahlaksal ve siyasal ilkelerini bütün saflık ve sadeliğiyle ortaya çıkarmak, bi-

reyler, toplumlar ve devletler için yaşama kuralı haline getirmek, ideolojik bir değer kazandırmaktı.¹

İslamcılık akımına bağlı düşün adamları, temellendirmeye çalıştıkları bu görüşlerin kaynağını Afganlı Şeyh Cemalettin'in (1839-1897) geliştirdiği bir tür İslam revizyonizminden aldılar. "Maddecilerin Reddiyesi" adlı üç dilde yayımlanan kitabında İslam dünyasındaki çöküşlerden, dinin değil, devletlerin sorumlu olduğunu ileri süren Cemalettin, İslam öğretisinin liberal ve demokratik olduğunu savunuyor, Müslümanların ancak birleşmek ve batının ilerlemiş tekniğinden yararlanmakla yıkılmaktan kurtulabileceklerini düşünüyordu.

Doğu dünyasının büyük reformcularından biri sayılan Şeyh Cemalettin Efgani'nin görüşlerini Mısırlı Şeyh Muhammed Abduh (1849-1900) benimseyerek geliştirdi. Elezher Üniversitesinde rektörlük eden Şeyh Abduh'un İslam dünyasının kurtuluşu için öngördüğü öneriler şöyle saptanabilir:

- 1) İslam dininin hurafelerden temizlenmesi,
- 2) Çağdaş düşüncenin ışığı altında İslam öğretisinin yeniden ele alınması,
- 3) Fıkıh'ın çağdaş uygarlığın gereklerine uydurulması,
- 4) Batıda uygulanan eğitim yöntemlerinden yararlanarak öğrenim kurumlarında değişiklik yapılması,
- 5) İslam dininin doğuş yıllarında olduğu gibi dinle bilimin yan yana gelmesinin sağlanması,
- 6) İslam dünyasının, Batının ve Hıristiyanlığın etkileri karşısında kendini savunma gücü kazanması.

Çağdaş Osmanlı İslamcılarının önde gelen kalemelerinden biri olan Mehmet Âkif'in dünya görüşünün temelleri, bu iki düşünürün özetlemeye çalıştığımız öğretileridir. Şair, "Mısır'ın en muhteşem üstadı"² sözcükleriyle yüceltiği Şeyh Abduh'un *Honotoya Müdafaası*, *İslamlaşmak*, *Anglikan Kilisesine Cevap* gibi kitaplarını ve makalelerini çevirmiş, Âsım'da "İnkılab istiyorum ben de fakat Abduh gibi..." dizesiyle ideolojik paralelliği de belirtmiştir.

İslam öğretisinin ilke ve kurallarından yaşamı boyunca ödün vermeyen Âkifin ideolojisi şiirlerinde ve makalelerinde ortaya koyduğu düşüncelere göre şu temel öğelere dayanır:

- 1) İşlevlerini yerine getiremez duruma düşürülen dinsel kurumların bozulmaları nedeniyle, inançsızlık, tevekkül, tembellik ve yoksulluk batağına saplanıp kalan bireyin kurtulması,
- 3) En güçlü İslâm devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nun öncülüğü ile doğu ülkelerinin yıkılıştan kurtulması.

Âkif 1908-1918 yılları arasında yayımladığı şiir ve yazılarda İslam dün-

1. Prof. Tarık Z. Tunaya, *İslâmcılık Cereyanı*, sf. 18-19 (1962).

2. Ö. Rıza Doğrul, *Mütefekkir Âkif*, Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle M. Âkif*, sf. 48 (1958).

yasının yıkılmasını önleyecek yolları gösterirken dinsel kurumların bozulmasından yakınır. İlk İslam devletinin yükseliş dönemlerine dikkati çekerek (Fatih Camii, Safahat I) geçmişle yaşadığı dönem arasında koptuğunu ileri sürdüğü bağların yeniden kurulmasına çalışır. Büyük İslam uygarlığının oluşumunu sağlayan Kuran, “her gün ezbere okunduğu halde” bilinmemektedir.

Ya açar nazm-ı celilin bakarız yaprağına,
Ya üfler, geçeriz bir ölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur'an bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için.
(*Süleymaniye Kürsüsünde*)

dizeleriyle yakınlık, “ayetlerde maksat” aranmasını ister. Amacı Kuran'a eskiden olduğu gibi, dünya işlerinde de yol gösterici değerini yeniden kazandırmaktır. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu bozuldukça şeriatla oynanmış, halk İslam öğretisinden habersiz softaların etkisinde kalarak, “cahil-lik” ve “tevekkül” uyuşukluğuna düşürülmüştür. Toplumla birey arasındaki bu karşılıklı olumsuz alışveriş sonucu ülke, geleneksel değerlerin tümünden kopararak, “sürünme” düzeyine indirilmiştir.

Bakin da hâline ibret alın şu memlekerin,
Nasılsın ey koca millet? Ne oldu âkıbetin?
Yabancılar ediyormuş -eder ya- istikrâh,
Dilenciler bile senden şerefli-dir billâh
Vakarı çoktan unuttun, havâyı kaldırdın;
Mukaddesatı ısırdın, Hûda'ya saldırdın,
Ne hatırate hürmet, ne an'anâtını yâd;
Deden de böyle mi yapmıştı, ey sefil evlâd.
(*Fatih Kürsüsünde*)

Oysa İslamlık, çalışma, bilgi ve erdem beraberliği ile ilerlemeden yana olan bir dindir. Ancak, her ulusun geleneklerinin belirlediği koşullardan kopmaması, gözü kapalı başka ulusların peşinden gitmemesi gerekmektedir. İslam öğretisinin “asrın asar-ı ke-mâliyle” çelişmediğini belirten Akif,

O ne dehşetli terakki, o ne müthiş sür'at
Öyle bir hârika gösterdi mi insâniyyet?
(*Süleymaniye Kürsüsünde*)

dizeleriyle, ilerleme konusunda da İslamın doğuş dönemini örnek olarak gösterir.

Doğrudan doğruya Kur'andan alıp ilhamı
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâmı.

diyerek XX. yüzyılın idrakiyle düşünülmesini ister.

Ne ki, çağdaşlarının teknik bilimler gibi değer verdikleri bilimlerin (toplumbilim, ekonomi) yeni verimlerine kapalı kaldığı için, ulus ve ulusçuluk

kavramlarına bağlı olan konularda onlardan esastan ayrıldığı görülür.

Ey Cemaat-ı Müslimin (İslam topluluğu), siz ne Arapsınız, ne Türksünüz, ne Arnavutsunuz, ne Kürtsünüz, ne Lazsınız, ne Çerkezsiniz. Siz ancak bir milletin fertlerisiniz ki, o büyük millet de İslam'dır. Müslümanlığa veda etmedikçe, kavmiyyet (ulusçuluk) davasında bulunamazsınız; kavmiyyet gayretine düştükçe de Müslüman olamazsınız.

Bu satırlarda açıkça görüldüğü gibi, şair Müslümanlığı kabul eden uluslardan oluşan bir "İslam Milleti" düşünmekte, bu yüzden ulusçuluk akımını bölücü olarak nitelemektedir. Bu görüşlerini pekiştirmek isteyen nazım örnekleri de vardır:

Müslümanlık sizi gayet sıkı, gayet sağlam
Bağlamak lâzım iken anlamadım, anlayamam,
Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize
Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?
Birbirinden müteferrik bu kadar akvamı
Aynı milliyetin altında tutan İslâmı
Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyettir.
(*Süleymaniye Kürsüsünde*)

Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve arkadaşlarının Türk dili, Türk tarihi, Türk edebiyatı alanlarındaki çalışmalarına ters düşen Âkif, ulus olma aşamasındaki bir toplumun geçiş döneminde karşısına çıkması olağan sayılabilecek sarsıntıları çöküntü, yıkılma belirtileri gibi görür.

Öte yandan düşmanı olduğu batıyı da, ekonomik gelişmelerin yarattığı olanaklar açısından değerlendiremediği için, batı devletlerinin, endüstri devrimlerini yapamayan doğu ülkelerini sömürgeleştirme politikalarını anlayamaz. Belki de bu nedenle, "İttihat ve Terakki" partisinin –İngiliz-Fransız kapitalizmiyle çelişen– Alman kapitalizmiyle tehlikeli dostluk ilişkilerine girmesinin arkasında yatan temel nedenleri göremez. Özel çağrı ile gittiği Almanya'dan "İslam Birliği"ni koruyucu bir melek" bulduğu sanısıyla döner.

Doğuya doğru Osmanlılarla birlikte gitmek... Doğuyu Alman ticaret ve sanayii için geniş bir dolaşma yeri yapmak. İşte kendisini bilen Osmanlı ve Alman hükümetleri için çekici ve büyük program.

Almanya'dan getirdiği bu düşünceleri dizelerle de süslemeye çalışır.

Değil mi bir anasın sen, değil mi Almansın
O halde fikr ile vicdana sahip insansın.
O halde "Asyalıdır" ırkı başkadır diyerek
Yabancı tavrı yakışmaz senin faziletine,
Gel iştirak ediver onların felaketine.
(*Berlin Hâtıraları*)

Kendi dünya görüşüne de ters düşerek "Hıristiyan" olduklarını düşünme-

den büyük umutlarla bağlandığı Almanların, Türkiye'yi daha savaşın bitmesini beklemeyen nasıl bir sömürü mekanizmasının içine yuvarlamaya çalıştığını araştıramaz. Onların Babıâli'ye yerleştirdiği uzmanların, kanlı önlemlerle doğmakta olan emekçi sınıfın demokratik örgütlenme haklarını nasıl kuşa çevirdiklerini göremez. Gerçekte bağlandığı Almanya değil, kendi umududur Âkifin. Ne ki, politika çarkı aldatıcı gerekçeleri ve "maske"leriyle onu da dışlileri arasına almıştır artık.

Ama çağın gerisinde kalan her girişim gibi şairin İslam Birliği umudu da Osmanlı Devletinin Almanya'nın zoru ile sokulduğu I. Dünya Savaşı yenilgisi sonucunda paramparça olur. Çünkü toplumların hareketini ekonomik koşullar belirlemiş, teknik gücü ve "sermaye"yi elinde tutan batı kapitalizmi de Müslüman ülkeler halklarını diledikleri yöne sevk etmenin kolayını bulmuştur. Şairi;

Türk Arapsız yaşamaz, kim ki yaşar der, delidir,
Arabın Türk ise, hem sağ gözü, hem sağ elidir.
(*Hakkın Sesleri*)

dizeleriyle bağlandığı, henüz ulus olma aşamasına ulaşmamış toplulukların Müslümanlıktan da, savaşta İngilizlerle işbirliği yapmalarına ve Müslüman Türk ordularını "arkadan vurmalarına" engel olamaz. Hem bu parçalanışın getirdiği umutsuzluk, hem yenilgi sonrasında batılıların Türkiye'yi bölüşme tasarıları Âkif'i büyük acılara düşürmüş, sorunları yeniden araştırmaya zorlamıştır. Denilebilir ki, onu Halifenin idam fermanlarına karşın, Kurtuluş Savaşçıların saflarına götüren etken, kendi içinde yarattığı bu yeniden doğuştur. Artık,

... Türkiye Hükümeti, I. Dünya Savaşı'ndan önceki durumu ile, özellikle en değerli servet kaynaklarına, en seçkin araziye sahip bulunuyor. Bu yüzden, Türkiye kadar İngiliz sermayedarlarının (kapitalistlerinin) ihtiraslarını tatmin edecek az ülke vardır...

diye bilen bir düşün adamı ortaya çıkmıştır. Bu yeni düşün adamının Almanya üzerindeki görüşlerinin de değiştiği ve şu çizgiye ulaştığı görülür.

Almanlar, gerek I. Dünya Savaşı'ndan önce, gerek I. Dünya Savaşı başlarında Türkiye'yi savaşa sürüklemek için bütün güçleriyle çalışmışlar, gerek İslam âleminin başı olan Türkiye'ye, gerek öteki Müslüman milletlere karşı pek samimi duygular beslediklerini göstermeye çalışmışlardır.

Fakat ne zaman ki Almanya, kesin zaferi kazandığı sanısına düştü, hemen, Türkiye'ye ve İslam âlemine karşı davranışını değiştirdi. Yüzündeki sahte maskeyi atarak suratını göstermekten çekinmedi. (...) Türkler de Almanlar'dan soğumaya başladılar. *Acı tecrübelerle Almanya'nın İslâm âlemine karşı İngiltere'den ve öteki emperyalist hükümetlerden farklı bir düşüncede olmadığını anladılar..*

Bu satırlar milli mücadele cephelelerinde kavgaya veren halkın safındaki

Âkîf'in batıyı artık sadece Hristiyanlığından ötürü değil, bütün geri bırakılmış ülkeleri –bu arada yurdumuzu– sömürgeleştirmek isteyen emperyalistler olduğu için reddetme bilincine ulaştığını göstermektedir.

SAİT HALİM PAŞA

Çağın gereklerine uyma amacıyla İslamda reform zorunluluğunu öngören düşün ve siyaset adamlarından biri olarak tanınan Sait Halim Paşa Kahire'de doğdu (1864). Yükseköğrenimini Lozan Hukuk Fakültesi'nde tamamladı. II. Abdülhamid döneminde sivil paşalık rütbesi verildi (1888). Meşrutiyetten sonra Ayan Meclisi üyeliğine atandı. "İttihat ve Terakki Fırkası"na Mahmut Şevket Paşa kabinesinde Dahiliye Nazırı olarak görevlendirildi. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine sadrazamlığa getirildi. Bu görevdeyken Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanlara yandaş olarak savaşa katılması yolunda karar alınmasını sağladı. Yenilgiden sonra Roma'da yaşarken Ermeni komitacılar tarafından öldürüldü (1921).

Buhran-ı İçtimaiyemiz (1916), *Taassup* (1916) adlı kitapçıklarında dinlerin ilerlemeye engel olmadığı görüşünü savunan Sait Halim Paşa, Mısırlı din bilgini Muhammed Abduh'un reformizmini geliştirmeye çalışmış, o da şeriatın taassup olduğu düşüncesini reddetmişti. Geri kalmışlığın asıl nedenini şeriat ilkelerinin tam uygulanmamasında görüyor, ulusal kurumları ıslah edemedikleri için, ülkede yabancı kurumların egemenliğine boyun eğen yöneticileri eleştirerek, bu hareketin "milli varlıktan vazgeçiş" anlamına geldiğini yazıyordu.

Buhranlarımız (1919), *Mukallitliklerimiz* (1919) adlı kitaplarında da Avrupa'dan gerekli şeyleri almakla, Avrupalılaşmanın birbirine karıştırılmasının yarattığı olumsuz sonuçları belirtmeyi amaçladı. İmparatorluğun çöküşüne yol açan en önemli etkenin bu tür yozlaşmalar sonucu kurtuluşu kendi ulusal varlık ve gelişmesinde aramayarak, yabancı düşün, yabancı yasa ve kurumlardan bekleme durumuna düşen II. Meşrutiyetin "ıfratla-tefrit" gelişmesi içinde kaldığını belirtti.

1876 ve "tâdil edilmiş" biçimiyle 1909 Anayasalarının, İslam kökenli bir topluluğun ihtiyaçlarını karşılamada yeterli sayılamayacağını ifade eden Sait Halim Paşa'nın temel düşüncesünün batı kopyacılığından kurtularak İslamlaşmak olduğunu söyleyebiliriz.

MEHMET NECİP (TÜRKÇÜ)

Edirne'de doğdu (1871). Askeri Rüştiye'yi bitirdi (1886). Okuldan ayrıldıktan sonra Farsça ve Fransızca öğrenimini sürdürdü. Mürefte Rüsumat Dairesi'nde çalışırken, İttihat ve Terakki ile ilişkisi olduğu gerekçesiyle tutuklandı; Edirne'de Talat Bey (Paşa) ile birlikte yargılandı, hüküm giydi (1893-95). Bursa'da sürgün yaşadı (1895-96). İzmir'e yerleşti. Orada Bı-

çakçızade Hakkı, Tefvik Nevzat, Tokadizade Şekip beylerin çevresine girerek, özellikle dil sorunları üzerindeki görüşleriyle dikkati çekti. Tefvik Nevzat'ın yönettiği Hizmet gazetesinde, "Türkçe Dilimiz" adlı inceleme yazılarını yayımladı. II. Meşrutiyetten sonra bir yandan İhracat Gümrüğü'ndeki müdürlük görevini sürdürüyor, bir yandan da Türk Ocağı İzmir Şubesi Başkanlığını yapıyordu. 1940'da devlet hizmetlerinden emekli oldu. İstanbul'da öldü (22 Şubat 1950).

Necip Türkçü, dilimizin özleşmesi düşüncesünü belli ilke ve kurallara bağlamak isterken, İttihat ve Terakki'nin "resmi" ideolojisi olan Turancılık ülkesüne kapılmamıştır. Ayrıca devlet, toplum, birey ilişkilerinde, sonuçları yönünden İttihat ve Terakki "dikta"sını destekleyen "birey yok, toplum var" görüşüne karşıdır. Ona göre toplumlar insan denilen bireylerden oluşan bileşimlerdir. Bu nedenle nitelikleri de, kendilerini oluşturan bireylerin niteliklerinin "maddi ve manevi" yükselmesine bağlıdır. Bir toplumun bireyleri üzerinde etkiler varsa, o etkiler de bireylerin nitelikleriyle orantılı olacaktır. O halde toplumun bir adım bile ilerlemesi, bireylerinin ilerlemesi sonucudur. Çünkü insan, toplumsal evrim ve gelişmenin ilk etkenidir. Bireyler ilerleyince toplumun da ilerlemesi doğaldır. Bunlar yani "birey ile toplum" birbirlerine karşılıklı tesir edip gideceklerdir. (M. Necip, *Bahsin Ehemmiyetli Ciheti*, Hizmet, 2 Şubat 1317/1901; anan: İbrahim Ongun, Necip Türkçü, 1971).

Yakup Kadri'nin "*Türkçenin reformu teorisini kuran adam*" diye nitelediği (*Cumhuriyet*, 16 Aralık 1970) N. Türkçü, Türkçenin bağımsızlığını savunurken söyleyiş ve sözleri birleştirme yönünden başka başka yapıları olan üç dilin uzlaşmadığı savındadır. Dilin ilerlemesi için öngördüğü temel ilkeyse, ülkede yaşayan bütün Türklerce konuşma dilinin yazı dili olarak benimsenmesi, ancak uyum ve söyleyişte "İstanbul ağzına" uydurulması görüşüne dayanır. "Felsefe Tabir ve İstılahlarımıza Dair bir Mütalaa", (*Fikirler*, 1927); "Dilimize Dair Yazılanlar Hakkında" (*Fikirler*, 12-24. sayılar, 1927-28); "Harflerimiz ve Latin Harfleri" (*Hizmet*, 1928) önemli yazıları arasında sayılabilir.

YUSUF AKÇURA

Rusya'da Simbrist'te doğdu (1876). Babasının ölümü üzerine annesiyle birlikte İstanbul'a geldi. Ortaöğrenimini Bursa Askeri Lisesi'nde, yükseköğrenimini Harbiye Mektebi'nde tamamladı (1896). Harp Akademisi'nde okurken, gizli "İttihat ve Terakki" örgütüyle ilgisi nedeniyle Fizan'a sürüldü. Üstlerinden yardım görerek Fransa'ya kaçtı. Paris'te Ecole des Sciences Politiques'te okudu. Meşrutiyetin ilanına kadar Rusya'da öğretmenlik, gazetecilik yaptı. İstanbul'a dönüşünde Darülfünun'da Türk Siyasi Tarihi, Harbiye Mektebi'nde Siyasi Tarih müderrisliği yaptı. Türk Derneği (1908), Türk Yurdu Cemiyeti (1911), Türk Ocağı (1911) kurucuları arasına katıldı.

“Türk Yurdu” dergisini yayımlayarak Türkçülük akımının yaygınlık kazanmasına çalıştı. Mütarekede Dr. Adnan (Adıvar), Mehmet Emin (Yurdakul) vb. ile birlikte Milli Türk Fırkası’nı (1919) kurdu. Anadolu’ya geçince TBMM hükümetince örgütlenen “Telif ve Tercüme Heyeti” üyeliği ve başkanlığına getirildi (1921-23). İstanbul’dan milletvekili seçildi (1923). Türk Tarih Kurumu Başkanlığı (1932), İstanbul Hukuk Fakültesi’nde Siyasal Tarih Profesörlüğü görevlerinde bulundu (1933). Kars milletvekiliyken öldü (12 Mart 1935).

Yusuf Akçura, Paris’teyken İttihatçı liderlerden Ahmet Rıza’nın çıkardığı Şûrayı Ümmet ve Meşveret gazetelerinde yayımladığı makalelerle Meşrutiyetçi çevrelerde tanınmaya başlamıştı. Daha sonra Kahire’de çıkan Türk (1904) gazetesinde yayımladığı *Üç Tarzı Siyaset* adlı yazısında Ahmet Rıza grubunun Osmanlı Birliği (panottomanizm), Mehmet Murat’ın İslam Birliği (Panislamizm) görüşlerine karşı Türk Birliği (Pantürkizm) düşüncesini savundu. Eleştiri ve önerileri şöyle özetlenebilir:

1) İslamlık ve Hristiyanlık arasında önlenmez düşmanlıklar belirmiş, daha önemlisi Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki azınlıklar özellikle 1870’lerden sonra Almanya’da güçlenen ulusçu akımın etkisinde kalmışlardır. Bu nedenle Padişah II. Mahmud’un özlediği, Ali ve Fuat Paşaların da yandaş oldukları bu görüşe dayanarak, Hristiyan öğelerin Amerika Birleşik Devletleri’ndeki gibi bir siyasal birliğe kendi istekleriyle katılmaları olasılığı beklenemez. Zorlama ise, XX. yüzyılın güçlü Avrupasının tepki ve müdahalesini doğurur. Yeniçağ Osmanlı İmparatorluğu’nun elinden Müslüman olmayan ulusların özerklik ve bağımsızlık kazanmalarını önleme gücünü aldığına göre, Osmanlı birliğinin pratik bir değeri düşünülemez.

2) II. Abdülhamid’in benimsediği İslam Birliği ülküsünün de İslam dini-ne bağlı kavimlerin kendi “milliyetleri”ni duymaları nedeniyle hocaları, şeyhleri, eski tarikatları, desteklemekle gerçekleştirme olanağı yoktur.

3) Türkleri aynı amaç ve ülkü çevresinde birleştirme sorunu ise, imparatorluk sınırları içinde ırk ve din birliği olduğu için kolay çözülecektir. Sınırların dışında kalan Türklerin birleştirilmelerinde de din birliğinin rolü olabilir.

Amerikalı tarihçi Charles W. Hoestler’in Türk milliyetçi çevrelerinde, Komünist Manifestosu’nun Marksçılar üzerinde yarattığı etkiye benzer rol oynadığını belirttiği bu görüşler¹ hiç kuşkusuz bir yönüyle Turancılık ülküsü doğrultusundadır. Nedir ki Akçura, 1918’lerde “Turancılığın bir Osmanlı emperyalizmi olduğunu” ileri sürerek savaşa karşı olduğunu belirtmiş, Cumhuriyetten sonra ise, eski görüşlerine, “Osmanlı Devletinin içinde

1. *Turkism and the Soviets*, Londra, Anan: Doç. Dr. Ercüment Kuran, *Türk Kültürü* dergisi (Nisan 1966).

Türklük ya da İslam siyaseti gütmesi, dışarda Pantürkist, ya da Panislamist olmasını gerektirmez” biçiminde yorum getirmeye çalışmıştır.²

Akçura’nın 1911’den sonra “Türk Yurdu” dergisinde Ziya Gökalp, Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Mehmet Emin (Yurdakul), Ömer Seyfettin, Rıza Tevfik, Mehmet Fuat (Köprülü) gibi yazarları birleştirerek ulusçuluk akımının yaygınlık kazanmasına çalıştığı görülür. Bu evrede (1917’lere kadar) “İttihat ve Terakki Fırkası”nın genel politikasına aykırı bir düzey üzerinde değildir. Dergideki yazılarında özellikle dil, tarih ve toplumbilim konularında düşünceler ileri sürer. Bir yazısında çağdaş ileri devletlerin, burjuvazinin, sermaye adamlarının, bankerlerin omuzları üzerinde yükseldiğini ifade ederek, ulusçuluğun köylüyle birlikte Türk burjuvazisini de geliştirmek zorunda olduğunu yazar. Burjuva sınıfının geliştirilmediği takdirde Türk toplumunun yaşama olanağının zayıflayacağı düşünüsünü savunur (*Türk Yurdu*, sayı 140, 1917: anan: Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, sf. 413. 1973).

Emin Türk Eliçin’e göre, asıl önemi 1910-1920 gibi düşün hayatının karmakarışık olduğu bir dönemde siyasal olayları temeldeki ekonomik gerçeklerden ayırmadan çözümlemeye çalışmasıdır. Bu yönetime bağlı olarak yaptığı kimi incelemeleri *İktisat ve Siyaset* adlı kitabında toplamıştır. Özellikle II. Meşrutiyet döneminin siyasal partileri üzerine yaptığı araştırmada partilerin siyasal kökenleri üzerindeki görüşleri ilginçtir. Çıkarları bakımından Osmanlı Devletinin varlığına bağlı olan Müslüman ahaliyi, II. Meşrutiyetin ilanından önceki evrede aşağıdaki gruplara ayırır:

- 1) Asker, sivil, ruhani memurlardan oluşan yönetici zümre,
- 2) Müslüman tüccarlar, müteahhitlik ve mültezimlik ederek hükümetin koltuğu altında para kazanan büyük işadamları,
- 3) Sınıf çıkarlarını gözetebilmek için hükümete dayanan, daha doğrusu hükümeti elinde tutmak isteyen arazi ve emlak sahipleri.

Bu üç varlıklı toplumsal kümeyi “burjuva”, maaşlı küçük memur kesimini ve topraksız ya da az topraklı köylüleri işçi sınıfından saymak mümkündür. II. Abdülhamid’in son yıllarında az maaşla geçinen asker ve sivil bürokrasinin yoksul kanadı iktidarı varlıklı zümrelere yandaş görerek muhalafete geçmiştir. “İttihat ve Terakki” bu yoksul (proleter) askeri ve mülki memur tabakasına dayanarak tarih sahnesine çıkmış, güçlendikçe Ermeni taşnakları, Bulgar komitacıları, ihtilalin başarı kazanacağını sezen Selenik tüccarları, Rumeli’ndeki kimi toprak sahipleri tarafından desteklenmiştir. Askeri bir darbe ile iktidara geçmesi üzerine çıkarları eski rejime bağlı olan sınıf ve tabakalar (yani Abdülhamid rejiminde servet yapan tüccarlar ve işadamları, yerlerinden olan büyük memurlar, eşraf ve ayan) ise “Hürriyet ve İtilaf” Partisini kurmuşlardır.

2. Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, sf. 353 (1973).

Nedir ki Meşrutiyetin ilk yıllarındaki bu görünüm kısa süre sonra değişmiş, özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında “İttihat ve Terakki” bir yandan bünyesindeki küçük bürokratları zenginleştirerek burjuvalaştırırken, öte yandan partinin kilit noktalarını ele geçiren Selânikli tüccarların temsilcisi durumuna geçmiştir. Bu nedenle artık savaşın sonunda “İttihat ve Terakki”yi Türk milli burjuvazisinin partisi saymak yanlış olmaz.

Kurtuluş Savaşı yıllarında yayımladığı kimi makalelerde, XIX. yüzyılda batı kapitalizminin doğu ülkelerini sömürerek yok etmeye çalıştığını yazan Akçura, gümrük duvarlarını kaldırmaya çalışan Osmanlı liberallerini eleştirerek, bu durumun Avrupa sermayesinin Türkiye’yi istilasını kolaylaştırması anlamına geldiğini belirtir (1921).

Muası Avrupa’da Siyasi ve İctimai Fikir Cereyanları (1926) adlı kitabında ulusçuluk, özgürlük, eşitlik, sosyalizm konularını ele alarak insanların özgür ve hukukça eşit olmalarını ilkeleştiren İnsan Hakları Bildirgesinin gerçek bir eşitlik sağlayamadığını yazar. Asıl eşitliğin ekonomik fırsat eşitliği ile gerçekleşeceğini savunan Marksçı düşünceye yaklaşıp. Sosyalizmin çağdaş ekonomik ve siyasal düşüncenin temeli olduğu görüşünü açıklamakta da sakınca görmez.

Yazılarındaki değişmelere bakarak Yusuf Akçura’nın Türkiye’deki siyasal gelişmelerden etkilendiğini söylemek yanlış değildir. 1904’lerde Pancermanizm ve Panislavizm akımlarından esinlenerek Pantürkist görüşlerin bir ölçüde öncüsü olan yazarın I. Dünya Savaşı yenilgisinden sonra eski inançlarından uzaklaştığı, özellikle 1923’ten sonra Mustafa Kemal Paşa’ya ters düşmemeye özen gösterdiği kabul edilir. Değişkenliğini daha çok kişiliğine bağlayan Yahya Kemal, bunu, ideal adamı olmamasının doğal sonucu olarak yorumlar (*Siyasi ve Edebi Portreler*, sf. 124-127, 1968).

BAŞLICA YAPITLARI: *Üç Tarz-ı Siyaset* (1911, yeni harflerle 1976), *Siyaset ve İktisat* (1924), *Muası Avrupa’da Siyasi ve İctimai Fikir Cereyanları* (1926), *Tarih-i Siyasi Dersleri* (6 cilt).

KAYNAKLAR: Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi* (1966); Emin Türk Eliçin, *Kemalist Devrim İdeolojisi* (1970); Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma* (1973).

ZİYA GÖKALP

Yaşamı ve Çevresi

Ziya Gökalp, (25 Mart 1876-25 Ekim 1924) Diyarbakır’da doğdu. Babası, Basımevi ve Nüfus Müdürlüğü görevinde bulunan Tefik Efendidir. İlkokuldan sonra Askeri Rüştiye’ye (ortaokul) girdi. Özellikle matematik derslerinde başarısız bir öğrenci olarak tanınmasına karşılık tarih ve edebiyat konularında yaşının ilerisinde çalışmaları ile öğretmenlerinin dikkatini

çektii. Amcasından Arapça ve Farsça, okulun müdürü İsmail Hakkı Bey'den Fransızca dersleri alarak, okul dışı eğitim fırsatları buldu. Gençliğinin ilk yıllarında kişiliğinin kurulmasında etken olan yetenekleri geliştiren çalışmalar yaptıkça, yaşadığı toplumun özelliklerini öğrenmeye başladı; ülkesi üzerinde bilgi sahibi olmak erken bilinçlenmesine yol açtı.

II. Abdülhamid'in yönetimindeki ülke, dış ve iç buhranların ortasında Avrupa devletlerinin sömürgeleştirme çizgisine sokmaya çalıştıkları bir açık pazar durumuna getirilmişti. Padişah, kendisini ayakta tutmaya çalışan derebey artıkları ve ticaret burjuvazisi ile siyasal bir hatta birleşerek okumuşların halkla güçbirliği kurmasını baskı yöntemleriyle önlemeye çalışıyordu.

Devlet yönetiminde görevlendirdiği yerli-yabancı kimseler, uluslararası kuruluşların (yabancı sermaye tekellerinin) önde gelen yöneticileriydi. Osmanlı Bankasının Direktörü Pangiris, Padişahın Mali Müşaviri; bu bankaya bağlı kuruluş ve şirketlerin Yönetim Kurulu Başkanı Noradımğinyan Efendi Hariciye Nazırı görevinde bulunuyordu. Süreyya Paşa, Galip Paşa, Selim Paşa gibi önemli yöneticiler yabancı şirketlerle ortaklıklar kurmuşlardı.

Devleti yöneten kişilerin yabancılarla işbirliği yaptığı bir ortamda, gençliğin ilk yaşlarında "dünyayı bilen" okumuş bir babanın ilgisini yanında bulan Gökalp erken bilinçlendi; Tanzimat sonrası bunalımlarının ana nedenleriyle birlikte özgürlük savaşçılarının amaçlarını öğrenme fırsatını buldu.

Namık Kemal'in ölümü üzerine babasıyla arasında geçen konuşmaları anlattığı bir yazısı, bu evresine ışık tutan belgeler arasında önemli bir yer alır:

Bir akşam eve dönünce onu (babasını) çok müteessir ve kederli buldum. Beni görünce "Gel" dedi. "Sana çok kederli bir haber vereceğim. Çok ağlayacak, çok matem tutacaksın. Bugün senin ve arkadaşların için büyük bir matem günüdür. Çünkü sizin en büyük hocanız ve milletin en büyük adamı olan Namık Kemal vefat etti.

Namık Kemal'i eserleriyle hatta yasak ve basılmamış eserleriyle tanırdım. Fakat, böyle en büyük hoca ve en büyük adam olduğunu bilmiyordum. Babam onun savaşmalarını, uğradığı zulümleri, gösterdiği kahramanca mukavemetleri müteessir ve mahzun bir lisanla anlattı ve dedi ki:

– İşte sen bu adamın arkasından gideceksin. Onun gibi vatanperver, onun kadar hürriyetperver olacaksın.

Bilginin gençliğe özgü içtenlikle birleşmesi küçük Ziya Gökalp'in iç dünyasını özgür olarak duyma tutkusuna bağlı bir kişilik yaratmış, idadide (lise) okurken, okulun açılma töreninde (1892) "Padişahım çok yaşa.." diye bağlılık gösterisi yapan öğrenciler arasında, bir başkaldırı haykırışı gibi ortaya çıkmıştı:

"Milletim çok yaşa..."

Bu 16 yaş davranışı¹ hiç kuşkusuz, birkaç yıl sonraki kişiliği içinde saklayan, bu kişilikten haber veren bir patlamaydı. Nitekim öğrenimini sür-

1. Cavit Orhan Tütengil, *Ziya Gökalp Üstüne Notlar*, sf. 5 (2. bas. 1966).

dürmek için gittiği İstanbul'da özgürlük adına savaşıyan öğrenci çevrelerine katılarak zorbalık rejimi ile mücadele yolunda duyduğu sorumluluğu eyleme geçirmek istedi.

Ne var ki bu erken gelişme ve sorumluluk bilinci genç adamın ruhsal yapısında giderek karamsarlık ve umutsuzluğa yol açtı. Namık Kemal'in etkisiyle yazdığı "manzume"lerdeki başkaldırı havasının bireysel bir buhran durumuna dönüşmesini önleyemedi.

Bir arkadaş odasında kendisini öldürerek kafasında taşıdığı ağırlıktan kurtulmayı denedi (1899). Ama alınına dayadığı tabancanın namlusundan çıkan kurşun beyinde kaldığı halde, Diyarbakır'da bulunan Dr. Abdullah Cevdet'in tedavisi ile ölümden kurtuldu. Daha sonra bu girişimi şöyle anlatacaktır:

O zaman ben derunî buhranımın en şiddetli devresini yaşıyordum. Bu buhranın acılıkları –hocamın verdiği mevzu her ne olursa olsun– yazdığım vazifelerden fıskırıyordu. Doktor Yorgi (öğretmen), benim bu elemli düşüncelerimde bir felsefe kırıntısı buluyordu. Sınıfa her geldikçe, o hafta yazdığım kirabet vazifesinden bahsedirdi. Ben onun sözlerini son derece dikkatle dinlerdim. Çünkü her sözü benim için yeni bir ufuk açıyordu.

Geçirdiğim dehşetli buhranı uzun uzadıya yazacak değilim. Yalnız bu buhranın beni fiilen intihara sevkettiğini, birçok seneler büyülediğini, vücuden zayıflatarak kadir haline koyduğunu söylemek buhranın şiddetini göstermeye kafidir. Uzvi hiçbir hastalığım, içtimai hiçbir sıkıntım yoktu. Bütün ızdıraplarımın menbaı felsefi düşüncelerimdi.

Gökalg, bu olaydan sonra da bir yandan öğrenim ufuklarını genişletme çabası gösterirken, bir yandan da dönemin mücadele saflarından uzak kalmadı. Bu nedenle birkaç yıl sonra Diyarbakır'daki evinde gizli toplantılar düzenleme ve yasak kitap okuma gerekçesiyle koğuşturmaya uğradı (15 Temmuz 1898). İstanbul'da Taşkılla, Mehterhane ve Zaptiye tutukevlerinde bir yıl yatırıldı.²

Cezaevinden çıkınca sürgün cezası da verildiği için Diyarbakır'a gitmek zorunda kaldı; bu nedenle parasız yatılı olarak okuduğu Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi'ndeki öğrenimini yarıda bıraktı. Yaşamının bu evresinde memleketinde Askeri Rüştîye'de Farsça hocalığı, Ticaret Odası Katipliği, Vilayet İdare Meclisi Başkâtip Vekilliği, Mülkiye Müstantıklığı gibi görevlerde bulundu (1900-1908).

II. Meşrutiyet'ten sonra idadide Fransızca öğretmen vekilliği yapan Gökalg, bir yandan da "İttihat ve Terakki" Partisinin Diyarbakır şubesini açarak siyasal hayata atılmıştı. Çıkardığı "Peyman" gazetesinde (28 Haziran 1909) manzumeler, toplum ve ahlak sorunlarını işleyen makaleler yayımlıyordu. Parti Genel merkezince Diyarbakır, Van, Bitlis illeri müfettişi olarak görevlendirildi. Selânik'te toplanan ilk büyük kongreye delege olarak katıldı (18 Eylül 1909), Merkez Yönetim Kurulu üyeliğine seçildi. Kısa süre Diyarbakır Vilayet

2. C. O. Tütengil, *Ziya Gökalp Üstüne Notlar*, sf. 7-8 (1966).

Maarif Müfettişliği görevinde bulunduktan sonra (Temmuz 1910-Aralık 1910) dönemin düşün ve sanat başkenti sayılan Selânik'e yerleşti.

Gökalp, Selânik'e yerleştikten sonra Ali Canip (Yöntem) ve Ömer Seyfettin'le birlikte yönetimine katıldığı "Genç Kalemler" (11 Nisan 1911) dergisinde yayımladığı makale ve manzumelerle öteki arkadaşları gibi dilde sadelik ilkesinden hareket ederek ulusçuluk akımının oluşumuna yol açan çalışmalar yaptı. Tefvik Sedat, Demirtaş takma adlarıyla yine bu dergide tarih ve toplumbilim alanlarında yayımladığı araştırma yazıları ile düşün ve sanat çevrelerinin ilgiyle izlediği kalemlerden biri durumuna geldi.

Ergani'den milletvekili seçilince (1912) İstanbul'a yerleşti. Bu dönemde Türk Yurdu, Tanin, Halka Doğru, Türk Sözü, İçtimaiyat, Muallim, Milli Tettebular, Büyük Mecmua dergi ve gazetelerinde yazdı. Meclisin fesh edilmesi üzerine İstanbul Darülfünunu'na (üniversite) içtimaiyat (toplumbilim) müderrisi olarak atandı (1914-1919). Bu yıllarda "Yeni Mecmua"yı çıkardı (12 Temmuz 1917-26 Ekim 1918; 64 sayı). Türk Ocağı'nın İlim ve Hars Heyeti'nde görev alarak toplumbilimsel konularda konferanslar verdi. İstanbul'un işgalinden kısa bir süre sonra İngilizler tarafından Malta'ya sürgün edildi (28 Ocak 1919-19 Mayıs 1921).

Kurtuluş Savaşı'nda, yurda dönüşünde Diyarbakır'a geçerek Küçük Mecmua'yı (5 Haziran 1922-5 Mart 1923, 33 sayı) çıkardı. Hükümetçe "Telif ve Tercüme Heyeti" Reisliği'ne atanınca Ankara'ya yerleşti. Sürekli olarak Hakimiyeti Milliye ve Cumhuriyet gazetelerinde yazdı. II. dönemde Diyarbakır'dan milletvekili seçilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi.

Döneminin çetin koşulları içinde inandığı doğruların yayılması, gerçeklik kazanması için sürekli bir savaş içinde yaşayan Gökalp'in çağdaşları onu örnek bir ahlak ve erdem adamı olarak görmekte birleşmişlerdir. *Hüküm Gecesi* (1927, 1966) adlı romanında kişiliğinin başarılı bir portresini çizen Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) iktidar günlerinde onu şöyle anlatır:

... İçeriye etine dolgun, kısa boylu, gür ve düşük bıyıklı bir adam girdi. Kırk yaşlarında görünen bu adam, bir mektepli çocuk kadar mahcup tavırlı idi. İçeride bu mühim şahsiyetlerin kendi aralarında muhavereye dalmış olduklarını görünce ters yüzü geri dönüp çıkmak istedi. Onu da yapamadı, bir müddet afal afal etrafına bakındı.

– Gel bakalım hocam, gel bakalım.

Bunu söyleyen Talat Bey (sonra sadrazam olan Talat Paşa) idi. Tık naz ve ağır adam gayet karışık ve müphem bir selam vererek yerleşti. Arkaya doğru atılmış, fesinin tamamıyla açık bıraktığı alınının ortasında eski bir kurşun yarasını andıran küçük bir çukur vardı. Bu Merkezi Umumi'nin derin ve esrarengiz nazariyatçısı Ziya Gökalp'ti.

Yusuf Ziya Ortaç da *Portreler* (1960, 1963) adlı kitabında Bekirağa Bölüğü'ndeki tutukluluk günlerini şöyle yansıtır:

"Onu mütarekede revkif edeceklerdi. Dostları Kaç' dediler. Güldü ve sustu. Ertesi sabah 'Bekirağa Bölüğü'ne hapsedtiler. Haftada iki gün zi-

yaretine giderdim. Demir karyolasının bir ucuna o otururdu, bir ucuna ben... Bu ölüm hücresinde, yatak odasıdaymış kadar rahat yine eski sohbetlerine devam ederdi.”

Gökalp, uzun süren bir mide ve barsak rahatsızlığının genişlemesi sonucu Fransız Hastanesi’nde öldü. Türk Ocağı tarafından yaptırılan mezarı Sultan Mahmut Türbesi çevresindedir.

Edebiyatçı Kişiliği

Ziya Gökalp, *Şaki İbrahim Destanı*’ndan (1908) sonra manzumelerini üç kitapta topladı: *Kızıl Elma* (1915), *Yeni Hayat* (1918), *Altın Işık* (1923). Türkçeyi ve hece ölçüsünü kullanma yönlerinden kendisinden sonra gelen kuşağa yeni deneyim yollarını açan bu manzumelerde kolay anlaşılır sözcüklerle önemli saydığı sorunları işleyerek, ülküsünü yaymaya çalışıyordu. Din, ahlak, dil, sanat, vatan, köy, köylü gibi toplumsal konulardaki görüş ve düşüncelerine dizelerle ilke gücü kazandırmak istedi. Amacı, kalabalığın ilgisini toplumsal sorunlara çekmekti. O günkü beğeni koşulları içinde başardı da bunu.

Yeni Hayat’ın önyazısında, “Çocuk terbiyesinde birtakım dersler oyun tarzında verilir; bunun gibi halk terbiyesinde de bazı fikirlerin vezin kisvesinde arzedilmesi fena mı olur?” satırları ile amacını belirten Gökalp, iç yapı sorunları, estetik yükümlülük açılarından şiirin dışında kaldığını bilerek, ilk manzumelerinden itibaren ikili bir işlevi yerine getirmeye çalıştı: Hece ölçüsünün Türkçeye uygunluğunu göstermek; düşünür Gökalp’in görüşlerini kalabalıklara iletmek.

Diyarbakır’dayken Peyman gazetesinde yayımladığı (sayı 3, 1909) “Ağa Kimdir”, adlı manzumesinde ağa, emekçi, zanaatçı, uzman kimdir sorularına yanıt ararken derebeylik düzenini alabildiğine yeren dizeleri vardır:

Hürriyetten evvel beylik, ağalık
Zorbalara olmuş idi arpalık
Tarlalarda alın teri dökenler
Zorbalara kulluk eder, dayak yer
Köpeklerden daha sefil yaşardı
Şimdi artık o zulümler kalmadı.

Daha sonra munzemeciliğini güncel olaylara, politikanın programladığı yakın ve uzak amaçların propagandasına değin götürdü.

Vatan ne Türkiyedir Türklere, ne Türkistan
Vatan büyük ve müebbed bir ülkedir: Turan
(*Turan*)
Kırım nerede kaldı, Kafkas ne oldu?
Kazan’dan Tibet’e değin Rus doldu
Hitay’da analar saçını yoldu
Şen yurtlar ne halde, viran nerede?
Gideyim arayım İran nerede?
(*Altın Destan*)

dizelerinde görüldüğü gibi, I. Dünya Savaşı'na katılma coşkusu yaratacak “telkin”lerde bulunmak istedi. Ne ki düşünür Gökalp 1916’lardan sonra Turancı görüşlerden uzaklaşınca, manzumelerindeki hava da değişti...

Bir ülke ki camiinde türkçe ezan okunur,
Köylü anlar mânâsını namazdaki duanın
Bir ülke ki mektebinde türkçe kur'an okunur,
Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Hûda'nın,
Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın.
(*Vatan*)

Özellikle Yeni Hayat'ta yayımladığı manzumelerde, ulusal ve toplumsal sorunlara ilişkin konuları işlerken yeni bir Türkiye düşüncesine bağlı isteklerin çizgisine ulaştığı görüldü.

Ey Türk senin köyün hür bir yuvadır
Çiftlik değil, yoktur Beyi Ağası
Her köylünün var bir çifti tarlası,
Öz evinde o hem Bey, hem Ağadır.
(*Köyün*)

Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*'nda “Türklerde bedii zevk”, “Milli vezin”, “Milli Musiki” konularında görüşlerini açıklarken gerçek gelişmenin halk ve batı edebiyatlarının öğrenilmesiyle yaratılacağını öne sürerek şöyle yazar:

Halk edebiyatı ne gibi şeylerdir? Evvela masallar, fıkralar, efsaneler, menkıbeler, üstûreler, saniyen darbımeseller, bilmeceler; salisen maniler, koşmalar, destanlar, ilahiler, rahian Dede Korkut kitabı, Âşık Kerem, Şah İsmail, Koroğlu gibi hikâyelerle cenknemeler, hanisen Yunus Emre, Kaygusuz, Karacaoğlu, Dertli gibi tekke ve saz şairleri sadisen Karagöz ve Nasrettin Hoca gibi canlı edebiyatlar.

Edebiyatımız bu modellerden ne kadar çok feyiz alırsa o kadar çok tahrir edilmiş olur.

Edebiyatımızın ikinci nevi modelleri de Homer'le Virgil'den başlayan bütün klasiklerdir. Yeni başlayan bir milli edebiyat için en güzel örnekler klasik edebiyatın bedialarıdır.³

Şiirin yapısal bütünlüğüne kavuşması için Türkçeye uygun ölçünün, “milli vezin” olarak tanımladığı hece ölçüsünün kullanılması gerektiğine inanır. Orhan Seyfi (Orhon), Faruk Nafiz (Çamlıbel), Yusuf Ziya (Ortaç), Hikmet Nâzım (Nâzım Hikmet), Vâlâ Nureddin (Va-Nû) gibi şairlerin Türkçeyi güzelleştiren örnekler verdikleri kanısındadır.

Gelişmeyi tarihsel gelişme aşamalarının bütünlüğü içinde düşünerek, ulusal bir edebiyatın evrimini, toplumların geçirdiği dönüşümlerden ayrı ele almaz.

Edebiyat, birinci devresinde “Kavmi” bir mahiyeti haizdir. Onun için buna “kavmi edebiyat” diyebiliriz: Bu ilk devrede halk edebiya-

3. *Türkçülüğün Esasları*, sf. 129 (1973).

tı ile yüksek edebiyat birbirinden ayrılmamıştır. O devrin musikisi de öyledir. Bütün bunlarda, yani sanatta birlik vardır. İşte Eski Yunanlılarda bu hali görüyoruz. Mesela (İllias-Ilyada) ve (Odiseia-Odise) hem yüksek seviyede bulunan seçkin zümrenin edebiyatıdır, hem de halk edebiyatı.. Edebiyatı kendi vicdanında doğan milletlerde, daha sonraları, yüksek edebiyatla halk edebiyatı –biri sözlü birisi yazılı da olsa– daima birbirine bitişik, birbirine bağlıdır. Böyle bir edebiyatta mevzular, zevkler birbirine geçmekte, dil birbirine benzemektedir; yani aralarında bir bağlantı vardır.

Milletlerin bu kavmi edebiyatını doğuran kavmi hayatına, (ümme devri) adını verebileceğimiz (dini devir) son verir. (Ümme) devrinde, (kavmi hars) yerine (ümme harsı) yer alıyor. Tabii ki büyük içtimai hareketten edebiyat da müteessir oluyor. Ve (kavim edebiyatı) şekline (ümme edebiyatı) şekline dönüyor.

Gökalp'e göre daha sonraki aşama, ulusal edebiyat aşamasıdır. Ne ki Tanzimat bizi ortaçağdan, skolastik zihniyetten kurtarmasına karşılık, hareket yönemsiz biçimde yürümüş, Avrupa'daki gibi sanatın ve edebiyatın yenileşme hareketlerine felsefe rehberlik etmemiştir. Bu nedenle Şinasi-Namık Kemal dönemi de, Servet-i Fünun dönemi de yeniliğe felsefi çözüm ve düşüncelerle başlanmadığı için köklü bir devrim yapılamadı. "Yalnız Namık Kemal'le Tevfik Fikret, ruhlarındaki büyük imanı ve coşkunluğu eserlerinde yaşattıkları için" yeni kuşaklar üzerinde etkili olmayı başardılar.

Gökalp, ulusal edebiyat ilkelerinin belirlenmesi, tüm sanatların ulusallaşması içinde felsefe, tarih ve toplumbilimin öncülüğünde eski kültürün bir çeşit anatomi masasına koyulduğunu belirterek "kültürün sonradan edindiği" yapmacık öğelerden temizlenmeye çalışıldığını ifade etti. Çözümlerinin sonuçlarını kesinliğe bağlamakta çekinge göstermiyor, ulusal sanat ve edebiyatın oluşum yollarını şöyle çiziyordu:

Bu meseleler neticesinde, Türk kültürünün milli olan ve kökleri halkta bulunan esas kısmı meydana çıkacağı gibi, Avrupa medeniyeti de gerekli bir ölçüde buna ilave edilince, gelecekteki Türk sanat ve edebiyatı, milli kültürle Avrupa medeniyetinin birleşmesinden meydana gelmiş olacaktır. Sanat kültür birliğine ve bütününe, edebiyat ise medeniyet birliğine ve bütününe mensup olduğundan; sanatımız bu suretle daha millileşecek, edebiyatımız tamamiyle Avrupaî ve Yunan sanat havasında olacaktır.⁴

Dil Sorunları Karşısında

Ziya Gökalp'in çalışmalarını sürdürdüğü yıllarda edebiyat ve düşün adamlarının büyük çoğunluğu yazı dilinin geleneksel anlayış çizgisi üzerinde görünürler. "Edebiyat-ı Cedide" akımına bağlı sanatçılar eski tamlamaların yanı sıra, Fransız edebiyatının öğrettiği yeni kavramları karşılamak için,

4. *Diyorlar ki*, R. Eşref Ünaydın, sf. 179-180/192, 2. bas. (1972).

yeni tamlamalar ve bileşik sıfatlar kullanma gereksinmesi duyarlar. Denilebilir ki, Osmanlıca ile batı tekniğini uygulama hevesleri dili büsbütün halktan uzaklaştırmış, yapay süsler yazı dilinin başlıca “marifeti” sayılmıştır.

Gökalp, “Lisan”, “Sanat”, “Kendine Doğru” adlı manzumelerinde ulusal dilin oluşması için öngördüğü yolları dizelerle ilkeleştirmeye çalıştı.

Aruz sizin olsun hece bizimdir,
Halkın söylediği Türkçe bizimdir
Başka dile uymaz annenin sesi
Her sözün ararsan vardır Türkçesi

Güzel dil Türkçe bize
Başka dil gece bize
İstanbul konuşması
En saf, en ince bize.

“Genç Kalemler” dergisinden itibaren yayımladığı yazılarda, Türkçenin bağımsız bir dil olması sorununun Türkler için büyük önemini belirtiyor, yeni dil hareketini “Yeni Hayat mefkûresi”nin ayrılmaz bir parçası niteliğinde görüyordu.

Türkçülüğün Esasları’nda dil konusunu ayrı bir bölümde (Lisanî Türkçülük) inceleyerek yeni Türkçenin oluşum koşulları üzerindeki önerilerini aşağıdaki biçimde saptadı:

1) Osmanlı dilini yok sayıp halk edebiyatına temel olan Türkçeyi kabul ederek İstanbul halkının konuştuğu gibi yazmak,

2) Halk dilinde Türkçe eşanlamı olan Arapça ve Farsça sözcükleri atmak,

3) Halk dilinde kurala uymadan kullanılan Arapça ve Farsça sözcüklerin değiştirilmiş biçimlerini Türkçe saymak, “ımlarını da yeni telaffuzlarına uydurmak”,

4) Yerlerine yeni sözcükler konduğu için fosilleşen eski Türkçe sözcükleri diriltmeye uğraşmamak,

5) Yeni terimlere gereksinme duyulduğu zaman halk dilinde aramak; bulunmuyorsa Türkçe kurallara uygun yeni sözcükler yaratmak. Bu olanak da yoksa kimi dönemlerin özel koşullarını gösteren sözcüklerle tekniklere ait araç adlarını yabancı dillerden aynen almak,

6) Türkçede Arap ve Acem dillerinin kapitülasyonları kaldırılarak bu iki dilin ne sıygaları, ne edatları, ne de tamlamaları dilimize alınmamak,

7) Türk halkının bildiği ve kullandığı her sözcük Türkçedir. Halka yapay gelmeyen her sözcüğü ulusal kabul etmek,

8) Başka Türk lehçelerinden sözcük, sıyga, edat.. tamlama kuralları almamak, Gökalp’in “dil üzerindeki görüşlerinin uzlaştırmacı ve ıslahatçı” olduğu gününün koşulları içinde ileri sayılabilecek kimi ilkelerin bugün ya gerçekleştiği, ya da aşıldığı söylenebilir (Prof. C. O. Tütengil).

D ü n y a G ö r ü ſ ü

Türkiye'nin en buhranlı ve değişimin en hızlı zamanında yaşayan Ziya Gökalp, düşünce ve görüşleri genellikle Durkheim'e dayanan, toplumsal değişme kuramına ve ulusal kültür-uygarlık kavramlarına katkıda bulunmuş ilk Türk toplumbilimcisi olarak kabul edilmiştir.

Gökalp, yirmi yıl kadar süren sürekli yazarlık hayatının başlangıcı sayılan Diyarbakır evresinde de (1903-1909) tarih, ekonomi, ticaret ve yönetim konularında makaleler yayımlamış, dönemin çeşitli sorunlarına (Bir Devlet Nasıl Gençleşir? Ziraat ve Zeamet, Türklük ve Osmanlılık) çözüm yolları aramaya çalışmıştır. Dünya görüşünün saptanmasına olanak veremeyen bu yıllarını düşünsel hayatının oluşumuna hazırlık evresi olarak nitelemek mümkündür.

1910-1916 yılları arasında "İttihat ve Terakki Fırkası"nın yönetim kadrosuna girmeyi başaran Gökalp, yazılarını II. Meşrutiyet döneminin düşün hayatına öncülük eden dergi ve gazetelerde yayımlamış, partinin ideoloğu sayılmasına yol açacak kadar verimli ve etkili olmuştur. "Genç Kalemler" dergisinde yayımladığı manzume ve yazılarda sosyolojisini temellendirecek kuramlardan uzak, politikanın isteklerine yakın görünür.

Bu evresinde Fransız toplumbilimcisi Emille Durkheim'in (1858-1917) toplumsal bilinç kavramını geliştirdiği, *Toplumsal İş Bölümü* (1893) adlı kitabına temel olan görüşlerden geniş ölçüde esinlendiği söylenebilir. O da Durkheim gibi toplumun bireyler tarafından yaratılmadığı; aksine, bireyin toplum tarafından yaratıldığı görüşünden hareketle, toplumun Tanrısal güce sahip olması gerektiğine inanır. Fransız düşünürünün "Müminler için Allah ne ise bireyler için toplum odur" formülüne bağlanarak toplumsal kurumların, geleneklerin, "mâşeri vicdan"ın isteklerine seve seve uyulmasını öğütler.

İsteğinde o denli ileri gider ki, "Vazife" adlı manzumesinde coşkusuna kapılarak, aklın düşünme yeteneğini bile kullanmasına karşı çıkacak ölçülere varmaktan kendini alamaz.

Benim hakkım, menfaatim, arzum yok
Vazifem var, başka şeye lüzum yok
Aklım, gönlüm, düşünmezler duyarlar
Ondan gelen emirlere uyarlar
Gözlerimi kaparım
Vazifemi yaparım

Aynı evrede, Yusuf Akçura'nın "Türkçülüğün Emperyalizmi", Prof. Ni-yazi Berkes'in "Çılgınlık İdeolojisi" olarak niteledikleri Turancı görüşleri de benimseyerek bu görüşlere güçlü bir yandaş olmakla yetinmez. Parti politikasının amaçları doğrultusunda bir yönetime bağlamak, ideoloji değeri kazandırmak ister.

İşte biz düştük yola
Yolumuz uğur ola
Galiçya, oradan
Doğru Sivastopola
Kırım, Azak burada
Nogay, Kazak burada
Milyonlarca soydaşlar
Hepsi bak burada

dizelerinde görüldüğü gibi savaşın manzumesini yazar; savaşa neden olan batı kapitalizminin iç çelişkilerini göremediği için Almanların safında –yabancı amaçların gerçekleşmesi adına– emperyalizme hizmet edildiğinden kuşkulamaz.

Ne ki, Birinci Dünya Savaşı başlar başlamaz. “İttihat ve Terakki” liderlerinin giriştikleri Sarıkamış ve Kanal Seferleri yenilgiyle sonuçlanınca (1916) Gökalp’in anlayışında değişme başlamış, batı ve doğu Türklerini ayrı ayrı birimlerin gerçekliği olarak kabul etmiştir.

Yeni Hayat (1918), *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak* (1918) kitaplarına hazırlanmaya başladığı bu yıllardan ölümüne kadarki süre son evresi sayılabilir ki, görüşlerini *Türkçülüğün Esasları* (1924) ile bitiremediği Türk Medeniyeti Tarihi (bas. ölümünden sonra 1925) kitapları bu son sekiz on yılının ürünleridir.

Gökalp, vatan, ulus kavramlarını –Turancı ve ırkçı görüşlerden uzaklaşarak– ulusçuluk anlayışı ile işlediği manzumeleri *Yeni Hayat*’ta yayımlarken, *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*’ta din, ulus, uygarlık ve kültür, çağdaşlaşma sorunlarına çözüm bulmaya çalışmıştır. Hem Darülfünun’da toplumbilim dersleri verdiği, hem de İttihat ve Terakki Fırkası içindeki görevlerini sürdürdüğü bu dönemde İslâmcı ve batıcı akımlara bağlı görüşlerle uzlaşma eğilimi gösterdiği söylenebilir. “Üç Cereyan” adlı makalesinden önemli bir bölümü –günümüzün diliyle– okuyalım:

Türklükle İslâmlıktan biri ulusal, diğeri uluslararası nitelikte oldukları için aralarında aykırılık yoktur. Türk düşünürleri, Türklüğü yadsıyarak dinlerarası bir Osmanlılık tasavvur ettikleri zaman İslâmlaşmak ihtiyacını duymuyorlardı; oysa Türkleşme ülküsü doğar doğmaz, İslâmlaşma ihtiyacı da hissedilmeye başladı.

Nedir ki ulusallık, gazeteden, uluslararasılık kitaptan doğduğu gibi, yenilikçilik araçlardan meydana gelir. Bir zamanın çağdaşları o zamanda teknik alanda gelişmiş ulusların yaptıkları ve kullandıkları bütün araçları yapabilen ve kullanabilenlerdir.

Bugün bizim için çağdaşlaşmak demek, zırhlılar, otomobiller, uçaklar yapıp kullanabilmek demektir; çağdaşlaşmak, yaşama biçimleriyle Avrupalılara benzemek demek değildir. Ne zaman bilgi ve yapılmış malların alınması ve satın alınması için Avrupalılara gereksinme duymadığımızı görürsek, o zaman çağdaşlaştığımızı anlarız.

Türkleşmek-İslâmlaşmak ülküleri arasında bir karşıtlık olmadığı gibi, bunlarla çağdaşlaşma ihtiyacı arasında çelişki yoktur. Yenileşme ihtiyacı, bize Avrupa'dan yalnız bilimsel ve pratik araçlarla tekniğin alınmasını emrediyor. Avrupa'da dinden ve ulusallıktan doğan, bundan örünü bizde de bu kaynaklardan araştırılması gereken birtakım manevî ihtiyaçlarımız vardır ki, araçlar ve teknikler gibi, bunların da batıdan alınması gerekmez.

O halde, her birinin etki alanlarını belirleyerek bu üç amacın üçünü de kabul etmeliyiz; daha doğrusu bunların, bir ihtiyacın üç ayrı noktadan görünüş evreleri olduğunu anlayarak “çağdaş bir İslâm Türklüğü” yaratmalıyız.

Giderek yeni yeni araçlarla tekniğin gelişmesinden doğan uygarlık, müspet bilimlere dayanan yeni bir evrensellik meydana getirdikçe, dine dayanan uluslararasılık yerine bilime dayanan gerçek bir uluslararasılığın yer aldığı görüşünü savunan Gökalp, eğitimin dinsel otoritenin elinden kurtulması için öngördüğü yolları bir “muhtıra” halinde hazırladı. “Muhtıra”nın getirdiği önemli değişiklik din kurumunu ve Şeyhülislamı politikanın uzağında tutma düşüncesiydi. İleri sürdüğü tasarılar gerçekleşince devlet yönetiminde şu değişiklikler yapıldı.

- 1) Şeyhülislamlık kabinedeki görevinden alındı.
- 2) Şeriat mahkemeleri Adalet Bakanlığı'na, medreseler “Meşihat” kurumundan ayrılarak Maarif Bakanlığı'na bağlandı.
- 3) Evkaf İdaresi dinsel otoriteden ayrılarak, ayrı bir bakanlığa verildi.

Kültür (Hars) ve Uygarlık (Medeniyet) Anlayışı

Gökalp, toplumsal değişimin gerçekliğini kavrayarak dine dayalı eski kurumların tarihin o anındaki durum ve işlevlerinin geride kaldığını görüyordu. Bu nedenle dinsel aşırılıklar karşısında kuramını ortaya koymaktan çekinmedi. Dinin kişi üzerindeki etkisini değişen toplum koşulları zayıflatmıştı. Toplum, “ümme” olmaktan çıkıp “ulus” olma aşamasına geldiği için, yeni çağın ahlakını belirleyecek güç kaynağını artık dinsel değerlerden alamazdı. Çağdaş ahlakın değerlerini saptamak içinse, Türk toplumunun yerini belirlemek gerekiyordu.

Gökalp'e göre, toplumlar üç aşamadan geçmişlerdir.

- 1) Dil ve ırk birliğinin egemen olarak toplumsal bütünlüğü sağladığı *ka-
vim devri*.
- 2) Evrensel dinlerin etken olarak toplumsal yapıya egemen olduğu *üm-
met devri*.
- 3) Bireylerin kişiliklerinde ulusal bilinç kavramının egemen olduğu *ulus
devri*.

“Millet, dili ortak olan yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan harsî (kültürel) bir zümredir” biçiminde bir ulus tanımına varan

Gökalp, ulus dönemini hazırlayan koşulların tamamlanmasını bir yandan ulusal bilincin gelişmesini sağlayacak olan harsla (yani ulusal kültürle), bir yandan bilimsel yaklaşım ve akli geliştiren medeniyetin (uygarlığın) tamamlanması koşullarına bağlı görür.

Medeniyet (uygarlık) ise yöntemler aracılığı ve bireysel iradelerle oluşan, toplumsal olayların toplamıdır. Örneğin din üstüne bilimler ve bilgiler, yöntem ve iradeyle olduğu gibi ahlaka, hukuka, güzel sanatlara, ekonomiye, dile ve tekniklere dayanan bilgi ve kuramlarda hep bireyler tarafından yöntem ve iradeyle konmuşlardır. Bundan ötürü, bütün bu kavramların, bilgilerin ve bilimlerin toplamı uygarlığı meydana getirir. Kültürün (harsın) kapsamına giren şeylerse yöntem ile bireylerin iradesiyle oluşmuşlardır. Yapay değildirler.

Bitkilerin, hayvanların organik hayatı nasıl kendiliğinden ve doğal olarak geliyorsa, kültürün kapsamına giren şeylerin oluşumu ve evrimi de öyledir. Örneğin dil, bireyler tarafından yöntemle yapılmış bir şey değildir. Osmanlıca, Türkçe, Arap ve Acemceden ibaret üç dilin bir araya getirilmesinden meydana gelmiş yapay bir karışımdır. Bu dillerden Türkçe doğal bir şekilde oluşmuştur; bundan ötürü, kültürümüzün dilidir. Osmanlıca ise, bireyler tarafından yöntem ve iradeyle yapılmıştır.

Ülkemizde yan yana yaşayan iki musiki vardır: biri halk arasında kendi kendine doğmuş olan Türk musikisi, öbürü Farabi tarafından Bizans'tan aktarılıp uyarlanan Osmanlı musikisidir. Türk musikisi esinlerle oluşmuş, taklit yolu ile dışardan alınmamıştır. Osmanlı musikisi, dışardan alınmış ve ancak yöntemle devam ettirilmiştir. Birincisi kültürümüzün, ikincisi ise uygarlığın musikisidir. Edebiyatımızda da aynı ikilik vardır.

Yalnız ülkemize özgü olan bu garip durum nasıl oluşmuştur? Niçin bu ülkede yaşayan Türk ve Osmanlı örnekleri birbiriyle bu kadar çelişik, Türk örneğinin her şeyi güzel, Osmanlı örneğinin her şeyi çirkindir?

Çünkü Osmanlı örneği, Türkün kültürüne ve yaşamına aykırı olan emperyalizm alanına atılıp "kozmpolit"liğe sürüklendi, sınıfsal çıkarları ulusal çıkarlar düzeyinde gördü.

İmparatorluk genişleyip sayısız ulusu siyasal çemberine aldıkça, yönetenlerle yönetilenler iki ayrı sınıf haline girdiler. Yöneten kozmpolitler Osmanlı sınıfını, yönetilen Türkler ise Türk sınıfını teşkil ediyorlardı.

Bu koşullarda bile, Türkler büyük çoğunluğu ayrı edebiyat, ayrı felsefe, ayrı tapınak yaparak kültürcü Osmanlı emperyalizmine boyun eğmediler; uygarlığına kayıtsız kaldılar. Osmanlı uygarlığı ise Müslüman Araplarla Acemlerin daha önce almış oldukları Doğu Roma uygarlığının etkisinde kaldı.

Bilim ve tekniğin gelişmesi sonucu batı uygarlığının her yerde doğu uygarlığı yerine geçmesi doğal bir yasa olunca Türkiye de bu dönüşümün dışında kalamazdı. O halde doğu uygarlığı içinde bulunan Osmanlı uygarlığı mutlaka silinecek, yerine batı uygarlığı gelecekti.

Türkçülüğün görevinin bir yandan halkın yaşattığı Türk kültürünü arayıp bulmak, bir yandan da batı uygarlığını tam ve canlı bir biçimde alarak ulusal kültüre aşlamak olduğunu belirten Gökalp, bunun gerekliliğini şu satırlarla ifade eder:

Batının deneysel mantığı ile, doğunun skolastik mantığı birbiriyle bağdaşmaz. Bir millet, ya doğulu olur, ya batılı olur; iki dinli bir fert olmadığı gibi iki medeniyetli bir millet de olamaz.

E k o n o m i A n l a y ı ş ı

Gökalp, kültür ve uygarlık alanlarında sağlanacak gelişme ile ulusal bilincin yaratılacağı inancına varmıştı. “Başka ulusların çağdaş uygarlığa girmek için geçmişlerinden uzaklaşmak” zorunda olmalarına karşılık Türklerin tarihsel geçmişlerine bakmalarını yeterli buluyordu. *Türkçülüğün Esasları*’nda Türk dili, Türk estetiği, Türk ahlakı ve hukuku üzerine incelemeler yaparken “kavim devri”nin geleneklerinden örnekler vererek çağdaşlaşma aşamasında, ulusal bilincin yaratılmasına yol açan katkılarda bulundu. Ekonomik ve siyasal konularda da görüşlerini ortaya koyarak, ulusun benlik ve işlevine sahip bir bütün olmasını sağlayacak yolları göstermeye çalıştı.

Toplumun evrim yasaları, kapitalizm, sosyalizm ve emperyalizm gibi yaşadığı döneme egemen olan siyasal dönüşümlerden yeterli sonuçlar çıkarmadığından, Durkheim’den aldığı “solidarizm” ideolojisini benimsedi. Fransız düşünürün, Ulusal Kurtuluş Savaşı içinde A. Cevdet tarafından dilimize çevrilerek TBMM hükümetince bastırılan “*Toplumsal İş Bölümü*” adlı kitabına temel olan toplumsal bilinç kavramını tarihsel maddeciliğin sınıf çelişkisine karşı kullanmaya çalıştı.

Görüşlerini “Türkler hürriyet ve istiklâli sevdikleri için iştirakçi olamazlar. Fakat müsavatçı olduklarından dolayı fertçi de kalamazlar. Türk kültürüne en uygun sistem solidarizm, yani tesanütçülük (Dayanışmacılık)tır” biçiminde ifade etti. Gökalp’e göre, “Ferdî mülkiyet toplumsal dayanışmaya egemen olma koşulu ile meşru” idi. Sosyalistlerin ve komünistlerin “ferdî mülkiyeti” kaldırma girişimlerini doğru bulmuyor, ancak “ferdî mülkiyet” gibi toplumsal mülkiyet de olabileceği görüşünü benimsiyordu.

Yeni Türk devletinin ekonomik alanda başta gelen ülküsünün ağır endüstri kurmak olduğunu ifade eden Gökalp, çağdaş ulusların “nahiye iktisatı yerine milli iktisatı”, küçük sanatlar yerine büyük endüstriyi koyduklarını belirterek şöyle yazıyordu:

Türkiye’de büyük sanayiın teşekkülüne şiddetle ihtiyaç vardır. Memleketimizde büyük sanayiın teşekkülü ise, asla bireylerin ve şirketlerin teşebbüsüyle olamaz. Aksine hükümetin, il meclislerinin, belediyelerin teşebbüsü ile memleketimizde her türlü sanayi kurulabilir.

Devletimiz bu yola girmekle, ahlaki bir hizmet de yapmış olur. Zira vatandaşlarımızda spekülâtorlerden kurulu bir sınıfın teşekkülüne de engel olmuş

olur. Avrupa'da kapitalist denen zümrenin ne canı bir zümre olduğu barış konferansındaki ihtiraslarının meydana çıkması ile anlaşılmadı mı?

Devletçi, halkçı, sosyal adaletçi görüşlere yaklaşan Gökalp, "milli sanayi" ülküsünü temel amaçlardan biri olarak belirtiyor, "İşçi Kızı" adlı manzumesinde konuyu şöyle işliyordu:

Çok güzeldir yurdumuzun ipeği
Biliyoruz dokumayı örmeği
Yaptığımız kumaşlarda görünür
Yurdumuzun binbir çeşit çiçeği.
Almayalım ecnebiden çürük mal
Giymeyelim ne krep, ne jerseyi
Yaptıralım bütün yerli mantiden
Çarşaf, buluz, etekliği, gömleği;
Bu toprakta kalsın helal paramız
Kıymet bulsun elimizin emeği.

Ziya Gökalp, düşün dünyamızda yarattıkları etki, ölümlerinden sonra da devam eden az sayıda düşün ve edebiyat adamından biridir. Zaman içinde, bıraktığı yapıtlar değişik anlayışlarca değerlendirilmiş, edebiyatçı, tarihçi, toplumbilimci yönleri günyüzüne çıkarılmıştır (bkz. Tütengil).

Özellikle ulusal kültür-uygarlık kavramlarına getirdiği açıklık ve yarattığı etki çağdaş sanatçılarla birlikte Cumhuriyet dönemi edebiyatımıza öncülük etmiş, "geç kalmış bir uluslaşmanın kuramsal temellerini" (Emre Kongar) atarak burjuva devrimi aşamasında düşün tarihimize katkıda bulunan adımlardan biri olmuştur.

YAPITILARI: *Şaki İbrahim Destanı* (1908; Cavit Orhan Tütengil'in önyazısı ve N. Gökalp'in notlarıyla, 1953), *İlmi İctima Dersleri* (Darülfünun notları, taş basması), *İlm-i İctima-ı Dinî* (Darülfünun notları), *İlmi İctima-i Hukukî* (taş basması, 1913), *Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı* (1913), *Kızıl Elma* (şüirler, 1915, 1941), *Türkleşmek, İslâmlaşmak. Muasırlaşmak* (1918; yeni harflerle ve sadeleştirilmiş dille yapılan bas. 1974, basıma haz.: Ferhat Tahir, *Yeni Hayat* (1918; A. N. Göksel, basımı 1941), *Altın Işık* (şüirler, 1923; A. N. Göksel, basımı 1942), *Türkçülüğün Esasları* (1923; yeni harflerle çeşitli yayınevleri tarafından basıldı.), *Türk Töresi* (1923), *Doğru Yol* (1923; *Hâkimiyeti Milliye*, *Yeni Gün*, *Küçük Mecmua*'da yayımlanan "Fırka nedir?" yazılarıyla birlikte, *Fırka Nedir* adıyla basıma haz.: E. B. Şapolyo, 1947), *Şiirler ve Halk Masalları* (1952; F. Abdullah Tansel tarafından basıma hazırlanan bu kitapta bütün şüirleri yer alıyor), *Limni ve Malta Mektupları* (1965).

BAŞLICA KAYNAKLAR: İbrahim Alaeddin, *Ziya Gökalp* (1927); Enver Behnan, *Filozof Gökalp* (1933); Hilmi Ziya Ülken, *Ziya Gökalp* (1939); Kerim Sadi, *Ziya Gökalp, Tarihi Materyalizm Muarızı* (1940); Abidin Nesimi, *Türkiye'nin Tekamül Hamlesinde Ziya Gökalp* (1940); Necati Akdere, *Ziya Gökalp, Âlim ve Idealist Şahsiyeti* (1945); Kâzım Nami Duru, *Ziya Gökalp* (1949); Cavit Orhan Tütengil, *Ziya Gökalp Bibliyografyası* (1945); *Ziya Gökalp Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi* (1949); M. Emin Erişirgil, *Bir Fikir Adamının Romanı* (1951); Cavit Orhan Tütengil, *Ziya Gökalp Üstü-*

ne Notlar (1956, 1964); Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (1966); Emre Kongar, *Toplumsal Değişme* (1972); Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (1973); Hikmet Dizdaroğlu, *Ziya Gökalp Üzerine Araştırmalar* (1981); Prof. Dr. Hikmet Tanyu, *Ziya Gökalp'in Kronolojisi* (1981); Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Ziya Gökalp Sosyolojisinin İlkeleri* (1987).

AHMET AĞAOĞLU

Azerbaycan'ın Şuşa kasabasında doğdu (1869-1939). İlköğrenimini Sibyan Mektebi'nde, ortaöğrenimini Tiflis Rus Lisesi'nde tamamladı (1887). Petersburg'ta Politeknik Enstitüsü'nde okurken hastalandığı için bir süre öğrenimine ara verdi (1888). İyileştikten sonra Fransa'ya gitti. Paris'te Hukuk Fakültesi'ne ve Sorbonne'un Tarih ve Filoloji bölümlerine yazıldı. Öğrencilik yıllarında *Journal de Debats* (1890), *La Nouvelle Revue*, *Revue Bleu* dergilerinde doğu sorunlarını işleyen makaleler yayımlamış, Londra'da toplanan Şarkiyatçılar Kongresi'nde (1892) Şii mezhebinin doğuşu ve gelişmesi üzerine bir bildiri okumuştur. Yükseköğrenimini bitirerek memleketine dönünce (1894) Tiflis, Şuşa ve Bakû'da öğretmenlik ve yazarlık yaptı. Rusça Kapsi, Türkçe Şarki Rus, "Hayat", kendi yayımladığı "İrşad" ve "Terakki" gazetelerinde Azeri Türklerinin haklarını savunan makaleler yayımladı (1894-1908). "Difai" adlı gizli çalışan bir dernek kurdu. II. Meşrutiyetten sonra Türkiye'ye gelen Ağaoğlu Maarif Müfettişliği, Darülfünun'da Rusça (1909) ve Türk Tarihi Müderrisliği (1912) görevlerinde bulundu. Karahisar'dan milletvekili seçilerek parlamento'ya girdi (1912). Aynı zamanda "İttihat ve Terakki Fırkası"nda merkez yönetim kurulu üyeliği, Türk Ocağı'nda yöneticilik, "Tercüman-ı Hakikat" gazetesinde başyazarlık yaptı. Sovyet devriminin ilk yıllarında bağımsız bir Azeri devleti kurma girişimlerini desteklemek üzere gönderilen orduya müşavir olarak katıldı (1918). Dönüşünde İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü (1919-21). Serbest bırakılınca Anadolu'ya geçerek Matbuat Umum Müdürlüğü görevine getirildi. Milletvekili seçildi. Ankara Hukuk Fakültesi'nde Esas Hukuk Profesörlüğü yaptı. Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine "Serbest Fırka"nın kurucuları arasına katıldı. Bu evrede İstanbul'da Akın gazetesini çıkardı (1933). Partinin kapatılmasından sonra siyasal hayattan çekildi. Ölümüne değin (1939) Kültür Haftası, İnsan, Cumhuriyet dergi ve gazetelerinde yazdı.

Özellikle Hayat gazetesinde (1905-1906) yayımladığı makalelerle Azerbaycanlı Türklerde ulus olma bilinci uyandırmaya çalışan Ahmet Ağaoğlu İstanbul'a yerleşince Türk Derneği (1908), Türk Yurdu Cemiyeti'nin (1911) kurucuları arasına katıldı. Türk Yurdu dergisinde çıkan bir yazı dizisinde İslamcı akıma bağlı yazarların, İslam'daki parçalanmanın ulusçuluk akımından doğduğu yolundaki görüşlerini eleştirdi. Din birliğinin, daha ilk halifeler döneminden itibaren, Müslüman devletler arasındaki savaşları önleme bilinci vermeye yetmediğini ileri sürerek, İslam'ın parçalanışında ulusçu akımların rolü olmadığını kanıtlamaya çalıştı. Yüzyıllar boyunca, Müs-

lûmanlığın en büyük savunucusu olan Türklerin kendi dil ve tarih bilinçlerinden kopmalarına karşılık Arapların dillerini ve Araplıklarını korumaya çalışmalarının değerlendirilmesi gereğini savundu.

Malta'da sürgünken hazırladığı *Üç Medeniyet* adlı kitabında ise Budha ve İslam uygarlıklarının siyasal, ekonomik ve kültür alanlarında çöktüğünü, bu uygarlığa bağlı ulusların bağımsızlıkları ile birlikte varlıklarını da yitirme tehlikesi karşısında bulunduklarını yazdı. Batı ülkelerinin dinin bir vicdan işi olduğunu kavrayarak kutsal kitabı kendi dillerine çevirmeleri, teokratik zihniyetten kurtulmaları üzerine dikkati çekmeye çalışıyor, doğuda insana "rehber"lik edecek bir ahlak, düşün ve edebiyat olmadığını ileri sürüyordu. Ağaoğlu'na göre, doğunun biricik "rehber" saydığı İranlı şair Şeyh Sadî ile *Gülistan*'da hükümdara mutlak boyun eğme düşüncesini ilkeleştirmiş, vatandaşlık kavramına insanların doğal hakları açısından bakamamıştı. Bu nedenle doğuyu bireyden ve birey olma bilincinden yoksun görüyor, bireyle toplum ilişkilerinde çağdaş batı uygarlığının ulaştığı özgürlükleri istiyordu.

"Hâkimiyet-i Milliye"deki başyazılarında ise görüşlerini, "Kalble, hisle doğru; kafa ile batılı; kültür bakımından Türk-İslam, uygarlık bakımından Avrupalı" olmak biçiminde ilkeleştirmeye çalıştı (1922). Din ve dünya işlerini ayırma, köylüyü efendi ilan etme nitelikleriyle yeni Türk devletini doğunun ilk "demokratik cumhuriyeti" sayan (1926) Ağaoğlu, yazılarında sık sık "Kemalist, inkılapçı ve devletçi" olduğunu belirtmesine karşın, temelde liberalizme dayanan bir düzenden yana göründü.

BAŞLICA YAPITLARI: *Üç Medeniyet* (1920), *Hindistan ve İngiltere* (1927), *Serbest İnsanlar Ülkesinde* (1931), *Devlet ve Fert* (1939), *Ben Neyim* (1939), *Türk Hukuk Tarihi* (1941), *Türk Teşkilâtı Esasiyesi* (1941), *Gönülsüz Olmaz, İhtilâl mi, İnkılâp mı* (1942), *Serbest Fırka Hâtıraları* (1950).

KAYNAKLAR: Enver Behnan Şapolyo, *Ahmet Ağaoğlu'nun Hayatı ve Eserleri*, Oluş, sayı 24 (11 Haziran 1939); Ahmet Caferoğlu, *Bir Örnek İnsan*, Oluş, sayı 24; Prof. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (1966); Emin Türk Eliçin, *Kemalist Devrim İdeolojisi* (1970).

PRENS SABAHATTİN

Meslek-i İctimaî (Science Sociale) akımının kurucusu olan Prens Sabahattin İstanbul'da doğdu (1877). Özel öğrenim görerek yetişti. II. Abdülhamid'in zorbalık rejimine karşı çıkan babası Damad Mahmud Celalettin Paşa ile birlikte Fransa'ya kaçtı (1899). Paris'te Jön Türkler'e katıldı. "La Revue" ve kendi yayımı "Terakki" gazetesinde (1906-1908) yazdı. Meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul'a gelerek görüşlerine yandaş olanlarla birlikte siyasal eylemlere girdi. 31 Mart olayına adı karışması nedeniyle yeniden Avrupa'ya gitmek zorunda kaldı. Ancak mütareke yıllarında İstanbul'a dönebildi (Aralık 1919). Cumhuriyet ilanından sonra, Osmanlı hanedanından kişilerle ilgili olarak çıkan yasa gereğince sınır dışı edildi (1924). İsviçre'de öldü (30 Haziran 1948).

Görüşlerini *I. İzah, II. İzah, III. İzah ve Türkiye Nasıl Kurtulur* (1918) kitaplarında anlatan Prens Sabahattin, toplumbilimde, fizik, kimya kadar müspet bir bilim olduğunu kabul ettiği Science Sociale’i ayırmak gerektiği düşüncesindedir. Çünkü, kendine özgü yöntemleriyle toplumsal sorunların çözümlenmesini başarabilen ilmi içtima öteki çağdaş bilimler gibi gözlem ve deneyden doğmuştur. Toplumbilim ise toplumsal olayları genel ve yüzeysel biçimde kavradığından sorunların derinine inememektedir. Gerçekten bilimsel olabilmek için, toplumun yapısını iyi tanımak, aralarındaki ayrımları iyi belirlemek gerekir. Bu yapılmadan reform planları çizerek sorunları çözmeyi ummak Tanzimat’tan sonraki yenilik çabalarını havada bırakmıştır. Yalnız özgürlük, meşrutiyet, eğitimde yenilik ve batılılaşma gereğine bağlanmak ne toplumu, ne de onu düzeltmeye çalışan kesimleri bir karış ileriye götürebilmiştir. Bu nedenle mutlakiyette olduğu gibi meşrutiyet döneminde de zulüm, zorbalık ve anarşiden kurtulmak mümkün olmamıştır. Siyasal çevrelerin programları, temel yapıyı kapsayan bilimsel çözümlemelere değil, birtakım varsayımlara dayanmaktadır. Tutuculuk, liberallik, demokratlık, sosyalistlik, ulusçuluk gibi “öğretilere” bağlanmak bilimsel çözümleme yoksunluğundan doğmuştur.

Meslek-i İçtimai’yi “bilimsel ve pratik” bir anlayış diye tanımlayan Prens Sabahattin’in (bkz. *Yeni Çağ, Yeni Düşün Akımları*) adem-i merkeziyet (merkezden yönetilmezlik) olarak ilkeleştirdiği genel hayattan, bireysel girişim –ekonomik bağımsızlık– ahlaki yükselme olarak ilkeleştirdiği özel hayata geçiş biçiminde özetleyebileceğimiz temel görüşlerinin son çözümlemede liberalizme dayandığını söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR: Sabahattin, *Teşebbüs-i Şahsî ve Tevsii Mezuniyet Hakkında Bir İzah* (1908); Sabahattin, *Teşebbüs-i Şahsî ve Ademî Merkeziyet Hakkında İkinci Bir İzah* (1908); Sabah Gazetesi (Mehmet Sabahattin Bey’in Konferansları, 6818, 6819); Sabahattin, *İttihat ve Terakki Cemiyetine Açık Mektuplar, Mesleğimiz Hakkında Üçüncü ve Son Bir izah* (1911); *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Meslek-i İçtimai ve Programı* (1918, 2. bas. Yeni harflerle 1950); Cavit Orhan Tütengil, *Prens Sabahattin* (1954).

BAHA TEVFİK

Yazıları ve çevirileriyle Türkiye’de materyalizm akımının ilk örneklerini verdiği kabul edilen Baha Tevfik İzmir’de doğdu (1881). Yükseköğrenimini Mülkiye Mektebi’nde tamamladı (1907). Kısa süre felsefe öğretmenliği yaptıktan sonra devlet hizmetinden ayrıldı. Kardeşiyle birlikte “Teceddüd-i İlmi ve Felsefi Kütüphanesi”ni kurdu. Felsefe Mecmuası (1912), Zekâ (1912) dergilerini, Eşek (1913) adlı mizah gazetesini çıkardı. Hükümetçe kapatılması üzerine “El Malûm”, o da kapatılınca “Yine O” adlarıyla gazetesinin yayımını sürdürdü. Osmanlı Sosyalist Fırkası’nın kurucuları ve ilk merkez yönetim kurulu üyeleri arasında yer aldı (1910). Bu partinin müta-

reke öncesi evredeki çalışmalarının sevk ve yönetiminde büyük işlevi oldu. Organı "İştirak" gazetesini çıkardı. Genç yaşta, geç kalmış bir apandisit nedeniyle İstanbul'da öldü (1916).

Ülkenin düşün ve siyasal yaşamında yeni ve tepkiye açık olan görüşlerini ortaya koyan Baha Tevfik'in dergisi, ilk felsefe dergisidir. Yazılarında inandığı doğruların eylemini yaratmaya çalışmış, yerleşmiş yargıları ve "içi boş şöhretleri" nesnel tartışmanın aydınlığına çıkarmıştır. Kişiliğinin en belirgin yönü, Hilmi Ziya Ülken'in belirttiği gibi, karar verme sorununa örnek olmasıdır. Dergisinin ilk sayısındaki yazılarında görüşlerinin şu temel yargılara dayandığını söyleyebiliriz:

- 1) Bizde bir felsefe dili yoktur.
- 2) Doğu düşün dünyası artık yeni bir ürün veremez.
- 3) Batının üstünlüğünü felsefedeki üstünlüğü yaratmıştır.
- 4) Felsefe ile bilimi kaynaştırmak için ilahiyat ve metafizik gibi şeyleri bırakmak gerekmektedir. Gerçek her zaman her çevrede söylenmelidir.

"İttihat ve Terakki Fırkası"na bağlı düşün adamlarının ırkçı ve turancı görüşlerini eleştirerek yanlış bir ulusallaşma ortamı yaratıldığını öne süren Baha Tevfik, tembellik, ahlaksızlık, medeniyetsizlik gibi ülkenin çağdışı kaldığını gösteren olumsuzlukların ulusal onur, akıncılık, göçebelik, yeniçeri kavgalarından doğduğunu belirtir ve şöyle yazar:

Milliyet adına yalnız bunlara sahibiz, geçmişteki milliyetimizden ne bugünün yenme sebebi, ne zekâ, ticaret istidadı, kültürleşme, ne de garazdan arınmış bir içtimailik, bir ahlâk ve siyaset var. Sözlerime inanmayanlar idamla, siyasi zulümlerle, kardeş ve ana baba katilleriyle, yeniçeri kavgalarıyla dolu olan tarihimizi gözden geçirsinler. Sanat ve âdetler bakımından da aynı sonuçları elde etmek tabiidir. Dün Turan'ın kaba kelimeleri ile maksatlarını anlatabilen kafalar, bugün aynı vasıta ile medeni ihtiyaçları ifade edemezler. İleri bir kafa, ileri bir dil ister. Şu halde dünkü milliyetin, bugün olduğu gibi diriltilmesi faydalı değil, zararlıdır.

Baha Tevfik'in materyalizm akımına öncülük ettiği öne sürülen kitabı, Büchner'in *Kruft und Stoff* (1855) adlı yapıtının çevirisi, *Madde ve Kuvvet*'tir. Bu kitabın yazarı Alman düşünür Ludwig Büchner (1824-1899) idealist felsefeye, özellikle Alman idealist felsefesine karşı doğa bilimlerinin kuramlarına dayanan "Vulger materyalizmi"nin kurucularındandır. *Tabiat ve Ruh* (1876), *Altın Çağ* (1891), *Darwincilik ve Sosyalizm* (1894) adlı yapıtlarında, öteki Vulger materyalistleri gibi, insan bilincinin toplumsal bir ürün olduğu ve bütün ruhsal süreçlerin özünün toplumsal varlık tarafından neden-sonuç biçiminde belirlendiğini kavrayamadığı kabul edilir.

Madde ve Kuvvet çevirisi, tutucu çevrelerde tepki yaratmış, spiritüalizm-materyalizm tartışmalarına yol açarak, özellikle Şehbenderzade Ahmet Hilmi'nin (1865-1913) eleştirilerine hedef olmuştur.

Felsefe-i Fert adlı kitabında sosyalizm ve anarşizm akımlarını tanıtmaya

çalışan Baha Tevfik'in, son çözümlemede, insanlığın bilime dayalı "yık-makla değil yapmakla iştigal eden" bir anarşizme gideceği düşüncesini savunduğu görülür.

MUSTAFA ŞEKİP TUNÇ

İstanbul'da doğdu (1886). Ortaöğrenimini Vefa İdadisi'nde, yükseköğrenimini Mülkiye Mektebi'nde tamamladı (1908). Bir süre Balıkesir'de kaymakamlık görevinde bulunduktan sonra İsviçre'de J. J. Rousseau Pedagoji Enstitüsü'nde psikoloji ve pedagoji öğrenimi yaptı. (1910-1914). Ülkeye dönüşünde Darülmalûmat'ta (ilk öğretmen okulu) Pedagoji öğretmenliği ve Rüştîye Mektepleri İdare-i Şube Müdürlüğüne, aynı yıl Edebiyat Fakültesi'nde yeni kurulan Pedagoji Kürsüsü Doçentliğine atandı. Profesörlüğe yükseldi (1919). İstanbul Üniversitesi Felsefe Enstitüsü Umumi Psikoloji Ordinaryüs Profesörüken emekliye ayrıldı (1951). Türk Tarih Kurumu ve Uluslararası Felsefe Derneği'nin daimi üyesiydi (Ölümü, 17 Ocak 1958).

Mustafa Şekip'in ilk yazıları "Dergâh" dergisinde çıktı. Yahya Kemal'in ifadesiyle mütareke kuşağının "feylesofu" sayılıyor, "usul-i felsefesinin" dergiye yön verdiği kabul ediliyordu.¹ Dergâh'taki yazılarında Ziya Gökalp'in toplumbilim anlayışını yererek, Durkheim'in sosyolojisinin Auguste Comte (1798-1857) sosyolojisi gibi eskiyeceği, kitaplarda kalacağı² düşüncesinde olduğunu belirtti. Fransız düşünürü Bergson'un (Henri, 1859-1941) görüşlerini dayanak olarak aldı.

XX. yüzyıl başlarında kimi felsefe ve edebiyat adamları üzerinde (özellikle Marcel Proust) etkisi görülen Bergson, *Matière et memoire* (Madde ve Bellek, 1896) adlı yapıtında madde dünyası içinde hürriyet ve zekâ sorunlarını incelemiş, mekanik zekânın yanı sıra bilinçaltında bulunan saf zekânın geçerliğine inanmıştı. İdealizminin temeli saf ve maddi olmayan bir *süre* kaynağına dayanıyordu. Süre bilgisi ise ancak sezgi yoluyla elde edilebilirdi. Rol ve işlevi sınırlı olan insan zekâsı ancak doğada var olan maddesel hayatı sürdürmeye yarayabilir, gerçeği kavramakta yeterli olmazdı. Ruhsal gerçeği derinden kavrama olanağı veren şey sezgi idi. Toplum görüşünde düşünce ile madde, insanla doğa arasındaki diyalektik ilişkiyi hiçe sayan Bergson, savaşı ve bir sınıfın başka bir sınıfı ezmesini kaçınılmaz bir doğa yasası olarak kabul etmiş, B. Russell'in deyimiyle "reklamcılar gibi" olağanüstü hareketli üslubu ile parlak bir benzeti dünyası yaratarak, olguları yüzeysel biçimde açıklamakla yetinmişti.

Mustafa Şekip'in "Dergâh"taki yazılarında Bergson'un bu temel görüşlerinden hareket ettiğini söyleyebiliriz. O da, Fransız düşünürü özenerek şairce bir üslup yaratma peşindedir. Kimi zaman duygularına kapılarak, düşüncelerini dizelere döktüğü bile görülür: "Ruh" (sayı 14); sanatın genel ve

1. *Edebiyata Dâir*, sf. 121 (1971).

2. *Ruha Bir Dikkat*, Dergâh, sayı 4.

özel sorunlarını işlemeye çalışır: “Sanatın İcüyü” (sayı 1), “Vezinlerin Can Damarı” (sayı 21)... Bergsoncu olarak anılmasına yol açan yazıları arasında “Hakikî Hürriyet” (sayı 3), “Ruha Bir Dikkat” (sayı 4), “İlmin Mebde Veya Umdeleri İtibariyle Kıymeti” (sayı 5), “Hislerimizin Mantığı” (sayı 7), “Mütefekkirlerimizin Seciyeleri Nasıl Keşfedilir” (sayı 10), “İhtiras Nedir” (sayı 11), “İhtiraslar Nasıl Doğar” (sayı 12), “İhtirasta Faaliyeti Ruhiye” (sayı 17), “Bedîî İhtiras” (sayı 18), “Siyasî İhtiras” (sayı 22) anılabilir.

Bireysel özgürlük sorununu işlerken, özgürlük kavramının yarattığı sorunlara ancak Bergson’cu anlayışın karşılık getirdiğini belirten Mustafa Şekip, dini ve ahlâkî alışkanlıkların ruhun gerçek değerinin anlaşılmasına engel olduğunu yazar. Çünkü ruhun özgürlükten başka “zevk ve gayesi” yoktur. Onu birtakım toplumsal zorunluluklara kayıtlama gereğine aldanarak, “hapsetmek” ve yeni olasılıkları benimsemek toplumu ilerlemeden, bireyi de özgürlükten yoksun bırakır. Görüşlerini örneklemeye çalışarak kendileri ispata muhtaç gerekçeler ileri sürer:

İlim harici âlemle münasebetinizden teşekkül ettiği için ruhumuzun katılaşmış ve olmuş tabakasıdır ki biz buna zekâ ve akıl diyoruz. Halbuki ruh yalnız akıldan ibaret değildir, bu kabuğun altında öyle bir âlem vardır ki her dakika kaynıyor ve bir saniye bile değişmeden yaşayamıyor. Ruhun temelini teşkil eden bu ateş ve hararet olmasaydı zekâ hangi kuvvetle, hangi saikle vücut bulacaktı. Onun cesur ve muayyen gayeli hareketlerini yaşamasaydık, yerimizden bile kılmıdayamazdık. İşte bütün temayüller, bütün hırslarımızın ucağı burada tütüyor. Ve fikirlerde kuvvet kanat namına bulduğumuz şeyler kalorilerini hep buradan alıyorlar. Hatta ilim yapmak bile yalnız akıl ile olmuyor. (*Ruha Bir Dikkat*, sayı 4)

Aynı yazıda “akılperest ve mücerret mantık müptelâsı” olarak tanımladığı “ahlâk alimlerinin hırs ve ihtirasları” ayıp saymalarını yadırgayarak işi şairliğe vurur:

Oh! Zavallı mantık! Sen ruhu yalnız akıldan ibaret gördükçe daha ne kadar bunaltacaksın.

“Hislerimizin Mantığı” yazısında ise artık olguları yüzeysel biçimde bile açıklama gereğini duymadan, “Ruhumuzun kökleri aklımızda değil hislerimizdedir. Fikirlerle dönüştürülmeyen ve kendine özgü başlı başına tahrik edici bir âlem teşkil eden hissiyatımızın dahi kendine mahsus bir mantığı vardır” biçiminde sanılarla öğrendiklerini tekrar ettiği görülür.

Mustafa Şekip Tunç, Cumhuriyet döneminde Peyami Safa’nın “Kültür Haftası” (1936), Necip Fazıl Kısakürek’in “Ağaç” (1936) dergilerinde de sürekli olarak yazmıştır. “Ruhîyatın Yeni Verimleri” (*Kültür Haftası*, sayı 2, 3, 5, 6, 7) yazı dizisinde çağdaş psikolojinin bulguları üzerinde durarak, Pavlov, Edgar Rubin, Pierre Jahet, Freud gibi bilim adamlarının görüşlerini yansıtır. Derginin düzenlediği açıkoturumlara katılarak “ruhun ölmezliği”, “mistiklik” konularında görüşlerini belirtir.

“Dünya Kültürüne Bir Bakış” (*Kültür Haftası*, sayı 1) yazısında ise, gene

Ziya Gökalp'in düşüncelerini eleştirerek; "Avrupalılaşmak demek, merhum Ziya Gökalp'in dediği ve Tanzimattan Cumhuriyete gelinceye kadar yaptığımız tarzda Avrupa'nın sadece tekniğini beğenmek değil, bu kültürün esaslarını teşkil eden ve bu eseslerin zaruri ve mantıki birer neticesi olan kıymetlerini de benimsemek" gerektiğini yazar. Mustafa Şekip'e göre, hiçbir kültür öğeleri birbirinden ayrılabilir yamalı bir bohça değildir. Bütündür. Bu nedenle de, bütün halinde alınması, "temsil ve hazmedilmesi" gerekmektedir. Bunun "milli karakter"e zararı söz konusu olamaz. Çünkü, "bir büyük kültürü temsil etmek milli rengi, yani tarihi ve ırki hasletleri imha etmez, aksine tebarüz ettirir." "Almanlar, İngilizler, Fransızlar hep Avrupa kültürü içinde bulundukları halde nevi olarak birbirlerinden çok ayırdırlar."

Ağaç dergisinde ise, daha çok, sanat konularında (Sanat Dünyası, sayı 1; Şiir ve Fikir, sayı 4: Şiirin Macerası, sayı 7) yazılar yayımlamış, *Gülmek, Yaratıcı Tekamül, Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri* adlarıyla Bergson'un kimi kitaplarını dilimize çevirmiştir. Çığır (1933), Varlık (1933), İşte (1945), Cumhuriyet makalelerinin çıktığı dergi ve gazeteler arasındadır.

YAPITLARI: *Hissiyat Ruhiyatı* (2 cilt, 1919-1927), *Terakki Fikrinin Menşei ve Tekamülü* (1928), *Yeni Türk Kadını ve Rubi Münasebetleri* (1939), *İnsan Ruhu Üzerinde Gezintiler* (1945), *Ruh Yapımız ve Onun Tipleri Bakımından Ahlak* (1944), *Ruh Aleminde* (1945), *Bir Din Felsefesine Doğru* (1959).

İSMAYİL HAKKI BALTACIOĞLU

İstanbul'da doğdu (1886). Ortaöğrenimini Vefa İdadisi'nde, yükseköğrenimini Darülfünun Tabii İlimler Bölümü'nde tamamladı (1908). İstanbul Muallim Mektebi'nde öğretmenlik etti (1908-10). Devletçe eğitim öğrenimini yapmak üzere Fransa'ya gönderildi. Dönüşünde terbiye müderrisi olarak atandığı Darülfünun'da dekanlık, rektörlük görevlerinde bulundu (1913-33). Üniversite reformunda kadro dışı bırakılınca "Yeni Adam" dergisini yayımlamaya başladı (Ocak 1934). Ankara Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi'nde eğitim profesörlüğü yaptı (1939-42). Afyon (1943-46) ve Kırşehir (1946-50) milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 1978 yılında öldü.

Yaşamının çeşitli dönemlerinde oyun, roman, öykü, fıkra, deneme türlerindeki kitaplarıyla da tanınan Baltacioğlu, asıl eğitim ve toplumbilim alanlarındaki çalışmalarıyla önemli sayılmıştır. II. Meşrutiyet döneminde yayımladığı *Talim ve Terbiyede İnkılap* (1910), *Terbiye Konferansları* (1915), *Terbiye İlmi* (1916) adlı kitapları bu alandaki yapıtların ilk örneklerindendir. Eğitimde en önemli yapıtı *İçtimaî Mektep*'de (1932) eğitimi bir kuram değil bir olgu olarak kabul ettiğini belirterek, bu olgunun "İçtimaî ve ruhî cephelerini" incelemek istediğini yazar. Bu alandaki değişik, birbirlerine karşıt öğretileri de değerlendirerek bütün sistemlerin yanlış ve doğru yönlerinin bilinmesini amaçladığını belirtir.

Uzun düşün yaşamında J. J. Rousseau, Durkheim, Bergson gibi düşünürlerin etkisinde kaldığı söylenen Baltacıoğlu, 1919'larda Kurtuluş dergisinde yayımlanan konuşmasında (A. Cerrahoğlu, *Türkiye'de Sosyalizm*, sf. 65, 1966) "en eşitçi sayılan ülkelerde bile zenginliğin bölünüş biçiminin insanlığın başına belâ olduğu" görüşünü ileri sürerek egemen sınıfların ideoloğunu yapan Bergson'a ters düşer. Öte yandan duygusal tanıt yolları arayarak tarihsel maddeciliği bilimsel özünden soyutladığı görülür. Ona göre toplumun üç temel kurumu dil, din ve sanattır. Bu üç kurum birbirlerini tamamlamak üzere toplumsal bütünü oluşturmaktadır. Toplumun en önemli gerçeği gelenektir. Toplumsal yapının değişen çevre koşullarına karşın sürekliliğini sağlayan da geleneklerdir (Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, sf. 752, 1966).

Özellikle 1934-1940 yıllarında Yeni Adam dergisinde (1 Ocak 1934) Nâzım Hikmet'in deyişiyle "faşizme varıncaya kadar bütün irtica ve ortaçağ artıkları, istismar zihniyetiyle mücadelesi" Baltacıoğlu'nun düşün yaşamının en etkili evresi sayılabilir.

BAŞLICA YAPITLARI: *Talim ve Terbiyede İnkılap* (1910), *E.İ İşlerinin Öğretim Metodu* (1914), *Terbiye ve İman* (1915), *Terbiye İlmi* (1916), *Maarifte Siyaset* (1918), *Rousseau'nun Terbiye Felsefesi* (1925), *Umumi Pedagoji* (1930), *Demokrasi ve Sanat* (1931), *Terbiye* (1932), *Resim ve Terbiye* (1932), *Tarih ve Terbiye* (1933), *İçtimai Mektep* (1932), *Felsefe* (1938), *Sosyoloji* (1939), *Türke Doğru* (iki cilt, 1942-43, ikinci bas. 1972), *Batak* (roman, 1942), *Batıya Doğru* (1945).

KAYNAKLAR: Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (1966); Sabri Kolçak, *Prof. İsmail Hakkı Baltacıoğlu* (1968); Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (1973).

MEHMET EMİN ERİŞİRGİL

İstanbul'da doğdu (1891). Yükseköğrenimini Mülkiye Mektebi'nde tamamladı (1911). İstanbul ve Kadıköy Liselerinde Felsefe öğretmenliği yaptı (1911-15), Darülfünunun ilk yenileşme evresinde ahlak (1915-19) ve felsefe tarihi (1919-21) okuttu. Niğde'den milletvekili seçilerek parlamento'ya girdi (1921). Yeniden üniversiteye dönünce müderrisliğe yükseldi (1924-26), Maarif Vekaleti Talim ve Terbiye Heyeti Başkanlığı (1926-30), Müsteşarlık (1930-32), İstanbul Maarif Müdürlüğü görevlerinde bulundu. Mülkiye Mektebi'nde sosyoloji profesörlüğü ve müdürlük etti (1935-40). Niğde'den milletvekili seçildi (1942), Gümrük ve Tekel (1948), İşçileri Bakanlıklarında bulundu. CHP'nin seçimleri kaybetmesi üzerine emekliye ayrıldı. Ankara'da öldü (1965).

İlk yazılarını Yeni Mecmua (1916), Dergâh ve Mihrab dergilerinde

(1922-23) yayımlayan Mehmet Emin Erişirgil, Yahya Kemal, Ahmet Haşim, Mustafa Şekip yönetimindeki Dergâh'ın Bergson'cu havasının dışında kalıyor, Amerikalı düşünür William James'e (1842-1910) bağlı görüşlerini korumaya çalışıyordu. Programcılık anlayışının kurucusu sayılan James, *Principles of Psychology* (Psikolojinin İlkeleri, 1891) adlı yapıtında ruhçuluğu cephe almış, metafizik yönteminin yanlışlığını gösterdiği halde, materyalizme karşı çıkarak diyalektiği reddetmişti.¹ İnsanın ispat edilemeyen ya da muhakeme ile kavranamayan şeylere inanmak hakkına sahip bulunduğunu ileri sürüyor, böylece nesnel gerçek yerine faydalılık ilkesini koyuyordu. Kuşkuculuk temeline bir inanç üstyapısı oturtma çabasına dayanan öğretisi bütün insanüstü olguları bilmezlikten gelme girişiminin doğurduğu yanlışlarla (B. Russell) dinin ideolojisini yapmaya kadar gitti.

"Dergâh"ta Hasbihal (sayı 4), Ulûm-u Şuur (sayı 5), Ne Çıkar (sayı 13), Anlaşılmaz ki (sayı 14), Bizde Filozof Neye Yetişmedi (sayı 42) adlı makaleleri yayımlayan Mehmet Emin, batıda yeni bir felsefe öğretisi çıkar çıkmaz bizde hemen benimsenmesi nedeniyle hiçbir akımın güçlü temsilcileri olmadığı görüşündeydi. Özellikle Ulûm-u Şuur'da (Bilincin Bilimleri) Bergson'cu anlayışa karşı olduğunu belirterek, "beyin ve sinir sistemi ile ruhsal olayların ilişkilerinin bilinç olaylarının karşılığı" olmak gerektiğini ifade etti. "Mihrab" dergisinde (1922-23) çıkan makalelerinde programcı görüşlerini ortaya koymaya çalıştı. Özellikle Felsefe Neşriyatında Bir Terakki Hatvesi (sayı 4, 1922) adlı yazıda Mustafa Şekip'in o günlerde yayımlanan Bergson çevirisini söz konusu ederek şöyle yazdı:

Şekip bu eseri tesadüfen alıp tercüme etmiş değildir. Aslında bu Fransız filozofunun felsefesini benimsemiştir. Ve kendi ifadesine göre James'den geçerek Bergson'a ulaşmıştır. İtiraf ederim ki benim düşüncelerim James'in durduğu noktada kaldı. Yani bir nevi "mutlak"ı bildirecek intuition'un (sezgi) başlıbaşına bir bilgi kaynağı olabileceğine kani olamadım.

"Bizde Filozof Neye Yetişmedi" adlı yazısında, İslam dininin, ilk kuruluş dönemlerinde bile, düşünme gereksinmesi uyandırarak felsefi düşünüş yeteneğinin güçlenmesine yol açtığını ileri sürüyor, bunun nedenini İslam-lığın bünyesindeki değişik mezheplerin varlığına bağlıyordu. Farâbi, İbni Sina gibi bilgeler hoşgörünün yarattığı serbest düşünme ortamında yetişmişler, İslam toplum hayatı, hatta uyanış döneminde batı uygarlığı üzerinde etkili olmuşlardı. Son çağlarda felsefe alanındaki duraklama ise İslamdaki bu hoşgörünün yitirilmesi sonucuydu.

Gelecekte düşünür yetişmesinin "bütün kanaat ve fikirlere karşı" hoşgörüyü arttırmakla mümkün olacağını belirten Mehmet Emin, "Nietzsche ve Bilgi Teorisi" adlı yazısında programcılık anlayışını açıklıkla ortaya

1. Bertrand Russell, *Batı Felsefesi Tarihi / Modern Çağ - Yeni Çağ*, sf. 473-483, çev. M. Sencer, 2. bas. (1973).

koydu. Alman düşünürün, “*Hakikatı iş ve hayat meydana getirmiştir. Biz geniş anlamda ihtiyaçlarımızı karşılamaya yarayan, eylem gücümüzü arttıran düşüncelere hakikat diyoruz. Hakikatın ölçüsünü soyut düşünülerde değil, iş’de, hayatta aramalıyız*” biçimindeki görüşlerini benimsediği görüldü. (Nietzsche ve Mârifet Nazariyesi, Edebiyat Fak. Mec., 1925)

“Hayat” dergisini (1926-29) çıkardığı evrede daha çok toplum ve toplumbilim sorunlarına eğilen Mehmet Emin, devrim, kuram ve eylem birliği, bireyin özgürlüğü, toplum karşısındaki görev ve sorumlulukları gibi yetişen kuşakları göreve çağırmaya yönelik yazılar yayımladı. Derginin ilk sayısında (2 Aralık 1926) devrimin bağımsız uluslar arasında sağlam bir Türkiye yarattığını, uygar dünyada yer edinmemizi önleyen engellerin yıkıldığını belirterek, Kurtuluş Savaşı gençliğini devrime karşı borcunu ödemeye çağırıyor, çalışmaların yön ve biçimini ancak bilimin belirleyeceğini yazıyordu. “Eski ve yeni nesillerin düşünceleri arasındaki fark” (sayı 3) yazısında Ziya Gökalp’in “içtimai vicdan” kavramını soyut bir varlık durumuna getirerek, ülküsüne kutsallık kazandırma çabasıyla, bu ülkü doğrultusundaki yöneticileri “üstün insan” niteliğinde görmesini eleştirdi. Bu görüşün bireyi edilgen duruma sokacağını, bilinçteki etkin gücü uyutacağını, hele “gözlerimi kaparım vazifemi yaparım” kuralında kişiliğin hiç hesaba katılmadığını belirtti. Düşünün yaşamdan doğduğunu, yeni deneylerin yalanlamadığı düşünülerin doğru olduğunu ifade ederek, en güçlü iradelerin ancak toplumsal ve ulusal bir ülkünün duyulmasından doğacağını yazdı. Mehmet Emin’e göre, bu düşüncelere yöntem değeri kazandıran Nietzsche ve W. James tarafından temsil edilen batının çağdaş felsefesine ulaşmak, ancak Kurtuluş Savaşı kuşağının yaşamdan öğrendiklerini bir sistem durumuna getirmekle sağlanacaktı.

“Hayat” kapandıktan sonra Anayurt (1933), Oluş (1938-39), Ülkü (1933-49) vb. dergilerde yazılarını sürdüren Erişirgil’in programcılık anlayışının, dine ideolojik bir öz kazandırmak isteyen W. James doğrultusunda olduğu, özellikle yazarın *Pragmatisme* ve *Pholosophie de l’experience* adlı yapıtlarının etkisinde kaldığı kabul edilmiştir.

YAPITLARI: *Kant ve Felsefesi, Felsefeye Başlangıç* (1944), *Ziya Gökalp, Bir Fikir Adamının Romanı* (1951), *Türkçülük Devri, Milliyetçilik Devri, İnsanlık Devri* (1958), *Mehmet Akif* (İslamcı bir şairin romanı, 4 cilt, 1958).

MEHMET İZZET

İstanbul’da doğdu (1891). Ortaöğrenimini Galatasaray Sultanisi’nde, yükseköğrenimini Paris’te Sorbonne Üniversitesi Felsefe Bölümünde tamamladı. Ülkeye dönünce bir süre Kızılay örgütünde kâtiplik ve felsefe öğretmenliği yaptı (1917-1919). Darülfünun’da felsefe tarihi ve toplumbilim okuttu (1919-1928). Öğretim Müfettişi olarak Berlin’de bulunduğu sırada öldü (1930).

Düşün dünyasında ilkin amelî ahlak, nazarî ahlak, içtimaiyat dersleri,

Kant'ın pratik felsefesi gibi çevirileriyle görülen M. İzzet, ilk yazılarını "Edebiyat Fakültesi Mecmuası"nda yayımladı. Düşün adamı kimliğini ortaya koyduğu kabul edilen makaleleriye, sürekli olarak, yakın dostu Mehmet Emin'in (Erişirgil) yönettiği "Hayat" (1926-1929) dergisinde çıktı. Başlangıçta felsefe tarihi, sonra ahlak ve toplumbilim konularında çalışıyor, "fikri yönü sosyolojiden felsefi idealizme ve başlıca Alman romantiklerinin idealizmine gidiyordu" (Hilmi Ziya Ülken). En önemli yapıtı *Milliyet Nazariyeleri*'nde ulusçuluk ülküsünün "felsefi manasını" ve "bazı tarihi levhaların mukayesesıyla" akımı öznel (subjektive) kanılarına göre açıklama amacına yöneldiğini belirtir (*Milliyet Nazariyeleri*, 2. bas. 1969, sf. 14).

Ulusçuluğu, "düşünce halinde bir millettir" (sf. 17) biçiminde tanımlayarak kimi batılı düşünürlerin görüşlerini tartışır. "Milliyeti ırka bağlı görmenin" insan üzerinde çevreden çok, kalıtımın etkisi olduğunu iddia etmek anlamına geldiğini yazar. Oysa önemli olan çevre etkisidir (sf. 45) ve "saf bir ırk bulmak için" Afrika'nın ücra köşelerine kadar uzaklaşmak lazımdır. İhtimal Boşmiyanlar bazı bilginlerin zannettiği saf bir ırktırlar. "Nedir ki onlar da henüz ulusçuluk ülküsüne sahip görünmemektedirler" (sf. 46). Birçok karışımlar sonucunda herhangi bir ulusun ırkını belirleme olanağı bulunmadığına göre ırk birliği ulusal "sevgi ve birliğin tesisi için" neden olamaz. "Aynı ırkın ne siyasî, ne dinî müesseselerde birlikte görünmesi zorunluğu yoktur." (sf. 47)

Kitabının "Milliyet ve Coğrafi Şartlar" bölümünde "millî ülkünün eski toprak kazanma ülküsünden uzaklaştığını" (sf. 74) belirten yazar, ulusal akımlarla ekonomik akımlar arasındaki ilişkilere değinerek (sf. 75), XX. yüzyıldaki "reaya kıyam" ve "Rumeli, Bosna, Girit ihtilallerinin millî olduğu kadar ekonomik nedenlere dayandığına" işaret eder (sf. 76). Mehmet İzzet'e göre "milleti kapitalizmin gayri meşru çocuğu" olarak kabul eden sosyalist işçilerin çıkarlarını uluslararası işçilerin çıkarlarına bağlı görmelerine karşılık, sermayedarlar da "kızıl beynelmilele karşı, yeşil beynelmilel teşekkül ettirmek" istemektedirler. Bunun nedeni "iktisadî meselelerin had şekli alması yüzünden işçinin milliyet fikrine yabancılaşmasıdır." (sf. 76)

"Milliyet ve Lisan", "Millî Seciye", "Millî An'ane ve Tarih" bölümlerinde de çeşitli teorileri eleştirdiğini gördüğümüz yazar, yer yer Ziya Gökalp'in görüşlerini de kuşkuyla karşılamakta, "Millet bir lisan ile konuşan fertlerin toplamıdır. Din, ahlak, hukuk, siyaset, iktisat, bilim gibi bütün içtimaî faaliyetlerin cevheri lisandır" biçimindeki savlarının karşısına çıkmaktadır.

KAYNAKLAR: Edebiyat Fakültesi Mecmuası (VII. 5 Şubat-Mart 1931); A. Adnan (Adıvar), *İş dergisi*, sayı 23 -24 (1940).

MUSTAFA SUPHİ

Samsun'da doğdu (1883). Yükseköğrenimini Hukuk Mektebi'nde tamamladı. İki yıl Paris'te L'Ecole Libre des Sciences Politique'de toplumbi-

lim öğrenimini yaptı. II. Meşrutiyet ilanında ülkeye dönünce İstanbul Yüksek Ticaret ve Tarım Enstitüsü'nde ekonomi politik okuttu. "İfham" gazetesi ve yayımlarını yönetti. Ulusal anayasacılar adlı bir topluluk kurdu (1912). Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi olayını kendilerine muhalif olan yazar ve sanatçıları susturma vésilesi olarak kullanan "İttihat ve Terakki" iktidarınca Sinop'a sürüldü (1913). Oradan Rusya'ya kaçtı (1914). Tutuklanarak Ural'a gönderildi. O tarihte gizli olarak çalışan Bolşevik Partisi'ne bağlı örgütlere katıldı (1915). Partinin iktidarı almasından sonra "Yeni Dünya" (1918) gazetesini çıkardı ve Moskova'da ilk Türk Sol Sosyalistleri Kurultayı'nın toplanmasını sağladı. Daha sonra yerleştiği Bakü'de toplanan Şark Milletleri Kurultayı (1 Eylül 1920) başkanlık divanına seçildi. Bu kurultaydan hemen sonra Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluş kongresine başkanlık etti. Ulusal Kurtuluş Savaşını destekleme amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin izniyle¹ Ankara'da görüşmeler yapmak üzere Türkiye'ye geldiğinde, Erzurum'da Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti'nce düzenlenen karşı gösteriler nedeniyle şehre girmeyerek Trabzon'a gitmek zorunda kaldı. Burada da benzer durumla karşılaşılması üzerine vali tarafından temin edilen bir tekneyle, denize açıldılar. Nedir ki arkalarından gönderilen başka bir teknede hazırlanmış silahlı kişiler vardı. Bunlar Sürmene açıklarında partili arkadaşlarıyla birlikte Mustafa Suphi'yi öldürdüler (1921 Ocak).

II. Meşrutiyetin ilk yıllarında, Tanin, Servet-i Fünun, İc̣tihat, Hak dergi ve gazetelerinde yazan Mustafa Suphi, Türkiye'de toplumbilimin önemi üzerinde duran ilk yazarlardan biri olarak kabul edilmiştir. Durkheim'ci bir sosyolog olarak tanınan Célestin Bouglé'den (1870-1940) çevirdiği "İlm-i İc̣timai Nedir?", bu alandaki ilk yapıtlardan biridir. Toplumbilimin işlevlerini belirttiği bu kitabın önyazısı, "Vazife-i Temdin" (1911) ve "İc̣tihat" dergisinde (sayı 118-120) yayımladığı -çağdaş batı felsefesi üzerinde ilk ciddi çalışma ürünü sayılan- makaleleri² Mustafa Suphi'yi sosyalizm aşamasına varmadığı 1908-1914 yıllarında da öncü bir düşün adamı olarak göstermektedir.

Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi adlı yapıtında Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken, yaşamının bu evresindeki çalışmalarını söz konusu ederken şöyle yazıyor:

"İc̣tihat'ta yayımladığı Descartes, Harvey gibi makaleler çağdaş batı felsefesine ait ilk ciddi çalışma mahsulü idi. Darwinizm ve Larmarkizm adlı küçük kitapları bu iki fikir akımına dair sağlam bilgi veriyor. 'Sosyoloji' adlı kitabında içtimai şekillerin doğuş sebeplerinden, evriminden, sosyolojinin başka ilimlerle farkından, metotlarından bahsediyor. Dikkate değer nokta, bu küçük kitapta yazarın Fransız Sosyoloji Okulu'nu pek açık bir dille vazih olarak anlattığı

1. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, sf. 834 (1960).

2. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, sf. 490.

gibi, ilk defa ‘ilm-i içtimai’ terimini bırakarak ‘sosyoloji’ kelimesini kullanmasıdır.” (sf. 490)

Yine aynı yıllarda, “Türklük”, “milletin birliği”, “sınıflar”, “tarım, endüstri, ticaret” sorunlarını araştırdığı yazılarında³ Mustafa Suphi’nin 1. Dünya Savaşı’ndan önce Turancı düşünürlerin karşısında olduğu görülür. Asya’daki Türklerin Türklüklerinin ulusal değil, ırksal olduğunu ileri sürerek dil, dilek, sancak birliğinden yoksun olduklarını belirtir. Osmanlılıkta ise Türklük, “o görkemli fetihler içinde acı yorgunluklara uğramıştır.” O halde ki, Türklük şimdiki Osmanlı ortamında, tam anlamıyla kişiliği fark edilmiş değildir. Bu nedenle “Türklük, Türkün doğal kişiliğini duymasıyla başlayarak, yaşam ve çevredeki eylemleri o yüce duygu ile ilgili bir öze indirgemeye çalışmasıdır ki, bu durum, Türk milliyetinin yeni bir gelişme dönemine girmesi demek” olacaktır.

Mustafa Suphi, “milletin birliği” sorununa ilişkin görüşlerini açıklarken, geleneklerin, duyguların, edebiyatın Osmanlı Türklerinde, “milliyetten çok, milletlerarası ve Osmanlılık hesabına işlediği” kanısını ileri sürer ve şöyle yazar:

Gelenekler, duygu ve edebiyatımız Rum’dan, Acem’den, Arap’tan, şüphesiz verdiğinden çok fazla almıştır. Anadolu’da Türk Tarihi, tarih gelenekleri kısmen topraklara göçmüş ve kısmen yüzyılların saldırılarına karşı yeşil yosunlar ve kara paslarla örtünen mezar taşlarında, çeşme, tekke ve cami kitabelerinde saklı duruyor. Milli duygu ve edebiyat ise, altın renkli dağlarda, değerli madenlerin yüzyıllık hayatından haber veren parlak damarlar ve bazı taşlar gibi esrarlıdır. Namık Kemal’in diliyle söyleyelim: “Edebiyatın milli bağlılığa ait hizmetinden o kadar yoksunuz ki, Arap dilinin yaygın olduğu yerlerde, Yunanca gibi zamanın bütün bilimiyle güç bulmuş bir dili açıkça yok etmişken Türkçemiz henüz alfabesi bile olmayan Arnavut ve Laz dillerini bile unutturamamıştır. Edebî ilişkilerin yokluğu dolayısıyla örneğin, bir Buharalı Türkçe söylediği halde, buradaki Türkler içinde, bir Fransız kadar dilinden anlayacak âşına bulunmaz.

Yeni Dünya’daki yazılarında genellikle, “Kurtuluş Savaşının amacı, utopizm dönemini atlatıp” “bir devri hakikiye girme istidadındaki sosyalizmin” savaş karşısındaki tutumu ve örgütlenme sorunlarına değinen Mustafa Suphi, “Saltanattan Sonra” adlı makalesinde Anadolu’da Türk Sultanlığının, ya da herhangi bir ülkede herhangi bir imparatorluğun yeniden kurulması olacağı olmadığını belirtir. Çünkü I. Dünya Savaşından sonra padişah ve imparatorların kan deryasına yuvarlanan taşlarını yerden kaldırıp başlarına taktak cüretli madrabazlar meydana çıkamamakta, koşullar hir vakitler Avrupa ve Asya’yı parmaklarında halka gibi çeviren mareşalları ve kahraman paşaları toplum dışına itmektedir. Yıkılan zalim saltanatların harabeleri üstünde

3. Mustafa Suphi, *Türklüğün Yönleri, Nevzali Milli* adlı antolojiden, Yeni Ufuklar dergisi, (Kasım 1974).

emperyalizme karşı dövüşen “amele, rençber ve askerlerden mürekkep milyonluk kitleler” kişiliklerini bulmuşlar, ayaklanıp kendilerini göstermişlerdir.

Türkiye’de de halk, yalnız İngiliz, Fransız, Yunan yağmacılarına değil, âşara, haksız vergiye, zulme, faiz ve temettü diye köylünün ocağına el uzatan hırsızlığa da karşıdır. Bu nedenle Anadolu’da Avrupa ve İstanbul haydutlarıyla çarpışan halk, savaş sonunda hükümetlerin eski müstebit ağa ve paşalardan oluşmasını hoş karşılamayacaktır.

Kurtuluş Savaşını ölüm kalım savaşı olarak niteleyen Mustafa Suphi, halkı, yerli yabancı, Müslüman, Hristiyan ayrımı yapmadan sömürgecilerle ve onların yerli ortaklarıyla mücadeleye çağırırken öğretinin temel amaçlarını kitlelere yaymaya çalışır. Hayata geçmesi için savaştığı bu temel düşün ve amaç, “egemenliğin dövüşen emekçi halkın katılımıyla kurulacağı” biçimindedir.

KAYNAKLAR: Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi* (1966); Mete Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar* (2. bas. 1967); Yeni Ufuklar dergisi (Kasım 1974); Hulki Aktunç, *Türkiye Defteri* dergisi (Temmuz 1974); *Mustafa Suphi, Kavgası ve Düşünceleri* (Brüksel, 1974).

DR. ŞEFİK HÜSNÜ DEYMER

Selânik’te (1887) doğdu. Ortaöğrenimini doğduğu kentte, M. Garaud Koleji’nde, yükseköğrenimini Paris Fen ve Tıp Fakültelerinde tamamladı. Sinir ve ruh hastalıkları uzmanlık eğitimi gördü. Fransa’da bulunduğu yıllar Jön Türkler’in çalışmalarıyla ilgilendi. Dönemin düşün ve sanat adamlarıyla arkadaşlıklar kurdu. Ünlü Fransız sosyalisti Jean Jaurés’in yazılarından etkilendi. Ülkeye dönüşünde (1912), hekim olarak Balkan ve I. Dünya Savaşlarına katıldı. Savaşın sonra Kurtuluş (1919-20) ve Aydınlık (1921-25) dergilerinde yazdı. “Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası”nın kurucuları arasına katılarak partinin genel sekreterliğini yaptı. İstiklal Mahkemesi tarafından 15 yıla hüküm giydi (1925). Cezasına dayanak olan “Padişaha suikast yasa-sı”nın kaldırılması üzerine 1926’da tahliye edildi. Yasadışı eylemleri yönettiği savıyla yeniden tutuklandı (1927-29). Uzun süre yurtdışında yaşadı (1929-39). Dönüşünde askere alındı (1941-43). Dernekler yasasının değiştirilerek “sınıf esası üzerine” dayanan partilerin kurulması yasağı kaldırılınca Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi’ni örgütledi (1946). Bu nedenle İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesince 5 yıla hüküm giydi (1947). Af yasasından yararlanarak çıkışından bir süre sonra Türkiye’de gizli Komünist Partisi kurma sa-vıyla tutuklandı (1951). Yargılama sonucu sekiz yıl hapse mahkûm edildi. Manisa’da sürgün cezasını çekmekteyken öldü (1959).

İlk yazılarını “Kurtuluş” (Proleterya, sayı 2, Bugünkü Proleterya ve Sınıf Şuuru, sayı 3) dergisinde yayımlayan Dr. Şefik Hüsnü, daha sonra genel sekreteri olduğu partinin organı sayılan “Aydınlık”ta çıkan makalele-

riyle hem kuram, hem eylem adamı kimliği göstermiştir. Bu dönemdeki yazılarında sosyalist öğreti ışığı altında Türkiye’de sınıflar sorununu araştırarak, emekçi sınıfın örgütlenmesi koşullarını belirlemeyi amaçladığı söylenebilir. Anarşizm, sosyalizm, komünizm üzerinde tanımlamalar yaptığı Sosyalizm Cereyanları ve Türkiye (*Aydınlık*, sayı 16), adlı uzun makalesinde Türkiye’de sermayenin “münhasıran ecnebilere ait” olduğunu belirterek ulusal endüstrinin pek geri ve sınıf mücadelesinin “had devresinden pek uzak” bulunması nedeniyle, “içtimâî inkılap” sorununun Türkiye’de büyük bir özellik gösterdiği düşünüsünü savunmaktadır. Bu özellikleri ise yazısının bir kesiminde şöyle belirlediği görülür:

Türkiye’de sınıflar ve bir sınıf mücadelesi yok değildir. Yalnız sermayedar burjuvazi sınıfı pek küçük ve zayıf bir ekalliyet ve işçi ve köylü sınıfı ise muazzam bir ekseriyet teşkil ettiği cihetle sınıf mücadelesi yabancı sermayedarlar ve bunların peykleri vaziyetinde kalan yerli eşraf ve servet sahipleri arasında cereyan eder. Ve genel olarak bir millî mücadele şeklini alır. Şimdiye kadar ferdî hanedan hükümetleri bu mücadelede daima sermayedarların –yani millet düşmanlarının– tarafını tutmuştu. Bu sayede saray ve konak israfatına lâzım olan önemli kaynakları temin ediyordu. Bundan sonra millî hakimiyetten iktidar gücünü alan halk hükümeti, emeğin –yani milletin– tarafını tutmalı, bir iş ve işçi hükümeti olmalıdır.

Dr. Şefik Hüsnü “Aydınlık”ta devrim, devrimin biçimi, sosyal devrim ve kadınlar, halkçılık, Türkiye’de işçi sınıfının durumu konularında makaleler yazmış, Marksist öğretinin temel kuramlarının ışığı altında toplumun, değişik sınıf ve tabakaların analizini yaparak çağdaş düşünürlerin değinmek gereğini bile duymadığı sorunları aydınlığa çıkarmıştır. Ölümünden sonra, Ahmet Çavuşoğlu’nun yazılarını birleştirdiği *Seçme Yazılar* (1971) adlı kitabı yayımlandı.

KAYNAKLAR: Mete Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar* (2 has. 1967); *Aydınlık Fevkalâde Amele Nüshaları*, derleyen Ali Ergin Güran (1975); Rasih Nuri İleri, *Yeni Dünya dergisi*, sayı 3 (Mart 1975).

HÜSEYİNZADE ALİ TURAN: Ulusçuluk akımına öncülük eden düşün adamlarından Hüseyinzade Ali, Bakû'nun Salyan kasabasında doğdu (1864). Yükseköğrenimini Petersburg Üniversitesi Fizik-Matematik Bölümü'nde tamamladı (1889). İstanbul'a gelerek Askeri Tıbbiye Mektebi'ne girdi (1890). Hekim olarak katıldığı Türk-Yunan Savaşı'ndan dönüşünde Tıbbiye Mektebi'nde öğretim üyeliği yaptı (1900-1903). Gizli çalışan "İttihat ve Terakki" örgütlerine katıldığı için Kafkasya'ya kaçmak zorunda kaldı. Orada "Hayat", "Füyûzat" dergi ve gazetelerini çıkardı. II. Meşrutiyetin ilanından bir süre sonra yeniden İstanbul'a geldi. "İttihat ve Terakki"nin merkez yönetim kurulunda görev aldı (1910-1918). Tıbbiye Mektebi'ndeki öğretim üyeliğine Cumhuriyet döneminde emekli oluncaya kadar devam etti (1910-1933). İstanbul'da öldü (1942).

Dr. Hüseyinzade Ali, Tiflis'te bulunduğu evrede "Hayat" ve "Füyûzat"ta (1906) çıkan yazılarında Türklük, Türklerin bilimler karşısındaki tutumları, yazı ve dil sorunları üzerinde yaptığı araştırmalarda Ziya Gökalp'ten çok önce çağdaşlaşma sorununa değinmiş, gelişen batı uygarlığını değerlendirerek, İslam uygarlığına bağlı Türklerin durumunu tartışmıştır. Yazara göre Türklük varlığını yarattığı uygarlıktan almaktan, çağdaş edebiyata kadar uzanan bir dil gerçeğiyle güçlenmektedir. Batıda "şarkiyatçılar"ın çalışmalarıyla gün yüzüne çıkan bu gerçeğe bilimsel bir öz kazandırmak görevdir. Türk uygarlığını ortaya koyacak olan esas sanat yapıtları meydana çıkarılmalıdır. Dernek açılmalı, üniversitelere dersler konulmalı, bir yandan arkeolojik çalışmalarla uygarlığın kökleri araştırılırken, bir yandan da dil ve edebiyat verimleri üzerine eğilmelidir.

Türk kültürünün kaynağını hümanizmden aldığı için XX. yüzyılda da çağdaşlaşma koşullarına uyacağını öne süren Hüseyinzade, Türkçenin Arapça etkisinde kalmasını Fransız ve İngiliz dillerinin Yunan-Latin dillerinden yararlanmasıyla karşılaştırarak doğal sayar. Ancak yapısına uygun sözcükleri alarak zenginleştirdiği görüşünü savunur.

Önerileri ve genellikle İslam geleneklerine bağlı kurumları yadsıma ölçüsüne varmayan tutumu ile İslamcılarla Türkçüler arasındaki kopuşmaları ortadan kaldıracak bir düşün düzeyi yaratmaya çalıştığı kabul edilmiştir.

M. ŞEMSETTİN: Bu dönemin Türkçülerle derin düşün ayrılıklarına düşmeyen İslamcı kafalarından biri de M. Şemsettin'dir. Kemaliye'de doğan (1883) M. Şemsettin Günaltay öğrenimini, Yüksek Öğretmen Okulu Fen Bölümü'nde tamamladı. Bir süre liselerde tarih öğretmenliği, müdürlük yaptı. İlahiyat Fakültesi'nde dinler tarihi, Edebiyat Fakültesi'nde Türk tarihi okuttu. Cumhuriyet döneminde milletvekili seçildi. Türk Tarih Kurumu başkanlığı ve Başbakanlık görevlerinde bulundu. Ölümünden önce (1961) İstanbul'dan senatör seçilmişti.

"Sebilürreşat" dergisinde yayımladığı makalelerde reformist İslamcı görüşleriyle tanınan Günaltay, özellikle *Zulmetten Nura* adlı kitabında hurafecilik, yanlış inanç ve "tevekkül" gibi kimi çevrelerin Müslümanlığın koşulları olarak öne sürdüğü "küflü kanaatler"e karşı çıktı. Düşün hayatının çöküşünü Cinci Hoca, Seyit Mustafa ve benzeri dar görüşlü kafaların saf-satalarının etki alanı bulunmasına bağlayarak, ancak bilim ve çağdaş düşünce yöntemleriyle silahlanmış bir İslamlığın kurtarıcı olabileceğini anlatmaya çalıştı. "Maddeten hiçbir teşebbüste bulunmayarak gece gündüz Sofya'nın yere geçmesi, Averof'un denize batması için dua etsek böyle münasebetsiz bir dua hiçbir zaman hedefi icabete vâsıl olmaz" (sf. 63) biçiminde halkın anlayabileceği kesinlikle "kanaat istismarcıları"nın karşısına çıkıyor. İslam öğretisinin emirleriyle Müslümanlığın hayatı anlayış biçimi arasındaki çelişkilere dikkati çekiyordu.

Özellikle bilimle İslam dininin kuralları arasında bir uzlaşmazlık olmadığını öne süren Günaltay, İslamlığın gelişme aşamalarında kazandığı yararlık değerlerinin üzerinde durdu. Doğudan batıya geçen bu değerlerin insanlık tarihi üzerindeki katkılarını gösterdi. Yazara göre bilimle din arasındaki kopuşma bilginlerin gerçek bilim adamı kimliğinden uzaklaşmaları nedenine bağlanabilirdi. Başlangıçta faydalı bir bilim kurumu olan medrese, sonraları bu niteliği koruyamadığı için, işlevlerini yerine getiremez duruma gelmişti. Çöküntünün bir nedeni de siyasal kopuşmalara yol açan tarikatlar ve tekkelerdi. Bu yıkılışı Tanzimat sonrası yenilikçilerinin öngördüğü tedbirler de, cahillerin softacı davranışları da önleyemezdi.

Hilafattan Hakikata (1914) adlı yapıtında Kuran surelerinden alıntılar yaparak kurşun dökme, muska, büyü, falcılık, ölümlere aşırı ibadet, türbecilik biçimindeki inançların dinle ilgisi bulunmadığını, İslamda temel kuralın usa inanmak olduğunu yazdı. *Mâziden Âtiye*'de (1920) ise Türklük bilincinin tarihsel kökleri olduğu düşüncesine yaklaşarak Ziya Gökalp'le; İslamlaşmak, çağdaş olmak, Türkleşmek ilkelerini savunmakla düşün bakımından Büyük Millet Meclisi'nin "asgari müşterek"i sayabileceğimiz görüşlerle birleştiği söylenebilir.

BAŞLICA YAPITLARI: *İslâm Dini Tarihi, Dinler Tarihi, Felsefe-i Üla, İslamda Tarih ve Müverrihler, Türk Tarihi ve Uzak Doğu Tarihi.*

İSMAİL FENNİ: Çağdaşlaşma gereği İslamcı akıma bağlı kalemlerden biri de İsmail Fenni'dir (1855-1946). Özellikle tarih ve felsefe alanlarındaki çalışmalarıyla tanınır. Yapıtları arasında Paul Janet'dan *Çağdaş Materyalizm Mezhebi*, Stuart Mill'den *Hürriyet*, *Lugatçe-i Felsefe*, *Maddiyun Mezbinin Yıkılışı* anılabilir. *Materyalizmin Yıkılışı*'nda Baha Tevfik'in dilimize aktardığı Alman düşünürü Büchner'in *Madde ve Kuvvet* adlı yapıtını eleştirmiştir.

NÜZHET SABİT (1883-1919): Baha Tevfik gibi bu dönemin Marksist öğretiyeye ulaşmayan sosyalist eğilimli aydınlarından biridir. Yükseköğrenimini Mülkiye Mektebi'nde tamamladıktan sonra kısa süre devlet hizmetinde bulunmuş, II. Meşrutiyet ilan edilince İstanbul'a yerleşecek "Vazife" (1909) dergisini çıkarmıştı. Yöneticileriyle görüş birliğine varmadığı için İttihat ve Terakki Fırkası'ndan ayrılarak muhalefete geçti. Dergisinin sıkıyönetim mahkemesi tarafından kapatılması üzerine küçük kitapçıklarla görüşlerini yaymaya çalıştı. Mütarekede yeniden yayımladığı *Vazife*'de ve *Fağfur* dergisinde yazdı. Ziya Gökalp'ın *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* adlı yapıtının geniş bir eleştirisini yaptı (*Fağfur*, sayı 4).

CELAL NURİ (İleri, 1870-1939): İttihat, İkdâm, Âti (kendi yayımı), Edebiyat-ı Umumiye dergi ve gazetelerinde çıkan yazılarıyla tanınmıştı. Kültür ve teknik ayrımı yapılmadan batı uygarlığını kabul etmek gereğine inanıyor, İslamda yenileşme zorunluluğunu işleyen makalelerinde yeni bir fıkıh gereksinmesinin yanı sıra batının hukuk kurallarından da yararlanmayı öngörüyordu. Özellikle *Kadınlarımız* (1912) adlı kitabında örtünmenin (tesettür) yanlış anlaşıldığını öne sürerek kadın erkek eşitliği üzerinde durdu. Âti gazetesinde (1918) *Servet-i Fünun* yazarlarının dil anlayışlarını eleştiren makaleleri de vardır. (Bu yöndeki çalışmaları için Sami N. Özerdim'in yazılarına bakılabilir: *Türk Dili* dergisi, 138-139. sayılar, 1963).

Bu dönemin kuram ve eylem birliği arayan kişiliklerinden biri de toplumbilim alanındaki ilk yapıtlardan biri sayılan *Tekâmül ve Kanunları* (1913) adlı kitabın yazarı, Ethem Nejat'tır (1887-1921). II. Abdülhamid'in zorbalık rejimine karşı genç yaşında ülke dışında mücadele eden Ethem Nejat, II. Meşrutiyetten sonra Manastır, Bursa, İzmir öğretmen okullarında müdürlük etti. Eskişehir Maarif Müdürlüğü görevinde bulundu. Şûra-yı Ümmet, Siper-i Sâika, kendi yayımı Terbiyeyî Yeni Fikir dergi ve gazetelerinde yazdı. Özellikle eğitim konularındaki makale ve kitapları (*Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*) ile tanındı. Görevli olarak Almanya'da bulunduğu yıllar (1918-1919) sosyalist öğretiyi benimsedi. Ülkeye dönüşünde Kurtuluş ve Aydınlık dergilerinde yazdı. Dr. Şefik Hüsnü ile birlikte Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın kurucuları arasına katıldı (1919). Bakû'da toplanan "Şark Milliyetleri Kongresi"nde Türkiye'yi temsil etti (Eylül 1920). Kurtuluş Savaşı'nı destekleme amacıyla Mustafa Suphi ve arkadaşlarıyla birlikte Türkiye'ye gelişinde Trabzon'da öldürüldü.

AHMET RASİM (1864-1932): İstanbul'da doğdu. Ortaöğrenimini Darüşşafaka'da tamamladı. Memurluk, gazetecilik yaptı. Milletvekili seçildi (1927). Tercüman-ı Hakikat'te çıkan ilk çevirilerinden sonra Hamiyet, Sebat, Servet-i Fünun, Resimli Gazete, İkdâm, Sabah, Akşam, Vakit, Cumhuriyet gibi dergi ve gazetelerde yazdı. Makaleleri, fıkraları, anıları ile sevildi. Eski İstanbul yaşamına değgin anlatılarının yanı sıra İslam ve Osmanlı tarihleri üzerinde çalıştı.

BAŞLICA YAPITLARI: *Menâkıb-ı İslâm* (2 cilt, 1909-1910), *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi* (4 cilt, 1910-12), *Tarih ve Muharrir* (1913), *Şehir Mektupları* (1912-13), *Fuhş-i Atik* (1924).

KAYNAKLAR: Suat Hızarcı, *Ahmet Rasim* (1953, 1965); A. Sım Levend, *Ahmet Rasim* (1965).

ALİ KEMAL (1867-1922): İstanbul'da doğdu. Mülkiye Mektebi'nde, Paris ve Cenevre üniversitelerinde okudu. Ülkeye dönüşünde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na girdi. İkdâm, Peyam-ı Sabah gazetelerinde yazdı. Mütarekede Damad Ferit kabinesinde maarif ve dahiliye nazırlıkları yaptı. İşbirlikçi sadrazamla birlikte paralı askerlerden oluşan Kuvayi İnzibatiye ordusunu örgütledi. Yazıları, genelgeleriyle, Kurtuluş Savaşçılarına karşı mücadele etti. Zaferden sonra yargılanmak üzere götürüldüğü İzmir'te linç edildi. *Bir Safha-i Tarih* (1913), *Tarih-i Siyasî* (1918) en bilinen yapıtları arasındadır.

RIFAT BİLGE (1873-1953): Kilis'te doğdu. Ortaöğrenimini, Öğretmen Okulu'nda, yükseköğrenimini "bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra" Hukuk Mektebi'nde tamamladı. Darülfünun'da Arapça dersleri verdi. Döneminde "Kilisli Muallim Rifat" olarak tanınan Bilge'nin *Kitab-ı Dede Korkut* (1914), *Divan-ı Lûgat-it Türk* (1917), *İbn-i Mühenna Lûgatı* (1919) adlı yapıtları var.

ALİ REŞAT (1877-1929): Lofça'da doğdu. Öğrenimini Mülkiye Mektebi'nde tamamladı (1897). Tarih öğretmenliği, Maarif, Telif ve Tercüme Meclisi üyeliği yaptı. Edebiyat Fakültesi'nde ortaçağ tarihi okuttu. Yapıtları arasında en ünlüleri *Türkiye ve Tanzimat* (1912), *Kapitülasyonlar Tarihi*, *Menşei Asılları'dır* (1914).

AHMET REFİK (Altınay, 1880-1937): İstanbul'da doğdu. Öğrenimini Harbiye Mektebi'nde tamamladı. Askeri okullarda öğretmenlik yaptı. "Tarih-i Osmanî Encümeni"nde çalıştı. Eski olayları, kişilikleri, dönemleri yansıtan yazılarının yanı sıra araştırmalarıyla tanındı.

YAPITLARI: *Lâle Devri* (1912, son bas. 1963), *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı* (1914), *Hicrî Onbirinci Asırda İstanbul Hayatı* (1931), *Viyana Önünde Türkler* (1931).

AHMET EMİN (Yalman, 1881-1972): Selânik'te doğdu. Yükseköğrenimini Amerika'da Colombia Üniversitesi'nde tamamladı. Sa-

bah (1907), Yeni Gazete, Tanin (1910) gazetelerinde yazarlık, muhabirlik yaptı. Vakıf (1917), Vatan (1922-25) gazetelerinde başyazarlık yazdı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatıldığı yıl (1925) gazetecilikten ayrıldı. Yeniden Vatan gazetesini kurdu (1940-61). Bir yıl kadar Hür Vatan'ı çıkardı. Mütareke ve Cumhuriyet yıllarında liberalizm yanlısı yazılarıyla tanınan Yalman'ın *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz* (1970) adlı dört ciltlik kitabı var.

YUNUS NADİ (Abalıoğlu, 1880-1945): Fethiye'de doğdu. Öğrenimini Galatasaray lisesinde tamamladı. Bir süre Hukuk Fakültesi'nde okudu. Malûmat (1900) dergisinde ilk yazılarını yayımladı. II. Abdülhamid yönetimine karşı gizli bir örgüt kurduğu savıyla üç yıl Midilli Kalesi'nde sürgün kaldı. Meşrutiyetten sonra İstanbul'a dönünce İkdâm, Tasvir-i Ef-kâr gazetelerinde yazdı. Selânik'te kendi yayımı Rumeli gazetesinde başyazarlık yaptı (1908-1911). Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Aydın'dan milletvekili seçildi. Yenigün gazetesini kurdu (2 Eylül 1918). İngilizlerin İstanbul'u işgal etmeleri üzerine Anadolu'ya geçti. Gazetesini Ankara'da yayımlamaya başladı. Cumhuriyetten sonra Cumhuriyet gazetesini kurdu (7 Mayıs 1924), ölümüne değin gazetesinin başyazarlığını yaptı. Yapıtları arasında, *İhtilal ve İnkılâb-ı Osmanî* (1908), *Ankara'nın İlk Günleri* (1955) anılabilir.

AHMET CEVAT (Emre, 1887-1961): Girit'te doğdu. Harbiye Mektebi'nde okurken Fizan'a sürgün gönderildi. Oradan Fransa'ya kaçtı. II. Meşrutiyet ilan edilince İstanbul'a döndü. Darülfünun'da Türk edebiyatı ve dilbilgisi müderrisliği yaptı. Cumhuriyet'ten sonra dil ve yeni yazı kurullarında görev aldı. Muhit (1928-31) dergisini çıkardı. *Eski Türk Yazısının Menşei*, 19. Yüzyıl Betikleri, *Türk Dilbilgisi*, *İki Neslin Tarihi* adlı kitapları var.

HASAN TAHSİN RECEP (1888-1919): Selânik'te doğdu. Asıl adı Osman Nevres'tir. Öğrenimini Paris Siyasi Bilgiler Fakültesi'nde tamamladı. İki İngiliz diplomatını öldürmek suçundan Bükreş'te 10 yıl hapis yattı. Mütareke yıllarında İzmir'e yerleşti. Hukuk-u Beşer gazetesini çıkardı (1918-19). Yazılarında sosyalizmi ve sömürgecilğe karşı örgütlenme hareketini savundu. Yunanlıların İzmir'i işgal ettikleri gün, Efzun Taburu'nun öncü kolu üzerine bombayla saldırdığı sırada şehit edildi.

REF'İ CEVAT (Ulunay, 1890-1968): Şam'da doğdu. Orta öğrenimini Galatasaray Lisesi'nde tamamladı (1909). Tanin, İkdâm, Şehran kendi yayımı, Alemdar gazetelerinde yazdı. M. Şevket Paşanın öldürülmesi olayından sonra Sinop, Konya ve Çorum'da sürgün yaşadı (1912-18). İstanbul'a dönüşünde, yeniden kurduğu Alemdar gazetesini iktidardaki Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın "yarı resmi" organı durumuna getirdi. Kurtu-

luş Savaşı'na karşı yayım yaptı. Cumhuriyetten sonra "yüzellilik"lerden biri olarak ülke dışına çıkarıldı. Genel aften yararlanarak dönüşünden ölümüne değin Yeni Sabah, Milliyet gazetelerinde fıkra yazarlığı yaptı.

RUŞEN EŞREF (Ünaydın, 1892-1959): İstanbul'da doğdu. Öğrenimini Edebiyat Fakültesi'nde tamamladı (1914). Öğretmenlik, gazetecilik yaptı. Servet-i Fünun, Türk Yurdu, Donanma, Tedrisat, Yeni Mecmua, Dergâh, Vakit dergi ve gazetelerinde yazdı. Döneminin düşün, sanat adamlarıyla yaptığı konuşmalardan oluşan *Diyorlar ki* (1918, 1972), *Tevfik Fikret* (1919), *Anafartalar Kahramanı M. Kemal ile Mülakat* (Yeni Mecmua, 1918, bas. 1930, 1954) tanınmış yapıtları arasındadır.

MEHMET ZEKERİYA (Sertel, 1892-11 Mart 1980): Yugoslavya'nın Usturumca kasabasında doğdu. ABD Colombia Üniversitesi Gazetecilik Fakültesini bitirdi. Yunus Nadi'nin Selânik'te yayımladığı Rumeli gazetesinde yazarlık yaptı. Yeni Felsefe (1912) dergisini çıkardı. İstanbul'da kendi yayımı, Turan gazetesindeki yazılarıyla ün yaptı. Bir süre ABD'de yaşadı. Dönüşünde Matbuat Umum Müdürlüğü'ne getirildi. Cumhuriyetten sonra Resimli Ay dergisini çıkardı. Bu dergilerdeki yazılarından ötürü Sinop'a sürgün edildi. Son Posta, Tan gazetelerinde başyazarlık etti (1930-45). "Hayat Ansiklopedisi"ni yönetti. Tan gazetesinin yıkılmasından sonra yurtdışına çıktı. *Mavi Gözlü Dev*, *Hatırladıklarım* adlı yapıtları var.

FALİH RIFKI (Atay, 1894-1971): İstanbul'da doğdu. Yükseköğrenimini Edebiyat Fakültesi'nde tamamladı. Tanin gazetesinde yazarlığa başladı (1919). Kâzım Şinasi, Necmettin Sadak, Ali Naci'nin kurduğu Akşam gazetesine katıldı (1918). Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen yazılarıyla tanındı. Anadolu'ya geçti. Bolu'dan milletvekili seçildi (1922). Hâkimiyet-i Milliye sonra "Ulus" gazetelerinde başyazarlık yaptı. CHP iktidardan düşükten sonra "Yeni İstanbul" (1950-51), Bedii Faik'le birlikte kurduğu Dünya (1952-71) gazetelerinde yazdı.

Bu kesimde kişiliklerine kısaca değindiğimiz yazarların, düşün adamlarının bir bölümünün II. Abdulhamid döneminde yetiştiğini; bir bölümünün Birinci Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıktıklarını görüyoruz. Aralarında Yunus Nadi, Mehmet Zekeriya (Sertel), Falih Rıfkı, Sedat Simavi (1896-1953), Ali Naci (Karacan, 1896-1955), Ahmet Emin gibi Cumhuriyet dönemi gazeteciliğinin kurucuları sayılan kalemler, Dr. Rıza Nur (1879-1942), İsmail Hami Danişment (1899-1947) gibi tarihçiler bulunan bu geçiş dönemi kuşağının kimi kişilikleri üzerinde "Çağdaş Türk Edebiyatı / Cumhuriyet Dönemi" adlı kitabımızda yeniden durulacaktır.

DÜŞÜN ADAMLARINDAN ÖRNEKLER

YUSUF AKÇURA

ÜÇ TARZ-I SİYASET'den

I

İrk üzerine müstenit bir Türk siyasi milliyeti husule getirmek fikri pek yenidir. Gerek şimdiye kadar Osmanlı devletinde, gerekse gelip geçen diğer Türk devletlerinin hiç birisinde bu fikrin mevcut olduğunu zannetmiyorum. Cengiz ve Moğolların tarafını tutan müverrih Leon Kahon, o büyük Türk hanının bütün Türkleri birleştirmek gibi yüce bir maksatla Asya'yı baştan başa fethettiğini yazıyorsa da, bu iddiasının tarihçe tamamen tevsik edildiği hakkında bir şey diyemem.

Tanzimat ve Genç Osmanlılık hareketlerinde de, Türkleri birleştirmek fikrinin varlığına dair hiçbir belirtiyeye rast gelmedim. Bilmem, merhum Vefik Paşa, lehçesiyle saf Türkçe yazmak arzusuyla bu yüksek hayal arasında biraz olsun dolaşmış mıdır? Bu muhakkak ki, son zamanlarda İstanbul'da Türk milliyeti arzu eden bir mahfel, siyasi olmaksızın ziyade ilmî bir mahfel teşekkül etti.

Bu mahfelin teşekkülünde, Osmanlılarla Almanlar'ın münasebetinin artma-

sının, Alman lisanını ve bhusus Almanların tarih ve lisan ilimleri hakkındaki tetkikatını Türk gençlerinin bilir olmasının hayli tesiri olmuştur sanıyorum. Çünkü bu genç mahfe'de, Fransız izleyicileri de olduğu gibi bazı hafif ve "déclamatoire" edebiyattan ve siyasetten ziyade, sessiz, sabırlı ve inceleyici şekilde elde edilmiş sağlam bir ilim mevcuttur.

Şemsettin Sami, Türkçe Şiirler'in muhterem müellifi Mehmet Emin, Necip Asım, Veled Çelebi ve Hasan Tahsin bu mahfelin göze görünen azası olup, İkdâm bir dereceye kadar düşüncelerinin benimseyicileridir. Günümüzdeki hükümetin bu doktrine iyi bakmamasından olacak ki, hareketleri pek yavaş oluyor.¹

Osmanlı ülkelerinin, İstanbul'dan başka yerlerinde bu fikrin taraftarları olup olmadığını bilmiyorum. Lâkin, Türklük siyaseti de, tıpkı İslâm siyaseti gibi umumîdir; Osmanlı hudutları ile mahdud değildir. Binaenaleyh kürenin Türkler ile meskûn diğer noktalarına da göz atmak iktiza eder.

En çok Türklerle meskûn Rusya'da

1. Yanılmıyorsam, *Türk Tarihi*'nin II. cildinin neşrolunmasına hükümet müsaade etmedi, Y. Akçura.

Türklerin birleşmesi fikrinin pek müphem bir surette varlığını tahmin ediyorum. Henüz doğmuş "İdil Edebiyatı" Müslüman olmaktan ziyade Türktür. Dış tazyikler olmasa, bu fikrin kolaylıkla gelişmesine Osmanlı ülkelerinden fazla müsait muhit, Türklerin en kalabalık bulundukları Türkistan ile Yayıklık ve İdil havzaları olurdu.

Kafkasya Türklerinde de bu fikir mevcut olsa gerek. Azerbaycana Kafkasya'nın fikrî tesiri olmakla beraber, şimalî İran Türklerinin ne derecelere kadar Türklerin birleşmesi taraftarı olduklarını bilmiyorum.

Ne olursa olsun, ırka müstenit siyasî bir millet türetmek fikri henüz pek turfandadır, pek az yaygındır.

II

İmdi, bu üç siyasetten hangisinin yararlı ve kabil-i tatbik olduğunu araştıralım.

Yararlı dedik; lâkin kime ve neye yararlı?

Önce bütün insaniyete denilebilir. Bu halde insaniyetin menfaatına hizmet eden siyasî yol veya yolları tarif ve sonra o yol veya yolların muayyen ve mahdud bir kısım insaniyete tatbikinde de bütün insaniyetin faydalanacağını ispat eylemek ve daha sonra, zikrolunan üç yoldan bir veya birkaçının gelecek şartlara sahip olan yol veya yollarla ayniyetini göstermek gereklidir. Bu ise, sanmam ki şimdi mümkün olsun. Zira, bahsedilen şartları ihtiva eden siyasî yol veya yolları, henüz insanlık bilgisi bulamamıştır.

Yukarıdaki usulü takip etmeyip de, üç yoldan bir veya birkaçının Osmanlı

Müslüman veya Türklere tatbiki ile tüm insanlığa menfaat ispatına kalkışıl-sa usulün noksanlığından dolayı netice pek çok hatalı olur. Ekseri içtimaî ve siyasî işlerde bu hatalı usulün kullanılması itiyad edilmiş ise de, hakikatta bir nevi safsata olduğundan vazgeçiyorum.

Meseleyi biraz tahdit edelim, teşekkül etmiş beşerî bir heyete diyelim.

Yine de pek umumî bir meseleye çatıyoruz. Muayyen bir cemiyetin menfaatları neden ibarettir? Buna cevap vermeden, falan veya falan siyasî yolun falan cemiyete faydalı olduğu hallolunamaz. Malûm bir cemiyetin menfaatlarının neden ibaret olduğunu tayin etmek siyasî bir meseledir. Yani "siyaset" denilen ve henüz mevzu ve usulü katî olarak kararlaştırılamamış natamam bir ilmin mühim meselelerinden biridir. Siyaset ilminin meseleleri hakkında, tâlil (tüm-dengelim-deduction) ve istikra (tümevarım-induction) taraftarları arasında münakaşa ve çekişme devam etmektedir. Birinciler derler ki, siyasî kaideler sırf fikridir (ideal), söz konusu kaideler tıpkı riyaziye'nin mütearifelen (belit-axi-ome) peşince (apriori) vazolunur. Hükümet ricali bu kaideleri, mimarın hendese kaidelerini tatbiki gibi, cemiyete tatbikle mükelleftir. İkinciler ise, cemiyetler itaat ettikleri kaideleri zâtında ihtiva edip yetişme ve gelişmeleri ile ortaya koyarlar; bu cihetle siyaset ilmi, beşerî faaliyete hayalî bir gaye tayininden sarf-ı nazar eylemeksizin vakalardan tarhi ve içtimaî kaideler çıkarmaya, muhit, ahval kuruntular ve ihtirasları gözden kaçırmamaya çalışmalıdır, derler.²

Siyaset ilminin usulünde olan bu ihtilâf, ona müteallik meselelerin de ekseri-

2. Liard: *Logique. Méthode des Sciences Morales*, sf. 185.

sinde kati bir hal sureti bulmaya mani oluyor. Beşeri cemiyetlerin hakikî menfaatları, içtimai ilimler mensuplarınca pek çok tartışmayı davet ettiği halde, henüz karara varılmamış meselelerdendir.

Bu kararsızlık ile beraber, her cemiyet kendi menfaatini elde etmek ümidiyle bilfiil daimi değişme halindedir. Yani yukarda zikredilen içtimai mesele, ameli olarak her zaman, her mahalde hallolunmaktadır. Bu devamlı değişme esnasında menfaat diye fiile getirilen şey hayattır. Hayat ise kuvvetle devam ettiğinden, hayatın varlığı kuvvetin varlığını gerektirir. Demek oluyor ki, her cemiyet menfaatini hayatta, yani kuvvet kazanmakta ve kuvvetini arttırmada buluyor. Bu cihetle, cemiyetler arasında, kâinatın varlık peşinde dolaşan bütün unsurları arasında olduğu gibi, daimi bir savaşıma görölüyor. Biz de bu hal suretini kabul etmek mecburiyetindeyiz. Her cemiyetin menfaati; varlığında, binaenaleyh kuvvetli olmaktadır.

Lâkin, hangi cemiyetin menfaatına çalışmalıyız? Bu soru mantıklı bir cevabı verilemez. Filhakika neden Türkler veya Müslümanlar menfaatına hizmet edelim de, meselâ Slavlar veya Ortodoksların faydası için uğraşmayalım? Bhusus, bir cemiyetin menfaati, ekseri hallerde, diğer birisinin zararı ile kaim olduğundan, hangi makul sebebe istinat ederek, beşeriyetin bir kısmına zarar vermekte haklı olduğumuzu gösterebiliriz?

Bu soru ancak tabii meylimiz, diğer

tabirle aklımızın henüz tahlil edemediği, hak veremediği hissimiz cevaplandırılabilir. Ben Osmanlı ve Müslüman bir Türküm. Binaenaleyh Osmanlı Devleti, İslâmiyet ve bütün Türkler menfaatına hizmet etmek istiyorum. Lâkin siyasi, dini ve soya dayalı olan bu üç cemiyetin menfaatları müşterek midir? Yani birisinin kuvvetlenmesi, diğerlerinin de kuvvetlenmesini mucip olur mu?

Osmanlı Devletinin menfaati, bütün Müslümanların ve Türklerin menfaatlarına aykırı değildir. Zira, tebaası olan Müslümanlar ve Türkler onun kuvvetlenmesi ile kuvvetlenmiş demek olduğu gibi diğer Müslüman ve Türklerde kuvvetli bir destek bulmuş olurlar.

Fakat İslâmın menfaati, Osmanlı Devletinin ve Türklüğün menfaatlarına tamamen uymaz. Zira İslâmın kuvvet kazanması, Osmanlı tebaasından bir kısmının (gayri müslim olanların) sonunda kaybını ve bu cihetle Osmanlı Devletinin günümüzdeki topluluğundaki bir parçasının yok olmasını mucip olacağı gibi, Türklüğün müslim ve gayri müslim dini anlaşmazlığıyla bölünmesine ve binaenaleyh kuvversizlenmesine sebep olur.³

Türklüğün menfaatına gelince o da, ne Osmanlı Devletinin ve ne de İslâmın menfaatına büsbütün uygun gelemaz. Zira, İslâm toplumunu Türk ve olmayan kısımlarına bölerek zayıflatır, ve bunun neticesi olarak Osmanlı tebaanın Müslümanları arasında da nifak salıp Osmanlı Devletinin kuvversizlenmesini mucip olur.

3. Gayri Müslim Türkler pek az olduğundan, bu son mahzur ehemmiyetsizdir, Y. Akçura.

SAİT HALİM PAŞA

MEŞRUTİYET'ten

Batı toplumlarında pek büyük bir rol oynayan “tarihi asalet” Osmanlı toplumunda bilinmez. Osmanlılık âleminde, “burjuva” denilen halk, tamamiyle ehemmiyetsiz bir içtimai âmidir. Halbuki Avrupa toplumlarında, millet mukadderatı üzerinde pek büyük bir hüküm ve nüfuza sahiptir.

Buna karşılık Osmanlı cemiyetinde “memurlar” en faal ve münevver bir unsur teşkil ederler. Bu vazife pek parlak ve çekici olduğundan zamanımızda bile her aydın Osmanlının ideali, hükümet memuru olmaktır.

Halbuki memurluğa has olan kayıtsızlık, tevekkül, teslimiyet ve mes’uliyetten kaçınmak şeklindeki ruh haleti, memurları her türlü fedakârlık ve şahsi teşebbüs hislerinden mahrum kılmaktadır. Bu yüzden Osmanlı memur tabakasının, Avrupa’daki asilzade ve burjuva sınıflarının ifa ettikleri vazifeyi yerine getirebilmesi mümkün değildir. Çünkü bizim memurlarımızın aksine olarak, asilzade ve burjuva sınıfı mensupları, hareketlerinde serbest ve müstakil, medeni cesaret sahibi ve müteşebbis kimselerdir. İş ve mes’uliyeti arar ve severler, fedakârlık hisleri taşırırlar.

Böyle, meslekleri icabı olarak memleketin zararına yaşayan bir alay hükümet memurunun, başka yerlerde şahsi teşebbüsleriyle o memleketlerin saadet ve imarını temin eden asilzade ve burjuva sınıflarının haiz oldukları kıymete sahip olamayacakları mey-

dandadır.

Memurların, asilzadeler ile burjuva sınıfının yerini tutacağını zannetmek adeta iktisatta tüketim ile üretimi birbirine karıştırmak kadar büyük bir hataya düşmek olur.

O halde, kendisini meydana getiren esaslar, bizimkilerden bu derecede farklı olan bir toplumda kurulan siyasi teşkilatlar bizim cemiyetimize nasıl faydalı olabilir?

Bu hususta edindiğimiz tecrübe kesindir. Bu şekli ile, şimdiki siyasi yapımızın içtimai yapımızla uyuşması imkânsızdır.

Mücedditlerimizi bu kadar büyük hatalara düşüren şey şudur: Onlar memleketin siyasi vaziyetini istedikleri gibi değiştirmekle, içtimai durumunu da değiştirmeye muvaffak olabileceklerini zannettiler. Sadece birtakım kanun ve nizamların, bir milletin içtimai yapısını istenildiği gibi değiştirebileceği, bütün toplumun hükümetin heves ve hislerine tâbi bulunduğu gibi, safdilce fikirlere kapılmak hatasına düştüler.

Bir fenalığın ortadan kaldırılabilmesi için çeşidinin, mahiyetinin ve onu meydana getiren sebeplerin tam olarak bilinmesi, zararını yok etmek için de gerekli en doğru ve en tesirli vasıtalara başvurulması lâzımdır.

Halbuki memleketin düştüğü fena durumu gidermek için başvurduğumuz tedbir ve vasıtalar isabetsiz olmuştur. Bu isabetsizlik ise, fenalığın çeşidini, mahiyetini ve gerçek sebeple-

rini anlayamamış olduğumuzun en kuvvetli ve açık delilidir.

Gerçi toplumların uğradıkları fenalıkların sebchi, hemen daima ve her yerde, kuvvetlilerin baskısı, yani istibdattır. Fakat bu fenalığın her yerdeki sebeplerinin, mâhiyetinin ve imkânın elverdiği giderme çarelerinin aynı olduğuna asla hükmedilemez.

Bizim Osmanlılık aleminde istibdat garptakinden pek farklı bir mahiyet taşır, sebepleri de aynı şekilde farklıdır:

İslâm inancından çıkan adalet esasına dayanmakta bulunan kanunlara daima tâbi olmaları sayesinde müslüman toplumlar, her zaman için kâfi derecede eşitlik ve hürriyet taraftarı bir nizam içinde yaşamışlardır. Bu eşitlik ve hürriyet, sadece kendi içtimâi durumları ve siyaset adamlarının tahammül derecesi ile sınırlanmıştır.

Müslüman toplumlarda şahsi veya mevkiden gelen hiç bir imtiyaz istibdat ve regallüp sebebi olamaz. Bu cemiyetler, adalet ve hakkaniyet esaslarını tatbik etmekle mükelleftirler. Garpta, din ve mezhep adına yapılan zulümler cemiyeti kanlara boyarken, bu esaslar sayesinde, İslam memleketlerindeki gayri müslim cemaatler mes'ut ve rahat bir hayat sürmüşlerdir.

Bu esaslar, geniş ve aydın bir görüşle tefsir ve tatbik olunduğu zamanlarda, İslam cemiyetleri yükselmiş ve mes'ut olmuşlardır. Aksine terk ve ihmal edilince veya yanlış anlaşılıp fena tatbike konulunca da baştakilerin istibdadı altına girerek müstahak oldukları hâle düşmüşlerdir.

İşte bunun için müslüman toplumla-

rı, geçirdikleri inkılap devrelerinin hiç birinde, batı ülkelerinde aralıksız devam edip giden iç mücadeleleri görmediler. Yine bu sebeple, müslüman memleketlerde istibdat, kanun nazarında caiz olmadığından, gayrimeşru, keyfî ve şahsi bir idare durumundadır.

Batı toplumlarında ise aksine olarak, aynı memlekette oturan, aynı mezhebe ve ırka mensup kimselerin içtimâi ve siyasî bakımlardan birbirlerinden farklı mevkilerde bulunmaları dikkati çekmektedir. Çünkü bu farklılık birtakım aşılabilir hudutlarla da respit edilmiş durumdadır.

Aynı topluma mensup şahısların çoğu zaman böyle aşağı mevkilerde bulunması, onları mücadeleye mecbur etmektedir. Bu farklar ortadan kalkıncaya kadar, kendilerine ait olan içtimâi ve medenî kanun ve nizamlara daha çok eşitlik sokabilmek için çalışmaya mecbur olmaktadır.

Halbuki aynı toplumda bu farklılığın devamını isteyenler de vardır. Diğerlerinin kaldırmakta büyük menfaat gördükleri farkların devamından aynı derecede fayda gören imtiyazlı bir sınıf bulunmaktadır. Bu sebeple iç mücadeleler adeta müzmin bir hale gelecek devam etmekte, bazan da kanlı ihtilallere sebep olmaktadır.

İçtimâi mevkilerdeki farklılık ve eşitsizlik veya şahıs ve sınıfların imtiyazları esasına dayanarak meydana gelmiş olan bu cemiyetlerde istibdat ve regallühün kanunen cevaz bulması ve bir meşrûluk kazanması da zarurî olmaktadır.

Şu basit mukayese bile bize gösterir ki: İstibdatın Garp cemiyetlerindeki şeklinin aslı, menşei ve mahiyeti, İs-

lâm cemiyetlerindeki şeklinin asıl menşe ve mahiyetinden büsbütün farklıdır. Bu sebeple, istibdadî önleme usulü de Garpta başka, bizde başka olacaktır.

Avrupa milletleri insanlar arasında bulunması lâzım gelen tabii eşitliği kendi aralarında kurmak istediler. Bunun için de gerek toplum, gerek fert olarak faaliyetlerine engel olan kayır ve nizamlardan kurtulmaya ve daha fazla içtimâî ve siyasî hürriyetler temin etmeye çalıştılar.

Bu yolda “aristokrasi” usulünden ayrılarak içtimâî ve siyasî kuruluşlarını “demokrasi” usul ve kaidelerine uydurmaya devamlı olarak çalıştılar:

Bu hususta da biz onları taklit etmek iddiasında bulunamayız. Çünkü, “aristokrasi” usulünden habersiz olan bir cemiyeti “demokrasi” usulüne uydurmaya çalışmak, doğru düşüncenin işi değildir. Bu gibi iddialar pek zayıf bir taklit fikrinden doğuyor. Çünkü eğer biz bir ilerleme neticesi olarak daha fazla serbestliğe hakikaten ihtiyaç duyseydik, onu elde etmeğe ciddi olarak gayret ederdik. O zaman bir milletin kendi siyasî ve içtimâî esaslarını terk ve ihmal edip te başka milletlerin içtimâî ve siyasî esaslarını gelişigüzel kendine mal etmeye çalışmasının ne kadar tehlikeli bir hata olduğunu da görürdük.

Bizler artık, kendi millî esaslarımızın korunması gerektiğini, cemiyetimizin daima bu esaslara dayanmış olduğunu, bundan sonra da bunlara dayanmayacak olursa yıkılıp mahvolmaya mahkûm bulunduğunu anlamış bulunuyoruz.

(*Buhranlarımız*, baskıya haz.: M. Erruğrul Düzdağ, 1974).

FIKRI

BUHRANLARIMIZ'dan

Eski devirlerde, aydın sınıfımızın en büyük kusuru Batı medeniyetini tanınamak, bu yüzden de ona karşı daimî bir düşmanlık beslemek idi. Halbuki şimdi de, Batı hayranlarının eskisine tamamen zıt bir duruma düştüklerini görüyoruz.

Bunlar tanımadıkları için kendi memleketlerine yabancı kalıyorlar, fakat şir'ü hayal ile devamlı arzu ettikleri yabancı medeniyete karşı aşırı bir bağlılık içinde kendilerini unutuyorlar.

Medeniyetin bir unsuru olmak bakımından, eski ve yeni aydınları mukayese edersek, yenilerin daha çok zararlı oldukları anlaşılır.

Dün de, bugün de ilerleyip gelişmemize engel maarifteki geriliğimiz olmuştur. Cehaletimizin bir eski, bir de yeni şekli vardır. Eskisi, fikir ve tecrübe sahalarını dolduran ilerlemelere ilgisiz kalmamızdır. Şimdiki ise, eskiden tamamiyle yabancı olduğumuz ilimlerden pek az ve noksan bir şekilde haberdar olmamızdır.

Bugünkü cehaletimizin en belirli özelliği bir sürü yanlış bilgilerden meydana gelmiş aldatıcı bir kabukla örtülü bulunması ve bu sebeple hakiki ilme benzemesidir. Bu ise cehaletlerin en zararlı şeklidir.

Çünkü bu hal bizleri ciddi ve faydalı teşebbüslerden daima alıkoymakta, medeniyet dünyasının nazarında kıymetimizi düşürmekte ve bizim zamanın ilerlemelerini takip etmeye istidatlı olmadığımız zannını vermektedir.

Bugünkü geriliğimiz, varmak istediğimiz hedefin ne olduğunu bilmeyişimizin neticesidir.

Milletçe yükselmek için Batı medeniyetinden istifade etmek lüzumunu duyduk. Bu düşünce, nasıl olduysa “hunun için mutlaka batılılaşmamız gereklidir” gibi yanlış bir kanaat doğurdu. İşte bu-

tün gayretlerimizi faydasız ve güdük bırakan en esaslı yanlışımız bu olmuştur. Bu yanlış kanaatten bir de “kurtulmak için her bakımdan batı milletlerini taklide mahkûmuz” fikri doğmuştur ki, bu da öteki kadar kötü ve yersizdir.

Ne yazık ki, bu kanaat ve zanlara uyarak bütün varlığımızla taklide koyulduk. Bunu o kadar başardık ki, inancı, his ve an’anesi, ilim ve fenni tamamen taklitten ibaret sahte bir dünya kurabildik. Şimdi artık dışı parlak, ama aslında ölüm getiren arzu ve hayaller içinde mest ve müstağrak yaşayıp durmaktayız. İşte bundan dolayıdır ki bilgiçliğimiz, bu mağrur ve daraltıcı “yarı âlimliğin” dairesi dışına, şimdiye kadar çıkmamıştır. Taklitçilikte ustalaşmak gayreti içinde, eski bildiklerimizi unutmak, şimdiye kadar yaptıklarımızı bir kenara atıp terketmek istiyoruz.

Bizce tatbiki mümkün olan eski bilgilerimizle iş görecektir, onları daha iyi bir hale getirip, daha çok netice alacak yerde, aksine hiç bir zaman öğrenemediğimiz, bilmediğimiz şeyleri tatbik için kıymetli gayretler harcıyıp gidiyoruz.

Bütün yeni ve meçhul şeylere göstermekte olduğumuz aşırı tutkunluk, bunların fayda ve zararlarını iyi bilmediğimizden doğuyor. Zararlarını bilmeyince hemen “mükemmel” olduğuna karar veriyoruz.

Pek tabii olarak, hatalarını bilerek hoş görmediğimiz şeyler eskiden beri bildiğimiz şeylerdir. Bunun tam zıddı olarak da, bilmediğimiz şeyleri hatasız ve hoş buluyor, emel ve temennilerimizi tatmin edecek bir şey sanıveriyoruz.

Halbuki yeni ve meçhul olan şeyler, çok defa beklenmedik kötü neticeler doğururlar. Bunlar, yerleşmiş gelenek ve alışkanlıkları yakarak, bazı kıymetleri

his ve inançları incitirirler. Bu ise, cemiyetin maddî ve manevî varlıklarını sarar. Bu yüzden yeniliklerin en ileri ve en mesut milletlerde bile itimatsızlık, hatta endişe ve korku uyandırdığını görüyoruz.

Ama biz, yeni ve meçhul her şeye karşı gösterdiğimiz bu garip tutkunluğu, sonsuz bir ilerleme aşkı gibi anlıyor, hattâ bununla iftihar da ediyoruz.

Gerçekte ise, hatalı anlayış ve düşünceler üzerine kurulmuş yalancı bir âlem içinde yaşamaktayız. Bugünkü ruhi ve fikrî durumumuz da ondan doğmaktadır. Gerçek, hayat görüşümüzün dışında kalıyor. Böylece biz, doğruyu yanlışla, gerçeği hayale, hak yolu sapkınlığa, olmamış olmuşa, mümkünü imkânsıza katarak en olmayacak plan ve hayallerden saadet umuyoruz. Görülüyor ki, büyük hatalar, büyük hakikatler kadar sadedir.

Garplılaşmak ihtiyacına olan inancımızın bu kadar kötü neticelere varması, milliyetimize aykırı bulunmasındandır. Çünkü milliyet ile medeniyet aynı şey demek olduğundan garplılaşmak arzusu, kendi medeniyetimizi terk veya inkâr etmek manasını taşır. Netice olarak da kendi milliyetimizden vazgeçmek demek olur. Hakikaten de, hayli zamandan beri bizlere her ne öğretilmiş ve telkin edilmiş ise, hep kendi milli ve tarihi varlığımızı teşkil eden şeyleri kaldırıp, yerine yeni ve “batı işi” görülen şeyleri koymak gayesini hedef almıştır.

Birisi çıkıp ta Almanlara, kurtuluşlarının ancak Alman kültür, medeniyet ve irfanını bırakmakla kabil olacağını söylemiş olsa, acaba nasıl bir karşılık görürdü? Böyle bir iddiada bulunan Alman, hele bir Alman ıslahatçısı sayılır mıydı? Alman medeniyeti ile bizimki arasında bugün mevcut olan büyük farka bakarak benzetmemizi yersiz bulan-

larımız olabilir. Halbuki Osmanlı medeniyetinin daima Batı milletleri medeniyetinden geri kalmış olduğunu sanmak yanlıştır. Çünkü bir zamanlar onlarınkine her bakımdan üstündü. Şu meş'um taklit hastalığına tutulmasaydı bugünkü fark da bu kadar olmazdı.

Zaten yaptığımız maddî büyüklük mukayesesi değil, bir prensip meselesidir. Kendi memleketinin kültürünü, medeniyetini, irfânını inkâr eden veya hakir gören milliyetini kaybeder. Dolayısıyla de, artık onun adına konuşmak, hakkı değildir.

Fikir ve düşüncelerimizin ne derin bir karışıklık içinde olduğu, her taraftan yükselen sonsuz şikâyet velvelesinden bellidir. Her tarafta şüphe ve itimatsızlık derin bir boşveriş, her işte deli gibi acelecilik ve sabırsızlık görülüyor. Hiç kimse kime veya neye inanacağını, kime veya neye hürmet ve riayet edeceğini bilemiyor. Herkes her şeyi biliyor. Fakat hiç kimse bir şey yapmaya muvaffak olamıyor. Bununla beraber her yerde ve her meselede meydana çıkan çeşit çeşit ıslahatçının da haddi hesabı yok.

İşte, garp medeniyetinden aldığımız yardımlardan, şimdiye kadar temin edebildiğimiz fayda!

Batı medeniyetinden istifade teşebbüslerimizin hezimetle neticelenmesine rağmen şunu da itiraf etmeliyiz ki, millî terakkimizi temin etmek için, o medeniyetten büyük ölçüde faydalanmaya mecburuz. Ancak bizzat yaptığımız tecrübeler kat'i olarak ispat etmiştir ki, batı medeniyetinden hakikaten istifade edebilmemiz onu aynen tatbik ile mümkün değildir.

Ayrıca, aynı şekilde istifade etmiş diğer milletlerin tecrübeleri de, yabancı bir medeniyetin nimetlerini toplamanın, onu kendi medeniyetine uydurarak tat-

bik etmekle mümkün olacağını göstermektedir. Şu halde bizim de şimdiye kadar takip etmemiz gereken yol Avrupa medeniyetini millileştirmek, yani mümkün mertebe muhitimize ısındırmak olacaktı. İşimiz, medeniyetimizin gelişmesi için gerekli ve ona uyabilecek olan şeyleri batıdan alarak, kendimize tatbik etmekten ibaret olmalıydı.

Kendi medeniyetimizi geliştirmek için kendisinden istifade imkânına sahip bulunduğumuz, daha üstün bir medeniyetten faydalanmayı istemek aslında çok yerindedir. Bu istek hem müşahade ve mukayese zihniyetimizi, hem öğrenmeğe olan şevk ve gayretimizi, hem de zekâ ve düşünce gibi kabiliyetlerimizin gelişmesini temin ederek manevî varlığımızın kuvvetlenmesine yol açar. Milletleri selâmete götürecek meşrû ve tabîî yegâne metot budur.

Bu güzel arzu, tetkik ve faaliyetlerimizi daha verimli bir hale ve devamlı olarak harekete getirip arttıracak bir uyarıcı hükmündedir. Bu sayede hem kendi medeniyetimizi hem de Avrupalılarınkini, tam olarak öğrenmiş ve incelemiş oluruz.

Bu suretle, Batı medeniyetinin özellikleri olan ve üstünlüğünün sebebi bulunan ilim zihniyeti ile tecrübe usulünü birleştirerek meydana çıkaracağımız binlerce hakikat, binlerce hatanın tamir olunmasını sağlayacaktır.

Bu düzeltmeler sırasında şu hakikati de öğreneceğiz: Bizim idealimiz, içtimai ve siyasî kanaatlerimiz tamamıyla dinimizden doğmuştur.

Dolayısıyla, ona saygı göstermek mecburiyetinde olduğumuz gibi üzerimizdeki bütün haklarını da kabul etmek zorundayız.

(*Buhranlarımız*, baskıya hazırlayan: M. Ertuğrul, 1974)

MEHMET ÂKİF

MEKTEP KİTAPLARI

2 Haziran 1326

Bizim adam olabilmemiz için çocuklarımızı okutmaktan, asrın icabına göre terbiye etmekten başka çare olamayacağını anlamayan ya hiç yoktur, ya pek azdır. Kendimiz ister okumuş, ister okumamış; ister iyi bir terbiye görmüş, ister görmemiş olalım, artık maziye karışmış sayılabileceğimiz için, bugün düşüneceğimiz bir şey varsa, o da istikbaldir, yani evlâtlarımızdır.

Çocuklarımıza kendi terbiyemizi vermeye kalkışırsak cinayet işlemiş oluruz. Hikmeti doğrudan doğruya Peygamberden telâkki eden Cenabi Ali diyor ki: "Ciğerparelerinize yalnız kendi terbiyenizi vermeye çalışmayınız. İyice hatırınızda olsun ki onlar sizin yaşatmakta olduğunuz zamandan, başka bir zaman için yaratılmışlardır."

İçimizde tahsil hayatının ne acıklı bir surette geçip gittiğini tahattür edemeyecek kimse var mı? Malûmat namına kafamıza doldurduğumuz şeylerden ne istifade ettik?.. Düşünüyorum da, sekiz yaşında ezberlediğim bir çok ibareleri, ancak otuz sene sonra anlayabildiğimi görüyorum!.. Tabî on onbeş yaşlarında iken okuduklarımı anlayabilmeye ömrüm müsait olamayacak!

Acaba hazmedemeyeceği kadar kuvvetli yemeklerle harabedilen mide gibi, bu suretle temsil melekesinden mahrum kalan dimağa, fıtratındaki faaliyeti iade etmek, bozuk bir cihazi hazmiyi tamir etmeye benzer mi? Mümkün ile muhal, mukayese edilebilir mi?

Bugün minimini çocuklar için yazıldığı muharrirleri tarafından rivayet edilen

öyle kıraat kitapları, öyle fen risaleleri görüyorum ki, anlamak hususunda ben bile sıkıntı çekiyorum!.. Pek âlâ, bunları benim çocuklarım nasıl anlayacak; hocaları nasıl anlatacak?.. Yetişmiş adamların okuyacağı siyasî bendleri Cağatayeci yazacaklarına yetişecek çocukların heceleyeceği risalecikleri Türkçe yazsalar a! Muhterem karilerimizin bir çoğu aile sahibidir. Çocuklarının akşam sabah mektebe götürüp getirdikleri kitapları lütfen bir kere gözden geçirsinler; bir kere de çocuklara okudukları şeyleri sorsunlar. Görecekler, anlayacaklar ki, o biçare yavrucaklar hiç bir şey anlamıyorlar; beyinlerindeki malûmatı emanet para gibi taşıyıp duruyorlar! Yazık değil mi? Biz sersem olduk diye çocuklarımızı da mutlaka kendimize mi benzetmeliyiz?

Tefevvukyabı irfan eylemek ahfadı lâzımdır Hamiyyet meslekinde gayreti ecdad lâzımsa diyen Edibi A'zam ne doğru söz söylemiştir!

Fikri âcizaneme göre maarif nezaretine mühim bir vazife teveccüh ediyor: İptidai, Rüşdî, l'dadi kitaplarını müsabakaya koymalı. Lakin "Maarif Nezaret-i hesap, yahut meselâ ilmühal, kıraat... kitabı yazdırmak istiyor. Bunu en güzel yazana şu kadar para verdikten başka, eserini bilumum mekteplere kabul edecek..." tarzında vuku bulacak davete kimse icabet emez... Düşünmeli ki kendinde böyle bir iktidar gören adam zayıf bir ihtimali muvaffakiyet için aylarca, belki senelerce çalışacak. Bizim memlekette zenginler, yani geçinecek kadar parası olanlar çalışmayı ayıp sayarlar; yaşamak için her gün di-

dinmek mecburiyetinde bulunanların ise kırk tarakta seksen bezi vardır ki, hiç birini bırakıp da sizin müsabakanıza girişemezler.

O halde ne yapmalı?.. Evet, Maarif Nezareti bilfarz iptidaî mektepleri için kıraat kitabı yazdırmak istiyor: Bir mevzu intibah ederek müsabakaya koymalı, demeli ki: “şu mevzuu yedi sekiz yaşındaki çocukların anlayacağı tarzda kim en güzel yazabilirse, ona şu kadar para mukabilinde şöyle bir kıraat kitabı yazdıracağız.” Hesap için, hendese için, hülasa bütün fenler için aynı usule mü-

racaat etmeli. Yani müsabakaya girmek isteyen zevat ufak bir imtihan neticesinde bu işin kendilerine tevdi olunup olunmayacağını anlayacak olurlarsa, elbette bir tecrübeî talihten geri durmazlar.

Tabîî her fenne ait mevzuları tayin etmek, müsabakaya girenlerin yazdıkları eserleri temyiz etmek Maarif Nezareti aittir. Vatanın tealisi hakkındaki gayret ve faaliyeti, ruhi güzini fazileti gibi bütün measirinde tecelli eden Emirullah efendi hocamızdan en evvel beklediğimiz bir iş varsa o da budur.

BİZDE İDEAL 4: İDEALİN SECIYE İLE MÜNASEBETİ

İdealin fertte farklı olmasına bir sebep ve amil telakki etmiş olduğumuz ve dilimizde Fransızca'nın (karakter) mukabili olarak kullanılan (seciye), şu son yıllarda müradifleri mesabesinde bulunan (huy, şîme, haslet) gibi kelimelere üstünlük kazanmışsa da manaca muayyeniyet ve kat'iyet edinememiş görünüyor. Bununla beraber bu hususta vukuf ve tettebülları oldukça eski olan Avrupalılar ve alimlerin de (seciye) muhtelif suretlerde, meselâ kimisince (kuvvetli bir meram) birtakımca (muayyen ve değişmez bir hatt-ı hareket) vs. gibi bir çok türlü yolda telakkî ediliyor. Ahlakî ve ruhî mana ve telakkisinde bu farklar seciyenin unsurlarını tayin ve kabulde de kendini gösteriyor. Meselâ Ribot zekâyı seciyenin haricinde bırakırken Alfred Fouillee ise daha birçokları ile beraber zekâyı seciyenin bir amili, bir unsuru telakkî ediyor. Bizce pek malum bir müellif olan Gustave le Bon bir eserinde seciye, evsaf veya eşkâliyle biraz karıştırarak hissiyatın, nefsanî unsurların bir terekkebü telakkî etmekteyken en son neşrolunan eserinde bu hissiyata biraz aklı unsurlar da ilave ediyor. Le-tourneau ise bir eserinde seciye, herkesin ameli manada anladığını ileri sürerek nazari ve ruhî bir surette tarifi güç olduğunu söylüyor. Biz doğrudan doğruya burada seciyeden bahsetmeyeceğimiz için bizce o kadar maruf olmayan müelliflerin fikir ve telakkilerini burada

yazmayı zait görürüz. Anlatmak istediğim seciyenin tarif ve telakkisinde az ve çok Avrupa müellifleri farklı davranılırsa bizde ruhî bir zeminde şekli ve lafzî mevcudiyetini henüz temin etmiş bulunan seciyenin manasında muayyeniyet ve kat'iyet bulunmamasının tabii olduğudur.

Bununla beraber, iyi kötü manasını tayine yeltenmek lâzım geliyor. O halde seciye ile ne anlaşılmalıdır ve ne demek istenebilir? Seciye bir kimsenin düşüncesinde, istemesinde, duymasında, başkalarından kendisini ayırt edecek, ona bir (kendilik) veya (benlik) verecek, onun oluşunun damgası sayılabilir kendine mahsus bir davranışdır¹. Seciye bu suretle, insanın uzviyetinin ruhî ifadesi veya ruhî mizacı oluyor, —Herkesin yüzü aynı uzuvlardan mürekkep olmakla beraber birbirine benzemediğine bakarak— seciye, manevî yüz veyahut sima da demişler. Ne olduğunu üstünkörü gördüğünüz seciye ferdin (ideal)ine, tekemmül düşünce ve emeline ve bunların farklı olmasına ne suretle ve nasıl tesir ediyor? Zaten seciyenin yukarıki tarifi de bu tesirin tabii olduğunu anlatır. Bununla beraber seciye ile ideal arasındaki münasebeti kısaca, sathice gözden geçirelim:

Bunun için seciye, evvelâ bazı kanunlara tevfikân terekkeb eden ruhî faaliyetlerin, unsurların bir mürekkebi gibi, saniyen bu faaliyetlerin görünüşleri ve aldığı şekiller itibariyle her hangi bir esas üzerine nevi ve sınıflara ayrıldığına ve salisen bu unsurların yahut amillerin

1. Seciye gerek asıl manası ile ve gerek şu ruhî manada telakkisiyle biraz (oluş)a, daha ziyade de (tutum)a, fakat manası daha genişletilen ve manevileştirilen (tutum)a benzer. Buna göre, meselâ diyebiliriz ki her bir kimsenin oluşu yaratılışının bir tutumu veyahut her bir kimsenin tutumu da oluşunun ifadesidir. (Tutum), dediğim mana ve telakkide, kendisinin olmayan manalarla donatmaya kalktığımız seciyenin sırf Türkçe bir mukabili olabilir.

mahiyet ve vaziyetlerine ve derecelerine göre göz önüne almalıdır.

Seciyenin en mükemmeli, en yüksek derecesi (düşünmek), (duymak), (istemek), meleke ve kabiliyetleri arasında revazün ve intizamın temin olunmuş addolunur. Diyebiliriz ki seciyede ideal, bu ruhi faaliyetlerde revazün ve intizam ile beraber hakiki bir birlik ve istikrar temin ve tesisinden ibarettir. Bir insanda (düşünme) kuvvetli de (isteme) veya (irade) zayıf olursa o seciye mükemmel addolunamaz. Hassas olduğu derecede iradesi kuvvetli olmayan bir kimsenin seciyesi tabii mükemmel değildir. Şimdi seciyenin şimdi söylediğim en mükemmel derece ve şeklinden mariziyet ile komşu olanlarına kadar yukarıdan aşağı doğru seciyede bir hayli sınıflar yahut cins ve neviler ayrılabilir. Maksudumuz burada sade, (seciye)nin ideal şekliyle sınıflara ayrıldığını söylemek, bahsin sadedinden pek uzağa düşmemek için tafsilata girişmemektir. Binaenaleyh ferdin idealiyle seciyenin ideali arasında bir münasebet veyahut telazum kabul edebiliriz. Yani (daha iyi) düşüncesi ve arzusu (daha iyi) bir seciye malik olanda bulunabilir, teşekkül edebilir deriz. Bu surette idealin teşekkül ve tekamülü, seciyenin tekemmül ve tekamülü omuz omuza gidiyor demektir. Geniş manasıyla ideal için mükemmel bir seciyenin vücudu kabul ediliyorsa, mükemmel bir seciye için de bir idealin lüzumu teslim olunur. Seciyenin yüksek şeklinden aşağı doğru inildikçe ideal; derecesinden, zenginliğinden, muayyeniyetinden, hattâ varlığına kadar, seciyede yukarda saydığımız unsurların galebe ve zaafına, hal ve şekline göre kaybeder diyebiliriz. Bilfarz, seciyelerinin şiarı istemek, hissetmek, düşünmekte pek geri ve bayağı olmak olan kimselerde (daha iyi) düşünce ve emeli ne kadar

ve nasıl olabilir? Gelgeç oluşturma bir kimse ideal dikiş tutar mı?

Her halde seciye terekübüne, keyfiyetine ve derecesine göre idealin fertlerde farklı olmasına tabii bir sebeptir. Seciyeyi bir de unsurları veya amilleri itibariyle göz önüne alalım: Bu da aynı meseleyi tahlili bir noktadan tetkik etmekten başka bir şey değildir. Seciyenin kuruluş ve tekâmülünde amil olan muhir ile ırkı, mizaç ve veraseti burada hesaba katmayarak yalnız (düşünmek), (istemek), (duymak) kabiliyetlerini, bunların arasından da (istemek) kabiliyetini göz önüne alacağım. Çünkü seciyenin unsurları arasında en mühimi, en mümtazı iradedir, (istemek)tir. Bununla beraber, münasebet düştüğünde diğerlerinin tesirine de işaret edeceğiz.

(İstemek) veya (irade) bir şeyi beğenip yapmak, yahut her hangi bir şeyi, herhangi bir fikri, düşünüp taşıdıktan sonra karar verip işlemektir. (İstemek) bir şeyi yalnız zihinden geçirmek veya beğenmek değildir; ancak onu yapmakla, işlemekle (istemek) tamam olur. (İstemek) bu suretle, bir şeyi (beğenilir) görmek diğeri onu (yapmak) gibi başlıca iki unsura maliktir. Bu son unsur için Ribot: “Asıl kuvvet bundadır, pek mudil bir ruhi mekanizmadır. Bu mekanizma muzaaftır. Yani kimıldatmak, yürütmek veya durdurmak, alkoymaktır” diyor. Şu izaha göre istemek (isterim), (istemem) gibi müsbet, menfi iki şekle maliktir. Nitekim bir insan bir şey yapmaz; çünkü yapmamayı ister. (İstemek)in bu menfi şekli evvelkinden sonra vücut bulmuştur deniyor. İstemenin de (zihni bir irade) denilen (dikkat)e kadar, (mün’akis fiil)lerden başlayan ve gittikçe mudil olan dereceleri, keyfiyetleri şekilleri var. Binaenaleyh irade fertlerde muhtelif suretlerde görünür. Bu esas üzerine (irade) itibariyle insanları

bir takım cins ve nev'e ayırmışlar². Şimdi bu (istemek) veya (irade)nin idealin teşekkülündeki vazifesi neden ibaret oluyor? İnsanda (istemek) olmazsa, hiç bir şey olmaz diye hükmü teslim ettikten sonra (irade)nin idealin teşekkül ve rekâmülünde ehemmiyetini evvel beevvel takdir ve kabul edebiliriz.

Ancak bunun izahında başlıca iki güçlük karşındayız. Biri (istemek)in yüksek şeklinde pek mudil bir faaliyet veyahut bir meleke olması, diğeri yaratıcı tasavvur kuvvetinin de, (istemek) faaliyetine tabiaten ve mahiyeten benzer olmasından, onun da başlı başına yani, akli, nefsanî ve sair amilleriyle bir ideal vücuda getirmek vazifeleri bulunduğu kabul edilmesidir. Bunlar iki ayrı nokta-i nazar, yahut iki ayrı nazariye. Bunları uyuşturup birleştirmek de kolay bir mesele değil. (İrade)de, (tasavvur)da aynı amiller, aynı unsurlar var. Tasavvurun nevi için heyecan, hissiyat nasıl lâzım ise (istemek) için de lâzım. Nefsanî hayatta uyşukluk, durgunluk, (istemek)te uyşukluğu ileri getiriyor. Bu unsurların yalnız (istemek) ve (tasavvur)daki terekübü ve vazifesi başka. İdealin teşekkülü ve tekâmülü için de bütün bu bir sürü bilinir ve bilinmez unsurlar âlâkadar bulunuyor. En geniş manâsı ile idealin teşekkülünde, tekâmülünde (suret)ler ne kadar ve ne lâzımlı mevad olursa olsun, bu (suret)ler hareket meyli-

ne malik bulunursa bulunsun, yine (istemek)e büyük bir vazife düşüyor.

Zihinde yer eden bir şeyin daha iyisini düşünmek, daha iyisini dilemek ve tasavvur etmek, zihinde buna vücut verebilmek yine iradeye, bunun kuvvetine bağlıdır. Bu hususta iradenin evsafı ile en halis bir şekli denilen (vakit)i de göz önünde bulundurmak lâzımdır. İdeal, dediğimiz kuvve-i tasavvuriyenin vazifesi olsa bile, seciyenin ve seciye-i temsil eden iradenin yine mühim bir vazifesi olduğunu bilmelidir. Bununla beraber (daha iyi)nin, taalluk ettiği, ait bulunduğu sahaya, şeye, fikre göre her iki faaliyetten birinin daha ziyade şumulü dahilinde kalacağı da kabul olunabilir. Meselâ ideali mükemmel bir seciye sahibi olmak olan bir adam kuvvetli bir irade sahibi olmalıdır. Bedii zeminde idealler, irade ile beraber büyük bir tasavvur kudretine muhtaçtır. Herhalde biz idealin teşekkülünde seciyenin bir unsuru olan iradeyi bütün o mudil mekanizmasıyla mühim bir amil gibi kabulde mahzur görmeyebiliriz. İdealin, hariçte tahakkuku için de yine (istemek) müsbet veya menfi şekliyle lâzımdır. İstemeyen; istemesini, isteyeceğini bilmeyen bir kimse bayağı bir şekilde kendi menfaatine müteallik bir ideale bile güç sahip olur. Seciyenin diğer unsurlarının ideal için ehemmiyetini söylemek fazladır. (Necip Türkçü, sf. 204-209, 1988. Haz. Yrd. Dç. Dr. Faruk Huyugüzel)

2) Malâpre isminde bir müellifin tasnifini burada Türkçeye uydurarak naklediyorum:

BÖLÜK 1. İstemeyen; isteyemeyen; istememeyi, istemeyi istemeyen, bilmeyen.

TAKIM 1. Her kalıba sokulan, çevrilen.

TAKIM 2. Gördüğünden şaşmayan, görenekçi.

TAKIM 3. Kıpırdaklar, ataklar, durup durağı olmayanlar.

BÖLÜK 2. (İstemek)lerinde metanet ve istikrar bulunmayanlar.

TAKIM 1. Uysallar, gevşekler.

TAKIM 2. Kararsızlar, dönecekler, mütereditler.

TAKIM 3. Gelgeçler, maymun işahlılar.

BÖLÜK 3. Hakiki (istemek) ve irade sahipleri.

TAKIM 1. İş adamı olan, hissiyatını aklına tabi kılanlar.

TAKIM 2. Kendi nefsinin zapta muktedir olanlar, metinler.

ZİYA GÖKALP

MİLLET VE VATAN

Bugün insanın tabiata karşı aldığı vaziyet gâyet açıktır:

Tabiî hâdiseleri gözleme ve deneme usulleri ile inceleyerek tabiatın kanunlarını keşfetmek. Halbuki birkaç yüzyıl önce hal böyle değildi. Tabiat Bilgisi âlimleri hakikati (realite) gözleme ve deneme altına almağa lüzum görmüyorlardı; eşyayı anlamak için akli prensipleri bilmek ve bu prensiplere dayanarak bunların mantiki neticelerini çıkarmak kâfi görülüyordu. Meselâ toprak, su, hava, ateş denilen dört unsurun meydana gelmesini şu şekilde açıklıyorlardı: Soğuklukla kuruluşun birleşmesinden toprak, soğuklukla yağışın birleşmesinden su, sıcaklıkla yağışın birleşmesinden hava, sıcaklıkla kuruluşun birleşmesinden ateş meydana gelmişti.

Demek ki tabiatın bu dört esas unsuru –sıcaklık, soğukluk, kuruluk, yaşlılık– elde olunca Tabiat Bilgisi ilmini akıl yürütme yoluyla kurmak kolaydı; bununla beraber bu hareket yalnız ilmi düşünüşe ait değildi; hiç olmazsa isteğe bağlı (empirique) bir denemeye dayanması gereken ameliyatta da aynı usul tatbik olunurdu: Hastalıklar yaradılıştan ya yağışın ya kuruluşun, yahut soğukluğun ve sıcaklığın galip gelmesinden oluyor, kullanılan ilâçların da ancak bu hassalarından istifade edilmek isteniliyordu. Meselâ bir hastalık yaradılışın soğukluk ve kuruluşundan olmuşsa verilecek ilâç yaradılışı ısıtma ve kurutmalıydı.

Bugün Tabiat Bilgisi sahasında artık böyle bir (kavram usulü) yer bulamıyor. Memleketimizde maddi ve tabii

ilimlerle meşgul olanlar yalnız gözleme ve deneye ehemmiyet veriyorlar, kavramları hakikatten çıkarmaya çalışıyorlar.

Halbuki sosyoloji sahasındaki düşüncelerimiz tamamiyle eski usule bağlıdır. Yani sosyolojiye dair yazı yazanlarımız mefhumları hakikatten değil, hakikati kavramlardan çıkarmaya uğraşıyorlar.

Bugün matbuatımızda içtimâî münakaşalara zemin olan üç kavram var: Türkçülük, İslâmcılık, Osmanlıcılık.

Bu kavramlar içtimâî varlıkların tim-salleri haline girmedikçe, kıymetlerini içtimâî hakikatten almadıkça hiç bir manaya sahip olamazlar. Senelerce bu kelimeler üzerine mücadele edilsin, faydalı hiç bir netice çıkmaz.

İçtimâî hakikate bakarsak görürüz ki bir islâm ümmeti, bir Osmanlı Devleti, bir Türk Milleti, Bir Arap Milleti var. Bu hükümlerin hakikate uygun olması için tabiidir ki (ümme) kelimesinin bir dine bağlı olan fertlerin toplamını, (devlet) kelimesinin bir hükümetin idaresi altında bulunan fertlerin toplamını, (millet) kelimesinin bir dille konuşan fertlerin toplamını ilim kelimesi olarak karşıladığının kabul edilmesi gerekir.

Bu kelimelerin bu manalarda ilim kelimesi olarak kullanılmasını kabul edenler için yukarıdaki hüküm doğru, yâni hakikate uygundur.

O halde bu hükmü kabul etmeyenler mananın hakikate uygun olmamasından dolayı değil, bu üç kelimenin şu manalara ilim kelimesi kabul edilmesini uygun bulmadıklarından dolayı reddetmiş olurlar.

Bir taraftan İslamcılar diyorlar ki (millet) kelimesi sizin (ümme) tâbirine verdiğiniz manaya gelir. Hatta bu kelime Arapçada (mezhep, secte) manasıdır. Bir itiraza karşı denilebilir ki dilin mükemmeliyeti her kelimenin bir manası ve her mananın tek bir kelimesi ve hususiyle her manayı ifade edecek kelimelerin bulunmasıyla olur. Bunu siz yapmasanız da dil kendi kendine yapar. İşte bunun içindir ki bir dine mensup olan insanların toplamına ümme ve bir dille konuşan insanların toplamına (millet) denilmeğe başlamıştır. Mâdemki çoğunluk bu kelimeleri bu manalarda kullanıyor, siz de bunu kabul ediniz. İlim kelimesi meselesinden zorluklar çıkarmak doğru bir hareket değildir.

Diğer taraftan Osmanlılar diyorlar ki devlet kelimesi ile millet kelimesi eş manalıdır. Bir devletin hakimiyeti altında bulunan kimselerin toplamı bir millettir. İçtimâî hakikate ehemmiyet vermeyerek yalnız bu ilim kelimeleri arasındaki münasebete bakarsak bu kelimenin doğru olması gerekir.

Gerçekten bir devletin bütün halkının aynı dille konuşması yahut aynı dille konuşanların müstakil bir devlet kurması tabiata daha uygun, arzuya daha muvâfıktır. Fakat devletler hakikatte, aslında böyle midirler? Şüphesiz ki değildirler. O halde olanı görmeyerek, olması lâzım gelen şeyi var zannetmek nasıl doğru olur?

Türkçüler bu iki zümrenin iddialarını tenkit ettikten sonra şu iki neticeyi çıkarıyorlar:

- 1) Ümme başka şey, millet başka şeydir.
- 2) Devlet başka şey, millet başka şeydir.

Bu neticelere itiraz olunabilir, fakat yalnız içtimâî hakikate uygun olup olmadığını aramak bakımından! Yoksa “Böyle olmalı mıydı?” diyerek değil!

Biz kavramlarımızı hakikate uydurabiliriz! Fakat hakikati kendi ilim kelimelerimize uyduramayız!

Bununla beraber (ümme, devlet, millet) kavramlarının dıştaki hakikatleri birbirinden büsbütün ayrı değildir. Ümme ile millet arasındaki münasebet (umum)la (husus) arasındaki münasebet gibidir. Ümme bir dine bağlı olan milletlerin hepsini içine alan büyük bir zümredir. Bundan başka milleti meydana getiren fertler bugün milletlerin diliyle konuşanlar değildir. Yarın bu dille konuşacak olanlar bu zümrenin içindedir.

Meselâ bugün Pomaklar Bulgarca, Girit’teki Müslümanlar Rumca konuşukları halde yarın Müslümanlığın tesiriyle Türkçeyi öğrenecekler ve bugünkü dillerini terk edeceklerdir. O halde bir milletin fertleri yalnız dilleriyle değil, dinleriyle de belli oluyor.

(Devlet)le (millet) arasında da bir dereceye kadar umum-husus münasebeti mevcuttur. Meselâ Osmanlı Devleti bir İslâm devletidir, yâni Müslüman milletlere dayanan bir devlettir. Osmanlılığa sayıyla beraber irfan ve harsıyla dayanak olan iki büyük unsur Türk ve Arap milletleridir. O halde Osmanlı Devletine (Türk-Arap) devletidir denilebilir.

Şurası da unutulmamalıdır ki Türk ve Arap milletleri yalnız Osmanlı memleketindeki Türkler ve Araplardan ibaret değildir. Esaret altında bulunan dindaşları da bu milletlere dahildir.

Şimdi de vatan kavramına gelelim. Vatan, uğruna hayatlar feda olunan

mukaddes bir ülke demektir. Nasıl oluyor da bütün diğer ülkeler mukaddes değilken (vatan) denilen ülke mukaddes tanılıyor ve bunu mukaddes tanıyanlar hayatlarını, ailelerini, en çok sevdikleri şeyleri bu ülkenin uğruna feda ediyorlar? Hiç şüphesiz bu ülke maddi tabiatı bakımından bu kıymete sahip değildir. Mutlaka bu kutsiyeti mukaddes bir mevcudiyetten alıyor.

Bu mukaddes varlık ne olabiliyor? Devlet mi? Yukarıda gördük ki (devlet) kendi kendine var olan bir kudret değildir, bu da kuvvetini (millet)le (ümme)tten alıyor. Mekânın şerefi oturan iledir. O halde mukaddes varlık olarak yalnız bu iki şey var: (Millet)le (ümme)t.

Mukaddes hakikatler iki olunca bunların timsali yahut yaşadığı yer olan vatan da iki olmak lâzım gelir. Ümmetin vatani, milletin vatani.

Hakikaten bir İslâm vatani vardır ki, bütün Müslüman milletlerin sevgili yurdudur. Diğer milli vatandır ki Türkler kendilerinininkine (Turan) adını veriyorlar. Osmanlı ülkesi İslâm vatanının müstakil kalan bir parçasıdır, diğer kısmı Arap yurdudur ki büyük Arap vatanının bir parçasıdır.

Türklerin Türk yurdunu veyahut Turan'ı hususi bir aşkla benimsemeleri ne küçük İslâm vatani olan (Osmanlı ülkesi), ne de büyük İslâm vatanını unutmalarını gerektirmez.

Çünkü millet mefkûresi, devlet mefkûresi, ümmet mefkûresi başka başka şeylerdir ve her üçü de mukaddestir.

(*Türkleşmek, İslamlaşmak, Müasırlaşmak*, 1918; Ferhat Tamir tarafından sadeleştirilmiş baskım, 1974)

TÜRKÇÜLÜK NEDİR

Türkçülük, Türk milletini yükseltmek demektir. O halde, Türkçülüğün mahiyetini anlamak için, evveleminde, millet adı verilen zümrenin mahiyetini tayin etmek lâzımdır. Millet hakkındaki muhtelif telakkileri tetkik edelim:

1) Irkî Türkçülere göre millet ırk demektir. Irk kelimesi esasen mevaşi fenninin istilahlarından. Her hayvan nevi, teşrihi vasıfları itibariyle birtakım enmucezlere (tiplere) ayrılır. Bu enmucezlere ırk adı verilir. Meselâ, at nevi'nin Arap ırkı, İngiliz ırkı, Macar ırkı adlarını alan birtakım teşrihi enmucezleri vardır.

İnsan arasında da, eskiden beri, beyaz ırk, siyah ırk, sarı ırk, kırmızı ırk, nam-larıyla dört ırk mevcuttur. Bu tasnif, ka-ba bir tasnif olmakla beraber, hâlâ kıymetini muhafaza etmektedir.

Beşeriyat (antropoloji) ilmi. Avrupa'daki insanları kafalarının şekli ve saçlarıyla ve gözlerinin rengi itibariyle üç ırka ayırmıştır. Uzun kafalı kumral, uzun kafalı esmer, yassı kafalı.

Mamafih, Avrupa'da hiçbir millet, bu enmucezlerden yalnız birini muhtevi değildir. Her milletin içinde, muhtelif nisbetlerde olmak üzere bu üç ırka mensup fertler mevcuttur. Hatta, aynı ailenin içinde bir kardeş uzun kafalı kumral, diğerleri uzun kafalı esmer ve yassı kafalı olabilirler.

Vakıa bir zamanlar, bazı beşeriyatçılar bu teşrihi enmucezlerle içtimai hasletler arasında bir münasebet bulunduğunu iddia ederlerdi. Fakat birçok ilmi tenkidlerin ve bilhassa bizzat beşeriyatçılar arasında en yüksek bir mevkide bulunan Manouvrier isimindeki âlimin, teşrihi vasıfların içtimai seciyeler üzerinde hiçbir tesiri olmadığını ispat etmesi, bu eski iddiayı tamamiyle çürüttü. Irkın, bu suretle

içtimaî hasletlerle hiçbir münasebeti kal-
mayınca, içtimaî seciyelerin mecmuu
olan milletle de hiçbir münasebeti kalma-
ması lâzım gelir. O halde milleti başka
bir sahada aramak iktiza eder.

2) Kavmî Türkçüler de milleti kavim
zümresiyle karıştırırlar.

Kavim, aynı anadan, aynı babadan
üremiş, içine hiç yabancı karışmamış
kandaş bir zümre demektir.

Eski cemiyetler, umumiyetle şaf ve
yabancılarla karışmamış birer kavim ol-
duklarını iddia ederlerdi. Halbuki, ce-
miyetler kablettarih (tarihten önceki)
zamanlarda bile, kavmiyetçe halis değil-
dir. Muharebelerde esir alma, kız kaçır-
ma, mücrimlerin kendi cemiyetinden
kaçarak başka bir cemiyete girmesi, iz-
divaçlar, muhaceretler temsil ve temes-
sül gibi hâdiseler daima milletleri birbiri-
ne karıştırmıştı. Fransız âlimlerden Ca-
mille Julian Meillet, en eski zamanlarda
bile saf bir kavmin bulunmadığını iddia
etmektedirler. Kablettarih zamanlarda
bile saf kavim bulunmazsa tarihî devirler-
de kavmî hercümerçlerden sonra artık saf
bir kavmiyet aramak abes olmaz mı?
Bundan başka sosyoloji ilmine göre, fert-
ler dünyaya gelirken lâiçtimaî (nonsocial)
olarak gelirler, yani içtimaî vicdanların-
dan hiçbirini beraberlerinde getirmezler.
Meselâ lisanî, dinî, ahlâki, bedîi, siyasi,
hukukî, iktisadî vicdanlardan hiçbirini
beraber getirmezler. Bunların hepsini
sonraları terbiye tarikiyle cemiyetten alır-
lar. Demek ki içtimaî hasletler uzvi vera-
setle intikal etmez, yalnız terbiye tarikiy-
le intikal eder. O halde kavmiyetin milli
seciye noktai nazarından da hiçbir rolü
yok demektir.

Kavmi saffet; hiçbir cemiyette bulun-
mamakla beraber, eski cemiyetler, kav-
miyet mefkûresini takip ederlerdi. Bu-
nun sebebi dinî idi. Çünkü, o cemiyetler-

de, mâbud cemiyetin ilk ceddinden iba-
retti. Bu mâbud, yalnız kendi zürriyetin-
den bulunanlara mâbudluk etmek ister-
di. Yabancıların kendi mâbedine girme-
sini, kendisine yapılacak ibadetlere işti-
rak etmesini, kendi mahkemelerinde
kendi kanunlarına göre muhakeme olun-
masını arzu etmezdi. Buna binaen, cemi-
yetin içinde muhtelif tebennî (evlât edin-
me) yollarıyla girmiş birçok fertler bu-
lunmakla beraber bütün cemiyet, yalnız
mâbudun zürriyetlerinden mürekkep iti-
bar olunurdu. Eski Yunan medinelerinde
(sitelerinde), kablelislâm (İslâmdan ön-
ceki) Araplarda, eski Türklerde, hulâsa
henüz ilk devirde bulunan bütün cemi-
yetlerde şu yalancı kavmiyeti görürüz.

Şurası da var ki, içtimaî tekâmülün o
merhalesinde yaşayan milletler için kav-
miyet mefkûresini takip etmek normal
bir hareket olduğu halde, bugün içinde
bulunduğumuz merhaleye nispetle ma-
razîdir. Çünkü, o merhalede bulunan
cemiyetlerde, içtimaî tesanüd yalnız din-
daşlık rabitasından ibaretti. Dindaşlık
kandaşlığa istinat edince, tabiidir ki, iç-
timaî tesanüdü istinatgâhı da kandaş-
lık olur.

Bugünkü içtimaî merhalemizde ise,
içtimaî tesanüd, harstaki iştirake istinat
ediyor.

Harsın intikal vasıtası terbiye olduğu
için kandaşlıkla hiçbir alâkası yoktur.

3) Coğrafi Türkçülere göre, millet, ay-
nı ülkede oturan ahalilerin mecmuu de-
mektir. Meselâ, onlara göre bir İran mil-
leti, bir İsviçre milleti, bir Belçika mille-
ti, bir Britanya milleti vardır. Halbuki
İran'da Farisi, Kürt ve Türkten ibaret
olmak üzere üç millet, İsviçre'de Alman,
Fransız ve Italyandan ibaret olmak üze-
re yine üç millet, Belçika'da aslen Fran-
sız olan Valonlarla aslen Cermen olan
Flâmanlar mevcuttur. Büyük Britanya

adalarında ise Anglo Sakson, İskoçyalı, Galli, İrlandalı namlarıyla dört millet vardır. Bu muhtelif cemiyetlerin lisanları ve harsları birbirinden ayrı olduğu için, heyeti mecmularına millet adını vermek doğru değildir.

Bazan bir ülkede müteaddit milletler olduğu gibi, bazan da bir millet müteaddit ülkelere dağılmış bulunur. Meselâ, Oğuz Türklerine bugün Türkiye’de, Azerbaycan’da, İran’da, Harzem ülkesinde tesadüf ederiz.

Bu zümrelerin lisanları ve harsları müşterek olduğu halde, bunları ayrı milletler telâkki etmek doğru olabilir mi?

4) Osmanlıcılara nazaran, millet Osmanlı İmparatorluğunda bulunan bütün tebaaya şamildir. Halbuki, bir imparatorluğun bütün tebaasını bir tek millet telâkki etmek büyük bir hatadan ibarettir. Çünkü bu halitanın içinde müstakil harslara malik müteaddit milletler vardır.

5) İslâm ittihatçılarına göre, millet bütün Müslümanların mecmuu demektir. Aynı dinde bulunan insanların mecmuuna ümmet adı verilir. O halde Müslümanların mecmuu da bir ümmettir. Yalnız lisanda ve harsta müşterek olan millet zümresi ise bundan ayrı bir şeydir.

6) Fertçilere göre, millet bir adamın kendisini mensup addettiği herhangi bir cemiyettir. Filhakika, bir fert kendisini zâhiren şu yahut bu cemiyete nispet etmekte hür zanneder. Halbuki fertlerde böyle bir hürriyet ve istiklâl yoktur. Çünkü insanda ruh duygularla fikirlerden mürekkeptir. Yeni ruhiyatçılara göre, hissi hayatımız asıldır, fikrî hayatımız ona aşılarmıştır. Binaenaleyh ruhumuzun normal bir halde bulunabilmesi için, fikirlerimizin hislerimize tamamiyle uygun olması lâzımdır. Fikirleri hislerine tevafuk ve istinat etmeyen bir adam

ruhen hastadır. Böyle bir adam hayatta mesut olamaz. Meselâ hissen dindar olan bir genç kendisini fikren dinsiz telâkki ederse, ruhi bir muvazeneye malik olabilir mi? Şüphesiz, hayır! Bunun gibi, her fert hisleri vasıtasıyla muayyen bir millete mensuptur. Bu millet, o ferdin, içinde yaşadığı ve terbiyesini aldığı cemiyetten ibarettir. Çünkü, bu fert içinde yaşadığı cemiyetin bütün duygularını terbiye vasıtasıyla almış, tamamıyla ona benzemiştir. O halde bu fert ancak bu cemiyetin içinde yaşarsa mesut olabilir. Başka bir cemiyetin içine girerse, daüssılaya uğrar, hastalanır, hissen müşterek bulunduğu cemiyetin içine gitmek için hasret çeker. O halde, bir ferdin istediği zaman, milliyetini değiştirebilmesi kendi elinde değildir. Çünkü, milliyet de haricî bir şey’niyettir. İnsan milliyetini, cehaletle tanıyamamışken, sonradan, taharri ve tahrik vasıtasıyla keşfedebilir. Fakat, bir fırkaya girer gibi, sırf iradesiyle şu yahut bu millete intisap edemez.

O halde, millet nedir? İrkî, kavmî, coğrafî, siyasi, iradi kuvvetlere tefevvuk ve tahakküm edebilecek başka ne gibi bir rabıtamız var?

İçtimaiyat ilmi ispat ediyor ki, bu rabıta terbiyede, harsta yâni duygularda iştiraktır. İnsan en samimî, en derunî duygularını ilk terbiye zamanında alır. Daha beşikte iken, içittiği ninnilerle anadilinin tesiri altında kalır. Bundan dolayıdır ki en çok sevdiğimiz lisan anadilimizdir. Ruhumuza vücut veren bütün dinî, bediî duygularımızı bu lisan vasıtasıyla almışız. Zaten ruhumuzun içtimai hisleri, bu dinî, ahlâkî, bediî duygulardan ibaret değil midir? Bunları çocukluğumuzda hangi cemiyetten almışsak, daima o cemiyette yaşamak isteriz. Başka bir cemiyetin içindeki farkı

(yoksulluğu) ona tercih ederiz. Çünkü, dostlar içindeki bu farklılık, yabancılar arasındaki o refahtan ziyade bizi içinde yaşadığımız, terbiyesini aldığımız cemiyetindir. Bunların aksisadasını ancak o cemiyet içinde işitebiliriz.

Ondan ayrılıp da başka bir cemiyete intisap edebilmemiz için, büyük bir mani vardır. Bu mâni, çocukluğumuzda o cemiyetten almış olduğumuz terbiyeyi ruhumuzdan çıkarıp atmanın mümkün olmamasıdır. Bu mümkün olmadığı için, eski cemiyet içinde kalmaya mecburuz.

Bu ifadelerden anlaşıldı ki, millet, ne ırkî, ne kavmî, ne coğrafi, ne siyasi ne de iradî bir zümre değildir. Millet, lisanca, dince, ahlâkça ve bediiyatça müşterek olan, yâni aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir. Türk köylüsü onu “dili dilime uyan, dini dinime uyan” diyerek tarif eder. Filhakika, bir adam kanca müşterek bulunduğu insanlarla beraber yaşamak ister. Çünkü, insanî şahsiyetimiz, bedenimizde değil, ruhumuzdadır. Maddî meziyetlerimiz ırkımızdan geliyor, manevî meziyetlerimiz de, terbiyesini aldığımız cemiyetten geliyor. Büyük Iskender diyor ki, “Benim hakikî babam Filip değil, Aristo’dur. Çünkü, birincisi maddiyetimin, ikincisi maneviyetimin tekevvününe sebep olmuştur.” İnsan için, mâneviyat, maddiyetten mukaddemdir. Bu itibarla milliyette şecere aranmaz. Yalnız, terbiyenin ve mefkûrenin milli olması aranır. Normal bir insan hangi milletin terbiyesini almışsa, ancak onun mefkûresine çalışabilir. Çünkü, mefkûre bir vecd menbaî içindir ki, ararız. Halbuki, terbiyesiyle büyümüş bulunmadığımız bir cemiyetin mefkûresi, ruhumuza asla vecd vere-

mez. Bilakis, terbiyesini almış olduğumuz cemiyetin mefkûresi ruhumuza vecdlere gark ederek mesut yaşamamıza sebep olur. Bundan dolayıdır ki, insan, terbiyesiyle büyüdüğü cemiyetin mefkûresi uğruna hayatını feda edebilir. Halbuki, zihnen kendisini nisbet ettiği yabancı bir cemiyet uğruna ufak bir menfaatini bile feda edemez. Hulâsa, insan, terbiyece müşterek bulunmadığı bir cemiyet içinde yaşarsa bedbaht olur. Bu mütalaalardan çıkarabileceğimiz amelî netice şudur: Memleketimizde vaktiyle dedeleri Arnavutluk’tan, yahut Arabistan’dan gelmiş milletdaşlarımız vardır. Bunları Türk terbiyesiyle büyümüş ve Türk mefkûresine çalışmayı itiyat edinmiş görürsek şair milletdaşlarımızdan hiç tefrik etmemeliyiz. Yalnız saadet zamanında değil, felaket zamanında da bizden ayrılmıyanları nasıl milliyetimizden hariç telakki edebiliriz. İhususiyetle, bunlar arasında milletimize karşı büyük fedakârlıklar yapmış, Türklüğe hizmetler ifa etmiş olanlar varsa, nasıl olur da bu fedakâr insanlara “Siz Türk değilsiniz” diyebiliriz. Filhakika, atlarda şecere aramak lâzımdır, çünkü bütün meziyetleri sevki tabiiye müstenid ve irsî olan hayvalarda ırkın büyük bir ehemmiyeti vardır. İnsanlarda ise, ırkın içtimâî hasletlere hiçbir tesiri olmadığı için, şecere aramak doğru değildir. Bunun aksini meslek ittihaz edersek, memleketimizdeki münevverlerin ve mücaridlerin birçoğunu feda etmek iktiza edecektir. Bu hal, caiz olmadığından “Türküim” diyen her ferdi Türk tanımaktan, yalnız Türklüğe hiyaneti görülenler varsa, cezalandırmaktan başka çare yoktur.

(*Türkçülüğün Esasları*, 10. bas. 1973)

PRENS SABAHATTİN

1 - "SCIENCE SOCIALE"

Bugün, bizde de, sosyal konularla ilgili birçok makaleler ve bir takım kitaplar yayınlanmaya başladıysa da bunların hiç birinde "Science Sociale"a gerekli yerin verilmediğini görüyoruz. Soyut kavramlar ve hayal ürünleriyle dolu bir sosyal felsefe özelliği taşıyan "sosyoloji"yle, fizik ve kimya kadar olumlu bir bilgi dalı halini alan "Science Sociale"nin karıştırılması, bu ikincisinin bizde hiç de tanınmamış olduğunu açıkça gösteriyor. Gerçekten, "Science Sociale" adına yalnız Edmond Demolins'in bir iki kitabından söz edivermenin ve hiç de ilgileri bulunmadığı halde, o kitaplarla birlikte, diğer sosyal ve ekonomik yapıtları saymanın "Science Sociale"i tanımak ve tanıtmak olmadığı apaşıktır.

Oysa, kendine özgü yöntemiyle sosyal sorunları çözümlemede başarı gösteren ortada yalnız bir Science Sociale var. Bunu bilmek, zamanımızı en gerekli ve en değerli bir şekilde kazanmak olacaktır.

* * *

Herkes görüyor ki; bugünkü bilimlerin deney ve gözlem yönteminden doğuyor. Bu bilimlerden bir kısmı yalnız gözleme, bir kısmı da her ikisine birden dayanmakta. Science Sociale'i yaratan, gözlem yöntemidir. Gözlem, özel bir çözümleme yöntemine sahip olundukta, başlı başına bir olumlu bilgi dalı doğurabiliyor. Ama bilimsel gözlemler, sıradan gözlemlerle karıştırılmamalı. Belirli bir konuyla ilgili gözlemlerin bilimsel olabilmesi için, o konuyu meydana getiren olayları ortalama olarak değil, kökten kavrayacak bir çözümleme yöntemi edinmek gerekli. Bu türlü bir yöntemle sahip olmaktan doğacak buluşlar, aynı yönde yürüyerek çoğalmakla bir sınıfla-

ma, bir bileşim yaratıyor. Bu sınıflama ve bileşimlerle de bir bilimin temeli atılmış oluyor. "Sosyoloji" ise toplumsal olayları yalnız genel ve ortalama olarak ve ister istemez ancak yüzeyden kavradığı için uğraştığı sorunların hiç de derinine inemiyor. "Mensup"larının bu alanda gerçek bir bilim kurabilmeleri için, salt sosyal, yani özel ve köklü bir görüş noktasından kavramaları gereken sorunlara psikoloji, hukuk, ekonomi, ahlak, felsefe ve tarih gibi çeşitli bir genel görüş noktalarından bakıyor ve böylelikle birinin başladığı çalışmaya bir başkası devam edemiyor. Demek ki, "sosyoloji" adıyla çıkan yayınlarda ne köklü bir çözümleme var, ne de verimli bir gidiş...

Köklü bir çözümleme yok, çünkü hukuk, ekonomi, ahlak gibi sosyal görüş-nüşler sosyal yapıya göre değişen bir takım hallerdir. Demek ki, bunlar sosyal yapıyı değil, tersine sosyal yapı bunları doğuruyor. Her sosyal biçime göre başka başka olan ve bu yüzden bir sonuç sayılması gereken olayları, doğurucu nedenler sanan "sosyoloji"; doğal olarak, sosyal hayattaki korkunç ayrımları yaratan temel yapıyı göremiyor ve bunları açımlayacak bir çözümleme yönteminden de yoksun bulunuyor... Bilimsel gözlemlerle sosyal buluşları doğuran böyle bir ana çözümleme yönteminin olmayışı yüzünden de, her sosyolog kendi görüş noktasına göre çalışan bir yazar oluyor. Bu koşullar altında bilim yerine ancak bir anarşi doğabilir.

Aşağı yukarı on yıl önceydi; şimdi yokluğundan acı duyduğumuz yurtdaşlarımızdan biri şu sözleri söylüyordu: "Gariptir, okuduğum sosyolojiyle ilgili kitapların hiç biri ötekine benzemiyor. Spencer, Charles Letourneau, Tarde, Durkheim, Gustave Lebon gibi yazarlar sosyal

sorunlara değişik yönlerden bakmışlar ve değişik sonuçlara ulaşmışlar. Bu durum beni, sosyolojiyle ilgili yapıtlar üzerinde şüpheye düşürdü.” Böyle eleştirici bir okuyucu karşısında bulunmak ne büyük bir mutluluktur. Gerçekten, içlerinde yüzyılımızın en ünlü yazarlarınıninkiler de bulunduğu halde, bu kitaplar olsa olsa belirsiz ve bütünüyle kısır bir sosyal felsefe adını taşıyabilirler. Ama hiç bir zaman gerçek bir bilim, bir toplum bilimi ortaya koyamazlar, nasıl ki koyamadılar.¹

Herkes bilir ki “Tabiat bilimi”nin zooloji, botanik ve mineroloji bölümleri, bu konularla ilgili çözümleme ve sınıflamalarla bir bilim adını kazanabilmişlerdir. Bir bitki veya hayvan sınıflaması yokken, apaçıktır ki; botanik ve zooloji sorunları da olumlu bir bilgi dalı halini alamamıştı. İşte insanlığın bilimsel bir sosyal sınıflamasına sahip olmayan “sosyoloji”, Tabiat biliminin Cuvier’den önceki durumunu andırıyor. Ama “sosyoloji”ye bağlı olanlar, aldatıcı bir düştan başka bir şey olmayan bilimlerinin peşinden koşar ve böylece kendi hayatlarıyla birlikte başkalarının zamanlarını da yok yere harcarlarken, beri yanda sessizce doğan koskoca bir bilim, gerçek “Science Sociale”, buluşlarını sürekli olarak ve birbirini ardınca geliştiriyor.

Doğuşunu üç büyük düşünür; Le Play, Henri de Tourville, Edmond Demolins’e borçlu olan Science Sociale², insan kurumlarını sosyal bakımdan çözümleyebilmek için, kendi sosyal yöntemine dayanarak ve yalnıztan karmaşığa doğru çeşitli sosyal sınıflarla ilgili olarak meydana getirdiği monografiler yardımıyla kuruldu. Aşağı yukarı sek-

sen yıldan beri, aynı okula bağlı bilim adamlarının, çeşitli toplumlarda aynı yöntemle meydana getirdikleri çözümlemelerden³ bunu ayırmak mümkün müdür? Değilse, hayatın, gezegenimizde son evrim aşamasını meydana getirmekten başka bir şey olmayan insanlığı, sosyal bakımdan yöneten özel yasaların bulunacağını onaylamak da gerek. Bunları bilip bilmemek hiç bir zaman kendimizi onların etkileri altında bulunmaktan kurtaramaz. Şu kadar var ki, bilmek, kendi kendimizi yönetmek; bilmemek ise körükörüne yönetilme. İki şıktan birini seçmede bağımsız olduğumuz apaçıktır. Yalnız, sonucu belirlemede hiç de özgür değiliz. Eğer özel ve yönetsel hayatımıza; yükselebilmeleri için ihtiyaç duydukları gerçek doğrultuyu vermek istersek sosyal üstünlüğün hangi yapıdan çıktığını ve hangi yapıya doğru yürümenin gerekli olduğunu açıkça belirleyebilmeliyiz. Gücümüz ve bağımsızlığımız ancak bu apaçık gerçeklere ulaşmamız ve pratik hayatta bundan yararlanmamız ile orantılı olarak artacak.

Korkunç ve derin uçurumlarla dehşete bürünen bir gece yolculuğunu güçlü bir projektörle nasıl tehlikesiz bir duruma sokmak mümkünse Science Sociale yardımıyla da sosyal hayatımızın en belirsiz ve karanlık sorunlarını aydınlatarak ve açıklayarak gelecek yolculuğunu öylece güven altına almak mümkün. Dileyelim ki yurdumuz, siyasal bağımsızlığını yitirmeden önce bu keskin yol gösterici ışıktan bütünüyle yararlanabilsin.

(*Türkiye Nasıl Kurtulabilir*, 1965, sf. 32-36, sadeleştiren; Muzaffer Sencer)

1. Özellikle Science Sociale ile Durkheim okulu arasındaki temel ayrımı ve ikincisinin ilkinine ne yolda yaklaşmak zorunda kaldığını görmek için Science Sociale dergisinin 100 ve 101. sayısının 59. sayfasına bak.

2. Cours de Methode de Science Sociale: Par Paul Descamps.

3. La Science Sociale, 56 Jakob, Paris, Revue Mensuelle.

DR. ŞEFİK HÜSNÜ (DEYMER)

TÜRKİYE'DE
SOSYAL SINIFLAR'dan

Bugün artık sınıfları bütün özellikleriyle belirmiş olarak görüyoruz. Artık görevlerin bölüşülmesinde milliyet farkları büyük rol oynamıyor. Ekonomik zorunlukların ürünü olan topluluklar üzerinde hissedilir bir etki yapamıyor. Hatta bir sınıfın bilinçli üyeleri kendi sınıfına bağlı öbür uluslardan olanları, karşı sınıftan olup ta kendi ulusuna bağlı olanlardan daha yakın, daha dost görüyor. Onlara bir arkadaş, bir yoldaş elini uzatmak ihtiyacını duyuyor. İlkel rekabet duygusu yerine yavaş yavaş güçlenen birlik duygusu, her gün aynı sınıf üyelerini biraz daha birbirine yaklaştırıyor. Fakat gözümüz önünde –Dergâh'çıların deyimiyle– kendi kendini bulmaya “sezmeye” başlayan bu sınıflar hangileridir? Ve Avrupa'da mükemmel teşkilatlarıyla iktidar makamları çevresinde kesin bir savaşa girişmiş olan sınıflarla hangi noktaya kadar karşılaştırılabilir? Tüm büyük tarım ülkelerinde olduğu gibi bu sorunu Türkiye'de de kentlerde ve köylerde ayrı ayrı incelemek gerekir. Büyük kentlerde burjuvazi iki çeşit aileden oluşur. Bir bölümü kişizadeler (zadegân) sınıfına benzetilebilir. Bunlar eski devlet adamlarının, Türk ordu ve idare makinelerinde önemli yerler tutmuş ve bu yoldan büyük servetler biriktirebilmiş kişilerin çocuklarıdır. Büyük çiftlikler, saraylar misali evler, gelir sağlayan büyük yapılar gibi taşınmaz mülk ile çeşit çeşit değerli taşlar ve aile eşyaları bu zümrenin servetini teşkil eder. Gelirleri büyük toplamalar tutar. Fakat hesapsız kitapsız harcamalarına gene de yetmez. Çünkü

bir yandan har vurup harman savurur, bir yandan da, eski bir geleneğe uyarak çevrelerinde biriken birçok asalak ve fakir aileyi de beslerler. Yavaş yavaş gelir kaynaklarını elden çıkarmaya koyulurlar. Çöküş baş gösterir. Bu bölükten zenginlerin kalıntılarını sonunda hükümet dairelerinde, küçük memuriyetlerde bitkisel bir hayat geçirmeye mahkûm olmuş buluruz.

İkinci bölümü de güzel fırsatlardan, faydalı ilişkilerden yararlanarak ticaretle, vurgunculuk, ve karaborsacılıkla zengin olan, ele geçirdiği serveti, alışverişte iyi kullananlar teşkil eder. Hükümet kuvveti bu zümrenin dayanak noktasıdır, en büyük silah da memurların arkalanmasını sağlayan para kuvveti.. Âşar iltizamları, bayındırlık işleri, ordu müteahhitliği nice açıkgezleri ihya etmiştir. Son zamanlarda malını mülkünü paraya çevirip bu işlere ya da doğrudan doğruya özel ticarete yatıranların sayısı çoktur. Bu kapitalistler arasında bankerlik edenler, fabrika, değirmen, imalâthane, dökümhane vesaire endüstri dallarını idare edenler de bulunur.

Çeşitli unsurlarına, değişik köklerden gelmelerine ve ulusal özelliklerine rağmen toplumun bu sınıfı, bugünkü Avrupa'da politik ekonomik duruma tamamen hâkim olan büyük burjuva sınıfıyla her bakımdan karşılaştırılabilir. Her ikisinde de, ufak bir incelemeyle, aynı eğilimler, aynı amaçlar, aynı usuller, aynı âletler göze çarpar. Avrupa'da olduğu gibi bizde de bu zenginler ve nüfuzlular sınıfı halk kitlelerinin bilinçsizliğinden, birlik olmamasından, bilgisizliğinden yararlanır. Onların alinteriyle geçinir. Baş sıkıştıkça hükümet kuvvetlerini kendi

yararına kullanır, ekmeğine yağ sürdüğü için harp ve darptan hoşlanır, yurdu kendi malikânesi saydığı için şiddetli yurtsever görünür. Fakat ne ulusal yükümlülüklerini seve seve yerine getirir, ne de oğullarını askere gönderir. Askerlik mehmetçiğin vazifesidir, vergi vermek de köylünün. Avrupa burjuvazisinin bizzat zimmîlerinden farkı daha az samimi ve daha iki yüzlü olmasıdır. O sureti haktan görünerek çıkarını sağlar, halkın itaatini, yurtseverliğini, hürriyetçiliğini uyandırmak için daha ülkücü, daha şairane gösterişlerle, –bir yalandan ve çıkarıcı hileden ibaret olan– bu kavramları sürer.

Kentlerde ikinci sınıf halk vardır ki sayısı büyük toplama ulaşır. Sosyal hareketlerin en büyük engeli, ölü ağırlığı budur. Bu orta sınıf halk ufak bir sermayeye, güvenli bir duruma veya küçük bir mülke sahiptir. Buna dayanarak bizzat çalışır ve geçici olarak yeter saydığı bir refah ile ailesini geçindirir. Çalışıp çabalayarak daha iyi bir talihe kavuşacağına emin, sonsuz bir ümitle ömrünü geçirir. Bu sınıfın en büyük bölümünü ticaret ve sanayinin en ilkel bir devresinde hocalayan küçük zanaatkârlar ve küçük satıcılar –yani esnaf– teşkil eder.

Son çeyrek yüzyılda yabancı sermayenin gelişyle, günden güne önemi artan büyük sanayi, küçük zanaatçıların işlerine yıkılmaz bir set çekmiş ve bunları birer birer işçi olmak zorunda bırakmıştır. Fakat küçük dükkâncılık olanca gücüyle, hâlâ şehir piyasalarına hâkim olmaktadır. En yakın çıkarlarına dört elle sarılmış, en bencil, dünya bilincine en yabancı, yaşama duygusuyla en zayıf insan örneklerine bunlar arasında rastlanır. Kazançlarına geçici bile olsa bir zarar verebilecek en güzel sosyal işlere karşı öfke ve düşmanlık duyarlar, bu gibi hallerde çoğu kez çekimser kalırlar.

Başarıya ulaşmış ve ticaretlerinin serbestliğini alan herhangi bir hükümetin yerinde kalmasını isterler. Yönetimde değişiklik en büyük düşmanlarıdır. Bu sınıfa giren başka önemli bir topluluk da, Avrupa dillerinde “ronds de cuir” denilen orta tabaka memur, subay ve emeklilerdir. Bunların ruhsal durumu kısaca incelediğimiz sınıf arkadaşlarınınkindene benzer. Amaçları maaşlarının aksa-madan çıkmasıdır. Ufak bir terfi hayatlarının en önemli olaylarından biridir. Bunlar da yerlerinden olmak korkusuyla siyasi ve idari değişikliklerden hoşlanmazlar. Maddi çıkarları hayatlarının en hassas noktalarını doldurur. Kendinden başkasını düşünmek duygusu bunlarda tamamen dumura uğramıştır.

Bizdeki bazı örneklerini tanımladığımız bu sınıfa Avrupa’da küçük burjuva sınıfı denir. Küçük burjuvazinin göze batan özelliklerinden biri de çok hareketli bir sınıf olmasıdır. Bundan önce söz ettiğimiz imtiyazlı sınıflardan, yıldızı sönenler boyuna bunlara katılırlar. Pek nadiren, sayılı birkaç kişi, müstesna bir talih eseri olarak büyük bir servet biriktirip büyük burjuva sınıfına yükselmeyi başarabilir. Fakat ticaret ve sanayide ileri gitmiş ülkelerde genel kural bunun tersidir. Küçük burjuvaziden olanlar, her gün büyük bir oranda rekabet meydanında yenik düşer, bundan sonra söz açacağımız sınıfa katılarak onun kitlelerini yoğunlaştırır. Bizim gibi, Rusya gibi sanayi ve ticareti ilkel şekillerde kalmış olan ülkelere ise bu sınıf yabana atılmayacak derecede büyüyor ve hükümetleri kendisiyle meşgul olmaya zorluyor.

Bize göre bu tanımladığımız sınıflar kadrosuna giren topluluklar dışında bütün halk kitleleri –iş ve yaşama koşulları ne olursa olsun– aynı sınıfı oluşturur.

Bu iddia, ilk bakışta, karşısında bulunduğumuz unsurlar arasında tam bir benzeşim olmadığından, biraz fazlaca geniş tutulmuş sayılabilir. Bütün dünya dillerinde proletarya adını taşıyan bu kitleleri, birbirine bağlayan öyle birtakım ruhi ve maddi çıkarlar, sosyal ilişkiler, insanca duygular vardır ki, bu sınıflamayı yasal kılar. Proletaryanın birçok adı vardır. Biz burada Türkiye’de bir ad altında toplanabilecek olanları saymakla yetineceğiz. En başta hiç şüphesiz, fabrikalara, taşıt araçları şirketlerine, maden şirketlerine kolunun işgücünü kiralayan işçi ve hizmetliler akla gelir. Bunlar arasında hükümet dairelerinde, banka ve ticarethane gibi yerlerde yazıcılık vb. gibi işler yapan küçük ücretli memurları da saymak gerekir. Zira bunların gördüğü işte beynin katkısı, usta bir işçininkinden fazla değildir ve asıl işleyen kol kuvvetidir. Zekâ işçileri bu sınıfın ikinci büyük zümresini teşkil eder.

Serbest meslek sahipleri burada önemli bir yer tutar. Avrupa’da bir mühendis, bir hekim, bir ressam çok defa milyonlar kazanır ve çok defa piramidin tepesine erişir. Fakat bizde parmakla gösterilen birkaç kişiden başkası, bütün ömrünü kendisi ve ailesi için bir lokma ekmek bulmak yolunda çalışarak geçirir. Şöyle böyle bir refah sağlayabilenler bile küçük bir azınlıktır. Ünlü olanları bir yana bırakılırsa şairler, edebiyatçılar, gazeteciler, bütün güzel sanatlarla uğraşanlar hep aynı didinme içinde yaşarlar.

Proletarya için “kol ve kafa yeteneklerini ancak karnını doyurabilecek kadar bir ücret karşılığında başkasına kiralaayanlar topluluğu” tanımını kabul edecek olursak, bir işçi ile sermayesi olmayan bir gazeteci, bir hekim, bir avukat arasında bir fark bulmak zor olur.

Tekmil eğitimciler ve öğretmenler de –gerek evlerde gerek okullarda çalışanlar– çeşitli nitelikleriyle proletarya sınıfindandırlar. Başkasının yanında şu bu işleri yapanlar çok dağınık bir zümre teşkil ederler ve bunlar proletaryanın burjuvaziye en sadık olanları, yani en bilinçsizleridir. Bu sınıfı ayıran nitelikler, işçilerde yetkili makamların titizlikle sürdürdüğü büyük bir cehalet, aydın olanlarda ise örneği bulunmaz bir ters görüş ve bilinçsizliktir. Bu okumuş proletarya, çok defa göğsünde bir küçük burjuva yüreği taşır, kendi cinsinden olanlar tarafından sömürüldüğüne bir türlü inanmak istemez.

Gözlerimizi biraz da köylere, küçük kasabalara çevirelim. Dikkatle bakılınca burada da ahalinin uzaktan sanıldığı gibi “hep birbirine benzer” olmadığı görülür. Şehirdekine benzer bir sıralama köyde de bizi karşılar. Başta köyün ileri gelenleri, ağaları vardır. Bunlar gerçek mütegalibelerdir. Toprağın en büyük bölümü onlara aittir. Bağlı oldukları kazanın memurlarını hediyelere boğarlar. Memurları, bu yoldan olmazsa, gözlerini korkutarak emirlerine yattırırlar. Çaresiz köylüler için ağalarının baskı ve tahakkümüne karşı hiç bir başvuracak makam bulunmaz. Her türlü haksızlığa boyun eğmekten başka umarları yoktur. Köylülerden yana çalışan tek kuvvet ağalar arasındaki cahilce zıddiyettir. Her köyde bunlardan bir kaç tane bulunur ve bunlar birbirlerine karşı büyük bir kin beslerler. Şehir burjuvalarındaki sınıf birliği duygusu henüz köylere uzanmamıştır. Topraksız köy işçilerinin birbirlerinden habersiz yaşamalarına karşılık, köy ağaları da görülmemiş büyüklükteki öz saygılarının itmesiyle karşılıklı düşmanlık duygularının elinde çırpınırlar. El ele verip

köylüyü soluk almaksızın ortak olarak işletmenin hasis çıkarlarına daha uygun olduğunu görebilenlerine az rastlanır. Denilebilir ki, köylerde burjuva sınıfının bütün unsurları, bütün malzemesi mevcut ve işlemekte olmakla beraber henüz sınıf tarzında belirmemiştir.

Köylerde küçük burjuvaziye karşılık sayılabilecek bir sınıf halk da vardır. Elindeki birkaç dönüm toprağı ekerek ağalardan birinin gölgesi altında geçinenler, aynı koşullar altında birkaç sülülü hayvan besleyerek geçim savaşını sürdürenler, her köyde en ilkel şekillerde dükkâncılık, kahvecilik, demircilik, nalbantlık, dülgerlik, terzilik gibi sanatları yapanlar hep bu sınıftandır.

Pazularından başka güvenecek bir varlığı olmayan bütün öbür köylüler de tarım işçileri sınıfını teşkil ederler. Bu özel proletarya sınıfı pek çeşitlidir. Ağaların çiftini süren ortakçı ve maaşlı çiftçiler, susam, mısır, pamuk, tütün gibi ilkbahar ekimini köy köy gezip çapalayan gündelikçiler, hasat zamanı küçük büyük toprak sahiplerinin yetiştirilmiş ürününü çabucak kaldırmak için götürü ücretle tuttıkları hasatçı ırgatlar, ortakçılar, bağ bozumunda, üzüm ve incir kurutma işlerinde kullanılan işçiler, zeytin, palamut işçileri, sürü sahibi olmayan çobanlar, sığırtaçlar, orman baltacıları, korucular, bekçiler, bunların başlıcalarıdır. Tarıma bağlı sanayi işçileri de buraya girerler. Örneğe zeytin ve susam yağı, sabun ve şarap fabrikalarında, un değirmenlerinde, sebze bahçelerinde, pamuk ve yün ayıklamasında çalışanlar gibi.

Bu sınıfta cehalet şehirdeki arkadaşlarından daha derindir. Köy okulları yok denilebilecek şekildedir. Köyde bir

imam bulunur. Köy çocuklarına ilk öğretim vermek, okuyup yazmayı öğretmek görevi ona yüklenmiştir. Fakat hiçbir imam bu işi kendisine vicdanî bir görev bilip onu heyecanla değil, yalnızca temiz niyetle yapmaz. Belâ savma kabilinden yılın bazı aylarında başvuranlara birkaç ders verir. Vaktini ağalara dalkavuklukla, tarımla, bir çıkar getiren, işinin dışında her türlü işle geçirir. Din ve öğretim görevini tamamiyle ihmal eder. Bunun için köylü yalnız cahil olmakla kalmaz, mensup olduğu dinin en ilkel esaslarından, kurallarından da gafil bulunur. Ruhi yetenekleri gelişmeden sönmeye mahkûm olur. Kötü bahatını, sefaletini, varlığının zorunlu bir gereğı sanır. Neden böyle olduğunu düşünmek bile aklına gelmez. Hiç şüphe yok ki henüz bu çaresizler hakkında bir sınıftan söz etmek pek kuramsal bir görüştür. Bunlar bir gün ancak sosyal ıstırapların kamçısını yiye yiye uyuşukluktan sıyrılacak, bir şekil ortaya koyacak bir ilk madde yığınının ibarettir. Karşılıklı çekimlerle bu dağınık parçalar bir bütün teşkil ettikleri gün bir sınıftan söz etmeğe hakkımız olacaktır.

Avrupa'da gördüğümüze bakarak bu uyuyan unsurların, sosyal gerçeklere gözlerini açtıran, kendi temsilcileriyle teşvik ederek onlara birlik ve dayanışma duyguları telkin eden, örgütleri mükemmel şehir emekçileridir. Ve onlarca bu bir görev ve bir zorunluk sayılmaktadır. Bizde yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan işçi sınıfı, henüz bu gereğı duyacak düzeyde örgütlenmiş değildir. Bu örgüt konusu sınıf sorunlarının ruhudur.

(Aydınlık, sayı 1, Haziran 1921; Seçme Yazılar, 1971)

TÜRK AYDINLARI

Ulusal değerlerimizin dirhem dirhem tartıldığı şu sıralarda aydınlarımız hakkında birkaç söz söylemek zahmete değer. Hatta bu aydınlardan önce düşünürlere dair yazmayı düşünmüştüm. Fakat biraz araştırılınca bizde böyle bir zümrenin var olmadığını gördük.

Büyük derdimiz yazarlarımız, mesela en tanınmışlarını anmış olmak için, Cenap Beyler, Süleyman Nazif Beyler, Halit Ziya Beyler bile az yakından bakılacak olursa, biçimsel ve görünürde zenginlikler altında, açıkça bir boşluk saklayan sıradan yazar ve gazetecilerdir. Zaten dilimizin son zamanlarda kazandığı, yalınlığa bağlı anlatım kabiliyeti sayesinde bu yapma, biçimsel süsler de estetik zevkimizi artık okşamıyor.

Son elli yıl içinde kamuoyu üzerinde bir etki yapabilen yazarlar arasında yazılarına hakim olan düşünce veya ülkü-yü büyük bir kudretle anlatabilmiş, ve bu yüzden düşünür adını hak etmiş, ancak üç dört kişi bulunur. Namık Kemal, Ziya Gökalp ve Tevfik Fikret bunlar arasında sayılabilir.

Namık Kemal vatan sevgisini, Tevfik Fikret insan sevgisini, Ziya Gökalp de insan duygusunu Türklerin bir kısmına telkin etmeyi, tanıtmayı başarmışlardır.

Namık Kemal vatan denilen nesnenin çöküşünü ve çözülüşünü, devletin, müstebit ellerde bulunmasına yoruyordu. Meydana getirdiği toplumsal hareket bir küçük siyasi evrime, meşrutiyete ulaştı.

Meşrutiyet hengâmelerinde ve daha önce Tevfik Fikret bize bir insan olmayı diğer insanları sevmeyi ve insanlığa

hizmet etmeyi öğretmeye çalışmıştı. Bu yüksek düşünce tohumlarını filizlendirmek için toprak henüz hazır değildi. Olanların rüzgârı onları alıp götürdü. Aydınlar arasında bile Fikret'i dinleyenler, anlayanlar olmadı. Onun insanlık ülküsü pek az taraftar kazandı. Son zamanlarda ortaya atılan azimli emekçi sınıfı öncüleri bir yana bırakılırsa, bu ideal bugüne kadar bir toplumsal hareket uyandırmadı. Fakat, daha çok büyük bir şair olan Fikret, dahice bir sezîş sayesinde –toplumbilimci– geçinenlerimizden daha büyük bir isabet ve açıklıkla gerçeği görebilmişti. Türklerin kurtuluşunun gösterdiği yönde olduğunda, gözlemler kuşku bırakmıyor.

Olanlar olmayan bütün kötülüklerin ve felâketlerin tek çaresi sayılan tılsımlı Meşrutiyet, İttihat ve Terakki Derneği içinden bir azınlığın diktatörlüğünü doğurdu. Ve sonunda devlet bu yüzden dağıldı, ulus bağımsızlığından oldu. Ziya Gökalp okulu bunu Türk ulusunun bilinçsizliğine ve bir ulusal ülküden yoksun oluşuna bağladı (*Küçük Mecmua*, sayı 16, Diyarbakir). Güya, Türkler Misakı Milli'de geçici bir ülkü bulmuşlardı. Sonunda buna eriştiler, ulusal sınırları içinde bağımsızlıklarını ele geçirmek üzeredirler. Ve şimdiden sonra da kişilerin saltanatı yerine ulus saltanatını kurmak suretiyle gelişme yoluna koyulurlarsa kurtuluşlarını pekiştireceklermiş.

Bize öyle geliyor ki, bunlar gerçekçi gözlemleri iyice incelemeden yapılmış idealist sonuçlamalardır. Herşeyden önce bu devlet, modern ekonominin gerektirdiği sosyal kurula ve yönetim makinasına sahip olmadığı için, bu iddianın çökmesine ramak kalmıştır.

Türkiye’de toplumsal yapımıza ve köy ekonomisine uyacak: işçi ve köylünün hakimiyeti altında –sözle değil gerçekte– bir halk hükümeti kurulmazsa, yarı ulusal egemenliğimizden sonra da söz konusu olan siyasi devrimimizden olacağız ve kenarında bulunduğumuz uçuruma doğru yuvarlanmakta devam edeceğiz.

Her ulus içinde en az iki kesim vardır, varlıklılar kesimi, yoksullar kesimi. Kapitalist ekonomi sistemi olduğu gibi bırıakılarak ortak ulustan ve gelişmeden, söz edilirse varlıklılar kesimi kast edilmiş olur. Türkiye’de bu kesimin saltanatı, yalnız bir isim farkıyla şimdiye değin olan yönetimin devamı demektir; Bu da Türk burjuvazisinin Avrupa kapitalistleriyle ortaklaşa Türk işçi ve köylüsünü eskisinden daha beter ezip sömürmesine yol açar. Bu yüzeyde tedbirlerle toplumsal devrimimizin önüne geçileceğine inansak, ulusumuzun geleceğinden ümidimizi keserdik.

Bizdeki yönetim değişikliklerinde iktidar makamını ele geçirenler daima aydınlara dayanmak istegini gösterirler, onların desteğini ararlar.

Halk üzerinde herhangi bir etki yapmak için özgür bir iradeye sahip olmak gerekir. Türkiye’de aydın adı altında toplananlar, gerçekte bu şarta sahip değildirler. Yani kendi başlarına bir toplumsal varlıkları yoktur.

Avrupa’da aydınlr tabakasını serbest meslek sahipleri temsil eder. Bunlar tıpkı esnaf gibi, kendi bilim sermayelerini kendi emekleriyle işleterek geçindikleri için hükümet nüfuzundan uzaktırlar. Serbest düşünüp serbest hareket etmek, siyasi ve ekonomik akımlarda kanaatlerine uygun yanı tutmak

istidadına –büyük sermayenin ekonomik baskısından kurtulmak mümkün olduğu ölçüde– sahiptirler. Halk kitleleriyle sürekli temas halinde bulunan hekimlerin, mühendislerin, hukukçuların desteklerini kazanmak toplumsal hareket için önemli bir başarıdır. Bizde buna benzer bir durum olduğu iddia edilemez.

Zamanımıza gelinceye kadar, ülkemizde tek bilim öğretilen yer medreselerdi. Ve aydın tabaka yalnız ülema (bilginler) denilen sarıklılardan oluştu. Bugün –nüfus toplamıyla uygun bir sayıda olmamakla beraber– Avrupa’daki gibi öğrenim kuruluşlarımız ve yetişmiş bilginlerimiz yoksa da -bilim ve fen- ile uğraşmış aydınlanmış yurttaşlarımız vardır. Buna rağmen mahiyet ve toplumsal değeri itibariyle aydın tabaka dün ne idiyse bugün de odur.

Dün sarıklı aydınlrın hepsi devlet hizmetinden aldıkları maaşla geçinirlerdi. İktidar makamını işgal edenler azim, irade ve kudret sahibi iseler, rütbe ve makam kazanmak hayaliyle ona alçakçasına yaltaklanırlar, halkın baştakilere itaatini kuvvetlendirmeye çalışırlardı. O makam zayıf ellerde kalınca da türlü entrikalar çevrilir ve hükümete geleceğini tahmin ettikleri kimseler leyhine her ihtimale karşı mevkilerini sigorta etmiş olmak için telkinde bulunurlardı. Ve her zaman yönetim devam etsin veya değişsin, hükümet adamlarının devlet kasasından üleştirdikleri avuç dolusu parsaları toplayan onlardı.

Bugün de aynı hal devam ediyor... Çünkü biraz önce dedğimiz gibi henüz bizde özgür ve bağımsız aydınlr yetişmedi. Hekimlerimizin, mühendislerimizin, hukukçularımızın, yazarlarımızın

zın, gazetecilerimizin gözleri hep devlet hazinesine dikilmiş durur. Yaptıklarına bir yön, inanışlarına bir renk veren da-
ima, ya kazanılmış bir mevkii koruma,
veya göz dikilen bir makama erişme
endişesidir.

Bu incelemeye göre milli burjuva devrimimizi yapmak üzere olanların ay-
dınlara dayanmaktan söz açmaları açık
bir anlam taşımaz. Karşılarında olan
bağdaşık bilinçli bir sınıf değildir. Hitap
ettikleri, hareket kabiliyetinden yoksun
unsurlardır. Yanlış olarak menfaat san-
dıkları şey, onların “ölmüş, Allah rah-
met eylesin...” demelerini gerektirir.

Anadolu köylüsüne yol gösterenler,
yapmak iddiasında bulundukları devri-
mi sonuna kadar başarırlarsa –kendile-
rine yaranmak için– onlara verecekleri
talimatı aydınların harfiyyen yerine ge-
tireceklerinden emin olabilirler.

Bu siyasal devrimden sonra sıra top-
lumsal devrime geldiği zaman akımın
üste çıkması gerçekleşmeye başlayınca,
aynı kişilerin bunun da samimi tarafta-

rı kesileceğine biz şimdiden eminiz.
Bunlar kurulmuş bir yapının ancak sır-
larını ve ayrıntılarını yapmak yetene-
gindedirler.

Gerçek devrimler belli ortak çıkarlara
sahip ve bunu anlamış, bilinçli toplum-
sal sınıfların hareketi sonucu meydana
gelir. Ve şüphesiz bunların ideolojisini
tespit etmek, yayınlamak, yaymak gere-
kir; Gösterdiğimiz gibi bu görevi eski
yönetim altında eğitim görmüş, onun
nimetleriyle beslenmiş olanlar yapa-
maz. Onların kafası, devirlerinin dü-
şüncesini yansıtan silinmez izlenimlerle
doludur. Ancak henüz oluşmakta olan
gençlik uygun bir tarzda yetiştirilirse,
bu görevin ehli olabilir. Gençliği, hayal
ufkunu sınırlandıran çıkarıcı etkilerden ko-
rumak, özgür düşünceli azınlığın üzeri-
ne borçtur. Ve bir nefsinin koruma kay-
gısı, bizzat gençliğe de bu tür telkinlerle
beyinlerine iğreti bir zihniyet aşılması-
na karşı koymayı emreder.

(*Aydınlık*, sayı 10, 1 Kasım
1922; *Seçme Yazılar*, 1971)

DİZİN

A

A. Abdülkadiroğlu 235
 A. Adnan Adıvar 278
 A. Cevdet 266
 Abdülhak Hâmit 214, 222
 Abdülhak Şinasi Hisar 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152
 Abdulhalim Memduh 213
 Abidin Nesimi 267
 Acımak 129
 Açık Hava Mektebi 50
 Adam Sanat 129
 Adımlar, 22
 Adnan Binyazar 114
 Afganlı Şeyh Cemalettin 246
 Ağâh Sırrı Levend 27, 215
 Ağaç 146, 273, 274
 Ahmet Ağaoğlu 268, 269
 Ahmet Caferoğlu 269
 Ahmet Cevat Emre 287
 Ahmet Çavuşoğlu 282
 Ahmet Emin 288
 Ahmet Hamdi 212
 Ahmet Haşim 111, 114, 152, 276
 Ahmet Hikmet Muftuoğlu 190, 253
 Ahmet Hilmi 271
 Ahmet Kerim 105, 106, 107, 118, 119
 Ahmet Mithat Efendi 16, 23, 24, 184
 Ahmet Oktay 152
 Ahmet Rasim 16, 286
 Ahmet Refik, 286
 Ali Reşat 286
 Ahmet Rıza 252
 Ahmet Samim 105, 106
 Ahmet Şirzat 24
 Ahmet Şuayip 211, 245
 Ahmet Vefik Paşa 192
 Aka Gündüz 39, 183, 184, 189
 Akın 268

Akif Paşa 213, 225, 232
 Akile Hanım Sokağı 87
 Akşam 100, 137, 184, 286, 288
 Akşam Güneşi 126, 129
 Alay 163
 Alemdar 163, 287
 Ali Canip Yöntem 43, 44, 52, 228, 257
 Ali Ekrem Bolayır 190
 Ali Fuad Cebesoy 79
 Ali Kemal 82, 106
 Ali Naci Karacan 288
 Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği 147, 149, 150, 151, 158
 Ali Şir Nevai 216
 Altın Çağ 271
 Altın Işık 258, 267
 Altın Ordu'ya Ait Yeni Araştırmalar 216
 Altun Destarı 258
 Anafartalar Kahramanı M. Kemal ile Mülakat 288
 Anahtar 68
 Anayurt 277
 And 49
 Ankara 109, 114, 122
 Ankara'nın İlk Günleri 287
 Anlaşılmaz ki 276
 Aruz Vezni 215
 Asım Bezirci 68, 114, 129, 140, 152, 165, 180
 Asır 214
 Asiller Kulübü 50
 Asriler 184
 Âşık Dertli 216
 Âşık Kerem 259
 Âşîyan 42
 Âşk Dalgası 52
 Âşk İmiş Her Ne Var Âlemde 152
 Âşk Oyunları 140
 Âşk-ı Memnû 41
 At 42
 Ateş Gecesi 129
 Ateşböcekleri 140

Ateşten Gömlek 79, 80, 82, 87, 94
 Âti 285
 Atılı Ases 193
 Avrupa Mektupları 212
 Avruzavur Kahvesi 172
 Ayda Bir 137
 Aydınlık 240, 281, 282, 285, 313, 316
 Aygır Fatma 165
 Ayhan Songar 140
 Âyine 163
 Ayna 16
 Aynaroz Kadısı 193

B

Baha Dürder 87, 192
 Baha Tevfik 41, 100, 163, 270, 271, 285
 Bahar ve Kelebekler 42
 Bahçe 42
 Bahsin Ehemmiyetli Ciheti 251
 Balaban Ağa 193
 Ballı Baba 190
 Baskın 101, 102
 Başını Vermeyen Şehit 48
 Batak 275
 Bataklık Çiçeği 176
 Batıya Doğru 275
 Baykuş 191, 205
 Bedii İhras, 22, 273, 284
 Behçet Necatigil 114
 Bekri Mustafa 165
 Ben Deli miyim? 18, 19, 24, 26
 Ben Neyim 269
 Berlin Hatıraları 248
 Berna Moran 114
 Beşeriyet ve Köpek 42
 Beşir Fuad 213
 Beyaz Lale 52
 Beynamaz 49, 56
 Bıçakçızade Hakkı 250
 Biçare Amele, 193
 Bilgi Bucagında 50
 Bilgi Mecmuası 215

Billür Kalp, 20, 26
 Binecek Şey 49
 Binnaz 191
 Bir Çiçek, İki Böcek 191
 Bir Din Felsefesine Doğru 274
 Bir Fikir Adamının Romanı 267, 277
 Bir Harp Zengini 66
 Bir İstimzacı 44
 Bir Kadın Düşmanı 129
 Bir Kavuk Devrildi 193
 Bir Muadele-i Sevdâ 21, 26
 Bir Ölünün Mektubu 101
 Bir Safha-i Tarih, 318
 Bir Serencam 100, 101, 114, 117
 Bir Şoförün Gizli Defteri 185
 Bir Taarruz 66
 Bir Tereddüdün Romanı 137, 138, 140, 142
 Bir İnsanlar 140
 Birde Filozof Neye Yetişmedi 276
 Boğaziçi Mehtapları 151, 152
 Boğaziçi Yahıları 147, 152
 Bomba 41, 42, 46, 48, 52
 Boşboğaz 16
 Boz Eşek 65, 66
 Bu Bizim Hayatımız 68
 Bugünkü Edebiyat 216
 Bugünün Saraylısı 68
 Buhran-ı İhtimaimemiz 250
 Buhranlarımız 250, 294, 296
 Buket Uzuner 52
 Büsenin İptidai Şekli 42
 Bütün Hikâyeler 172
 Büyük Mecmua 63, 79, 126, 194, 257

C

Cadı 17, 26, 213
 Cadı Çarpıyor, 23

Cahit Sıtkı Tarancı 139, 140
 Can Pazarı 27
 Canan 140
 Canlar ve Patıcanlar 191
 Canlı Tarihler 183
 Cavit Orhan Tütengil 255, 267, 270
 Cehennem Yolcuları 176
 Cehennemlik 20, 26
 Celâl Esat Arseven 192
 Celal Nuri İleri 285
 Celâl Sahir Erozan 190
 Cemal Paşa 52
 Cenab Şehabettin 189, 190, 195, 211, 212, 214
 Cevdet Kudret 68, 114, 129, 140, 165, 172, 176, 180, 183, 185
 Ceyhun Atuf Kansu 109
 Ceza Kanunu 192
 Cidal 190
 Cinci Hoca 284
 Cumhuriyet 16, 137, 163, 175, 184, 251, 257, 268, 274, 286, 287
 Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman 165, 172, 176, 178
 Çağdaş Materyalizm Mezhberi 285
 Çağdaş Türk Edebiyatı 288
 Çabukşu 126, 127, 128, 129, 134
 Çamlıca'daki Eniştemiz 147, 149, 151, 152, 162
 Çanakkale'de Keklikler 172
 Çantada Keklik 190
 Çete 68
 Çetin Yetkin 140
 Çığır 274
 Çıkmaz Sokak 190, 193
 Çınaraltı 137, 185
 Çingeneler 164
 Çizgili Kâğıt 40
 Çoban Yıldızı 180
 Çocuk Bahçesi 184
 Çulluk 179, 180

Dağa Çıkan Kurt 80, 87
 Damat Ferit 183
 Damga 129
 Darwincilik ve Sosyalizm 271
 Davul 184
 Dede Korkut 222, 259, 286
 Dede Korkut Kitabı 286
 Değirmen 129
 Dehri Efendi 16
 Deli Filozof 27
 Demirbaş Şarl 193
 Demirtaş Ceyhan 114
 Demokrasi ve Sanat 275
 Demokrasi Yolunda 216
 Dergâh'ta Hasbihal 276
 Dergâh 79, 100, 102, 126, 146, 212, 237, 272, 276, 288, 310
 Dersaadet 126
 Dertli 259
 Devay-ı Aşk 190
 Devlet ve Fert 269
 Diken 179
 Dikmen Yıldızı 184
 Dil Konusunda Yazılar 52
 Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 27
 Dilimize Dair Yazılanlar Hakkında 251
 Dinler Tarihi 284
 Dirilen İskelet 27
 Dişi Örümcek 68
 Divan-ı Lüğat-it Türk 286
 Diyet 48
 Diyorlar ki 40, 82, 86, 212, 288
 Doğduğum Yer 52
 Doğru Yol 64, 267
 Dokuzuncu Hariciye Koğuşu 137, 138, 139, 140
 Don Kışot 17, 148, 162
 Donanma 288
 Döner Ayna 87
 Dört Cihar 192
 Dört Yapraklı Yonca 68

Dudaktan Kalbe 126, 129
 Dünya Kültürüne Bir Bakış 274
 Dünyanın Mihveri Kadını mı, Paramı? 27
 Düşünce 175
 Düşünüyorum 42

Ebûzîya Tevfik 213
 Edebi Hâtıralar 245
 Edebiyat Araştırmaları 216
 Edebiyat Fakültesi Mecmuası 278
 Edebiyat Tarihi Dersleri 213
 Edebiyat Tarihimizden 52, 68, 113, 114, 216, 229
 Edebiyat-ı Cedide 21, 24, 40, 41, 44, 51, 79, 100, 101, 102, 105, 113, 189, 190, 211, 213, 214, 229, 244, 260
 Edebiyat-ı Umumiye 285
 Edebiyata Dair 212, 231
 Edebiyatçılar Geçiyor 152, 191
 Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar 68, 127
 Efdal Sevinçli 27
 Efruz Bey 45, 49, 50, 52, 148
 Efsuncu Baba 26
 Eldebir Mustafendi 172
 El İşlerinin Öğretim Metodu 275
 El Makûm 270
 El-üfûruk 184
 Elma 42
 Emin Türk Eliçin 253, 254, 269
 Enver Behnan Şapolyo 267, 269
 Enver Paşa 106
 Ercüment Ekrem Talû 183, 184
 Ercüment Kuran 252

Erdinç Kaplan 140
 Ergun Göze 140
 Erzurumlu Emrah 216
 Eski Ahbap 129
 Eski Çapkın Anlatıyor 184
 Eski Hastalık 129
 Eski Ruya 126
 Eski Şairlerimiz 216
 Eski Şeyler 183
 Eski Türk Yazısının Menşei 287
 Eski Zaman Köşkleri 152
 Eskici 66
 Esvaplar 55
 Eşek 41, 163, 270
 Eşkiya Güzeli 165, 168
 Eşkuya İninde 27
 Ethem Nejat 285
 Eti Senin Kemigi Benim 27
 Evlere Şenlik Kaynanam Nasıl Kudurdu 26
 Evrak-ı Eyyam 212
 Eylül 105, 229

F. Celalettin, 171, 173
 Fagfur 175, 285
 Fahim Bey ve Biz 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 155, 157
 Faik Ali 189
 Faik Reşat 213
 Falaka 49, 52
 Falih Rıfkı Atay 288
 Farabi 265
 Faruk Nafiz Çamlıbel 233, 259
 Fatih Kürsüsünde 247
 Fatih Özgüven 129
 Fatih-Harbiye 137, 138, 140
 Fecr-i Âti 43, 100, 111, 213, 214
 Felsefe 41

Felsefe-i Edebiyat 41
 Felsefe-i Fert 271
 Felsefe-i Kant 41
 Felsefe-i Üla 284
 Ferdive Şürekâsı 190
 Feridun Andaç 52
 Ferman 48
 Fermanlı Deli Hazretleri 193
 Fethi Erden 87
 Fethi Naci 129, 185
 Feyza Hepçilingirler 52
 Fırka nedir 267
 Fırtına 190
 Fikir Hareketleri 185, 243, 244, 245
 Fikirler 251
 Fikri Buhranlarımız, 294
 Fitnat'ın Sergüzeştü 176
 Forma 48
 Fuat Köprülü 78, 216
 Fuat Paşa 252
 Fuuş-i Atık 286
 Fuzuli 222, 227
 Füyûzat 283

Garpten Şarka Seyyale-i Edebiye 211
 Gece Yürüyüşü 180
 Geçmiş Zaman Fıkraları 152
 Geçmiş Zaman Köşkleri 152
 Genç Kalemler 42, 43, 65, 183, 184, 211, 213, 214, 257, 261, 262
 Gençliğimiz 140
 Gençlik ve Edebiyat Hatıraları 106
 Gevheri 216
 Gıdık 179
 Gizli El 126, 129
 Gizli Mabet 52
 Gökyüzü 129
 Gönül Bir Yeldegirmeni-dir Seyda Öğütür 27

Gönül Ticareti 27
 Gönülsüz Olmaz, İhtilâl mi, İnkılâp mı 269
 Gulyabani 17
 "Gurbet Elllerinde" Yalnızlık 53
 Gurbet Hikâyeleri 66, 68, 77
 Gül ve Gönül 193
 Güler yüz 163
 Gülsüm 193
 Günlük 45
 Güzide Sabri 183

Hacivat 49
 Hafta 137, 184
 Hak 279
 Hakiki Hürriyet 273
 Hâkimiyet-i Milliyet 101
 Hakka Sığındık 17, 26, 33
 Hakkı Sukût 65, 66
 Hakkın Sesleri 249
 Haldun Taner 87
 Halide Edib Adıvar, 80, 81, 82, 83, 86, 87, 194
 Halit Fahri 165, 176, 189, 190, 191, 195
 Halit Ziya Uşaklıgil 24, 40, 41, 52, 189, 190, 211, 214, 215
 Halka Doğru 257
 Halkçı 243
 Hamdullah Suphi 78
 Hamiyyet 286
 Han-ı Yağma 17
 Hançer 126, 191
 Handan 80, 81, 87, 91, 92
 Harahat 213
 Harabelerin Çiçeği 126, 129
 Haralombos Cankıyadı 190
 Harap Mabettler 87, 88
 Harem 52
 Harflerimiz ve Latin Harfleri 251

Harp Devri'nin Hanımları 66
 Harp Zengininin Gelini 184
 Hasan Âli Yücel 52, 68, 113, 114, 216, 229
 Hasan Mellah 24
 Hasan Tahsin Recep 287
 Hatırladıklarım 288
 Hayar 49
 Hayal İçinde 229, 245
 Hayat 101, 268, 277, 278, 283
 Hayat Ansiklopedisi 288
 Hayat Parçaları 87
 Hayat ve Kitaplar 211, 245
 Hayat-ı Fikriye 216
 Hayat-ı Muhayyel 245
 Hayattan Sayfalar 26
 Hazan Bulbulu 17, 26
 İlep O Şarkı 103, 114
 Her Ay 137
 Hersekli Arif İlikmet 214
 Hicri Onbirinci Ayrda İstanbul Hayatı 286
 Hikmet Dizdaroglu 52, 268
 Hikmet Münir Ebeci 68
 Hikmet Tanyu 268
 Hilafattan Hakikata 284
 Hilmi Yücebaş 87, 129, 246
 Hilmi Ziya Ülken 254, 267, 269, 271, 275, 278, 279, 281
 Himmetin Oğlu 192
 Hindistan ve İngiltere 269
 Hiclerimizin Mantığı 273
 Hüme-i Şayia 192
 Hümayyat Ruhıyatı 274
 Hizmet 41, 251
 Honotoya Mudafaası 246
 Hukuk u Beşer 287
 Hukli Aktunç 281
 Hüküm Gecesi 103, 105, 106, 107, 114, 119, 257
 Hülle 190
 Hür Vatan 287
 Hürriyet 285

Hürriyet Bayrakları 48
 Hürriyet Bayrakları 41
 Hürriyete Lâyk Bir Kahraman 50
 Husamettin Bozok 22
 Hüseyin Cahit Yalçın 139, 185, 212, 243, 244
 Hüseyin Kazım, 243
 Hüseyin Rahmi Gürpınar 15, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 48, 104, 163, 171, 172, 189, 190, 192, 213
 Hüseyin Suat Yalçın 189, 190
 Hüseyinzade Ali Turan, 283
 Hüsn ve Şiir 42, 43

İstilahlarımız Dair bir Mütalaa 251
 İstılal Edebiye 213
 II. Abdülhamid 17, 39, 66, 83, 151, 185, 189, 190, 193, 244, 250, 252, 253, 255, 269, 285, 287
 III. Ahmet 193
 III. Selim 189, 192, 244
 İbn-i Mühennalâgatı 286
 İbn-i Emin Mahmud Kemal 214
 İbni Sina 276
 İbnürrifak Ahmet Nuri 192
 İbrahim Alaeddin 267
 İbrahim Necmi Dilmen 213, 220
 İbrahim Ongun 251
 İbrahim Tatarlı 129
 İctihat 279, 285
 İctimal Mektep 274, 275
 İctimaiyat 45, 257, 306
 İffet 16, 18, 22, 26
 İfham, 279
 İhtilal ve İnkılâb-ı Osmanî 287

İhtiras Nedir 273
 İhtiraslar Nasıl Doğar? 273
 İhtirasta Faaliyeti Ruhiye 273
 İhtiyarın Tenezzühü 40
 İkdam 16, 17, 100, 102, 103, 163, 175, 212, 285, 286, 287
 İki Cisimli Kadın 68
 İki Hodûğün Seyahati 27
 İki Mebus 42
 İki Neslin Tarihi 287
 İktisat ve Siyaset 253
 İleri 146, 175, 176
 İlhan Ülkü 140
 İlk Cinayet 49
 İlk Namaz 42, 49
 İlm-i İctima-i Dini, 267
 İlm-i İctima-i Hukukî, 267
 İlm-i İctimai Nedir?, 279
 İlmi İctima Dersleri 267
 İlmin Mebde Veya Umde-leri İtibariyle Kıymeti 273
 İnat 50
 İnci 126
 İnci Engün 87
 İnsan 268
 İnsan Ruhu Üzerinde Ge-zintiler 274
 İrşad 268
 İslâm Ansiklopedisi 216
 İslamcı Akım, 246
 İslâm Dini Tarihi 284
 İslam Medeniyeti Tarihi 216
 İslamda Tarih ve Müver-rihler 284
 İslamlaşmak 246, 250, 284, 285, 304
 İsmail Fenni 285
 İsmail Hakkı Baktacıoğlu 274, 275
 İsmail Hamî Danişment 288
 İsmail Safa 137, 213
 İstanbul Efendisi 193, 199
 İstanbul Hikâyeleri 140
 İstanbul Kızı 127

İstanbul ve Pierre Loti 152
 İstanbul'un Bir Yüzü 64, 66, 67, 68
 İstanbul'un İçyüzü 68
 İşçi Kızı 267
 İştirak 271
 IV. Kitap 171
 İzzet Melih (Devrim) 191

J-K

Jön Türk 190, 269, 281
 Kâbus 190
 Kadın 42
 Kadın Erkekleşince 26
 Kadın Kalbi 185
 Kadınlar Tekkesi 68
 Kadınlar Vaizi 26
 Kadınlarımız 285
 Kadro 101, 114
 Kafes Arkasında 193
 Kahramanlar 52
 Kalb Ağrısı, 87
 Kalem 64
 Kan Dâvası 127, 129
 Kant ve Felsefesi, Felsefe-ye Başlangıç 277
 Kapitülasyonlar Tarihi, Menşei Asılları 286
 Kaplan 175
 Karacaoğlu 216, 259
 Karagöz 19, 49, 96, 192, 194, 259
 Karanlık Kralı 137
 Karlı Dağdaki Ateş 68
 Kaşığı 49
 Kaşıkçılar 193
 Katil Puse 27
 Kavak Yelleri 129
 Kavgaların 245
 Kaygusuz 259
 Kayı Kabilesi Hakkında Yeni Notlar 216
 Kaykıp Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi 216
 Kâzım Karabekir 79, 279
 Kâzım Nami Duru 267
 Kâzım Şinasi 288

Kâzım Yetiş 220
 Kelebek 126, 179
 Kemâl Sütker 140
 Kemal Yavuz 195
 Kenan Çobanlar 87
 Kerim Sadi, 267
 Kesik Baş 27, 57
 Kına Gecesi 172, 174
 Kırk Mahfaza 190
 Kıvrıkcık Paşa 184
 Kızılçık Dallar 129
 Kiralık Konak 103, 104, 105, 107, 114
 Kirli Çamaşırlar 190
 Kokotlar Mektebi 26
 Koroğlu 259
 Kösem Sultan 190
 Köyünü Kaybeden Kadın 103
 Kumrular 42
 Kurbaga Duası 49
 Kurtuluş 275, 281, 282, 285
 Kuvvete Karşı 66
 Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç 26
 Küçük Mecmua 257, 267, 314
 Küçük Paşa 183
 Kültür Haftası 137, 268, 273, 274

L-M

Lâle Demirtürk 129
 Lâle Devri 193, 286
 Leskofçalı Galip, 214
 Leyla ile Mecnun 129
 Limni ve Malta Mektupla-rı 267
 Lokmanzade 192
 Lugatçe-i Felsefe 285
 M. Ertağrı Düzdağ 294
 M. Nihat Özön 102, 183
 Maarifte Siyaset 275
 Macun Hokkası 193
 Madde ve Bellek 272
 Madde ve Kuvvet 271, 285

Maddecilerin Reddiyesi 246
 Maddiyun Mezbinin Yıkıl-ışı 285
 Mahmut Yesari 126, 179, 180
 Mahşer 140
 Mai ve Siyah 41, 229
 Makber ve Ölü 230, 231
 Malûmat 287
 Mâlûmat-ı Edebiye 214
 Marksist Açıdan Türk Ro-manı 129
 Maske ve Ruh 87
 Materyalizmin Yıkılışı 285
 Matmazel Noralya'nın Koltuğu 137, 138, 139, 140
 Mavi Gözlü Dev 288
 Maziden Atıye, 284
 Mebapi-ul-İnşa, 213
 Mecmua-i Edebiye 40
 Meddah, 19, 23
 Medeniyet 146
 Mehasin 214
 Mehmet Âkif 246
 Mehmet Cavit 245
 Mehmet Emin Yurdakul 82, 252, 253
 Mehmet Emin Erişirgil 276, 278
 Mehmet İzzet 278
 Mehmet Kaplan 129
 Mehmet Murat 252
 Mehmet Necip Türkçü 41
 Mehmet Rauf 105, 189, 190, 193, 194
 Mehmet Zekeriya Sertel 288
 Mektep Şiirleri 216
 Melek Sanmıştım Şeytanı 27
 Memduh Şevket 172
 Memleket Hikâyeleri 64, 65, 68, 74, 163
 Memlekete Mektup 49, 52
 Menâkıb-ı İslâm 286
 Meslek-i İctimai 270
 Meşhedi Arslan Peşinde 184
 Meşhedi ile Devriâlem 184
 Meşveret 252

Mete Tunçay 281, 282
 Metin And 189, 190, 193
 Metres 26, 29
 Mev'ut Hüküm 80, 87
 Meydan 101
 Meyhanede Hanımlar 26
 Mezarından Kalkan Şehit 26
 Mısırlı Şeyh Muhammed Abduh 246
 Mihrab 276
 Militan 223
 Millet ve Vatan, 302
 Millî An'ane ve Tarih 278
 Millî Seciye 278
 Milli Edebiyat 43, 102, 111, 189, 214
 Milli Savaş Hükâyeleri 114
 Milli Tarih 216
 Milli Tettebular 257
 Milliyet 101, 137, 288
 Milliyet Nazariyeleri 278
 Milliyet ve Lisan 278
 Misafir, 35
 Miskinler Tekkesi 127, 129
 Mithat Cemal Kuntay 183, 189, 213
 Mithat Paşa 189
 Mor Salkımlı Ev 87
 Muallim 223, 257
 Muallim Naci 213, 225
 Muazzez Albek 129
 Muhabbet Tilsimi 26
 Muhakemat-ı Edebiye 213
 Muhit 100, 128, 287
 Muhtasar Felsefe 41
 Mukallitliklerimiz 250
 Mum Söndü 193
 Munis Faik Ozansoy 190
 Murat Belge 152
 Murat Uraz 129
 Musahipzade Celâl 192, 193
 Musavver Muhit 79
 Musavver Terakki 214
 Mustafa Baydar 68, 114, 127
 Mustafa Kemal 254, 268
 Mustafa Suphi 279, 280, 281, 285

Mustafa Şekip 272, 273, 274, 276
 Mutallâka 16
 Muzaffer Buyrukçu 52
 Muzaffer Cökmen 27
 Muzaffer Sencer 309
 Muzaffer Uyguner 52, 87, 128, 208
 Müfit Ratip 189, 191, 193
 Mürebbiye 16, 23, 26
 Müsebbib 185
 Mütalea 214

N

N. Halil Onan 213
 Nâdan 48
 Naima 48
 Nakarat 48
 Nâruk Kemal 40, 211, 213, 214, 222, 232, 255, 256, 260, 280, 314
 Namusla Açlık Meselesi 27
 Nasıl Kurtarmış? 54
 Nasrettin Hoca 191, 259
 Nasuhi Baydar 114
 Natüralist 114
 Natüralizm 24
 Nazan Güntürk 87
 Nâzım Hikmet 127, 137, 138, 140, 259, 275
 Ne Çıkar 276
 Necati Akdere 267
 Necati Güngör 52
 Necdî Bingöl 114
 Necip Fazıl Kısakürek 273
 Necmettin Hacıeminoglu 140
 Necmettin Sadak 288
 Nedim 44, 126, 175, 194, 222, 225, 228, 232
 Nedret 185
 Nefais-i Edebiye 213
 Nesr-i Harp 212

Nesr-i Sulh 212
 Neşet Sabit 110
 Niçin Zengin Olmasın 49
 Nilgün 68
 Nimetşinas 16, 21, 26
 Nirvana 113, 191
 Niyazi Akı 105, 114, 191, 194
 Niyazi Berkes 27, 253, 254, 262, 267, 275
 Nur Baba 103, 114, 124, 125, 192
 Nurullah Ataç 212
 Nümune-i Edebiyyat-ı Osmaniye 213

O-Ö

Odalık 192
 Olağan İşler 129, 131
 Oluş 269, 277
 On Dokuzuncu Yüzyıl Betiklikleri 287
 On Türk Romanı 185
 Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı 286
 Orhan Hançerlioğlu 129
 Orhan Köprülü 216
 Orhan Seyfi Orhon 259
 Orhan Türkdoğan 268
 Ortazaman Türk Hukukî Müesseseleri 216
 Ortazaman Türk-İslam Feodalizmi 216
 Osman Cemal Kaygılı 163, 164, 165
 Osmanlı İmparatorluğu Etnik Menşei Meseleleri 216
 Osmanlı Şairleri 213
 Ölmüş Bir Kadının Evrakı Metrukesi 185
 Ölüm Bir Kurtuluş mudur? 27
 Ömer Faruk Toprak 114, 185
 Ömer Rıza Doğrul 246

Ömer Seyfettin 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 80, 100, 102, 128, 171, 172, 184, 189, 191, 228, 248, 253, 257
 Önay Sözer 114
 Önder Gökün 27
 Özdemir Nutku 193

P-R

Panislamist 52, 253
 Panislamizm 252
 Panorama 114
 Panturanizm 52
 Pantürkizm 252
 Pazartesi Perşembe 193
 Peçevi 48
 Pembe İncili Kaftan 48
 Penbe Maşlahlı Kadın 184
 Pençe 190
 Perili Köşk 49
 Pertev Naili Boratav 49
 Pervin Abla 180
 Peyam-ı Edebi, 190, 194
 Peyam-ı Edebiye 212
 Peyam-ı Sabah 286
 Peyami Safa 137, 138, 139, 140, 273
 Peyman 256, 258
 Piyale 237
 Piyano 42
 Portreler 257
 Prens Sabahattin 191, 269, 270
 Primo-Türk Çocuğu 44
 Pürist Cereyan, 86
 Rahmet 114
 Raik'in Annesi 87
 Rakibe 191
 Rasih Nuri İleri 282
 Rauf Mutluay 27, 114
 Rauf Orbay 243
 Realizm 24
 Rebap 211, 213
 Rezaizade Mahmut Ekrem, 190, 213, 232

- Hecm 129
Refî Cevat Ulunay 287
Refik Ahmet Sevengil 27
Refik Halit Karay 48, 64, 65, 67, 69, 71, 73, 75, 77, 128
Refika Taner 68, 114, 129, 140, 152, 165, 180
Resim ve Terbiye 275
Resimli Ay 137, 288
Resimli Gazete 214, 286
Resimli Herşey 179
Resimli Kitap 79
Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi 286
Reşat Ekrem Koçu 184
Reşat Nurî 126, 127, 128, 129, 149, 179, 189, 191, 194, 195, 208
Reşat Nuri'nin Romançılığı 129
Reşit Süreyya 213
Rıza Molof 129
Rıza Nur 288
Rıza Tevfik 190, 233, 245, 253
Rufat Bilge 286
Rocild Bey 129
Ruh 272
Ruh Aleminde 274
Ruh Yapımız ve Onun Tipleri Bakımından Ahlak 274
Ruha Bir Dikkat 273
Ruhîyatın Yeni Verimleri 273
Rumeli 44, 287, 288
Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı 267
Ruşen Eşref 40, 64, 82
Rûbâb-ı Şikeste 40
Rûbap 100
Rûzgâr 172
- Sabah 40, 163, 270, 286
Sabahattin Ali 172
Sâbir Efendinin Gelini 184
- Sabri Kolçak 275
Sadrazam Mahmut Şevket Paşa 163
Sadullah Paşa 213
Safahat 1 247
Saffet Nezihi 128, 183
Saffeti Ziya 190
Sait Faik 165
Sait Halim Paşa 250
Salgın 172
Saltanatın Sonra 280
Saman Oğulları 216
Sami N. Özerdim 285
Sanat Dünyası 274
Sanat ve Edebiyat Yazıları 52
Sanatın İyüzü 273
Sandalım Geliyor Varda 165
Sara 176
Sarı Bal 66
Sebat 41, 286
Sebilürreşad 212, 235
Seçme Yazılar 282, 313, 316
Sedat Simavi 288
Selâhattin Enis 175, 176
Selim İleri 129
Selma 193
Serbest Fırka Hâtıraları 269
Serbest İnsanlar Ülkesinde 269
Serbest İzmir 41
Sermet Muhtar Alus 183, 184, 317
Sermet Sami Uysal 152
Servet-i Fünun 40, 100, 164, 171, 211, 214, 225, 243, 244, 245, 260, 279, 285, 286, 288
Servet-i Fünun Edebiyatı Antolojisi 190
Ses Duyan Kız 103
Sevda Peşinde 16, 17, 26
Sevda Şener 193
Seviye Talip 79, 80, 87
Seyit Muatafa 284
Sinekli Bakkal 79, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 96, 97, 98, 99
Siper-i Saika 285
Siyah Beyaz Hikâyeler 140
Siyaset ve İktisat 42, 254
Siyasi İhtiras 273
Siyasi ve Edebi Portreler 68, 254
Sodom ve Gomora 103, 107, 108, 114
Son Altes 192
Son Arzu 16, 17, 20, 24, 26
Son Asır Türk Şairleri 214
Son Havadis 137
Son Posta 163, 184, 288
Son Saat 163
Son Sığınak 129
Son Telgraf 18, 163
Sonsuz Panayır 81, 87
Sonuncu Kadeh 68
Sosyalist Yahut Hak Çalışanıdır. 193
Soytarının Kızı 79
Sönme Üç Yıldızlar 129
Sözde Kızlar 137, 138, 140
Su Sinekleri 179, 180
Suat Derviş 114
Suat Hızarcı 286
Sultan Mahmut 258
Suphi Nuri İleri 179
Süleyman Paşa 213
Süleymaniye Kursusunda 247, 248
Sungüerin Gölgesinde 140
Sürgün 67, 68
Şah İsmail 259
Şair 126, 171, 175, 184
Şaka 191
Şaki İbrahim Destanı 258, 267
Şebap 175
Şefik Hüsnü 282, 285
Şeftali Bahçeleri 65, 66
Şehabettin Süleyman 41, 100, 106, 189, 190, 193, 213, 215
Şehbal 79, 190
Şehbal Yahud İstibdadın Son Perdesi 190
Şehir Mektupları 286
- Şehran 287
Şekaveti Edebiye. 23
Şerif Hulusi 52
Şerîye Mahkemesinde 192
Şevket Süreyya 114
Şeyh Cemalettin Efgani 246
Şeyhülislam Yahya 214
Şeytan İşi 26
Şık 16, 26
Şipsevdi 17, 19, 20, 21, 25, 26, 31, 104
Şiir ve Tefekkür 100
Şiirin Macerası 274
Şiirler ve Halk Masalları 267
Şimşek 140
Şinasi 40, 145, 211, 213, 222, 223, 260
Şûrayı Ümmet 252
- 6
- Taassup 250
Tabiat ve Ruh 271
Tahir Alangu 39, 52, 140, 165, 172, 176, 178, 190
Tahsin Nahit 189, 190, 191
Talâk-i Selâe 172
Talat Paşa 257
Tahim ve Terbiyede İnkılap 274, 275
Tâlim-i Edebiyat 213
Tan 28, 288
Tango Tango 185
Tanin 79, 243, 257, 279, 287, 288
Tanrı Misafiri 129
Tanzimat 17, 40, 104, 107, 164, 213, 222, 244, 255, 260, 270, 274, 284, 289
Tanzimatçılar 51
Tanık Zafer Tunaya 246
Tarih Ezeli Bir Tekerrürdür 42, 43
Tarih ve Muharir 286

- Tarih ve Terbiye 275
Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye 213
Tarih-i Felsefe 41
Tarih-i Siyasi 286
Tarih-i Siyasi Dersleri 254
Tasvir 137
Tasvir-i Efkâr 287
Taş Parçası 191
Tatarcık 81. 87
Tavuklar 42
Tebessüm-i Elem 26
Tedrisat 288
Teahhül Âleminde 185
Tekâmül ve Kanunları 285
Temââ 184. 191. 194
Tenkit 42
Tepeyran, Ebubekir Hâzım, 183
Terakki 268, 269
Terakki Fikrinin Menşei ve Tekâmülü 274
Terbiye 275
Terbiye İlmi 274. 275
Terbiye Konferansları 274
Terbiye ve İman 275
Terbiyeyi Yeni Fikir 285
Tercüman 101. 137
Tercüman-ı Hakikat 16. 64. 214. 268. 286
Tesadûf 16. 21. 26
Teşrihane 177
Tevfik Fikret 222. 223. 233. 243. 288. 314
Tevfik Fikret ve Ahlakı 216
Tevfik Nevzat 251
Tevhid-i Efkâr 231
Tipi Dindi 179. 180
Tiryaki Sözleri 212
Tokadizade Şekip 251
Toplumsal İş Bölümü 262. 266
Toraman 26
Tos 49
Tuğra 42
Tuhaf Bir Zulüm 41. 48
Turan 215. 218. 258. 288
Turancılık 251. 252
Tutuşmuş Gönüller 26
Tünelden İlk Çıkış 27
Türk 252
Türk Aşk Şiirleri 213
Türk Birliği 252
Türk Derneği 268
Türk Dilbilgisi 287
Türk Dili 129. 140. 193. 285
Türk Dil ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar 216
Türk Düşüncesi 137
Türk Edebiyatı Tarihi 183. 216
Türk Edebiyatı 140
Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 68. 114. 129. 140. 165. 172. 176. 180. 183. 185
Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar 216
Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi 216
Türk Hukuk Tarihi 269
Türk Kadını Mecmuası 229
Türk Medeniyeti Tarihi 263
Türk Ocağı 78. 251. 257. 258. 268
Türk Saz Şairleri Antolojisi 216
Türk Saz Şairleri I-IV 216
Türk Sözü 44. 257
Türk Şairleri, İndekslerle ve Sözlükler 216
Türk Tarih Kurumu 272. 284
Türk tarihi 218. 220. 248. 280. 284
Türk Teşkilâtı Esasîyesi 269
Türk Töreni 267
Türk Yurdu 79. 87. 100. 140. 146. 212. 215. 216. 252. 253. 257. 268. 288
Türk Yurdu Cemiyeti 268
Türkân Poyraz 129
Türkçe Dilimiz 251
Türkçülüğün Esasları 259. 261. 263. 266. 267. 307
Türkçülük Akımı 252
Türkçülük Devri, Milliyetçilik Devri, İnsanlık Devri 277
Türkçülük Nedir? 304
Türke Doğru 275
Türker Acaroğlu 87
Türk Kültürü, 252
Türkiyat Mecmuası 216
Türkiye Defteri dergisi 281
Türkiye Nasıl Kurtulabilir 309
Türkiye Nasil Kurtulur 269
Türkiye Tarihi 1216
Türkiye ve Tanzimat 286
Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi 254. 267. 269. 275. 279. 281
Türkiye'de Çağdaşlaşma 253. 254. 267. 275
Türkiye'de Sınıflar 240
Türkiye'de Sosyalizm 275
Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri 78. 86. 87
Türkleşmek 263. 284
Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak 263. 267. 285. 304
Türklük Nedir ve Terbiye Yolları 285
Türkün Ateşle İmtihani 79. 87
Ulanmaz Adam 18. 27
Uzak Doğu Tarihi 284
Üç İstanbul 185
Üç Medeniyet 269
Üç Tarz-ı Siyaset 254
Üfürükçü 165
Ülku 102. 146. 277
V-Y-Z
Vahdet 64
Vahit Turhan 87
Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti 216
Vakit 49. 126. 137. 163. 175. 184. 286. 287. 288
Vâlâ Nureddin 259
Varlık 101. 111. 113. 114. 140. 146. 190. 192. 274
Vatan 259. 287
Vatan Yalnız Vatan 44
Vazife 262. 285
Vazife-i Temdin 279
Vecdi Bürün 185
Veda 191
Vedat Günyol 68. 87. 114. 151. 152
Vedat Nedim Tör 111. 114
Vezinlerin Can Damanı 273
Viyanâ Önünde Türkler 286
Vurun Kahpeye 79. 80. 87
Yahan 103. 108. 109. 114. 122
Yâd 40
Yahya Kemal 64. 68. 78. 79. 128. 151. 152. 194. 212. 254. 272. 276
Yahya Kemal'e Veda 152
Yakın Tarihte Gördüklerim ve Çözdüklerim 287

MEŞRUTİYET DÖNEMİ

- Yakup Kadri Karaosmanoğlu 41, 79, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 152, 189, 191, 193, 194, 195, 212, 213, 251, 257
- Yakut Yüzük 180
- Yalnız Efe 52
- Yalnız Kalmak Korkusu 101, 102
- Yalnızız 137, 140
- Yaprak Dökümü 127, 129
- Yarınay 179
- Yarınki Turan Devleti 52
- Yaşar Nahi 52, 152
- Yatık Emine 66
- Yedekçi 193
- Yedigün 137, 179
- Yeditepe 87
- Yegâne 192
- Yemin 49
- Yeni Adam 274, 275
- Yeni Devrin Sıraları 66
- Yeni Dünya 279, 280, 282
- Yeni Fariside Türk Unsurları 216
- Yeni Felsefe 288
- Yeni Gazete 287
- Yeni Gün 163, 267
- Yeni Hayat 258, 259, 261, 263, 267
- Yeni İstanbul 66, 101, 288
- Yeni Lisan 43, 44
- Yeni Mecmua 79, 100, 184, 212, 215, 229, 257, 276, 288
- Yeni Osmanlı Türk Edebiyatı 215
- Yeni Sabah 288
- Yeni Turan 87
- Yeni Türk Kadını ve Ruhi Müneabetleri 274
- Yeni Ufuklar dergisi 281
- Yeni Ulus 243
- Yer Altında Dünya Var 68
- Yeşil Gece 127, 129, 135, 136
- Yezid'in Kızı 68
- Yıldırım Beyazıd'ın Esaretleri ve İntiharı Hakkında 216
- Yine O 270
- Yirminci Asır 137
- Yok Yere 171, 172
- Yolpalas Cinayeti 87
- Yunus Emre 111, 259
- Yunus Nadi 288
- Yurt ve Dünya 48
- Yusuf Akçura 42, 251, 252, 254, 262, 289
- Yusuf Ziya Ortaç 189, 191, 257, 259
- Yücel Hacıoğlu 140
- Yüksek Ökçeler 52
- Yüksel Pazarkaya 52
- Yüzak 52
- Yüz Ünlü Türk 140, 165
- Zahir Güvemli 129
- Zâlimane Bir İdam Hukmü 183
- Zaman 55, 126, 194
- Zaniyeler 176
- Zavallı Necdet 128, 185
- Zekâ 41, 270
- Zeyno'nun Oğlu 87
- Zeytin Ekmek 49
- Zincir 66
- Ziya Gökalp 43, 44, 45, 51, 64, 78, 106, 111, 212, 248, 253, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 262, 267, 268, 272, 274, 277, 278, 283, 284, 285, 314
- Ziya Paşa 213, 232
- Zulmetten Nura 284

Fotoğraf : Ergin Koparan

Yapıtın önemi en başta şuradan geliyor. Kurdakul, toplayıcı, derleyici olmaktan çok yorumcu bir edebiyat tarihi anlayışını getiriyor yazınımıza. Bununla birlikte yazınımız, toplumsal açıdan bu yapıtta değerlendiriliyor. Toplumdaki değişmeler batı etkilerinin yolu yordamı, bunun toplumda yattığı oluşum.

ADNAN BİNYAZAR

Genç kuşakların edebiyata ve tarihe bakış açılarını çarpıtan tek kitap furyasının ve "resmi" edebiyat tarihlerindeki çarpıklığın giderilmesini sağlayacak bir eser...

ALPAY KABACALI

Kurdakul, belli bir dünya görüşüne bağlı olarak ele alıyor toplumsal tarihi. Tarihi gelişimi olayların art arda sıralanması olarak değil, bu gelişimi belirleyen sosyoekonomik koşulların altını çizerek veriyor. Toplum yapısındaki çelişkileri, gelişime yön veren iç ve dış etkenleri vurguluyor. Böylece sağlam bir temele oturuyor çalışmasını.

ATILLA ÖZKIRIMLI

Edebiyat tarihi, eleştiri, inceleme türlerinde ürün verenlerin üzerine ayrılmış sayfalar, bu çalışmanın en önemli yerleridir diyeceğim. Düşünce ve sanat özgürlüğü için yapılmış mücadelenin sayfalarıdır bunlar.

Gelişme çizgisini bilmeden, Tanzimattan, Meşrutiyetten bugüne bilinçli bir iz sürmeden bugünün edebiyatını anlama olanağını bulamayız. Şükran Kurdakul'un çalışması bu fırsatı veriyor bize.

DOĞAN HIZLAN

Yazarımız bu kitabında bizim ülkemize özyurdundan kalkıp beş yüzyıl sonra gelebilmiş olan hümanizmin (insancılığın) kavgasını yapıyor.

H. İ. DİNAMO

Çağdaş Türk Edebiyatı her evde bulunması gereken bir başvuru kitabı, tarih, ansiklopedi, bilgi ve bilinç kaynağı; ama her zaman tatla okunabilecek bir güldeste niteliği de var. Her yazar ve şairden özenle seçilmiş örnekleri birbiri ardından okurken insanın başı dönüyor. Fazıl Hüsnü'den Melih Cevdet'e, Sabahattin Ali'den Sait Faik'e... İstersen Necip Fazıl da var; Arif Nihat Asya'yı da yansız bir bakışla değerlendirmiş Kurdakul.. Edebiyat tarihçiliği böyle olur.

İLHAN SELÇUK

Çağdaş edebiyat tarihimize yeniden bakmak, yeniden ele almak gerekiyordu. Gerçi bundan önce çağdaş Türk edebiyatı üzerine yazılmış tarihler vardır. Bu kitaplar daha önce de belirttiğimiz gibi resmi görüşün benimsediği yasaklarla doluydu. Kurdakul belli bir oranda yasakları dışlamıştır.

... Okullarda ve okullar dışında edebiyatımız üstüne bilgi edinmek isteyenlerin öncelikle başvuracakları değerinde bir tarih kitabıdır. Bir boşluğu doldurduğu gerçektir. Kitaplıkların başvuru kitabı olacaktır.

MEHMED KEMAL

Şükran Kurdakul'un yazın tarihi, hemen her öğrencinin, her aydın yurttaşın kitaplığında bulunması gereken yapıtlardan... 1950'ye kadar cumhuriyet döneminin bellibaşlı yazarları, şairleri, düşünürleri bu ciltlerde yer almış. Kurdakul hepsinin konularında bilgi veriyor, yapıtlarını açıklıyor, yorumluyor, örnekler sunuyor... Ortaya başarılı bir çalışma koymuş. Şimdi bu yapıtı birçok yönden eleştirenler elbet çıkacaktır. Çıkmalıdır da. Ama önemli olan ortaya bir "yapıt" koyabilmektir. Kurdakul bu işi tam bir yüreklilikle yapmış...

OKTAY AKBAL